

***Fra triumf til tragedie-
Avisbedriften Tidens Tegn
1910 - 1941***

Henrik P. Thommessen

© **Henrik P. Thommessen, 2009**

*Doktoravhandlingar forsvart ved
Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
No. 401*

ISSN 0806-3222

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Inger Sandved Anfinssen.
Trykk og innbinding: AiT e-dit AS, Oslo, 2009.

Produsert i samarbeid med Unipub AS, Oslo.
Avhandlingen blir kun produsert av Unipub AS i forbindelse med disputas.
Alle henvendelser vedrørende avhandlingen skal rettes til rettighetshaver eller enheten der doktorgrad er forsvart.

*Unipub AS er et heleid datterselskap av
Akademika AS, som eies av Studentsamskipnaden i Oslo.*

***Fra triumf til tragedie –
Avisbedriften Tidens Tegn
1910 - 1941***

Henrik P. Thommessen

Institutt for medier og kommunikasjon

Avhandling for dr.philos.-graden ved

Det Humanistiske Fakultet

Universitetet i Oslo

2008

Tidens Tegns lokaler i Akersgaten 34 i 1929.

Forord

Er Mimi Thommessen her?

Kjøpmann Bertrand Kristiansen¹ fra Vikerholmen Kolonial sto andpusten på terrassen utenfor det lyserøde sommerhuset til Mimi Thommessens foreldre² ved Røssesund på Hvasser. «Er Mimi Thommessen her, det er viktig rikstelefon til henne», sier han. Mimi, min mor, fulgte ham bortover langs stien mot Vikerholmen Brygge og Kristiansens kolonial. Han gikk liten og låghalt foran, hun i rask gange like bak på den humpete stien langs vannet. Stedets eneste telefon fantes på butikken. Hun virket oppskjortet da hun kom tilbake. Moren så spørrende på henne. «Det var Schanche Jonassen. Han spurte hvor Olaf var?». Hun hadde svart: «Olaf? Han seiler med Lille-Ingar Dobloug på Hankø.» «Vet du ikke at Rolf har solgt Tidens Tegn?» Jeg ser fortsatt for meg min mors forskrekkede ansikt. Dette skjedde en av de siste dagene av juni 1938. Jeg var den gang enda ikke syv år gammel. Likevel satte begivenheten spor. Ikke mange dager senere ble oppholdet på Hvasser avbrutt. Vi tok den lille rutebåten «Husvik» fra Vikerholmen inn til Tønsberg og toget til Oslo og til min far Olaf som ventet på Vestbanestasjonen. I ettertid oppfattet jeg at han den gang var Tidens Tegns administrative sjef med tittel disponent.

Hva var det egentlig som skjedde? Dette spørsmålet dukket stadig oftere opp etter som årene gikk. Noe svar var ikke mulig å få, hverken hos min far eller andre i familien. Alle vek unna da spørsmålet ble reist. Det var åpenbart et tema som ikke ble berørt. Kanskje var min fars senere kone representativ for de holdninger som eksisterte i familien Thommessen, da hun i 2004 skrev³ dette til meg om samtalene med min far, avisens nøkkelmedarbeider de siste årene Tidens Tegn eksisterte. Hun skrev at han de siste 20 årene hadde fortalt henne om forhold som hun oppfattet som fortrolig informasjon og at hun derfor oppfattet

alt han har delaktiggjort meg i som helt privat og har derfor intet å meddele videre.

Etter hvert døde stadig flere av potensielle kilder innen familien. De viktigste av disse kunne ha vært mine besteforeldre Rolf og Anne Thommessens barn: Liv, Gunnar, Olaf, Lille-Anne og Helga. Nest yngste datter Susanna, gift Hals, ble et unntak. Da jeg kontaktet henne i begynnelsen av 1990-årene, satte hun seg ned og skrev ganske detaljert og omfattende om sin mor og far. Som kilder brukte hun blant annet brev av så privat natur at det tidligere ikke hadde vært naturlig å overlevere disse til Nasjonalbibliotekets håndskriftsamling.⁴ Hennes sønn Harald Hals III, historiker og tidligere statsarkivar, har vært en god samtalepartner. Den viktigste potensielle kilden, min far Olaf Dobloug Thommessen, døde allerede i 1963. Han var helt sentralt plassert de siste årene bedriften ble ledet av hans far, og kunne ha vært en betydningsfull leverandør av fakta fra Tidens Tegns liv.

Samtidig som jeg i løpet av 1970- og 80-årene ledet mitt firma NORESI A/S Norsk Resirkulasjonsselskap, bygget jeg – *con amore* – videre på min BA fra Middlebury College i Vermont, USA. Der tok jeg eksamener i «business administration» og statsvitenskap. Mellomfag i historie avla jeg ved Universitet i Trondheim fordi min tilkommende kone da var lege ved det lokale regionsykehus. Av samme årsak valgte jeg å ta historie hovedfag der, selv om vi etter hvert flyttet til Oslo. Det var først i forbindelse med hovedfaget at min interesse helt konkret ble rettet mot mine forgjengere i familien Thommessen. Hovedfagsoppgavens tittel var

Verdens Gang og redaktør O. Thommessen – fra Johan Sverdrup i 1884 til Christian Michelsen i 1903. En analyse av redaktørens politiske bevegelse fra det «rene» Venstre til borgerlig samling

En del av denne hovedoppgaven er med i avhandlingen fordi den beskriver Olav Thommessens politiske utvikling frem mot dannelse av Frisinne Venstre i 1909 og umiddelbart senere av Tidens Tegn.

Hovedoppgaven til min embetseksamen i historie danner på mange måter innledningen til den forskning jeg har vært engasjert i, helt siden oppgaven ble påbegynt. Jeg har fulgt redaktøren Olav Thommessen fra Johan Sverdrup i 1884 frem til bruddet med eieren av Verdens Gang i 1910. Min hypotese er at det var tiden før dannelsen av Tidens Tegn dette året som var grunnlaget for avisens suksess fra aller første dag.

Etter avlagt embetseksamen i historie fikk jeg stipend fra Kirke- og Undervisningsdepartementet for å skrive om de begivenheter som førte til dannelsen av Tidens Tegn. Dette førte til en plass ved Institutt for Medier og Kommunikasjon (IMK), Universitetet i Oslo, og en artikkel i Historisk Tidsskrift nummer 3 1993, om «En dramatisk begivenhet i Osloavisenes historie».

Men jeg hadde enda ikke fått svar på det spørsmålet som telefonen på Hvasser i 1938 reiste: Hva var det egentlig som skjedde da min farfar solgte avisen og min far mistet jobben? Nå hadde jeg solgt meg ut av NORESI og kunne være fulltidsforsker. Jeg fikk anledning til selv å forsøke å besvare spørsmålet. I denne forbindelse fikk jeg hjelp fra flere.

Entusiasten John Solheim var kanskje den første pådriver for at jeg skulle skrive Tidens Tegns historie. Han hadde arbeidet i avisen før krigen, og på sine eldre år dro han i gang Norsk Presse-museum i en liten hvit kommunal villa langs vannkanten på Blommenholm i Bærum like vest for Oslo. Solheims pressemuseum dannet grunnlaget for det som senere har blitt til en meget oppegående Norsk Pressehistorisk Forening. Jeg oppsøkte Solheim i hans begynnende museum og ble møtt med stor interesse og vennlighet.

John Solheims mest konkrete bidrag til Tidens Tegns historie var hans forståelse for originalkilders betydning. Her kommer arkitekt Andreas Hølaas inn med den samme type forståelse. Da han ryddet hjemmet til sine foreldre Kjellbjørg og Odd Hølaas på Billingstad i Bærum, fant han langt bak i et skap en haug papirer om forholdet mellom Johan Throne Holst på Freia og Tidens Tegn. Heldigvis for ettertiden tok han vare på disse. Da han hørte om Solheims pressemuseum dro han ut til Blommenholm og donerte papirene til den entusiastiske museumssjef, som omgående ringte til meg og fortalte om disse særdeles viktige kildene. Disse danner grunnlaget for mye av det som er skrevet i kapittel 12: Maktkamp. Jeg minnes John Solheim med takknemlighet og takker Andreas Hølaas for hans helt uvurderlige bidrag til denne avishistorie.

To andre må også nevnes som viktige bidragsytere til historien om Tidens Tegn. Disse to er den forlenget avdøde journalist i Tidens Tegn Odd Hølaas og professor Hans Fredrik Dahl ved IMK.

Jeg har skrevet om Huset Tidens Tegn og om Thommessen-dynastiet blant annet for å prøve å forklare denne store avistragedien for meg selv. Det er et av de merkeligste avsnitt i norsk avishistorie, og fordi jeg faktisk er en av de få gjenlevende fra den gamle Thommessen-redaksjon har jeg følt det som en oppgave.

Dette skrev Odd Hølaas i et brev til forlaget.⁵ Jeg gjorde mange av hans ord til mine, da jeg etter hvert fikk et økende behov for å forklare det Hølaas kalte «avistragedien» for meg selv. Helt siden telefonen på Hvasser tenkte jeg frem og tilbake på dette «merkeligste avsnitt i norsk avishistorie». Jeg puttet noen av ordene til Hølaas inn i min forklaringsmodell: «og fordi jeg faktisk er en av de få gjenlevende fra den gamle» ... Thommessen-familien som kunne ha en slags forutsetning for å skrive denne merkelige historien, «har jeg følt det som en oppgave».

Det var ikke før i 2001 at jeg for alvor bestemte meg til å utnytte den mengde av informasjon jeg opp gjennom de foregående tyve år hadde samlet om Tidens Tegn, og om de to redaktørene – mine forfedre – som hadde hovedansvaret for bedriftens tilblivelse og bedriftens endelikt. Professor Hans Fredrik Dahl skal ha mye av æren for at jeg kom i gang. Etter den nordiske mediekonferansen i Reykjavik sommeren 2001, fattet han interesse for den prosjektbeskrivelse jeg tidligere hadde utarbeidet med tanke på å skrive et vitenskapelig arbeid omkring Tidens Tegns historie. Hans praktiske støtte og interesserte veiledning gjennom hele perioden har vært av stor betydning. Ikke bare for fremdriften, men også for avhandlingens problemstillinger og øvrige innhold. Dahl fungerte som

veileder nesten helt frem til avhandlingens avslutning, inntil han ble rammet av sykdom og ble forhindret fra å være med i sluttspurten. Jeg skylder ham en stor takk.

I forbindelse med arbeidet med avhandlingen, som har gitt meg mange gleder og mange spennende utfordringer, er det klart at jeg ofte har reflektert over min situasjon som oldebarn av grunnleggeren Olav Thommessen, og barnebarn av hans etterfølger som redaktør, sønnen Rolf. Hvor «objektiv» kunne jeg klare å være? Dette har jeg drøftet med blant andre deltakere på de seminarer og konferanser hvor jeg har fått anledning til å legge frem artikler omkring denne historien. Svaret har alltid vært: «Sett i gang – du husker jo knapt disse forfedrene, og du har en nærhet til emnet som ingen andre kan ha». Det er sikkert riktig at denne nærheten gir et fortrinn. Men nærheten er også en svakhet. Jo mer jeg ble kjent med historien, jo mer ble jeg også kjent med det potensialet som Tidens Tegn hadde som innflytelsesrik storavis, og stusset over de åpenbart gale valg som ble tatt. Valgenes konsekvenser ble så store. På grunn av min nærhet har jeg kanskje, bevisst eller ubevisst, kjent disse konsekvenser på kroppen. Kunne jeg da fortsatt bevare min objektivitet som historiker? Svaret på dette spørsmål kan bare leseren gi.

Noen har spurt om hvorfor jeg ønsket å gjøre «Tidens Tegns historie» til en doktorgrad? Dette har noe med mitt arbeid som vitenskapelig forsker å gjøre. En doktorgrad er noe å strekke seg etter. Jeg arbeider best når det jeg gjør er utfordrende og ikke alltid selvfølgelig eller helt lett.

Jeg har fått hjelp og støtte fra flere under arbeidet med denne avhandling. Min yngste bror Mikkel har, sammen med min eldste sønn Christian, vært kritiske lesere av de tidligste utkast. Spesielt har deres kommentarer til det som har omhandlet familiens medlemmer vært verdifulle. Det samme gjelder samtaler med min fetter Harald Hals, sønnen til min viktigste familiekilde, og tante, Susanna Hals. Karen Marie Alme har lest og korrigert. Hun skal spesielt takkes for det store arbeid som ligger bak utarbeidelsen av tabellene over de totale antall sider i forhold til antall annonsesider. Bibliotekar Fridtjof Beck Wiig, yngste sønn av Rolf Thommessens lojale medarbeider på eiendommen Evje og om bord på "Havfruen" – med samme navn som sønnen – har sammen med den øvrige stab på Universitetsbiblioteket på Blindern vært hjelpsom og positiv. Overbibliotekar Randi Rønningen skal ha takk for at jeg fikk bruke forskerkleven på overtid. Takkes må også Kåre Lunden, Ole Kristian Grimnes og Øystein Sørensen for fruktbare innspill.

I forbindelse med arbeidets avslutning har Sverre Høy ved IMK vært en verdifull samtalepartner. Jeg skylder også Per Mathiesen, Universitet i Tromsø, stor takk for all hjelp da avhandlingen skulle leveres til bedømmelse. Hans nøye gjennomgang, konstruktive kritikk og forslag til rettelser, bidro sterkt til at mange svakheter ble luket bort. Dr.art. Henrik G. Bastiansen har i sluttfasen vært til stor hjelp, med kritiske innspill og konstruktive forslag. Bjørg og Maud Stensvold må takkes for deres bidrag med redigering av sluttproduktet. Til slutt, og ikke minst, skal Mari Nygaard ha takk for støtte og konstruktive samtaler.

¹ Bertrand Kristiansen, f. 27. oktober 1903; Olga Marie «Tulle» Bøe, (datter) i samtale 19. april 2006.

2 Far: vaskerieier Henrik P. Reimers, sønn av høyesterettsdommer Herman Johan Foss Reimers, tidligere finansminister i Schweigaard-regjeringen 1884, styremedlem i Morgenbladet 1903, tidligere stortingsrepresentant H. Mor: Ellisiv Spørck Reimers, datter av general, tidligere forsvarsminister i Knudsens regjering 1913, tidligere stortingsrepresentant for Venstre, styremedlem i Dagbladet 1921-29 August Geeldmeyden Spørck; søster til Ingegjerd Spørck Lorange, styremedlem (vara) i Dagbladet 1947-1949, 1959-63.

3 Ellen Thommessen, Vollen i Asker 17.12.2004, til meg.

4 Brev fra Thommessenes store samling ble levert i flere omganger, jf. foredrag i Bibliofilklubben i 1971 av universitetsbibliotekar Ø. Anker, leder av Håndskriftsamlingen.

5 Odd Hølaas, *De talte dagene*, Gyldendal, Oslo 1946, på omslaget.

Innhold

1	Innledning og metode.....	9
1.1	Innledning	9
1.2	Kontekst	10
1.3	Problemstilling	12
1.4	Metode	14
1.5	Primærkilder.....	16
1.6	Eierfamiliens økonomi.....	18
1.7	Johan Throne Holst's arkiv	18
1.8	Andre private arkiver	19
1.9	Sekundærkilder	19
1.10	Avgrensninger.....	20
1.11	Litteratur	21
1.11.1	Forskningslitteratur	21
1.11.2	Sekundærlitteratur	23
1.11.3	Kontekstlitteratur.....	24
1.12	Klassereise	28
1.13	Varemerke.....	29
1.14	Opplag.....	29
1.15	Oppsummering.....	31
DEL I: Triumfen 1910-1917		34
2	Prolog.....	35
2.1	Problemstilling	35
2.2	Overbevisning	35
2.3	Olaus Anthon Thommessen – grunnleggeren.....	36
2.4	Fra Johan Sverdrup til Christian Michelsen.....	40
2.5	Oppsummering	42
3	Bakgrunnen	46
3.1	Problemstilling	46
3.2	Det som skjedde	46
3.3	Fra samarbeid til motarbeid.....	47
3.4	Karl Vilhelm Hammer.....	48
3.5	Olaf Madsen.....	49
3.5.1	Madsens økonomi.....	53
3.6	Olav Thommessens økonomi	55
3.7	Konflikten	57
3.7.1	Midlene	57
3.7.2	Voldgiftsdommen.....	61
3.7.3	Konklusjon	62
3.8	Mediemakt	63
3.9	Oppsummering.....	64

4	Startsuksess	69
4.1	Problemstilling	69
4.2	Rammebetingelser	70
4.3	Forklaringen	70
4.4	Starten	71
4.5	Den første dag	73
4.6	Verdens Gang	74
4.6.1	Redaktør Mons Mjelde	74
4.6.2	Nye interessenter	76
4.6.3	Strategivalg	77
4.7	A/S Tidens Tegn	78
4.7.1	Opplag	78
4.8	Penger i kassen?	85
4.9	Samfunnsforhold	87
4.10	Finansiering	89
4.11	Oppsummering	91
5	Selve varen	96
5.1	Problemstilling	96
5.2	Historien fra fortiden	96
5.3	Sitt eget talerør	98
5.4	Politisk ståsted	98
5.5	Frisinnede Venstre	99
5.6	Inngangsbillett	101
5.7	Valgseier	102
5.8	Konsesjonslovene	103
5.9	Målsaken	106
5.10	Regjeringen Konow	107
5.11	Uglen	114
5.12	Oppsummering	115
6	Bo-oppgjøret	118
6.1	Problemstilling	118
6.2	Jakten	118
6.3	Definisjon	119
6.4	Suksessfull redaktør?	120
6.5	Konkurransemessige fortrinn	120
6.6	«... etter alt å dømme et grunnsolid foretakende»	122
6.7	Goodwill	122
6.8	Politisk aktør	123
6.9	Frisinnede Venstre	124
6.10	Drapet	124
6.11	Forholdet til Høyre	125
6.12	Politikk under verdenskrigen	127
6.13	Forbudsaken	128
6.14	Rammebetingelser	128
6.15	Oppsummering	128

DEL II:	"Mellom barken og veden". Rolf Thommessens første periode	131
7	Rolf Thommessens første perioden (1917 – 1927).....	132
7.1	Problemstilling	132
7.2	Rolf Thommessen	132
7.3	Ansvarlig redaktør.....	135
7.4	Programerklæring.....	136
7.5	Rammebetingelser.....	136
7.6	Aksjeselskapet Tidens Tegn	138
7.6.1	Tekniske innkjøp	138
7.6.2	Personalet	139
7.6.3	Bidragstyttere	143
7.6.4	Økonomi.....	144
7.6.5	Papirpriser	146
7.6.6	Annonseinntekter	147
7.7	Verdisyn	148
7.7.1	Den liberale elite	148
7.7.2	Samlings-mantra.....	149
7.8	Oppsummering	151
8	Ideologi.....	155
8.1	Problemstilling	155
8.2	Frisinnede Venstre.....	156
8.2.1	Begynnelsen	157
8.2.2	Rolf Thommessen og Frisinnede Venstre	160
8.2.3	Valget i 1918.....	161
8.3	Tidens Tegn og Høyre.....	163
8.4	Splittelse.....	168
8.5	Fascisme.....	169
8.6	Fedrelandslaget	171
8.7	«Maalsagen»	174
8.8	Forbudssaken	177
8.9	Norgesvelde	178
8.10	«Luftseilads».....	179
8.11	Aksjeselskapet Tidens Tegn	182
8.11.1	Opplag.....	182
8.11.2	Annonser	183
8.11.3	Økonomi.....	184
8.12	Det første tiår.....	185
8.13	Styret.....	185
8.14	Oppsummering.....	188
DEL III:	Mot tragedien (1941)	191
9	Stortingsmann (1928 – 1930).....	192
9.1	Problemstilling	192
9.2	Overraskelse.....	192
9.3	Valgkamp	195
9.4	Valgresultatet	197
9.5	Den første tiden	199

9.5.1	Arbeiderregjering	200
9.6	Kommunevalg	202
9.7	Markering	204
9.8	Personale	208
9.9	Markedsføring	208
9.10	Administrasjon	209
9.11	Opplag	209
9.12	Økonomi	210
9.13	Byggeprosjektet	212
9.14	Oppsummering	214
10	Mot kriseforlik	217
10.1	Problemstilling	217
10.2	Innledning	217
10.3	Frisinnede Venstre	218
10.3.1	Landsmøte 1930	219
10.3.2	Stortingsvalget 1930	220
10.3.3	Generalsekretæren trekker seg	221
10.4	Borgerlig flertall	222
10.5	Ny regjering	224
10.6	Nyorientering	224
10.7	Landsmøte 1933	227
10.8	Listeforbund	228
10.9	Stortingsvalg 1933	231
10.10	Valgresultat	233
10.11	Selvransakelse	234
10.12	Frisinnede Venstre 25 år	235
10.13	Blokkdannelse?	237
10.14	Valgkamp	239
10.15	Kriseforlik	241
10.16	Oppsummering	244
11	A/S Tidens Tegn – personale, økonomi, styre, administrasjon	246
11.1	Problemstilling	246
11.2	Innledning	246
11.3	Bedriftsledelsen	247
11.3.1	Disponent Gunnar Thommessen	247
11.3.2	Disponent Johan Beichmann	248
11.3.3	Redaktør Bjørn Thommessen	249
11.3.4	Disponent Olaf Thommessen	250
11.4	Økonomi	251
11.5	Nytt styre	255
11.6	Personalet	255
11.7	Kriseforlik II	257
11.8	Oppsummering	259
12	Maktkamp	261
12.1	Problemstilling	261
12.2	Tallenes tale	261
12.3	Nye eiere	262

12.4	Johan H. Andresen	266
12.5	Maktkamp	268
12.6	Aksjonærvisjoner	270
12.7	«Makta rår»	271
12.8	Det siste året	278
12.9	Loddet kastes	288
12.10	Oppsummering	291
13	Fra Rolf Thommessen til Ranik Halle	296
13.1	Problemstilling	296
13.2	Joakim Lehmkuhl	297
13.3	Personalet	298
13.3.1	Nye grep	299
13.4	Johan H. Andresen	303
13.5	Politiske holdninger	307
13.5.1	Stridsspørsmål	307
13.6	1940	313
13.6.1	Administrasjonsråd og riksråd	314
13.6.2	Hårdere tider	321
13.6.3	Emigrantmyndigheter	321
13.6.4	Arbeidstjeneste	327
13.6.5	Pressen	329
13.6.6	Politisk nyordning	330
13.6.7	Arrestasjon og stans	331
13.6.8	Medarbeidere	332
13.6.9	Økonomi	334
13.6.10	Annonsesider/tekstsider	335
13.6.11	Regnskap	337
13.6.12	Bredo Grimsgaard	338
13.6.13	Med ryggen mot veggen	339
13.7	Oppsummering	343
14	Ringens sluttes	347
14.1	Problemstilling	347
14.2	Eierne	347
14.3	Verdiene	349
14.4	Noen snakker sammen	350
14.5	Priser	353
14.6	Ringens sluttes	356
14.7	Oppsummering	357
15	Avslutning: Fra triumf til tragedie: Avisbedriften Tidens Tegn 1910-1941	360

1 Innledning og metode

1.1 Innledning

Avisen Tidens Tegn er unik i norsk pressehistorie. Den oppsto som en slags fugl Fønix den 1. mai 1910, fra intet til en storavis i løpet av de aller første dagene av sin eksistens. En like eventyrlig som overraskende triumf for den da 59 år gamle opphavsmannen til det hele: redaktør Olav Thommessen i Verdens Gang. Det var dramatikk da avisen ble startet¹, og dramatikk i avisens siste leveår 1941, da krig, okkupasjonsmakt og annen motgang tvang eierne til å kaste kortene. Tidens Tegn er i sannhet ”et dramatisk kapitel i Oslopressens historie”, slik redaktør og pressehistoriker Olav Røgeberg formulerte seg². Denne avhandling tar sikte på å presentere avisens historie, fra triumf til tragedie.

Tidens Tegn var Norges nest største avis i de fleste av de mer enn tre tiår avisen eksisterte mellom 1910 og 1941. Den var også den mest landsomfattende avis i det meste av sin levetid. Grunnleggeren Olav Thommessen ble omtalt i mange bøker³, blader⁴ og aviser⁵ lenge før Tidens Tegn ble etablert, og helt frem til hans død i 1942. Men avisens, selve aksjeselskapets, historie er ikke blitt skrevet. Hensikten med denne avhandling er å presentere en monografi over Tidens Tegn, med vekt på økonomi og styring i denne avisen. Hensikten er ikke å foreta analyser av innholdet ut over det som er nødvendig for å gi bilder av avisens politiske tekster som kan ha fått konsekvenser for aksjeselskapets økonomiske stilling til enhver tid.

Tidens Tegn er gjort til en legende i den tidligere norske pressehistorien⁶. Ikke bare handler det om de to fargerike redaktørene Olav Thommessen og hans sønn Rolf Thommessen; lanseringen av Tidens Tegn levendegjør også den klassiske konflikten mellom kapital og journalistikk etter en periode

¹ H P Thommessen (HPT), Historisk Tidskrift (HT) nr 3 1995: ”Et dramatisk kapitel i Oslopressens historie”.

² Olav Røgeberg, foredrag 4. desember 1951, Oslo-avisenes Forening, hos HPT.

³ Knut Hamsun, ”Redaktør Lyng”, P.G. Philipsens Forlag, København 1893.

⁴ Halfdan Koht; ”Journalisten”, Kristiania oktober 1921, s. 107.

⁵ Folkebladet, 15. september 1901, s. 1f.

⁶ Arne Skouen, notat fra samtale 7. nov. 2001.

der de store politiske konflikter i 1870- og 80-årene spilte hovedrollen i pressedannelsen⁷. Starten på Tidens Tegn ble den direkte foranledning til at Norsk Presseforbund ble startet på en pressefaglig plattform⁸.

Denne avhandling er historien om et aksjeselskap som hadde til formål å fortelle folk flest om hva ledelsen mente om det meste. Aksjeselskapet, eller avisbedriften, var tuftet på en manns totale ressurser. Mannen het Olaus Anthon Thommessen, senere mest kjent under navnet Ola Thommessen. Selv underskrev han sine private brev med "Olav Thommessen". I avhandlingen er det dette navn som nyttes.

I denne avishistorien er eierfamiliene selve drivkreftene. "Familie" er i avhandlingen brukt i forholdsvis vid forstand. Fordi det som fortelles er resultater av at kvinner og menn fra forskjellige miljøer og med forskjellig bakgrunn som ble koblet sammen til en form for storfamilie. Det er det totale bildet som bidrar til å forstå hvordan Tidens Tegn kunne oppstå. I denne konteksten finnes mye av forklaringen på at denne Norges nest største avis gjennom tre decennier ikke taklet den motgang som både samfunnsforhold og redaktørens valg skapte.

Avhandlingen er ikke ment som en slektskrønike. Riktignok ble min interesse for Tidens Tegn vakt av de mange beretninger som sirkulerte i familien Thommessen, men som sjelden – enkeltvis eller sammenlagt – ga noen tilfredsstillende svar på hvorfor Tidens Tegn forsvant, først ut av familien og dernest inn i pressehistorien. I disse mange små historiene stemte den lovpriste journalistikken verken med den feilslåtte politikken eller den skrale økonomien. Det ga grunn til undring over hvordan dette misforholdet oppstod og utviklet seg.

Min familietilknytning til historiens to hovedaktører har vært en klar fordel i prosessen frem til avhandlingens siste kapittel. Kjennskap til alle personene, relasjoner mellom personer, til eiendommer og til personlige aktiviteter har gitt meg en unik sjanse til å plassere alt inn i en riktigst mulig kontekst. Denne kjennskap har også gitt mulighet til å stille spørsmål som ingen andre kunne ha forutsetninger for å stille.

I presentasjon og beskrivelse av forholdsvis nære familiemedlemmer ligger det helt spesielle fallgruver. Valg av formuleringer, av ord og uttrykk, kan hos noen gi inntrykk som ikke har vært tilsiktet. Uansett om det er familie eller andre som beskrives og berettes om. Teksten avspeiler på mange måter forfatteren og hans holdninger. Det være de åpenbare eller de kanskje ubevisste eller skjulte. Dette kan være spesielt følsomt for en etterkommer som skal skrive historien om en avis som utenforstående har karakterisert som en tragedie. Blir det lett å bli for kritisk? Eller kanskje for lite kritisk? Avhandlingens tekst, og bare denne, kan bedømmes når det eventuelt rettes spørsmål til forskerens objektivitet. Det ligger ingen skjulte agendaer, og forhåpentligvis ingen budskap kamuflert mellom linjene, i denne bedriftshistorien.

1.2 Kontekst

Det var tiden i Verdens Gang som la grunnlaget for Olav Thommessens store anerkjennelse som avismann og politiker. "Verdens Gang" var også et godt avisnavn. Historien bak dette navnet er blitt viet ikke liten plass i avhandlingen, fra vuggen til graven og til dette avisnavnet igjen oppsto i Tidens Tegns lokaler i Akersgaten 34 i 1945.

Olav Thommessen begynte å risse sitt navn inn i norsk pressehistorie allerede i 1880-årene. Da var han i ferd med å bygge opp Verdens Gang til å bli den største og ledende politiske avis i Norge. Der begynte han

⁷ Svernik Høyer, "Pressen – mellom teknologi og samfunn", Universitets- forlaget, Oslo 1995.

⁸ "Norsk Presseforbund gjennom de første 10 aar 1910 – 1920", beretning om forbundets virksomhet, trykt hos Morten Johansen, Kristiania 1920.

som ansatt redaktør i 1878. Gjennom spaltene i avisen støttet han Venstre – det Leiv Mjeldheim karakteriserte⁹ som en folkebevegelse som ble parti – i kampen for å innføre parlamentarisme i Norge.

Under ledelse av Olav Thommessen plasserte Verdens Gang seg på den radikale politiske fløy. De lavere klassers kamp mot embetsmannsstaten og svenskekongen Oscar II var i full gang. Venstrebevegelsen, med sin leder Johan Sverdrup, var selve drivkraften i dette arbeid. Verdens Gang ga, sammen med Dagbladet, full støtte til det som skulle føre til innføringen av parlamentarisme i Norge i 1884. De konservative avisene Morgenbladet, og etter hvert også Aftenposten, støttet det etablerte. Polarisingen innen norsk presse begynte å ta form. Det var i ferd med å danne seg en høyreside og en venstreside ikke bare innen de politiske bevegelsene men også innen de talerør som bevegelsene etter hvert etablerte. På siden av disse befant Morgenposten seg. Den avisen hadde størst utbredelse, tjente mest penger og hadde minst politisk interesse og innflytelse.

Svennik Høyer har i sin bok "Pressen – mellom teknologi og samfunn" analysert norsk pressestruktur fra Gutenberg til vår tid. Tiden fra 1870 til 1900 hevder Høyer var den tidligste ekspansjonsperiode for den norske presse, med en rekke nyetableringer i hele Norge. I hovedsak var det organisasjoner som sto bak disse. Arbeiderbevegelsen kom med Socialdemokraten, som senere ble til Arbeiderbladet. (Nå Dagsavisen) Bondebevegelsen etablerte seg etter hvert som mer selvstendige fra Venstre, og startet senere bladet Nationen. Deretter dukket Kristelig Folkeparti opp på arenaen, med sin egen avis Vårt Land. Men det hadde knaket i Venstres sammenføyninger lenge før disse etableringer. Allerede under Johan Sverdrup dukket det opp sterke fløyer innen partiet. "De Moderate" kjempet med "De Radikale" om hegemoniet. På slutten av 1880-tallet ble Arbeiderpartiet dannet, med store avskallinger fra Venstre. Samlingspartiet, også med utgangspunkt i Venstre, bidro i 1903 til ytterligere splittelser. Disse førte etter hvert til dannelsen av Frisinnede Venstre i 1909. De følger dette fikk for Tidens Tegn blir viet stor oppmerksomhet i denne avhandling.

Avisbransjen fortsatte, på samme måte som i land som USA, England, Danmark og andre land på kontinentet, å vokse helt frem til 1920, uavhengig av de mer generelle utviklingstrekk i økonomien. I 1920 ble krigstidens økonomiske boom etterfulgt av nedgangstider. De neste tyve årene fremhever Høyer som en overgangsperiode for norsk presse, med både frafall og nyetableringer. Den periodisering som Høyer nyttet i sin bok blir i hovedtrekk fulgt i læreboken¹⁰ til Ottosen, Røssland og Østbye om norsk pressehistorie.

Allerede fra 1880-årene var det Dagbladet som Venstre ønsket skulle være partiets talerør. Dette passet godt for redaktør Thommessen i Verdens Gang. Selv om Thommessen delte venstrebevegelsens politiske holdninger, ønsket han ikke at Verdens Gang skulle etablere noen form for forpliktende samarbeid, det være med Venstre eller med andre politiske retninger. Olav Thommessen skulle ha seg frabedt at noen sentralt plasserte politikere skulle kunne diktere hva pressen, lokalt eller i hovedstaden, skulle skrive. Thommessen gikk kraftig ut mot at provinspressen tok til å bruke tekster som ble produsert fra sentralt hold i hovedstaden¹¹. Hans livslange krav til den totale uavhengighet fant sin form på denne tiden.

Ved etableringen av Tidens Tegn forlot imidlertid Thommessen dette standpunkt. Han lot oppnevne sin avis til Frisinnede Venstres talerør da dette parti ble dannet. Med dette sendte han sitt signal til de gamle venstreholdningene som sto bak det frisinnede partiet, deriblant avisens første styremedlem Christian Michelsen, at Tidens Tegn ville fronte partiets politiske linje. Thommessen tok også initiativet til å få dannet en frisinnert presseforening, til tross for sine tidligere så sterke motforestillinger. Han mente den gang at redaktørene skulle stå for sine egne meninger og ikke la seg dirigere av en sentral partiforening. Denne formelle tilknytningen til et politisk parti var en radial endring fra de prinsipper som hadde styrt hele hans virksomhet i Verdens Gang fra 1878. Oppmerksomhet må rettes mot de mulige følger denne holdningsendring fikk, både som eksempel og rent praktisk, for hans etterfølger som redaktør, sønnen Rolf, og for Tidens Tegn. Olav Thommessens aktive innsats for å få etablert Frisinnede Venstre gjorde det rimelig å anta at partiet kunne forvente en form for lojalitet også når det ikke nødvendigvis passet avisens redaksjonelle linje. Det vil si: redaktørene Thommessens personlige synspunkter. Når dette ikke skjedde, bygget dette opp under myten om at den Thommessenske form for redaksjonell virksomhet var mer preget av opportunisme enn langsiktige ideologiske tanker. Ett av Knut Hamsuns sterkeste ankepunkt mot redaktør Thommessen, som var rollemodellen i Hamsuns bok "Redaktør Lyng", var

⁹ Leiv Mjeldheim, "Folkerørsla som vart parti", Universitetsforlaget, Oslo 1984.

¹⁰ Rune Ottosen, Lars Arve Røssland & Helge Østbye, "Norsk pressehistorie", Samlaget, Oslo 2002.

¹¹ Eide, s 197.

nettopp det forfatteren oppfattet som holdningsløs opportunsime¹². Thommessen krav til uavhengighet, for seg selv og på vegne av avisen, besto fortsatt. Dette førte til interessemotsetninger mellom avis og parti allerede i 1912, da Tidens Tegn bidro sterkt¹³ til at statsministeren fra Frisinnede Venstre, Wollert Konow (SB), ble tvunget til å gå av. Avhandlingen vurderer om Thommessen-aktørenes private engasjement i Frisinnede Venstre utviklet seg til å bli et problem for bedriften Tidens Tegn. Spørsmålet ble spesielt aktualisert etter at Rolf Thommessen hadde overtatt ledelsen av avisen fra 1917. Martin Eide beretter om utviklingen av partitilhørighet innen den norske pressen¹⁴. Også redaktørene i Tidens Tegn måtte forholde seg til denne virkelighet.¹⁵

1.3 Problemstilling

Myten om journalistikken som overvakt kapitalen tjener som selve sinnsbildet på en ny faglig giv i norsk presse og har derfor stått relativt urørt i ettertiden, oftere gjentatt¹⁶ enn ettertenkt¹⁷. Men Tidens Tegns senere historie er også et klart eksempel på dårlig håndtering av økonomien og en ivrig jakt på innflytelse langs mange politiske sidespor. Denne historien fortjener derfor å bli fortalt, utfyllt og ransaket i detaljene. Hvilke disposisjoner fra ledelsen, og hvilke forhold i omgivelsene, var det som gjorde at en sjelden journalistisk triumf ble vendt til et nederlag?

Avhandlingens problemstilling er arvet fra Odd Hølaas (1898 – 1968)¹⁸ i ”De talte dagene”: å finne en forklaring på det Hølaas kalte ”denne store avistragedien”. Han hevdet at dette ”var en av de merkelige avsnitt i norsk avishistorie”. Under prosjektets fremdrift ble det stadig viktigere å utdype, forske på, gjøre kjent og ikke minst selv bli kjent med, dette merkelige avsnitt i norsk avishistorie. Det var redaktørenes mangfoldige ageringer innenfor rammen av en avisbedrift som gjorde de to redaktørene til interessante personligheter, fordi det var akkurat disse to som var drivkreftene i alt som aksjeselskapet foretok seg. Med de konsekvenser dette fikk for Tidens Tegn.

Avhandlingens formål er å beskrive de bedriftsøkonomiske årsakene til ”det som skjedde”¹⁹. Tekstene i en avis kan være så spennende, så provoserende, så interessante og så lærerike som tenkes kan, men hvis ikke den bedriftsøkonomiske delen blir tatt like godt tatt vare på som avisens innhold, da kan det gå galt. Det er bedriftens økonomiske historie som denne avhandling er opptatt av. Det fokuseres på aksjeselskapets gjøren og laden, med startvisjoner, produktutvikling, ansettelser, regnskapsførsel, styrefunksjoner og alt annet som hører med i driften av den juridiske enhet som et aksjeselskap er.

Det er forholdene internt i bedriften som framheves. Hovedvekten ligger, som nevnt, på styring og økonomi. I ”styring” vektlegges også redaktørenes aktiviteter på den politiske arena. Det vil gå fram at bedriftsledelse og politisk aktivitet var i stadig konflikt med hverandre, ikke bare fordi politikken i avisen periodevis ble opplevd som marginal, men også fordi politikken stjal meget tid fra de primære administrative og driftspolitiske oppgavene.

Ideelt sett skulle journalistikken også ha funnet sin plass i dette bildet. Dette har ikke vært mulig i denne omgangen. Utfordringen har vært å finne kilder som hver for seg eller til sammen kunne forklare det journalisten Odd Hølaas kalte ”denne store avistragedien”²⁰. ”Å finne forklaringen” er således avhandlingens hovedproblemstilling.

¹² Solvår Beitmann, ”En sammenligning mellom Bjørnsons Redaktøren og Hamsuns Redaktør Lynge, med hovedvekt på presse-satire og de to redaktørskikkelsene”, hovedfagsoppgave i norsk, UiO høsten 1970, s.61 f.

¹³ Leiv Mjeldheim, ”Ministerriet Konow 1910-1912”, Samlaget, Oslo 1955.

¹⁴ Martin Eide, ”Den redigerende makt”, IJ-forlaget, Kristiansand 2000, s. 193 f.

¹⁵ Høyer, s 264 f.

¹⁶ Olav Røgeberg, foredrag 4.desember 1951, Oslo-avisenes Forening, hos HPT.

¹⁷ HPT, HT 3/1995.

¹⁸ Kulturjournalist ”Tidens Tegn” 1914 -1940, forfatter, kulturattaché København og Washington 1946 - 56, anmelder Dagbladet, spaltist ”Aktuell” 1965-1968.

¹⁹ Odd Hølaas, ”De talte dagene” Gyldendal, Oslo 1946, bak på bokomslaget.

²⁰ Ibid.

Innenfor denne rammen tar avhandlingen sikte på å belyse tre mer spesifikke perioder. Disse er:

A: Triumfen. Starten i 1910 og Olav Thommessens redaktørtid frem til 1917. Kalt Del I.

B: Mellom barken og veden. I denne Del II presenteres redaktør Rolf Thommessens og Tidens Tegns situasjon fra faren overlot ansvaret til sønnen i 1917 og frem til vanskelighetene meldte seg i siste halvpart av 1920-årene.

C: Tragedien. Veien mot nedleggelsen. Perioden 1927 – 1941. Her beskrives Tidens Tegns situasjon i årene etter at Rolf Thommessen ble stortingsmann i 1927 og frem til avisens siste utgave 5.april 1941. Denne Del III løfter bedriftens historie frem til at ressursene blir overlatt den nyetablerte avis Verdens Gang i 1945.

A. Triumfen:

Den første av disse spesifikke periodene tar opp omstendighetene omkring den triumf det var for Olav Thommessen å få Tidens Tegn opp og gå så dramatisk raskt. Oppmerksomheten rettes i kapittel 4 om starten, selve triumfen. Hvordan var det mulig å starte en ny avis i hovedstaden Kristiania i begynnelsen av det nye århundre, som allerede fra første dag etablerte seg som landets nest største meningsbærende avis? Og med et nedslagsfelt over hele landet som avisen hevdet overgikk enhver annen norsk avis? Kapittel 4 kalles "Startsuksess". De rammebetingelser som møtte Tidens Tegn blir beskrevet. Det presenteres også en hypotese – en forklaring - på hvordan etableringen kunne bli den store personlige triumf for gründeren Olav Thommessen. Kapitlet tar deretter for seg de praktiske utfordringer som møtte ham og hans to sønner Rolf og Bjørn, sammen med de andre medarbeiderne som hadde forlatt Verdens Gang for å starte en ny avis, helt uavhengig av utenforstående økonomiske eller politiske interesser. Det reises spørsmål om hvordan familiene rundt redaktørene Olav og Rolf Thommessen kunne klare å finansiere Tidens Tegn.

Kapittel 5 tar for seg "selve varen". Det er også en del av den opprinnelige triumf. Kapitlet søker å finne forklaringen på hvorfor Olav Thommessen hadde så sterkt behov for å få sitt eget talerør. Det pekes på tiden før 1910 som en forklaring på den ubestridelige suksess Tidens Tegn kunne sole seg i. Avisens politiske ståsted blir også vurdert og kommentert i dette kapittel. Dette blir illustrert gjennom presentasjon av det Tidens Tegn skrev om spesielt utvalgte politiske saker. Denne del av avhandlingen kalles Del I.

B: Perioden mellom 1917 og 1927 kalles "Mellom barken og veden":

Uttrykket henspiller på Rolf Thommessens situasjon, mellom farens glansperiode hvor alt gikk såre bra, og frem til vanskelighetene begynte å melde seg, for verden, Norge og avisen i siste halvpart av 1920-årene. Det søkes etter elementer i årene etter starten som kunne tenkes å ha fått innflytelse på avisens endelige skjebne. Rolf Thommessen befant seg i denne perioden mellom farens glansperiode og starten på nedgangssperioden. Situasjonen presenteres i kapittel 6, kalt "Bo-oppgjøret". I kapittel 7 redegjøres det for utviklingen for avisen de første ti årene under Rolf Thommessens ledelse. Perioden fra Olav Thommessen overlot ansvaret til sønnen Rolf, og frem til vanskelighetene meldte seg i siste halvpart av 1920-årene, kalles Del II, 1917 – 1927.

C. Tragedien:

Veien frem mot nedleggelsen i 1941 beskriver viktige hendinger for bedriften Tidens Tegn som fra siste halvdel av 1920-årene førte til det Hølaas kalte "tragedien". Hendingene kan beskrives som "ytre" hendinger, og "indre". De ytre hendinger som det henledes oppmerksomhet mot er Norge og verden omkring Tidens Tegn. De indre hendinger er hva som skjedde internt i avisen. Det er også en analyse av årsakene til at de forskjellige valg som ble foretatt, og hva disse valg førte til. Perioden etter 1927 og frem til 1941 – temmelig nøyaktig halvparten av avisens levetid – var en periode med akselererende tilbakegang for Tidens Tegn. Avhandlingen viser at det var en ikke ubetydelig korrelasjon mellom denne akselererende tilbakegang og sjefredaktør Rolf Thommessens eget økende aktivitetsnivå på alle andre felter enn der hans aktivitet trengtes mest: i Tidens Tegns lokaler. Dette er Del III, 1927 – 1941, av avisens historie.

1.4 Metode

En avis oppfattes som et medium. Leksikonet²¹ sier at et medium er noe en meddeler seg gjennom. Det refereres her til de meddelelser, de budskap eller oppfordringer som blir presentert i et medium. Tidens Tegn var i alle høyeste grad et slikt medium. Hver eneste dag ble det skrevet ledere, kronikker og innlegg som avisen ønsket at leserne skulle få med seg. I tillegg kom nyheter fra hele landet, og fra utlandet. Bedriftens omdømme blant publikum, det være seg hos den alminnelige mann og kvinne eller politikere på Stortinget eller i regjering, ble vurdert ut fra de tekster som var å lese i avisens spalter. Avhandlingen har som formål å rette oppmerksomheten mot historien til en avis. Definert som et aksjeselskap. Denne historien avspeiles på mange måter gjennom de to personene som var avisens redaktører i avisens viktigste år. Den ene var grunnlegger og bærer av en tradisjon som strakte seg langt inn i fortiden. Den andre høstet fruktene av denne fortid, og fikk et helt avgjørende ansvar for avisens skjebne. Oppmerksomheten rettes mot det som gjorde redaktørene kjent over det ganske land: deres virksomheter som avisredaktører. Gjennom historien til Verdens Gang og Tidens Tegn blir vi også kjent med Olav og Rolf Thommessens. Aviser i flertall: det var like viktig å bli kjent med Verdens Gang fra 1878 som det var å bli kjent med Tidens Tegn fra 1910. Uten O. Thommessens fortid i datidens Verdens Gang ville det neppe ha blitt noe Tidens Tegn.

Tekstene var bedriftens produkt. Allikevel er det ikke denne delen av avisen avhandlingens hovedfokus blir rettet mot. Selv om oppmerksomheten nødvendigvis også må være opptatt av tekstene. Det vil si: noen av tekstene. Noen utvalgte tekster som reflekterer det som i denne avhandling antas å ha hatt størst innflytelse på det som er avhandlingens ærend: å finne forklaringen på det som skjedde med det Hølaas karakteriserte som "et av de merkelige avsnitt i norsk avishistorie".²²

Mange av avisens tekster er kopiert inn i avhandlingen. De som er brukt er helt eller delvis blitt sitert in extenso og ofte som eget avsnitt. Hensikten med de mange sitater er å gi leseren bilde av selve teksten, for på denne måten å få bekreftet det originale innhold direkte uten å bli forstyrret av forskerens tolkninger.

I sin bok "Mediehistorie – historisk metode i mediefaget"²³ spør Hans Fredrik Dahl om hva slags historie mediehistorie egentlig er. Han skriver:

²¹ Aschehougs konversasjonsleksikon, bn 13 s 322

²² Hølaas, på baksiden av bokens omslag

²³ HF Dahl, s.26-27-28

Er mediehistorie en tema-historie på linje med for eksempel pris- eller industrihistorie, eller et "perspektiv" som gjerne blir tilnærmingen til mer kompliserte materier, for eksempel kultur- eller kvinnehistorie?

HF Dahl viser til andre fagområder som er tilsvarende sammensatt av objekter som omfatter profesjoner med til dels forskjellige faglige tilnærminger. Kildematerialet er imidlertid det samme. Kirkehistorie oppfattes innen historiefaget som et slikt fagområde. Mediehistorie har mange felles trekk med denne disiplin, med stor bredde i objekter og med oppmerksomhet rettet mot alt fra kultur til økonomi og teknologi. Han fremhever at "metodene varierer tilsvarende, fra harde kvantitative beregninger til tekstanalyser med mykere hermeneutikk". Forskjellen mellom en genre som kirkehistorie og det som oppfattes som mediehistorie er at mediehistorie mangler kirkehistoriens klarere tematiske identitet og den dybde i tid som kan gi anledning til studier over lengre perioder. Dette bekreftes iflg Dahl av hans oppslag i anerkjente utenlandske leksika, som Random House Dictionary og Oxford English Dictionary.

Henrik G. Bastiansen vurderer i sin doktoravhandling²⁴ mediehistorie som en innfallsvinkel. Han hevder at temaet "mediehistorie" ikke har noe klart og tydelig homogent avgrensbart innhold. Begrepet viser i stedet til mange ulike formidlingsformer. Et medium er noe som befinner seg mellom noe, som formidler noe fra ett til noe annet. Derfor brukes også begrepet "kommunikasjon". Odet stammer iflg. Bastiansen fra det latinske "communicare", som betyr "å gjøre noe felles". Disse begrepene ble etter hvert sett i sammenheng med ordet "masse", noe som førte til betegnelser som "massemedier" og "massekommunikasjon". Dette viser at mediebegrepet, eller "medieforskning," har oppstått som en samlebetegnelse som peker på fellestrekk ved forskjellige meddelelsesmåter. Bastiansen skriver at uttrykket "medieforskning" brukes både om de fire klassiske medieformene presse, film, radio og fjernsyn, men kan også brukes om telefon, e-post og internet. Innholdsmessig er således mediebegrepet mer inkluderende enn avgrensende. Det åpner for at flere formidlingsformer kan sees under ett.

Mediehistorie er således et forskningsfelt som dreier seg om de mange forskjellige mediers innhold. Dvs et perspektiv som det HF Dahl²⁵ karakteriserer som tilnærming til mer komplisert materie. Innen dette perspektiv er medieforskningens metoder ikke i liten grad språkanalyser, stoffpresentasjon, opinionsundersøkelser og interpretasjon av disse. Sosiologer og psykologer forsker på reklamens utseende og virkning. Uten på noen måte å diminuere verdien av denne forskning må det imidlertid fastslås at denne avhandling ikke faller inn i denne kategori. Avhandlingen er ment å være en del av de norske mediers historie, men denne presentasjon og fremstilling er bygget på historiefagets tradisjonelle metode. Avhandlingen er en temahistorie, og faller inn under de krav som stilles til empirisk historieforskningens bruk av kilder og annen metodisk tilnærming, anvendt på bedriftshistorien til en avis.

Avhandlingens ståsted er den historiefaglige metode som er lært gjennom historiestudiene, fra grunnfag til hovedfag. Og som er presentert i grunnleggende innføringsbøker til faget²⁶. Det er fra dette ståsted rammen for dette arbeid ble valgt: en enkelt juridisk enhets oppstandelse, liv og død. Metodevalg er således tatt ut fra historikeren ståsted. De stadig tilbakevendende utfordringer også her, og i slike sammenhenger, er å foreta kritiske vurderinger av kilders holdbarhet.

Ottar Dahls bok "Norsk historieforskning i 19. og 20. århundre"²⁷ retter oppmerksomheten mot historikernes vitenskapelig fremgangsmåter. Forskeren må stille kritiske spørsmål, og disse må være relevante til de problemstillinger som er presentert. Svarene må være etterprøvbare, og kildene være tilgjengelige for andre. O. Dahl henledet også oppmerksomheten mot en del andre parametere som

²⁴ Henrik G Bastiansen, "Da avisene møtte TV", doktoravhandling høst 2006, Det humanistiske fakultet, UiO.

²⁵ Hans Fredrik Dahl, "Mediehistorie", N.W.Damm & Sønn, Oslo 2004,, s.50 f,

²⁶ Langholm 1967, O.Dahl 1973.

²⁷ Ottar Dahl, "Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre", Universitetsforlaget, Oslo 1970.

enhver historieforsker må ha på minne. Forskningsprosessen har to sider, nemlig generelle metodiske forutsetninger på den ene siden, og de mer detaljorienterte undersøkelser på den annen.

Innen historieforskningen er uttrykt arkivmateriale viktige primærkilder. I arbeidet med Tidens Tegns historie er tekstene i avisen grunnlaget for å bli kjent med de av Tidens Tegns aktiviteter og holdninger som kunne tenkes å ha innflytelse på avisens skjebne. Fordi eierne understreket gjennom ord og handling at avisen var dannet med formål å påvirke de politiske prosesser i landet, er det de trykte politiske tekstene som har dannet grunnlaget for en del av forskningen. Avhandlingen velger således å kategorisere slike tekster som primærkilder. Hans Fredrik Dahls legitimerer dette i sin bok "Mediehistorie – historisk metode i mediefaget"²⁸. Han henleder der oppmerksomheten mot pressens retorikk. Han spør: hva mer kan vi lese ut fra tekstenes skrevne ord: hva slags inntrykk eller forståelse får vi fra tekstens budskap, ut over det rent innholdsmessige? Selve valget av tekster til bruk i en presentasjon eller vurdering av en avis har også betydning. Disse valg blir en prøve på, eller presentasjon av, forskerens "objektivitet" og/eller av de holdninger han bevisst eller ubevisst avspeiler ved valg av akkurat den teksten. Tekstvalgene i avhandlingen er diktret ut fra hypotesen om at det var de politiske tekstene som var med å føre avisen fra triumf til tragedie.

Denne avhandling omfatter en bedrifts mangfoldige liv, med teknologi, tap og vinning, tæring etter næring, personalvurdering, investeringers kostnader i forhold til nytte. Presentert med historikerens krav til kildebruk og kildepresentasjon.

En forsker som har som formål ikke bare å lese og eventuelt sitere avisers tekster, men også å tyde de ikke helt lesbare eller åpenbare intensjoner, må være spesielt oppmerksom. Det å "lese mellom linjene" er en spesiell, og utfordrende, kunst. Kanskje til og med "farlig" for et utrenet øye²⁹. Det er her forskerens vurderingsevne blir satt på prøve. Han må passe seg for ikke å overtide, eller legge meninger i teksten som ikke kan overprøves. I sine vurderinger legger han inn sine hypoteser, og sammenholder tekstenes innhold med deres de presenterte hypoteser. Dette er et minefelt av farlige muligheter for feiltolkninger. Forskeren må være ytterst varsom når han trår i dette gresset. For at leseren ikke skal føres på ville veier av avhandlingens tolkninger, har jeg valgt å sitere in extenso mange tekster som i seg selv kan gi et bilde av Tidens Tegns politiske holdninger på det gitte tidspunkt. Selv om det naturligvis i selve valget av tekst kan spørres om det finnes et budskap som ønskes formidlet. Og det er det. Nemlig å vise hva Tidens Tegn skrev og derfor åpenbart mente om akkurat det som teksten omtalte.

1.5 Primærkilder

Det er de trykte utgavene av bladet Tidens Tegn som er avhandlingens hovedkilde. Det var fra avisens tekster, analysert sammen med andre kilder, det var forventninger til å finne opplysninger av betydning for å få svaret på avhandlingens problemstilling.

Mikrofilmer av hver utgivelse fra den aller første dagen 1. mai 1910 og frem til lørdag den 5. april 1941 er gjennomgått. Det var helt nødvendig for å nå målet med avhandlingen: kartlegging av selve organisasjonen, regnskapene og produktutviklingen i relasjon til avisens formål som politisk bidragsyter. Selv om det kunne ha vært reist spørsmål om holdbarheten i opplysninger som stammer fra studieobjektet selv, mener jeg at de opplysninger som har kommet frem fra avisens tekster må oppfattes som primærkilder. Avisbransjens interne selvjustis taler imot en hypotese om at det Tidens Tegn skrev om seg selv ikke i all hovedsak er korrekt.

Mye oppmerksomheten har vært rettet mot det avisen opplyste om sitt interne liv. Om utfordringer i starten, om kontoradresser, om styresammensetninger. Alle opplysninger, stort oppslått

²⁸ Ibid, s. 72-73.

²⁹ Ibid, s. 46.

eller gjemt bort blant annonsene, dannet brikker som sammen kunne bidra til å få orden i puslespillet omkring avisens triumf og tragedie. Alle slike tekster er oppfattet som rene saksopplysninger.

Avisens salgsprodukt er naturligvis hva den skriver. I arbeidet ble fokus primært rettet mot lederartiklene. Disse ble i all hovedsak skrevet av ansvarlig redaktør³⁰, og reflekterer således avisens forhold til den politiske utvikling som fant sted i Norge i de vel tretti årene avisen eksisterte. Det vil si den utvikling som Tidens Tegn hadde som formål å påvirke da Olav Thommessen dro i gang prosjektet i 1910. Det er blitt hevdet at Tidens Tegn var landets ledende kulturavis, uten at det i avhandlingen er blitt tatt stilling til en slik påstander. Avisens bidrag til den kulturpolitiske debatt i perioden er således ikke tatt med i vurderingene. Ei heller er avisens nyhetsdekning i særlig grad blitt vurdert. De forskjellige utsagn som har fremkommet tyder imidlertid på at både nyhetsdekningen og kulturdekningen i det minste var akseptabel i forhold til konkurrentene. De store opplagstall bekrefter dette. Interessen har vært rettet mot avisens politiske utspill og uttalelser. Hypotesen har vært at det var disse som til syvende og siste avgjorde investorers interesse i å engasjere seg økonomisk i dette aksjeselskap. For ikke å snakke om oppslutningen fra kjøperne/leserne. Og fra annonsørene.

Avisen gikk i starten med liv og lyst inn for å informere om seg selv. Tidens Tegn var i en lang periode dyktig til å fortelle om de store økninger i opplagene. Disse opplysningene introduserte tanker om oppslutning fra annonsører, med de økonomiske konsekvenser dette fikk for avisen. Stikkprøver av antall annonser gjennom utvalgte år ble foretatt for å bidra til å finne et bilde av den økonomiske situasjon. Tekstene fortalte om innkjøp av stadig nyere og bedre teknisk utstyr. Dette fortalte om kapitalbehov og om løsninger av tekniske krav. Og tvang frem spørsmål som kanskje likningsprotokollene kunne besvare: hadde avisen god nok inntjening eller stor nok formue til de nye innkjøpene? Telefonlisten – kolofonen - som sto trykket hver dag i hele avisens levetid, dannet et godt grunnlag for presentasjonen av de enkelte medarbeidere og hva slags stillinger de hadde i avisen. En gang dukket det opp en svær liste over samtlige 170 ansatte, med bilde og arbeidsområde for hver enkelt. Listen fortalte om intern organisasjon, om hvem som gjorde hva og derved hva slags faglige behov avisen hadde som produksjonsbedrift. Den fortalte også noe om ledelsens prioriteringer: hva slags utstyr som var viktig og hva slags mannskap som måtte ansettes. Fra kolofonen kunne det leses når Fedrelandslaget folk inntok ledende stillinger i Tidens Tegn. Enkelte av disse er blitt spesielt omtalt i avhandlingen, i den hensikt å presentere flest mulig detaljer fra de rammer som omga redaktørene. Noen av de nevnt i kolofonen er blitt oppsøkt, med håp om tips og tanker som kanskje kunne gi ideer til nye spørsmål. Telefonlistene viser også endringer i avisens redaksjon og øvrige ledelse. Små notiser, som fortalte om hvem i ledelsen som sluttet eller ble ansatt, fortalte noe om personalomkostninger. Fra notisene, og kolofonen, ble det også mulig å danne seg et bilde av redaktørenes redaksjonelle strategi. Ansettelse av nye medarbeidere, og presentasjonen av dem og deres kvalifikasjoner i avisens spalter, reflekterte den redaksjonelle retning avisen ønsket å gå. Ansettelse av sportsredaktør er et eksempel på dette. Kolofonens innhold var enda mer relevant når innholdet kunne sammenholdes med andre opplysninger, fra tekstene i avisen eller fra hold utenfor bedriften.

Avhandlingen leter etter en forklaring på hvordan Tidens Tegn kunne gå fra en påfallende stor triumf til en merkelig eller for mange en helt uforståelig tragedie. Spørsmålet ble reist ut fra det faktum at det var alminnelig kjent at det var økonomiske vanskeligheter som tvang Tidens Tegn i kne. Avhandlingens primære oppmerksomhet er således rettet mot bedriftens økonomi. Det er tross alt forskjellen mellom inntekter og utgifter som bestemmer om bedriften lever opp til de krav som samfunnet rent generelt stiller når suksess eller fiasko skal defineres. I mangel av tilgang på Tidens Tegns regnskaper har likningsprotokollene vært fulgt systematisk gjennom de aller fleste år. Opplysningene funnet der har dannet grunnlaget for de økonomiske analyser som har blitt foretatt. Disse har gitt mange svar, men også bidratt til uklarheter.

³⁰ Bekreftet i intervjuer med ansatte, se også Hølaas s.61.

1.6 Eierfamiliers økonomi

En betydelig uklarhet, i relasjon til de kapitalbehov aksjeselskapet Tidens Tegn til enhver tid åpenbart hadde, er familiene Olav, Rolf og Bjørn Thommessens økonomi. Med denne problemstillingen in mente må det spørres om avisen var underfinansiert fra første stund. Tallene fra likningsvesenet forteller intet om familiemedlemmene egentlig maktet å delta i finansiering av Tidens Tegn. Dette er et vitalt spørsmål som avhandlingen søker å besvare. Likningstallene for en rekke aktører har derfor blitt flittig studert. Blant disse aktører er også personer som er trukket inn for sammenlignings skyld. Bevilget noen seg for høye, eller for lave, lønninger i forhold til det som var naturlig i markedet for denne type sosiale eller profesjonelle posisjoner? Likningsprotokollene viser bedrifters, og personers, økonomiske utvikling gjennom alle de år denne avhandling omfatter.

Noen tall er vanskelig å oppdage blant likningsprotokollenes nøkterne oppstillinger. Bare inntekt og formue fremgår her. Låneopptak fremgår ikke i disse protokoller. Med lån kan kjøp av eiendom, aksjer og levestandard betales. Derfor er også tinglysningsdokumenter og heftelsesprotokoller blitt studert. Med utgangspunkt i objektets boligadresse kan opplysninger dukke opp. Eier eller leier vedkommende boligen? Har personen eller bedriften store eller små eller ingen lån med sikkerhet i eiendommen? Til sammen har denne type arkiver bidratt til en god kartlegging av bedriftens historie. Familien Thommessens personlige økonomi er blitt satt under lupen i den grad dette hadde relevans for Tidens Tegn. Likningsprotokoller i Kristiania/Oslo, Bærum og Vestre Aker er viktige primærkilder. Disse forteller om avisers og enkeltpersoners skattbare inntekt og oppgitte formue. Verdens Gang og personene bak dette organ er blant dem som har vært fotfulgt i likningsprotokollene. Også andre personers inntekt er tatt med, for å plassere aktørene inn i datidens kontekst. Det er ikke spekulert i tallenes autenticitet. Blant de mange forhold som er søkt kartlagt er disponent Sigurd Iversens³¹ lån på kr. 400 000 til Tidens Tegn. Kort tid etter at han ble ansatt og ikke lenge etter avisens tilblivelse, viser panteheftelser i Akersgate 34 at han lånte kr 400 000 til sin arbeidsgiver. Dette var den gang et særdeles stort beløp³². Beløpet fulgte Tidens Tegn som en heftelse på Akersgaten 34 gjennom nesten hele avisens eksistens. Også andre offentlige arkiver har vært nyttet på jakten etter nye kilder. Riksarkivet, Oslo Kommunes byarkiv, og Nasjonalbiblioteket er de viktigste blant disse. Enkelte kommunale arkiver, som Borre-arkivet i Horten, er også blitt besøkt.

1.7 Johan Throne Holst's arkiv

Private kilder er blitt nyttet der dette har vært mulig og relevant. Originale brev og dokumenter er oppfattet som primærkilder. Særlig sjokoladefabrikant Johan Throne Holsts private arkiv³³ fra hans deltagelse som formann i Tidens Tegns representantskap fra Fedrelandslagets inntreden i 1936 kaster et helt spesielt og intimt lys over Rolf Thommessens kamp for å beholde kontrollen over avisen. Det forteller om tvilen Throne Holst hadde da han ble spurt om å lede representantskapet. Papirene forteller om de personer, det vil si de nye aksjonærene i Tidens Tegn, som bidro til at Joakim Lehmkuhl fikk etablert et representantskap og et nytt styre. At Rolf Thommessen med dette kom i mindretall der ble starten på en konflikt som endte med at Thommessen solgte alle sine aksjer i 1938. Gjennom papirene til Throne Holst kan den økende konflikt mellom flertallet i det nye styret, Thomas Stang og Joakim Lehmkuhl, følges nesten fra dag til dag.

³¹ Sigurd Iversen, mangeåring ordfører i Aker Kommune, senere sjef og eier av J.Olsens Enke A/S, Sigurd Iversens vei på Bestun i Oslo.

³² SSB: kr 20.621.086 i dagens kroner.

³³ Andreas Hølaas, arkivmappe funnet i barndomshjemmet, Billingstad ca 1990, hos HPT.

1.8 Andre private arkiver

Tobakkefabrikant Johan H Andresens papirer³⁴ gir opplysninger om hans egen deltakelse i dramaet om Tidens Tegn. Andresen var på denne tiden meget aktiv i partiet Høyre, både som stortingsmann og formann i partiet. Påstander i andre publikasjoner om Andresens roller er vurdert og kommentert. Hans og andres opptegnelser forteller også om hvordan dagens Verdens Gang oppsto. Også private brev i familien Thommessen, stilt til disposisjon og kommentert av Rolf og Anne Thommessens datter Susanna Hals, har vært verdifulle primærkilder. Hennes beskrivelse³⁵ av situasjonen i eierfamilien gir et nærgående bilde av kampen om Tidens Tegn i siste halvpart av 1930-årene:

30-årene var ingen lett tid for familien. Far slet forferdelig for å holde avisen gående og rotet seg bort i en affære med Anna Granberg, en oppvartningspike på ”Norsken”³⁶.

1.9 Sekundærkilder

Allerede tidlig i forskningsprosessen ønsket jeg å treffe de av aktørene rundt Tidens Tegn som fortsatt levde. Hensikten med slike samtaler var flere. Det ble oppfattet som viktig og relevant å treffe personer som hadde vært tilstede i Tidens Tegn i de siste årene redaktør og administrerende direktør Rolf Thommessen fungerte. Uten å vite hva de hadde å fortelle var det grunn til å håpe at de kunne gi noen inntrykk fra deres aktive tid i avisen. Hvis de hadde felles synspunkter ville disse kanskje kunne brukes som kilder. Kanskje kunne disse aktørene også gi personlige inntrykk som eventuelt ville underbygge hypoteser omkring årsakene til at Tidens Tegn til slutt måtte kaste inn håndkle. En eller flere aktører kunne også ha synspunkter som kunne reise tvil om de presenterte hypoteser var rimelige. Å treffe personer som hadde vært nær tragediens hovedpersoner var også i seg selv interessant, med mulighet til å bli kjent med personligheter som valgte å være med på ferden mot undergangen.

Selv om det hele tiden må erkjennes at slike muntlige kilder³⁷ er preget av intervjuobjektets selektive hukommelse eller kanskje bevisste eller ubevisste ønsker om å gi et spesielt inntrykk³⁸, hadde allikevel hver samtale en egen verdi. Samlet ga de tildels felles inntrykk. Alle var positive, de ønsket å bidra til forskerprosjekt ”Tidens Tegns historie”, og hadde sine egne meninger som de ga uttrykk for. Til tross for individuelle formuleringer var de på mange måter samstemt innen visse områder. Samtalene inspirerte til å gå videre med de problemstillinger som ble presentert, hele tiden med erkjennelsen av betydningen av å håndtere kildene på en saklig måte³⁹. Hva var ”levninger” og hva burde oppfattes som ”beretninger”⁴⁰?

³⁴ Johan H. Andresen, brev til Throne Holst, brev til Høyres hovedstyre, Se også: Rolf Danielsen, ”Høyres historie 1918-1940” s 387f.

³⁵ Susanna Hals, ”Mor”, Høvik 7. februar 1990, s. 13, til HPT.

³⁶ ”Norske Selskab”, eksklusiv herrekulb opprettet i København i 1772 av norske studenter der. Nåværende adresse Akersgaten 18; Oslo.

³⁷ Hodne, Kjelstadli, Rosander: ”Muntlige kilder”, Universitetsforlaget, Oslo 1981.

³⁸ Hans Fredrik Dahl, ”Mediehistorie”, N.W.Damm & Sønn, Oslo 2004,, s.50 f, O.Dahl, s.129 f.

³⁹ H.F.Dahl, s 48 f.

⁴⁰ Edvard Bull, ”Skandia”, Oslo 1929.

Det skulle bli bare tre aktører fra Tidens Tegn-tiden som det ble anledning til å treffe. Ranik Halle (1905–1987)⁴¹ kom til Tidens Tegn fra Fedrelandslaget sammen med Joakim Lehmkuhl i 1938, og overtok som redaktør etter Jonas Schanche Jonassen høsten 1940. Asbjørn Barlaup (1902–1989)⁴², senere anerkjent redaktør i det nye Verdens Gang etter krigen, ble ansatt i Tidens Tegn som journalist allerede i 1930. Sverre Mitsuem (1898–2004)⁴³ kom med Halle fra Fedrelandslaget til avisen i 1938.

I tillegg til disse tre tidligere medarbeidere i Tidens Tegn oppsøkte jeg tre andre personligheter som var aktive samfunnsaktører i en del av den tiden Tidens Tegn fungerte som samfunnsdebattant. Den ene var Oslo-politikeren (H) Rolf Stanger (1891–1990)⁴⁴, den andre var historikeren, lektoren og stortingsrepresentanten (Ap + SV) Trygve Bull (1905 - 1999)⁴⁵, og den tredje var Dagblad-journalisten, forfatteren, filmskaperen og samfunnsdebattanten Arne Skouen (1913–2003)⁴⁶. Hensikt med disse samtaler⁴⁷ var, som for de øvrige, å lytte til det de hadde å fortelle om Tidens Tegn og redaktør Rolf Thommessen. For Skouens del var det ønskelig å høre hans syn sett fra hans ståsted tvers over gaten fra kontorene til Tidens Tegn.

Samlet ga disse intervjuene gode innspill til det arbeidet med Tidens Tegns historie. Det ble funnet noen knagger å henge forskerhatten på. Selve hovedproblemstillingen var klar: å finne årsaken til avistragedien. Intervjuene introduserte under-problemstillinger, og legitimerte at oppmerksomhetene kunne rettes mot flere av disse. Det er særlig Rolf Thommessen de intervjuede kjente og var opptatt av. I denne avhandling er det også Rolf Thommessen den største oppmerksom rettes mot.

1.10 Avgrensninger

Kjennskap til Nasjonalbibliotekets Håndskriftsamling, og ikke minst til de gaver familien Thommessen i flere omganger har donert⁴⁸ denne samling, førte til spekulasjon omkring hva som kunne ligge av relevante opplysninger i Håndskriftsamlingen utallige skuffer. Men de stikkprøver som ble foretatt ga ingen indikasjoner på at det lå opplysninger, som er relevante til denne avhandlings problemstilling, og ventet på å bli presentert for offentligheten. Håndskriftsamlingen er således i stor grad blitt valgt bort som studieobjekt. Når det er sagt, kan det godt være at det finnes brev som i andre sammenhenger om Tidens Tegn og de to Thommessen-redaktørene kan være av stor interesse. En helt spesiell stilling i denne forbindelse inntar arkivene til ”Norsk Luftseiladsforening” som er deponert i Håndskriftsamlingen. Denne forening, i stor grad ledet av Rolf Thommessen, var blant Roald Amundsens nærmeste støttespillere⁴⁹ i kampen for å nå Nordpolen via luften. Dette arkiv er så omfattende, og av forholdsvis perifer interesse for avhandlingens problemstilling, at det ble valgt bort i studiene av den triumf og den tragedie Tidens Tegn var. Dette var også nødvendig for å holde avhandlingen innenfor en rimelig ramme.

I forskningsprosessen ble det ikke mulig å få vurdert hva slags konsekvenser etableringen av Oslo Aftenavis fikk for Tidens Tegns liv og død. Det har blitt hevdet at utgivelsen ble en økonomisk

⁴¹ Ranik Halle, samtale med Halle høsten 1985, notat hos HPT.

⁴² Asbjørn Barlaup, samtale høsten 1985, notat hos HPT.

⁴³ Sverre Midtsem, samtale høsten 2000, notat hos HPT.

⁴⁴ ” ” ”

⁴⁵ ” ” ”

⁴⁶ Norsk Biografisk Leksikon, Gudleiv Forr, ”Arne Skouen 1913 – 2003”.

⁴⁷ Arne Skouen, notat fra samtale 7. nov. 2001.

⁴⁸ Universitetsbiblioteket i Oslo, overbibliotekar Gerhard Munthe, brev 19. oktober 1970, til Susanna Hals.

⁴⁹ Tor Bomann-Larsen, ”Roald Amundsen, en biografi”, Cappelen 1995; samtale i telefonen høsten 2006.

belastning, noe som på en måte ble bekreftet da avisen i det økonomisk svært trange år 1936 valgte å stoppe utgivelsen. Denne aftenavisen, som åpenbart ble startet for å konkurrere med Aftenpostens aftennummer, blir således lite omtalt i avhandlingen. Rolf Thommessens karriere på Stortinget har bare blitt omtalt i den grad hans utspill der ble referert i spaltene til Tidens Tegn. Å gå gjennom Stortingets offisielle referater ville ha blitt altfor tidkrevende.

1.11 Litteratur

1.11.1 Forskningslitteratur

Bruken av aviser som historisk kilde har vært et tema for flere historieforskere. H.P. Clausens artikkel⁵⁰ "Aviser som historisk kilde", og Edvard Bulls artikkel⁵¹ i "Skandia" om det samme emne, omtaler i hovedsak aviser som belegg for informasjon til bruk i andre forbindelser. De omtaler lite den enkelte avis som et selvstendig forskningsobjekt. Et unntak er Bulls observasjoner omkring den økonomiske betydning forholdet mellom annonser, tekstspalter og opplag⁵² har for enhver avis. Det samme gjelder den innflytelse utenforstående økonomiske krefter har til et bestemt presseorgans holdninger til enkeltsaker. Bull sikter her spesielt til annonsører og abonnenter⁵³. I vurderingen av Tidens Tegns valg, og hva slags konsekvenser disse fikk for avisen, er deler av Bulls artikkel blitt tillagt vekt. Dette gjelder også Bulls sontring mellom kilder som "beretning" eller som "levninger". Ved å betrakte kilden som "levning" reises det spørsmål om hva kilden forteller mellom linjene om det aktuelle emne. Kilden blir et symptom på noe bakenfor. I motsetning til å se på kilden som en "beretning", som er opptatt av kildens opplysningsmessige innhold.

Henrik G. Bastiansens paper "Da avisene møtte TV: refleksjoner over metode i mediehistorisk forskning"⁵⁴, bekrefter avhandlingens observasjoner omkring Clausens og Bulls hovedhensikt med sine artikler. De er opptatt av bruken av aviser som kilder som belegg for annen forskning.

Artikler og bøker i andre publikasjoner enn Tidens Tegn, om redaktørene eller om andre aktører i avisen, må oppfattes som sekundærkilder. Som det Bull kaller "beretninger". Det er mange slike beretninger i denne avhandling. De er ofte tatt med fordi tekstene oppfattes som reflekterte skribenters oppriktige, men naturligvis også subjektive, oppfatning. Tekstene bidrar til å kaste lys over både redaktørene og publikasjonenes ståsted, og har i mange tilfelle bidratt til ytterligere inntrykk av studieobjektet.

Redaktørenes individuelle oppfatninger av sin rolle som redaktør er ikke kjent. Avhandlingens hypotese er at de har tatt rollen som noe så selvfølgelig at de ikke hadde noen grunn til å sette seg ned å filosofere over en redaktørs rolle i samfunnsbildet. I Bjørnstjerne Bjørnsons skuespill "Redaktøren" fra 1874 hevder redaktøren at han er "fullbyrder av den offentlige vilje". Det var Morgenbladets meget konservative redaktør Christian Friele som Bjørnson sikter til da han skrev skuespillet⁵⁵. Martin Eide skriver i sin bok at Friele ble omtalt som "Direktøren for den offentlige mening". Dette er det helt motsatte av hva Hamsun hevdet at redaktør Lyngre sto for sin bok av samme

⁵⁰ H.P. Clausen, "Aviser som historisk kilde", Inst. for presseforskning og samtidshistorie, Århus 1962.

⁵¹ Edvard Bull, "Den moderne pressen som historisk kilde", "Skandia", Oslo 1929.

⁵² Ibid, s. 10.

⁵³ Ibid, s. 13.

⁵⁴ Henrik G Bastiansen, "Da avisene møtte TV: refleksjoner over metode i mediehistorisk forskning", paper til en 17. nordiske konferanse for medie- og kommunikasjonsforskning, Aalborg 11.-14. august 2005.

⁵⁵ Beitmann, s. 9.

navn. Lyngre var Hamsuns presentasjon av Olav Thommessen i Verdens Gang⁵⁶. Forfatteren søker her å vise at redaktøren slett ikke hadde noen ambisjoner om å være fullbyrder av noen offentlig verken mening eller vilje. Han, slik også Eide gjorde i sin bok "Den redigerende makt"⁵⁷, oppfattet tvert imot Verdens Gang slik som redaktøren selv gjorde det, nemlig som et organ for intet annet enn "sin egen overbevisning om hva som tjener det nasjonale og demokratiske fremskritt sak". Denne holdning gikk i arv til sønnen Rolf. Avhandlingen søker å finne svar på spørsmålet om Thommessens-redaktørens vilje til å ville være opptatt av andre enn egne meninger.

I sin bok behandler Martin Eide redaktørrollen i norske aviser. Han gir en oversikt over rollens norske forhistorie, og utviklingen av journalistikken som fagområde i Norge. Kapittelet om redaktøren som ser seg selv som "fullbyrderen af den offentlige vilje"⁵⁸ er spesielt relevant for avhandlingens vurdering av Olav Thommessen. Eide plasserer Thommessen inn i sin tid, sammen med andre anerkjente redaktører. Boken har forklaringer på den rolle redaktør-yrket utviklet seg til å bli. Olav Thommessens rolle som redaktør i Verdens Gang fra 1878 blir omtalt og vurdert. Særlig Thommessens sterke krav til uavhengighet blir fremhevet⁵⁹. I et kapittel⁶⁰ henleder Eide oppmerksomheten mot den spenning det ofte ligger mellom behovet for inntjening og redaktørens ønske om redaksjonell styring. Dette er et tema som ble svært relevant for Olav Thommessen i Verdens Gang, og for hans sønn Rolf i Tidens Tegn etter at Olav hadde overlatt roret til ham.

Redaktørens forhold til politiske partier, og avisers partitilhørighet, blir vurdert av Eide⁶¹. Også Svernik Høyre i sin bok "Pressen"⁶² tar opp dette spørsmål. Også redaktørene av Tidens Tegn måtte forholde seg til denne virkelighet⁶³. Olav Thommessen kritiserte allerede i 1899 at provinspressen tok til å bruke tekster som ble produsert fra sentralt hold i hovedstaden⁶⁴. Han tok også avstand fra de politiske partiers økonomiske innflytelse i mange aviser. Høyre var spesielt aktive på dette felt⁶⁵. Rolf Danielsen skriver⁶⁶ ganske inngående om dette i sin bok om Høyres historie. Arbeiderpartiet hadde et enda strengere regime enn Høyre. Redaktørene ble sett på som viktige tillitsmenn for partiet. Landsmøtene valgte redaktøren av partiets hovedorgan Arbeiderbladet. Redaktøren fikk plass i partiets sentralstyre, og i de mange årene Marin Tranmæl satt som redaktør ble han oppfattet som partiets ledende ideolog⁶⁷. Men også dette parti hadde redaktører som helst så at de selv fikk bestemme avisens linje i viktige saker⁶⁸.

I Venstre var kampen mellom eiere og redaktører et velkjent tema, helt siden Johan Sverdrup forsøkte å temme Dagbladet ved å bidra til at det ble kjøpt opp aksjer som kunne disponeres av regjeringstro venstrefolk⁶⁹. Redaktørene ønsket større redaksjonell frihet, og kjempet ofte mot eiernes behov for å få bestemme hva avisen skulle mene i viktige saker. Ønskene førte etter hvert til at pressen selv etablerte regler for hvordan samarbeidet mellom eiere og redaktører skulle utvikles. Arbeidet

⁵⁶ Ibid, s. 10.

⁵⁷ Martin Eide, "Den redigerende makt", IJ-forlaget, Kristiansand S, 2000 s. 57f.

⁵⁸ Ibid,

⁵⁹ Ibid, s. 65.

⁶⁰ Ibid, s. 122 f.

⁶¹ Ibid, s. 193 f.

⁶² Svernik Høyre, "Pressen", Universitetsforlaget, Oslo 1995, s. 265 f.

⁶³ Ibid, s. 264 f.

⁶⁴ Eide, s. 197.

⁶⁵ Ibid, s. 199.

⁶⁶ Rolf Danielsen, "Høyres historie 2", Cappelen, Oslo 1984, s. 89f.

⁶⁷ Eide, s. 207f.

⁶⁸ Ibid, s. 205.

⁶⁹ Svernik Høyre, i "Utskjelt og utsolgt", Aschehoug, Oslo, 1993. s. 10f.

resulterte i den såkalte ”Redaktørplakaten”⁷⁰ som fikk sin endelige utforming lenge etter at Tidens Tegn hadde gått ut av tiden.

Tidens Tegns oppstandelse og senere fall har klare likhetstrekk med Stockholms-Tidningens liv og død⁷¹. Ved etableringen av denne avis i 1889 tok eieren opp konkurransen mot en allerede etablert avis (Dagens Nyheter) i samme by. Stockholms-Tidningen oppnådde raskt stor oppslutning og høye opplagstall. Lars Furhoff fremhever i sin bok ”Stockholms-Tidningens fall” betydningen av redaktørens evner og holdninger som forklaringer på opp- og nedgang for disse to aviser⁷². Dette er observasjoner som også er tatt med i vurderingen av de to redaktører Thommessen i Tidens Tegn. Furhoff vurderer også småannonseenes betydning for henholdsvis Stockholms-Tidningen og Dagens Nyheter. Det han skriver har relevans til forholdet mellom Tidens Tegn og de to annonse-organer Aftenposten og Morgenposten.

Stockholms-Tidningen hadde, i motsetning til Dagens Nyheter, mange lesere utover landet. Slik var forholdet også mellom Tidens Tegn og Aftenposten. De annonsemessige konsekvenser, og dermed de økonomiske, var store. Annonserer i den svenske hovedstaden hadde liten interesse av å annonsere i en avis som i stor grad fant sine lesere utenfor hovedstadsområdet. Dette var en problemstilling som eierne av Tidens Tegn åpenbart ikke tok med i de økonomiske vurderinger som trolig ble foretatt da det ble bestemt at avisens driftstrategi var å bli et riksdekkende politisk organ. Furhoff (1966) følger de to svenske hovedstadsavisenes utvikling opp gjennom 1920- og 30-årene⁷³. Paralleller kan trekkes med utviklingen i Tidens Tegn. Som Tidens Tegn ble Stockholms-Tidningen avhengig av ekstern finansiering. Først penger fra næringslivet, og deretter fra en helt annen politisk retning enn det som til da hadde vært den dominerende i Stockholms-Tidningen: arbeider-penger fra den svenske landsorganisasjonen. Furhoff reiser spørsmål om den betydning de nye pengene fikk for avisen. Han peker på det sterke fallet i annonseinntektene, og hevder at dette skyldes de private annonsørers manglende interesse for å annonsere i en avis med endret politisk tilknytning. I begynnelsen av 1960-årene var det stor forskjell på avisenes inntjening fra annonser pr eksemplar. Stockholms-Tidningen hadde på dette tidspunkt bare en inntekt på kr. 123 pr solgte eksemplar, mens Svenska Dagbladets tilsvarende inntekt var kr 269. Furhoff opererte med flere andre analyse-instrumenter som det har vært mulig å bruke i forbindelse med Tidens Tegn.

1.11.2 Sekundærlitteratur

Boken ”De talte dagene” om ”Huset Tidens Tegn og dynastiet Thommessen”, har dannet et viktig referansegrunnlag for det foreliggende arbeid. I Norsk Biografisk Leksikon om Odd Hølaas skriver Arne Bonde at avsnittet om huset Tidens Tegn var ”poengrikt og skrevet med respekt for familien”.⁷⁴ Det var redaktørene i ”huset Tidens Tegn” som Hølaas ønsket å presentere. Det vil si de to personene Olav og Rolf Thommessen. Det er ikke selve driften av aksjeselskapet Tidens Tegn som opptok Hølaas mest. Det er aktørene, drivkreftene, i avisprosessen som forfatteren beskriver. Han analyserer handlingene, spekulerer i motivene, karakteriserer personlighetene. Her opererer Hølaas i et farvann som jeg har valgt å se på med større avstand. Avhandlingen tar opp den tråden Hølaas valgte å slippe, nemlig de administrative og økonomiske trådene. Alt det som disse to redaktørene valgte å påta seg ansvaret for, men som de ikke oppfattet som selve hovedoppgaven. Målet i avhandlingen er ikke å beskrive personer men et aksjeselskap. Selv om personene naturlig nok kommer inn som aktører i

⁷⁰ Ottosen, Røssland & Østbye s. 5.

⁷¹ Lars Furhoff, ”Stockholms-Tidningens fall”, Pressehistorisk årbog, 1966.

⁷² S. 146.

⁷³ Ibis, s. 150 f.

⁷⁴ Arne Bonde, Norsk Biografisk Leksikon”, bn 4 s. 450.

selskapet. Målet er å fortelle om det redaktørene gjorde som fikk konsekvenser for bedriften. Hølaas sin presentasjon av Olav og Rolf Thommessen gjorde oppgaven lettere. Det var særlig Rolf Thommessen at Odd Hølaas følte han kjente godt. Olav var mer en personlighet som journalisten Hølaas støtte på i gangene og ved spesielle anledninger. O. Thommessen er også langt mer omtalt i norsk litteratur og presse enn sønnen Rolf. Begge personlighetene er gjort bedre kjent gjennom Hølaas. Dette gjorde det lettere å presentere enkelte hypoteser.

Boken "Hårde Tider" av Andreas Norland⁷⁵ introduserer et klart bilde av Tidens Tegns bidrag til Fedrelandslagets virksomhet. Avisen utviklet seg på mange måter til å bli et slags hovedorgan for denne organisasjon. Svein Carstens bok⁷⁶ om høyrelederen Ivar Lykke gir godt innblikk i prosessen som fant sted da Frisinnede Venstre, ledet av Rolf Thommessen, ønsket å frigjøre seg fra det nære samarbeidet med Høyre. I sin bok "Blod, sverte og gledesårer"⁷⁷ om den nye Verdens Gang fra 1945, gir Martin Eide opplysninger fra etableringen av denne avis like etter frigjøringen i 1945. Hans bok har gitt anledning til å fylle ut med ytterligere fakta omkring den betydning avslutningen av aksjeselskapet Tidens Tegn hadde for etableringen av det nye Verdens Gang.

1.11.3 Kontekstlitteratur

Det er viktig å bli kjent med de samfunnsmessige rammer – konteksten – som omga avisen. Denne avhandling presenterer Tidens Tegns holdninger og synspunkter, og resultater av disse, fra en tid som avhandlingens lesere bare kjenner fra mer eller mindre objektive historiebøker. Som av og til kan være skrevet i en ånd av politisk korrekthet, eller i en helt annen kontekst enn den Tidens Tegn befant seg i. Tormod Valakers bok "Litt fascisme, hr. statsminister"⁷⁸ er et eksempel på det siste. Ottar Dahl fremhever i sin bok⁷⁹ betydningen av å være kjent med den kontekst kildene er produsert.

Det var et turbulent Norge som møtte Tidens Tegn da den ble startet opp. Svake regjeringer, ofte i mindretall, preget landets styre. Inflasjonen under den første verdenskrig, og den økonomiske stagnasjonen etterpå, skapte problemer for næringslivet, inkludert aviser og annonsører. I den periode Tidens Tegn, med sine store opplag og sterke meninger, var mest lest, eksisterte sterke politiske motsetninger i Norge. På den politiske venstreside, som var avisens hovedmotstandere, dukket det opp fløyer og skarpe ideologier. Disse kunne med sin retorikk i perioder skremme "vannet av" sterkere rygger enn redaksjonen i Tidens Tegn⁸⁰. Borgerlig frykt for økende politisk radikalisme førte til en stadig økende polarisering i det politiske landskap. Arbeiderpartiet, som ble dannet i 1887, utviklet seg etter den russiske revolusjon i 1917 til å bli et revolusjonært parti med det formål å sette parlamentarismen tilside og overta makten i Norge ved revolusjonære midler. De holdninger denne bevegelse innledningsvis representerte, og ga uttrykk for skrift og tale, virket skremmende på den borgerlige avis Tidens Tegn. Resultatet av revolusjonen i Russland bidro sterkt til denne frykt⁸¹. Dannelsen av Fedrelandslaget var et svar på den trussel utviklingen i Arbeiderpartiet ble oppfattet å være innen borgerlige kretser. Dannelsen ble støttet av Tidens Tegn, og fikk over tid konsekvenser for avisen. Det samme fikk avisens identifisering med minipartiet Frisinnede Venstre, ved at Rolf Thommessen i økende grad deltok i partiets ledelse, uten at han tilsynelatende identifiserte seg med det

⁷⁵ Andreas Norland, "Hårde tider", Dreyer, Oslo 1973.

⁷⁶ Svein Carstens, "Fra kjøpmannsdisk til kongens bord, I. K. Lykke A/S, Trondheim 1992.

⁷⁷ Martin Eide, "Blod, sverte og gledesårer", Verdens Gang A/S, Oslo 1995.

⁷⁸ Tormod Valaker, "Litt fascisme, hr. statsminister", Forum Aschehoug, Oslo 1999.

⁷⁹ O.D, s. 1f.

⁸⁰ Hans Petter Sjøli, "Mao min Mao. Historien om AKP's vekst og fall", Cappelen, Oslo 2005.

⁸¹ Samtale med lektor, historiker, radikal politiker Trygve Bull, Stortinget høst 1991.

partiets flertall sto for. Ute i Europa dukket det opp fascisme i Italia og nasjonalsosialisme i Tyskland. Benito Mussolini tok makten i Italia i 1923 fordi han ville komme til livs det han oppfattet som rot med det parlamentariske system. Hans tanker fant gehør i spaltene til Tidens Tegn, fordi redaktør Rolf Thommessen så likhetspunkter mellom forholdene i Italia og Norge. Avisen så med litt andre øyne på Adolf Hitlers nasjonalsosialistiske Tyskland. Artikler, både fra utsendte medarbeidere og i lederspaltene, ga uttrykk for beundring for hvor mye greiere det var å lede en nasjon med en streng hånd enn når mange større eller mindre partier måtte komme til enighet for å få utrettet noe. Denne avhandling tar sikte på å vise hvordan Tidens Tegn agerte på denne ytre norske virkelighet.

Ketil Motzfeldt's dagbøker fra tiden 1854 – 1889, utgitt av hans sønn Ernst i 1908⁸², ga et tidsbilde fra O. Thommessens første tid som redaktør av Verdens Gang fra 1878. Avisenes makt også i den tiden ble belyst ved Motzfeldt's stadige referanser til hva den eller den avis mente om det politikerne gjorde eller ikke gjorde. Jakob Schønings dagbøker fra Stortinget 1895 -97 og fra Regjeringen 1903 – 1905⁸³ kastet også lys over denne tiden. Her deltok Verdens Gang og O. Thommessen med liv og lyst i det politiske livet.

Gunnar Knudsen var den ledende politiske kraft i Norge i den tiden han satt som statsminister og var Venstres ubestridte leder. Hans rolle under verdenskrigen var spesielt viktig for landet. Bernt A. Nissens biografi over Gunnar Knudsen⁸⁴ beskrev statsministerens forhold til O. Thommessen. I en lang periode var Knudsen og Thommessen gode venner. På grunn av politisk uenighet – Thommessen gikk mot høyre og Knudsen mot venstresiden i norsk politikk - surnet imidlertid forholdet og Knudsen ble en av Thommessens utvalgte politiske motstandere. En surhet som riktig nok, på herrenes eldre dager, gikk over til et nytt vennskap⁸⁵. Per Fuglum har også skrevet en biografi over Gunnar Knudsen⁸⁶. Denne boken ga et bedre innblikk i O.Thommessens politiske virksomhet enn det Nissen formidlet. Viktige stridigheter etter at Tidens Tegn så dagens lys ble belyst. Fuglums vurdering av etableringen av Frisinnede Venstre ga noe av forklaringen på Thommessens motstand mot den politiske linje som Knudsen etter hvert førte.

Per Fuglum gir også i sin bok om Ole Richter et informativt tidsbillede fra O. Thommessens første periode som redaktør i Verdens Gang. I boken⁸⁷ blir Verdens Gang ble tillagt noe av ansvaret for at Richter begikk selvmord.

En annen bok som gir et interessant bilde av O. Thommessens, og Verdens Gangs, rammebetingelser i de siste tyve årene frem til 1900, er Reidar Sevågs bok⁸⁸ om Hans Rasmus Astrup. Richter-saken blir belyst fra en annen vinkel enn Fuglums. Thommessen tok uventet Richters parti, og hevdet at det "ingensteds hørte hjemme å drive Richter ut"⁸⁹. Sevåg beskriver kampen om Dagbladet i begynnelsen av 1880-årene mellom forskjellige aksjonærgrupper. Dette var i realiteten en kamp mellom forskjellige politiske venstre-fraksjoner. Astrup spilte, med sine penger fra internasjonal forretningsvirksomhet, en helt spesiell rolle. De forskjellige fraksjoner ønsket hans penger til å kjøpe seg makt på Dagbladets generalforsamling. Iflg. Sevåg⁹⁰ førte dette avisen inn i en mer konservativ politisk kurs. Det førte også til bedre økonomi for Dagbladet i en periode da redaktør Lars Holst drev

⁸² "Ketil Motzfeldt DAGBØGER 1854-1889", Gyldendal, Christiania 1908.

⁸³ "Jakob Schønings dagbøker", Tanum, Oslo 1950.

⁸⁴ Bernt A Nissen, "Gunnar Knudsen", Aschehoug, Oslo 1957.

⁸⁵ RA, privatarkiv 626, red.O.Thommessens brev til G.Knudsen, og svar. Disse viser at vennene fra før århundreskiftet ant tilbake til hverandre etter at herrene var blitt pensjonister.

⁸⁶ Per Fuglum, "En skute – en skipper", Tapir, Trondheim 1989.

⁸⁷ Per Fuglum, "Ole Richter – ungdom og stortingsvirke", Universitetsforlaget, Oslo 1957.

⁸⁸ Reidar Sevåg, "Statsråd H.R. Astrup", Dreyer, Oslo 1967.

⁸⁹ Ibid, s. 117 f.

⁹⁰ Ibid s. 137 f.

sin balansegang mellom de forskjellige politiske fraksjoner. Forholdet mellom Thommessen og Astrup ble bedre og bedre fremover og forbi århundreskiftet. I et brev til Bjørnson i 1987 skrev han⁹¹ at

Støtte har jeg kun hos en mann og det er Ole Thommessen; og det er da også her den eneste mann der Har sundt og uhildet vett, og ham ser jeg opp til og varmer meg.

Boken "Brennevinsforbudet i Norge",⁹² som også er skrevet av Per Fuglum, presenterte de politiske forhold som lå bak det brennevinsforbud som ble innført under og etter første verdenskrig. Han inkluderer i sin presentasjon pressens forhold til forbudet. Fuglum hevder at O. Thommessen, både som redaktør av Verdens Gang og enda mer som arg motstander av forbudet som redaktør i Tidens Tegn, spilte en viktig rolle i debatten som førte til at forbudet ble opphevet. Pressens rolle i denne debatten var iflg Fuglum viktig. I denne forbindelse fremhever han særlig Tidens Tegn's og Aftenposten's aktivitet i motstandsarbeidet.

I 1965 publiserte den tidligere justisministeren Asbjørn Lindboe i Peder Kolstads (1878 – 1932) Bondeparti-regjering sin bok "Fra de urolige tredve-årene"⁹³. Boken presenterte et tidsbilde fra denne etter hvert mer og mer vanskelige tiden for Tidens Tegn. Lindboe fortsatte som justisminister da Hunseid ble statsminister etter Kolstads bortgang i mars 1932 og frem til Venstres Johan Ludwig Mowinckel felte denne regjeringen ett år senere. Landet var da preget av den internasjonale depresjonen. Bondepartiets velgergruppe fikk, kanskje mer enn de fleste, smake konsekvensene av den økonomiske verdenskrise. Med gjeldskriser, "Bønder i Kamp"⁹⁴, pengepolitikk og gjeninnføring av gullstandarden. Den etterfølgende politiske bitterhet la grunnlaget for Bondepartiets åpning mot venstresiden i norsk politikk. Noe som igjen førte til det vel kjente "kriseforliket" i 1935. Dette var innledningen til den lange perioden med Arbeiderpartiet i førersetet i Norge. Det var også innledningen til en, for mange uforklarlig, politisk dreining av lederartiklene i Tidens Tegn. Frisinnede Venstre's økende samarbeid med Vidkun Quislings nye parti Nasjonal Samling blir kommentert av Lindboe. Redaktør Rolf Thommessen var da de frisinnedes leder, og frontet dette parti's nye linje. Også hans kontroversielle forslag på Stortinget, om at de årlige forsvarsbudsjettene skulle reduseres til 30. millioner kroner, ble berørt i boken, alt sett med Lindboe's og det borgerlige Bondeparti's øyne. Vidkun Quislings inntog på den norske politiske arena, ikke minst hjulpet av at Tidens Tegn lot trykke hans artikler, blir viet ikke ubetydelig oppmerksomhet. Avhandlingen vurderer mulige konsekvenser av avisens nye politiske tilnærminger.

En tynn liten "paperback" kom ut i 1957, i København. "Store Norske journalister" var tittelen, og ble gitt ut i det Berlingske Presse-bibliotek⁹⁵. Disse store journalistene som boken omtalte var Amandus Schibsted (skrevet av Einar Diesen), O. Thommessen (av Olav Røgeberg), Nils Vogt (av C.J. Hambro), Lars Oftedal (av Per Thomsen), Einar Skavlan (av Ragnar Vold), Sven Elevstad (av Asbjørn Barlaup) og Karl Johansen (av Hans Amundsen). Carl Just skrev innledningen. Han forklarte at han ikke hadde inkludert Morgenbladets berømte redaktør Chr. Friele fordi journalistikken den gang Friele opererte var lite utviklet. Tidens Tegns mesterintervjuer Christian Krohg ble heller ikke tatt med. Just begrunnet dette med at Krohg først og fremst var bildende kunster og aldri arbeidet som egentlig pressemann. Derimot ble O. Thommessen, sammen med Karl Johansen, Sven Elvestad og Einar Skavlan, karakterisert som de virkelige betydelige stilister. Amandus Schibsted ble av Just oppfattet som en dyktig notisjeger uten å være noen skribent. Thommessen ble i innledningen også

⁹¹ Ibid s. 259, Astrup i brev til Bjørnson 6. februar 1897.

⁹² Per Fuglum, "Brennevinsforbudet i Norge", Tapir, Trondheim 1995.

⁹³ Asbjørn Lindboe, "Fra de urolige tredve-årene", Grundt Tanum, Oslo 1965.

⁹⁴ Jostein Nerbøvik, "Bønder i Kamp. Bygdefolkets Krisehjelp 1925-35", Det Norske Samlaget, Oslo 1991.

⁹⁵ Antologi, red. Hakon Stangerup, "Store Norske Journalister", Berlingske Presse-Bibliotek, København 1957.

omtalt som, foruten å være en høyst særpreget skribent, den store bladleder. Olav Røgebergs artikkel omhandlet Olav Thommessen med beundring og respekt. Redaktøren ble fremhevet som åndsfrihetens varmeste og mest talentfulle forkjemper. Forfatteren oppsummerte Thommessens karriere helt fra de første spede redaktørskritt i Verdens Gang i 1878 og frem til starten av Tidens Tegn. Boken kommenterer den veldige suksess fra første dag som Tidens Tegn nøy godt av.

Noen år senere, i 1966, kom det ut en antologi redigert av Jostein Nerbøvik⁹⁶. Boken omtales her fordi navnene på de andre portretterte, satt opp ved siden av hverandre, antyder den betydning hver enkelt hadde i sin samtid. O. Thommessen var i svært godt selskap. Ikke mindre enn seks statsministere ble omtalt, flere faktisk to ganger. Disse var Wollert Konow, Gunnar Knudsen, Jørgen Løvland og Christian Michelsen.

Sammen med Ottar Grepstad var Jostein Nerbøvik medredaktør for boken ”Venstre’s hundre år”⁹⁷. En rekke norske eksperter – nærmere tyve personer – skrev sine innlegg i denne boken som kom ut i anledning partiets hundreårsjubileum. Fordi Olav Thommessen startet sitt politiske liv som venstremann, og fordi dette parti etter hvert ble utpekt som en politisk hovedmotstander av Tidens Tegn, gir boken et bilde fra norsk politikk som fikk stor innflytelse på avisens agering. Boken tar ikke sikte på en vitenskapelig presentasjon av Venstre. De enkelte forfattere gis anledning til gi sin individuelle presentasjon av mange begivenheter og mange personligheter som spilte sine roller i de hundre årene Venstre hadde eksistert.

Til tross for mange glimtvis omtaler og presentasjoner av Olav Thommessen, kom det ikke ut en virkelig biografi om ham før i 2006⁹⁸. Denne er skrevet av ”idé-historiker, frilans forfatter og skribent”⁹⁹ Christopher Hals Gylseth.

Boken gir en informativ oppsummering av redaktørens liv og bedrifter. Innledningen er for en stor del basert på min hovedfagsoppgave¹⁰⁰ i historie, som omhandler O. Thommessen frem til Samlingspartiets valgseier i 1903. Bokens litteraturliste refererer også bl.a. til min artikkel i Historisk Tidsskrift om bruddet med hovedaksjonæren i Verdens Gang og starten av Tidens Tegn¹⁰¹. Dette gjorde Thommessen til en av medie-Norges frihetshelter. Boken søker ikke å gi inntrykk av selvstendig forskning. Den har referanser til de publikasjoner som Gylseth har nyttet som bakgrunnsinformasjon, ikke minst fra bøker som Olav og Rolf Thommessen har skrevet.

Idéhistoriker Gylseth fordypet seg i Olav Thommessens politiske virksomhet. Særlig gjelder dette tiden etter første verdenskrig i Tidens Tegn. På dette tidspunkt hadde sønnen Rolf overtatt det redaksjonelle ansvar. Allikevel formulerer forfatteren seg slik at det kan virke som om han har ment at gammelredaktøren hadde en stor del av ansvaret for Tidens Tegns politiske deltagelse i mye av etterkrigstiden. At O. Thommessen var hundre prosent lojal til sønnen Rolfs forskjellige utspill var alminnelig kjent. Dette kan ha forledet forfatteren til å tro at Olav Thommessen sto bak sønnen Rolfs politiske virksomhet. Dette blir vurdert i avhandlingen. Den siste delen av biografien om Olav Thommessen inkluderer på en måte også avisens historie. Dette blir av naturlige årsaker vesentlig mer utdypet i avhandlingen.

Christopher Gylseth berører Olav Thommessens sosiale bakgrunn. Thommessen beveget seg sosialt med raske skritt fra sin beskjedne småbrukerbakgrunn til den nye økonomiske og ikke minst den kulturelle elite. Det reises spørsmål om han hadde behov for å bli identifisert med disse. Gylseth

⁹⁶ Jostein Nerbøvik, *Portretter i norsk historie 1900–1920*, Gyldendals Studiefakler, Oslo 1969.

⁹⁷ J.Nerbøvik/O.Grepstad: *Venstre’s hundre år*, GNF, Oslo 1984.

⁹⁸ Christopher Hals Gylseth, *En forbannet svartmusket redaktør*, Tiden, Oslo 2006.

⁹⁹ Ibid, på bokens omslag.

¹⁰⁰ HP Thommessen, ”Verdens Gang og redaktør O.Thommessen – fra Johan Sverdrup til Christian Michelsen. En analyse av redaktørens politiske bevegelse fra det ”rene” Venstre til borgerlig samling”, Universitetet i Trondheim, Dragvoll, våren 1991.

¹⁰¹ HP Thommessen, ”Et dramatisk øyeblikk i Oslo-pressens historie”, HT. 3 1995.

får støtte for denne tanken av Knut Hamsun i boken ”Redaktør Lyng”¹⁰². Det kan ikke sees bort fra den mulighet at selv en så uavhengig person som Olav Thommessen også kunne ha blitt berørt av sitt sosiale ståsted. Iflg. Pierre Bourdieu kan ikke søken etter kunnskap og viten skilles fra søken etter anerkjennelse og makt¹⁰³. Dette er en problemstilling som har interesse i denne avhandling.

1.12 Klassereise

Grunnlaget for det Hølaas kalte ”dynastiet Thommessen” ble lagt der Olav Thommessen kom fra. En liten husmannsplass utenfor dagens Horten i Vestfold. Avhandlingen retter oppmerksomheten mot den sosiale avstanden fra Olav Thommessens oppvekst og frem til hans senere sterke plassering i hovedstadens makthierarki. Min hovedfagsoppgave¹⁰⁴ viser Thommessens politiske vandring fra landets politiske venstreside i 1880-årene og frem til det ideologiske og personlige vennskapet han fikk med skipsrederen, kapitalisten og samlingspolitikeren Christian Michelsen etter 1900. Gjennom arbeidet som redaktør hadde han oppnådd anerkjennelse, beundring, fiendskap¹⁰⁵ og vennskap svært langt utover det lille nettverk han dro med seg fra den lille bygden på Oslofjordens vestside. Han hadde også giftet seg inn i den borgerlige familien Halvor Clausen, som drev med kjøp og salg av kontorrekvisita¹⁰⁶. Ikke nok med det: hans sønn Rolf giftet seg rundt århundreskiftet med datteren til et annet barn av bygdeNorge, som også hadde gjort stor suksess i hovedstaden. Han het Mikkel Dobloug, og hadde reist med sine to tomme hender fra Ringsaker langs innlandssjøen Mjøsa og inn til hovedstaden. Der grunnla han noe som etter hvert ble til en landsdekkende millionbedrift¹⁰⁷ med salg av tekstiler til folk flest. I likhet med Thommessen slo Dobloug seg opp og frem. I avhandlingen blir ordet ”klassereise” brukt, fordi dette er et uttrykk som ikke minst den franske sosiolog Pierre Bourdieu har lansert og legitimert¹⁰⁸.

”Klassereise” er å bevege seg fra en sosial klasse til en annen¹⁰⁹. Den svenske forfatter og professor i idéhistorie Ronny Asbjørnsson setter ord på en slik reise i sin bok ”Fornavnet mitt er Ronny”¹¹⁰. Han sammenligner reisen med en innvandrers følelse av å komme til et ukjent land. Det er lett å forstille seg hvordan bondeguttene Thommessen og Dobloug kan ha følt seg da de kom fra landbygden omtrent på samme tid, i midten av 1870-årene, og inn til det de må ha oppfattet som storbyen. Hølaas vier tilsynelatende ikke denne problematikk en tanke da han skrev om O. Thommessens talte dager.

Sosiologen Marianne Gullestad sier¹¹¹ at klassereisen handler om koder. Sosiale koder som brukes i forskjellige miljøer i folket. De forskjellige miljøene gjør bruk av former, ord, klesdrakt, væremåter som skiller seg ut fra andre miljøer, fra bygd til by, fra strøk til strøk¹¹². Kodene demonstrerer forskjeller mellom de som reiser ut og tar utdanning og de som blir hjemme og finner

¹⁰² Beitmann, s. 62.

¹⁰³ Pierre Bourdieu, ”Meditasjoner”, Oslo 1999, s. 114.

¹⁰⁴ HP Thommessen, ”Verdens Gang og redaktør O. Thommessen – fra Johan Sverdrup til Christian Michelsen”, Universitetet i Trondheim, Dragvoll vår 1991.

¹⁰⁵ Knut Hamsun, ”Redaktør Lyng”, P.G. Philipsens Forlag, København 1893.

¹⁰⁶ Ottosen, Røssland & Østbye, s. 50.

¹⁰⁷ ”Brødrene Dobloug A/S”, Storgaten 1, Kristiania.

¹⁰⁸ Kjetil S. Østli, ”vis billetten – du er på klassereise”, Aftenposten 11.febr.05, s2 f.

¹⁰⁹ Karin Sveen, ”Klassereise”, Forlaget Oktober, Oslo 2000.

¹¹⁰ Ronny Asbjørnsson, ”Fornavnet mitt er Ronny”, Pocketforlaget, Oslo 2007.

¹¹¹ Aftenposten, 13.febr. 05 s. 2.

¹¹² Pierre Bourdieu, ”Distinksjonen”, PAX Forlag A/S, Oslo 1995, s. 11.

seg praktisk arbeid. Bourdiou henleder oppmerksomheten på økonomisk og kulturell kapital¹¹³. Thommessen dro ut og fikk seg utdanning. Hans klassereise var fra et hjem med bøker men uten økonomisk kapital i form av jorder og skog. I sitt liv vant han anerkjennelse for sin kulturelle kapital. Doblougs utreise, som yngstemann i søskenflokket, var fra et større gårdsbruk hvor den økonomiske kapital var dominerende. Dette fikk han med seg da han dro til byen uten særlig formell utdanning. Han ble arbeidsgiver og utviklet det han hadde med av økonomisk kapital. Thommessen og Dobloug disponerte forskjellig type kapital. Det skulle imidlertid vise seg at disse forskjeller kom til å utfylle hverandre da Tidens Tegn ble etablert i 1910. Dette skyldes at de også hadde mye felles. I deres grunnholdning identifiserte de seg med de svake i samfunnet. De var begge politisk aktive, først i Venstre og senere i Frisinnede Venstre. Deres sosiale kapital ble bygget ut i løpet av de tretti årene de hadde fungert i hovedstaden frem til Thommessens avskjed med Verdens Gang i 1910. I avhandlingen letes det etter informasjon som kan belyse hvordan aktørene reagerte i forhold til sin egen klassereise.

1.13 Varemerke

Folkene rundt Verdens Gang reiste i 1910¹¹⁴ spørsmålet om hvordan en avis kunne dukke opp fra "ingenting" og etablere som et ledende landsdekkende organ allerede fra aller første dag på gaten? Avhandlingen søker å besvare dette spørsmål. Olav Thommessen ble oppfattet som en fengende og ledende merkevare¹¹⁵ i den bransjen han kom fra og fortsatte inn i. Naomi Klein behandler merkevarebygging i sin bok "No logo"¹¹⁶. Her fremhever hun den store betydning næringslivet legger i arbeidet med å skape positive oppfatninger av deres produkt og av produktets avsender¹¹⁷. Jon Håmun utdyper dette i sin artikkel "Hva er merkevarebygging"¹¹⁸. Han hevder at merkevarebygging er å formidle det kunstneriske konseptet i offentligheten på en måte som gjør at et visst publikum først husker det, for deretter å være villig til å oppsøke det flere ganger og anbefale det til sine medmennsker. Merkevarebygging er avhengig av identifikasjon til merket. Merkevareekspert Hans Tjømmø¹¹⁹ sier det slik: "Hvis produktet først er godt, kan disse folkene få en flying start fordi de er kjent. De har stor troverdighet fordi de har greie på og bruker sine egne produkter". Avhandlingen vier denne problemstilling oppmerksomhet.

1.14 Opplag

Å gå gjennom alle avisers opplag tall ville ha krevd uforholdsmessig mye tid og krefter i forhold til avhandlingens hensikt. Oversikt over opplag har derfor bare vært mindre systematisk enn for inntekter og utgifter, fordi opplagene ofte bare er presentert i mer eller mindre tilfeldige annonser i Tidens Tegn eller i de respektive aviser.

Enhver produksjonsbedrift har som formål å selge sine produserte varer i størst mulig antall til best mulig pris. Tidens Tegns vare var avisens tekster. Jo flere lesere jo større opplag. Opplagets størrelse hadde en særdeles viktig bi-effekt: avisbedriften nådde ut til stadig flere personer som hadde

¹¹³ Ibid, s. 34.

¹¹⁴ Verdens Gang, 26. september 1910.

¹¹⁵ Norsk Bokmålsordbok: "merkevare er summen av publikums positive oppfatninger av produktet, og produktets avsender".

¹¹⁶ Naomi Klein, "No logo", Picador USA, NYC, USA 1999.

¹¹⁷ Ibid, "the beginning of the Brand", s. 5.

¹¹⁸ Jon Håmun, kreativ leder/kommunikasjonsrådgiver, "Face2face" reklamebyrå, Oslo, "Hva er merkevarebygging", Aftenposten, 19. mars 2007.

¹¹⁹ Hans Tjømmø, A-magasinet 19. mars 2008.

potensial til å kjøpe et økende antall annonsørers produkter. Dermed økte avisen sine inntekter ut over det kjøpere av selve tekstene brakte inn av kroner og øre. Det formet seg en slags spiral: jo flere tekster som solgte til flere kjøpekraftige lesere jo flere annonsører var villige til å kjøpe annonseplass. Inntektene fra salg av annonser ble stadig viktigere.

Å fastslå opplagstall for norske aviser i denne tiden er ikke helt enkelt, fordi det i perioden ikke forelå noen offisielle og derved presumptivt autoritative tall for avisene. Det er således vanskelig å være helt sikker på de tall som til enhver tid dukker opp. Løssalgsoppgaver foreligger sjelden. Avisenes egne opplysninger er ofte basert på tall avisens trykkeri legger frem¹²⁰. Noen aviser, spesielt "Morgenposten", fremholdt i sine mange opplags-annonser at tallene var

ifølge Ekspeditionsboken bilagt med Erklæringer fra Ekspeditøren og 161 avisbud.¹²¹

Og undertegnet av ekspeditør og maskinmester, som begge var ansatt i bedriften. Den samme avisen opererte også i sine annonser om avisens opplag med erklæringer undertegnet av "Kristiania Byfogd- og Kvartalkontor"¹²². "Sportsmanden" lot sin forretningsfører undertegne i sin erklæring om opplaget, sammen med trykkeriets maskinmester¹²³. Tidens Tegn promoterte sin avis gjennom hele sin eksistens med store annonser i egen avis som fortalte om de stadig økende opplag. Interessen for å fortelle om avisens opplag kulminerte søndag den 30. desember 1917, da det ble annonsert at Tidens Tegn nå var blitt landets største avis. Dette kunne ikke Aftenposten ha hengende på seg, og hevdet at det var denne avisen som hadde det største opplag. Tidens Tegn oppfordret deretter Aftenposten i en stor annonse¹²⁴ til å la to utenforstående, oppnevnt av fylkesmannen, vurdere hvilken avis som hadde det største opplag. Resultat: Aftenposten var fortsatt Norges største avis. Opplagstallene, vurdert av utenforstående, var sannsynligvis tilnærmet korrekte. Drammens Tidende lot to representanter for politiet gå god for opplagets størrelse¹²⁵. Andre aviser rykket inn annonser hos sine konkurrenter med opplagstall som de selv presenterte som korrekte. Eksempler på dette er "Trondhjems Adresseavis"¹²⁶, "Fædrelandsvennen"¹²⁷, "Lofotposten"¹²⁸, "Arbeiderbladet"¹²⁹ og "Bergens Tidende"¹³⁰. Den sistnevnte avis opererte også med opplag bekreftet ved notarialforretning avholdt i avisens lokaler¹³¹. I avhandlingen er de opplagstall som blir referert i stor grad tatt fra avisenes egenannonser. Selv om tallene derfor må taes "med en klype salt" tror jeg at de gir et godt bilde av opplagene på denne tiden.

Andre kilder som er nyttet er fra Postverket¹³², og oppstillinger som er presentert i forskjellige publikasjoner¹³³. Opplagstall er også funnet i bøker som er oppfattet som relevante for avhandlingen.

¹²⁰ "Dagspress-strategier", red. Karl Erik Gustafsson, Skrifter, Informations- og massmediegruppen, Handelshøyskolan vid Göteborgs universitet, 1996, s 40 f.

¹²¹ Tidens Tegn, annonse for Morgenposten, Oslo 4. januar 1931.

¹²² Ibid, Kristiania 1. januar 1913.

¹²³ Ibid, Kristiania 6. mars 1919.

¹²⁴ Tidens Tegn, Kristiania 30. september 1920.

¹²⁵ Verdens Gang, Kristiania, 7. desember 1911.

¹²⁶ Tidens Tegn, 27. sept. 1911.

¹²⁷ Ibid, 22. mars 1941.

¹²⁸ Ibid, 7. januar 1926.

¹²⁹ Ibid, 29. oktober 1924.

¹³⁰ Ibid, 13. februar 1924.

¹³¹ Ibid, 7. januar 1935.

¹³² Leiv Mjeldheim, s.43: "Den norske Poststyrelsen, "Opgave over antallet af de med Posterne forsendte Exemplarer af følgende Aviser".

Jeg sikter her spesielt til avisbiografier. Disse kan være skrevet som oppdragsforskning eller av avisens egne medarbeidere. Som et eksempel på det første er Berge Furre's bok om redaktør og forkynner Lars Oftedal¹³⁴. Et eksempel på det andre er boken om Dagbladet gjennom 125 år: "Utskjelt og utsolgt"¹³⁵. De opplag som blir referert i disse bøkene oppfattes som så autentiske at de er valgt som illustrasjon på avisenes opplag.

Lars Furhoff vurderte i sin bok "Opplagsspiralen"¹³⁶ opplagenes betydning for utvalgte avisers økonomiske stilling. Han presenterte tabeller som viste annonsenes prosentvis andel av avisenes inntekter, og hvor mange prosent annonsene hadde av avisenes totale innhold. I avhandlingen vil jeg vise tilsvarende tabeller for Tidens Tegn. Furhoff hevder at annonser i seg selv har en egenverdi for mange lesere. Dette bidrar, i tillegg til tekstene, også til øket opplag. For aviser med de største opplagene gir dette dobbelt gevinst. Stort opplag gir naturlig nok større inntekter i seg selv. Med store annonseinntekter på toppen gir dette ytterligere fortjeneste. Denne kan da brukes til øket redaksjonell innsats og presumptivt et bedre avisprodukt enn konkurrenter med mindre økonomisk handlefrihet¹³⁷. I Tidens Tegns tilfelle blir denne situasjon understreket av red. Rolf Thommessen¹³⁸.

1.15 Oppsummering

I dette kapittel blir bedriften Tidens Tegn presentert. Starten blir beskrevet som dramatisk av redaktør og pressehistoriker Olav Røgeberg. I avhandlingen får også avisens endelige den samme beskrivelse.

Kapittelet hever blikket ut over avisens og redaktørenes spesifikke historie. Leseren blir presentert for den kontekst som Tidens Tegn opererte innenfor. Avisens liv startet allerede lenge før bedriften meldte sin tilstedeværelse til handelsregisteret i Kristiania våren 1910. Allerede i 1870-årene dukket grunnleggeren Olav Thommessen opp på presse-kartet, som ivrig støttespiller til partiet Venstre, den gang da han ble redaktør i Verdens Gang. Kapittelet beskriver den bransje han måtte operere innenfor. Det refereres til Sverre Høy sin bok "Pressen – mellom teknologi og samfunn". Utviklingen innen norsk presse i tiden før 1920 blir her kommentert. Verdens Gang's stilling innen dette bildet blir presentert. Det blir redegjort for forholdet mellom partipressen og partiavhengige aviser, og hvor Olav Thommessen plasserte det organ han til enhver tid ledet. Dette utviklet seg til å bli en utfordring for disse organer. Kapittelet henviser til punkter i avhandlingen hvor dette blir nærmere drøftet.

Et eget avsnitt blir kalt "Kontekstlitteratur". Hensikten med dette avsnitt er å gjøre kjent de samfunnsmessige rammer – konteksten – som omga grunnleggeren O. Thommessen og dermed de aviser han ledet. Det blir referert til bøker som har relevans for den tiden i Norge som Tidens Tegn fungerte innenfor. Noen av disse bøker omtaler helt konkret Tidens Tegn og avisens redaktører. Også avisens politiske holdninger blir beskrevet, og søkt forklart i dette kapittel. Det blir også referert til dagbøker og personlige biografier fra 1880-årene frem til slutten av 1930-årene. Disse plasserer Verdens Gang og Tidens Tegn inn i det norske bildet. Leseren introduseres for mer enn avisens og redaktørenes egen historie.

¹³³ Aftenposten, markedsseksjonen, fax 11.mars 1992; Rolf Thommessen, "Aviskrisen i Oslo og dens løsning", til styret i Tidens Tegn, 12. nov. 1936 merket "Strengt konfidentielt", RA kopi HPT.

¹³⁴ Berge Furre, "Soga om Lars Oftedal", Det Norske Samlaget, Oslo 1990.

¹³⁵ "Utskjelt og utsolgt", Aschehoug, Oslo 1993, redigert av H.F.Dahl, G.Forr, A. Solstad og Leiv Mjeldheim.

¹³⁶ Lars Furhoff, "Opplagsspiralen", Ekonomisk-historiska studier 3, Svenska Bokforlaget 1967, s. 31.

¹³⁷ Ibid, s. 32.

¹³⁸ Rolf Thommessen, "Aviskrisen i Oslo og dens løsning", Tidens Tegn 12.nov.1936, RA pr.s. 1417, kopi HPT.

Eierfamiliene kom fra andre sosiale forhold enn der de til slutt endte. Dette blir av anerkjente sosiologer i litteraturen beskrevet som "klassereise". Dette begrep blir behandlet i dette kapittel, relatert til mulige konsekvenser en slik "reise" kunne ha hatt for noen av avhandlingens aktører. I problemstillingens vurdering av "hva skjedde" reises spørsmålet om hvordan det var mulig å etablere en avis så raskt og med så frapperende resultater. Kapitelet tar opp dette spørsmål under punktet "Varemerke", og henviser til relevant litteratur.

Metoder i historieskriving blir eksplisitt vurdert. Avhandlingen tar sitt utgangspunkt i anerkjent empirisk-historisk metode. Det refereres til historikeres litteratur omkring begrepet "mediehistorie". Kapittelet har et eget punkt om forskningslitteratur. Avhandlingen henviser til denne litteratur, og legger i metodeavsnittet til grunn de teorier som her blir presentert.

Historisk metode i arbeidet med å besvare avhandlingens problemstilling er nyttet. I kapittelet presenteres den fremgangsmåte som har blitt brukt for å besvare de spørsmål som avhandlingen reiser. Det fremheves at det er avisen selv som er primærkilden. Sammen med offentlige dokumenter og bl.a. trykte private kilder. Bruk av slike kilder er omtalt i den litteratur det henvises til. De utfordringer som avhandlingen har hatt er blitt forklart. Herunder også redaktørenes politiske aktiviteter og den betydning disse fikk for avisen.

Fastsettelse av opplag har vært en utfordring. Denne har blitt vurdert og forklart. Også bruk av sekundærkilder, og hvordan denne bruk har gitt både utbytte og utfordringer, er tatt med i dette kapittel. De avgrensinger som er valgt er blitt begrunnet.

Om Rolf Thommessen, og hans far, hadde et eksplisitt ideologisk politisk fundament, har vært et spørsmål det har vært vanskelig å besvare. De tok sterk avstand fra det de frysende betegnet som sosialister, og etter revolusjonen i Russland som kommunister. Redaktørene var også ihuga tilhengere av frihet for folk flest, nært opp til dagens moderne markedsliberalsime. Olav Thommessen var i starten av sin karriere helt imot noen fast tilknytning til organisasjoner eller partier. Senere, særlig av sønnen Rolf, ble slike prinsipper brutt. Fra de leste tekster kan det virke som om det var mange som mente at redaktørenes udefinerte dilemma var at de ikke hadde et ideologisk grunnfjell som de kunne finne støtte i. Derfor kunne det bli lett å seile på stadig egne meninger, til alle kanter, fordi det manglet støtte i en ideologi som kunne ha gitt rammer for hva avisen skulle kunne akseptere i sine spalter. Det ble hevdet at mangel på idègrunnlag slapp alle slags ideologiske kolportører inn i spaltene, og ga Tidens Tegn mangel på politisk retning. Dette er blitt fulgt opp i avhandlingen.

Redaktørenes menneskelige sider ble berørt av alle de intervjuete. I avhandlingen har det vært vanskelig å vurdere disse, fordi de ligger på utsiden av bedriftshistorien, men innspillene er tatt med i vurderinger av omstendighetene omkring Tidens Tegns eksistens.

Forkortelser i fotnotene:

RA: Riksarkivet.

UB: Universitetsbiblioteket.

NB: Nasjonalbiblioteket

Hskrift: Håndskriftsamlingen

TT: Tidens Tegn

HPT: Henrik P. Thommessens privatarkiv

HT: Historisk tidsskrift

OT: Olav Thommessen

RT: Rolf Thommessen

OBARK: Oslo byarkiv

JTH: Johan Throne Holst

JHA: Johan H. Andresen

NBL: Norsk Biografisk Leksikon

IMK: Institutt for medier og kommunikasjon

Redaktør Olav Thommessen malt av Christian Krohg i 1884. Bildet henger i dag Verdens Gangs lokaler i Oslo.

DEL I:

TRIUMFEN. Perioden 1910-1917

2 Prolog

2.1 Problemstilling

Vort blad vil for Fremtiden i alle offentlige spørsmål indtage den samme uafhængige Holdning som hidtil. «Verdens Gang» er ikke Organ for nogetsomhelst uden for sin egen faste Overbevisning om, hvad der tjener det nationale og demokratiske Fremskridts Sag, blant hvis indflydelsesrigeste Talsmænd vort Blad nu har været i snart en Menneskealder.¹

I historien om Tidens Tegn, «et av de merkelige avsnitt av norsk avishistorie»² er kanskje redaktørens sterke understrekning av at deres avis ikke ville være «Organ for nogetsomhelst uten for sin egen faste Overbevisning» den egentlige forklaring på avisens skjebne, fra vuggen til graven. I dette dramatiske kapittel i Oslo-avisenes historie, blir redaktørpersonlighetenes kamp for å tjene «det nationale og det demokratiske Fremskridts Sag», blandet med de samme personlighetenes sterke viljer og deres ubegrensede tro på at det de sto for var det «eneste riktige», en vesentlig del av selve forklaringen på det Hølaas kalte «denne store avistragedie».³

I dette første kapittel er det min hensikt å introdusere avisens grunnlegger og første redaktør. Det er nødvendig for leseren å bli kjent med denne personlighet, for å forstå hvordan bedriften Tidens Tegn A/S kunne bli en suksess fra første dag.

2.2 Overbevisning

«Verdens Gang» er ikke Organ for nogetsomhelst uten for sin egen faste Overbevisning

I forbindelse med en debatt i Oslo-pressen i 1895 om de forskjellige Kristiania-avisers partitilhørighet, hadde redaktør Olaus Anthon Thommessen i Verdens Gang behov for å fastslå dette, på vegne av seg selv som ansvarlig redaktør. Og naturligvis også på vegne av den institusjon han representerte og delvis eid, avisen Verdens Gang.

Hypotesen er at det egentlig var slik Tidens Tegns historie startet. Og endte. Problemstillingen er i all korthet denne: Førte Olav Thommessens sterke behov for å være redaktør for et organ hvor det bare var hans «faste Overbevisning» som skulle diktere bladets innhold, til både Tidens Tegns begynnelse så vel som til Tidens Tegns slutt? Satt denne innstilling så sterkt i veggene i hans nye avis at da sønnen Rolf overtok som redaktør i 1917 var dette en slags dominerende devise som også ble Rolf Thommessens ledetråd? Ble Tidens Tegn fra første til siste dag ledet ut fra det grunnsyn som siteres over og som hadde fått Olav Thommessen til å avvise advokat Olaf Madsens forsøk på å innføre et «reglement»? Bar Olav Thommessens seier over Madsen i seg spiren til Rolf Thommessens nederlag? Er det en del av sannheten det Olav Røgeberg hevdet i 1952,⁴ at linjen fra 1910

logisk måtte føre til de tragiske begivenheter i 1938, da O.Thommessens livsverk, knyttet til Verdens Gang og Tidens Tegn, styrtet sammen?

Historien om Tidens Tegn er egentlig historien om to redaktører. Historien er til og med kanskje to historier. En om de faktiske forhold: Om en avisbedrifts oppstandelse som en fugl Fønix en vårdag 1910, med suksess under vingene og stor appell hos det lesende publikum. Og om en annen historie: En bedrifts liv og død, definert etter aksjelovens krav til egenkapital og aksjonærenes ønske om utbytte fra sine investeringer i bedriften. I disse historier ligger også årsakene, eller forklaringene, til dette livet og denne døden. Det er her menneskene bak kommer frem som avgjørende aktører. De to redaktørene. Mannen som startet det hele: Olaus Anthon Thommessen, en journalistisk, politisk og litterær gründer, fattiggutten som kom til hovedstaden uten annen ballast enn det han sto for av

intellekt og ambisjoner. Og hans sønn Rolf Thommessen, den begavete kunsthistoriker med doktorgrad om gresk kunst, den rikt gifte venners venn, redaktøren som betalte honorarer så generøse at det gikk frasagn om dem. Det er i deres personligheter vi finner svarene på avisens tilblivelse og på avisens avslutning. Det var disse to menn, og ingen andre, som hadde det totale ansvar for at Tidens Tegn ble til. Og ansvaret for at avisen led så smertelige nederlag i forholdet til lesere og annonsører.

Av disse grunner må vi starte Tidens Tegns historie før Tidens Tegns egentlige historie, den som startet med firmaregister og tegninger av aksjer og alt annet formelt i 1910. Vi må starte lenge før, i Olav Thommessens gamle avis Verdens Gangs glansperiode før århundreskiftet.

Det var da Olaus Anthon Thommessen – som heretter bare benevnes Olav Thommessen, slik han selv underskrev sine brev og derfor ønsket å bli kalt – utviklet sin personlighet. Med gener fra den lesende småbrukerfar Thommes og den omsorgsfulle moren Helle Marie han så varmt beskriver i sin bok «Barneminner».⁵ Og med erfaringer fra barndom og ungdom som ballast for sitt senere virke som journalist, redaktør, politisk pådriver, folketaler og gjendikter av fransk litteratur.⁶

Det var i denne tiden han hadde behov for å slå fast at

«Verdens Gang» er ikke Organ for nogetsomhelst uten for sin egen faste Overbevisning ...

Hypotesen, når Tidens Tegns historie nå skrives, er at selve årsaken til avisens suksess og fiasko ligger gjemt i denne betroelse til redaktørens lesere. Olav Thommessens hellige overbevisning som redaktør var at det faktisk bare var redaktørens personlige overbevisning, og bare den, som krevet lojalitet i form av redaksjonelle lederes innhold og avisens øvrige utsagn og meninger. Redaktøren så på avisen som sin personlige lekegrind, hvor han var eneveldig diktator. Han slo fast i sitatet over at han egentlig var totalt uinteressert i hva andre mente, syntes eller trodde. Denne hypotese vil følge oss gjennom hele Tidens Tegns historie. Og vi spør: som faren, så sønnen?

Tidens Tegns historie starter altså egentlig i Verdens Gangs lokaler. Derfor må også vi begynne der. Eller enda tidligere, for å bli kjent med denne personen som først bygget opp Verdens Gang og deretter i enda større grad Tidens Tegn. Vi må bli kjent med Olav Thommessen.

2.3 Olaus Anthon Thommessen – grunnleggeren

I 1910 var redaktør Thommessen 59 år. Han hadde da ledet Verdens Gang i 32 år, helt siden han i 1878 som 27-åring overtok redaktørstolen etter den legendariske venstrehøvdingen Johan Sverdrup. Avisen var da en uanselig liten «bondebleke» som kom ut tre ganger i uken og henvendte seg til bondebefolkningen rundt Kristiania. Det skulle imidlertid ikke ta lang tid før Thommessen hadde tatt tak i bladet. Han bygget Verdens Gang opp til å bli en av landets største og mest utbredte aviser på den tiden,⁷ med betydelig politisk innflytelse. Han utviklet seg til å bli en anerkjent journalist og en omstridt politiker: lyttet til, fryktet, kritisert. Knut Hamsuns bok *Redaktør Lyng*⁸ er et eksempel på det siste. Hamsun beklaget senere at han skrev denne boken.⁹ Den ble da heller ikke særlig anerkjent.

Olav Thommessen kom fra Borre utenfor Horten, nord i Vestfold fylke. Faren Thommes Kristofersen Holtan var småbruker, med lønnsinntekter fra Marineverftet i Horten. Han leste høyt for de fem barna om kvelden, særlig fra Wergeland. Den fremtidige redaktør ble godt kjent med Wergelands dikt i barneårene. Det var særlig diktens frihetstanker som opptok den unge Olav. I sin bok «Barneminner»¹⁰ beskrev han forholdet til Wergeland slik:

Se hvad han fikk tid til, hvad hans sjel favnet, for en uredd, våken vakt han fremfor alle samtidige var for vårt land! Se om noe som kunde føre hans elskede folk fremover, trygge dets frihet, fremme dets vekst

Moren Hella Marie Holtan, født Myhre,¹¹ drev småbruket og tok vare på de fem barna. Økonomien var dårlig. Olav fikk allikevel, også med økonomisk hjelp fra andre, middelskoleeksamen. Han ville imidlertid videre.

«Min stilling netop nu er så trykkende»¹² skrev han til professor i litteratur C. Bang, en mann som var kjent for sin vilje og evne til å hjelpe «vaakne studenter».¹³ Han understreket i brevet at han måtte komme seg vekk fra Horten. Han var nedstemt av alt som omga ham og ville til hovedstaden «selv uten midler og erverv».¹⁴

Han lanserte tanken om å la seg verve som soldat og lese ved siden av. Hvis dette lykkes, var det bare «vanskeligheder at overvinde».¹⁵ Han ville «som ægte ung mand gaa alle hindringer i møde».

Han håpet å høre fra professoren, enten hans bestrebelser hadde lyktes eller ikke. I Horten kunne han ikke lenger være. Han følte at han tynget sitt fattige hjem. Foreldrenes vilje til å hjelpe var god, men evnen strakk ikke til.

Endelig kom han inn til hovedstaden. Der fikk han artium på «Heltbergs Studentfabrik».¹⁶ Han var yngstemann i klassen, men fikk allikevel utmerkelse i norsk stil.¹⁷ Økonomien var fortsatt skral. Helst ville han studert norsk og språk. Han fant imidlertid at dette ville bli for kostbart og ta for lang tid. Istedenfor begynte han å studere jus. Ferdig cand. jur. ble han i 1877, etter bare om lag 18 måneders studium. I denne perioden tok han strøjobber blant annet i Dagbladet og etter hvert også i Verdens Gang. Det var daværende redaktør Johan Sverdrup i Verdens Gang som skaffet Thommessen stillingen som sin etterfølger i 1878. Like etter giftet han seg med Helga Clausen, datter til en boktrykker.¹⁸ Dette kan ha vært hans første kontakt med en «borgerlig» verden.

Blant sine likestilte «bondestudenter» i Kristiania traff han personligheter som kom til å bety meget for ham. Olaus Fjørtoft var en av disse.

Noget av det værdifulle hos Fjørtoft var hans trang til at komme i kontakt med europeisk kulturliv. Han vilde gjerne tilføre den hjemlige radikalisme en lufting fra uten-verden

skrev A.H. Winsnes om ham.¹⁹ Fjørtoft døde allerede i 1878, bare 31 år gammel. I sin tale ved graven understreket den unge avisredaktør Thommessen den betydning avdøde hadde hatt for ham selv.²⁰

Ingen ung Mand med aandelige Interesser har staat Fjørtoft nær, uden han skylder denne rige, eiendommelige Natur nogle af sine dybeste Indtryk.

En dyktig journalists og redaktørs personlige kontakter avspeiles i avisens spalter og i hans korrespondanse. Fra Thommessens brev kan vi danne oss inntrykk av de tanker og ideer som kan ha gitt ham impulser og kanskje påvirkning i hans arbeid som leder av både Verdens Gang og også senere som grunnlegger og første redaktør i Tidens Tegn. Det er min hypotese at det var hans store profesjonelle og private nettverk fra tiden i Verdens Gang, sammen med hans store faglige dyktighet som redaktør, som gjorde at hans nye avis Tidens Tegn fikk så formidabel oppslutning fra aller første dag.

Thommessens korrespondanse²¹ etter at han var blitt varm i sin redaktørtøye i Verdens Gang var betydelig. Ikke bare med ledende norske personligheter, men også med danske og svenske. Politikere var blant hans nærmeste brevvenner. Selv om brevene ofte var av privat karakter, og ofte inneholdt nyheter om familie, venner, private reiser, vær og vind, er de alle preget av et godt forhold til redaktøren. Dette var personer han omgikk når forholdene lå til rette for det. Med slike personligheter utveksles ikke bare «small-talk». Personlige synspunkter om ting av felles interesser og samfunnsmessig betydning kom frem, begge veier.

Listen av brev fra politikere er lang. Venstrestatsråd og forretningsmann Hans Rasmus Astrup fortalte om hvordan han hadde det på gården utenfor Molde. Om Astrup skrev også Thommessen i det lille han nedtegnet av sine erindringer.²² Et åpenbart nært og personlig forhold, preget av gjensidig vennskap og respekt, til tross for at Verdens Gang ikke tok særlig vennlig imot Astrup da han vendte hjem fra sine forretninger i Sverige. Astrup ble senere statsråd i Sverdrups regjering. Da blant annet Astrups penger i 1887²³ skulle brukes til å sikre at aksjene i Dagbladet kom på mer regjeringstro hender, freste Thommessen av raseri i Verdens Gang. Bakgrunnen var at partiledelsen i Venstre mente at Dagbladet ikke fungerte godt nok som partiets talerør. Dette ville man rette på ved at

aksjemajoriteten ble kjøpt opp av mer lojale Venstre-tillhengere. Thommessens holdning til utenforstående særinteressers inntog i pressen kom allerede den gang svært klart til syne i spaltene.

Olav Thommessen hadde evnen til å skille sak og person. Selv om han ofte kritiserte aktive politikere i avisens spalter, kunne han omgås de samme privat på en god og personlig måte. Høyrelederen Francis Hagerup skrev flere brev hvor han kommenterte artikler i Verdens Gang, alltid i en høflig og vennlig tone. Til tross for avisens kritiske holdning til den regjering han ledet. Vennskapet til både Hagerup²⁴ og Astrup²⁵ ble senere bekreftet i Thommessens erindringsbøker.²⁶ Den liberale svenske politiker Adolf Hedin var en god kontakt i den svært så turbulente tiden mellom Norge og Sverige omkring århundreskiftet. Han fortalte om sine problemer med å skaffe forståelse for de norske synspunktene blant svenske politikere. En annen svensk politiker, den senere statsminister Karl Staff, ble mottatt som middagsgjest hjemme hos Thommessen. Fagforeningsleder Carl Jeppesen – en mann som senere ble lite positivt omtalt i avisens spalter – takket for bidraget på kr. 835,86 som Verdens Gang hadde samlet inn for de streikende fyrstikk-arbeidersker.²⁷ Statsminister Abraham Berge skrev et så personlig brev til Thommessen, om en person han ikke kunne anbefale som svigersønn, at brevet til denne dag er klausulert. Dagbladets grunnlegger Hagbard Emanuel Berner skrev krigersk²⁸ i forbindelse med kampen mot Kong Oscar II, for å sikre at statsrådene skulle stå ansvarlige overfor det folkevalgte Storting og ikke overfor den personlige kongemakt, altså innføringen av parlamentarisme i Norge.

Den senere norske statsminister ved det norske statsrådskontor i Stockholm Otto Blehr,²⁹ mannen Thommessen senere kritiserte så sterkt, kommenterte i 1891 valgene i Bergen og la ved en spesiell hilsen til Thommessens hustru. Venstreleder og senere statsminister, for ikke å snakke om politisk motstander, Gunnar Knudsen vedla³⁰ kopier av innlegg i London-avisene Times og Tribune, som han mente var god journalistikk. Et hint til VG-redaktøren, kanskje? I april 1903³¹ er Knudsen opptatt av at de unionelle forhold må være ordnet før endringer i «landværnets paragrafer». Den 30. november 1905, like etter at Haakon VII var blitt valgt til Norges konge uten Knudsens stemme i folkeavstemningen, kom den fremtidige statsminister med denne observasjon til redaktøren: Kongen virket som en jevnt dyktig person, men Knudsen ønsket at «man nu ikke skjømmer han bort». Knudsen takket forøvrig Thommessen en del år senere³² «for dit venlige brev, som jeg sætter større pris paa end du kanskje tenker». Knudsen tok brevet som et tegn på at han på grunn av de store politiske motsetningene ikke som fryktet hadde mistet en venn i redaktøren og sin tidligere seilerkamerat.³³

Redaktøren hadde en utstrakt korrespondanse med Wollert Konow (SB). Denne varte fra 1880-årene og helt til Konow døde i 1924. Brevene forteller om konen Frigga, om livet på gården, om valgnederlaget, det vil si «nedhuggingen»³⁴ («Jeg tager mit Nederlag med stor Ro»), og ikke minst mange vennlige brev som minner om vennskap, felles opplevelser, hilsener til fødselsdager og juler. Kritikken i Tidens Tegn på grunn av statsminister Konows bemerkelsesverdige tale om nynorskbruk i 1912, som bidro til at Konow måtte gå av som statsminister, kan åpenbart ikke ha satt langvarige spor.

Som redaktør ble Thommessen ofte kontaktet av politikere som ville dementere påstander i Verdens Gang. Edvard Liljedahl hadde «ikke bedt Jacob Sverdrup om at gaa».³⁵ Lars Liestøl skulle ha seg frabedt å få skylden for det Kristianiaposten skrev om opplagstallene til Verdens Gang.³⁶ Venstrepolitiker Kristian Moursund skrev om noe helt annet: Hvorfor han var venstremann. Verdens Gang hadde en egen serie om dette, med bidrag fra mange kjente venstrefolk som på denne måten var villige til å begrunne sin tilhørighet til Venstre, partiet som Thommessen etter hvert tok stadig mer avstand fra.

Fridtjof Nansen var også blant Thommessens personlige venner. Forholdet til redaktøren ble opprinnelig etablert da Nansen arbeidet som forsker i arktiske strøk. (Isfjorden 4. juni 1888: Nansen beklaget at han ikke kunne sende «egentlig korrespondance, da jeg har forpligtet mig til at skrive i Morgenbladet spille lit for Galleriet, de har sine Castberger de ogsaa».)³⁷ De mange brevene fra Nansen, helt frem til forskerens død i 1930, bekrefter det nære personlige vennskap som eksisterte

mellom de to. Dette vennskap kan bidra til å forklare det senere samarbeidet i Frisinnede Venstre, og i Fedrelandslaget, mellom Thommessen og Nansen.

Redaktørens forhold til Johan Sverdrup, hans gamle venn og mentor, utviklet seg fra godt til vanskelig. De samarbeidet i Verdens Gang da Sverdrup var redaktør og Thommessen fikk tilfeldige strøjobber. Familiene kjente hverandre og omgikk hverandre privat. Thommessen støttet Sverdrup helt frem til regjeringsdannelsen i 1884. Deretter kjølnet forholdet betraktelig. Det som finnes skriftlig fra Sverdrup til Thommessen er begrenset til håndskrevete innlegg som statsministeren gjerne ville ha inntatt i avisen. Og et vennlig takkekort etter en panegyrisk hyllest til Sverdrup da han ble statsminister. Da Johan Sverdrup døde i 1892 skrev Verdens Gang – som de fleste andre aviser – en respektfull lederartikkel:³⁸

Naar Tanken om ham har grebet os, er den kun et Skridt til at udføre, hvad vi skylder hans Minde, at rejse ham i Norge værdig Mindesmærke [...] Vort folk vil, uden Hensyn til Meningsforskjel, i den afdøde Statsmand se den fædrelandssindede Nordmand.

Vi blir kjent med Olav Thommessen også gjennom hans personlige omgangskrets. Denne var spennende, kunnskapsrik og variert, representert ved mange av de som skrev til ham gjennom hele livet. Bare noen kan omtales her.

Tillit til Thommessen går igjen i mange brev. Tillit til at redaktøren er akkurat den personen som kan hjelpe i et knipetak, som en mann som ikke misbraker en henvendelse, som forstår skriveren. Et brev³⁹ fra F.L. Andreas Aubert er et representativt eksempel på dette: Han sender en tiggetliste til Thommessen for å skaffe bidrag til å betale billedkunstneren Th. Kittelsens gjeld i München og billett hjem til Norge. Kittelsen ble også selv en venn av redaktøren og ba ikke sjeldent om tjenester. «Skriv om utstillingen hos Blomquist».⁴⁰ Hans kone Inga oppfordret⁴¹ fra sin bolig i Sigdal «dere i hovedstaden til å kjøpe noe av ham [...] helst 20 000 kroner eller mer». I et personlig brev skriver hun at han må få beholde hjemmet for seg og de åtte barna.

Brevskrivernes navn er en eneste lang oppsummering over ledende intellektuelle i Skandinavia på den tiden. Mest norske, naturlig nok. Arne Garborg, Gustaf Alf Gejerstam, Gerhardt Gran, mange brev fra Edvard Grieg, Edvard Munch, Gerhardt Munthe, Olaf Gulbrandson. Hans kritiker Knut Hamsun takker for vennlig kritikk «i taknemlighed og ikke som udslag af spytlikeri. Deres ærbødige ...» Brev fra Axel og Gunnar Heiberg finnes, sammen med hilsener fra svenskene S.A. Hedlund og Verner von Hejdenstam. Peter Egge sendte manus til sommervise,⁴² og Gustav Frøding måtte dessverre avslå å skrive i Verdens Gang «for nærvarende».⁴³ Skuespiller Hjalmar Christensen ba om plass til et innlegg, og Camilla Collett ga uttrykk for at hun syntes avisen tok opp flere viktige saker.⁴⁴ Holger Drachman skrev hyggelige brev fra Danmark, gjerne vedlagt et dikt og med ønske om honorar utbetalt i Norge.⁴⁵ Hans Jæger var blakk, vedla artikkel og ba om honorar omgående.⁴⁶ Alexander Kielland vedla⁴⁷ et innlegg han ville ha trykket anonymt, selv om «venner og uvenner kjenner mig paa kloen».

Maleren, journalisten og forfatteren Christian Krohg var en nær venn av Helga og Olav Thommessen.⁴⁸ De mange fine bildene av maleren av Thommessen selv, og hans barn, bekrefter dette. Enda mer malerens mange brev. De holdt sammen også når det røynt på: I kampen for diktergasje til Alexander Kielland, og mot anslagene fra myndighetene etter utgivelsen av *Albertine*, Kroghs bok om prostitusjonen i Kristiania. «Tingen er at De nu vil sætte mig paa 16 Dagers Vand og Brød for referatet Af Talen i Verdens Gang. Jeg forsto Dig som Verdens Gang ville betale Mulkten».⁴⁹ Han la til at han hadde bare «1 a 2 Dagers Frist» til å betale og trengte bekreftelse fra avisen om dette skulle bli ordnet før Krohg kom i fengsel.

Selma Lagerlöf utviklet seg til å bli en god brevvenn. I sitt første brev⁵⁰ takket hun for redaktørens vennlige oppmerksomhet og spurte om han hadde et godt portrett av henne. Hvis ikke, kunne hun skaffe det til ham. Hun minnet om det hyggelige møtet i Roma. Komponisten og sangeren Thorvald Lammers⁵¹ ba om at Thommessen viste ham sitt «Venskap ved at skrive en liden Anbefaling

for min Koncert paa Lørdag». Bernt Lie vedla⁵² et langt dikt og understreket at det hastet med å få det trykket. Konen kom snart og hun trodde han hadde mer penger enn han i virkeligheten hadde. «Kjære Thommessen, send mig hundre Kroner som Laan eller Forskudd».

Jonas Lie med familie var nære venner av herr og fru redaktøren. Mange er brevene fra forfatteren, sendt fra Paris, Roma, Berchtesgaden, Lillehammer. Det må ha vært Thommessen som opptok forbindelsen – kanskje for å be Lie skrive noen linjer i Verdens Gang? Lie svarte slik: «Deres brevkort til Jul om at De var en Af mine Elever i norsk hos Heltberg glædet mig meget [...] Tak for at De vil sende mig Bladet. Deres hengivne ... »⁵³ Lie husket åpenbart ikke Thommessen som elev. Senere skrev han om litt nyheter fra sin utlendighet. «Fru Collett er her for Tiden, men drar kanskje til Cannes eller Rom for å arbejde paa en Brevsamling fra sin avdøde mann Jonas Collett». Lie mente Camilla Collett var en inspirasjon som den første «blant Nordens forfatterinder i Nutiden».⁵⁴ Han fortalte også at Arne Garborg var ankommet og ønsket ham velkommen til Paris. På slutten av året forteller han at han har ligget en fjorten dagers tid for å hvile etter at boken ble ferdig. Men han hadde tatt seg tid til å se *Vildanden*, som hadde fått god kritikk. Sønnen Mons var i Paris for å besøke ham.

En av de som øvet innflydelse på Thommessen var Georg Brandes, den danske forfatter og tenker. Allerede i 1875, da den fremtidige avisredaktør bare var 25 år gammel, studerte jus og ikke hadde fast stilling, var det etablert et godt personlig forhold mellom ham og dansken. «Glædelig Nyt aar, kjære Thommessen,» skrev Brandes i et langt brev den 29. desember 1876.⁵⁵ Han takket for «Sendingen og Brev [...] Lev lykkelig vel [...] Skriv mig naar De har lyst» oppfordret han til slutt, idet han ba Thommessen om å hilse felles kjente som «Sverdrup, Skavlan, Storm, Aars, Bætzmann, fru Bætzmann («allernaadigst»), Berner, Lars, Svendsen, Josephson. Deres hengivne Georg Brandes».

Amalie Skram, denne ensomme norske forfatterinne som så realistisk beskrev kvinneverdenen, benyttet spaltene i Verdens Gang når hun hadde et budskap, uten at dette bidro til å redusere hennes følelser av å bli dårlig behandlet i Norge. Det var til Thommessen hun forkynte at

udenpå den urne, som engang skal opbevare mit ligs smule aske, skal stå skrevet:

Dansk ægtehustru, dansk borger
Dansk undersåt, og dansk forfatter!

Hvilket forøvrigt er en uhyre ligegyldig sag. Men det skal nu stå der allikevel.⁵⁶

Bjørnstjerne Bjørnson var kanskje den av Thommessens eldre samtidige som øvet størst innflytelse på ham. Bjørnsons skriveløse gjorde ham til datidens største «rikssynser». For ham var det naturlig å bruke Verdens Gang, som på den tiden hevdet å være landets mest riksdekkende avis, som talerør. Særlig når han og redaktøren var enige – noe de som regel var. Men ikke alltid. Da skrev Bjørnson i Dagbladet. Thommessen og Bjørnson ble nære, personlige venner, også når de var «uvenner» om sak og Bjørnson skrev i andre aviser. Bjørnsons respekt for Thommessen var stor. Dette ga han uttrykk for også i andre aviser enn Verdens Gang. I *Nationalbladet*⁵⁷ beskrev han Thommessen som «en født Taktiker», «den bedste av alle». «Han er den stolteste blant os». «Hans råd var fuldkommen uegennyttige», han hadde ingen ærgjerrighet «udover ledelsen av sit Blad». Thommessen «er intet av en Retthaver. Ærlig og rettskaffen». Bjørnson kunne også fortelle at redaktøren var temmelig bråsin, «men det varer heldigvis ikke længe. Han er et Hjært menneske, saa, naar noget hænder – ser vi atter ham og Blehr Arm i Arm!»

2.4 Fra Johan Sverdrup til Christian Michelsen

For å finne den ballast Olav Thommessen tok med seg fra sin fortid fra barneårene i Borre og sin redaktørtid i Verdens Gang, må det samfunnet han opererte i også vurderes. Slik som vi senere skal se på de rammebetingelser som Tidens Tegn, og ikke minst sønnen Rolf, fikk å slite med omkring første

verdenskrig og i den turbulente tiden som fulgte. Vi skal se etter likhetspunkter mellom den tiden Thommessen ledet Verdens Gang og den tiden Tidens Tegn skulle forholde seg til. Som politisk uro i kjølvannet av de mange partier uten klare flertall på Stortinget. Og ikke minst sosialistpartienes økende innflytelse, med og uten de splittelser som fant sted på venstresiden i norsk politikk. Vi vil observere Thommessens politiske høyredreining fra den politisk radikale Sverdrup til sentrum-høyremannen Michelsen og hans Samlingsparti. Denne studie vil trekke samlingstankenes linjer videre til, og gjennom, Tidens Tegn. Fordi en av Thommessens bærende politiske ideer var betydningen av samarbeid, av samling av de politiske retninger redaktøren identifiserte seg med. I midten av 20-årene deltok Thommessen aktivt i dannelsen av en annen bevegelse, med formål å samle høyresiden i norsk politikk, nemlig det sterkt antisosialistiske Fedrelandslaget.

Perioden i slutten av attenhundretallet og frem til unionsoppløsningen i 1905 var en uhyre spennende og innholdsrik tid for unionspartneren Norge. Rundt århundreskiftet var bølgen av emigranter til USA i ferd med å avta.⁵⁸ Dette hadde tappet Norge for verdifull arbeidskraft. Fra 1850-årene var industrisamfunnet, det som så ofte beskrives som den industrielle revolusjon, på vei inn i landet vårt. Femti år senere var det startet mange bedrifter, med hundrevis av arbeidsplasser i de mange forskjellige industrihaller over hele landet. Bedriftene kunne tilby arbeid i Norge som alternativ til en ukjent fremtid på den amerikanske prairie. Konturene av et arbeiderproletariat kunne skimtes. Det norske Arbeiderparti var dannet.⁵⁹ Den dominerende politiske gruppering Venstre var splittet i to deler, mellom de Moderate og de som fortsatt definerte seg som radikale. Politiker og historiker Trygve Bull har hevdet⁶⁰ at konturene av Frisinnede Venstre egentlig kunne skimtes allerede på denne tiden. Han siktet særlig til en avstemning i Stortinget 7. juni 1895, hvor Venstre delte seg på en viktig unionell sak. Den spiren som ble lagt den gang, ble i 1903 til Christian Michelsens Samlingsparti. Spiren grodde videre til 1909 og enda et splittelsesparti ut fra Venstre, nemlig Frisinnede Venstre. Både Samlingspartiet og Frisinnede Venstre mottok sterk støtte fra Thommessens penn. Og ikke minst i hans mange taler rundt i landet. Mange av de politikere Thommessen kritiserte så sterkt fordi de sluttet seg til de Moderate i 1880-90-årene, ble senere hans venner og partifeller i Frisinnede Venstre.

Mange kjente og aktive politikere fra tiden omkring unionsoppløsningen dannet i 1909 partiet Frisinnede Venstre. Olav Thommessen var en aktiv medspiller i denne gruppering. Verdens Gang var dette nye partiets hovedorgan i det siste året Thommessen ledet avisen. Bladet opprettholdt sin solidaritet til partiet også etter at Thommessen hadde sluttet der og startet sin nye avis. Fra Verdens Gang tok han med seg betegnelsen «partiets hovedorgan» over til Tidens Tegn. Til Verdens Gangs gremmelse.

Perioden var også de organiserte pressgruppers gjennombruddstid. Press mot partiene på alle trinn, fra nominasjonsplanet til votingene i Stortinget. Det var avholdsfolk, «maalfolk», kirkelige organisasjoner, arbeiderorganisasjoner og landbruksinteresser organisert i den nye pressorganisasjon «Norsk Landmannsforbund». Industri-interessene organiserte seg i den like nye «Fællesforeningen for Haandverk og Industri». Pressgruppenes oppmarsj ble en stadig økende trussel mot de eksisterende partisystemer.

Etter at den radikale venstremannen Johan Sverdrup overtok statsministerstillingen og dermed regjeringsmakten i 1884, ble en rekke politiske venstresaker gjennomført. Den for demokratiet viktigste var utvidet stemmerett for menn. Mer var på vei. I tillegg kom ny jurylovgivning, og ny hærordning mens Oscar II fortsatt var regjerende monark. En viktig reform av det norske skolevesen ble også gjennomført. Denne la grunnlaget for at norske barn fikk rett og plikt til offentlig skolegang. Høyre godtok etter hvert at regjeringen sto ansvarlig for sine handlinger bare overfor det folkevalgte Stortinget. Etter lang og dramatisk kamp gjennom mange valg oppnådde de radikale i venstrebevegelsen, med effektiv deltakelse fra den unge redaktør Thommessen i Verdens Gang, å få etablert den parlamentariske styreform i Norge. Svenskekongen måtte til slutt gi seg.

Sverdrups regjeringsperiode dannet et skille for Olav Thommessen. Hans politiske ståsted da Sverdrup ble statsminister beskriver han slik:

Aldrig har nogen Regjerings tiltrædelse været hilset med saadan Glæde rundt hele Norges Land og i Broder-landene som det Sverdrupske.⁶¹

Det skulle imidlertid ikke ta lang tid etter at Sverdrup hadde overtatt som statsminister, at Verdens Gang fikk en mer kritisk tone. Årsaken var at den radikalisme Thommessen hadde sett hos Sverdrup, og støttet hele veien frem til regjeringsansvar, etter hvert ble tynnet ut av regjeringsansvar og mer konservative holdninger. Thommessen oppfattet dette som knefall for de holdninger de «moderate» representerte og som redaktøren bekjempet etter beste evne. Folkebevegelsen som ble parti, slik Mjeldheim karakteriserer Venstre på den tiden, delte seg i flere grupperinger ved avstemningene i Stortinget. Stortingets Venstreforening ble dannet i januar 1883, men var «høyst uensartet sammensatt både når det gjaldt motivene bak stemmegivningen og representantenes interessemessige forankring», slik Rolf Danielsen beskriver situasjonen i boken *Det Norske Storting gjennom 150 år*.⁶² Dannelsen av disse grupperinger skyldtes bondeopposisjonens krav til desentralisering, i motsetning til den styrende embedsstands sentralistiske politikk. Etter hvert som venstreflertallet på Stortinget fikk gjennomført sin politikk, ble saker der venstreforeningens medlemmer hadde felles interesser stadig færre. Venstreforeningen ble mer og mer delt. «Søndre Bergenhus Folkeblad» beskrev situasjonen slik:

Der er inden Venstre en national Gruppe og en europæisk, – en Gruppe, den nationale, der ønsker en jevn Udvikling paa kristelig og national Grund, og en Gruppe, den europeiske, som henter sine Mønstre fra de mer fremskredne Partier ude i Europa.⁶³

Dette påførte redaktør Thommessen et behov for å velge «side» innen partiet Venstre. Ikke formelt, men i lederartikler som avspeilet hans grunnleggende menneskelige og politiske holdninger. Disse delte han med «den europeiske» gruppe. Kanskje det var i denne tiden at han ble bevisstgjort på behovet for, og kravet til, å finne sin egen linje i det som i ettertid kan ha fortonet seg som et politisk virvar. At han sto på en egen personlig plattform ga han både i tekst og tale uttrykk for.⁶⁴ Olav Thommessen dannet grunnlaget for Tidens Tegns suksess, medbringende sin ballast fra Borre og Kristiania. Og ikke minst ballasten fra redaksjonslokalene⁶⁵ i Verdens Gang. Redaktørsønnen Rolf fortsatte denne linje, med grunnlag fra sine foreldres gener og fra oppveksten i det politiske og kulturelle drivhus barndomshjemmet hans må ha vært. Det er min hypotese at han førte sin fars uavhengige, ja nesten selvgoede, linje videre.

2.5 Oppsummering

Dette kapitlet har gjort oss kjent med de forhold i det norske samfunn som dannet rammen for Olav Thommessens oppvekst og arbeid som redaktør. Disse rammer gir økt forståelse for, og innsikt i, hans arbeid som redaktør de første syv årene av Tidens Tegns eksistens. Det spørsmål som det nå søkes svar på i neste kapittel, er hvordan denne ballast fra fortiden kunne bidra til avisens suksess fra aller første dag.

1 Verdens Gang 14. desember 1895.

2 Odd Hølaas, i brev til forlaget Gyldendal, om boken *De talte dager*, gjengitt på omslaget, Oslo 1946.

3 Ibid.

4 Olav Røgeberg, *Journalisten*, Oslo 1952, bind/hefte 36, s. 20.

5 Olav Thommessen, *Barneminner*, Oslo 1935, s. 44–48.

6 Olav Thommessen, *VERS – egne og oversatte*, Alb.Cammermeyers Forlag, Kristiania 1918.

-
- 7 NAL/Aftenposten 17. februar 1990.
- 8 Kristiania 1893, P.G. Phillipsens Forlag («Kr.4,50, elegant indb. Kr.5,75»).
- 9 Knut Hamsuns sønn Arild ga i 1960-årene overfor meg helt uoppfordret uttrykk for at faren beklaget at han hadde skrevet denne boken.
Haldan Koht, *Minne frå unge år*, Oslo 1968, s. 267 om *Redaktør Lynge*: «Da Knut Hamsun året etter med større Vondskap skildra han som «redaktør Lynge», bladmannen som skifta standpunkt etter det som gav mest vinning, da måtte han vel kjenne det sårt. Men kanskje nett av di det var åpenbart urettferdig, kunne han vel stryke det frå seg. Og han let Hamsun få fin omtale i bladet. Han var en storhuga kar, det skal vera sagt om han».
- 10 Olav Thommessen, *Barneminner*, Oslo 1935, s. 44–48, Gyldendal.
- 11 Ulla Meyer, *Norske mødre*, Oslo 1946, Jacob Dybwads Forlag, s. 78.
- 12 Håndskrevet brev til prof. C. Bang i Kristiania, Horten 22. august 1871, UB.
- 13 *Norsk Biografisk Leksikon*, «Gerhard Gran», s. 367.
- 14 Olav Thommessen, brev til prof. C. Bang, Horten 28. august 1871. UBs håndskriftsamling.
- 15 Ibid.
- 16 Arne Garborg har i sin bok *Bondestudentar*, s. 58, Skoleutgave, Aschehoug Oslo 1938, ved Olav Midtun, en tegning av Thommessen, sittende tett inntil ovnen midtvinters, iført tynne og dårlig vedlikeholdte klær.
- 17 Odd Hølaas, *De talte dager*, s. 16.
- 18 Telefonkatalogen, Oslo 2002: H.Clausen A/S, papir kont.rekvisita, Henrik Ibsensgate 5, Oslo. Innhaver bokbindermester Hans Clausen.
- 19 *Norsk Biografisk Leksikon*.
- 20 Verdens Gang, 20. juli 1878.
- 21 Nasjonalbibliotekets håndskriftsamling, Oslo.
- 22 Olav Thommessen *Glimt*, Oslo 1938, Gyldendal, s. 70.
- 23 *Dagbladet gjennom 125 år*, Oslo 1993, Aschehoug, s. 339.
- 24 Olav Thommessen, *Tidens Guder*, Oslo 1928, Gyldendal, s. 157; Thommessens tale ved Hagerups bære, februar 1921.
- 25 Olav Thommessen, *Glimt*, Oslo 1938, Gyldendal, s. 71.
- 26 Olav Thommessen, *Tidens Guder*, s.
- 27 Carl Jeppesen, Kra 7/11-1889, Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket (senere kalt NB).
- 28 Hagbard Berner, Kra 8. desember 1881, Håndskriftsamlingen (senere kalt Hskrft.), NB.
- 29 Olav Thommessen, i *Tidens guder*; tale til Otto Blehr på hans 80-årsdag 17. februar 1927.
- 30 Gunnar Knudsen, Kra. 2. desember 1899, til Olav Thommessen, Hskrfts. NB.
- 31 – » – 3. april 1903, til Olav Thommessen, Hskrfts. NB
- 32 – » – 24. april 1915 – » – på statsministerens brevark.
- 33 Per Fuglum, *En skipper – en skute: Gunnar Knudsen som statsminister*, s. 18, s. 235, s. 271, Tapir forlag, Trondheim 1989.
- 34 Wollert Konow, til Olav Thommessen, 23. februar 1888, Hskrfts. NB.
- 35 Edvard Liljedahl, til Olav Thommessen, Kra. 16. mars 1888, Hskrfts. NB.
- 36 Lars Liestøl, til Olav Thommessen, Kra. 18. november 1888.
- 37 Ibid.
- 38 Verdens Gang, 14. mars 1899.
- 39 Fredrik Ludvig Andreas Aubert, til Olav Thommessen, Kra. 6. februar 1887, Hskrfts., NB.
- 40 Th. Kittelsen, til Olav Thommessen, Kra. 2. desember 1896, Hskrfts. NB.
- 41 Inga Kittilsen, til Olav Thommessen, Sigdal april 1907, Hskrfts. NB.
- 42 Peter Egge, til Olav Thommessen, 4. juni 1897, Hskrfts. NB
- 43 Gustav Frøding, til Olav Thommessen, 31. desember 1896, Hskrfts. NB.
- 44 Camilla Collett, til Olav Thommessen, Kra. 1889, Hskrfts. NB.
- 45 Holger Drachman, til Olav Thommessen, Danmark 1898 – 99, Hskrfts. NB.
- 46 Hans Jæger, til Olav Thommessen, Kra. 21. januar 1898, Hskrfts. NB.
- 47 Alexander Kielland, til Olav Thommessen, Kra. 13. februar 1887, Hskrfts. NB.
- 48 Pola Gauguin, *Christian Krogh*, Oslo 1931, Gyldendal, s. 121.

-
- 49 Christian Krogh, til Olav Thommessen, Kra. 13. august 1888, Hskrfts. NB.
- 50 Selma Lagerlöf, til Olav Thommessen, Sverige 7. mai 1903, Hskrfts. NB.
- 51 Thorvald Lammers, til Olav Thommessen, Kra. 11. februar 1896, Hskrfts. NB.
- 52 Bernt Lie, til Olav Thommessen, Kra. 16. september 1892, Hskrfts. NB.
- 53 Jonas Lie, til Olav Thommessen, Avenue Carnot 4, Paris 9. januar 1884, Hskrfts. NB.
- 54 Ibid. Paris 26. januar 1884.
- 55 Georg Brandes, til Olav Thommessen, København 29. desember 1876, privatarkiv Pa 1417 RA.
- 56 Amalie Skram, til Olav Thommessen, København 26. januar 1899, privatarkiv Pa 1417, RA.
- 57 Nationalbladet, Kra. Torsdag 16. februar 1899.
- 58 Historisk Statistikk 1968, tabell 20.
- 59 Halvard Lange, *Fra sekt til parti*, Oslo 1962, festskrift, s. 6.
- 60 Trygve Bull, 29. oktober 1990, i samtale med meg på Stortinget.
- 61 Verdens Gang, 26. juni 1885.
- 62 *Det Norske Storting gjennom 150 år*, Rolf Danielsen, i kommisjon Gyldendal, Oslo 1964, bind II, s. 336.
- 63 *Søndre Bergenhus Folkeblad*, 16. september 1886, redaktør Nils Skaar.
- 64 Senest i Verdens Gang, 14. desember 1895: «Vort Blad vil for Fremtiden i alle offentlige spørsmåal indtage den samme uafhængige Holdning som hidtil. 'Verdens Gang' er ikke Organ for nogetsomhelst uden for sin egen faste Overbevisning om, hvad der tjener det nationale og demokratiske Fremskridts Sag, blant hvis indflydelsesrigeste Talsmænd vort Blad har været i snart en Menneskealder.» Thommessen var da 44 år.
- 65 Forfatteren Hans Aanerud, Verdens Gang, 3. mai 1892: «Han er vor nordiske Don Juan: Hver Tidens Tanke – han lover Ringen – og elsker alle, men ægter ingen».

VG-redaktøren tatt med buksene nede! Olav Thommessen en gang på 1880-tallet.

3 Bakgrunnen

3.1 Problemstilling

Dette kapitlet vil besvare spørsmålet om hvorfor Tidens Tegn i det hele tatt oppsto. I dette svaret vil også Morgenblad-redaktør Nils Vogts påstand, om at dannelsen av Tidens Tegn var en kamp mellom «hodet eller portemoneen», bli vurdert. Var det så enkelt som en maktkamp mellom to kulturer – en debit/kredit-kultur og en opinion/politikk-kultur? Kapitlet beskriver bakgrunnen for Olav Thommessens opprør mot hovedaksjonær Olaf Madsen. I denne problemstilling ligger også behovet for å bli kjent med årsaken til at redaktør Thommessen i det hele tatt solgte seg ned som aksjonær i Verdens Gang.

3.2 Det som skjedde

Redaktøren, Olav Thommessen, hadde solgt de fleste av sine aksjer i Verdens Gang. En annen aksjonær, overrettssakfører Olaf Madsen, hadde kjøpt seg opp til å ha aksjemajoriteten i bedriften. Dermed fikk redaktøren mindre makt og innflytelse, mens hovedaksjonær Madsen styrket sin posisjon i maktforholdet. Denne ville han bruke til å forbedre avisens økonomiske resultater. Han mente at dette kunne oppnås hvis redaktøren brukte mindre papir på tekst og mer papir for annonser. Madsen ville innføre det han kalte et «reglement», en slags formel for forholdet mellom tekst og annonser, for redaktøren. Thommessen protesterte vilt mot dette, og da det ikke nyttet sa han opp stillingen som redaktør. Med seg fikk han hele den redaksjonelle staben, pluss disponenten og andre fra administrasjonen. De annonserte at de ville starte en ny avis når oppsigelsestiden i Verdens Gang gikk ut. Nesten alle norske aviser støtter redaktøren. «Skal hodet eller portemoneen bestemme», ble lansert i den norske presse som et nøkkeluttrykk i kampen mellom eier og redaktør. Redaktøren, sammen med det øvrige redaksjonspersonalet, ble kastet på dør av sin arbeidsgiver den 19. april 1910, mer enn en måned før oppsigelsestiden var slutt. Da bestemte de seg for å starte sin nye avis en måned tidligere enn planlagt, allerede 1. mai. De kalte avisen «Tidens Tegn». Hvordan kunne den nye avisen i løpet av noen få dager oppnå resultater som de største avisene i landet hadde brukt mange år på å klare? Begivenheten introduserer også den stadig økende trend i vår egen tid, hvor aviser mer og mer blir oppfattet som et i hovedsak næringslivsforetagende, med betjening av investert kapital som hovedformålet. Og derved mindre som et samfunnsorgan for meninger og gravende journalistikk.

3.3 Fra samarbeid til motarbeid

For å møte rykter som vi erfarer i ikke liten utstrekning verserer i byen, tror vi å burde avgi den erklæring, at Verdens Gang intet har med kjøpet av Morgenposten å gjøre. Å danne pressekomplekser strider etter vår oppfatning mot de fordringer publikum er berettiget til å stille en uavhengig presse¹

Redaktør Olav Thommessen tok med denne artikkel i 1897 på lederplass i Verdens Gang et oppgjør med sin medaksjonær og styremedlem i Verdens Gang, advokat Olaf Madsen. Redaktøren likte dårlig at advokaten deltok i kjøpet av Morgenposten. Det er imidlertid ingen kjente tegn på at samarbeidet mellom Madsen og Thommessen på dette tidspunkt ble belastet. Herrene bekreftet, ved å tolerere de meningsforskjeller som her kom til syne, at de kunne leve med forskjellige profesjonelle syn. Madsen var investor, Thommessen var journalist. Dette ble også bekreftet ved at redaktørens kommende svigerdatter Anne Dobloug, datteren til Thommessens gode venn Mikkel Dobloug, ble invitert til å bo hos familien Madsen i Paris i 1898. Hun tok imot denne invitasjon.² Herrene forsterket tvert imot samarbeidet, ved at de gikk sammen om å endre Verdens Gangs selskapsform fra uansvarlig selskap til aksjeselskap i 1901. Med Thommessen som styrets formann. Og fortsatt med vedtekter som uttrykkelig garanterte Thommessen at han kunne være redaktør på livstid.

Det gamle samarbeidsforhold mellom herrene Madsen og Thommessen ble etablert i 1887. Bakgrunnen for dette var at eieren av Verdens Gang, trykkerieier Hans Jacob Jensen, allerede i 1879 fikk økonomiske problemer.³ I denne forbindelse tilbød han redaktøren å kjøpe 25 prosent av «Interesseselskabet Verdens Gang». Jensen gikk deretter konkurs, og trykkeriet tok nytt navn «Centraltrykkeriet». Bedriften fikk også ny leder i Hans L. Jensen.⁴

Med sitt 25 prosents eierskap, og i kraft av avisens stadige fremgang, var Thommessen nå særdeles godt plassert i redaktørstolen. Han var blitt Verdens Gangs mest sentrale aktør. Etter noen år fikk imidlertid trykkeriet og dets nye leder etter hvert kalde føtter omkring sitt eierskap. Dette skyldtes ikke minst forleggeransvaret trykkeriet var pålagt. Avisen var blitt svært samfunnskritisk og gikk kraftig ut mot myndigheter og enkeltpersoner. Forsvaret av Christian Kroghs bok *Albertine* og det rettslige etterspill dette fikk er eksempel på avisens samfunnsmessige og kontroversielle engasjement. Et annet eksempel er avisens plassering på tiltalebenken⁵ for majestetsforbrytelse, etter at den lot trykke en meget kritisk artikkel av Bjørnson, rettet mot kong Oscar. Hans L. Jensen kunne tenke seg å bli kvitt både ansvaret og Thommessen, mot en rimelig betaling. Ville Thommessen kjøpe?

Med bare 15 000 i formue og 7 000 i inntekt var problemet for Thommessen å reise nok kapital. Han var naturligvis helt klar over sin egen forhandlingssituasjon. Thommessen og ingen annen var nøkkelen til avisens suksess i dagens marked. Allerede den gang var han blitt avisens varemerke. Han var til og med blitt medeier i avisen. Hvem kunne tenkes å gå i kompaniskap med ham, i en form som på den ene siden sikret økonomien, men som på den andre siden ikke kom til å redusere Thommessens handlingsfrihet? De potensielle forbundsfeller måtte altså ikke bare ha økonomisk tyngde, men også tilfredsstillende redaktørens krav til samarbeidsvilje langs hans tankebaner. Hvor kunne slike allierte finnes? Det var naturlig å lete i to leire: innen Venstre og innen pressen.

Thommessen hadde allerede på dette tidspunkt bestemt seg for at han ønsket å eie minst halvparten av avisen. I kraft av denne store eierandel kunne han alene forhindre uønskete disposisjoner fra de andre aksjonærs side. At han senere gikk bort fra det tilsynelatende fornuftig krav om å eie halvparten, reiser grunn til å spørre om hvorfor. Hva var det som senere skjedde som gjorde dette poeng mindre viktig? Bestemmelsen i avisens vedtekter om at han skulle sitte som redaktør på livstid var allerede med den gang den totale pakken omkring etableringen av de nye eierforhold med Hans L. Jensen ble sydd sammen. Thommessen kunne være så sikker på sin egen posisjon i avisen at potensielle kjøpere neppe kunne stille særlig ubehagelige betingelser for å ville bli med på eiersiden i 1887. Hans maktposisjon var total: Han var den intellektuelle drivkraft, han skulle

eie minst halvparten av bedriften, og han kunne ikke bli avsatt. Hvem ville være med på leken med dette som utgangspunkt?

I arbeidet med å finne allierte endte han til slutt opp med en pressemann og en venstremann. Pressemannen fant han innen huset, i avisens forretningsfører og senere redaksjonssekretær Karl Vilhelm Hammer. Venstremannen fant han innen partiets organisasjonsapparat. Det var overrettssakfører Olaf Madsen.

3.4 Karl Vilhelm Hammer

Karl Vilhelm Hammer er den andre aktøren bak de transaksjoner som ble avsluttet med dannelsen av Tidens Tegn. I det som har vært skrevet om Tidens Tegn og Verdens Gang, har han til nå vært vist liten interesse, til tross for at han vitterlig må ha spilt en viss rolle i dramaets begynnelse. Hvorfor ble akkurat Hammer spurt om han ville være med på «hjemkjøpet» av Verdens Gang? Hva hadde han egentlig av fortrinn?

Hammer var 27 år i 1887, ni år yngre enn herrerne Thommessen og Madsen. Fem år tidligere hadde han kommet inn til hovedstaden fra hjembyen Moss. Han bosatte seg i Søgaden 2, i samme hus som Verdens Gangs forlegger Hans L. Jensen. Til Kristiania Adressebog 1882 oppga han tittelen stud. philos., en tittel som tre år senere skulle bli endret til stud. jur. Da flyttet han over til Pilestrædet 7, hvor Morgenbladets redaktør Christian Friele bodde.⁶ Impulsene til pressearbeid kan han ha fått der han leiet seg inn; smaken fikk han som litterær medarbeider i Dagbladet under redaktør Lars Kristian Holst. Til Verdens Gang kom Hammer – kanskje introdusert av sin tidligere hybelvert Hans L. Jensen – ikke mange måneder før Jensen, som da kalte seg både redaktør og forlegger – bestemte seg for å skille lag med den ubestridte sjefredaktør Thommessen. Denne redaktør trengte medspillere i forsøket på å kjøpe de resterende 75 prosent av avisen som han enda ikke hadde fått hånden på. Selv om ikke Hammer skulle komme til å sette varige merker i det offentlige rom, som det dramaet denne nye alliansen senere skulle utvikle seg til å bli, var det på flere måter en interessant personlighet redaktøren sikret seg som samarbeidspartner. Det kan nesten sies at Hammer hadde det meste, men bare ikke det som virkelig trengtes der og da, nemlig penger.

Karl Vilhelm Hammer var en mann med mange talenter. I Salomonsens konversasjonsleksikon skrev han i sin livstid ikke mindre enn nær 600 større eller mindre artikler, om så forskjellige emner som malerkunst, handelspolitikk og filosofi. Musikk var hans kjæreste interesse.⁷ Ble han valgt fordi han hadde penger? Neppe.⁸ Eller ble han invitert til å delta i partnerskapet fordi han var ung, ny, og villig til å gjøre det redaktøren ba ham om? Altså en ufarlig medeier? Uansett: Han aksepterte åpenbart tilbudet om å delta som medeier med en fjerdedel av den ønskede kapital. Selv om vi ikke kjenner det nøyaktige beløp, er det rimelig å tro at det var større enn de 30 000 det nystartede aksjeselskap betalte for rettighetene til Dagbladet fem år tidligere.⁹ Hvis beløpet var 50 000 kroner, og Hammer skulle betale en fjerdedel av dette, 12 500 kroner, var Hammers andel ikke mindre enn fem ganger hans årsinntekt. Måtte han låne disse pengene? Av hvem? Madsen? Var det hans aksjer Madsen, i marsjen mot aksjemajoritet, i første omgang ervervet, og på denne måten fikk nedbetalt sitt eventuelle lån? Slik at advokaten etter hvert hadde 50 prosent av aksjekapitalen, like mye som Thommessen? Det er ikke funnet svar på dette spørsmål. Uansett er det interessant å få svaret på hvorfor redaktøren solgte så meget som en eneste aksje til Madsen.

Det kan ikke dokumenteres at K.V. Hammer var noen finansiell bidragsyter da Thommessen fikk tilbudet fra H.L. Jensen om å kjøpe hans forlagsrettigheter. Redaktøren ønsket å ha med en person i tillegg til Madsen, og Hammer var på riktig sted til riktig tid. En nødvendig tredje person, med fotfeste i den avisen som skulle drives videre. Neppe noe mer.

Forholdet mellom redaktøren og Hammer var hele tiden godt. Thommessen anerkjente hans journalistiske kvaliteter og ga ham forskjellige betrodde verv i avisen. Hammer forlot imidlertid

avisen i 1899 til fordel for «Komiteen for Norges deltagelse på verdensutstillingen i 1900». Han ble deretter førstearkivar i det norske utenriksdepartement, som ble opprettet i 1905. Tidens Tegns nekrolog etter at Hammer i 1927 fikk hjerteatakk og døde da han måtte løpe for å nå trikken, var bare positiv. Men hverken i nekrologen eller noe annet sted har det fremkommet at det var K.V. Hammer som var det tredje hjul på den finansielle vogn som skulle sikre Verdens Gang for Olav Thommessen i 1887. Derimot ble det fremhevet at litteraten og arkivaren var ridder av St. Olavs Orden, kommandør av Dannebrog, offiser av Æreslegionen og «indehaver av en række andre ordensdekorationer».¹⁰ Han fikk disse påskjønnelser blant annet for sine bidrag til å gjøre Norge kjent i utlandet gjennom sitt arbeid som korrespondent for franske Le Matin, engelske Morning Post og tyske Lokalenzeiger.

3.5 Olaf Madsen

Olaf Madsen var på slutten av 1890-årene en slags Venstre-doldis, som støttet Johan Sverdrup og partiet. Han hadde enkelte tillitsverv,¹¹ uten å markere seg med sterke politiske ytringer. Hammer og Thommessen fortsatte å eie avisens tilholdssted Akersgaten 34, som de to, uten sin medaksjonær Madsen, hadde kjøpt sammen i 1898.¹² Det foreligger ingen opplysninger om hvorfor ikke Olaf Madsen var med på dette kjøpet. Da det endelige bruddet mellom Madsen og Thommessen fant sted i 1910, hadde de samarbeidet om Verdens Gang i 23 år. Denne lange perioden – nesten et kvart århundre – var uhyre rik på begivenheter. Med konsekvenser for både redaktøren og advokaten, som til denne dag i mange kilder er blitt titulert «finansmannen». Fra å være i midten av tredveårene da samarbeidet startet, var de begge nærmere dagens pensjonsalder da de formelle og personlige bånd totalt ble brutt i 1910. Norge hadde gått gjennom en betydelig utvikling, som kulminerte med oppsigelsen av unionsavtalen med Sverige i 1905. Kulturlivet blomstret som aldri før. Forfattere som Ibsen, Bjørnson, Kielland og Lie gjorde Norges navn kjent over store deler av verden. Malere sto frem og presenterte landet på sin måte. Edvard Grieg og andre presenterte ny norsk musikk. Mange var bekjente eller nære venner av redaktøren, med innflytelse og interessefellelskap. Advokat Madsens verden var i næringslivet. Der hadde man sine opp-og-ned-kurver, men i hovedsak bar det fremover også der. Både redaktør Thommessen og advokat Madsen var interesserte medspillere og lederskikkelser i sine miljøer. Men ikke i de samme. De opererte i hvert sitt farvann. Særlig Thommessen passet nøy på at grenser ikke ble overtrådt. I avisen var det han som bestemte.

Slik var forventningene da samarbeidet startet. Og slik skulle det være fremover. Thommessen kunne til og med støtte seg til avisens vedtekter, der det var slått fast at han skulle være redaktør på livstid. Det kan virke som om han må ha følt seg temmelig sikker på at disse vedtektene beskyttet ham uansett hvor mange aksjer han måtte ha, ettersom han solgte seg gradvis ned. I 1910 hadde han nesten ikke noen aksjer igjen. Men det hadde Madsen. Han hadde stille og rolig kjøpt seg opp, etter hvert som Thommessen – og kanskje også Hammer – solgte seg ned. Uten at åndsmennesket Thommessen været noen fare. Han kunne jo være redaktør så lenge han selv bestemte det. Sannsynligvis forsto han ikke, eller var helt uinteressert i, forretningsverdenens intrikate nyanser, som tilsa at antall aksjer i hånden ofte var viktigere enn begavete meninger i spaltene. Thommessen kunne dessuten kanskje trenge penger. Mens han bodde på Abbediengen, litt utenfor Kristianias bygrense, kjøpte han i sitt 47. år en hest.¹³ Den trengte ikke bare mosjon, men også tumleplass og beitemark. Så da, av alle eiendommer, det særdeles prangende «Stabekk Slott»¹⁴ ute i Bærum ble til salgs,¹⁵ med 65 mål vakker landbrukseiendom rundt, og portnerbolig hvor den nygifte sønnen Rolf kunne bo med sin Anne Dobloug og sin stadig økende barneflokk, valgte han å slå til. Men med hva? Kontanter hadde han lite av.¹⁶ Kanskje det var da han begynte å selge aksjene til Madsen? I den forvisning om at vedtektene garanterte ham all makt «i evig tid», i det som han oppfattet som «sin avis», uansett eierforholdet. Tiden skulle vise at han ikke hadde helt rett i en slik antagelse.

Det var flere scenarier som dannet bakgrunnen for konflikten Madsen/Thommessen. Herrene opererte i hver sin verden. Madsens virkelighet lå i den formelle verden, hvor «økonomi» var nøkkelordet. I en verden der debitt og kredit fortalte om «resultatet». Det var økonomi Olaf Madsen la i ordet «herredømme». Thommessen opererte i en helt annen sfære. For ham lå betydningen av ordet «herredømme» på et annet plan. Det var det redaksjonelle herredømme redaktøren var opptatt av. Det var nettopp derfor han hadde fått med klausulen i vedtektene om uavsettethet. De beskyldte hverandre – begge sannsynligvis med rette – for ikke å forstå at det er «min verden» som er den viktigste og som må veie tyngst på dommens dag. Etter hvert som samarbeidet skrantet, ble de mer og mer ute av stand til å erkjenne at det er selve *samsillet* mellom redaksjon og økonomi som over tid avgjør avisens suksess. En mangel på erkjennelse som Madsen senere så smertelig skulle erfare. I likhet med Rolf Thommessen, i Tidens Tegn 25 år senere.

I begynnelsen av 1901 anmeldte Verdens Gang til Kristiania magistrat at det uansvarlige selskap «Verdens Gang» fra 1. januar 1901 var overgått til et aksjeselskap under navnet «Aktieselskabet Verdens Gang». Selskapets kapital var på «kr. 400 000 [...] fordelt på 800 Aktier à kr. 500 [...] lydende paa Navn og fuldt indbetalte».¹⁷ Dets styre besto av tre medlemmer:

Redaktør Olaus Anton Thommessen (Formann)

Sekretær Karl Vilhelm Hammer

O.r.sakfører Olaf Madsen

Opprettelsen av aksjeselskapet kan være årsaken til den plutselige dobling av avisens formue som kom frem i likningsprotokollen¹⁸ det året. Verdiene i avisen hadde kommet frem i form av den pris herrene måtte betale til selger Hans L. Jensen i Centraltrykkeriet. Denne verdi kom til uttrykk i likningsprotokollen. Den likningsmessige verdi ble naturlig nok satt til salgsprisen: Det var det partene mente at avisen var verd. Det vi ikke har fått forklaring på, er hvordan de tre styremedlemmene hadde skaffet seg pengene til å betale for aksjene. Thommessens andel på kr. 200 000 var et svimlende beløp den gang, omtrent 30 ganger hans årsinntekt. Beløpet ble ikke registrert på hans selvangivelse¹⁹ som formue, noe som kan tyde på at han lånte pengene. Det vil si at aksjeverdien kr. 200 000 som aktivapost ble oppveid av en passivapost i selvangivelsen på lån for det samme beløp. De to andre aksjonærene hadde heller ikke personlig økonomi til å delta i en slik investering.²⁰

Selve nøkkelen til konflikten mellom Madsen og Thommessen lå antakelig i de forskjellige aktørers manglende forståelse for motpartens syn og verdigrunnlag. Verdens Gangs ledelse ble splittet. Administrasjonen, med redaktøren i spissen, med over lang tid god økonomi og dyktig redaksjonell ledelse som fundament, var den ene part. Den andre part var de av Olaf Madsen valgte styremedlemmene. Partene maktet ikke å erkjenne at forskjellen mellom en avisbedrifts liv eller død ligger i krysningspunktet mellom styring av økonomien og en redaksjonell ledelse som maktet å produsere et produkt som de der ute er villige til å betale for. I form av annonsekroner og abonnementspenger. At Madsen i denne forbindelse også ønsket å endre selve formatet i Verdens Gang, gjorde ikke redaktøren mer positivt innstilt. Formatet var en integrert del av selve redaksjonen, hevdet ekspertene på avisdrift.²¹

I utgangspunktet anerkjente partene, og da kanskje særlig Madsen, at han og Thommessen kunne ha forskjellige synspunkter, både på avisdrift og på politiske spørsmål. Dette var spesielt klart i samarbeidsforholdets begynnelse, da Thommessen egentlig satt med bukten og begge endene. Men ettersom Madsens avismessige innsikt økte i takt med hans aksjebeholdning i Verdens Gang, og ikke minst med aksjepostene i Morgenposten og Kristiania Dagsavis, ble hans synspunkter klarere og mer artikulerte. Maktforholdet endret seg i Madsens favør. Dette kan ha vært grunnen til at redaktøren i 1907 foreslo for styret at avisens vedtekter skulle endres til fordel for en sterkere styring fra administrasjonens side. Redaktøren kan ha begynt å føle at Madsen stilte med stadig sterkere meninger i styrerommet. Kanskje Thommessen allerede da fikk følelsen av at vedtektsbestemmelsen,

om at han skulle kunne sitte på livstid, var i ferd med å bli uthulet? For å beskytte sin stilling også som administrerende direktør ville han ha endret vedtektene, slik at det ble spesifikt fastslått i disse at det skulle være direktøren/redaktøren, og ikke styret som hittil, som skulle ansatte avisens redaksjonelle medarbeidere. Madsen på sin side kan ha vært et ønske fra Thommessen om å få styrket sin posisjon. Thommessen kan ha ønsket å styrke sin posisjon for å kompensere for det aksjemessige overtak som Madsen nu hadde skaffet seg og som ga seg utslag i valg av styremedlemmer. Advokaten krevde²² derfor at redaktørens rett til å sitte i stillingen på livstid, nedfelt i Verdens Gangs vedtekter, måtte fjernes, hvis han skulle gå med på forslaget. For Thommessen var dette helt uakseptabelt.

Ved at han ikke fikk godtatt sine forslag, kan redaktøren ha følt at han på en måte ble satt litt på plass. Dette var han ikke vant til i sin lange periode som primus motor og styreformann. Maktbalansen hadde endret seg. Den totale trygghet redaktøren tidligere med rette hadde hatt, var nå i ferd med å forsvinne. Bestemmelsen i selskapets vedtekter om ansettelse på livstid kunne omgås, ved at styret ved forskjellige vedtak kunne kneble redaktørens handlefrihet i en grad som gjorde den tidligere så helt selvstendige stilling temmelig illusorisk. Det kan tenkes at Thommessen ble litt mer angstbitersk etter dette og derfor reagerte så kraftig og uten vilje til kompromisser da maktkampen kulminerte i 1910. Det kan også tenkes at Madsens aksjemessige overtak på generalforsamlingen, sammen med hans økede innsikt fra avisdrift, ga ham en form for overmot som heller ikke bidro til kompromissvilje fra hans side.

Olaf Madsen insisterte på at han med sitt forslag til «reglement» *ikke* blandet seg inn i Verdens Gangs redaksjonelle ledelse. Det var overhodet ikke der problemet lå, sa han. Problemet var at Verdens Gang lå økonomisk milevidt fra den avis som Madsen også hentet informasjon og erfaring fra. Nemlig «Chr. Nyheds- og Avertissementsblad», etter hvert kjent under navnet Morgenposten. Madsen overså imidlertid det faktum at de to avisers innhold og driftsstrategi lå langt fra hverandre.²³ Det var to helt forskjellige aviser, som ikke var sammenlignbare. Morgenpostens tidlige eiere hadde bygget opp bladets sterke økonomiske posisjon ved å legge størst vekt på navnets siste del, «Avertissementsblad». Det var som trykker av småannonser bladet hadde blitt kjent og ikke minst tjent sine gode penger. Tabellen under viser at «Chr. Nyheds- og Avertissementsblad», slik navnet fremgikk helt frem til 1914 i byens likningsprotokoller, både tjente mer²⁴ og hadde større formue enn det andre store annonseorganet i Kristiania på den tiden, Aftenposten. Denne avis markedsførte seg på en annen måte, men med samme målsetning: størst mulig inntjening fra trykkerimaskinene. Eierfamilien Schibsted hadde intet formål med utgivelsen utover det å tjene penger. De sto ikke for politiske eller samfunnsmessige holdninger de ønsket å kjempe for. I motsetning til Chr. Nyheds- og Avertissementsblad hadde imidlertid eier av «Aftenpostens trykkeri», slik navnet fremgikk fra likningsprotokollene, som forretningsmessig strategi at det var nyheter som solgte annonseorganet. Ved dyktig innsamling av store og små daglige nyheter fridde Aftenposten til folkets nysgjerrighet. Og den var stor, slik bladet Se og Hør profitterer på i dag. Aftenposten fikk stadig flere kjøpere. Opplaget steg jevnt og trutt. Annonserne merket seg dette. Ved å annonsere i Aftenposten nådde man ut til stadig flere potensielle kjøpere. Avertissementsbladets målsetting var lik Aftenpostens, men de hadde en annen strategi for å nå målet om størst mulig inntjening. De satset på å trykke et rent annonseblad. Eierne ville at folk skulle kjøpe Avertissementsbladet for å lese selve annonsene, noe som også skjedde. Aftenposten ble solgt fordi de brakte nyhetene frem til leserne, som i tillegg leste annonsene. De forskjellige avisers økonomiske situasjon vises i tabellen.

Tabell over formue og inntektsbevegelser til noen utvalgte Kristiania-aviser i perioden 1887–1900

År	Verdens Gang formue inntekt	Dagbladet formue inntekt	Morgenbladet formue inntekt	Aftenposten formue inntekt	Morgenposten formue inntekt	Kristianiaposten formue inntekt	Folkebladet formue inntekt
1889	0 10 000		200 000 32 000	100 000 25 000	150 000 25 000		
1890	0 8 000		200 000 32 000	120 000 28 000	180 000 28 000	0 2000	10 000 8 000
1891	0 6 000		200 000 32 000	120 000 25 000	200 000 35 000		0 4 000
1892	60 000 12 000		200 000 32 000	120 000 25 000	300 000 40 000	0 2000	160 000 10 000
1893	60 000 15 000	60 000 10 000	200 000 32 000	120 000 25 000	300 000 40 000		120 000 3 000
1894	80 000 25 000	70 000 15 000	200 000 32 000	150 000 32 000	300 000 50 000		50 000 4 000
1895	65 000 22 000	60 000 10 000	200 000 32 000	150 000 32 000	360 000 54 000		50 000 4 000
1896	80 000 25 000	100 000 10 000	300 000 40 000	400 000 50 000	400 000 80 000		50 000 4 000
1897	70 000 30 000	100 000 10 000	300 000 40 000	400 000 60 000	600 000 80 000		50 000 4 000
1898	Tall for dette året manglet fra ligningsprotokollene i Oslo byarkiv						
1899	200 000 40 000	100 000 10 000	340 000 40 000	600 000 70 000	660 000 140 000		
1900	200 000 45 000	100 000 10 000	340 000 40 000	600 000 70 000	1 000 000 140 000		

Tabell over formue og inntektsbevegelser til noen utvalgte Kristiania-aviser i perioden 1907–1910

År	Verdens Gang formue inntekt	Dagbladet formue inntekt	Morgenbladet ¹ formue inntekt	Aftenposten ² formue inntekt	Morgenposten ³ formue inntekt
Pga brann finnes det ikke tall for de første årene av 1900 i de ligningsprotokoller Oslo Byarkiv i dag har.					
1907	400 000 40 000	15 000 800	400 000 25 000	540 000 80 000	1 340 000 136 000
1908	400 000 33 000	55 000 2 500	400 000 25 000	600 000 90 000	1 340 000 136 000
1909	400 000 35 000	55 000 2 500	400 000 25 000	700 000 100 000	1 320 000 133 000
1910	400 000 36 000	55 000 2 500	400 000 28 000	760 000 106 000	1 320 000 138 000

¹ Tallene for Morgenbladet kommer fra de opplysninger som står under R. Hviids Enkes Bogtrykkeri, Ø. Slottsgate 11. I ligningsprotokollen kommer ikke navnet Morgenbladet frem før i 1906, og da under adressen L. Grønsegade 7.

² Tallene for Aftenposten kommer hele tiden fra Aftenpostens Trykkeri, Akersgaten 51.

³ Tallene for Morgenposten begynner med tallene for Det Forr. Lehmanske Bogtrykkeri, inh. Andreas D. Nielsen, Ø. Voldgt 8B. I 1906 kom det i parentes Christiania Nyheds- og Avertissementsblad.

Chr. Nyheds- og Avertissementsblad hadde større inntekt og formue enn Aftenposten i mange år. Til dels mye større. Det var pengemaskinen²⁵ «Avertissementsbladet» Madsen valgte å sammenligne med Verdens Gang, uten å forstå det helt urimelige i det. Resultatet av sammenlikningen ble da i Madsens øyne gitt. Fordi han ikke forsto det umulige i sin sammenlikning hadde han jo «rett». Det andre bladet han eide tjente store penger; Verdens Gang gjorde ikke det. Selv om administrerende direktør Olav Thommessen i alle år hadde drevet bedriften med jevne og sikre overskudd.²⁶ Kanskje Madsen sa: «Altså herr redaktør: skjerp deg! Tjen mer penger uten å bli lik min andre avis! Bruk mindre papir til tekst, slik som Morgenposten. Og mer papir til annonser. Som Morgenposten». Svaret fra journalisten Thommessen var gitt på forhånd: «jeg er ingen annonseakvisitør!»

Et annet forhold omkring den økende konflikt mellom Madsen og Thommessen kan også ha spilt inn. Ifølge Røgeberg²⁷ ble det omkring 1907 fra blant annet Kristiania Dagsavis, hvor Madsen også hadde eierinteresser, hevdet at Verdens Gang var blitt både kjedelig og ensformig. Flere aksjonærer følte at Thommessens interesse for avisen – han var nu blitt 55 år – hadde blitt mindre enn tidligere. Det ble ymtet om at dette blant annet ga seg utslag på avisens bunnlinje, ved at utbyttene til aksjonærene ble merkbart redusert. Thommessen hevdet det motsatte og henviste til de samme fakta som over er presentert i fotnote 28. Likevel ville aksjemajoriteten – det vil si Olaf Madsen – ha bedre

kontroll. Han fikk på en ekstraordinær generalforsamling i 1907 trumfet igjennom at fire av generalforsamlingens oppnevnte aksjonærer, sammen med styret, skulle utrede spørsmålet om en endret administrasjonsform. Det ble spesielt siktet til avisens økonomiske ledelse. Thommessen fikk kastet rett i ansiktet konsekvensene av at han hadde solgt de fleste av sine aksjer. Det er tvilsomt om dette hjalp på hans eventuelle vilje eller evne til å inngå kompromisser med Madsen. I denne juridiske og økonomiske maktkamp hadde han ved sine aksjesalg på mange måter satt selv seg utenfor. Følte han at han hadde ryggen mot veggen? Fikk dette i tilfelle konsekvenser for reglementstriden i 1910? Eller var han egentlig fed up med hele Madsen og benyttet reglementet som en grei – og strategisk svært profitabel – måte å komme seg ut? Madsen var nu helt bestemt på å vise alle sine formelle muskler. For å være sikker på at hele styret stemte for hans forslag, kastet han for sikkerhets skyld hele det gamle styret, inkludert Rolf Thommessens svigerfar Mikkel Dobloug, og satte inn sine egne folk. Nu skulle ting skje! Kanskje tenkte han at «nu må det bli slutt på denne Thommessendominansen, han eier jo ikke engang avisen»?²⁸

3.5.1 Madsens økonomi

Olaf Madsen var sakfører og drev i 1890-årene et kjent kredittopplysnings- og inkassobyrå og var blitt en meget holden mann.²⁹

Var han virkelig det? Det er flere grunner til å tro at Madsen ikke var den riking som journalist og pressehistoriker Olav Røgeberg og andre har påstått at han var. På den tiden uoverensstemmelsen mellom Madsen og Thommessen fikk en stadig mer tilspisset form, er det tvert imot forhold³⁰ som tyder på at advokaten kunne trenge penger. Det er grunn til å tro at Olaf Madsen kunne trenge bedre forrentning av sine mer enn 200 000 kroner i Verdens Gangs aksjer. Og det fikk han ikke i den grad han mente var rimelig eller sto i forhold til avisens omsetning og potensial. Det var på dette felt motsetningsforholdet mellom redaksjonen og styret startet. Avisfolkene hadde et intellektuelt budskap å bære frem. Sin arbeidskraft ville Madsens medaksjonærer Hammer og Thommessen nytte til å fremme synspunkter og holdninger, ikke til å spare penger og øke materielle verdier. Konflikten lå i kulturforskjellen mellom redaktør og advokat. Da advokaten fra sin erfaring med Morgenposten så at det var mulig å tjene gode penger på avisdrift, ved det han opplevet som et så enkelt håndgrep som å endre forholdet noe mellom tekst og annonser, følte han at det ikke hadde noe som helst med innblanding i redaktørens ansvarsområde og arbeidsfelt å gjøre. Det hadde noe med økonomi å gjøre. Det er ikke kjent om Thommessen kan ha foreslått at hvis Madsen absolutt ville ha flere annonser, så kunne dette oppnås ved å øke sideantallet. Derved fikk redaktøren trykke den tekst han ville, mens eieren fikk inn de annonsene han ønsket. Problemet ville da ha blitt at omkostningene til papir steg og derved spise opp mye av de økede annonseinntektene. Nei, noe kompromiss, skulle det vise seg, var ikke mulig. De to aktørene hadde hverken viljen eller evnene til det.

Olaf Madsen var født i 1852, et halvt år etter Olav Thommessen, og flyttet tre år gammel fra Drammen til Sunnmøre. Faren var prest og ble beordret dit i 1885. For å sikre gutten den beste utdannelsen, ble han sendt til Bergen allerede om niåring. Her ble han i tre år, til Ålesund Latinskole ble opprettet i 1864. Her tok han artium i 1870. Deretter startet han teologiske studier. På dette tidspunkt fikk han anledning til å demonstrere sin selvstendige legning. Han ville nemlig ikke følge i farens fotspor og avbrøt studiene etter bare et halvt år. Istedenfor tok han opp jussen, noe som resulterte i juridisk embetseksamen to og et halvt år senere. Ingen briljant eksamen,³¹ men god nok til å åpne dørene for en karriere hvor personlig initiativ, sammen med god forretningsmessig dømmekraft, etter hvert skulle gi resultater. Etter jussen syntes foreldrene at de hadde yetet nok for å skaffe Olaf en god utdanning, og da han etter juridikum ville dra ut i verden, måtte dette finansieres med lån.

Han reiste rundt i Europa til lånet var brukt opp. Da han kom hjem ble han ansatt ved et sorenskriverkontor i Nordre Søndmør.³² Her ble han i seks måneder, lenge nok til at han syntes han hadde fått nok erfaring til å etablere egen sakførerforretning i Ålesund. «En betydelig» sådan, ifølge ham selv i studentenes jubileumsskrift. I 1877 hadde han giftet seg med den seks år eldre Frederikke Sinding³³ fra Våler i Solør. De flyttet med sine to barn Carl Anthon og Valborg til Kristiania i 1880. Her var det mer armslag for en ung herre på 28 år som ville frem i verden.

Fremskritt er så mangt. Slik vi er blitt kjent med Olaf Madsen, kan det være grunn til å tro at hans definisjon på «fremskritt» blant annet var god økonomi og status både i næringsliv og innen borgerskapet. Det fremgår nedenfor at den økonomiske utvikling var beskjeden for Madsen personlig. Dette kan tyde på at han enten ikke tjente så godt som hans ettertid mente å vite, eller at han dirigerte sine inntekter inn i andre økonomiske enheter. Det vil si at han foretok skattebesparende disposisjoner. Likningsprotokollene i Kristiania og Vestre Aker viser at Olaf Madsen opererte gjennom flere separate økonomiske enheter. Både Madsen personlig, firma Madsen & Co, samt firma Madsen & Co Inkassobureau er av interesse. Det er også interessant å se om det er noen sammenheng mellom Madsen og «Bygdøy nye dampskipselskap» som ifølge studenthåndboken ble startet av ham i 1884. Interessant kan det også være å se om det kan være noen sammenheng mellom Madsen-sfæren og forsikringsselskapene «Skåne» og «Schweitz», som kom under samme tak i Skippergaten 27 da Madsens virksomhet dukket opp i likningsprotokollene under denne adressen i 1885.

I årene 1880–1887 bodde Madsen på Lille Borgen i Vestre Aker. Han kjøpte eiendommen av «boktrykker Fabritius's Enke og Arvinger».³⁴ Kjøpesummen var 50 000 kroner. Han lånte 10.000 av selger, mot pant i eiendommen. På samme tid lånte Madsen 12 000 kroner fra overrettssakfører A. Huitfeldt. Noen måneder senere økte han belåningen på eiendommen med ikke mindre enn 28.000 kroner fra «Hovedjernbanens Pensionfond». Dette betyr at Madsen ikke la noen egne penger i kjøpet: Han lånte 100 prosent av kjøpesummen. Hadde han ingen egne penger? Åtte måneder før han solgte Lille Borgen til Sigurd Feiring i november 1887 for kr. 80 000 lånte han 50 000 kroner med sikkerhet i den samme eiendom.³⁵ Oppgitt formue³⁶ i årene 1890–1893 var 25 000 kroner, med inntekt 2000 kroner hvert år. Denne inntekt var betydelig under Thommessens på denne tiden. De neste årene ble formuen redusert til 20 000 kroner, ifølge de tall han oppga til likningsvesenet. Inntekten dalte til 15 000 kroner hvert år. I 1897 var formuen igjen oppe til 25 000 kroner, mens inntekten lå nede på 1500 kroner, en påfallende lav personlig inntekt for en som har blitt sett på som en «riking». Dette kan naturligvis skyldes datidens liberale skattelover. Før skatteloven av 1882 var den personlige beskatning hovedsakelig basert på eiendomsskatt, utlignet etter hvert matrikelnummer. «Dersom en har inntekt eller formue som gjør det rimelig å betale skatt», som det het i loven, så skulle skatt betales. Det er ikke grunn til å tro at viljen til å betale skatt var like stor hos alle, selv om skattenivået den gang ikke på noen måte kunne sammenliknes med dagens. Disposisjoner innenfor de rammer og regler som var kjent, med hensikt å redusere skattekrav fra det offentlige, ble foretatt den gang som nå. Olaf Madsens økonomi gjennom offentlige protokoller kan derfor gi ufullstendige opplysninger. Tallene kan også antyde noe om de faktiske forhold.

Da Olaf Madsen kom til Kristiania i 1880, hadde han drevet som selvstendig advokat i Ålesund i tre år. Hans ideer om inkassobyrå hadde han fått i utlandet, og han så klart at en dyktig advokat, vel bevandret i lovens irrganger, ville kunne være til hjelp for leverandører som ikke fikk avtalt betaling fra sine kunder. Da han var vel etablert i hovedstaden, startet han et inkassobyrå ved navn «Madsen & Co». Kontoradressen ble Skippergaten 27. Firmaet fikk denne tekst med i adresseboken for Kristiania: «Bureau for Udførelse av Inkassationer, Varetagelse af Kreditors Interesser i Konkursboer m.v.» Sakføreren selv bodde på Vestheim i Frognerveien. Ingen opplysninger i likningsprotokollen dette året eller året etter. I 1883 kunne imidlertid Olaf Madsen oppvise en inntekt på 4 800 kroner, og en formue på 12 000. Madsen & Co hadde 0 i inntekt og 0 i formue dette året. Slik som året etter. Da hadde Madsen flyttet til Wergerlandsveien 3, sammen med samme inntekt og samme formue.

1885 ble et gjennombruddsår, rent likningsmessig, for inkassobyrådet. De kunne fortelle skattefuten at de nu hadde 30 000 i formue og 12 000 i inntekt. Madsen på sin side kopierte bare selvangivelsen fra de to foregående årene: formue 12 000 og inntekt 4800.

Skippergaten 27 var hovedkvarteret for forretningsvirksomheten. Dette inkluderte «Bygdø nye Aktieselskab», som Madsen dro i gang i 1884. I 1886 kom to nye virksomheter til denne eiendom. Det var «Brand og Livsforsikringsselskabet SKÅNE», samt «Transport-forsikringsselskabet Schweitz». I 1886 så oppgavene til likningsvesenet slik ut for de forretningsdrivende i Skippergaten 27 (tallene indikerer formue/inntekt):

	1886	1887	1888	1889
<i>Madsen & Co</i>	30 000 / 12 000	30 000 / 12 000	40 000 / 12 000	60 000 / 12 000
<i>Bygdø nye</i>	0 / 650	0 / 1200	0 / 4000	0 / 6000
<i>Schweits</i>	0 / 0	40 000 / 10 000	15 000 / 4000	15 000 / 3000

Det var i 1887 Thommessen fikk med seg Madsen på å kjøpe Verdens Gang. Det var ikke snakk om å kjøpe store materielle verdier. Prisen var likevel høy for de som ingen penger hadde. De respektive kjøperes andeler kostet flere ganger årsinntekten for både Hammer og Thommessen. Også for «rikingen» Madsen var hans del av kjøpesummen langt over den årsinntekt han oppga³⁷ til likningsvesenet. Prisen de måtte betale er ikke dokumentert. Vi er imidlertid kjent med prisen 30 000 kroner som nye aksjonærer måtte betale for Dagbladet på samme tid.. Fordi Verdens Gang allerede den gang hadde et opplag som var mange ganger større enn Dagbladet, og fordi VG ikke hadde økonomiske problemer slik som Dagbladet, er det grunn til å tro at kjøpskameratene iallfall måtte ut med 50 000 kroner til sammen. Fra tabellen over kan det se ut som om Madsens økonomiske system hadde plass til å betale hans firedel, det vil si 12 000 kroner. Hammer derimot hadde ifølge likningsvesenet ikke «nåla i vegg». Som det fremgår nedenfor, var ikke redaktør Thommessens økonomiske situasjon påtagelig bedre.

3.6 Olav Thommessens økonomi

Olav Thommessen delte ikke Madsens interesse for dette med å kjøpe billig og selge dyrt. Handel og vandel, bare for å tjene litt mer penger, lå langt fra redaktørens interessefelt. Dette betydde imidlertid ikke at redaktøren var helt uten innsikt i, eller hadde interesse for, hvordan en bedrift skulle drives. Han var utdannet jurist fra Universitet i Oslo og kjente gjeldende lover og regler. Helt fra første dag som redaktør i Verdens Gang, omtrent på samme tid som han giftet seg med Helga Clausen,³⁸ var han pålagt å betjene alle avisens utgifter. Dette inkluderte hans egen lønn, innenfor det av trykker Jensen bestemte budsjett på 2400 kroner.³⁹ Thommessen visste utmerket godt forskjellen mellom tap og vinning, og passet i hele sin tid som redaktør i Verdens Gang på at inntektene alltid var større enn utgiftene. Redaktørens historikk som bedriftsleder bekrefter dette. Og avkrefter eventuelle myter – kanskje inspirert av den inntektsmaksimerende Olaf Madsen – om at Thommessen ikke også var en brukbar forretningsmann. Det var bare det at hans *formål* med forretningsdrift var å betale for de utgifter som påløp i forbindelse med spredning av hans budskap gjennom avisen. Formålet var *ikke* å bli litt rikere hvert år, slik som formålet var hos Madsen i Morgenposten og hos Schibsted i Aftenposten.

Da Thommessen ble ansatt som redaktør i Verdens Gang, var han lut fattig. Han hadde, helt siden han ved hjelp fra foreldrene og ikke minst fra ressurssterke utenforstående «sponsorer», kom til Kristiania etter middelskoleeksamen på Horten, i mange år nærmest levet på sultegrensen. Slik som Hamsun forteller i gjennombruddsromanen *Sult*, hvor Thommessen skal være en av figurene. Og slik

han er i Arne Garborgs bok *Bondestudentar*.⁴⁰ Han hadde ikke hatt noen muligheter til å spare med tanke på fremtidige behov, som for eksempel til kjøp av egen bedrift, eller til bolig. Da han kjøpte en femdel av Verdens Gang i 1885 hadde han 0 i formue og lav inntekt. Han leiet leilighet for seg selv, hustruen Helga og for de to små guttene Rolf og Bjørn.

Da han kjøpte 50 prosent av Verdens Gang i 1887, til en antatt pris på 50 000 kroner for hele avisen, kunne dette allikevel vært mulig innenfor den økonomi han oppga til likningsvesenet. Han opererte i 1888 med 15 000 kroner i formue og 7000 kroner i inntekt. Formuen er sannsynligvis en del av hans andel i Verdens Gang. Dog: Hvordan ble hans andel finansiert? Kom svigerfamilien Clausen inn i bildet på en eller annen måte, uten at det ga seg utslag i opplysninger gitt likningsvesenet? Skatteprotokollene viser ikke gjeld. Thommessens inntekt var etter forholdene ganske god for ansatte bedriftsledere: Redaktør Christian Friele i hovedkonkurrenten Morgenbladet oppga sin formue til 16 000 kroner i 1886, med en inntekt på 7800 kroner. De to redaktører hadde temmelig like økonomiske betingelser.

Olav Thommessens økonomiske utvikling den etterfølgende tid var forholdsvis u dramatisk. I 1893 gikk formuen plutselig opp fra 15 000 kroner de foregående år til 40 000 kroner. Kan kone Helga ha blitt velsignet med arv dette året? Inntekten var da kommet opp i 9000. Men allerede året etter – 1894 – forsvant formuen totalt, og inntekten ble redusert til 7400. Det er ikke kjent at det i Thommessens familie på denne tiden skulle ha skjedd noe som ga grunn til disse endringer. Ble det foretatt skatterelaterte disposisjoner? Situasjonen i likningsprotokollene forble slik helt til århundreskiftet. På denne tiden foretok imidlertid redaktøren noen ganske betydelige økonomiske transaksjoner. I 1898 kjøpte han, som nevnt tidligere, Akersgaten 34 sammen med aksjekamerat Hammer. Prisen var kr. 135 000. Det fremgår ingen heftelser på eiendommen av økonomisk art. Hvor fikk herrene penger til å foreta kjøpet, uten å låne mot sikkerhet i eiendommen? Så kom omgjørelsen av Verdens Gang til aksjeselskap, fra å ha vært et personlig eid interesseselskap.⁴¹ Aksjekapitalen i det nye selskapet var på 400 000 kroner. Thommessen hadde halvparten av denne kapital, ikke mindre enn 25 ganger hans årslønn.⁴² En forklaring på hvordan dette tall – 400 000 – oppsto, kan være at det faktisk ikke ble innbetalt ny aksjekapital. Eierne av «det uansvarlige selskap 'Verdens Gang'» kan ganske enkelt ha skrevet opp avisens verdier, inkludert både teknisk utstyr og det mer diffuse «goodwill»-begrepet.

Ett år etter finansoperasjonen rundt Verdens Gang kjøpte han den svært så prangende⁴³ Øvre Stabekk Gård i Vestre Bærum. Hesten han hadde lagt seg til noen år tidligere var mer krevende enn først antatt. Thommessen kom til at hest og villa «Lia» på Abbediengen ikke hørte sammen. Han flyttet til Stabekk i 1902 og medbrakte ikke bare kone og hest, men også sine tre barn, svigerdatter og to barnebarn. Sønnen Rolf var da gift med Anne Dobloug. Henne, og de to barna som de til da hadde blitt velsignet med, tok han med til «slottets» portnerbolig. Eiendommen var en forholdsvis pretensløs affære, og en gigantisk forskjell fra hans kjære barndomshjem⁴⁴ Holtan i Borre utenfor Horten. Barndomshjemmet hadde han overtatt noen år tidligere og for øvrig solgt året etter – i 1903 – for 3100 kroner.⁴⁵ Kanskje hadde han strukket seg vel langt økonomisk med kjøpet av eiendommen, som på folkemunne ble kalt ikke mindre enn «Stabekk Slott»? Det kan tenkes at han selv trengte det i denne sammenheng forholdsvis beskjedne beløpet han fikk fra salget av «hans kjære barndomshjem» for å rette opp finansene? Begynner vi nu å ane årsakene til at han etterhvert solgte seg så dramatisk ned i Tidens Tegn? Det året han kjøpte «slottet» i Bærum oppga Thommessen sin formue til 40 000 kroner i Bærum og 20 000 i Kristiania. I sin nye hjemkommune hadde han 9000 i inntekt; i Kristiania 1000. Disse tallene holdt seg konstante de neste to årene. Da han foretok kjøpet lånte han 15 000 kroner fra Hypotekbanken, med sikkerhet i eiendommen. Dette kan tyde på at han hadde en egenkapital på 45 000 til å betale resten av kjøpesummen på 60 000. Men han fortsatte opplåningen med sikkerhet i eiendommen. I 1904 lånte han 10 000 og i 1905 5000. Til tross for en lønnsøking på ti prosent kan det se ut til at dette ikke var nok i forhold til hans personlige forbruk: I slutten av 1906 opptok han et nytt lån, denne gang på kr. 20 000.

Perioden da han var bosatt ute på Stabekk kan åpenbart ikke ha vært økonomisk helt vellykket. Han måtte stadig låne penger. Det er grunn til å tro at det var på denne tiden han ikke lenger følte at det var nødvendig å eie 50 prosent av bedriften. Han hadde jo vedtektsfestet rett til å sitte som redaktør på livstid. Han solgte sannsynligvis aksjene fordi han trengte penger, selv om det også kan tenkes at han egentlig gjerne ville beholde dem. Som utdannet jurist burde han ha vært klar over at med aksjemajoritet følger styreflertall. Og med styreflertall følger rett til å pålegge administrasjoner å følge de av styret vedtatte reglementer. Hadde han til å begynne med ikke fantasi til å forestille seg at et styreflertall kunne gjøre det så surt for en redaktør at det ikke hjalp at han rent vedtektsmessig kunne sitte på livstid, når hans rammebetingelser ble så innsnevret at redaktørrollen ble meningsløs? Etter hvert som han solgte sine aksjer, og Madsen plukket disse opp, kan noe ha begynt å demre i Thommessens fantasi. Det var neppe tilfeldig at han i 1907 forsøkte å endre styrets retningslinjer for ansettelse av redaksjonelle medarbeidere. Redaktøren ville nu selv ha rett til å ansette de han ønsket, uten godkjenning fra styret. Redaktørens problem var imidlertid at det på dette tidspunkt var blitt for sent å fremme forslag til slike endringer. Han hadde solgt for mange aksjer til Madsen allerede. Overrettsakføreren hadde, takket være Thommessens salg, full kontroll.

Det er således grunn til å anta at begynnelsen på den dramatiske hendelsen i Oslo-avisenes historie i 1910 skyldtes Thommessens behov for kontanter. Og hans store tillit til at vedtektenes paragraf tre ville beskytte hans innflytelse og stilling i avisen. Konflikten hadde begynt å ta form allerede flere år tidligere, ved at juristen Madsen gjennom sine aksjekjøp ble aldeles klar over den makt han nu hadde over Thommessens stilling som redaktør og administrerende direktør. Noe Thommessen også etter hvert ble like aldeles klar over. Konflikten var i begynnelsen av 1910 så tilspisset at det ikke var grunnlag for noen form for kompromisser, hverken for majoritetsseier Madsen eller for vedtektskongen Thommessen.

3.7 Konflikten

Var Olaf Madsen «en miskjent mann?»⁴⁶

Den snart 60-årige advokat Olaf Madsen, bosatt i Paris, hadde bestemt seg for å bruke sin økonomiske makt til å *tvinge* Thommessen, som både var administrerende direktør og redaktør, inn under et reglement han påla styret å vedta. Han følte han hadde brukt opp alle de frivillige muligheter som var til stede for å nå sitt mål: bedre inntjening. Han kunne med rette⁴⁷ slå fast at han hadde den *formelle* makt til å banke gjennom i styret *et reglement* som etter hans mening ville redusere utgiftene uten å redusere bladets kvalitet.

Formelt hadde han helt rett. *Resultatet* skulle imidlertid vise seg å bli katastrofalt for juristen og formalisten Madsen.

3.7.1 Midlene

Hva slags midler hadde advokat Madsen til rådighet for å få mer penger ut av avisen? Sterk lut overfor Thommessen kunne ikke nytte, på grunn av avisens vedtekter om uavsettelighet for ham.⁴⁸ Men styret hadde fra lang tid tilbake hatt rett til å kreve å godkjenne ansettelser og andre viktige personalsaker. Da kunne styret sikre seg at redaktørens ansettelser skaffet medarbeidere, både i administrasjonen og i redaksjonen, som de selv trodde på og hadde tillit til. Redaktøren/direktøren måtte således legge frem forslag til ansettelser som både han selv og styret kunne godkjenne. Etter Thommessens mening hadde denne ordningen gått ut på dato. Han ville ha like frie hender til å administrere som andre bedriftsledere hadde.

På generalforsamlingen i 1907 foreslo redaktøren at reglementet skulle endres, slik at han, som avisens sjef og administrerende direktør, også skulle få det totale personalmessige ansvar, slik som ble

omtalt i de såkalte Morgenbladet-lover. Dette ville Madsen bare akseptere hvis Thommessen gikk med på at vedtektene om hans uoppsigeligheit ble fjernet.⁴⁹ Noe redaktøren ikke hadde til hensikt å gjøre. Da ville han jo gi fra sitt beste kort i den begynnende striden om makten i Verdens Gang. Partene sto således langt fra hverandre. Styret hadde det siste ordet i personalsaker, men redaktøren bestemte hva som ble skrevet og hvordan foretagendet ellers ble drevet.

Madsens neste fremstøt for å sikre mer innflytelse var å be styret bestemme at det «sammen med redaktøren skulle undersøke de enkelte medarbeideres kvalifikasjoner og ytelser».⁵⁰ Dette fikk han ikke styret – som blant andre besto av grosserer Mikkel Dobloug – med på. Han måtte derfor gi seg i denne omgang.

Istedenfor ville han forsøke å få kontroll over styret, enten ved å kjøpe flere aksjer, eller alliere seg med andre aksjonærgrupper. Han gjorde begge deler og fikk valgt et nytt styre som var mer samarbeidsvillig.⁵¹ I 1909 var tiden inne for nye initiativ fra Olaf Madsen, og det var da han gjorde det som sannsynligvis ble hans livs største blunder. Hans vurdering av forholdene skulle vise seg å være totalt i utakt med de muligheter som forelå.

Olaf Madsen sammenlignet Morgenpostens regnskap med Verdens Gangs. Han la merke til at utgiftene til papir i annonseorganet Morgenposten var forholdsmessig mindre enn papirutgiftene i Verdens Gangs regnskap. Altså brukte den politiske og ideologiske avis Verdens Gang forholdsvis mer papir til tekst enn til annonser. Hvorfor det, når Morgenposten klarte seg aldeles utmerket på sin måte? Her så Madsen sjansen til å spare penger. Og penger spart er penger tjent. Advokaten skred til verket: styret skulle pålegge redaktøren et arbeidsreglement som spesifikt slo fast forholdet mellom forbruk av papir til henholdsvis tekst og annonser.

Til tross for at redaktør Thommessen både skriftlig og muntlig hadde de aller sterkeste innvendinger og hevdet at han som redaktør ikke kunne leve med slike regler, vedtok styret i februar 1910

et reglement, hvorved forholdet mellom læsestof og annonser blev fastslaaet. Dette reglement skulde [...] anvendes overfor hver dags avis; det kunde imidlertid fraviges, naar særlige omstændigheder gjør det ønskelig.⁵²

Redaktør Thommessen fikk skriftlig beskjed om dette den 24. februar. Loddet var kastet: Advokat Madsen mente å ha funnet et middel – hittil temmelig⁵³ ukjent i norsk og nordisk presse – til å øke fortjenesten i avisen. Han hadde intet ønske om å bestemme hva som kom i tekstspaltene eller hvordan dette ble skrevet. Han ville bare passe på at redaktøren – hvis journalister og innsendere ble for skrivetrengte – valgte bort noen av disse skrevne ord. Hva som ble valgt bort, var opp til redaktøren. Ikke noen detaljstyring, men allikevel nok til virkelig å tirre den uhyre selvbevisste redaktør, norsk presses nestor på den tiden, mannen som bygget opp Verdens Gang til en ledende politisk avis helt fra 1878 da han bare var 27 år gammel. Det er mulig at innføringen av dette unike reglement kunne ha latt seg gjennomføre overfor en mer anonym, yngre, mindre kjent og mindre selvsikker redaktør, kanskje i en liten provinsavis med kort oppsigelsestid av arbeidsforholdet?

Å gjennomføre et slikt reglement overfor Olav Thommessen skulle vise seg å være en hasardiøs gjerning.

Thommessen var 59 år i 1910. Han hadde drevet en i hovedsak fremgangsrik avis i mer enn tretti år. Han var anerkjent både som journalist, politisk synser og som kulturpersonlighet. Det *måtte* bare bli konflikt av dette, og det på *prinsipielt* grunnlag. Thommessen kan ha angret bitterlig på at han – selv om han kanskje trengte pengene – hadde solgt aksjene i Verdens Gang til forskjellige kjøpere, som Madsen deretter hadde alliert seg med. Han tilbød seg – slik som sønnen Rolf gjorde i 1938 – å kjøpe avisen tilbake. Men nei, det ville ikke advokaten. Det redaktøren rimeligvis ikke kunne vite, fordi han hverken var clairvoyant eller spåmann, var at Tidens Tegns senere redaktør, Olavs sønn Rolf Thommessen, 28 år senere skulle befinne seg i nøyaktig samme situasjon overfor sine aksjonærer. Disse krevde også innføring av det samme «reglement». Forskjellen var bare at Rolf ikke hadde det

manøvreringsrom om faren hadde i 1910. I avhandlingens konklusjon vil denne situasjonen bli viet oppmerksomhet, ikke minst sett i relasjon til våre tanker om «som faren så sønnen».

Da Thommessen mottok den skriftlige beskjeden fra styret den 24. februar 1910, om at det nye reglement skulle tas i bruk straks, forsto han at eierne under ledelse av Olaf Madsen mente alvor.

Da reglementet forelå, måtte redaktøren informere avisens medarbeidere. Dette førte til stor oppstandelse. Stud. jur. Einar Skavlan⁵⁴ sa straks opp sin stilling, og hele redaksjonsstaben fulgte umiddelbart etter. Redaktør Thommessen sa ikke opp før etter nærmere en uke, det vil si 1. mars. Denne uken hadde han brukt godt. I allianse med sin medsvigerfar, tekstilgrosserer Mikkjel Dobloug og andre gamle venner – blant dem skipsreder og 1905-statsminister Christian Michelsen og andre i det senere Frisinnede Venstre – reiste han nok penger til å kunne starte en ny avis. Dette meddelte han styret. At han skulle starte en ny avis ble også gjort alminnelig kjent gjennom pressen og Norsk Telegrambureau.⁵⁵ Det som ikke var kjent var hvordan han finansierte starten av Tidens Tegn.

Selve teksten i oppsigelsesbrevet måtte forfattes med den største omhu. Han sa jo opp en stilling som han kunne beholde på livstid. Redaktøren kunne bare sies opp hvis det ble åpenbart at han ikke kunne forvalte redaktørstillingen. Hvordan skulle han formulere seg på en måte som ikke frasa ham muligheten til å vinne den voldgiftssaken han kanskje forutså? Han kunne ikke vite at styret ville bryte oppsigelsesvernet og derved spille kortene rett i hans hender. Tok han sikte på å anlegge sak i voldgiftsretten likevel? Det blir ikke nødvendig å spekulere på dette fordi utviklingen tok en helt annen retning. I Thommessens favør.

I nøye samråd med sin advokat, den anerkjente jurist Stang Lund, formulerte han seg slik:

På grunn av forhold og avgjørelser som vil være styret bekjent, ser jeg meg nødsaget til å fratre min stilling som redaktør fra samme tidspunkt som bladets øvrige redaksjonsmedlemmer fratrær. Men jeg betrakter min fratreden som fremtvunget ved åpenbare og for min virksomhet i vesentlig grad lammende krenkelser av min rett etter pgf. 3 i aksjeselskapets lover. Jeg må derfor forbeholde meg full erstatning i enhver henseende for det tap jeg måtte påføres fra den nevnte tid å måtte oppgi min stilling i «Verdens Gang».

Verdens Gangs styre tok oppsigelsen, og opplysningene om at redaktøren ville starte en konkurrerende avis, med stor ro. Ikke før den 10. mars ble dette behandlet på styremøte. Thommessen ble deretter meddelt at styret «har notert Deres opsigelse til fratrædelse den 1. juni førstkommande».⁵⁶

Ingen ytterligere kommentarer ble gitt. Det burde styret kanskje ha gjort når vi i ettertid blir kjent med det som skjedde. Av åpenbare årsaker kunne ikke avisen la den mannen som hadde erklært at han skulle starte et konkurrerende blad, bli sittende som administrerende direktør og ansvarlig redaktør innenfor husets fire vegger mens han planla hvert eneste skritt i etableringen av den konkurrerende avis Tidens Tegn. Styret burde kanskje også ha vært en smule forsiktig med å erkjenne at det ikke var ventet at redaktøren skulle slutte før etter de vanlige tre måneders oppsigelsestid.

Den norske⁵⁷ – og til dels den skandinaviske – presse reagerte ikke med samme ro som styret i Verdens Gang. Redaktører og journalister, med sine respektive faglige foreninger, slo omgående ring rundt Thommessen og hans redaksjonsstab. Madsens reglement ble oppfattet som et kraftig inngrep i den redaksjonelle frihet. Nils Vogt i Morgenbladet – Thommessens mangeårige politiske motstander – reiste spørsmålet om det var «hodet eller portemoneen» som skulle bestemme i norske aviser. Bare Aftenpostens redaktør Schibsted unnlot å støtte sine kolleger,⁵⁸ uten at dette hjalp den nå fraflyktede avis Verdens Gang noe særlig. Pressens sterke støtte til det som ble oppfattet som Thommessens kamp for den redaksjonelle frihet bare økte. Både journalister og redaktører så den gang som nå sine interesser best tatt vare på ved at arbeidsgivernes stilling ikke ble for sterk. At den anerkjente redaktør Olav Thommessen ble fanebæreren for denne sak, ble bare oppfattet positivt. Pressens massive støtte skyldtes kanskje til og med akkurat dette faktum.

Landets pressefolk – med unntak av redaktør/eier Schibsted i Aftenposten, nevnt over – identifiserte seg med Verdens Gangs avgående redaksjon. Støtten de ga bidro til Tidens Tegns

påfallende suksess helt fra den første utgivelsesdagen. På toppen av det hele førte pressens klare holdninger *for* Thommessen *mot* Madsen til at Verdens Gang fikk store vanskeligheter med å finne folk som ville arbeide i avisen. En av redaktørene, Øvre Richter Frich, ble hentet fra Aftenposten. Styret bekreftet i voldgiftsretten at en av årsakene til at det ikke lot Thommessen gå på dagen, var problemer med å finne nytt redaksjonelt mannskap.

Også skandinaviske aviser støttet Thommessen. Både redaktør Rosenborg i Dagens Nyheter og hans kollega i Göteborgs Handelstidning bekreftet at de ikke kjente til noe slikt reglement som det Madsen innførte i Verdens Gang. Det samme kunne den danske avisen Politiken fortelle. Ove Rode støttet her uten forbehold Olav Thommessen.

Mars og april måneder 1910 ble spennende avismåneder i Norges hovedstad. Ute på byen arbeidet Thommessens sønner, Rolf og Bjørn, på spreng for å kunne starte den nye avisen så fort alle de redaksjonelle medarbeiderne i Verdens Gang – på grunn av oppsigelsestiden – kunne starte der. Navnet «Tidens Tegn» var funnet, offentliggjort og blitt godt mottatt. Thommessens mange venner fra Verdens Gang-tiden trakk seg vekk fra denne avisen og lovet å skrive i den nye.⁵⁹ Selv noen av de som hadde levert manuskript til Verdens Gang, men ikke hadde fått trykket det ennå, ba om å få manuskriptene i retur. Madsen og hans styre søkte overalt for å finne journalister som kunne overta etter Thommessen og hans medarbeidere. Hvor skulle de finne en journalistisk lederskikkelse av Thommessens format, med hans forbindelser og kontakter i alle skrivevillige miljøer, men med en mer samarbeidsvillig holdning? Det skulle vise seg ikke å være helt lett.

Madsens første feilgrep var å bruke sin formelle makt mot redaktør Thommessen og derved mot det som skulle vise seg å være det samlede norske presseetablissement. Hans tro på egne vurderinger skapte problemer han neppe hadde regnet med. Men verre ting var på gang.

Til tross for styrets gode kjennskap til Thommessens planer om en ny avis, hadde det godkjent at han sluttet først etter tre måneders oppsigelsestid den 1. juni. Dette skyldtes styrets problemer med å skaffe nytt redaksjonelt mannskap etter at de som fulgte Thommessen hadde fratrådt. Styret satt altså med viten og vilje med en redaksjon som skulle være med på å starte en konkurrerende avis samme dag som oppsigelsestiden utløp. Etter hvert som denne tiden nærmet seg, og styret klarte å skrape sammen en noenlunde akseptabel redaksjonell stab, følte Madsen at dette var et forhold som måtte bringes til ende. Formen på denne avslutning fikk imidlertid uante konsekvenser for både Olaf Madsen og hans ettermæle. Og for Verdens Gangs fortsatte fremtid.

Styret ønsket etter hvert ikke å ha redaktør Thommessen og hans journalistiske medarbeidere gående i sin redaksjon i tiden frem til disse kunne starte Tidens Tegn.⁶⁰ Det var skaffet erstatninger og styret følte at det nå hadde full kontroll. Dilemmaet var: Hvordan skulle de bli kvitt det gamle mannskapet? I ettertid⁶¹ har det fremgått at det lett kunne ha tatt opp dette med Thommessen. Alle ville forstått at situasjonen ble mer og mer uholdbar, og at det ville være best for begge parter at man skilte lag etter en omforenet plan. Da kunne de nye begynne i Verdens Gang, Madsen slapp å ha sine fremtidige konkurrenter snikende i sine lokaler, og Thommessen og hans menn kunne – med lønn frem til oppsigelsestidens slutt 1. juni – fritt begynne med det de hadde lyst til. Og det var naturligvis å legge forholdene til rette for den nye avisen Tidens Tegn.

Slik skulle det imidlertid ikke gå. Snarere tvert imot: Den naturlige samarbeidslinje ble oversett og den totale konfrontasjonslinje ble iverksatt.

Madsens styre vurderte situasjonen slik at Thommessen *ikke* ville ha gått med på å slutte som aktiv redaktør av Verdens Gang før ved oppsigelsestidens utløp 31. mai. Styret regnet også med at de øvrige redaksjonelle medarbeidere ville innta samme holdning. For å bli kvitt det styret oppfattet som en stridbar redaktør, hadde det bare én utvei tilbake: Å vise til vedtektenes bestemmelser i paragraf 3, om hvordan Thommessen kunne avsettes, det vil si vise til formuleringen om «aapenbar forsømmelighet eller uformuenhet til at skjøtte sit hverv».

I henhold til dette overleverte styret følgende brev den 18. april kl. 0800 på døren hjemme hos redaktør Thommessen:

Man tillater sig herved at meddele, at «Verdens Gang»s styre gir avkald paa Deres arbeide i bladets tjeneste for den resterende del av opsigelsestiden fra og med mandag den 18.ds.

Styret tør formentlig ogsaa forudsætte, at det vil være en tilfredsstillelse for Dem at bli løst fra den stilling, i hvilken De nu befinder Dem ved paa samme tid at være redaktør av «Verdens Gang» og chef for et allerede arbeidende konkurranseforetagende – en dobbeltstilling, som er et brud paa enhver forutsetning for Deres ret efter selskapets love og som ogsaa har vist sig at være ganske uholdbar.

Selv uten hensyn dertil finder imidlertid styret efter det siden Deres opsigelse forefaldne at maatte benytte sin ret til at herved opsi Dem til fratrædelse straks i henhold til aktieselskapets love paragraf 3. Papirer, som maatte være Deres private eiendom, bedes fjernet fra redaktionslokale i løpet av mandag formiddag.

Styret har besluttet til det ovenfor anførte til ogsaa at gi avkald paa de øvrige nuværende redaktions-personalets arbeide for den resterende del av opsigelsestiden, hvorom dette direkte underrettes.

Å henvise til paragraf tre var det siste styret skulle ha gjort. Dette ga Thommessen det propagandakortet han neppe hadde ventet å få. En samlet norsk presse, minus Aftenposten, fordømte unisont det de mente var et grovt overgrep mot oppsigelsesvernet. At Thommessen hadde vist «aaopenbar forsømmelighet eller uformuenhet til at skjøtte sit hverv», falt i avisenes øyne på sin egen urimelighet. Det ble fråstet i informasjon om den nye avisen Tidens Tegn som var på gang, og Thommessen ble ytet den aller største ære. I motsetning til den langt mer anonyme Madsen, som ble sett på som den stygge og overgripende kapitalist. Pressen bidro sterkt til Tidens Tegns knallstart bare to uker senere, den 1. mai. Utgivelsesdatoen ble skutt frem en hel måned på grunn av den uventete muligheten Thommessen og hans redaksjon fikk til å slutte allerede 18. april.

3.7.2 Voldgiftsdommen

Redaktør Thommessen hadde spilt sine kort godt. Han var hele tiden påpasselig med å gjøre de juridisk sett riktige tingene, rettleidet av sin gode venn, den kjente advokat Stang Lund. Han sa opp sitt ansettelsesforhold, men overholdt lojalt sin tre måneders oppsigelsestid. Ifølge sakkynndige vitner i voldgiftsretten var det ikke noe å utsette på hans drift av Verdens Gang i oppsigelsesperioden frem til 18. april. Han holdt ikke hemmelig at han ville starte en ny avis, eller at sønnene Rolf og Bjørn var engasjert i dette, mens redaksjonspersonalet fortsatte å arbeide i Verdens Gang ut oppsigelsestiden. Alt han gjorde var nøye vurdert av Stang Lund. Han følte således at han optrådte korrekt. Derfor ble han inderlig såret og forbannet da styret bokstavelig talt tok ham på sengen med sitt oppsigelsesbrev. Det er ikke usannsyling at han tenkte at det å blir nærmest korporlig hevet ut av sitt gamle kontor var én ting, men at Madsen hadde den frekkhet å anklage ham for å vise åpenbar forsømmelighet og uformuenhet var likevel det verste. At han, den spreke, aktive og nå rasende avisleder skulle bli anklaget for å bli «bløt i hodet», slik han selv formulerte det under voldgiftssaken, den gikk ikke. Nei, her skulle det kjempes. Stang Lund rådet ham til å følge Verdens Gangs vedtekter, paragraf tre, som spesifiserte at hvis «han opsiges til fratrædelse straks, har han ret til at indanke avgjørelsen for en voldgiftsret».

Thommessen kom straks på offensiven. I ryggen hadde han kolleger og venner i avisene over det ganske land. De mange interessante, farverige og velskrivende innsendere av innlegg og meningsytringer i Verdens Gang sluttet opp om sin gamle redaktør og venn. Frafalt fra Verdens Gangs vanlige innsendere av stoff var stort, kunne avisene fortelle, selv om Verdens Gangs nye redaksjon den 20. juni annonserte at Knut Hamsun, Hans E. Kinck, Johannes V. Jensen samt «en av Sveriges første forfattere, hvis navn vi endnu ikke har anledning til at nævne», de nærmeste månedene ville levere stoff til avisen. Oppslutningen om Tidens Tegn var for alle like overraskende som formidabel.

Det var en seierherre på hugget som ba om voldgiftsrettens vurdering av hans mentale tilstand og evne til å gjøre en god jobb som redaktør. Thommessen vant en knusende seier i voldgiftsretten. Dommen ble avsluttet slik:

Retten er saaledes kommet til det resultat, at det stillede spørsmåal maa besvares med nei. Da saken har opstaaet derved, at «Verdens Gangs» styre til begrunnelse for et i og for sig berettiget skridt uten nødvendighet har anført en grund, som indeholder en uhjemlet og for hr. Thommessen i høi grad saarende beskyldning, kan «Verdens Gangs» styre ikke undgaaes at betale sakens omkostninger.

Ti kjendes for ret:

Det til voldgiftsretten stillede spørsmåal besvares med nei. «Verdens Gangs» styre paalægges at betale sakens omkostninger, nemlig salær til redaktør Thommessens advokat med kr. 1500 kroner, – hans utlæg efter regning og endelig honorar til rettens medlemmer og sekretær, som av retten vil bli bestemt».

Johan Bredal Thorstein Diesen M. Gjelsvik

Halvdan Koht Fredrik Stang

Dommen ble naturligvis slått stort opp i Tidens Tegn da den falt fredag den 2. september 1910. Og noe mer beskjedent presentert i Verden Gang. Her ble det hevdet at styret «hadde ret til at fjerne redaktør Thommessen», men at redaktøren hadde «dog ikke vist tilstrækkelig forsømmelighet efter lovens paragraf 3».

3.7.3 Konklusjon

Hva mente Olav Røgeberg med sitt retoriske spørsmål om Madsen var en miskjent mann? Ble han «miskjent» fordi han feilaktig ble beskyldt for å ville bestemme hva den ansatte redaktør skulle trykke eller ikke trykke? Svaret på dette spørsmål må bli ja. Ut fra det som har fremkommet, ble pressens kampanje den gang mot Olaf Madsen mer bygget på følelser enn på fakta. Han hadde intet ønske om å bestemme hva som sto i avisen. Han hevdet derimot at eierne hadde en rett og en plikt til å påse at avisens økonomiske sider ble best mulig ivaretatt, deri inkludert en vurdering av omkostningene til papir i forholdet mellom annonser og tekst. Ut fra dette kan det virke som om Olaf Madsen var «miskjent», det vil si at han urettferdig ble beskyldt for å være en person som han slett ikke var.

Det er grunn til å tro at mye av forklaringen ligger i medienes store mulighet til å påvirke den alminnelige historieoppfatning. Og hvorfor ble nå presentasjonen i de aller fleste av landets aviser så sterkt preget av synsing og så lite begrunnet i fakta? Svaret kan sannsynligvis finnes i de åpenbare *interessesetninger* som alltid vil være til stede mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Da som nå var journalistene uhyre hårsåre når det gjaldt enhver form for «innblanding» eller meningsyttringer omkring det de i tide og utide valgte å kalle «pressens hellige kall», eller «den redaksjonelle frihet». Men det vil være for lettvinnt å la hele forklaringen ligge i dette.

Madsens klossethet – sammen med Thommessens taktiske dyktighet og ikke minst hans sterke stilling innen pressen og i samfunnet for øvrig – gir kanskje den beste forklaring på hvorfor Madsen i ettertid ble sittende igjen med svarteper. Selv om advokaten kunne ha formell rett til å utøve makt og ta ansvar, så skulle det vise seg at *selve formen* ble så uheldig som den kunne være. Madsen valgte vedtektenes paragraf tre som *begrunnelse* for å bli kvitt Thommessen midt i oppsigelsestiden. Dette provoserte den enkelte redaktør og journalist i avisene rundt om i landet. Og ikke minst redaktør Nils

Vogt i Morgenbladet, som hadde sitt å stri med i forhold til eget styre. Resultatet ble at hele Norges presseetablissement angrep Olaf Madsen med alle midler. Når så Verdens Gangs styre entydig tapte voldgiftssaken, og også måtte betale Thommessens saksomkostninger, ble det påfallende lett for den norske presse å latterliggjøre, for ikke å si miskreditere, Olaf Madsen og hans medarbeidere.

Pressens konklusjon er imidlertid basert på feil premisser. Det fremgikk i avisene at Madsen forsøkte å kneble den redaksjonelle frihet, hvilket Madsen *ikke* gjorde. Madsens problem var at han ikke forsto hvilke faktorer som ville spille inn i den kampen han inviterte til. De midler han valgte å bruke mot redaktøren for å bli kvitt ham, skapte sterke antipatier innenfor pressenæringen. Disse antipatier forkludret avisenes bedømmelse av Madsen. Det som er blitt hengende igjen, er *ikke* at han tapte voldgiftssaken fordi hans begrunnelser for å bli kvitt Thommessen ikke var gode nok. Nei, ettertidens dom er blitt redaktør Olav Thommessens mer lettfattelige og allmennpopulære versjon: At han sluttet fordi *han* valgte å definere Madsens reglement som vilje til *sensur* – noe det vitterlig ikke var. Det er urimelig at hans ettermåle preges av påstanden om at han grep inn i den redaksjonelle frihet, og at kampen mellom Olaf Madsen og Olav Thommessen var en *prinsipiell* kamp for denne frihet.

Madsen begikk to feil. For det første å forsøke å tvinge en mann som Olav Thommessen til å følge et reglement som pressen og flertallet av leserene *valgte* å oppfatte som inngripen i den redaksjonelle frihet, og for det andre å anklage Thommessen for forsømmelighet og uformuenhet.

Det kan således virke som om Madsen falt for eget grep. Han mistet den troverdighet som er avgjørende viktig for en som skal lede en publikumsbedrift som en avis er. Hans valg av fremgangsmåter var så alvorlige feilvurderinger at det gikk ut over Verdens Gangs muligheter til – i konkurranse med Thommessens nye avis Tidens Tegn – fortsatt å kunne bli oppfattet som en publikasjon det norske samfunn kunne regne med som relevant og interessant. I konkurransen med Tidens Tegn hjalp det heller ikke at Verdens Gang straks annonserte at avisen skulle bli som den alltid hadde vært, akkurat slik som under Thommessens ledelse. Med de samme holdninger, sympatier og antipatier, og med den samme tilhørighet til Frisinnede Venstre. Feilvurderingene bidro til at Tidens Tegn straks overtok Verdens Gangs rolle i norsk presse. For Olaf Madsen ble driften av Verdens Gang uten Thommessen en gedigen nedtur. Bare tre år senere måtte han levere aksjeselskapet til konkursbehandling i skifteretten. Olaf Madsen fikk en trist sorti fra den norske presseverden. Etter hvert måtte Verdens Gang, nu med nye aksjonærer og med ny redaksjonell ledelse, legge inn årene. I 1923 gikk den inn i Tidens Tegn.

3.8 Mediemakt

Tidens Tegn fikk en «flying start». Madsens klossete oppførsel overfor norsk presses grand old man, Olav Thommessen, sammen med redaktørens sterke stilling som opinionsdanner og kulturpersonlighet i det norske samfunn på den tiden, gjorde at publikum og ikke minst landets øvrige aviser tok fullstendig parti for ham. Med ett betydningsfullt unntak: redaktør, trykkerieier og forretningsmann Amandus Schibsted i hovedkonkurrenten Aftenposten. Han skrev dette:

Det maa være tilladt at opløfte det Spørmaal, om redaktør Thommessen har handlet klogt og veloverveiet. Han har selv paakaldt Kapitalen til at kjøbe Bladet ved Aktietegning, og han har derved ogsaa overtaget en vis Forpligtelse til at varetage disse Aktionærers Interesse. Disse vore bemerkninger kan ikke tilbageholdes, efter at der i Tidsskrifter og Dagspressen er fremkommet høist uoverveiede Meningsudtalelser om Striden.

Avisutklippene fra Norske Argus bekrefter pressens støtte til Thommessen. Alle unntatt Aftenposten tok parti for Tidens Tegn og mot Verdens Gang. Gjennom mediene ble det bygget opp en veldig interesse for den nystartede avis. Thommessen & Sønner bestemte seg, under sterk tvil, som vi skal se nedenfor, å fremskynde starten en måned, fra 1. juni til 1. mai 1910.

Interessen for Tidens Tegn ble heller ikke mindre hos publikum etter all denne kollegiale støtte. Ikke bare slo de nye aviseiere til med å fremskytte starten en måned. De stevnet også Olaf Madsen og Verdens Gang for den i vedtektene fastsatte voldgiftsrett, fordi avisen hadde tillatt seg å avsette redaktør Thommessen den 19. april ved å henvise til paragraf tre i vedtektene om «aabenbar forsømmelighed og uformuenhed til at skjøtte sit hverv».

Thommessen hevdet at han satt i en uoppsigelig stilling. Han erkjente at han selv hadde sagt opp stillingen som redaktør og administrerende direktør. Det hersket imidlertid ingen tvil om at han hadde kontraktfestet tre måneder vanlig oppsigelsestid, med full lønn og bibeholdelse av stillingens vanlige arbeid. I voldgiftsretten hevdet Thommessen at arbeidsgiver ikke hadde anledning til å kaste ham på dør før oppsigelsestiden var omme, selv om han skulle starte en konkurrerende avis, noe vedtektene fra 1901 ikke hadde tatt høyde for. Dette var sannsynligvis helt utenkelig da vedtektene ble skrevet. Dessuten var det særlig provoserende å antyde «aabenbar forsømmelighed». Noen hevdet at Thommessen utnyttet denne situasjonen.

Da Madsen tvang gjennom papirreglementet kunne han ikke ha forestilt seg redaksjonsstabens enstemmige reaksjon. Dette til tross for at redaktøren hadde advart ham på det kraftigste. Olaf Madsen vurderte den faktiske situasjon feil. Selv om det nu var alminnelig kjent at den redaksjonsstab han disponerte i Verdens Gang nu skulle starte en konkurrerende avis, kunne han av praktiske årsaker ikke kaste dem ut på dagen. Da ville Verdens Gang ikke kunne bli utgitt. Dette var den virkelige årsaken til at hverken redaktør Thommessen eller den øvrige redaksjonsstab ble kastet på gaten da oppsigelsene forelå 1. mars 1910.

I Tidens Tegns midlertidige redaksjonslokaler satt tirsdag den 20. april den 59-årige Olav Thommessen sammen med sine to sønner Rolf og Bjørn og de andre redaksjonelle medarbeiderne. Kanskje lettere fortumlet, etter utestengningen fra sine kontorer i Verdens Gang dagen før. «Hva gjør vi nu» var det nærmeste spørsmålet de måtte besvare. Det var «tusen» ting som måtte ordnes for å komme ut som planlagt 1. juni, selv om dette nu var blitt gjort lettere ved at staben ikke behøvde å gå rundt i et Verdens Gang, som de skulle forlate og som de ikke lenger følte lojalitetsbånd til. Å skaffe trykkerifasiliteter med maskiner som kunne trykke de store avissidene var det aller viktigste, og kanskje det vanskeligste. Ville konkurrentene, som Dagbladet, Morgenbladet eller Morgenposten være villige til å hjelpe? Å få hjelp fra Aftenposten kunne de bare glemme. Var finansieringen på plass? Hvordan skulle de få ut avisene til publikum, uten abonnenter og uten avtaler med distribusjonskanaler? I tillegg kom det ubeskrivelige store antall mindre ting som måtte organiseres, fra kontorplass med pulter og stoler, skrivemaskiner, viskelær, telefoner – ja absolutt alt når en bedrift skal starte fra ingenting og bli en oppegående dagsavis i løpet av noen korte uker. Lettere ble det ikke da de nye aviseiere kunngjorde at utgivelsesdagen ble fremskutt til 1. mai.

Forskjellen mellom Verdens Gang og Tidens Tegn våren 1910 ble sterkest markert akkurat på feltet «gammelt» mot «nytt». Verdens Gang arbeidet i motvind, noe Thommessens venner overalt i pressen hadde sørget for. Selv om Verdens Gang hadde den nødvendige infrastruktur, merket Madsen denne motvind. Mens Tidens Tegn derimot følte medvinden fra konkurrenter, lesere, leverandører og politikere. «Alle» ville Tidens Tegn vel – «dette burde kunne gå!» Chr. Michelsen lånte sin store legitimitet til vennen Thommessen og gikk inn i avisens styre.

Nu var det bare å sette i gang!

3.9 Oppsummering

Dette kapittel viser at en redaktør og storaksjonær i avisen Verdens Gang etter hvert solgte sine aksjer. Årsaken til dette skyldes sannsynligvis noe så enkelt som at redaktøren brukte mer penger enn det han tjente som redaktør. Han hadde blant annet kjøpt seg hest og kjøpte etter hvert en stor landbrukseiendom i Bærum. Aksjene ble kjøpt opp av en annen aksjonær. Hans navn var Olaf

Madsen. Han kjente til avisdrift fra sin erfaring som styremedlem i både Verdens Gang og Morgenposten. Fra Morgenposten hadde han lært at det var mulig å tjene gode penger på avisdrift, langt mer enn det han tjente som aksjonær i Verdens Gang. Da han etter hvert kom til å disponere aksjemajoriteten i Verdens Gang, bestemte han at redaktøren, den anerkjente journalist, foredragsholder og politiker Olav Thommessen, skulle forholde seg til et bestemt forhold mellom antall sider brukt til tekst og til annonser. Dette ville ikke redaktøren finne seg i og sa opp sin stilling. De aller fleste nøkkelfunksjonærene i Verdens Gang sa deretter opp sine stillinger og ble med da Thommessen annonserte at han ville starte sin egen avis. Han begrunnet sin oppsigelse med at hovedaksjonæren ville bestemme hva som skulle stå i avisen. Det vil si: Han følte at han mistet sin redaksjonelle frihet. Til tross for at dette ikke var helt korrekt, fikk han støtte fra de aller fleste andre norske aviser. Olaf Madsen ble fremstilt som en kapitalistisk aviseier som ville bestemme hva redaktøren skulle skrive. Det kom ikke frem at kampen om hvem som skulle bestemme i Verdens Gang sto mellom to godt voksne, jevngamle stabukker som begge ville ha det på sin måte. De kom fra hver sine kulturer, hvor de var vant til å bestemme.

Resultatet ble at Tidens Tegn fikk en flyvende start og ble landets nest største avis fra aller første dag. Thommessen scoret en stor seier, og Madsens Verdens Gang ble påført et banesår.

-
- 1 Verdens Gang, 6. mars 1897, etter at Olaf Madsen sammen med Verdens Gangs forretningsfører H.N.I. Tønsager hadde kjøpt Morgenposten.
 - 2 Opplyst 13. januar 1993 av Mikkel Sørheim, Madsens oldebarn, på gården Båkinn ved Gjøvik, som Madsens sønn Carl Anthon kjøpte i 1904. Se også Jostein Nerbøvik, *Bønder i kamp*, Det Norske Samlaget, Oslo 1991.
 - 3 Røgeberg hevdet i sitt foredrag 4. desember 1951, s. 4, at det var en konflikt mellom eier og redaktør som endte med at Thommessen fikk kjøpe 25 prosent av avisen. Et eventuelt belegg for dette er ikke kjent.
 - 4 «Centraltrykkeriet 100 år». Likningsprotokoller Oslo Byarkiv viser at «Interesseselskabet Verdens Gang» sto i Hans Jacob Jensens arkivnummer til og med 1888, men ikke senere.
 - 5 Sammen med Dagsposten og Indtrønderen, i 1884.
 - 6 Ligningsprotokollen i Oslo Byarkiv viser at redaktør Friele i Morgenbladet, Verdens Gangs ideologiske hovedmotstander, hadde en formue på 16 000 og inntekt 7800 i 1886.
 - 7 Aftenposten 25. november 1927.
 - 8 Han kom ikke i ligningsprotokollen før i 1888. Da oppga han null i formue og 2000 i inntekt. Utviklingen de neste årene var ikke spesielt lovende for en investor. I 1889 og 1890 oppga han hverken formue eller inntekt. I 1891 inntekt 2500 og null i formue. Slik fortsatte det helt til han sluttet i Verdens Gang. Det eneste som forandret seg var tittelen. I 1889 ble den endret fra stud. jur. til «litterat, forretningsfører Verdens Gang». I 1893 var han «litterat, medarbeider Verdens Gang». De fire siste årene før han sluttet i VG i 1899 var han «litterat, Verdens Gang».
 - 9 *Utskjelt og utsolgt: Dagbladet gjennom 125 år*, s. 16.
 - 10 TT, 27. november 1927, nekrolog over K.V. Hammer.
 - 11 Olaf Madsen, i «Studenterne fra 1870», Kristiania 1920: Deltok i 1887 i kjøpet av Verdens Gang; ble i 1893 valgt til medlem i Aker Ligningskommission og ble senere formann der; 1894 valgt til formann i Venstres mantallskontor i Kristiania. Senere formann i Vestre Akers Venstreforening, samt medlem i Norges venstreforeningers arbeidsutvalg.
 - 12 RA, Realregisteret No 2 Blad 103. Thommessen og Hammer kjøpte denne eiendommen i 1898. De betalte 135 000 kroner til selgeren, dyrlege Karl Winsnes. Det er ikke dokumentert pengeheftelser på eiendommen på denne tiden. Hvor fikk de pengene fra, ti år etter det store kjøpet av selve avisen? Det kan være forhold som tyder på at Thommessens forretningssans var bedre enn det Madsen tilsynelatende trodde.
 - 13 Helga Thommessen, 12. november 1898, til sønnen Rolf i Paris; brevet er hos Harald Hals III.
 - 14 Tinglysningsskjøte, Bærum Kommune.
 - 15 Selger: Bjørnstjerne Bjørnsons svigerdatter Jenny Sandberg Bjørnson, sønnen Bjørns første kone.
 - 16 Protokoller Bærum kommune: 1902: Olav Thommessen: formue 40 000, inntekt 9000. Belåning «Stabekk Slott»: 15 000 kroner i Hypotekbanken. 1904: 10 000 kroner til advokat Fr. Foss. 1905: 5000 kroner til Kr. Delphin. 1906: ny obligasjon til Fr. Foss, 20 000 kroner.
 - 17 Inntekt for Olav Thommessen dette år: 15 000. Formue 40 000. Fra offentlige likningsprotokoller, Oslo Byarkiv.
 - 18 Likningsprotokoller for Kristiania 1901, Oslo Byarkiv.
 - 19 Fra Ligningsprotokoller, Oslo Byarkiv.

-
- 20 Ibid.
- 21 Journalisten, Oslo, 1952, bind 36, s. 20: Einar Skavlan, redaktør i Dagbladet i 34 år: «Journalistisk ville det vært en stor feil å gjøre Verdens Gangs format mindre den gangen. Skulle den bli en god avis i Oslo, måtte den nettopp bli større. Og han visste usvikelig sikkert en ting: at journalister som er fagfolk må styre avisen». Skavlan var ansatt i Verdens Gang i 1910 og var blant alle de andre som sa opp sin stilling i avisen sammen med Thommessen.
- 22 TT, 1. september 1910, Adv. Stang Lund i voldgiftsretten: «Det var, som han vilde si: gi slipp paa din avsættelighet, saa kan gjerne lovene gi dig ret til at ansætte personale og alting – for min gruppe kjøper op aktiemajoriteten, saa kan du ansætte personale, hvor du vil for meg – i VG blir det ikke».
- 23 Røgeberg, s. 6.
- 24 Olav Røgeberg, manuskript til foredrag 4. desember 1951 i fellesmøte mellom Oslo-avisenes redaktører og disponenter, «Et dramatisk kapittel i Oslo-avisenes historie», Oslo-avisenes forening, Oslo desember 1951, s. 6: «Olaf Madsen måtte imidlertid straks opptage forskjellen i de to blads driftsresultater. Etter bare et par års forløp kunne Morgenposten ved tilskrivning, uten en øres innbetaling, fordoble aksjekapitalen og dertil i en årrekke utbetale store utbytter av den oppskrevne kapital».
- 25 Røgeberg: «dets eier, en henvend 50-årig særling ved navn Andreas Nisson, (og) dannet et aksjeselskap og kjøpte det for 650 000 kroner. Nisson forlange og fikk beløpet utbetalt kontant i 650 tusenkronersedler! Da de nye eierne hadde overtatt, fant de sekkevis med annonseregninger, som ikke engang var sendt ut! [...] En enkelt annonsør skyldte ikke mindre enn 36 000 kroner etter hva Kristiania Dagsavis fortalte ved Nissons død noen år senere. »
- 26 Redaktør Thommessens advokat Stang Lund opplyste i voldgiftsretten 30. august 1910 dette:
Utbytte 1901 til 1904:	9 prosent «og derover».
1905 og 1906:	5 prosent
1907:	4 prosent
1908:	6 prosent
1909:	7 prosent.
- Opplysningen ble ikke imøtegått av motparten.
- 27 Røgeberg.
- 28 TT, 2. juni 1910, i referat fra voldgiftssaken: disponent Schack, den gang i Verdens Gang, refererte fra en samtale han hadde hatt med Madsen sommeren 1909 som han hadde «utrykkelig notert ned». I forbindelse med Madsens forskjellige forslag til reglementer nevnte Schack «for Madsen, at det ikke bare er ham, som hadde noget at si i VG. Madsen svarte da: «jeg betrakter VG som min private forretning og styremedlemmene skal herefter stemme som jeg vil».
- 29 Røgeberg, s. 5.
- 30 Mine kilder er blant andre Immanuel «Imm» Vigeland, sønnen til Emanuel Vigeland og kone Valborg (f. Madsens) og således barnebarnet til Olaf Madsen. Han fortalte at Madsen på denne tiden hadde funnet en dame i Paris. Han forlot sin kone Frederikke, moren til Valborg og også min farmor Anne Dobloug Thommessens nære venninne. Den franske damen var årsaken til at han flyttet til Paris. Dette førte naturlig nok til at hans kontroll med de hjemlige forretninger ikke lenger var særlig god, selv om telefonen var i ferd med å bli mer vanlig, sammen med telegrafene.
- 31 Madsens egen beskrivelse sent «Studentene fra 1870», studentskrift fra 25-års-jubileet. Kra. 1895.
- 32 Ibid.
- 33 Slekting av de begavete Sinding-søskenene: billedhuggerene Johanna og Stephan, og komponisten Christian.
- 34 RA, panterregister for Aker Tinglag, nr. 5. s. 2350–2940, gnr 400 br nr 1 Lille Borgen.
- 35 Ibid.
- 36 Oslo Byarkiv, likningsprotokoller.
- 37 Olaf Madsen sto ikke i likningsprotokollen for Kristiania disse årene. Han kom ikke frem før i 1890, i Vestre Akers protokoller. Han flyttet i 1889 til Lille Borgen, og hadde da en formue på 25.000 kroner. Inntekten var beskjedne 2000 kroner, godt under lønnen til både Thommessen og Hammer på den tiden. Det er således hans økonomiske system som med nød og neppe kan tenkes å stå bak betalingen av Verdens Gang.
- 38 H.J. Jensen Bogtrykkeri, Bryllupsinnbydelse; mellom «Hr.redaktør cand. jur. O. Thommessen og frk. Helga Clausen, 26de oktober 1878». HPT privatarkiv.
- 39 Folkebladet, 15. september 1901.
- 40 Arne Garborg, *Bondestudentar*, utgitt første gang 1. november 1883 i Bergen. Skoleutgave Oslo 1938, ved Olav Midtun, H. Aschehoug & Co, s. 58: «Burtmed omnen sat ein gut med vinterfrakken paa seg endaa naar omnen var raud; tingen var at han hadde hol i broki si paa ein stad ... der ein ikkje må hava hol i broki, og det kunde han ikkje dylja på annan måte».

-
- 41 *Handels-Registre for Kongeriget Norge*, Kra. 1901: «Herved meddeles, at det uansvarlige selskap 'Verdens Gang' fra 1. januar 1901 er overgaaet til et aktieselskab under firma 'Aktieselskabet Verdens Gang'. Christiania den 28. december 1901. O.Thommessen, K.V.Hammer, Olaf Madsen».
- 42 Fra Likningsprotokollen: 1901: formue 15 000, inntekt 8000.
- 43 Jo Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem. Statens Lærerskole i husstell, Stabekk, 1909 – 1959*: En tidligere eier var Jens Ring, faren til skuespillerinnen Gerda Ring og matbokforfatter Hanna Winsnes. Det var han som satte opp så store og flotte bygninger på eiendommen – som var på 70 mål – at gården fikk tilnavnet «Stabekk Slott». Dette ble imidlertid for kostbart for herr Ring, som gikk konkurs. Det var Jenny Sandberg Bjørnson, Thommessens nære venn Bjørn Bjørnsøns første hustru, som solgte eiendommen til redaktøren. Etter at datteren Sigrun, som bodde i sidebygningen, hadde forlatt sin ektefelle, maleren Gerhard Munthe, til fordel for Fridtjof Nansen, som var blitt enkemann. Dette var stor skandale på denne tiden.
- 44 Olav Thommessen, *Vers – egne og oversatte*, Kristiania 1918, Alb. Cammermeyers forlag Lars Swanstrøm, s. 44 «Barndomshjem. Du lille stykke Jarlsbergjord, hver tomme traadt av far og mor, – min barnsdoms sunde, magre brød kom fra ditt moderskjød. Min ungdomskraft, mit arbeidsmot har hat i dig sin rot». «Saamangen plan i røk forsvandt, smaa var mot dem de maal, jeg vandt. Men jeg har tændt, der jeg dro frem, lys over ringe hjem, da, mor og far, med tak for alt, lidt av min hjem betalt!»
- 45 RA, Mellom Jarlsberg Sørenskriveri, Realregister I 1A.
- 46 Olav Røgeberg reiste dette spørsmål i Oslo-Avisenes Forening i fellesmøte med Oslo Redaktørforening den 4. desember 1951. Referert i Journalisten samme måned.
- 47 Aksjeselskapet Verdens Gangs vedtekter var i overensstemmelse med aksjeloven. Denne bestemmer at når intet annet er vedtatt, er det en stemme per aksje som teller. Et flertall blant aksjonærene på generalforsamlingen vil således, hvis intet annet er vedtektsfestet, bestemme styrets rettigheter og plikter.
- 48 Avisen Verdens Gangs vedtekter lød slik, sitert i selve voldgiftsdommen: «Bladets nuværende chefredaktør, O. Thommessen, kan kun opsiges fra sin redaktørstilling, forsaavidt han maatte vise aapenbar forsømmelighet og uformuenhet til at skjøtte sit hverv. Isaafald kan han opsiges til fratrædelse straks, men har rett til at indanke avgjørelsen for en voldgiftsret, bestaaende av to av ham og to av styret valgte voldgiftsmænd samt en av disse fire utkaaret opmann».
- 49 «Det var, som han vilde si: gi slip paa din avsættelighet, saa kan gjeme lovene gi dig ret til at ansætte personale og alting – for min gruppe kjøper op aktiemajoriteten, saa kan du ansætte personale, hvor du vil for meg – i VG blir det *ikke*», sa advokat Stang Lund i voldgiftsretten, sitert i Tidens Tegn 1. september 1910.
- 50 Tidens Tegn 1. september 1910: fra advokat Stang Lunds foredrag i voldgiftsretten.
- 51 Disponent Schack refererte i voldgiftsretten, sitert i Tidens Tegn 2. juni 1910, til en samtale han hadde hatt med Madsen sommeren 1909 som han hadde «uttrykkelig notert ned». I forbindelse med Madsens forskjellige forslag til reglementer nevnte Schack «for Madsen, at det ikke bare er ham, som hadde noget at si i 'V.G.'». Madsen svarte da: «jeg betrakter 'V.G.' som min private forretning og styremedlemmene skal herefter stemme som jeg vil».
- 52 Utdrag av dommen i voldgiftsretten 2. september 1910, sitert i Tidens Tegn.
- 53 Aftenposten hadde som eneste kjente avis et omtrent tilsvarende reglement. Denne avis var imidlertid eid og ledet av den ansvarlige redaktør, Amandus Schibsted. Han valgte selv de som skulle sitte i bedriftens styre, og bestemte selv hva som til enhver tid skulle trykkes i avisen. «Reglementet» måtte derfor mer oppfattes som en generell rettesnor til avisens ansatte, enn den strenge bestemmelse om at styret skulle avgjøre bruken av reglementet, slik Olaf Madsen ønsket å gjennomføre i Verdens Gang.
- 54 Den senere så kjente redaktør i Dagbladet gjennom mange år uttalte i voldgiftsretten at han ikke under noen omstendighet hadde blitt i «V.G.» så lenge ikke reglementet var hevet, uansett hva Thommessen hadde gjort. Hans begrunnelse var at reglementet var for uverdig. Fra Tidens Tegns daglige referat fra voldgiftsretten, 1. juni 1910. Redaktør Skavlan bekreftet dette i Journalisten nr. 3, 1952, s. 20.
- 55 «På grunn av uoverensstemmelse med Verdens Gangs styre har redaktør O. Thommessen igår meddelt dette, at han fra 1. juni finner å måtte fratre som bladets redaktør. Samtidig har det hele redaksjonspersonalet, disponenten, kontorsjefen og de viktigste faste medarbeidere oppsagt sine stillinger. Det er meningen fra 1. juni å påbegynne et nytt frisinnnet dagblad hvortil den fornødne kapital er fulltgenet. I det nye blad vil hele det fratrædende personale ta ansettelse».
- 56 Styrets brev til Thommessen, sitert i selve voldgiftsdommen.
- 57 54 avisutklipp fra Norske Argus er lest.
- 58 Aftenposten skrev i sitt aftennummer den 18. april 1910 dette: «Det maa være tilladt at opløfte det Spørgsmaal, om redaktør Thommessen har handlet klogt og veloverveiet. Han har selv paakaldt Kapitalen til at kjøbe Bladet ved Aktietegning, og han har derved ogsaa overtaget en vis Forpligtelse til at varetage disse Aktionærers Interesse. Disse vore Bemærkninger kan ikke tilbageholdesember efter at der i Tidsskrifter og Dagspressen er fremkommet høist uoverveiede Meningsudtalelser om Striden».

-
- 59 Christian Krogh, Gerhard Gran, Harry Fett, Fritjof Nansen, Chr. Michelsen, Nils Kjær, Carl Nærup og mange andre.
- 60 Styremedlem i Verdens Gang, advokat Hauge, uttalte blant annet dette i voldgiftsretten: «Det gik ikke en dag, uten at vi fik hendelser om, at vi dog ikke maatte sitte og se paa, at Thommessen undergrov bladet».
- 61 Thommessens advokat understreket dette gjentatte ganger i voldgiftssaken senere samme år.

4 Startsuksess

4.1 Problemstilling

At ville innbille almenheten, at man i løpet av 5 maaneder har naadd et resultat, som vore største og dygdigste blade har maattet bruke 50 aar paa, er dog altfor latterlig.¹

Verdens Gang formulerte på denne måten problemstillingen for dette kapittel. Ikke bare var den psykologiske «hovedfiende» Verdens Gang knust,² selv Aftenposten, nu med enkefru og redaksjonsansvarlig³ Thrine Schibsted som ene-eier, måtte finne seg i å se Tidens Tegn krype stadig nærmere opp i ryggen på seg. Hvordan kunne dette være mulig? I dette kapittel leter vi etter svaret. Vår hypotese er at det er redaktøren og gründeren selv som er forklaringen. Ble han elevvert til et unikt varemerke etter etableringen av avisen i 1910? Var det dette som førte til den påtagelig store oppslutningen fra aller første dag?

Verdens Gangs påstand denne 26. september 1910 kunne sikkert også ha blitt satt frem av andre, etter at erkerivalen Tidens Tegn hadde eksistert i fem måneder. Det var minst like naturlig å ta alle mulige tilsvarende reservasjoner allerede den 19. April, den dagen hele Verdens Gangs Thommessen-redaksjon ble kastet på dør. Enda mer naturlig kunne slike reservasjoner være den 1. mai 1910. Det var dagen da Tidens Tegns første utgave kom på gaten, en hel måned tidligere enn planlagt. Å innbille allmennheten at avisen skulle bli Norges nest største i løpet av dager, når de største og dyktigste avisene hadde brukt år, ja nesten generasjoner, for å nå tilsvarende resultater, kunne faktisk bli oppfattet som latterlig.

Var det virkelig mulig å starte en avis i løpet av noen korte uker og etablere seg som landets nest største avis i løpet av få dager? Tidens Tegn ble bekreftelsen på at slikt var mulig. Det er dette faktum som gjør at denne avisetablering er helt unik i norsk pressehistorie.

Tidens Tegn oppsto i 1910 som en slags «Fugl Fønix» i den norske presseverden, fra ingenting til et riksdekkende organ, og etablerte seg som en levedyktig avisbedrift, blant mange andre slike bedrifter, i hovedstaden Kristiania, fra aller første dag.

Foran er det oppsummert mye av initiativtakerens og redaktørens bakgrunn. Han røk uklar med hovedaksjonæren⁴ i Verdens Gang, Olaf Madsen, sa opp sin stilling og ville etablere sitt personlige talerør uten innblanding fra andre. Han hadde riktignok politiske venner, og partifeller i Frisinnede Venstre, i ryggen. Men ingen organisasjon eller økonomiske grupperinger var så involvert i den nye avisen at de kunne karakteriseres som medansvarlige for etableringen. Var det uhyre frekt, eller iallfall temmelig pretensiøst, å starte en avis med den hensikt å fremme sine egne og ofte høyst personlige meninger på det nasjonale plan? Mange i samtiden svarte nok ja på dette spørsmål.⁵ Men ettertiden svarte nei: Tiden skulle bekrefte at det var en kalkulert risiko, som påfallende raskt ga gode resultater.

4.2 Rammebetingelser

Den rammen samfunnet rundt ham tilbød den nystartete avis var et samfunn på vei fra bondesamfunnet over til industrisamfunnet. Veien førte inn i en ny hverdag, med fabrikker og arbeidere, fraflytting fra bygder til byer, nye politiske konstellasjoner. Utviklingen på sjøen, fra seil til damp, var i full gang. Telefonen var på vei inn i de tusen hjem. Det samme var elektrisk kraft til belysning og etter hvert også til oppvarming. Innenfor disse rammer skulle Tidens Tegn finne sin plass som kommentator og som politisk pådriver. Midt blant de andre hovedstadsavisene, alle med lang fartstid i et turbulent marked. Aftenposten, Morgenposten. Morgenbladet, Dagbladet. Bare å finne på noe slikt ble av mange kalt halsløs gjerning. Selv om resultatene både opplagsmessig og økonomisk i Verdens Gang viste at Olav Thommessens var en god redaktør og administrerende direktør, og faktisk også en velkjent politisk bakmann, så lå ikke hans briljans, enn si interesser, i å mestre budsjetter og regnskaper.

4.3 Forklaringen

Mye av forklaringen – ja, kanskje *selve* forklaringen – til Tidens Tegns suksess fra første dag ligger i linjene i forløpet fra Verdens Gang til Tidens Tegn. Uten disse lange linjer fra 1878 er det nok fare for at etableringen av en ny avis, med en så stor oppslutning som Tidens Tegn fikk, ikke ville ha vært mulig. Erfaringer fra de siste decenniens⁶ forsøk i Skandinavia peker i den retning. Det var et høyt spill. Alle slike nyetableringer, hvor store økonomiske og menneskelige ressurser blir kastet inn, er det. Med et håp og en tro om at «vårt produkt er uimotståelig». Fallhøyden vil alltid være stor, i form av penger, jobber, prestisje og troverdighet. Slik situasjonen også var for Tidens Tegn. Olav Thommessens satset alt på et kort.

Det var Thommessens gode navn og rykte, hans store nettverk, blandet med taktisk dyktighet og ikke minst hans sterke stilling innen pressen og samfunnet for øvrig, som gjorde suksessen mulig. Han og hans redaksjon ble det varemerket⁷ som solgte Tidens Tegn fra første dag. Selve den formen som bruddet med Verdens Gang og dets eier Olaf Madsen fikk, ble utnyttet for alt det var verdt. Thommessens pressekolleger over det ganske land tok redaktørens parti, og så å si samtlige sluttet opp om Morgenbladets redaktør Nils Vogts spørsmål om det var «hodet eller portemonéen» som skulle styre norsk presse. Det ble fråttset i informasjon om den nye avisen Tidens Tegn som var på trappene. Thommessens ble ytet den aller største ære, i motsetning til den langt mer anonyme Madsen, som ble sett på som den stygge og overgripende kapitalist. Et annet, og i denne sammenheng mindre interessant spørsmål, er naturligvis om årsaken til all vennlighet fra de norske avisene bare var Thommessens blå øyne, eller om det faktisk lå vikarierende særinteresser innebygget i denne støtte? Det vil alltid finnes interessenetninger mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Journalistene valgte å støtte den av eieren ansatte redaktør, som helt selvforskyldt, gjennom salg av sine aksjer, var blitt arbeidstaker som dem selv. Da som nå var journalistene uhyre hårsåre når det gjaldt enhver form for «innblanding» eller meningsyttringer omkring det de i tide og utide velger å kalle «pressens hellige kall», eller «den redaksjonelle frihet». De bet iallfall på Thommessens agn, om at majoritetseier Madsen forsøkte å kneble hans «redaksjonelle frihet». Hvilket Madsen ikke gjorde.⁸

Det var ikke bare pressens egne folk som støttet Thommessens. De mange interessante, farverige og velskrivende innsendere av innlegg og meningsyttringer i Verdens Gang da Thommessens var redaktør, sluttet også opp omkring redaktøren. Mange var også blitt hans personlige venner. Den moralske oppslutningen kan ha vært like overraskende som den var formidabel. Det skulle vise seg at også den praktiske oppslutning ble betydelig.

Olav Thommessens tok flere heldige grep. Disse bekreftet i sum hans nære tilknytning til det leserne av Verdens Gang, under hans ledelse, sto for. Han klarte å overbevise alle om at den nye avisen egentlig var den gamle gode avis som han og hans stab hadde redigert i mange år. Bare navnet var annerledes. I ettertid er det ikke vanskelig å se de tette og åpenbare forbindelser fra avisnavn til avisnavn. Navnene var påfallende like i toneklang og i meningsinnhold. Verdens Gang? Tidens Tegn? To måter å si det samme? Et sannsynligvis like tilfeldig som genialt trekk, var å finne navnet Tidens

Tegn. På denne måten forsøkte han å understreke at hans nye virksomhet var en ren fortsettelse av redaktørfunksjonen i Verdens Gang.

At han skulle klare å etablere en levedyktig konkurrent med de juridisk sett⁹ veletablerte konkurrentene i hovedstaden, bekymret ham åpenbart lite. Thommessen hadde konkurrert med de samme avisene i alle disse tretti årene som hadde gått siden han overtok som redaktør. Han kjente «lusa på gangen». Den eneste konkurrent som nu kom i tillegg, var den fra 19. april evakuerte Verdens Gang. Eller kom ikke Verdens Gang i tillegg? Det er liten grunn til å tro at Thommessen fryktet noen konkurranse fra Olaf Madsen og hans nyansatte redaktør Mons Mjelde, Thommessens tidligere redaksjonssekretær fra tiden omkring århundreskiftet.¹⁰ Redaktøren hadde aldri hatt noen tro på finansinteressers evne til å drive en god avis. En avis er et åndsprodukt og ikke et finansprodukt, kan han ha tenkt.¹¹ Uten å vite at fremtiden så pinlig skulle bekrefte slike tanker. Olaf Madsens penger, styrt fra venninnens lune boudoirer¹² i Paris, var ikke nok til å holde liv i Verdens Gang. Likeså lite som tilsvarende finansinteresser klarte å holde liv i Tidens Tegn da de overtok avisen på slutten av 1930-årene.¹³ Verdens Gang ble slått konkurs i 1913.¹⁴ Tidens Tegn avsluttet sin virksomhet i 1941, i en kombinasjon av manglende likviditet og vanskelige arbeidsforhold under den tyske okkupasjon. Å drive en avisbedrift er ikke det samme som å drive en bedrift som selger potetgull¹⁵ eller har agenturet for et kjent amerikansk kjøleskap.¹⁶ Enn si drive et inkassobyrå ...¹⁷

4.4 Starten

Redaktør Olav Thommessen tok med seg hele sin menneskelige ballast fra mange år som redaktør av Verdens Gang inn i den nye avisen. Renommé, fagkunnskap, personlige forbindelser, hele redaksjonen: redaksjonssekretær Th. Tellander, redaktør av utenlandsavdelingen cand.jur. Ræstad, cand.jur. Einar Skavlan, Vilh. Tvedt, Sylfest Mundal, Oluf Høy, Walther Halvorsen, Edle Hartmann (Sfinx), Sofie Voss, Sigurd Bødtker, cand.jur. Peder Daae, og sønnene Rolf og Bjørn.¹⁸ Disponent Schack og kontorsjef Ludvigsen fra administrasjonsledelsen ble også med over til Tidens Tegn. Det skulle vise seg at Thommessen også tok lesere med seg fra Verdens Gang. I tillegg til de fleste av de mange frilansere og uavhengige skribenter som hadde gjort Verdens Gang til en leseverdig og meningsbærende avis.

Søndag 1. mai 1910 var den aller første dagen i Tidens Tegns historie. Avisen ble registrert som et uansvarlig interesselskap. Styremedlemmene var redaktør Olav Thommessen, tekstilgrosserer Mikkell Dobloug, og tidligere statsminister og berømt fra 1905, støttebjelke i det nylig etablerte politiske parti «Frisinnede Venstre», Christian Michelsen. Eldstesønn, dr. philos. i kunsthistorie Rolf Thommessen, ble suppleant til styret.¹⁹ Selskapet ble tegnet ved styrets formann Olav Thommessen. Disponent Ragnvald Schack hadde selskapets prokura. Tidens Tegn skulle komme ut hver morgen og kostet for utenbys abonnenter 2,25 kroner per kvartal, innenbys 60 øre per måned. Avisen ble redigert av Olav Thommessen. Ekspedisjonen var foreløpig i Arbeidergaten 2, like ved Stortinget. Det fremgikk fra kolofonen at redaktør Thommessen, redaksjonssekretær Tellander, dr. Thommessen, Vilh. Tvedt, disponent Schack og kontorsjef Ludvigsen hadde private telefoner.

Thommessens første lederartikkel ønsket gamle lesere vel møtt. Han takket for all vennlighet og varm sympati i startfasen og ba om overbærenhet for mulige problemer som kunne oppstå i forbindelse med starten. Han var spesielt takknemlig for all støtte fra pressens menn og mente at disse forsto betydningen av å verne det han kalte pressens frihet. Allerede den første dagen adviserte redaktøren nytt og mer hendig format straks den bestilte trykkpresse behaget å innfinne seg fra Tyskland.

Kan det tenkes at helt spesielle begivenheter fanget publikums interesse og bidro til at Tidens Tegn fikk en slik flyvende start? Riksynseren, landsskalden og dikterhøvdingen, redaktørens gode personlige venn gjennom mange år, Bjørnstjerne Bjørnson døde på samme tid som Tidens Tegn kom med sitt første nummer. Dette ble av alle avisene i Norge kommentert i store bokstaver, på første og mange etterfølgende sider. Så også i Tidens Tegn. I våre dager ville dødsfallet av en folkehelt blitt utnyttet for alt det var verdt av tabloidpressen. Den minste lille nyhet, eller informasjon om den avdøde, pikant eller personlig, ville bli trukket frem. Opplagene ville ha steget, og eierne ville ha

gledet seg. Slik var det neppe i 1910. Tidens Tegns påtagelig raske oppkomst og senere fremgang kan neppe forklares med at det var spesielle og særs interessante nyheter som ga avisen det første løftet, som for eksempel den avgåtte amerikanske president Theodore Roosevelts besøk i Norge denne forsommeren. Nei, suksessens årsaker lå nok i det som er nevnt over. I fortiden, både den nære fortid i form av rabalderet rundt etableringen, og i den fjerne fortid forklart over som positiv ballast. Sammen med redaksjonsstabens innarbeidete erfaring og reputasjon.

Olav Thommessens venner fra tiden i Verdens Gang var klare med å trå til fra første dag. Georg Brandes, den kjente danske forfatter og skribent, og av mange oppfattet som bannerfører for det moderne gjennombrudd i litteratur og litteraturteori i Norden, ga sine inntrykk av avdøde Bjørnson. Prof. J.E. Sars, en av de to ugifte Sars-brødrene som bodde hjemme hos den gifte søsteren Mally Lammers²⁰ på Bestum ved Oslo,²¹ ville levere sine livserindringer til Tidens Tegn. Gerhard Gran lovet evig troskap, sammen med dikteren Herman Wildenvey, som hadde et spesiallaget dikt til den nye avis på første side. Slik han også hadde i 1941, i avisens aller siste utgave. Maleren Christian Skredsvik skrev om «Sankthanskveld» fra sitt rede i Eggedal ved foten av Norefjell, 150 km nordvest for hovedstaden.

Annonseene sluttet også opp om Thommessen. Først naturligvis svigerfar og styremedlem Mikkel Doblougs «Brødrene Dobloug». De skulle selge «Alleslags Bomuldsvarer». «Adelsteen Jensen» hadde en helside. «Steen & Strøm» kunne ikke være særlig mindre, med annonse for «Nye Vaarstoffer» over fire spalter. Det var faktisk mer annonser enn tekst.²² Men ingen tenkte noe så kjetterisk som at «sluttet ikke Thommessen i Verdens Gang fordi han ikke aksepterte at avisens styre krevde mer annonser og mindre tekst?».

Avisens førsteopplag ble revet bort. Nye opplag måtte trykkes – til de forskjellige trykkeriers fortrenghet av andre oppdrag. Redaktør Volckmar i Dagbladet, hvor Thommessen & Co hadde sitt tilholdssted den første tiden, fungerte som en «uvurderlig overfaktor».²²

På førstesiden til fjerde opplag²³ hadde junior Thommessen, Rolf, et stort oppsett hvor han annonserte at Tidens Tegn ville bekjempe statskapitalismen. Han siktet her til regjeringen Knudsens utkast til konsesjonslov, som justisminister Johan Castberg hadde lagt frem året i forveien, og som hadde en utpreget statsvennlig karakter. Tidens Tegn bekreftet her avisens sterke antipati for det avisen kalte det sosialistvennlige Venstreparti. Antipatien var åpenbart et resultat av de politiske skillelinjer som avspeilet seg innen Venstre i god tid før Tidens Tegn ble startet, og som førte til dannelsen av Frisinnede Venstre.

Olav Thommessens politiske tanker omfavnet allerede i 1903 Christian Michelsens ideer om samling av det norske politiske sentrum.²⁴ Klokskapen i Michelsens samlingstanker ble, etter Thommessens mening, bekreftet gjennom det politiske regjeringsfellesskap som førte til unionsoppløsningen. Thommessen så imidlertid med økende bekymring at en mer radikal retning fikk stadig større innflytelse innen moderpartiet Venstre. Sorenskriver Johan Castberg fra Gjøvik ledet denne radikalisering, med utgangspunkt i organisasjonen «Arbeiderdemokratene». Da Venstres Gunnar Knudsen ble regjeringssjef i 1908, med Johan Castberg som justisminister og venstreradikal pådriver, ble antipatien mot den stadig økende radikalisering i Venstre dirigerende for Tidens Tegns politiske holdninger. I denne avhandling er hypotesen at avisen i stadig økende grad kom i utakt med denne utvikling. Dette var en vesentlig årsak til at avisen mistet nødvendig troverdighet som medspiller i landets politiske landskap. Tidens Tegns sterke kulturelle stilling maktet ikke å oppveie dette.

Førstedagens femte utgave hadde lederartikkel om Bjørnson. Også dette opplag ble revet bort. De ansatte, plassert over hele byen, arbeidet nesten i svime for å få tingene unna. Neste dag kom igjen et digert oppsett: førsteopplaget ble på over 20 000 eksemplarer – Norges nest største avis fra dag 1! Tidens Tegn hadde allerede blitt «Landets mest utbredte frisindede dagblad».²⁵

Denne formulering bekreftet også avisens prioriteringer: Det var et *politisk* dagblad.

4.5 Den første dag

Ingen kan bedre enn Olav Thommessen selv skildre den første dagen. Selv om han gjorde det et helt år etter Tidens Tegns første dag på gaten, er det grunn til å tro at hans beskrivelse gir god dekning av de faktiske forhold. Slik formulerte han seg:

Et aar i dag – akkurat et aar siden «Tidens Tegn» blev utsent med ikke stort over en ukes varsel. Erfarne venner hadde rystet paa hodet og raadet os til at vente: «bladet staar og falder med starten!» Men der er som bekjendt oieblikke, da der er vanskelig at sitte stille til trods for alle fornøftsgrunde, og vi husket desuten, at det gjaldt at smi, mens jernet var varmt. Det siste er en grundregel i den journalistiske katekismus, og den skal man altid følge.

Men da vi hadde latt det staa til, var der oieblikke da vi nesten angret vor heltemodige beslutning. Først antok abonnenternes antal, hvad vi undertiden følte os fristet til at kalde et faretruende omfang. Telefonerne gik fra morgen til kveld; – det eneste velgjørende lille pusterum gav et korvarig tordenveir. I trapperne stod folk, like fra assessorer i høiesteret til unge studenter, i kø for at tegne sig. Hver morgen bragte posten en bugnende sæk med breve, og langt utover natten sat ekspeditriserne og skrev, styrket med smørbrød og halve øl. Intet under om det av og til gik litt surr. Abonnementsprotokollene, som vi mente var meget optimistisk anskaffet viste sig for smaa, og budene truet med streik, da de fik se avisbunkene. Alle de indenbys budbøker maate skrives om, natten til den første mai. Og en morgen fant vi en pengeseddel blant søppelen paa gulvet, og vi spør os undertiden, hvor mange vi i k k e fandt i det kaos av konvolutter og brevark, som bokstavelig steg os til knærne.

Ikke mindre omfangsrik blev den andre store hovedkilde – avertissementerne. Vi hadde bestemt os til at starte med tre nummere, men allerede flere dage forveien maatte vi øke det til fire, som derpaa steg til fem, og dagen før starten maatte disponenten bringe sit over hjerte det tyngste, en disponent overhodet kan uttale: at si stop; lenger turde vi ikke vove os, ti disse fem nummere maatte trykkes paa fire forskjellige steder, og derfra blev de saa fragtet til et femte sted, hvor forsendelsen foregik. Men til gjenngjæld kunde vi glæde os ved den mest celebre folkehjælp. I «Dagbladet», som var vort egentlige tilholdssted, og hvis gamle faktor slet i det mest uforstyrrelige humør, var redaktør Volckmar en uvurderlig overfaktor. Han røkte sigaretter hele natten og ydet de frisinnede den mest uegennyttige hjælp, mens han tænkte paa sine konsoliderete²⁶ ledere til dagen derpaa. Siden den tid har vi bevaret en vis klokkekjærlighet til partiet tiltrods vore yderst patente anskuelser.

Ikke mindre overvældende viste det sig at den tredje, mer beskjedne grundpille – løssalget – skulde bli. Vi syntes, vi hadde tat rundelig i, men allerede tidlig paa formiddagen den første dag var oplaget revet væk, og deretter utviklet der sig et jobberi med vort hædelige blad. Kursen steg hurtig til 25 øre – ut paa eftermiddagen gik den op til en hel krone. Det gjør os ondt at si det, men vi er ikke sikker paa, at ikke enkelte av de eksemplarer som skulde kommet abonnenterne til gode, samvittighetsløst ble kastet ut paa markedet!

Og medens saaledes vore kjære forbindelser styret sig over os fra alle kanter, befant vi os selv i stadig springmarsch fra den ene bydel til den anden. Vi hadde nemlig den glæde at bo paa ikke mindre end fem forskjellige steder –; om natten maatte til og med redaksjonen splittes paa to, hvilket lot til at falde i trykfeildjævelens høieste smag.

Særlig for redaktøren, som har den vane at gaa fra det ene kontor til det andet, naar han skal gi en beskjed, var det en meget anstrengende tid. Og aldrig glemmer vi redaktionslokalet! Det bestod væsentlig av en stor sal, som dessuten tjente som forværelse, forretningskontor og pulterkammer. Ikke minst var de medarbeidere, som det aandefulde sorterer under, henrykt over denne ordning. Hver søndag maate vi forlægge trykningen til et andet blad og oppnaade derved et sjette paulun.

Men mens vi gjennomgik alle gjenvordigheter vinket der et haab i det fjerne – vor store rotationspresse, som skulde komme rullende op fra Tyskland. Det var forresten et haab, som vi regelmæssig andenhver dag forespeilet vore taaalmodige abonnenter. Og den kom, og før hver dag og hver nat, som folkene hang i med den, nærmet forløsningen sig. Den siste dag

under prøvetrykningen blev vi kringsat av folk i nabolaget, som var mindre henrykt over sin litt urolige husfælle, men skjæbnen kom os til hjælp i skikkelsen til den tyske montør: han var mæktig som en preussisk korporal og indtok en truende holdning ved indgangen.

Og saa stood da den samme montør paa stigbrettet den første virkelige nat. Trøien var opbrettet, og han stirret spændt ind i hjulene, mens oljen skvat i hans mægtige aasyn. Ut av maskinen fosset den lange strøm av papir – først langsomt og forsiktig, saa raskere og raskere, indtil duren overdoivet hans preussiske røst.

Vi grep i bunken – gud skal vite, det var ikke syndelig pent, det vi saa. Det var en skitten og gjennemslaat lap, men den var nu, som skrevet staar, allikevel vor. Vore øine møtte en ypperlig tegning av Werenskiold – det var saavitt vi kunde skjelne den bak et tykt lag av sværte. Det er ikke det siste verk, vi har mishandlet av den udmerkede kunstner, men han vilde allikevel ha tilgit os, om han hadde visst, med hvilken stille glæde det fyldte os.

Da vi kom ut i vaarmatten, mens duren av maskinen endnu lød i det fjerne, blev vi overfaldt av sentimentale betragtninger. Vi følte os saa let tilsinds trods alle de nætter, vi ikke hadde været av klæderne. Vi husket assessoren og studenten, vi hadde møtte i trappen og blev opfyldt av taknemlighet mot vore abonnenter, som hadde fulgt os med en saa enestaaende trofasthet og baaret over med vore utallige skrøpeligheter. Vi tænkte paa vore egne folk, som hadde slitt i det med aldrig svigtende humor. Og vi angret trods alt ikke paa, at vi hadde været letsindige nok til at starte den første mai – paa vaarens og arbeidets dag.²⁷

4.6 Verdens Gang

For Verdens Gang var situasjonen denne våren 1910 ganske annerledes. Der i gården hadde de egentlig alt: kontorer, abonnenter, trykkeri. De fikk også etter hvert den nødvendige stab. Alt det rent praktiske lå vel til rette for investoren Olaf Madsen.

Madsens erfaring med Thommessen, inkludert hans manglende tillit til sin eks-redaktørs vilje til å maksimere avisens utbytte, kan ha ligget i bunnen når nu Madsen skulle ta vare på sin investering i Verdens Gang ved å fortsette i nøyaktig samme spor som med Thommessen, men med helt utskiftet redaksjon. Alt skulle være som før, inkludert innhold og ikke minst lesere. Dette bekreftet han i en lederartikkel den 19. april, med overskrift «Redaktionsskifte»:

Med nærværende nummer er redaktionen av «Verdens Gang» overtat av redaktør Mjelde og den av ham ansatte medarbeiderstab. Det hittil fungerende redaktion under redaktør Thommessen fratraadte igaar. Redaktionsskifte er bare et personskifte. Det betyr ingen forandring i bladets politiske holdning.

Det første Madsen måtte gjøre, var å finne nytt redaksjonelt personale. Først og fremst måtte han finne en ansvarlig redaktør. Og deretter, i samarbeid med ham, dra sammen et brukbart redaksjonelt lag.

4.6.1 Redaktør Mons Mjelde

Redaktøren fant Madsen i Mons Mjelde. Dette var en erfaren presseman, med variert bakgrunn. I nekrologen over Mjelde i januar 1926 skrev Tidens Tegn²⁸ vakkert om den avdøde pressekollega. Han var en «fortræffelig journalist og skribent». Hans artikler var «altid underbygget av kundskap og granskning». Tonen var en smule annen i 1898, da Olav Thommessen som redaktør i Verdens Gang skrev til sin kone Helga²⁹ at «Gulbransson er blitt redaksjonssekretær. Mjelde likte det ikke, men han har dessverre gitt etter for sin svakhet også mens jeg var borte». Året etter var imidlertid Mjelde tatt til nåde igjen: «Jeg har måttet skille meg med Gulbransson, han var uforskammet. Nu håper jeg på Mjeldes edrulighet».³⁰ Men ingen kunne ta fra Mjelde hans lange erfaring som journalist. Det var Olav Thommessen som ga han den første sjansen, etter at Mjelde i 1884 hadde lest til artium og deretter trengte jobb. I Verdens Gang³¹ ble han imidlertid bare i ett år. Han gikk til Kristianiposten som redaktør og gjorde en bra jobb der.³² Allerede etter to år ble det imidlertid problemer mellom to

aksjonærgrupper. Den ene støttet Mjeldes uavhengige og noe kritiske holdning til ledelsen i Venstre, mens den andre ikke gjorde det og ville ha fjernet Mjelde som redaktør. Noe de klarte, etter generalforsamling våren 1887.³³ Mjelde dro til Dagsposten i Trondheim for å bli redaksjonssekretær. For så, i 1889, å returnere til hovedstaden og Verdens Gang. Det var da han først ikke ble, for deretter å bli, redaksjonssekretær under Thommessen i den avisen. Inntil han i 1906 overtok redaktørstillingen i Norges Handels- og Sjøfartstidende etter danskfødte C. la Cour P. Ludwigsen. Han ble en populær redaktør. Da han den 2. september 1909 feiret sitt 25. årsjubileum som journalist og student, kunne han i brev³⁴ til sin mor fortelle om blomster og flagg fra personalet på hans kontor. «Verdens Gang og Dagsposten hadde endog hele Artikler til min Pris, hvilket baade overrasket og glædet mig» fortalte han moren. Han ble i Sjøfartstidende til Madsen kom med tilbudet om å bli redaktør i Verdens Gang den 3. april 1910.³⁵ Det vil si to uker før Olav Thommessen ble stengt ute fra sitt kontor. Et tilbud han følte at han ikke kunne avslå.

Sammen med Mjelde klarte Madsen å etablere et brukbart redaksjonelt lag. Med unge og friske folk som Øvre Richter Frick, Viktor Mogens, Helge Krog, Kitty Wentzel og Ronald Fangen.³⁶ Sammen med styret erklærte de³⁷ at «redaktionsskiftet er bare et personsifte» og at avisen ellers ville være som den gode gamle Verdens Gang. Ingen forandringer ble annonsert, hverken da eller senere. Men forandringer ble det, på en annen måte enn Madsen hadde forestilt seg.

Dette skulle imidlertid vise seg å ikke være godt nok å forsøke å kopiere Thommessens form for pressevirksomhet. Motvinden braket mot den nye staben i Verdens Gang straks Tidens Tegn kom på gatene 1. mai. Fra ingenting til å bli Norges nest største avis fra aller første dag. Eksistensen til den nye avis skulle først og fremst bli en trussel for Madsens Verdens Gang. Opplaget til Verdens Gang sank fra over tyve tusen til 17 663 eksemplarer 2. mai, og deretter ned til 15 700 per 16. september samme år.³⁸ Redaktør Olav Thommessen stjal stadig flere lesere fra sin tidligere arbeidsgiver, til Madsens og Mjeldes store frustrasjon.

Til å begynne med gikk ikke allting galt. Selv om Mjelde jobbet hardt og måtte ligge til sengs «av hjerteroveranstrengelse» og holde seg borte fra alt arbeid i åtte uker,³⁹ selv om han holdt på å brenne opp da båten hans ble flammers rov, og selv om han fikk problemer med enkelte av personalet. Han fikk «avsatt redaktør Frick for dovenskap og skjørlevnet» og «faat lempelig væk den gamle disponent og faat 'Tidens Tegns' berømte Schack til at gaa ind som 'Økonomidirektør'»,» fortalte han broder Lars i brev den 6. november. Det kunne komme godt med. Bare vel en måned senere⁴⁰ fortalte han Lars om behovet for større inntekter.

«I fjor fikk vi et svært Underskud efter katastrofen med Thommessen og forskjellige uheldigheter med direktionen,» skriver han. Et av disse uhell, av mer moralsk enn praktisk art, var at Madsen ifølge Mjelde «fablet endog om glimrende Overskud allerede ved udgangen av 1910».⁴¹

I samme brev forteller Mjelde til broren av de istedenfor overskudd i 1910 gikk med 45 000 i underskudd; et underskudd som sammen med personen Madsen hadde utviklet seg til en betydelig belastning for driften av Verdens Gang. Nesten et år senere⁴² betrodde Mons seg igjen til broder Lars. «Vi har et svare Stræv med at holde Verdens Gang over vande økonomisk,» kunne han fortelle. Annonseinntektene sviktet på grunn av de mange ondskapsfulle ryktene om avisens svake økonomiske stilling. Underskuddet ble imidlertid redusert til 32 000 i 1911 og til om lag 20 000 i 1912. Da var det også slutt med pengene i avisens kasse. Verdens Gang ble helt avhengig av mer egenkapital. Og fordi Madsen satt på så mange aksjer, ville ikke de øvrige eiere støtte Verdens Gang med nødvendig ny driftskapital hvis ikke Madsen gjorde det samme.

Likevel kunne ikke utelukkende Olaf Madsen belastes for Verdens Gangs videre skjebne. Han satt ikke på det redaksjonelle ansvar. Det gjorde imidlertid den redaktør Madsen hadde ansatt. Det skulle vise seg at Mjelde på denne tiden ikke helt levet opp til Tidens Tegns vakre nekrolog i 1924, om at hans artikler var «underbygget av kundskap og granskning». Av en eller annen grunn slapp han til et innlegg som ikke helt levet opp til vanlige krav om sannferdighet. Personen dette gikk ut over var den kjente politiker, avholdsleder og embetsmann Sven Aarrestad. Det handlet om Aarrestads privatliv og var av en slik karakter at han gikk til injuriersøksmål mot avisen. I overensstemmelse med vanlig praksis påtok redaktør Mjelde seg avisens redaksjonelle ansvar.⁴³ Saken fikk dramatiske konsekvenser for Verdens Gang. Men også Mjelde fikk unngjelde fordi han ble kritisert for å ha tatt innlegget inn i Verdens Gang uten å ha sjekket artikkelens sannshetsgehalt godt nok. Saken fikk

Mjeldes pressekolleger, ikke minst i Tidens Tegn, til å ta frem de forferdeligste karakteristikker av Mjelde. «De mest ondsindede sigtelser», «de giftigste antydninger», «de værste mistenkeliggjørelser» og lignende fikk artiklene i Verdens Gang slengt etter seg. Da dommen falt ble Mjelde dømt til fengsel i 120 dager og 1500 kroner i bot. Selv om saken senere ble forliket, fikk Verdens Gangs form for virksomhet enda mer pepper. Den slags pressevirksomhet, «dens midler og dens metoder, respekterer intet i livet, krænker dødens fred» hadde imidlertid nu domstolen satt en stopper for.⁴⁴ Men Tidens Tegn lot ikke anledningen gå fra seg til noen sleivspark mot det Aarrestad og hans allierte innen avholdsbevegelsen, etter Tidens Tegns mening gjennom mange år, også sto for. Ifølge Tidens Tegn søkte også avholdsbevegelsen

sine forbundsfæller blant sladdersumpens yngel, blant baktalelsenes og den onde mistenkeliggjørelses demoner. Den manet frem og betjente sig av ukultiverte lyster fra hekseprocessenes tidsalder med forborgne «rekonstruksjoner» av andres brevhemmeligheter, med utspionering og ondskapsfull utlægning av deres færd, som man hyklet omsorg for.⁴⁵

1913 ble et svært dårlig år for Madsen og hans investering i Verdens Gang.⁴⁶ Selv om Mjelde anket dommen til Høyesterett⁴⁷ og også fikk lagt saken død gjennom et rettslig forlik, var skaden på alle måter gjort. Ikke bare nektet Verdens Gang å betale redaktørens saksutgifter, men de ga ham i tillegg også sparken som ansvarlig redaktør. Direksjonsmedlem dr. Balchen fikk den jobben, mens Mjelde skulle fortsette med samme lønn og fortsatt måtte fungere som den egentlige redaksjonelle leder.⁴⁸ En ydmykelse han bare måtte akseptere, fordi han ikke ville søke jobb hos noen av hans «saakaldte kolleger»⁴⁹ som hadde overfalt ham etter dommen.

Olaf Madsen gjorde lite for å redde stumpene av sin investering i Verdens Gang. Den nødvendige nye kapital glimret med sitt fravær. Mjelde solgte sin nye kutter for å «faa en del kontanter til min disposition for alle Tilfældes skyld».⁵⁰ Innen avisens styrende organer rådet det nærmest anarkistiske tilstander.⁵¹ Nye aksjer ble tegnet, men ikke innbetalt. Avisens bankforbindelse, Centralbanken, omgjorde sitt tilgodehavende til aksjer, uten at dette tilførte avisen nye penger. En dag var det hverken papir eller trykksverte til maskinene, og alt håp var tilsynelatende ute. Til Mjelde ordnet opp og ga disponent Schack, som skulle ha hatt orden på dette, sparken. Han var ikke den mannen han hadde vært under Thommessen. Tidens Tegn fikk tilbud om å kjøpe avisen, men takket nei. I oktober 1913 var det kroken på døren. Den 13. oktober forteller Tidens Tegn at A/S Verdens Gang, inkludert trykkeri, setteri og øvrige eiendeler, av kreditorene er solgt til et konsortium for omkring 50 000. Den opprinnelige aksjekapital på 400 000 kroner var tapt. Exit Olaf Madsen.

Madsen var nu blitt 61 år.⁵² Han kan ha blitt sliten og trett. Han hadde tapt det han hadde investert av penger i Verdens Gang. Han var stadig sjeldnere i Norge. Barnebarnet Imm, født 1917, husket ham ikke i det hele tatt. Det han husket av morfaren, var bare en sykebil som hentet ham i slutten av januar 1925.⁵³ Han døde like etter. Til madamen etterlot han seg ifølge erklæring skrevet i Paris 18. juni 1919 blant annet 30 aksjer i Norske Globus til pålydende 15 000 kroner, og tre aksjer i Scandiniaviaaarden til pålydende det samme beløp.⁵⁴

4.6.2 Nye interessenter

Etter konkursen høsten 1913 kom nye interessenter inn på banen. Noen av disse var aktører fra Verdens Gang 1. Blant flere også redaktør Mjelde og «ynglingen Lehmkuhl»,⁵⁵ som Mjelde «to aar i forveien havde havt som redaktionssekretær og avskjediget, fordi han var ubrukelig og nesevis».⁵⁶

Disse to, sammen med investorer med aksjer i Verdens Gang 1, hev seg over det som var igjen i boet. Det ble en spennende kamp, glitrende og subjektivt beskrevet av Mons Mjelde i brevet til broren.⁵⁷ Mjelde, som egentlig var suspendert etter Aarrestad-saken, agerte de facto som redaktør fordi aktørene ikke hadde noen annen fagperson å sette inn. Med Lehmkuhl «paa excercis» og dermed ute av veien, og disponent Schack avskjediget, klarte Mjelde, takket være sin fagkunnskap, å drive Verdens Gang med overskudd noen uker i september/oktober dette året.

«Jeg var baade forretningsfører, redaktør og annoncesamler. Jeg har aldri tjent saa mange penge paa saa kort tid,» fortalte han ivrig sin bror. Han klarte også å stille opp med nye kapitalister, ledet av skipsreder Bryde.

Det skulle imidlertid ikke bli lett å sikre seg restene etter Verdens Gang 1. Ifølge Mjelde gikk det fort rykter på byen om at Verdens Gang egentlig kunne drives som en glitrende forretning, ref. Mjeldes resultater de siste ukene. Dermed ble avholdsfolket fristet til å komme på banen, med 120 000 kroner i innsamlete midler. Dette fikk «antitotalistene» til å tenne, ledet av Bryde. Ikke nok med det: unge Lehmkuhl hadde kommet hjem fra «exercisen» og ville være med på spillet om restene. Han hadde fått med seg blant andre redaktør H.O. Opedal, som – fortsatt ifølge Mjelde – Dagsposten i Trondheim på en diskret måte ønsket å bli kvitt. En exit som Verdens Gang, med Mjelde som redaktør, den 28. oktober beskrev helt annerledes. Her fremgikk det tvert imot at Dagspostens direksjon i de vakreste ordlag hyllet herr Opedal for hans innsats gjennom 12 år og ønsket ham hell og lykke i hans «nye virke».

Det som her kalles «Verdens Gang 2» var nu blitt stablet på bena. Stablerne var kjente norske shipping-folk, med G.M. Bryde, Harald Jakhelln og Rudolf Olsen i spissen for det nye styret.⁵⁸ I representantskapet satt blant andre reder Thos. Fearnley, sagbrukskonge Elias Kiær, eks-statsråd og Bergens-kjendis Kr. Lehmkuhl, og den nye redaktør H.O. Opedal. Mons Mjeldes siste dag som redaktør var fredag den 31. oktober. At han umiddelbart etter dro til London som korrespondent, blant annet for Tidens Tegn, bekreftet hans gode renommé som journalist.

Det skulle imidlertid ikke bli noen dans på roser å drive Verdens Gang 2 for de nye investorene. Herr Opedal var ikke, ifølge Mjelde,⁵⁹ «meget arbeidssom», noe Thommessen allerede i 1898 i Verdens Gang 1 hadde fått merke. Hans gode evne på representasjonsfronten ble dessuten etter hvert litt for gode. Som resultatene på avisens bunnlinje etter hvert ble litt for dårlige. Ut med Opedal, inn med «jyplingen» Herman Kr. Lehmkuhl. Han overtok høsten 1914 og beholdt kontrollen til Axel Otto Normann ble sjefredaktør i 1919. Til så lenge. Verdens Gang 2 sto egentlig ikke til å redde. Investorenes penger gikk etter hvert tapt. Herman Lehmkuhl gjorde et nytt forsøk på å redde avisen fra våren 1922, det betød Normann ut og Lehmkuhl inn igjen. Uten at dette hjalp. Å drive avis er ikke det samme som å drive et skipsrederi eller å selge planker. Den kulturelle kapital var ikke i stor nok grad tilstede. Kortene ble kastet for siste gang på representantskapsmøtet 31. januar 1923, ved et vedtak om likvidasjon av aksjeselskapet Verdens Gang 2. Lørdagsnummeret den 3. februar ble Verdens Gang 2s siste nummer. Forlagsretten ble tilbudt Tidens Tegn, som på første side mandag den 5. februar kunne fortelle at «'Verdens Gang' utkommer fra i dag i skikkelse av 'Tidens Tegn'». Og fortsatte: «Det gamle navn vil imidlertid bli bevaret som en undertitel til vort blad».

4.6.3 Strategivalg

Da Olav Thommessen sa opp sin stilling som redaktør, hadde Olaf Madsen en gylden anledning til å vise at han hadde egne tanker om dette med å drive avis, bortenfor akkurat det å tjene penger. Det skulle vise seg at nei, det hadde han ikke. Han hoppet rett inn i Thommessens avispolitiske sko og erklærte at avisen «i politisk henseende er en direkte fortsættelse av 'Verdens Gang's traditioner».

Så la han til, kanskje ment som et spark på leggen til den avgåtte redaktør, at Verdens Gang skulle «ikke bare være en fortsættelse, den vil ogsaa søke at bli en forbedring. Den vil lægge vekt paa at gjøre bladet til et aktuelt og vaagent presseorgan paa alle omraader».

Spørsmålet er imidlertid om det var her Madsens virkelig problem var parkert. Selv om investoren var kjent som en flink forretningsmann, er det ikke umulig at mange stillet seg undrende til denne totale kopiering både av gammelredaktørens politiske holdninger og av Thommessens driftspolitiske retningslinjer. Det kan tenkes at han manglet den nødvendige fantasi og pressemessige lederevne til å legge om avisen etter sitt eget hode. Det er også liten grunn til å tro at han hadde noe på hjertet, som han ville fortelle andre gjennom sin avis. Kanskje var han helt i lommen på redaksjonen? Det foreligger ingen opplysninger om at han hadde noe eget budskap som han ville at andre skulle oppfatte. Da han så at Thommessen startet en konkurrerende avis, kan han ha tenkt at med «de prioriteringer Thommessen sannsynligvis vil ha i Tidens Tegn» blir kampen mot «redaksjonsgjengen»

der borte lett match? Derfor ville han ikke legge om avisens politiske eller nyhetsmessige profil. I tillegg kan denne nøkterne ekspert på debet og kredit kanskje ha trodd at det var mulig å få en god start på en avis som får mindre enn to uker på seg til å komme på gaten. Kanskje Madsen også syntes han kjente Thommessen så godt at han ikke egentlig trodde på sin tidligere redaktørs evne til å drive en økonomisk enhet som en avis også er. Selv om Verdens Gang gikk aldeles utmerket, også i forhold til andre tilsvarende aviser. Bare ikke «godt nok» i form av netto til hovedaksjonæren Olaf Madsen.

Olaf Madsen skulle drive sin avis som Thommessen alltid hadde gjort, bare «bedre». Programerklæringen kan neppe forstås på annen måte enn at Verdens Gang skulle tjene mer penger ved å ha mindre tekst og flere annonser. Mens avisen på samme tid ville ha de samme lesere som Thommessen hadde. Over har vi sett hvordan det gikk.

4.7 A/S Tidens Tegn

4.7.1 Opplag

Den 7. mai, etter en ukes drift, kunne byfogden bekrefte at salget fordelte seg slik denne dagen:

utenbys abonnenter	7 792
løssalg og utenbys kommisjonærer	4 530
innenbys abonnenter og lokalpost	7 336
Narvesen kioskkompani	3 400
Gatesalg	435
Totalt opplag	23 493

Det er naturligvis opplaget enhver avis står eller faller med. Dette ble bekreftet i hele perioden fra alle landets aviser. Gjerne ved hjelp av annonser i egen avis. Eller hos de konkurrenter som ville ta inn slike annonser.

Verdens Gang kunne allerede tirsdag 3. mai fortelle at byfogden i Oslo bekreftet at opplaget var 17 663 eksemplarer. At avisen den 30. august valgte å stå frem med en kjempeannonse om at opplaget nu var 15 500 er kanskje mindre forståelig. Forklaringen kan være at avisen reagerte på at Tidens Tegn avverterte med et gjennomsnittlig opplag per dag på 22 500? At det rådet en spesiell konkurransesituasjon mellom Verdens Gang og Tidens Tegn var imidlertid åpenbart. I september⁶⁰ skrev Thommessen i sin spesielle spissformulerende stil at:

Fra de forskjelligste kanter av landet faar vi meddelelse om, at hr. Madsens blad nu før kvartalskiftet tilstilles abonnenterne paa «Tidens Tegn» gratis. Gratisoversvømmelsen har nu antat et saa svimlende omfang, at «oplaget» saalenge den holdes gående, ansættes til – 15.700 eksemplarer!

Mange andre aviser fulgte med i dette «slaget om opplagene». Den 6. juli rykket Aftenposten inn en større annonse på Tidens Tegns førsteside og fortalte om den fremgang denne avis hadde hatt glede av det siste året. Fra september 1909 med 27 654 eksemplarer, så videre til 28 446 i mars og i juni 1910 til 28 808 eksemplarer. I begynnelsen av juli var Aftenpostens opplag 29 306. Kan vi forestille oss at all blesten omkring etableringen av Tidens Tegn bidro til mer avislesing rent generelt?

Den 13. mai 1910 kunne Aftenposten i en annonse i Tidens Tegn fortelle at det var 50 år siden trykker Christian Schibsted startet Aftenposten. Schibsteds hensikt den gang var å gi arbeid til trykkerimaskinene. Det vil si: Gi inntektsgivende arbeid til investeringer som var foretatt tidligere. At han, og senere hans sønn Amandus, klarte dette, ble forklart i den grafiske oversikten et par måneder senere. I 1870 hadde Aftenposten et opplag på 3000. Kristianias folkemengde var da 66 414, ifølge avisens grafiske oppstilling. Folkemengden var ti år senere nesten fordoblet, til 119 407. Det var også Aftenpostens opplag, til 5000 eksemplarer. Også de neste ti årene, frem til 1890, steg folkemengden betydelig, til 161 339. Aftenpostens opplag fortsatte å øke, til 9000 eksemplarer. Ved århundredskiftet

ytterligere ti år senere var befolkningen i Kristiania steget med nesten 70 000 nye innbyggere, til 227 735. Da hadde Aftenposten 14 000 abonnenter. Avisen nøt godt av uavbrutt fremgang. Opplagene for Aftenposten bare steg og steg.

Det samme gjorde både inntekter og formue. Inntektene steg i tiden 1907 til 1911 fra 80 000 kroner det første året til 125 000 i 1911. Formuen var i 1907 opparbeidet til 540 000 kroner, stigende hvert år til 900 000 i 1911.³¹ Den gode forretningsmessige styringen på Aftenposten var kanskje den viktigste forskjellen mellom denne avis og de fleste av dens konkurrenter på denne tiden. Men også at de gjennom sine første femti år hadde klart å bygge opp en langt tryggere økonomi enn de fleste av sine konkurrenter, og derved i betydelig grad hadde sikret sin konkurranseposisjon i avismarkedet. I 1910, da Tidens Tegn så dagens lys, hadde avisens hovedkonkurrent Aftenposten nesten doblet sitt abonnenttall fra 1900 og hadde da ikke mindre enn 28 000 abonnenter.

I en befolkning som ikke lenger økte like sterkt som tidligere, økte Aftenposten sitt opplag med vel 10 000 på dette tiåret. I 1910 bodde det 239 385 mennesker i Kristiania, ifølge Aftenpostens grafiske oversikt. To år senere kunne denne avis fortelle at salget hadde blitt tredoblet siden 1904, til 32 957. Aftenposten hadde allerede den gang etablert sitt store overtak på eiendomsannonser. Den 22. mai 1912 annonserte de med at avisen hadde hatt 1576 eiendomsannonser i tiden 1. til 15. mai og hevdet at:

Aftenposten har altsaa i samme tidsrum havt flere eiendomsannonser end disse tre blade til sammen eller tre gange saa mange som noget andet blad i landet.⁶¹

Men prisen for avisen var den samme. De fortalte at:

Aftenposten, der trods den øgende Stofmængde og en svimlende Stigning af alle Udgifter fremdeles koster det samme som for 35 aar siden.⁶²

Tidens Tegn måtte naturligvis svare på dette utspill. De annonserte like etter⁶³ at deres avis var nest størst på slike annonser, selv om de bare hadde virket et par år. Og at avisen ble lest av alle og hadde den jevneste utbredelse over hele landet. Annonsemengden var stadig økende, kunne de fortelle. Noe de fremhevet ytterligere utpå høsten. Da var Tidens Tegns opplag økte til 29 451 og «som avertissementsblad overgaas 'Tidens Tegn' ikke av nogen norsk avis».⁶⁴

Den betydelige opplagsøkningen hos Aftenposten krevde etter hvert en ny presse. Avisen fortalte i en annonse i Verdens Gang den 30. desember 1911 at Aftenposten fra nyttår, selv om det bare var ni år siden forrige presse ble tatt i bruk, hadde installert ny presse og ville gå over til nytt format. Den nye pressen hadde seks trykkverk, hvorav to særskilte farveverk for illustrasjoner. Pressen skulle klare å trykke 48 000 eksemplarer per time, fra 2 til 32 sider, «opskaaret, klæbet og sammenlagt». Noe som kunne komme godt med. Allerede et halvt år senere kunne avisen fortelle⁶⁵ om ytterligere opplagsøking. Nu til 33 000 på hverdager og mer enn 38 000 på søndager, «mindst 7000 mer enn noget annet politisk Dagblad». Investeringen viste hvor dyktig og fremtidsrettet forretningsmannen Amandus Schibsted var. Det ble for øvrig den siste store avisinvestering denne bladmannen fikk anledning til, før hans plutselige bortgang året etter.

Også Tidens Tegn fulgte med på investeringene. «For å imøtekomme de krav, som i stadig høiere grad stilles til bladenes billedstof, har «Tidens Tegn» besluttet at anskaffe egen klicheanstalt,» fortalte avisen den 27. desember 1911 og la til at «De nyeste og beste apparater er allerede anskaffet i Tyskland, som bestyrer er ansat hr. Døhring, mangeaarig førstemand hos Brødrene Brunskow».

Man håpet at bildeavdelingen ville tilfredsstille alle fordringer. Den faste tegner ville imøtekomme alle krav. Året etter⁶⁶ kunne Tidens Tegn fortelle at de, «etter 2 ½ aars drift», enda en gang hadde kjøpt ny presse, «en firedobbelt rotationsmaskine og automatisk støperi av nyeste konstruktion».

Den skulle komme godt med i årene fremover, hvor opplagene bare steg og steg, sammen med sideantallet per utgave. Søndagsutgaven 28. september 1913 var på 20 sider,⁶⁷ noe som ytterligere økte behovet for et effektivt trykkeri.

Den 30. sept 1913 kunne også Morgenbladet fortelle om at ny presse var innkjøpt, «den mest moderne i Skandinavien».⁶⁸

Ikke alle trodde helt på opplysningene om opplaget til Tidens Tegn. Iallfall ikke eier Madsen og redaktør Mjelde i Verdens Gang, som absolutt ikke lot seg overbevise av Tidens Tegns påstander om store opplag. Tidens Tegn svarte med å foreslå at de to avisene i fellesskap rettet en anmodning til byfogden om å oppnevne to utenforstående menn til i fellesskap å finne frem til de to avisers korrekte opplag. Verdens Gang nektet å bli med på det, slik redaktør Thommessen kanskje hadde forventet. «En undersøkelse som den, vi tilbød, vilde nemlig godtgjort, at dets beskyldninger mot os var grundløse».⁶⁹

En annen sak var at Tidens Tegn i en annonse på årets siste dag i 1910 fortalte at man hadde et «daglig oplag paa minst 22.500». De la til at Tidens Tegn var det eneste blad som hadde latt sin utbredelse offentlig kontrollere. Et halvt år senere, i pinsen 1911, var opplaget 29 900 eksemplarer, mens det i gjennomsnitt i juli samme år hadde et opplag på 25 980.⁷⁰ For september var tallet steget til 26 960.⁷¹ Lørdag 22. oktober 1911 skrev Tidens Tegn om sine egne gjennomsnittlige opplag:

11. august 1910	21 571
18. januar 1911	24 061
30. juni	25 980
1. sept.	26 574
21. okt	27 370

Opplagstallene ble hele tiden stadig større. Utviklingen var slik de første årene:

30. nov. 1911	28 185
25. nov. 1912	30 304
27. aug. 1913	31 232

Avisen hadde også gleden av å fortelle hvor mye papir et slikt opplag krevde. Til avisens to nummer den 10. desember gikk det med 170 kilometer papir;

en slik strimmel vilde række fra Kristiania til Storelvdal i nord og til henimot Arendal i syd.
Lagt ovenpaa hinanden, almindelig sammenbrettet, vilde dagens nummere utgjøre en bunke omtrent nøiagtig saa høi som Eiffeltaarnet.

I en annonse hevdet Tidens Tegn at de var «Nr. 1 i utbredelse utenfor Kristiania. Nr. 2 i Kristiania».⁷²

At avisen var blitt landets nest største etter bare vel ett års drift, ble lagt merke til. Bare Aftenposten ble anerkjent av Tidens Tegn som en verdig konkurrent. Denne avisen hadde større opplag. Morgenposten ble sett på som et annonseorgan og derfor ikke ansett som en sammenlignbar konkurrent. Tidens Tegns strategi var å være et politisk blad med utbredelse over hele landet, og de var fornøyd med at ingen annen avis hadde større landsmessig utbredelse enn dem, slik som også Verdens Gang hadde det under Thommessens ledelse. Det var hans nasjonale *politiske* budskap redaktøren ville spre utover det ganske land. Slik var det også i Tidens Tegn: Avisen var en politisk budbringer.

Den 13. august 1911 fortalte Tidens Tegn at «hr. agent Sigurd Iversen, mangeaarig repræsentant for Arne fabriker» var blitt ansatt som disponert fra 1. september, mens «Hr. Schack, som har opsagt sin stilling, har fratraadt». Iversen var et interessert medlem av Frisinnede Venstre. I desember 1913 ble han valgt til viseordfører i Aker kommune, som representant for dette parti. Ordfører i samme kommune ble han i 1916.

Disse store opplagene var imidlertid intet mot Morgenpostens: 43124 innen- og utenbys abonnenter hadde denne avisen,⁷³ et tall som hadde steget til 44 912 eksemplarer vel et år senere,⁷⁴ og til 49 200 for lørdagsnummeret 11. november 1912.⁷⁵ Denne avisen hevdet et den var det «bedste Avertissementsblad i Landet», noe som sannsynligvis var riktig, hvis det skal dømmes etter de økonomiske resultater opplagstallene produserte. Formuen holdt seg stabil rundt 1 330 000 kroner mellom 1907 og 1911. De skattbare inntektene lå mellom 133 000 og 148 000 i perioden. Det er neppe urimelig å anta at dette var inntekter etter at lønn til eierne Olaf Madsen⁷⁶ og H.M. Tønsager var utgiftsført. Morgenposten var en økonomisk gullgrube som kanskje kom godt med for Madsen kort tid senere.⁷⁷ Til tross for Morgenpostens overlegne opplagstall hevdet Tidens Tegn at de var

landets nest største avis. Årsaken til dette lå i det som er nevnt over: Morgenposten var et rent annonseorgan og ble ikke oppfattet som en konkurrerende avis av hverken Aftenposten eller Tidens Tegn.

Høsten 1911 hadde Adresseavisen i Trondheim – «Trondhjems Adresseavis» – om lag 7500 abonnenter.⁷⁸ «Drammens Tidende og Buskerud Blad» kunne derimot fortelle at deres opplag var 13 378 eksemplarer,⁷⁹ som økte til 14 357 per 6. januar 1912: Avisen hadde «minst 4500 flere betalende Abonnenter end Drammens tre øvrige Blade sammenlagt».⁸⁰

Fire år senere⁸¹ hadde opplaget i Drammensavisen steget til 16 500. Lofotpostens opplag var 10 200 i 1915. Også «den mest læste, upolitiske Provinsavis i hele Skandinavi» «Trangviksposten – organ for Trangvik og Omegn» ønsket å fortelle om sitt opplag. Etter bare tre års drift var opplaget for denne humoravisen ikke mindre enn 25 000 eksemplarer.⁸² Men heller ikke denne nisjeavis, med formål å drive gjøn med det som skjedde innen politikk og næringsliv i Norge, ble oppfattet som en seriøs avis som kunne konkurrere med Tidens Tegn eller de øvrige meningsorganene. «Landmandsposten» var kommet opp i 11 000 abonnenter i 1915. Da hadde «Tønsberg Blad» et opplag på 6400 eksemplarer.

Tidens Tegn var meget aktiv i sitt salgsarbeid. Avisen kunne med rette hevde at resultatene var gode. I en annonse på årets siste dag 1910,⁸³ formet nærmest som en årsrapport, ga ledelsen uttrykk for sin store tilfredshet med utviklingen siden starten åtte måneder tidligere. «Tal som taler for sig selv» var «ca 8500 spalter stof og ca. 1600 klicheer og en telegram- og nyhetsavdeling, som ikke staar tilbage for nogen norsk avis».

I samme oppstilling henviste de til ikke mindre enn 80 kjente personer som i perioden hadde skrevet i Tidens Tegn, fra Selma Lagerløf og Nini Roll Anker blant kvinnene, til Fridtjof Nansen, Georg Brandes, Johan Falkberget, Christian Krohg og mange andre fra kunst og næringsliv.

Leserne ble også presentert for de faste medarbeiderne. For å holde på abonnentene introduserte de en gavepakke på kr. 30 000, «idet vi har bevæget professor Oscar Jæger til at skrive en utførlig, rikt illustrert socialøkonomi. Den vil gratis, i hefter hvert kvartal, bli tilstillet bladets abonnenter.»

Tiden var god for de norske avisene. Alle hadde opplagsøkninger. Men Tidens Tegn økte mest, både relativt og faktisk. Økonomisk gikk det også bra. Allerede fra starten hadde eierne bestemt at alle medarbeidere, fra gulv til loft, skulle få andel i det forventete overskudd. Etter at regnskapet for 1913 var gjort opp, og nødvendige avskrivninger var foretatt og utbyttet utdelt til aksjonærene, ble det bestemt at alle ansatte skulle få til sammen 12 617 kroner som deres andel av overskuddet. Dette tilsvarte omkring ni prosent av de totale personalutgifter.⁸⁴ Ordningen avspeiler ledelsens forhold til de ansatte. Året etter steg tentiemen til 16842. I tillegg fikk de ansatte et sjenerøst julegratiale.

Tidens Tegns første leveår slår på mange måter an den tone som kan følges i avisens spalter i tiden som skulle komme, med redaktør Thommessens politiske og journalistiske ballast fra perioden i Verdens Gang. Han startet som støttespiller for de mest radikale kreftene i Venstre i 1878 og betraktet den gang de mer moderate kreftene i dette partiet som sine motstandere. Etter hvert ble imidlertid også han, sammen med flere andre tidligere radikale venstreledere, mer og mer moderate i forhold til Venstres radikale fløy. Han og mange med ham økte etter hvert forståelsen for en mer samlende nasjonal politikk, hvor også Høyre skulle inkluderes. Det første organisatoriske skritt i denne retningen var dannelsen av «Samlingspartiet» i 1903, ledet av Chr. Michelsen og sterkt støttet av Venstres moderate krefter, inkludert Olav Thommessen.⁸⁵ Etter dannelsen av Michelsens samlingsregjering i 1905, hvor Høyre var med, og provosert av Venstres senere radikaliserings, ble «Frisinnende Venstre» dannet i 1909. Høyre var villig til å strekke seg langt for at dette nye partiet også formelt skulle fungere sammen med Høyre, gjerne med nytt felles og mer samlende navn, men fikk ikke særlig oppslutning for dette hos de tidligere venstrefolkene.⁸⁶ Til tross for meget sammenfallende politiske synspunkter, ville Thommessen og hans frisinne frender fra Venstre ikke formelt stå i samme bås som sine tidligere politiske motstandere. Et sted måtte åpenbart grensen settes for politiske overganger! Denne tvedydighet fulgte Tidens Tegn i hele driftsperioden. Selv om Tidens Tegn var en avis med klare sympatier for de verdier partiet Høyre sto for, ville den ikke for noen pris bli kalt et Høyre-organ. Sympatiene og verdiene tok Thommessen med seg fra Verdens Gang, slik han tok med seg lesere som delte disse verdier. Når så Tidens Tegn i 1920- og 30-årene etter hvert ble oppfattet som stadig mer illojal mot disse verdier, ble også lesernes lojalitet til avisen redusert.⁸⁷

Mandag 2. oktober 1910 flyttet Tidens Tegn til sine nye lokaler i Tostrupgården ved Stortings Plass, første og annen etasje. Fjorten dager senere⁸⁸ rykket 51 av landets mest kjente redaktører inn en annonse, hvor de «indbyr redaktører og fast ansatte medarbeidere ved dagspressen» til møte i Kristiania 29. oktober klokken 8 aften, for å danne presseforening for Norge. Fra Tidens Tegn undertegnet T. Tellander og O. Thommessen. Bare Amandus Schibsted manglet på listen over de kjente redaktørene som sto som innbydere til å danne det som senere ble Norsk Presseforbund.

Olav Thommessen hadde i sitt mer enn trettiårige redaktørliv beveget seg fra venstresiden i norsk politikk og over til sentrum-høyre, slik han hadde beveget seg på det personlige plan. Fra enkel arbeider- og småbruker-familie på landsbygden til slottsherre på Stabekk⁸⁹ utenfor Oslo. Fra «gudsord fra landet» til sentral pressefigur, omskrevet i egen bok av selveste Knut Hamsun,⁹⁰ sentral politisk «doldis» med anerkjent innflytelse,⁹¹ gift godt borgerlig.⁹² Dette var en bevegelse i et politisk landskap som var i overensstemmelse med hans sosiale og private ferd, fra arbeidersonn på Borre til middag med Bjørnstjerne Bjørnson hos Henrik Ibsen på Viktoria Terrasse i Kristiania.⁹³ Dette er en ikke usannsynlig forklaring på hans sterke aversjon mot det han oppfattet som en trussel mot det etablerte samfunn han hadde vært med å kjempe frem. Thommessen gikk mer og mer mot høyre; hans gamle parti Venstre gjorde det motsatte. Avstanden til Venstre og dette partis venstrefløy, representert ved Arbeiderdemokratene, var stor da Tidens Tegn så dagens lys i 1910. Det ble således Venstres leder Gunnar Knudsen, og Arbeiderdemokratenes Johan Castberg, som Tidens Tegn etablerte som sine politiske hovedmotstandere. Ikke minst også fordi han fryktet det nylig etablerte norske arbeiderparti, og enda mer venstreorienterte krefter, som nu var i ferd med å få fotfeste og innflytelse i norsk politikk.

I mars 1912 kjøpte A/S Tidens Tegn en egen bygård, nemlig Akersgaten 34, der hvor Verdens Gang hadde vært leietaker helt frem til Madsen røk uklar med Thommessen. Selgere var redaktør Olav Thommessen og arkivar K.V. Hammer,⁹⁴ de to som i sin tid kjøpte Verdens Gang sammen med Olaf Madsen i 1890-årene.⁹⁵ Historien sier intet om Verdens Gang ble sagt opp som leietager eller om de ikke var i stand til å betale husleien. Verdens Gang ble slått konkurs året etter. Kjøpesummen Tidens Tegn betalte for Akersgaten 34 var kr. 115 000. Man satte i gang omfattende «oppudsing, istandssettelse og utvidelse».

Både utvidelsene og istandssettelsene bidro til at lokalene fungerte godt da avisen endelig fikk flytte inn. Det ble bygget en ny tredje etasje mot gaten, hvor bladets tegner og klicheeanstalt ble plassert. En «nybygget hyggelig trappehall fører op til redaktionskontorene i anden etage,» fortalte de sine lesere. Akersgaten 34 ga Tidens Tegn endelig en mulighet til å samle alle sine ressurser på ett sted. Virksomheten var til da blitt drevet fra tre forskjellige steder i byen. I bakgården ble bygningene tatt i bruk til det nye trykkeriet og til maskinsetteriet. Papirlager og støperi ble plassert i kjelleren. Lokalene ble tatt i bruk året etter, 3. mars. Da flyttet avisen fra sine midlertidige lokaler i Tostrupgården ved Stortinget.⁹⁶ Tidens Tegns aksjekapital ble på samme tid utvidet fra 250 000 til 300 000 kroner.⁹⁷ Det er ikke utenkelig at denne utvidelsen ble nødvendig for å finansiere forbedringene i Akersgaten 34.

1. juli 1913 annonserte Olav Thommessen at sønnen Rolf ville fungere som vikar i redaktørrollen i sommerferien. Han sendte et signal om den planlagte arvefølge på redaktørtronen: «Redaktør O. Thommessen er bortreist i juli. Under hans fravær besørger redaksjonen av dr.phil. Rolf Thommessen».⁹⁸

Han hadde allerede da, bare tre år etter å ha etablert sin egen avis, begynt å tenke på å finne en etterfølger. Olav Thommessen var da 62 år. To år senere⁹⁹, kom denne meddelelse: «Dr.phil. Rolf Thommessen indtrær fra i dag som medredaktør av 'Tidens Tegn'».

Arvefølgen innen familien var åpenbart bestemt. Og Tidens Tegn fortsatte å selge sine gode resultater til leserne og ikke minst til annonsørene. De fremhevet sterkt at avisen var landsomfattende. En tabell over hvor de faste abonnentene befant seg, ble trykket den 29. juni 1912:

Smaalenenes amt	1421	Søndre Bergenhus amt	377
Akershus	3327	Bergen by	581
Hedemarken	1531	Nordre Bergenhus amt	213
Kristians amt	1234	Romsdal	637
Buskerud l	456	Søndre Trondhjem	629
Jarlsberg og Larvik	1228	Nordre – « –	264
Bratsberg	962	Nordland	728
Nedenes	416	Tromsø	292
Lister og Mandal	349	Finmarken	284
Stavanger	527		
Totalt utenbys 16456 abonnenter.			

I tillegg kom et nesten tilsvarende antall fra innenbys abonnenter.

For virkelig å hamre fast at Tidens Tegn var landsomfattende, slo avisen fast at «'Tidens Tegn' har abonnenter ved 1733 postanstalter i Norge». Og ikke bare det: «Tidens Tegns udbredelse utenfor Kristiania overstiger med tusener ethvert andet politisk dagblad».

Og videre: «Tidens Tegn er følgelig fremfor nogen anden norsk avis et blad for hele landet». Opplag: 29 451 i september.

Men Tidens Tegn skulle ikke «komme her og komme her». Dagen etter, den 30. juni, annonserte Aftenposten i Tidens Tegn at de på vanlige ukedager var mye større! De hadde et opplag på 33 000, og ikke mindre enn 38–39 000 på søndager. De kunne også fortelle at deres ukeutgave «Ugens Nyt» «overgår ethvert politisk Blad i Landet i Udbredelse utenbys». Intet mindre! I annonsen kunne de fortelle i hvilke 1951 postdistrikter de 22 295 blader ble solgt.

Dette knuste ikke Tidens Tegn. På lille julaften kunne de på en helside fortelle om den veldige utvikling som Tidens Tegn hadde hatt siden starten for mindre enn to år tidligere. Opplaget var kommet opp i 30 000. De hadde i løpet av 1912 levert 12 080 spalter tekst, 980 artikler av navngitte forfattere, og hadde publisert 2 321 bilder og kart. De slo med bred penn fast at «i forhold til indholdets værdi og mængde» så var Tidens Tegns landets billigste dagblad.

Fremgangen fortsatte uten stopp. I oktober 1913 var opplaget steget til 32 096 og til 33 000 ved årets utgang. Avisen kom etter hvert ut med tyve sider. Dette var ikke spesielt nytt, etter at den nye pressen var blitt installert. Den hadde klart 40 sider da de trykket jubileumsavisen samme vår. Bare fire måneder senere hadde opplaget steget til 36 370. En stor annonse ga leserne en del nøkkeltall og sammenlignet med året før.

1. kvartal 1914		1. kvartal 1913	
Innbetalt kontingent	20 920, 40	mer enn fjorårets kvartal	
– « – porto	4 730, 13	– « –	
Gj. snitt opplag i april	36 370 eks.	Gj. snitt opplag i april	var 29 816
Trykte sider: 1978 s. i snitt, 12,1 s.pr dag		Trykte sider: 888; i snitt 10,2 per dag	

Og fremgangen fortsatte. per 28. juni 1914 var opplaget 37 570. Og inntekten var kr. 66 496,49 mer fra abonnentene i 1914 enn i 1913. Men det var det neste året som virkelig dro opplaget i været. Den 27. mars 1915 annonserte Tidens Tegn at opplaget var kommet opp i 50 000. Og 52 442 daglig per 15. juli. Pinseopplaget i slutten av mai var ekstraordinært, opp til 64 800 eksemplarer.

Den største «bomben» i slaget om opplagene kom bare noen få dager senere. Som svar på utsagnet i Tidens Tegn den 15. juli, rykket Aftenposten inn en stor annonse hos sin konkurrent. Den fortalte om fremgangen til sin egen avis, som blant annet ble dokumentert med de stadig økende innbetalingene av kontingent. Stigningen var på kr. 32 331,56 fra en sammenlignbar periode fra 1913 til 1914. Stigningen fortsatte i 1915, og annonsen fortalte at:

der i 1ste halvår iaar for udebys abonnement er indbetalt kr. 24.165,65 mer end i samme tidsrom i fjor, og at der for indenbys abonnement er indbetalt kr. 25.855,46 mer end i samme

tidsrom i fjor. Altså en stigning af til sammen kr. 50.021,11 i første halvår i år. Kristiania 14de juli 1915.

Aftenposten annonserte at deres opplag nu var 50 743.¹⁰⁰

Tidens Tegn fikk nu anledning til å klinke til midt over hele første side med denne kjempetriumf:

Nummer 1

«Tidens Tegn» garanterer, at det er landets mest utbredte dagblad, og er villig til, paa hvilken som helst maate det maatte ønskes, at underkaste sig en undersøkelse herom i sammenligning med ethvert andet norsk dagblad. Det gjennomsnittlige daglige oplag ved kvartalskiftet var 52.442.

Tidens Tegn hevdet at den var blitt Norges største avis. Nummer en i opplag. En skikkelig utfordring til hovedkonkurrenten Aftenposten. Tidens Tegn nøyet seg ikke med det: Disponent Sigurd Iversen sendte Aftenposten et brev hvor han ba om bekreftelse på at det var riktig, som konkurrenten hevdet i en annonse, at opplaget til denne avis i 3. kvartal 1920 hadde vært 5000 eksemplarer større enn Tidens Tegns, «altsaa over 67.442».

Det skulle imidlertid vise seg at Tidens Tegn nok hadde tatt munnen litt for full. Aftenposten tok disponent Iversen på ordet og deltok i en opptelling, med deltagelse fra begge lag. Der ble det bekreftet at det nok var Aftenposten som fortsatt var størst. Tidens Tegn og Rolf Thommessen måtte bite i det sure eplet og innrømme at tallenes tale var klare. De måtte jobbe videre for å banke konkurrenten.

Og jobbe videre gjorde de. Tre måneder senere var opplaget steget med 2718 eksemplarer, til over 55 000. Abonentene fordelte seg slik:

Kristiania	31 728
Hamar	7 530
Kristiansand	6 024
Bergen	3 218
Tromsø	2 886
Tronhjem	2 462
Utenriks	1 184
Totalt	55 027

Ved årets utgang 1916 hevdet Tidens Tegn at opplaget var steget til 64 730. Aftenposten forteller fra sin statistikk, trykket 28. mars 1989, at deres offisielle opplag var 44 200 dette år.¹⁰¹ Dette må, ifølge de tall som kom frem fra Iversen-utspillet, åpenbart være feil. Morgenbladet hadde på denne tiden ingen annonser som fortalte om sine opplag. Det hadde imidlertid Morgenposten, som i en annonse 11. november 1912 hadde annonsert i Tidens Tegn, under navnet «Christiania Nyheds- og Avertissements-Blad», at de hadde et opplag på 49 200 på det tidspunkt. Dagbladet, som hadde fått Einar Skavlan som redaktør i 1916, og i den forbindelse averterte med «Dagbladet i ny skikkelse»,¹⁰² fortalte heller ikke noe om sitt opplag.

Selv om de nedenstående opplagstall ikke i hvert enkelt tilfelle er fra samme år, forteller de likevel noe om størrelsen på de forskjellige aviser¹⁰³ i forhold til hverandre:

Verdens Gang	per 03.08.1910	15 500
Aftenposten	per 31.12.1917	49 800
Dagbladet	per 31.12.1919	13 920
Morgenposten	per 01.01.1914	48 240
Varden	per 05.05.1916	10 500
Tønsberg Blad	per 31.12.1916	5 400

Trangviksposten	per 11.12.1911	25 000
Adresseavisen	per 19.09.1911	7 500
Drammens Tidende	per 06.03.1916	16 500
Norske IntelligensSed.	per 05.07.1914	19 713
Nidaros	per 22.08.1914	12 100

4.8 Penger i kassen?

Olav Thommessen skrev i sin nekrolog over Amandus Schibsted, publisert den 8. mai 1913, at

Det var Schibsteds lykke, at han ved siden herav ogsaa sad inde med sit blads øverste forretningsmæssige styre. Han kjendte ikke det modsætningsforhold mellem den redaktionelle og økonomiske ledelse, som saa ofte har faaet selv store blade til at stagnere, og det var et heldig grep paa begge dele, som satte ham istand til at oparbejde sit blad fra et forholdsvis beskedent til et grunfæstet foretagende.

På samme tid la han til:

Hvad han kunde savne av forudsætninger, erstattet han med et instinkt, som sjelden tok feil, og som tillot ham at forme et blad efter publikums behov.

Schibsted forsto instinktivt at det var et nært forhold mellom den redaksjonelle og økonomiske ledelse. Det lå ingen automatikk i at det fra store annonseinntekter og salg av faste abonnement skulle følge at avisbedriften tjener nok penger til å betale alt det ledelsen prioriterer. Dette hadde alle meningsavisene smertelig fått erfare i de forholdsvis mange årene våre referanse-aviser hadde eksistert. Og det var noe Tidens Tegn også måtte forholde seg til. Alle opererte med omtrent de samme rammebetingelser. Tabellen under viser hvordan Tidens Tegn fungerte økonomisk sammenliknet med konkurrerende foretak.

Tabellene er delt i to. Den første viser ide-avisene som det er mest naturlig å sammenligne med Tidens Tegn. Verdens Gang under Thommessens ledelse hadde, før hans avgang i mai 1910, en økonomi som var lik eller bedre enn de andre avisene i denne tabell. Dagbladet bare hanglet og gikk, så vidt. Morgenbladet fungerte bra. For denne studie er tallene for Tidens Tegn naturligvis mest interessante etter at denne avis hadde fått anledning til å drive noen år. Den andre tabellen viser de mer forretningsorienterte aviser.

Kristiania-avisers økonomiske situasjon i 1917:

Ide-aviser:

År	Tidens Tegn		Verdens Gang		Dagbladet		Morgenbladet ¹⁰⁴	
	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt
1907			400 000	40 000	15 000	800	400 000	25 000
1908			400 000	33 000	55 000	2500	400 000	25 000
1909			400 000	35 000	55 000	2500	400 000	25 000
1910			400 000	36 000	55 000	2500	400 000	28 000
1911	120 000	800	360 000	5 000	ukjent		400 000	32 000
1912	110 000	5400	0	0	«		400 000	40 000
1913	160 000	0	0	0 ¹⁰⁵	0	0	485 000	36 000
1914	155 000	0			82 000	0	454 000	25 000
1915	181 000	25 250			79 000	0	441 000	20 440
1916	194 000	42 640			86 000	0	469 000	18 134
1917	446 000	94 550			187 000	0	569 000	45 700

Forretnings-aviser:

År	Aftenposten ¹⁰⁶		Morgenposten ¹⁰⁷	
	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt
1907	540 000	80 000	1 340 000	136 000
1908	600 000	90 000	1 340 000	136 000
1909	700 000	100 000	1 320 000	133 000
1910	760 000	106 000	1 320 000	138 000

1911	900 000	125 000	1 340 000	148 000
1912	640 000	136 000	1 360 000	162 000
1913	614 000	148 000	1 466 000	173 300
1914	643 000	185 700	1 505 000	178 678
1915	885 000	241 000	1 581 000	188 303
1916	2 200 000	160 000	1 602 000	177 344
1917	285 000	316 400	1 660 000	188 400

Likningen for Tidens Tegn i 1912 viser en inntekt på 5400 kroner, opp fra 800 i 1911. Formuen er 110 000 kroner, ned 20 000 fra året før. Tilsynelatende ikke et helt strålende resultat, selv om likningsprotokollene bør tas med en liten klype salt. Vi kjenner ikke til hva som er trukket fra, for eksempel i form av store avskrivninger på byggearbeidene i Akersgaten 34, som avisen hadde kjøpt¹⁰⁸ et år tidligere og hvor det ble foretatt store ombygninger. Eller på den nye firedoblete rotasjonsmaskin, med automatisk støperi, som var innkjøpt i oktober året før.¹⁰⁹ Eller på den nye klichéanstalt, som kom i drift ved årets begynnelse.¹¹⁰ Med slike avskrivningskrav i tankene, og når vi sammenlikner med de andre¹¹¹ avisers inntekter, som hadde fungert lenge og ikke hadde de samme utgifter i form av innkjøp og opp-pussing, er det grunn til å anta at Tidens Tegn hadde et brukbart overskudd å ta av når de allikevel oppviste dette resultat.

Det var dette året¹¹² Tidens Tegn¹¹³ «gjennomfører et tentiemesystem for hele sit personale». Avisen var åpenbart stolt over denne «innvarsling av nye veier for det sosiale reformarbeid», slik de beskrev det nye systemet på lederplass. Tidens Tegn ønsket å være en spydspiss i dette reformarbeid. Opplegget var, ifølge lederartikkelen, lettforståelig og greit. Først måtte naturligvis avisen ha et overskudd på driften som grunnlag for i det hele tatt ha noe å dele. Deretter måtte det bli foretatt nødvendige avskrivninger. Så måtte aksjonærene få fem prosent renter av investert kapital. Av det overskuddet som nu var igjen skulle det foregå en deling mellom personalet og aksjonærene «som indenfor et med rimelighet paaregnetlig overskudd vil sikre personalet omkring 10 prosent av sine lønninger som tentieme.»¹¹⁴

Hvis inntektene skulle stige ytterligere, mente avisen at det skulle kunne bli mulig at opp til 20 prosent av utbetalte lønninger kunne være denne planlagte deling av overskuddet. Det hadde hele tiden vært et ønske hos eierne å finne et system som kunne gi et rettferdig uttrykk både for kapitalens og arbeidets betydning. For på denne måten å vise en ny og positiv vei i landets sosiale reformarbeide. Avisen ønsket i denne forbindelse også å sikre alle ansatte andre goder. Tre måneders gjensidig oppsigelsesfrist ble standard i bedriften. Alle skulle ha 14 dagers sommerferie med full lønn og full lønn under militærtjeneste. De hadde også et ønske om å forsøke å gjennomføre åtte timers arbeidsdag og sikre hver familieforsørger en livspolise på tusen kroner. Når alle disse godene var blitt gjennomført, mente avisen å kunne ha dekning for å «betegne 'Tidens Tegn' som en virkelig mønsterbedrift».

Tidens Tegn hadde allerede fra første dag tatt avstand fra den radikale arbeiderbevegelse. Disse ble i Tidens Tegns spalter betegnet som «socialistene». Redaktør Thommessen oppfattet seg som radikal, men ikke som sosialist, slik han uttalte til redaktøren i Hallingdølen i 1911. Blant «socialistene» var fagbevegelsen i sin daværende form inkludert.

Det lå derfor utenfor dette nye tentiemesystemet, som var bygget på gjensidig tillit og gjensidig interesseforhold, å være medlem av noen fagforening. Dette gjaldt begge parter. Avisen hadde således meldt seg ut av Norsk Arbeidsgiverforening. Trykkeri- og setteri-personalet hadde på sin side, ifølge avisen etter store betenkeligheter og alvorlige overveielser, meldt seg ut av sine respektive fagforeninger. Begrunnelsen for dette var, fortsatt ifølge avisen, selve prinsippet om arbeidets andel av utbyttet. Dette kunne komme til å få den største betydning for den sosiale utvikling i Norge, hevdet Tidens Tegn.

At de ansatte i Tidens Tegn meldte seg ut av sine respektive fagforeninger var ikke spesielt populært i disse foreninger. Socialdemokraten og andre representanter for «socialistene» gikk hardt ut mot denne nye ordningen. Både mot selve prinsippet og mot denne spesielle sak. De fikk sterk støtte fra enkelte andre aviser, ledet av en meget indignert Amandus Schibsted i Aftenposten. Ordbruken var så kraftig at leserne lett kunne tro at det dreiet seg om et godt etablert personlig motsetningsforhold mellom herrene Thommessen og Schibsted. Personalet i Tidens Tegn var, ifølge

Aftenpostens redaktør, ført på villspor. Tallene Tidens Tegns ledelse hadde lagt frem, var dessuten gale, mente Schibsted. En fresende debatt fulgte i de to avisers spalter. Aftenposten fortsatte

sine overfald paa «Tidens Tegn» paa en maate, som maa vække hæderlige menneskers enstemmige fordømmelse.

skrev Thommessen i en lederartikkel 4. februar 1913. Han hevdet at Schibsted ikke bare var, sin vane tro, illojal overfor sine kollegaer. Nei, Tidens Tegns redaktør kunne slå fast at han aldri, «selv fra d e t hold, har oplevet et saa ondsindet og brutalt konkurrancenid».

Det hele endte med at Tidens Tegn oversendte Aftenpostens artikler til «Norsk arbeidsgiverforening», idet avisen uttrykket håpet om at foreningen ville vite å stemple dem etter fortjeneste.

4.9 Samfunnsforhold

Norsk presse var i perioden fra 1880-årene, og godt inn i Tidens Tegns første decennium, preget av stor ekspansjon. Antall nye aviser økte betydelig¹¹⁵ og opplagene var stigende. Det var flere årsaker til dette. Befolkningsveksten var stor, og stadig flere kunne lese og skrive. Industrialiseringen var på full fart inn i Norge. Dette førte til etablering av spesialisert industri og større arbeidsdeling. Folk flyttet på seg mer enn tidligere, som oftest fra bygdene og inn til urbane strøk hvor det var muligheter for arbeid i de nye industribedriftene. Produksjonen ble mer mekanisert. Dette la grunnlag for masseproduksjon av standardiserte produkter. For å få solgt varene sine måtte bedriftene mer enn tidligere tenke på markedsføring. Annonsering var en del av de nye markedsføringsmetodene. Ettersom det tyvende århundre la år på seg, steg annonseinntektenes betydning for den enkelte avis. Herrer som Olaf Madsen og Amandus Schibsted var blant dem som tidlig ble klar over sammenhengen mellom mange annonser og gode inntekter.

Parallelt med den økende industrialiseringen ble moderne teknologi introdusert for de norske avisene. Trykkerimaskinene ble mer avanserte og var spesialprodusert for trykking av aviser. I 1863 kom den første rotasjonspresse.¹¹⁶ Dette revolusjonerte avisproduksjonen, ved at trykkingen kunne foregå på «endeløse» papirruller. Skrivemaskinen ble oppfunnet i 1867 og ble henimot århundrets slutt stadig mer nytt i redaksjonene. Telegramteknologien ble introdusert og det ble mulig for avisene å kjøpe stoff fra mange kilder.

Tidens Tegn høstet fra første dag fruktene av denne utvikling. Regnskapstallene er gode i årene som fulgte etter etableringen i 1910. I 1915 stiger både inntekt og formue merkbart. Året etter, to år inn i første verdenskrig, går det enda bedre. Men det er i 1917 at økonomien virkelig tar av. Innkomsten dette året er mer enn dobbelt så høy som nest beste avis, Morgenbladet. Formuen til Tidens Tegn ble etter fem års full drift nesten like stor som det Morgenbladet har oppnådd i løpet av bortimot seksti år. Selv om ingen av avisene, på tabellen over, økonomisk kan måle seg med forretningsavisene Aftenposten og Morgenposten. Disse avisene¹¹⁷ ble startet for å tjene penger og ikke for å kolportere meninger, kultur eller redaktørens personlige synspunkter. En form for avisdrift som Thommessen åpenbart forsto og respekterte, slik han uttalte seg i nekrologen over Schibsted. Tabellen viser at disse aviser tjente gode penger. År for år er sten etter sten lagt på det økonomiske fundament. Da Tidens Tegn så dagens lys i 1910 hadde begge disse aviser en enestående økonomisk handlefrihet, med store opplag og massevis av annonser. Aftenposten og Morgenposten var de beste eksempler på at økonomisk tankegang fungerte bra, eller helst også var helt nødvendig, innen avisbransjen.

Tallene over bekrefter at de aviser som hadde en forretningsstrategi som i hovedsak gikk ut på å tjene penger, stilte i en økonomisk klasse for seg. Tall fra tidligere presentert tabeller¹¹⁸ viser at allerede i 1889 var Morgenposten i ferd med å sige fra Aftenposten både på formue- og inntekts-toppen. Utviklingen fortsatte uten særlige avbrudd helt frem til de tabeller som er presentert over. At Aftenposten gjorde et bemerkelsesverdig formueshopp i 1916 skyldes sannsynligvis at verdien i «Aftenpostens Trykkeri» måtte bli synliggjort i forbindelse med arveoppgjøret etter eieren Amandus Schibsteds død i 1913. Hans enke Thrine – som fra 1916 sto med tittel redaktør/enkefru i

likningsprotokollene – kan ha foretatt et skifte med sine etterlatte. For å få en rettferdig økonomisk fordeling må man i slike forhold foreta taksering av de verdier som skal fordeles.

I perioden frem til 1910, da Thommessen sluttet, sto de to politiske motpoler Verdens Gang og Morgenbladet omtrent likt økonomisk. Morgenbladet hadde sin skarpeste politiske profil under Christian Friele i slutten av det foregående århundre. Avisen var da eid av R. Hviids enke. Deretter overtok Nils Vogt som redaktør, og mer politisk interesserte forretningsmenn¹¹⁹ kjøpte aksjene. Formuen økte jevnt og trutt under begge eiere og begge redaktører. Inntektene holdt seg stabile. Slik var det også for Verdens Gang under Thommessens ledelse. Aksjekapitalens øking i 1899 skyldes sannsynligvis at de tre nye eierne kom inn. Ut fra tallene for de sammenlignbare avisene over, virker det rimelig at Verdens Gangs majoritetsaksjonær advokat Madsen hadde økonomiske årsaker som grunnlag for sine ønsker om enda større inntjening i Thommessens siste år som redaktør av Verdens Gang. Selv om han fortsatt eide aksjer i pengemaskinen Morgenposten.

Da Tidens Tegn kom inn på arenaen i 1910 var det som et privat interesseselskap. Det vil si: ikke som et aksjeselskap på det tidspunkt. En grunn til dette kan være at det hastet med å komme i gang og at denne formen ble ansett som minst byråkratisk. Med en aksjekapital på 250 000 kroner¹²⁰ og med de to kjente kapitalister Christian Michelsen og Mikkel Dobloug i styret. Enn så lenge. Allerede året etter var begge herrene ute. Før Tidens Tegn hadde eksistert i ett fullt år ble det, den 5. april 1911, anmeldt til firmaregisteret at det

uansvarlige selskap «Tidens Tegns interesseselskap Ltd», hvilket navn ved generalforsamlings beslutning av i gaar er forandret til «Aktieselskapet Tidens Tegn». ... I henhold til disse vedtekter anmeldes: Selskapets formaal er at utgi et dagblad i Kristiania under titel «Tidens Tegn». Selskapets forretningskontor er i Kristiania. Aktiekapitalen er kr. 250.000 fordelt paa 10 aktier a kr. 25.000. lydende paa navn og tidligere fuldt indbetalt til Tidens Tegns interessenselskap Ltd. Aktiene kan ikke frivillig overdrages eller pantsettes uten samtykke git i generalforsamling av mindst 3/5 av samtlige aktier og for øvrig gjælder med hensyn til overdragelse av aktier de vilkaar, som er fastsat i lovens §§ 3 – 4. Bekjendtgjørelse til medlemmer sker ikke i offentlige tidender. Selskapets styre bestaar av selskapets formand redaktør Olav Anton Thommessen, Drammensveien 42, med suppleant dr. Rolf Thommessen, Bærum. Ifølge lovens § 5 er redaktør O. Thommessen berettiget til at fungere som selskapets formand, saaalenge han er chefredaktør for bladet «Tidens Tegn» Selskapets forpligtes av formandens underskrift. Disponent Ragnvald Schack har selskapets prokura.¹²¹

Det kan være flere årsaker til at vennene Michelsen og Dobloug ikke fortsatte i ledelsen etter at Tidens Tegn ble et vanlig aksjeselskap. Det er ikke uvanlig at nye selskaper får med seg kjente personer i sitt styre fordi dette kan gi legitimitet overfor leverandører og kjøpere av selskapets produkter. I dette tilfelle kan det faktum at svært kjente og velstående personer ble med i styret kanskje antyde at de garanterte for lånte beløp, eller muligens selv investerte i foretakendet. Det kan rettes spørsmål ved hvordan Thommessen ellers finansierte starten av Tidens Tegn. En grunn til at Michelsen og Dobloug sluttet kan også være at den svært så uavhengige og selvbevisste redaktør simpelthen ikke ville ha noe styre som han måtte forholde seg til eller kompromisse med. Helt hadde han neppe glemt at han i ikke så veldig mange år tidligere eide 50 prosent av Verdens Gang, og at han hadde mistet den formelle styring med den avisen fordi han, i ettertid kanskje en smule ubetenksomt, hadde solgt stadig flere og flere av sine aksjer. At det var hans medaksjonær Olaf Madsen, som startet med å eie 25 prosent av aksjekapitalen i Verdens Gang da samarbeidet med Thommessen startet, som kjøpte aksjene han solgte, kan åpenbart ikke ha bekymret redaktøren, med de følger det fikk. Denne gang kan han ha tenkt: Nei, nu endelig herre i eget hus! Og det skal benyttes fullt ut.

I firmaanmeldelsen presenterer Thommessen seg ved sitt moderniserte navn Olav Anton. I motsetning til dåpsattesten Olaus Anthon. I personlige brev undertegner han med «Olav», eller «O. Thommessen». I denne avhandling følges hans vaner i denne forbindelse. Han blir her kalt Olav eller O. Thommessen. Mer interessant er det at redaktøren er enestyre. Ingen medsvigerfar eller eksstatsminister er med å bestemme. Sønnen Rolf er suppleant til farens enestyre. Minstegutten Bjørn, oppgitt som cand.jur. og journalist i likningsprotokollene, er ikke med. Men styringen blir i familien.

4.10 Finansiering

Hvordan maktet familien Thommessen å finansiere etableringen av Tidens Tegn? Det er viktig å finne svar på dette spørsmål, fordi underfinansiering av nye firmaer ikke sjeldent forfølger slike selskaper som en mære. Noen firmaer får aldri hodet over vannet på grunn av slike forhold. De er nedsyltet i gjeld, er ofte involvert i økonomisk triksing, og utnytter leverandørkreditter på en måte som til slutt ødelegger enhver form for tillit og troverdighet. Det er neppe grunn til å tro at noe slikt forfulgte Tidens Tegn, men spørsmålet må stilles.

Likningsprotokoller gir som regel en systematisert form for informasjon. Tallene i tabellen nedenfor forteller om den private økonomiske utvikling. For å gi et inntrykk av hva bedriftsledere tjente på denne tiden, er likningstallene for enkelte ikke helt tilfeldig valgte skatteyttere presentert.

Personlige inntekter:

År	Olav Thommessen		Rolf Thommessen	
	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt
1907	40 000	10 000	5 000	3 000
1910	30 000	13 000	30 000	5 000
1911	30 000	13 000	30 000	5 000
1912	30 000	15 000	35 000	6 000
1913	0	8 500	35 000	6 000
1914	?	17 400	58 000	8 900
1915	1 300	23 900	59 000	8 350
1916	11 000	33 400	116 000	10 550
1917	72 000	32 400	178 000	14 150

For å se hvor i det økonomiske bilde disse to avisgrunderne befant seg, er noen andre personers inntekter tatt med:

	1914	1916	1917
Disp. Johan Throne Holst, Freia	26 300	89 400	145 800
Ing. Chr. Wisbech, eget maskinfirma	27 400	88 000	72 900
Adv. Jens P. Heyerdahl	23 000		
Godseier Harald Løvenskiold, Nordmarka	578 400	483 400	
Christian Mustad, fiskekroker	166 000		
Bjørn Thommessen, cand.jur., journalist	4 200	4 600	7 200
Ingar Dobloug, tekstilgrosserer	30 900	396 500	32 885
Birger Dobloug, rentier, broren til fru Anne Th.	21 100	31 400	
Susanna, Dobloug, mor og enkefru fra 1912	53 000	70 200	

Det er verdt å legge merke til at hverken Olav eller Rolf Thommessen hadde noen formue av betydning. Inntektene var heller ikke spesielt høye og ikke i nærheten av de selvstendig næringsdrivende nevnt over. Selv om inntektene steg da den norske økonomien, inkludert Tidens Tegns, tok seg opp i begynnelsen av første verdenskrig.

Familien Dobloug må imidlertid omfattes med spesiell interesse. Rolf Thommessens svigerfar, bondegutten Mikkell Dobloug som dro til byen og slo seg opp, hadde i løpet av årene etter 1871 bygget opp en meget levedyktig manufakturbedrift. Da han døde i 1912 etterlot han seg en millionformue. Yngste sønn Ingar¹²² arvet firmaet «Brødrene Dobloug» sammen med sine to søstere og eldre bror og bygget firmaet videre opp. Det er Doblougformuen vi leter etter, i jakten på hvordan Tidens Tegn ble finansiert. Denne kunne vanskelig gjemmes bort for likningsvesenet.

I deres protokoller finner vi resultatet av Mikkel Doblougs harde arbeid og langsiktige disposisjoner.

Det kan virke som om Mikkels enke Susanna delte formuen med sine barn. Formuesutviklingen ser slik ut:

	1913	1914	1915	1916	1917
Susanna Dobloug			1 219 000		1 295 000
Ingar Dobloug	158 000	193 000	1 015 000		523 000
Birger Dobloug	0		424 000		566 000

Det er Dobloug-barnas formuesutvikling som i denne sammenheng er interessant. Birger hadde null i formue i 1913, det året faren døde. Ingar hadde større formue enn Birger i både 1913 og 1914. Dette kan skyldes at han, i motsetning til Birger, var en arbeidssom ung mann som engasjerte seg i den personlig eide bedriften «Brødrene Dobloug». Da så faren Mikkel døde, er det min hypotese at mor delte en del av boet etter ektefellen og barnefaren. Ingar overtok ansvaret for firmaet året etter farens bortgang. Dette gjorde et meget stort utslag på hans formuesutvikling. Som en del av arveoppgjøret fikk Birger også økt sin formue betraktelig i denne prosessen. Hva skjedde med søsteren Anne Thommessens formuesutvikling?

Etter å ha sett på svoger Rolfs likningstall – idet vi antar at hans hustru Annes, f. Doblougs formue og eventuelle inntekt ville ha kommet med på hans likning – oppdager vi ikke hos Anne/Rolf en økning som skulle tilsvare broren Birgers. Konklusjonen må derfor bli at det ikke fra likningsprotokollene er noen konkrete holdepunkter for en hypotese om at det var Dobloug-ene som sikret finansieringen av Tidens Tegn. Om de stilte opp som garantister vites ikke. Det er ingen grunn til å forestille seg at Doblougene lånte søster eller svoger mange penger, uten at dette gjorde utslag på lånegiver eller lånetakers selvangivelse. Det er ikke mulig å finne noen rimelig forklaring på hvorfor søsterens formuesutvikling ikke fulgte brødrenes. Far og sønn Thommessen klarte åpenbart selv å reise den nødvendige kapital for å få den nye avisen på skinner.

Fra tabellen for avisenes inntekt og formue over fremgår det at de første årene for Tidens Tegn var rimelig gode. Noen stikkprøver fra 1916 viser at avisen ikke hadde problemer med å skaffe annonsører. I februar, mars, april og mai besto avisens sider av 6/10 annonser og bare 4/10 tekst.¹²³

Redaktør Thommessen hadde tydeligvis lært av Olaf Madsen at det var lov å skule til inntektene fra annonser når kampen mellom børs og katedral ble satt på spissen innenfor avishusets vegger. I sin artikkel om den første dagen fortalte han om annonsene som strømmet inn, og om den økonomiske leder, selveste disponenten: som «dagen før starten maatte disponenten bringe sit over hjerte det tyngste, en disponent overhodet kan uttale: at si stop» til flere annonser, fra alle de i næringslivet som ville annonsere i Tidens Tegns aller første nummer. Hans oppmerksomhet på dette dilemma bekreftet han også i nekrologen over Amandus Schibsted: Han refererte til det vel kjente luksudilemma enkelte aviser ble «plaget» med: Motsetningsforholdet mellom den redaksjonelle og økonomiske ledelse, som så ofte – slik han formulerte seg – har fått selv store blad til å stagnere. Eller verre enn det: bukke under. Noe Tidens Tegn så smertelig skulle erfare.

Det er mer vanlig enn uvanlig at nystartede bedrifter sliter med å oppnå overskudd den første tiden. For Tidens Tegns vedkommende må det ha vært temmelig omkostningsmaksimerende å drive avis fra mange forskjellige steder. Trykkerikapasitet måtte kjøpes der hvor trykkeriene var villige til å dele kapasiteten med denne nye kunden. Da kunne trykkeriene selv sette prisen. Å ha kontorlokaler over hele byen, enn si ikke ha et eget opplegg for abonnentene før avisen var på gaten den første dagen, måtte koste mer enn for etablerte foretak. Innkjøp av teknisk utstyr var kapitalkrevende; nedskrivning av kapitalkostnadene belastet det likningsorienterte regnskap. Avskrivninger er tillatt for å sikre at bedriften kan kjøpe ny maskin når den gamle er utslitt. Under forutsetning av at de avskrevete beløp blir satt av til fonds for nyinnkjøp av tilsvarende, fortrinnsvis mer moderne, utstyr. Bedriftshistoriene forteller oss dessverre altfor ofte at mange selskaper foretar avskrivninger av skattemessige hensyn og bruker det avskrevete beløp i driften for øvrig. Den fremtidige historie vil fortelle om Tidens Tegn gikk i denne fellen. Når avisen etter hvert klarte å samle de forskjellige kontorer til den innkjøpte bygård Akersgaten 34, ble det enda flere ekstraordinære omkostninger. I

form av opp-pussing, produksjon av trykksaker, innredninger og så videre. Det er ikke urimelig å anta at de første syv årenes inntekter under Olav Thommessens ledelse gikk med til konsolidering. I denne perioden er det sannsynlig at forholdene ble – bevisst eller kanskje mest sannsynlig ubevisst – lagt til rette for at sønnen Rolf kunne overta en bedrift med fast økonomisk grunn under føttene. Nedenfor skal derfor de rammebetingelser som var tilstede da Rolf Thommessens overtok som ansvarlig redaktør og administrerende direktør 1. august 1917 bli viet oppmerksomhet.

4.11 Oppsummering

Når vi i ettertid ser resultatet, kan det slås fast at det ikke var hverken latterlig eller pretensiosøst at akkurat Olav Thommessens startet sitt eget meningsorgan. Resultatene, i form av opplag og inntjening, bekrefter dette. At Tidens Tegn kunne etablere seg som en ledende, landsdekkende¹²⁴ avis fra første dag, skyldes redaktørens posisjon blant leserne, i pressen, og innen kultur og politikk. Han ble merkevarenavnet som lot seg overføre fra en produsent – avisen Verdens Gang – til en annen: Tidens Tegn. Kjøperne av tjenestene til den nye avisen fulgte merkevarenavnet. Etter syv års drift hadde Olav Thommessens etablert en levedyktig bedrift.

Det er mer enn kan sies om Olaf Madsen med sin redaktør Mons Mjelde i Verdens Gang. Høsten 1913 ble denne avis slått konkurs.¹²⁵ Boet ble overtatt av nye eiere. H. Oppedal ble hentet fra Adresseavisen i Trondheim og ble ny redaktør. Men Verdens Gang hadde allerede fått sitt banesår. I 1923 måtte den daværende redaktør Hermann Kr. Lehmkuhl – en slektning av Tidens Tegns styreformann fra 1938, Joakim Lehmkuhl – kaste inn håndkle. Verdens Gang la ned sin virksomhet og ble opptatt i Tidens Tegn. Stadig nye ingredienser kom til syne i dramaet omkring Tidens Tegn.

-
- 1 VG, 26. september 1910.
 - 2 TT, 13.oktober 1913: A/S Verdens Gang, inkl. trykkeri, setteri og øvrige eiendeler, solgt til konsortium for ca. kr. 50 000.
 - 3 Hun oppga tittel som redaktør i likningsprotokollen etter at ektefellen Amandus døde i 1913.
 - 4 Olav Thommessens eide opprinnelig 50 prosent av utestående aksjer, men solgte seg suksessivt ned etter hvert som han hadde behov for penger. Kanskje trengte han påfyll da han kjøpte «Stabekk Slot» i februar 1902? Det var sannsynligvis den andre større aksjonæren, Olaf Madsen, som kjøpte de fleste av disse aksjene, og som etter hvert ble den dominerende eier.
 - 5 Tidens Tegn, 1. mai 1911, redaktør Olav Thommessens erindring av hva som skjedde ett år tidligere.
 - 6 Eksempler: Schibsted-gruppen startet i 1988 «Osloavisen» med den kjente pressemann, tidligere redaktør i både Aftenposten og Verdens Gang, Andreas Norland, som redaktør. Avisen kom ut ca. et halvt år før den ble nedlagt. Schibsted-gruppen investerte om lag 80 millioner i dette prosjekt. Trygve Hegnar, som hadde slått seg opp på finansbladet «Kapital» og tjent gode penger på dette, startet sin avis «Blikk» den 28.oktober 1977, med bare en million som investering. «Blikk» kom ut med 49 utgaver, frem til 23. desember. Den kostet to kroner i utvalg. Avisen «Dagen» i Danmark ble startet i oktober 2002 og ble nedlagt samme høst etter bare 42 dagers utgivelse.
 - 7 Jono El Grande, Aftenposten 19. mars 2007, kulturbilaget s. 12: «En merkevare er summen av publikums positive oppfatninger av produktet og produktets avsender».
 - 8 H.P. Thommessens; Historisk Tidsskrift nummer 3, 1995.
 - 9 I motsetning til «økonomisk sett». De fleste aviser på den tiden slet med økonomien.
 - 10 Olav Thommessens til sønnen Rolf i 1898: «Du ser at Gulbrandsen er blitt redaksjonssekretær. Mjelde likte det ikke, men han har dessverre gitt etter for sin svakhet mens jeg var borte». Brev fra OT til RT 4. mars 1899: «Jeg har måttet skille meg med Gulbrandsson, han var uforskammet. Nå håper jeg på Mjeldes edrulighet». Brev fra Helga Thommessens til sønnen Rolf 4. mars 1899: «Gulbrandsson er ikke mer i avisen. Han var uforskammet mot far i innvielsesfesten i den nye klubb [...] Far er nokså glad at han er kvitt ham, bare Mjelde var til å stole på, han er jo meget flinkere og hyggeligere å arbeide sammen med». Brevene i privat eie.
 - 11 Kåre Valebrokk, sjef i norsk TV 2 og tidligere sjefredaktør i Dagens Næringsliv, reiste dette spørsmål i Aftenposten, 8. desember 2002 s. 3: «Er ledelse i en mediebedrift det samme som i enhver annen virksomhet?» Og svarte slik: «For direktøren er det det samme. Men sjefredaktøren er i en helt annen situasjon».

-
- 12 Olaf Madsen traff en fransk dame like etter århundreskiftet. Han forlot sin kone Frederikke og boligen i Grimelunds vei nr 8 på Slemdal i Oslo, der hvor svigersønnen Emanuel Vigeland, brøren til Vigelandsparkens far, billedhugger Gustav Vigeland, senere fikk skilt ut en tomt og bygget sitt mausoleum. Madsen flyttet med damen til Paris før slaget med Thommessen sto i 1910. Han trodde åpenbart at han kunne styre, og tjene mer penger på, Verdens Gang, selv om han bodde i Frankrike.
 - 13 Aftenposten 10. september 2002, Per Egil Hegge: «Dårlig nytt om nyheter»: om finansinteressers involvering i aviser.
 - 14 Tidens Tegn, annonse 13. februar 1914: Avisen ble overtatt av nye interesser, med ståsted i næringslivet, særlig shipping. Det nye styret besto av skipsredere, med Rudolf Olsen, medeier i det store norske rederiet Fred. Olsen, i spissen. Olaf Madsen var nu ute av Verdens Gang. I 1923 kastet også rederne inn kortene. Verdens Gang ble da slått sammen med Tidens Tegn. Dagens Verdens Gang har ingen tilknytning til den tidligere avis.
 - 15 Et medlem av den finansielle elite som kjøpte aksjer i Tidens Tegn i 1938 var Thomas Stang. Han var, sammen med skaperen av det høyreorienterte Fedrelandslaget Joakim Lehmkuhl, drivkraften bak overtagelsen av avisen, og hadde tjent penger på bl.a. salg av potetgull.
 - 16 Joakim Lehmkuhl tok med seg agenturet for kjøleskapet «Frigidaire» da han kom tilbake fra studiene i USA i begynnelsen av 1920-årene.
 - 17 Fra *Studentene fra 1870, 50 års jubileum*, Kra. 1920: Madsen grunnla et kredittopplysningsbyrå i 1880 og tjente derfra penger til senere investeringer. Blant annet i Verdens Gang og Morgenposten.
 - 18 Th.Tellander, Tidens Tegn 1. mai 1935: Einar Skavlan, senere redaktør i Dagbladet; Vilh. Tvedt, senere direktør i NRK, Sylfest Mundal, senere skoleinspektør i Tønsberg, Oluf Høy, senere konsul i Fredrikstad, Walther Halvorsen, kjent Pariser-nordmann og kunstkjenner.
 - 19 Det er intet kjent i familien Thommessens økonomi som tilsier at de maktet å reise den nødvendige kapital på egen hånd. Det var sannsynligvis disse økonomiske grunnpillarer bak etableringen av Tidens Tegn i 1910: den meget velstående skipsreder og familievenn Christian Michelsen, sammen med den like velstående tekstilgrosserer Mikkell Dobloug, Rolf Thommessens svigerfar. Denne hypotese bekreftes ved at disse to ble valgt inn i den nye avisens styre. Økonomisk støtte kan også ha kommet fra Helga Thommessens familie Clausen.
 - 20 Stenseth, Bodil, *En norsk elite*, Aschehoug, Oslo 2000, s. 17.
 - 21 Ibid, s. 19. Fridtjof Nansens kone Eva (f. Sars) var søster til Mally, gift Lammers, og de to kjente forskere, zoologen Ossian og historikeren J.E. Sars.
 - 22 Målingens metode: notert ned i en uke den plass annonsene krevet i forhold til den plass teksten fikk.
 - 23 TT, 1. mai 1911, red. O. Thommessen: «Han røkte cigaretter hele natten og ydet de frisinne den mest uegennyttige hjelp, mens han tenkte paa sine egne konsoliderte ledere til dagen derpaa».
 - 23 Suksessen var så stor og så uventet, fra det aller første minutt avisen var på gaten, at det måtte trykkes det ene nye opplag etter det andre.
 - 24 H.P. Thommessen, hovedfagsoppgave, Universitetet i Trondheim 1991: *Verdens Gang og redaktør Thommessen – fra Johan Sverdrup til Christian Michelsen*.
 - 25 TT, 10. mai, fra byfogden i Kristiania.
 - 27 Tidens Tegn kalte konsekvent partiet Venstre for «de konsoliderte», eller «konsoliderte Venstre», etter den såkalte «konsolideringen» i 1908, da de ikke helt rett-troende stortingsmennene ble effektivt ekskludert fra Stortingets Venstreforening.
 - 27 TT, 1. mai 1911.
 - 28 Tidens Tegn (senere bare TT), 26. januar 1924.
 - 29 Olav Thommessen (senere bare OT), til konen Helga høsten 1898. Mons Mjelde mistet på denne tid sin 17 måneder gamle datter.
 - 30 Ibid, 4. mars 1899.
 - 31 Opplysninger gitt av Anders Mjelde, Nygårdsvei 14, 4319 Sandnes, barnebarn av Mons Mjeldes yngre bror Anders, i brev til forfatteren høst 2004.
 - 32 Vold, s. 260.
 - 33 Ibid.
 - 34 Mons Mjelde, til sin mor, 7. oktober 1909.
 - 35 Brevet er hos Anders Mjelde.
 - 36 Kitty Wentzel, i brev til Gerd Mjelde, 8. september 1953. Mange av disse ble senere betrodd medarbeidere i Tidens Tegn.

-
- 37 Leder i Verdens Gang 19. april 1910.
38 VG, annonse 16. september 1910.
39 Mons Mjelde, brev til broren Lars, 6. november 1911.
40 Ibid, 18. desember 1910.
41 Mons Mjelde, til Lars, 27. august 1912.
42 Ibid, 27. august 1912.
43 TT, 2. april 1913, Knut Hamsun til «Hr. dr. Hjalmar Christensen: Jeg læste i et telegram til et Tromsøblad, et det er du, som har skrevet den sanseløse artikel imot amtmænd Aarrestad. Nu leser jeg i Aftenposten, at vedkommende forfatter ikke var «storlinjet nok» til at paata sig skylden for artikelen, med lot redaktør Mjelde undhjælde for den».
44 TT, 20. mars 1913.
45 Ibid, 21. mars 1913.
46 Helge Krog, *Det store vi*, Gyldendal, Oslo 1939, s. 4: «'Dagen' er 'Verdens Gang', hvor jeg var journalist fra 1912. 1913 var avisens stilling uavlatelig kritisk.» «Ja, redaktør Welle er redaktør Mjelde».
47 Mons til bror Lars 11. april 1913: «pressepøbelen har jo søkt å terrorisere ogsaa de høistærværdige herrer i Høiesteret».
48 Ibid.
49 Ibid. Det ble, uten hell, gjort forsøk på å få Mjelde ekskludert av presseforbundet.
50 Ibid.
51 Mons til Lars 25. september 1913, et meget detaljert og utførlig brev. Han beskriver kaoset i VG på denne tiden. Om hvordan forskjellige interesser forsøker å sikre seg konkursboet, beskrivelse av aktørene, som de senere redaktører Opedahl og Lehmkuhl, og de interesser som til slutt etablerte Nye Verdens Gang, som igjen måtte kaste kortene. Tidens Tegn overtok selskapets forlagsretter 5. februar 1923.
52 Statistisk Sentralbyrå. Gjennomsnittlig levealder for menn i Norge født 1851 – 1855 var i 1913 48 år.
53 Imm Vigeland, 11. desember 1992, i samtale med forfatteren.
54 Carl Anton Madsen, brev til moren, Paris 7. april 1921.
55 Herman Kr. Lehmkuhl, nær slektning av statsråd Kristofer Lehmkuhl fra svogeren Christian Michelsens 1905-regjering. Dermed også slektning til Kristofers sønn Joakim Lehmkuhl, mannen bak Fedrelandslaget av 1925 og styreformann i Tidens Tegn fra 1936. Senere kjent som etablerer av klokkekonsernet TIMEX i USA etter verdenskrigen 1939–45.
56 Mjelde, til broren Lars, 25. september 1913.
57 Ibid.
58 Verdens Gang 2, annonse 14. juni 1913.
59 Mjelde, ibid.
60 TT, 22. september 1910.
61 TT, 22. mai 1912.
62 TT, annonse for Aftenposten, 17. desember 1912.
63 TT, 25. mai 1912.
64 TT, 12. september 1912.
65 TT, 3. juli 1912.
66 TT, 15. oktober 1912.
67 TT, leder 28. september 1913.
68 TT, annonse 20. september 1913.
69 TT, 29. september 1910.
70 TT, 3. august 1911.
71 TT, 30. september 1911.
72 TT, annonse august 1911.
73 TT, 12. oktober 1910: annonse for Christiania Nyheds- og Avertissements-Blad (Morgenposten).
74 TT, annonse 31. desember 1911.
75 TT, annonse 11. november 1912.
76 VG, 6. mars 1897, og HT, mars 1995, s. 356.
77 Se også *Sværita – Morgenposten – en gang Norges største avis*, redaktør: Yngvar Holm, Orion Forlag, 1999.
78 TT, 27. september 1911, annonse for Trondhjems Adresseavis.
79 Annonse i Verdens Gang 9. desember 1911.
80 Annonse i TT 12. januar 1912.

-
- 81 Ibid, 6. mars 1916.
- 82 VG, 11. desember 1911.
- 83 TT, lørdag 31. desember 1910.
- 84 TT, 6. februar 1914.
- 85 H.P. Thommessen, hovedfagsoppgave i historie, 1991.
- 86 Leiv Mjeldheim, *Ministeriet Konow 1910–1912*, Det norske Samlaget, Oslo 1955, s. 9.
- 87 Ranik Halle, i samtale med forfatter september 1985.
- 88 Annonse i TT 16. oktober 1910.
- 89 John Solheim, Asker og Bærums Budstikke: «Slottet ved Gamle Ringeriksvei, der Welhaven, Herre og Vinje vanket».
- 90 Knut Hamsun, *Redaktør Lyng*, P.G. Philipsens Forlag, København 1893.
- 91 Mjeldheim, om OT som innflytelsesrik kontaktperson og mellommann i arbeidet for å peke ut statsminister etter valget i 1909, s. 44–49.
- 92 Firma H. Clausen A/S, Henrik Ibsensgate 5, 0129 Oslo. Etablert 1886.
- 93 Olav Thommessen, *Tidens guder*, Gyldendal Oslo 1928, s. 150.
- 94 TT, 16. november 1913: Arkivar K.V. Hammer ble valgt til formand i Polyteknisk Forenings nasjonaløkonomiske gruppe og dermed «gruppens representanter i Polyteknisk Forenings direktion».
- 95 Brønnøysundregistrene 086 21877: Styret i interesseselskapet «Verdens Gang», O. Thommessen, K.V. Hammer, Olaf Madsen.
- 96 TT, 3. mars 1913.
- 97 Notis i TT 15. mars 1912.
- 98 TT, notis 1. juli 1913.
- 99 TT, 02. januar 1915.
- 100 Aftenpostens markedsseksjon, fax 28. mars 1989, «Aftenposten netto opplag 1861 →» bekrefter i hovedsak alle de opplagstall som det refereres til i denne avhandling. Opplag 1916 oppgis der til 44 200.
- 101 Ibid: Fra statistikk mottatt fra Aftenpostens markedsavdeling. I forhold til de opplag som Aftenposten la frem i sine annonser, virker 44 200 som altfor lite.
- 102 TT, 5. november 1916.
- 103 Tallene er fra annonser i Tidens Tegn i perioden.
- 104 Tallene for Morgenbladet kommer fra de opplysninger som står under R. Hviids Enkes Bogtrykkeri, Ø. Slottsgate 11. I likningsprotokollen kommer ikke navnet Morgenbladet frem før i 1906 og da under adressen L. Grønsegade 7.
- 105 Verdens Gang ble slått konkurs høsten 1913. Avisen ble overtatt av nye eiere. Det nye aksjeselskapet fikk navnet «Nye Verdens Gang». H.O. Oppedal ble redaktør. Den tidligere redaktør M.M. Mjelde ble blant annet Tiden Tegns korrespondent i London. Ingen tall i likningsprotokollen for denne epoken.
- 106 Tallene for Aftenposten kommer hele tiden fra «Aftenpostens Trykkeri, Akersgaten 51» i likningsprotokollen.
- 107 Tallene for Morgenposten begynner med tallene for Det Forr. Lehmanske Bogtrykkeri, inh. Andreas D. Nisson, Ø. Voldgate 8B. I 1906 kom det i parentes (Christiania Nyhed og Avertissementsblad).
- 108 TT, 15. mars 1912: selgere var arkivar K.V. Hammer og redaktør O. Thommessen, to av Verdens Gang tre aksjonærer fra den gang i 1890-årene disse tre kjøpte VG fra trykkerieier Jensen. Den tredje aksjonær, advokat Olaf Madsen, var ikke eier av Akersgaten 34. Verdens Gang leiet lokaler av Hammer og Thommessen.
- 109 TT, 12. oktober 1912.
- 110 TT, 13. januar 1912.
- 111 TT, 30. desember 1911: Aftenposten kjøper nye presse igjen (annonse).
- 112 TT, 27. februar 1915: «Efterat regnskapet for 1914 er avsluttet, viser det sig, naar avskrivninger er foretat og utbytte utdelt til aksjonærene, at der kan utdeles kr.16.847,32 som tentieme til personalet. Dette svarer til 10prosent av de opptjente lønninger. I fjor blev utbetalt 12.617.- kroner. Siden tentiemesystemet traadte i kraft hos os fra 1. januar 1913, er der altsaa paa to aar i tentieme til personalet utdelt med en rund sum 80.000 kroner».inntekt 1914: 0. Formue redusert med 5000 kroner fra året før.
- 113 TT, 2. januar 1913.
- 114 Ibid.
- 115 Høyer, Svennik, *Pressen*, Oslo 1995, s. 61.
- 116 Nonseid, John, hovedfagsoppgave i medievitenskap, Oslo høst 1997, s. 25.

-
- 117 TT, 8. mai 1913: Olav Thommessens nekrolog over Schibsted: «Han hadde ingen utprægede politiske interesser, og han overløt alltid de politiske artikler til andre. Han hadde heller ingen fremtrædende stilistiske evner, og der var virkelig dem, som for alvor trodde, at han ikke var andet end 'reporter' i sit eget blad. ... Han var, skjønt han neppe selv skrev mange linjer, sit blads ustanselige og vaakne initiativ, han undfanget ideerne og satte dem i verk: og han har skapt 'Aftenposten', slik den er i dag.»
- 118 HT, H.P.Thommessen; «Et dramatisk kapitel i Oslo-avisenes historie», s. 359.
- 119 Kaartvedt, A, *Høyres historie*, bind I, s. 193. Det nye styret ble advokat Edmund Harbitz (formann og drivkraft) Christian Langaard, Kristofer Berg, Alf Bjercke, Chr. Skaug og Fred.Olsen.
- 120 RA, firmaanmeldelse, registrert 5. april 1911.
- 121 Ibid.
- 123 Da arveoppgjøret etter Mikkel Dobloug fant sted, bestemte hans enke Susanne sammen med døtrene Anne Thommessen og Maalfrid Collett at eldste sønn Birger ikke var egnet til å overta driften av «Brødrene Dobloug». Det ble bestemt at den yngre Ingar skulle bli sjef. Dette førte til så meget bitterhet hos Birger at han i 1938 testamenterte sin formue til Svenska Akademiets fremme. Det er denne gave som i dag kalles «Dobloug-prisen» og som deles ut av det Svenska Akademiet. Birger døde i 1941.
- 123 Hølaas, s. 31, om «de fulle annonsesidene som under første verdenskrig ble styrtet natt etter natt fordi avisen med sin daværende kapasitet ikke greide å få den med. Hver natt mangfoldige tusen kroner tapt!»
- 125 Tidens Tegn, annonse 7. juli 1912: oppstilling over 19 forskjellige steder utenfor Kristiania, over hele landet, hvor avisen hadde faste abonnenter.
- 126 TT, 13. oktober 1913: «Bladet 'Verdens Gang' med trykkeri, sætteri og øvrige eiendele er av kreditorene solgt til et konsortium for omkring 50.000 kroner. Den oprindelige aktiekapital, 400.000 foruten hvad der senere er tegnet er i sin helhet tapt, og ved den opnaadde kjøpesum blir også kun en del av gjælden dækket.»

5 Selve varen

5.1 Problemstilling

Olav Thommessen skrev dette i Tidens Tegn den 1. mai 1913, tre år etter at avisens første nummer var kommet på gaten:

De forhaabninger, vi den gang fik, er blit indfridd langt mer overstrømmende end vi nogensinde hadde ventet. Vi vover å tro, at vor stilling skyldes tradisjoner, som er langt ældre enn «Tidens Tegn». Men ingen kan leve bare paa fortiden, og vi ser i den fremgang, som vi uavbrutt har kunnet glæde os ved, et vidnespyrd om at vore bestræbelser for at holde os paa høiden hver dag i aaret ikke har været helt forgjæves. Et dagsblads liv bestaar kun av disse enkelte dage.

Problemstillingen i dette kapittel er om: Hva slags innhold Tidens Tegn hadde som fikk stadig nye kjøpere til å betale for tekst og annonser?

5.2 Historien fra fortiden

Tidens Tegn kunne starte med et grunnlag i tradisjoner som var langt eldre enn avisen selv. Dette var den vesentligste årsaken til at avisen ble Norges nest største avis fra aller første dag. Men ingen produsent av en forbruksvare kan leve på fortiden. Dette gjelder spesielt for aviser, som må presentere et nytt produkt i sine spalter hver eneste dag. Tidens Tegns opplag økte år etter år i hele Olav Thommessens redaktørperiode frem til 1917.

Forklaringen på hvordan det gikk an å bli landets nest største avis fra aller første dag, ligger trolig i at avisens merkevare var selve personen Olav Thommessen. Mange kjøpere kjente journalisten, redaktøren, politikerens, folketalers og litteratens fra tiden i Verdens Gang. Mange fulgte ham derfra. Men ikke alle. Selv om opplaget i Verdens Gang sank da hele redaksjonen fulgte Thommessen over i Tidens Tegn, beholdt Verdens Gang til å begynne med allikevel mer enn halvparten av sine lesere/kjøpere. De første ukene av mai 1910 hadde Tidens Tegn et opplag på om lag 20 000, mens Verdens Gang solgte mer enn 15 000 eksemplarer. Nedgangen i Verdens Gangs opplag var således ikke så mye mer enn 5000 eksemplarer. Det er neppe usannsynlig at mange av disse 5000 var grunnstammen hos den nye avisen Tidens Tegn. Allerede fra første dag kom det altså til nærmere 15 000 nye lesere til Olav Thommessen. De var blitt interessert i avisen, og mannen bak, antakelig fordi de hadde lest om hvordan avisen ble til – det dramatiske kapitlet i Oslo-avisenes historie – i landets øvrige presse. Radio, enn si TV, eksisterte jo ikke på den tiden. Thommessen var varemerket på det produkt de var blitt nysgjerrige på og interesserte i, og derfor kjøpte og leste. Om

det var nye avislesere, eller avislesere som nu kjøpte enda en avis, eller kanskje forlot sin gamle avis til fordel for den nye, vites ikke.

Selv om Tidens Tegn bare økte og økte opplagene i alle de syv årene Olav Thommessen var redaktør og primus motor, betydde ikke dette at han kunne forvente å være et varemerke som solgte og solgte uten å bli evaluert. Alle produkter – selv det beste og mest innarbeidede varemerke – blir evaluert av kjøpere. Hvis produktets kvalitet i kjøpernes bevissthet blir redusert, blir også interessen for produktet mindre. Aviser er i en helt spesiell evalueringssituasjon fordi enhver avis blir evaluert hele tiden. Hver eneste dag. «Hva får jeg for pengene mine i dag.» spør kjøpere av tekst og annonser. Noen forventer siste nytt. Andre ønsker seg politiske meningsytringer. Atter andre ser etter debattinnlegg, kulturelle innslag eller sport. Annonserene sluttet opp om avisen fordi deres forventning var at Tidens Tegns lesere var mange, og at de representerte et kjøpedyktig publikum.

I arbeidet med å presentere selve varen som stadig flere valgte å kjøpe, er det nødvendig å foreta betydelige begrensninger. Det er hverken mulig eller ønskelig å referere til alle små og litt større saker som Tidens Tegn omfattet med interesse og derfor kommenterte i sine spalter. I denne avhandling er utgangspunktet at Tidens Tegn var en *politisk* avis. Det var politiske synspunkter som grunnleggeren og redaktøren ønsket å promotere. Det er således bare saker som redaktørene mente var av nasjonal betydning, og som bidrar til å danne et bilde av avisens politiske profil, som i hovedsak blir presentert i dette kapitlet. Det er nødvendig å begrense saksantallet. Bare de viktigste og mest kontroversielle sakene skal vurderes. Sakene er «maalsag», konsesjonssak, brennevinsforbud, og «socialistene».

Ut fra lesernes kjennskap til redaktør Thommessen er det neppe noen grunn til å tro at kjøpernes interesse lå i forventninger om gode sportssider eller småannonser for kjøp og salg. Nei, den «image» som var forbundet med denne spesielle redaktør, var forestillingen om en politisk aktør med en spiss penn. Det var også Thommessens hensikt å være nettopp det i sin avis. Han ønsket så visst ingen lokalavis for Kristiania med omegn: Tidens Tegns strategi var å nå ut til det ganske land, med sine meninger av nasjonal betydning. «Norges mest utbredte liberale blad» hevdet de i sine annonser.

Verdens Gang, den gang avisen ble ledet av Olav Thommessen, var en betydelig politisk aktør. Hele hans journalistiske historie bekrefter dette. Hans nære samarbeid med Johan Sverdrup i kampen mot embetsstaten i begynnelsen av 1880-årene la grunnlaget for hans politiske innflytelse. Utallige er referansene til Verdens Gang og redaktør Thommessen fra denne tiden. Han ble lest og lyttet til. Han provoserte også, ble foraktet eller til og med hatet. Knut Hamsuns bok *Redaktør Lynge*, som helt åpenbart var en sjikanøs presentasjon av Thommessen, er et eksempel på dette. Han ble samtalepartner med landets ledende politikere og utviklet seg til en populær folketaler. Uten at han – til tross for mange forespørsler – noen gang var villig til å la seg velge til politiske verv. Han ønsket å stå helt fritt og således bare være en politisk doldis. Han identifiserte seg med vennen Bjørnstjerne Bjørnsons skuespill *Redaktøren*, i utsagnet om at han som redaktør utelukkende hadde ambisjoner på vegne av seg selv og absolutt ikke var en «fullbyrder av den offentlige mening».¹ Kjent er hans utsagn i Verdens Gang i 1900, som et svar på Kristiania Venstres kritikk av meninger avisen hadde hevdet. Thommessen spurte om

hva de herrer overhodet har med vårt blad og dets meninger og bestille. Vi har aldri stått i deres sold, aldri mottatt noe av dem, aldri tatt noensomhelst forpliktelse overfor dem til å mene annet enn det vi selv mener. De godtfolk og deres narraktige ukaser har ikke mer med oss å bestille enn de har at bestille med månen.

Utsagnet forteller mye om Thommessens totale uavhengighet overfor alt og alle. Det forteller også noe mer: Han hadde en sterk, klar og lett forståelig penn, direkte og spissformulerende. Han la «ikke papp imellom». Dette var også en del av den «image» omkring varemerket Thommessen som solgte så godt i hans periode i Tidens Tegn.

Thommessen tok med seg hele sitt register av politisk engasjement fra Verdens Gang til Tidens Tegn. Hans bevegelse, fra det radikale Venstre han støttet fra den første dagen i redaktørstolen i 1878,

den sterke kritikken han rettet mot de moderate kreftene i dette parti frem til århundreskiftet, og hans mentale overgang til den løse politiske samlingsbevegelse, som gikk under navnet «Samlingspartiet» i 1903,² var hele tiden politiske valg. Og drivkraften i hans engasjement som redaktør. Dette engasjement forble helt på topp i hele hans redaktørperiode. Han var meget aktivt med, nærmest en av pådriverne, da Frisinnede Venstre ble dannet i 1909. Med dette hadde han tatt et aktivt standpunkt mot «de konsoliderte» i Venstre. Det vil si mot de i Venstre som oppfattet seg som de rette bærere av Venstres idealer og som året før på en elegant måte hadde ekskludert de i Venstres stortingsgruppe som flertallet oppfattet som illojale mot partiet. Det konsoliderte Venstres leder, den senere statsminister Gunnar Knudsen og en av redaktørens gode bekjente,³ ble deretter Tidens Tegns politiske hovedmotstander i mange år.

Selve grunnlaget for Tidens Tegn lå således i avisens deltagelse som politisk aktør. Det er her den vare lå som skapte oppslutning fra første dag og som drev oppslutningen stadig oppover i hele Olav Thommessens redaktørtid, selv om nyheter, infrastruktur og bedriftsledelse naturligvis også var betydelige ingredienser i avisens stadige fremgang.

I all korthet var situasjonen for Tidens Tegn ved starten 1. mai 1910 følgende:

- den ble mottatt «med stormende jubel» fra nesten alle hold
- lesere sluttet i uventet stor grad opp om avisen
- grunnlegger og redaktør Olav Thommessen nøt stor anseelse, som pressemann, politiker, foredragsholder og kulturpersonlighet.
- redaktøren og avisens primus motor var en av drivkreftene bak etableringen av Frisinnede Venstre.

Tidens Tegn etablerte seg som dette partiets hovedorgan og talerør etter at Verdens Gang hadde hatt denne posisjon mens Thommessen var redaktør der. Til VG-eier Madsens irritasjon.⁴

5.3 Sitt eget talerør

Historien om Tidens Tegn er en spesiell avishistorie. Det er en avis som ble dannet helt uten et kollektiv som lette etter et talerør. Avisen ble dannet av en enkelt personlighet, for å ha et talerør for egne meninger. Med ornamenter av sport, kultur og nyheter omkring hans egne synspunkter på det som rørte seg i samfunnet. Denne avhandling ønsker å spisse problemstillingen, ved å gjøre politikken, selve samfunnsdebatten, til de innholdsmessig viktigste og mest utsagnsrike trekk av avisens historie. Hypotesen er at det var avisens politiske tilhørighet, og senere mangel på det samme, som avgjorde dens skjebne. På godt til å begynne med. Og på vondt i avisens siste faser. Tidens Tegns historie er på mange måter en politisk historie, om en institusjons deltagelse i samfunnsdebatten. En deltagelse som brakte avisen stadig nye lesere, til den samme deltagelse bidro til avisens endelikt. Oppmerksomheten må derfor rettes mot redaktørens politiske holdninger og dermed avisens verdigrunnlag.

5.4 Politisk ståsted

Helt fra Olav Thommessen etterfulgte Johan Sverdrup som redaktør av Verdens Gang i 1878, definerte han seg selv som politisk uavhengig. Hans sterke støtte til Johan Sverdrups folkebevegelse, som etter hvert ble partiet Venstre, fra sin første dag i redaktørstolen, betydde absolutt ikke at han var forpliktet til å gå inn for alt det hverken Sverdrup eller partiet sto for. At han sakte, men sikkert, drev vekk fra partiets radikale fløy, for til slutt å ende i Frisinnede Venstre, opplevet Thommessen bare som en bekreftelse på denne uavhengighets egen kraft. Uavhengighetsteorien er en bærende hypotese i denne avhandling. Hans ideologiske ferd fra det rene Venstre i 1880-årene og til Christian

Michelsens borgerlige samling i 1903,⁵ bekreftet etter Thommessens syn avisens store redaksjonelle frihet. Til tross for at Venstre med sine ledere etter hvert definerte redaktør Thommessen i Verdens Gang som frafallen, definerte redaktøren seg selv og sin avis som de rette bærere av Venstres grunnideer. På grunn av sine holdninger, og synspunkter på viktige politiske saker, sluttet han seg etter hvert til dem som var i opposisjon til Venstres valgte ledelse. Til han i en tale på Hamar 26. juli 1903 – gjentatt i en lederartikkel noen uker senere⁶ – kom med denne advarsel:

Den, som stemmer med det organiserte Venstre, stemmer for Ministeriet Blehr. Han stemmer for Tvetydighed i Unionspolitikken. Han læger sin Stemme i Veien for vort Lands økonomiske Ophjælp. Han modsætter sig Valgreform og erklærer det norske Folks overvældende Flertal for umyndigt.

Med sin aktive oppslutning om den tidligere stortingsrepresentant for Venstre Christian Michelsen og hans samlingsparti, hadde Thommessen tatt det formelle skrittet fra å kunne bli oppfattet som venstremann til å ville demonstrere at han ikke lenger var det. Han var nu kommet i samme bås som dem han i 1880-90 årene hadde oppfattet som sine motstandere. Nemlig «de Moderate»: en gruppe venstreledere som etter Thommessens tidligere oppfatning var altfor konservative i forhold til den radikalisme han den gang selv følte tilhørighet til.

Olav Thommessens oppslutning om Samlingspartiet var et langt skritt i retning av det parti som senere skulle dukke opp i den politiske flora i Norge: Frisinnede Venstre. Og definitivt et farvel til hans gamle parti Venstre.

5.5 Frisinnede Venstre

Roten til dette nye parti ble plantet allerede i 1880–90 årene, i «folkebevegelsen som ble parti», slik Leif Mjeldheim karakteriserte Venstre⁷ i denne perioden. Allerede den gang kom motsetningene mellom by og land frem i partiet. Det var også forskjeller mellom en fløy som oppfattet seg som radikale pådrivere for å få et samfunn endret til det de oppfattet som bedre, og en annen fløy som etter hvert mistet reformgnist og ble oppfattet som mer embetsmanns- og kongetro enn «de radikale». Det dreiet seg om alt fra kirke- og kulturspørsmål, til næringsliv, arbeid og kapital, sosiale forhold og ikke minst om forholdet til den stadig økende arbeiderklasse. Da Thommessen ble redaktør i Verdens Gang som 27-åring tilhørte han klart den radikale fløy. Den mer konservative del av partiet, som etter hvert ble kalt «de moderate», var Thommessens politiske motstandere sammen med embetsmannspartiet Høyre. Dette var situasjonen til oppimot århundreskiftet. Etter hvert økte imidlertid avstanden mellom Thommessen og de radikale, det vil si til dem som hadde makten i Venstre, selve partiflertallet. Dette førte redaktøren nærmere den mer konservative – eller moderate – delen av Venstre, nærmere dem han tidligere så sterkt hadde kritisert. Nærmere mindretallet. I forbindelse med Samlingspartiets valgseier i 1903 kom det etter hvert en rekke fremtredende venstremenn med i den nye samlingsregjering som ble dannet. Med politisk grunnlag i Høyres og venstrefolkene i Samlingspartiets stortingsgrupper. Sterkt støttet av blant andre Bjørnstjerne Bjørnson, den senere statsminister Wollert Konow fra Søndre Bergenhus og ikke minst redaktør Thommessen og Verdens Gang. Samlingsbevegelsens første statsminister var Høyres Francis Hagerup. Han ble imidlertid skiftet ut med Christian Michelsen i mars 1905, etter at hans forhandlingslinje overfor svenskene møtte så sterk motstand også innen hans egen regjering at statsrådene Michelsen og Jacob Schøning valgte å trekke seg. Med Michelsen inn i regjeringen fulgte de ledende venstremennene Jørgen Løvland, Sophus Arctander, Bothner og Gunnar Knudsen. Flere av disse – med merkbart unntak av blant andre den senere venstrestatsminister Gunnar Knudsen, og etter hvert også Jørgen Løvland – dannet stammen av de tidligere venstrefolk som i 1909 var med å danne Frisinnede Venstre. Deres deltagelse i samlingsregjeringen, sammen med Høyre, provoserte Venstres radikale fløy. Denne ble ledet av Johan Castberg, arbeiderdemokraten fra Gjøvik som fikk plass i Venstres

ledelse og den senere statsminister W. Konows fetter med samme navn, Wollert Konow fra Hedemarken (H). «En liten flokk innflytelsesløs og gretten opposisjon» i tiden omkring 1905, slik den senere høyreleder Fredrik Stang karakteriserte dem.⁸ Denne opposisjon bidro til den splittelse – konsolideringen – i Venstre som fant sted etter stortingsvalget i 1907. Denne splittelse kom til å legge samlingsparti-tankens død. Splittelsen la derimot grunnlaget for det nye partiet Frisinnede Venstre.

Redaktør Thommessen befant seg i denne perioden – i tiåret før dannelse av Frisinnede Venstre i 1909 – i en slags politisk nomadetilværelse. Han tok i 1890-årene både avstand fra «de Moderate» og fra det «rene» Venstre. Disse tok på sin side klart avstand fra både ham og hans avis Verdens Gang, uten at dette hadde særlige konsekvenser for avisen. I 1903 hadde han definitivt sagt farvel til Venstre. Nu var han Samlingsbevegelsens, og sin gamle venn Christian Michelsens, støttespiller, i «partiet» hvor Venstres høyrefløy og Høyres venstrefløy møttes. En samling i sentrum.

En splittelse i Venstre ble etter hvert ikke til å unngå. Ingen takhøyde kunne være høy nok til å huse så radikale krefter som arbeiderdemokratenes Johan Castberg på den ene siden og de moderate lederne i Michelsens regjering på den andre.

Gunnar Knudsen gikk ut av regjeringen i 1906 og sluttet seg forholdsvis raskt til den delen av Venstre som var i opposisjon til den regjering han nettopp hadde forlatt. Redaktør Thommessen i Verdens Gang definerte Knudsen like raskt som sin politiske motstander. Under Knudsens ledelse ble det åpenbart at partiets radikale hadde flertall i partiets stortingsgruppe. Dette flertall godtok ikke et mindretall med mer moderate holdninger.

Da Stortinget kom sammen i januar 1908, var den moderate venstremannen Jørgen Løvland blitt statsminister etter at Michelsen hadde gått av. I regjeringen, som fortsatt kalte seg en samlingspartiregjering, satt det nu bare tidligere venstrefolk. Høyre var blitt redusert til et støtteparti. Det parlamentariske problem var at flertallet i Venstres stortingsgruppe ikke støttet Løvland-regjeringens venstrefolk, i motsetning til hva det moderate mindretall i partiet gjorde. Dette ville Castberg, Knudsen og Konow (H) gjøre noe med. De mente det var viktig å «konsolidere» partiet Venstre, ved å bli kvitt dem de definerte som «tvilsomme venstrefolk», for deretter å satse på de rett-troende. «Konsolideringen» ble gjennomført ved et raskt og godt planlagt kupp. Istedenfor å ekskludere det de definerte som «dårlige venstrefolk», valgte flertallet å oppløse Stortingets eksisterende venstreforening,⁹ for deretter å opprette en ny forening. Bare de rett-troende ble invitert til å bli medlem av denne ny-gamle forening, som fikk den gamle forenings navn, men med nye lover for den nye forening. Det som Thommessen fant mest signifikant ved disse lovene var at de eksplisitt slo fast at «politisk eller parlamentarisk samarbeid med høire (samlingspartiet) eller med det sosialistiske parti kan foreningen således ikke delta i».¹⁰

Dette vedtak ble umiddelbart etterpå – 28. januar – vedtatt på Venstres landsmøte.

Det er særlig viktig å notere seg forbudet mot samarbeid med sosialistene fordi dette ble et stridstema i Tidens Tegns spalter under Gunnar Knudsens lange periode som statsminister og helt frem til Arbeiderpartiets ansvarliggjøring og politiske gjennombrudd i 1930-årene.

Stortingets nye venstreforening bestemte selv hvem som skulle kunne være medlemmer. Og spesielt: Hvem de *ikke* ønsket som medlemmer. Av den opprinnelige gruppe på 76 ble bare 52 godtatt. De regjeringsvennlige 24 ble holdt utenfor. Dermed var partiet *konsolidert* rundt en stamme av pålitelige støttespillere til Venstres ledere. Foreningen valgte Gunnar Knudsen til formann, med Wollert Konow (H), som nestformann. Partiet ble i en lengre periode etter dette, ikke bare i Tidens Tegn, kalt «konsoliderte venstre». Eller bare «de konsoliderte».

Konsolideringen av Venstre tvang frem en slags «konsolidering» også av de som nu var blitt holdt utenfor. Dette var flere av samlingsregjeringens medlemmer fra Venstre og den delen av venstrepressen som støttet den moderate gruppen utenfor «de konsolidertes» rekke. Redaktør Olav Thommessen ble en aktiv medspiller og pådriver for at den moderate gruppen skulle komme til å organisere seg som et nytt parti. Dette skjedde på møter i Kristiania de to første dagene av mars 1909. En rekke av de mest fremtredende talsmenn for de moderate innen den gamle Venstrebevegelsen,

slike som Christian Michelsen, Fridtjof Nansen, Wollert Konow (SB), Sophus Arctander og Abraham Berge, sluttet seg til det nye partiet, slik Olav Thommessen også gjorde. Men han gjorde mer enn bare å slutte seg til: Han var en sterk, velartikulert og aktiv pådriver av den nye partidannelsen i sine siste måneder som redaktør av Verdens Gang. Abraham Berge ble partiets formann. Også Bjørnstjerne Bjørnson ble en ivrig støttespiller. Det nye partiet Frisinnede Venstre kom til å trekke til seg en uensartet gruppe politisk interesserte, fra aktive «maalfolk» og ihuga avholdsmenn i Vest-Norge, til hovedstadens kulturliberalere med liten entusiasme for hverken nynorskbevegelsen eller avholdssaken. Partiets tillitsvalgte representerte også andre interesser. Dette var deler av bondebevegelsen, som var på vei fra Venstre i retning høyre, for senere å ende i det bondeparti som ble dannet i begynnelsen av 1920-årene. Det var også en lyseblå del av Høyre som kunne identifisere seg med ny-gamle liberale venstretanker. Noen tenkte også taktisk, for å styrke den samlede høyreside. Denne påfallende store spredning av politiske interesser var fra første dagen kimen til den mangel på politisk lojalitet som kom til å hefte ved Frisinnede Venstre så lenge partiet eksisterte. Partiets politiske innflytelse ble også svekket på grunn av de tillitsvalgtes sprikende politiske tilhørighet. Frisinnede Venstre ble aldri en ensartet, handlekraftig og homogen politisk enhet. De savnet blant annet unge dynamiske ledere med vilje og evne til målrettet ledelse. Noen kalte Frisinnede Venstre et parti med høvdingen uten fotsoldater. At Gunnar Knudsen og det konsoliderte Venstre kunne spille på denne uensartethet ble etter hvert åpenbart. Ikke minst fordi Venstre fra første stund var særdeles kritisk til denne nye partidannelsen, som de oppfattet som den svekkelse av Venstre som dannelsen helt åpenbart var. Og var ment å være. Det konsoliderte Venstre, med Gunnar Knudsen som leder, ble Tidens Tegns og det Frisinnede Venstres politiske motstandere.

VG-redaktøren Olav Thommessens deltakelse som bakmann i den nye partidannelsen skyldtes i stor grad hans nær sagt ubegrensede «frihetstrang». Denne bekreftet han gang på gang i avisens spalter. Han definerte dette som «frisinn», det vil si et åpent sinn for alle nye tanker og ideer. I hans definisjon lå det også et krav til «frihet» for individet. Frihet til å bestemme over seg selv og sine handlinger. I dette lå det også en innbitt motstand mot «formynderstaten», det vil si mot «maalsag», alkoholforbudet, og ikke minst mot en statskirke. Kampen mot «socialistene» og den økende politiske radikalisme var også viktig kampsaker for den svært så aktive politiske pådriver og redaktør. Per Fuglum¹¹ hevder at det «kulturliberale image» som Thommessen «bidro til å utstyre det nye partiet med skulle bli en alvorlig hindring for dets gjennomslagskraft, spesielt i vest- og sørnorske bygdemiljøer».

Selv om redaktøren var aktiv i dannelsen av det nye partiet, endret dette ikke hans tradisjonelle praksis om ikke å ha valgte tillitsverv. Helt selvfølgelig oppnevnte han allikevel «sin» avis Verdens Gang som det nye partis hovedtalerør – et ikke formalisert faktum som fulgte redaktøren over til Tidens Tegn. Han tok også initiativet til at det ble dannet en Frisinnet Presseforening, med ham selv som formann. Dette hindret imidlertid ikke redaktøren fra fortsatt å hevde sitt ubetingete krav til avisens fulle og ubegrensede selvstendighet i forhold til partiets holdninger og utspill. Tidens Tegn ble preget av denne dualisme: full selvstendighet, men allikevel presumptivt ansvarlig partiorgan. Det er resultatet av denne type holdninger som skal følges fremover i denne avhandling.

5.6 Inngangsbillett

Over er det lagt til grunn at den bemerkelsesverdig suksess som fulgte Tidens Tegn fra aller første dag ene og alene skyldtes grunnlegger Olav Thommessens status i det norske samfunn på den tiden. Som dermed forklarer den helt uvurderlige støtte og hjelp han fikk fra det store flertall av norske aviser. Det er også i korte trekk blitt fremhevet hans politiske vandring, fra radikal venstremanntid med Johan Sverdrup fra før 1884, til sentrumsorientert støttespiller for skipsreder og tidligere venstremanntid Christian Michelsens «samlingsparti» i 1903.¹² Vandringen mot høyresidens politiske ideer fortsatte

helt frem til dannelsen av Frisinnede Venstre og videre i hele avisens levetid. Det var også noe annet som fortsatte: hans og hans partivenners «allergi» mot partiet Høyre og det de forbant med dette parti. Det var denne «allergi» som førte til at den moderate venstreflokk absolutt måtte danne et eget parti, istedenfor å melde seg inn i Høyre. De Frisinnede hadde også stor tillit til at bruken av ordet «venstre» var helt nødvendig for å bringe hell og lykke med det nye parti. Fordi man der i gården oppfattet seg selv som de virkelige bærere av det gamle parti Venstres tanker og idealer. Hos de frisinnede kom det således absolutt ikke mer enn på tale å slå de to partiene sammen. Selv ikke høyrelederen Fredrik Stangs tilbud om at en frisinnnet kunne bli formann,¹³ eller forslag om at det nye partiet, hvor Høyres liberale venstre- og sentrumside skulle være en del av grunnfjellet, kunne bli kalt «det frisinnede parti», eller «fremskrittspartiet»,¹⁴ vant gehør. Dette var imidlertid ikke til hinder for en bred enighet om et politisk fellesprogram frem mot det forestående valg et halvt år etter at Frisinnede Venstre ble dannet. En enighet, som vi senere skal se, som ikke var tuftet på et særlig sterkt politisk fundament.

Da Thommessen dro i gang Tidens Tegn i 1910, identifiserte han seg i hovedsak med det valgprogram Høyre hadde vedtatt på sine møter 13. og 14. november 1908:

tilhengere av en liberal fremskrittspolitikk
utvikle folkestyret ved å innføre rett for regjeringen til å oppløse Stortinget
gjøre sittende statsråder valgbare
innføre fast lønn for stortingsrepresentanter
arbeide for sosiale reformer, som invaliditets- og alderdomsforsikring
sykeforsikring. Forsikring av sjømenn.
arbeide for kirkelig selvstyre
vern om den personlige frihet, derunder beskyttelse av forenings- og arbeidsfrihet.
bekjempelse av drikkeondet. Totalforbud må ikke innføres.
støtte av riksmålets vekst i den fremtidige språkutvikling.
støtte lovutvikling med formål å verne landets naturherligheter, som skog, vannfall og bergverk.
ny hærordning
betryggelse av næringslivet, herunder begrensning av den kommunale beskatning.

Dette ble Tidens Tegns politiske ståsted fra første dag.¹⁵ Et ståsted som i ethvert sammenheng ikke alltid ble delt med mange innen Frisinnede Venstre.

5.7 Valgseier

Olav Thommessen hadde i sin tid som redaktør i Verdens Gang vært en viktig støttespiller og debattant, for ikke å si foredragsholder og valgkampmedarbeider, for de politiske tanker han valgte å gi sin tilslutning. Etter etableringen av Tidens Tegn gjaldt dette i stor grad også Frisinnede Venstre, og dermed også for Høyre. At avisen Tidens Tegn ikke oppsto før vel seks måneder etter at stortingsvalget i 1909 hadde funnet sted, er uten betydning.

Det konsoliderte Venstre hadde i begynnelsen av 1908, gjennom avstemning i Stortinget, sammen med arbeiderdemokratene og sosialistene, kastet samlingsregjeringen under Jørgen Løvlands ledelse. Den nye statsminister Gunnar Knudsen ble således, sammen med sine forbundsfeller, arbeiderdemokratenes Johan Castberg og sosialistenes Alfred Eriksen, samlingspartistenes politiske hovedmotstander. Det var særlig kombinasjonen av disse tre grupperingene som fikk føle opposisjonens vrede, inkludert Olav Thommessens. Først i Verdens Gang og senere i Tidens Tegn.

Valget høsten 1909 førte til seier for det man kunne tillate seg å kalle høyresiden i norsk politikk. Høyre (41) og Frisinnede Venstre (23) fikk til sammen 64 av Stortingets 123 plasser, mens motstanderne fikk totalt 59 representanter. Johan Castberg kom ikke med på Stortinget. Venstres kommende stjerne, Michelsens skipsrederkollega fra Bergen Johan Ludwig Mowinckel, oppnådde heller ikke gjenvalg. Wollert Konow (H) ble den nye opposisjons leder på Stortinget og således i en

periode en yndet skyteskive for redaktør Thommessen. Til han ble kastet som leder i Venstres stortingsgruppe og sluttet seg til fetteren Wollert Konow (SB) og Frisinnede Venstre noen år senere.

Etter mye om og men ble den frisinnede Wollert Konow (SB) landets nye statsminister. Også her spilte Thommessen en viktig rolle,¹⁶ ikke bare som en sentral figur i Frisinnede Venstre, men også på grunn av sin nære personlige kontakt med de fleste aktørene i spillet mellom Høyre og sitt eget parti. Hans personlige vennskap med både Christian Michelsen og Wollert Konow (SB) er likeledes verdt å merke seg.¹⁷ Ikke minst med den sistnevnte,^{18, 19, 20} med tanke på Tidens Tegns senere holdning til ham som statsminister. I denne forbindelse er det også verdt å merke seg Thommessens uforbeholdne støtte til Konow da det ble klart at bergenseren ble leder for den nye regjeringen i 1910: «Den maate, som hr. Konow har løst sin opgave paa, lover godt for hans stilling som ministeriets leder».²¹

Dannelsen av Frisinnede Venstre var en videreføring av de politiske samlings tanker som oppsto omkring århundreskiftet og som så sterkt bidro til at Norge kom til en løsning med Sverige i 1905. Men dannelsen bidro også til en splittelse på borgerlig side i det politiske Norge. Økt industrialisering og innflytting til byene hadde ført til en polarisering i det politiske landskap. I dette lå Høyre, som navnet sier, på høyre side av den politiske skala. Dette parti representerte eierinteresser, både av eiendom og av den kapital som var i ferd med å bygge ny norsk industri. Landets ledende politiske parti på den tiden, Venstre, var også et borgerlig parti. Men midt på skalaen. Der i gården var man for privat næringsliv og den private eiendomsrett, men hevdet å representere en mer sosial og arbeidervennlig holdning enn Høyre. Likevel tapte Venstre stemmer til en økende arbeiderklasse, som etter hvert valgte å la seg representere av den nye arbeiderparti. Dannelsen av Frisinnede Venstre var således enda et skudd for baugen for Gunnar Knudsen og hans konsoliderte Venstre. En splittelse i retning høyresiden. Men dannelsen var også introduksjonen på en ny situasjon i norsk politikk: splittelsen mellom de borgerlige partiene. En introduksjon av mindretallsregimene i landets politiske ledelse. Med den svekkelse av klare og entydige holdninger som har fulgt landet helt frem til vår egen tid. Unntaket er Det norske arbeiderpartis flertallsregimer på Stortinget i perioder etter den andre verdenskrig.

Redaktør Thommessens aktive deltagelse i den politiske prosess rundt valget i 1909 var en støtte til de politiske retninger som delte hans verdier. Denne støtte ble ytterligere bekreftet, da hans kandidat til den nye samlingsregjeringens statsministerstilling, Wollert Konow (SB), fikk Stortingets tillit. Og således ble landets nye statsminister. Med valgets taper Gunnar Knudsen og hans Venstre, sammen med Arbeiderdemokratene og Johan Castberg, som var O. Thommessens skarpe politiske motstandere.

5.8 Konesesjonslovene

En av de store sakene som møtte den nye regjering – og dermed den politisk engasjerte redaktør Thommessen i regjeringens støtteorgan Tidens Tegn – var konsesjonslovene. Fordi, slik høyreleder Fredrik Stang formulerte seg: «Vannfallene var efterhånden blitt det største spørsmål i norsk politikk».²²

Det store spørsmål som hadde meldt seg, ikke minst takket være Hydro-grunnlegger Sam. Eyde og hans allianser for å sikre ny industri viktige kraftressurser, var eierforhold til landets fosser. Politikerne var allerede i 1890-årene klar over at sterke utenlandske kapitalinteresser kunne sikre seg eierskapet til det som ble oppfattet som landets «arvesølv». Det ble hevdet at elektrisk kraft var et så vitalt samfunnsgode at det måtte oppfattes som en offentlig oppgave å ha det overordnede ansvar for all kraftproduksjon. Det ble imidlertid ikke vedtatt noen lover om dette før i 1906. Regjeringen Michelsens sto bak disse første, midlertidige, konsesjonslover. Vedtakene ble fattet, nesten i panikk, fordi stadig flere vassdrag var truet av oppkjøp og noe måtte gjøres der og da. Derfor ble lovene kalt

«panikk-lovene». Samfunnet ønsket kontroll over disse ressurser. Denne kunne sikres ved å innføre konsesjonsbetingelser for eventuelle kjøpere av norske fosser.

Redaktør Olav Thommessens syn var helt klart. Også i Verdens Gang hadde han fulgt den «nasjonalkapitalistiske linje», slik økonomen Wilhelm Keilhau²³ karakteriserte justisminister Bredals proposisjon som ble fremlagt Stortinget 15. februar 1908. Det ble her foreslått at investeringer foretatt av norske interesser skulle bli behandlet forskjellig fra utenlandske investorer. Det hele innenfor rammen av «hjemfallsretten», som alle partier etter hvert aksepterte som et riktig prinsipp. Samfunnet måtte *både* sikre nasjonal kontroll *og* at noen var villige til å investere i utbygging av elektrisk kraft, uten at samfunnet for evig tid ga fra seg nasjonal styring. Det skulle oppnås ved at kjøperen av vassdrag skulle overlate samfunnet fosser så vel som tekniske installasjoner vederlagsfritt etter et nærmere bestemt antall år. Staten måtte sikre seg retten til at vassdragene kom hjem igjen, etter at de som fikk innvilget konsesjon hadde tjent nok til renter og avskrivninger på sin investerte kapital. Arvesølvet skulle igjen komme hjem.

«Panikklovene» i 1906 ble introdusert av en regjering støttet av Høyre og «Samlingskameratene».²⁴ I Stortinget fikk lovene også støtte fra de øvrige partier. Imidlertid ble regjeringen, med sosialistenes hjelp, felt allerede i 1908, etter at samlingspartisten og venstremannen Jørgen Løvland hadde overtatt som statsminister etter Michelsen året før. Venstres Gunnar Knudsen ble statsminister for første gang. På dette tidspunkt var det stort sett enighet om at de lovene som måtte vedtas i denne forbindelse inkluderte en forskjellsbehandling mellom norske og utenlandske økonomiske interesser. Forskjellsbehandling ble bærebjelken for Høyre og samlingspartistene. Redaktør Thommessen, fortsatt i Verdens Gang på dette tidspunkt, støttet denne linje.

Det skulle imidlertid ikke gå lang tid etter at den nye regjering hadde tiltrådt at regjeringen Knudsen trakk Løvland-regjeringens stortingsproposisjon tilbake. Den nye justisminister, Johan Castberg, fremhevet i mai 1908 at en av grunnene til dette var at det kunne bli vanskelig å skille mellom norsk og utenlands kapital hvis man opprettholdt den forrige regjeringens lovforslag. Han fryktet omgåelse av reglene ved bruk av blant annet «stråmenn». Den nye regjering hadde nå gått inn på en helt ny linje: Lik behandling for alle, norske som utenlandske, som ønsket å investere i norske naturrikdommer. Det ble denne likhetsbehandling som kom til å bli det store politiske stridstema helt frem til konsesjonslovene endelig ble vedtatt mer enn ti år senere.

Venstre på Stortinget, ledet av Gunnar Knudsen, hadde nu gjort sin stilling helt klar. Ingen forskjellsbehandling mellom norske og utenlandske selskaper. De borgerlige, som besto av de blant Samlingskameratene som var i ferd med å etablere Frisinnede Venstre, samt hele Høyre, var sterkt imot at norske og utenlandske investorer skulle behandles likt.

Kampen i Odelstinget ble hard. Regjeringen Knudsen møtte ikke bare sterke ord og sinte argumenter i selve stortingsalen. Den ble også sterkt kritisert i opposisjonspressen. Thommessen i Verdens Gang hørte til denne presse. Knudsens idémessige «samrøre» med de upopulære «socialistene» ble fremstilt som et ønske fra skipsrederen av Borgestad at han ville avskaffe den private eiendomsrett i Norge. Det spilte liten rolle, hevdet opposisjonen, om eierskap til fossene vederlagsfritt ble overført til Staten nå eller et par generasjoner senere.

«Fossene skulle ikke lenger tilhøre «privatkapitalen; de skulle over i statens eie,» formulerte høyreleder Fredrik Stang opposisjonens synspunkter i sin dagbok.²⁵ Selve prinsippet var ikke bare forkastelig, men også grunnlovsstridig, hevdet blant andre Thommessen i Verdens Gang. Regjeringens forslag gikk ut på å skaffe Staten inntekter og reguleringsmuligheter, ikke å sikre arvesølvet for innbyggerne, freste opposisjonen. Knudsens plan var å etablere et stort vannkraftmonopol, og det skulle oppnås ved hjemfallsretten. Ren konfiskasjon, ble det hevdet. Elvene hadde alltid tilhørt bøndene som eide jord langs elvebredden. Vassdragsloven fra 1887 bekreftet på mange måter denne forståelse. Lovene var således også et angrep på bondenæringen, mente opposisjonen. Støttet av Verdens Gang. Det faktum at den radikale Johan Castberg spilte en slik viktig rolle i debatten, gjorde heller ikke den borgerlige opposisjon mindre forbitret. «Regjeringen går i

socialisternes ærend», ble det hevdet. Det ble oppfattet som spesielt ille at statsministeren, etter opposisjonens mening, lot seg drive av Castberg til de mest radikale løsninger. Noe som ikke var riktig. I valgkampen i 1912 fortalte Knudsen²⁶ at det var ham, og ikke Castberg, som sto bak endringen av konsesjonslovene. Dette ble bekreftet av Castberg i en pressemelding han sendte ut gjennom NTB 16. oktober 1912.²⁷

Regjeringen fikk i hovedsak flertall for de tanker som lå bak deres forslag til konsesjonslover, selv om flertallet satt langt inne. Av denne grunn, og etter så kraftig politisk strid, ble vedtaket oppfattet som en klar politisk seier for Venstre og Gunnar Knudsen. Men fordi den skapte så sterk politisk motvilje, var ikke det siste ord sagt i denne saken. På grunn av Knudsens samarbeid med sosialistene hersket det også økt motvilje mot regjeringen innenfor selve Venstre.

Slik var stillingen før valget på nytt storting høsten 1909. Begge parter gikk til valg på hva de nye konsesjonslover skulle bestemme. Venstre, sammen med Castbergs Arbeiderdemokrater, og etter hvert et noe nølende Arbeiderparti, ville beholde de vedtatte lover. De borgerlige ville endre disse. Venstre tapte valget, og Knudsen gikk av som statsminister. Uten at han derved måtte gi avkall på sitt og Venstres syn på konsesjonslovene.

På dette tidspunkt hadde Tidens Tegn enda ikke kommet på banen. Og Frisinnede Venstre var bare så vidt blitt etablert og var uten partiorganisasjon av betydning. Men redaktør Thommessens i Verdens Gang var stadig meget oppegående som politisk pådriver. I Verdens Gangs spalter, og gjennom sitt nettverk av personlige venner både i Høyre og i Frisinnede Venstre, ble han en sentral person i forhandlingene mellom Høyre og Frisinnede Venstre da disse partier måtte enes om hvem som skulle bli statsminister. Thommessens personlige venn, den Frisinnede Wollert Konow fra Søndre Bergenhus, fikk det ærefulle oppdrag å lede den nye regjering. Vi skal senere se hvordan det gikk. Nu skal vi bli kjent med Tidens Tegns holdninger til dette politiske stridsspørsmål: For eller imot likebehandling av norske og utenlandske interesser?

1. mai 1910 så Tidens Tegn dagens lys. En tilsynelatende ny avis, ledet av en redaktør med gamle og kjente meninger. Fra nu av var det Tidens Tegn som skulle fronte Thommessens synspunkter på det meste av det som skjedde i det norske samfunn. Og, så lenge det passet avisen, også fronte Frisinnede Venstres arbeid på den politiske arena.

Behandlingen av konsesjonsspørsmålene ble en hodepine for den nye regjering. Dette skyldtes i hovedsak to forhold: Regjeringens faktiske mangel på sikker parlamentarisk støtte og statsministerens manglende handlekraft.

Partiforholdene i Stortinget var, de facto, uklare. Utad, og ved dannelsen av Konow-regjeringen, kunne det virke som om Høyre og Frisinnede Venstre hadde flertall. Men i praksis var dette ikke like opplagt. Mange representanter for det nye parti Frisinnede Venstre representerte i viktige avstemninger ofte mer seg selv, eller stemmegiverne på hjemstedet, enn partiets offisielle linje. Flere representanter var til og med usikre på hvilket parti de «tilhørte». Lite hjalp det at Høyres programfestete riksmålslinje gikk helt på tvers av flere frisinnede representanters klare ønske om å forsterke nynorskens stilling i samfunnet. Høyre hadde også i sitt program vedtak som gikk imot brennevinsforbud. Noen frisinnede var valg på sin støtte for forbudslinjen. Regjeringen balanserte således på en særdeles slakk politisk line. Når så statsministeren ikke ga den nødvendige drahjelp for de politiske hovedlinjer regjeringen tross alt var valgt på, dannet dette grobunn for økt politisk frustrasjon. Høyres leder Fredrik Stang formulerte seg slik i sin dagbok:²⁸

Høires ytterste høire fløi og det frisinnede venstres ytterste venstre fløi kommanderte hvert sit parti. Og begge fløier trakk partienes politikk stadig lenger ned i holdningsløs opportunisme.

Utad var Tidens Tegn i sine spalter lojal overfor regjeringen Konow. Avisen fant alltid en forklaring på denne samlingsregjeringens forskjellige utspill. Eller mangel på samme. Dette gjaldt også behandlingen av konsesjonslovene. Etter hvert som Konow-regjeringen ikke klarte å samle seg om å

foreslå endringer av de lover Knudsen-regjeringen klarte å hamre gjennom i Stortinget i 1909, fant Tidens Tegn til og med etter hvert mange gode grunner for at lovene ikke burde forandres i denne stortingstingsperioden likevel. Dette til tross for at regjeringen hadde gått til valgt ikke minst for å få endret de Knudsen-Castbergske konsesjonslover. På den ene siden hevdet etter hvert Tidens Tegn – i Konow-regjeringens første arbeidsår – at loven måtte «faa staa sin prøve».²⁹ Tidens Tegn hadde også en annen god grunn til å godta at en lovendring ble utsatt: «Det var flere representanter, som ikke hadde søkt vælernes bemyndigelse til at faa loven forandret».

Avisen siktet her til de i Frisinnede Venstre som enten hadde reservert seg i denne sak da de ble valgt inn i 1909, eller som hadde blitt valgt inn på lokale lister som ikke hadde noe om denne saken i sitt program. På denne måten bekreftet også avisen at samlingsregjeringen hvilte på et svært sprikende og dårlig parlamentarisk grunnlag.

Tidens Tegn ga regjeringen arbeidsro. Men etter hvert kom avisen til at loven egentlig hadde fått lang nok prøvetid. Og det hadde den, etter avisens mening, så definitivt gjort høsten 1912. Bestått prøven ved at opposisjonen fra 1909 hadde hatt fullstendig rett:

«Siden hjemfaldsplikten ved loven av 1909 blev paalagt, har der av noget norsk selskap ikke blitt søkt koncession», fordi den hadde, ved å likestille norske og utenlandske selskaper «midt under en forøvrig rik økonomisk opgangsperiode lagt den døde haand paa utviklingen av vor vandkraftindustri – og praktisk talt virket som et forbud mot norsk kapital».

Avisen kunne også fortelle at ingen i årene 1910 og 1911 hadde søkt om konsesjon etter at loven hadde trått i kraft. Hverken av norske eller utenlandske interesser. I 1912 kom bare en søknad, «paa Fykenaa i Nordland». Loven var, ifølge avisen, en total fiasko.

Samlingsregjeringen gjorde, på grunn av de parlamentariske forhold, bare halvhjertet innsats for å få endret de vedtatte konsesjonslover. At Wollert Konow ble kastet som statsminister i februar 1912, gjorde ikke saken lettere. Den nye statsminister, Høyres fører på Stortinget, general Bratlie, fikk den tvilsomme ære av å forsøke å lirke et lovforslag gjennom på slutten av stortingstingsperioden. Samlingsregjeringens stilling var imidlertid etter statsministerskiftet sterkt svekket. På grunn av at et nytt stortingsvalg sto før døren, valgte regjeringen Bratlie å ikke legge frem noen proposisjon om saken. Med regjeringspartienes nederlag i valget samme høst, ble opposisjonens tanker om å endre de Knudsen-Castbergske konsesjonslover av 1909 gravlagt en gang for alle.

Tidens Tegn hadde engasjert seg sterkt mot Knudsen-regjeringens forslag til konsesjonslover. Ved å engasjere seg på mindretallets siden hadde avisen tapt den politiske kampen. Thommessen hadde ikke flertallet med seg. Et omen for avisens fremtid?

5.9 Målsaken

Tidens Tegns redaksjonelle linje hadde som sitt fundament redaktør Thommessens bevisste behov for personlig frihet. Hvert menneske hadde etter hans syn en grunnleggende rett til å utfolde seg slik individet mente var riktig og naturlig for seg selv. All form for tvang overfor individet ble av redaktøren oppfattet som udemokratisk, undertrykkende og fundamentalt helt galt i et fritt demokrati. Dette uavkortete krav til personlig frihet, for individet som for avisen, var ett av flere viktige bidrag til at Tidens Tegn ble en suksess fra første dag. Den ble tuftet på redaktørens sterke motstand mot alt som smakte av «formynderstat». Dette dominerende kravet fulgte avisen fra vuggen, men, som vi senere skal se, også til graven.

Tidens Tegns holdning til «landsmaalet» var i hovedsak et spørsmål om individets frihet, slik redaktøren oppfattet det. Individets ønske om å uttale seg og snakke slik mødrene og fedrene hadde lært bort fra de første små ordene et barn stotret frem, måtte helt uavkortet bli respektert. Her var det ikke plass til noen form for kompromiss. De som snakket riksmål hadde en helt grunnleggende rett til å gjøre det. Denne rett var like selvfølgelig for tilhengerene av «landsmaalet». Det avisen ikke kunne

akseptere, var «maalfolkets» ustanselige krav om stadig mer bruk av deres språkform, på bekostning av riksmålet. Samarbeid³⁰ i denne sak, vilje til å finne frem til løsninger som alle parter kunne akseptere, var også i språkspørsmålet et utslag av Tiden Tegns tradisjonelle samarbeidsfilosofi. Selv om Tidens Tegn sjelden lot en sjanse gå fra seg når det gjaldt å peke på det faktum at «landsmaalet» bare ble nyttet av et lite mindretall.³¹

Språkstriden var naturligvis også et politisk spørsmål. Sidene i denne strid foretok også sine partivalg ut fra søken etter støtte hos det enkelte parti. Høyre var selve riksmålspartiet. Frisinnede Venstre, fra det kom på banen i 1909, var sprikende. Kristiania Frisinnede Venstre var helt klar: de skulle «herefter som før helt ut stille sig paa riksmaalets side og av al magt og evne vil arbeide for riksmaalet, ordets utvikling og dets fornorskning» slik lokalpartiets formann, forlagsbokhandler i Aschehoug Forlag W. Nygaard uttalte i et foredrag.³² Tidens Tegn sluttet seg uavkortet til dette utsagn og plasserte seg således helt på riksmålsiden i Frisinnede Venstre språkstrid.

Nynorskens plass i den norske språkflora var definitivt blitt et viktig politisk tema da Tidens Tegn så dagens lys i 1910. Med Olav Thommessen som ivrig deltager i denne debatten, i hele hans tid som redaktør i Verdens Gang. Denne debatt, og ikke minst debattformen, tok han med seg til Tidens Tegn. Han la – i likhet med debattantene på nynorsksiden – ikke papp imellom når han kom med sine utspill og kommentarer. Ingen skulle, eller kunne, være i tvil hvor Tidens Tegn var å finne i kampen for eller imot nynorsk.

I en rekke artikler, til dels store og godt uthevet, kommenterte avisen det stadig økende arbeid nynorskentusiastene la ned for å sikre denne språkform bedre plass i det norske samfunn. Arbeidet ble av Tidens Tegn oppfattet som angrep på det norske riksmålet, den språkform avisen sterkt sluttet seg til. «Maalfanatikerene» kalte Tidens Tegn de som karakteriserte riksmålet som dansk og som ville avskaffe det de kalte en dårlig kopi av et utenlandsk språk. Tonen var til dels temmelig skarp, og nesten alltid kritisk. Det var en blind, vettløs «fanatisme som behersker maalstræverne» skrev Tidens Tegn i 1912.³³ Det første driftsåret, det vil si i løpet av åtte måneder, hadde avisen en rekke artikler om dette. «Maalsaken og partiene», «Sprogstriden og regjeringen», «Ministeriet Michelsen og maalloven», «Talemaalet i folkeskolen». I en artikkel året etter, «Partiene og maalsaken», gikk avisen inn for at «skolestyrernes bestemmelsesret angaaende undervisningssproget skulde overføres til **folket selv** gjennom folkeavstemninger i hver bygd».

At Tidens Tegn var skeptisk til det arbeid som ble utført av nynorsktilhengerne betydde ikke at ikke gode krefter i denne bevegelse kunne roses. Da redaktør Rasmus Steinsvik i målsakens hovedorgan «Den 17. mai» døde, hadde avisen en vakker og objektiv nekrolog over ham. Steinsviks engasjement, ihærdighet og arbeidsinnsats for den saken han trodde på, ble fremhevet.

Språkstriden var et faktum da Høyre og Frisinnede Venstre vant en knepen valgseier i 1909 og sammen dannet regjering i 1910. Høyre hadde programfestet sin kamp for riksmålet, mens de frisinnede ikke hadde noen klar post om dette spørsmål. Partiet hadde allerede fra starten våren 1909 medlemmer med helt forskjellig bakgrunn og språkpolitiske holdninger. Det måtte derfor tillates en ganske betydelig takhøyde når det gjaldt dette spørsmål. Nynorsktilhengeren Wollert Konow fra de Frisinnede ble statsminister i samlingsregjeringen. Utviklingen skulle vise at språkspørsmålet skulle bli en svært «varm potet» innen norsk politikk. En «potet» som ble spesiell varm i begynnelsen av 1912, da statsminister Wollert Konow ble kastet nettopp på grunn av hans engasjement omkring nynorskproblematikken og hvor Tidens Tegn og redaktør Thommessen spilte en ikke ubetydelig rolle.

5.10 Regjeringen Konow

Tidens Tegns posisjon som meningsberettiget politisk opinionsdanner fikk sitt gjennombrudd i forbindelse med etableringen, funksjoneringen og ikke minst avslutningen av samlingsregjeringen Wollert Konow (SB). Det vil si fra omtrent aller første dag avisen kom på gaten. Det ble også en

bekreftelse på redaktør Olav Thommessens sterke stilling i det politiske Norge, likeså meget som denne første perioden i avisens liv ble en bekreftelse på Tidens Tegns stilling som meningsorgan. Og – sammen med mange andre lederartikler i perioden – en introduksjon til avisens verdisyn, på kort og lang sikt.

Forholdet Tidens Tegn og regjeringen Wollert Konow er av spesiell interesse i historien om Tidens Tegn. Det handler om journalistisk integritet i forhold til personlige vennskap. I *avishistorisk* sammenheng er kanskje spørsmålet om pressens innflytelse på en regjeringens liv eller død enda mer interessant. Er det mulig at det i realiteten var *en* avis, Tidens Tegn, som måtte påta seg hovedansvaret, eller kreve æren, for at regjeringen Konow ble felt?

I denne sammenheng er det relevant å belyse forholdet mellom avisens ansvarlige redaktør og regjeringens sjef. De hadde vært nære venner, samarbeidspartnere politisk og privat gjennom lang tid, før denne skjebnesvangre talen Konow holdt i Bondeungdomslaget. De gjenopptok også vennskapet etter at støvet hadde lagt seg i regjeringskrisens kjølvann. Saken bekrefter derfor den uavhengighet og forhold til sak og ikke person som Olav Thommessen alltid hevdet. Og det belyser også redaktørens oppfatning av hvor hans lojalitet til enhver tid befant seg: evig og alltid til avisens redaksjon og redaksjonelle linje. Intet annet. Hvis denne linje kom i konflikt med et politisk parti, eller en nær venn, var det alltid avisen som vant. Det vil si: selve saken, og nyhetsaspektet, sett med redaksjonens øyne.

Det hersket et spesielt forhold mellom de to som skulle bli så viktige aktører i det politiske spill som fant sted i Kristiania i begynnelsen av 1912. Et spill som tilsynelatende dreiet seg om «maalsag». Men egentlig dreiet det seg mer om borgerlig samarbeid mot det som disse politiske miljøer oppfattet som de truende og radikale politiske krefter i Norge. Det som ble satt i spill, i begynnelsen av 1912, var i realiteten det langvarige politiske samarbeidet på den borgerlige siden i norsk politikk som ble etablert i forbindelse med Samlingspartiet i 1903. Etter etableringen utviklet samarbeidet seg videre de nærmeste årene. «Konsolideringen» av Venstre i 1908 førte til etableringen av Frisinnede Venstre i 1909. Dette siste betydde den endelige splittelse mellom Venstres «moderate» og den fløy i partiet som søkte støtte hos en økende arbeiderklasse og som av denne grunn la seg nærmere opp til arbeiderbevegelsens krav enn det de «moderate» var villige til å være med på. Høydepunktet for disse borgerlige samlingstanker ble nådd ved valgseieren til Høyre og Frisinnede Venstre i 1909. Dette er av spesiell interesse i historien om Tidens Tegn, fordi vår hypotese er at Tidens Tegns spesielle form for politisk uavhengighet – av noen oppfattet som politisk illojalitet – fant sin begynnelse nettopp i forbindelse med Konow-regjeringen. At en avis, som selv kaller seg partiets talerør, stiller seg i spissen for de som ønsker å avsette sitt eget partis statsminister, må i beste fall karakteriseres som et svært uavhengig blad. En form for politisk uavhengighet som senere, under gründer sønnen Rolf Thommessens ledelse, etter hvert tok form av en så alvorlig manglende politisk «fingerspitzegefühl» at den politiske avis Tidens Tegn fikk sine banesår av denne grunn.

Fellingen av ministeriet Konow på «maalsagen» var på mange måter begynnelsen på slutten av Christian Michelsens politiske samlingstanker fra 1903. Tanker som hadde utviklet seg fra stridighetene innen Venstre langt tidligere, hvor moderate krefter sto mot partiets mer og mer krevende og utfordrende radikale fløy. Olav Thommessen var en integrert part i denne utvikling. Det var også vestlendingen Wollert Konow, godseieren fra Fana og Søndre Bergenhus.

Wollert Konow ble innvalgt på Stortinget som første suppleant allerede i 1876. Da slet Olav Thommessen skosålene sine som korrekturleser i Dagbladet, mens han studerte jus. Etter at Thommessen overtok som redaktør av Verdens Gang i 1878, ble han etter hvert bedre kjent med de politiske aktørene på Stortinget. Konow var en av disse.³⁴ I kampen for diktergasje for Alexander Kielland i 1885 sto de sammen. Og tapte sammen, til ikke minst redaktørens gnistrende raseri. Denne kamp ble på mange måter innledningen til de senere tradisjoner for splittelser i Venstre. Dannelsen av Frisinnede Venstre i 1909 er et eksempel på denne tradisjon. Her spilte herrene Konow og Thommessen sammen viktige roller. Deres samarbeid hadde imidlertid startet langt tidligere. Konow

var også en betydningsfull medspiller da flertallet i Stortingets Venstreforening i 1888 bestemte at foreningen skulle kvitte seg med Johan Sverdrups såkalt «moderate» tilhengere ved å oppløse foreningen, et triks som vi har sett at senere radikale ledere i Venstre fulgte i 1908, da den tilsvarende utrenskningen fant sted. Redaktør Thommessen i Verdens Gang støttet aksjonen i 1888. Konow var venstreopposisjonens hovedtaler da denne, i frustrasjon over Johan Sverdrups virksomhet som regjeringssjef, og ikke minst i skuffelsen over at det ble oppfattet som nødvendig å bli kvitt ham, året etter gikk sammen med opposisjonen og felte regjeringen ved å støtte et mistillitsforslag. En del år senere, etter Venstres gode valg i 1897, lanserte Thommessen for første gang Konow som statsministerkandidat. I Verdens Gang hevdet redaktøren at

Ingen av venstres Politikere nyder den udbredte Anseelse som Wollert Konow; han er respektert i lige Grad af Modstandere og Meningsfeller. Det er umulig at danne nogen Venstre-regjering, der indad og udad vilde have den Autoritet som et Ministerium Konow.³⁵

Redaktørens lansering av Konow som statsministerkandidat ble denne gangen ikke kronet med noe resultat. Johannes Steen, som blant annet Thommessen mente ikke ville ha den nødvendige autoritet innad og utad, ble statsminister. Konow trakk seg, riktignok mest av personlige årsaker, mer ut av politikken, uten at dette påvirket det gode forhold mellom redaktør og godseier. Thommessens vennskap med, og respekt for, Wollert Konow forble usvekket. De sto sammen i de turbulente årene som fulgte, med Michelsens Samlingsparti i 1903, oppløsningen av unionen med Sverige to år senere, problematiske regjeringsforhold deretter, og dannelsen av Frisinnede Venstre i mars 1909. Hvor Thommessen, med sitt daværende ståsted som fortsatt redaktør i Verdens Gang, spilte en ikke ubetydelig rolle.

I forbindelse med dannelsen av samlingsregjeringen i 1910 deltok Thommessen aktivt³⁶ og bidro til at Wollert Konow etter hvert ble tildelt den særs viktige rollen som lagleder og statsminister.³⁷ Verdens Gang var den første avisen som lanserte Konow som statsministerkandidat.³⁸ Da han ble utnevnt, gikk Thommessen – fortsatt en kort periode som redaktør av Verdens Gang – sterkt ut i sin støtte: «Den maate, som hr.Konow har løst sin opgaven paa, lover godt for hans stilling som ministeriets leder,» skrev han i sin avis,³⁹ i motsetning til flere av Høyres støtter blant avisene, deriblandt Aftenposten. Opposisjonspressen, fra Venstre og Sosialdemokratene, hadde notert seg den indre striden mellom de to regjeringspartier. Dette ga disse aviser «vann på mølla» i sin kritikk av den nye regjering.

Da det etter hvert skulle vise seg at Konow ikke levet opp til de forventninger⁴⁰ ikke minst Thommessen hadde hatt til ham som statsminister, er det mulig å forestille seg at det ble etablert en betydelig grad av skuffelse hos redaktøren. Om ikke i like stor grad som den skuffelsen Thommessen følte etter at hans politiske forbilde Johan Sverdrup, med Thommessens sterke støtte i Verdens Gang i 1884, først ble valgt til statsminister, og deretter, med like stort bidrag fra den samme redaktør, ble kastet ikke mange årene etterpå. Kanskje var ikke redaktøren den «king-maker» han tilsynelatende ønsket å være?

Den politiske utvikling under Konows ledelse ble ikke oppfattet som udelte positiv blant de som var programforpliktet til å være hans tilhengere, Høyre og Frisinnende Venstre.

Konow ble ikke oppfattet som en samlende og handlekraftig statsminister. Innen Høyre var det stor misnøye med hvordan regjeringen agerte i forbindelse med de konsesjonslover Gunnar Knudsens foregående Venstre-regjering hadde fått gjennom i Stortinget. Innen Frisinnede Venstre rådet både misnøye og uklarheter. Det virket ikke sjeldent som om partiets stortingsrepresentanter ikke var helt klar over hvilket partiprogram de representerte. Dette førte til at det til tider rådet usikkerhet omkring regjeringens parlamentariske støtte i Stortinget. Situasjonen liknet på mange måter på den beskrivelse statsministeren i Norge i 1972, bonden Per Borthen, ga av hvordan det var å lede en koalisjonsregjering: det var som å bære et knippe med sprikende staur.

Også i andre sammenheng var misnøyen til å ta og føle på.⁴¹ Mange i Høyre oppfattet regjeringens mangel på handlekraft når det gjaldt å endre de Knudsen-Castbergske konsesjonslover som spesielt kritikkverdig. Også vedtaket i Stortinget om innføring av en stil på nynorsk til artium, var lite populært i Høyre. Et meget sterkt mindretall, i hovedsak fra Høyre, stemte da også mot regjeringens forslag. Tidens Tegn støttet mindretallet som ikke ønsket egen nynorskstil. Redaktørens økende misnøye med regjeringen kom imidlertid frem i Tidens Tegns spalter lenge før Konows omstridte tale i nynorskfolkets hørborg den 30. januar 1912.

Det ble mer og mer klart at Konow ikke nøt den tillit en statsminister nødvendigvis må ha. Høyre ventet bare på en plausibel anledning til å bli kvitt den frisinne Konow.⁴² Tidens Tegn var utad fortsatt lojal mot statsministeren, men når vi merker oss hvordan avisen brukte en så vidt banal årsak som Konows bemerkning til Bondeungdomslagets festdeltagere om nynorskens stilling som årsak til å felle ham, er det all mulig grunn til å tro at redaktør Thommessen delte Høyres syn på statsministeren. Konows politiske støtte hadde raknet.

Slik var således situasjonen i begynnelsen av 1912. Det er nødvendig å stille spørsmålet: Er det riktig, som Mjeldheim hevdet,⁴³ at «Ole Thommessen i 'Tidens Tegn' og Nils Vogt i 'Morgenbladet' kan visseleg krevja brorparten av æra for at måltalen førde til ei regjeringskrise?»

Vestlendingen Wollert Konow hadde aldri lagt skjul på sine positive holdninger til nynorsken. Østlendingen Olav Thommessen hadde aldri lagt skjul på sin motsatte holdning. Men meningsforskjeller av denne type hadde aldri kommet mellom i deres personlige forhold. Så kom Konows takk-for-maten-tale i Bondeungdomslaget søndag den 28. januar 1912. I et nynorskforum som dette valgte han å hylle det språk medlemmene der kjempet for. I ettertid er det lett å se at han, fordi han var statsminister i en samlingsregjering hvor det ene partiet hadde programfestet riksmålets plass som det ledende offentlige språk, burde ha valgt en langt lavere språkprofil. Hans uttalelse at han fra sin første ungdom hadde følt seg «varmt og sterkt og inderlig knyttet til landsmaalsbevegelsen» ville under andre omstendigheter kanskje ikke ha blitt lagt merke til. Fordi det var gammelt nytt. Derimot var det noe helt annet for en svekket statsminister i en regjering hvor «maalsaken» var en særdeles varm potet, å hevde offentlig den «Opfatning at maalsaken har været den sak som sterkest har baaret det norske folk frem i det siste halve hundreaar».

«Sterkest har baaret det norske folk frem i det siste halve hundreaar!» Mindre kunne det ikke sies. Mange, inkludert redaktør Thommessen, stusset over dette utsagn da de leste det i «Intelligenssederne» dagen derpå.⁴⁴ Noen spekulerte kanskje i hvordan Konow ville ha betegnet kampen for egen utenrikstjeneste, eller innføringen av parlamentarismen i 1884, når statsministeren mente at det var målsaken «som sterkest» hadde båret det norske folk frem i de siste femti år. Likevel skapte ikke dette utsagn umiddelbart noen bølger. Det skulle imidlertid vise seg at den stillhet som rådet de første dagene, var en larmende stillhet før stormen braket løs. Det hele startet, som stormer ofte gjør, som en mild bris. Tidens Tegn tok opp talen på kommentarplass først to dager etter den etter hvert så famøse festmiddagen i nynorskfalanksens hovedkvarter. Og forklarer senere det som hendte slik:

Mandag fik vi se referatet av Konows foredrag. Vor artikel i den anledning blev straks skrevet og sat uten konferanse med et eneste menneske utenfor vort blads redaksjon, og den kom ind tirsdag morgen. Under en samtale mandag aften om en gjenstand, som intetomhelst hadde med hr. Konows optræden at gjøre, fik redaktør Vogt vite, at vi hadde skrevet en artikel, uten at nogensomhelst blev oplyst om dens indhold eller avtaler blev truffet av nogensomhelst art.⁴⁵

I sin artikkel denne tirsdagen 30. januar kritiserte Tidens Tegn Konow for å ha gjort propaganda for målsaken. Han hadde dermed brutt den nøytralitet i målstriden som var en forutsetning for regjeringdannelsen to år tidligere. Samme dag tok også redaktør Nils Vogt i Høyre-organet Morgenbladet denne saken opp. Thommessens politiske motstander, som i striden mot Verdens Gangs eier Olaf Madsen to år tidligere ble hans forbundsfele, antydte temmelig sterkt at denne talen hadde

gjort det nærmest umulig å gi fortsatt støtte til en regjering ledet av Konow. Redaktør Nils Vogt, etterfølgeren til den ultrakonservative Christian Friele i Morgenbladets redaktørstol, gjorde seg til Høyres talerør. Den andre ledende Høyre-avis, Aftenposten, deltok ikke i debatten på dette tidspunkt.

Så gikk det ytterligere fire dager. Lørdag 3. februar hadde Tidens Tegn skjerpet tonen. Nu hevdet man der i gården at Konows tale hadde vært utfordrende overfor riksmålets tilhengere. Dette hadde vanskeliggjort regjeringspartienes stilling. Det hadde sågar ført til at regjeringens støtter i Stortinget nu følte seg løst fra sine forpliktelser under regjeringens «nåværende ledelse». Avisen understreket sin tidligere lojalitet til regjeringen Konow. Den hevdet at regjeringens stilling fortsatt var god, men «saa kom statsministeren og slog i stykker det, som ved gjensidig lojalitet var opnaadd. Hans evne som politisk leder har faat en knæk, som ikke kan repareres.»

Tidens Tegn hadde kastet loddet. Etter avisens mening var det nu bare et tidsspørsmål før Konow måtte kaste inn håndkle. Den påfølgende mandag, 5. februar, skulle partiene «ta stillingen under overveielse»¹³⁹. Den samme mandagen hadde Tidens Tegn en lang leder, «i anledning den 'situasjon' som plutselig og til alles forbauselse er opstaat ved statsministerens eksplosion paa tvangsmaalsmændenes fest»¹⁴⁰.

Avisen oppsummerte det de oppfattet som statsministerens helt uakseptable utspill. Utspillet var helt uakseptabelt, fordi Høyre som en fremtredende post i sitt program hadde slått fast vernet om riksmålet, som ble oppfattet som landets felles kulturspråk. Frisinnende Venstre hadde i sitt program forpliktet seg til nøytralitet i språkstriden. Det kunne heller ikke aksepteres at statsministeren velger en form som av mange ble oppfattet som aggressiv overfor regjeringens støttespillere, ved å forkynne at kampen for riksmålet snart skulle vise seg å bli helt håpløs. Avisen mente at Konow med dette fornærmet Høyre og oppførte seg illojalt mot Frisinnede Venstre. Selv deltagerne på målfesten oppfattet Konows utsagn med forbøffelse, hevdet Tidens Tegn.

Likevel var avisen villig til å se mellom fingrene med det Tidens Tegn oppfattet som en helt håpløs politisk brøler. Konow kunne jo bare trekke seg, og gjorde han det, ville det være med heder. Som den stolte

og rettænkende mand vil statsministeren nu trække sig tilbage med fuld honnør. Vi skal ikke glemme det gode han har utrettet, ikke at han satte ryg til, da det gjaldt, og heller ikke at hans tilbaketreden blev saadan, at den bevarer for os alle hans ansete navn og for ham selv hans politiske indflytelse¹⁴¹.

Avisen kunne skrive dette, fordi man der i gården hadde tillit til at Wollert Konow var

en mand, som tar de fulde konsekvenser av sin egen handling, ... vi tror ikke om ham, at han et eneste øyeblikk vil trænge sig ind paa partier, hvis tillid han, i den stilling han er i, har tapt, og for hvis arbejde hans vedbliven under slike omstendigheter vilde lægge de alvorligste hindringer i veien¹⁴².

Olav Thommessen ga sin gamle venn Wollert Konow silkesnoren. Redaktøren regnet med at Konow selv ville legge den rundt sin statsministerhals.

Slik skulle det imidlertid ikke gå. Konow valgte å ignorere redaktørvennens tilbud om å trekke seg med ære. Han valgte også å se bort fra Høyres og Frisinnede Venstres gruppemøter i Stortinget, hvor Konows parlamentariske støtte etter måltalen ble vurdert. Disse møtene viste at

statsministeren, efter sin optræden i strid med forutsætningene ved regjeringdannelsen og med begge parties programmer, staar igjen med omkring en fjerdepart av

¹³⁹ TT, 5. februar 1912

¹⁴⁰ Ibid

¹⁴¹ Ibid

¹⁴² Ibid

regjeringsgruppene samlede antal representanter – medens gruppene før denne optræden meismelig hadde arbeidet sig sammen om den nuværende ledelse. Det sier sig selv, at en saadan stilling for regjeringens chef er ganske uholdbar¹⁴³.

Naturlig nok ble regjeringens skjebne omfattet med betydelig interesse i avisens spalter i tiden som fulgte. Ikke minst fordi Konow så desidert ikke ønsket å følge redaktørens velmente råd om å trekke seg med æren mer eller mindre i behold. Dette provoserte Tidens Tegn sterkt.

Den 7. februar inneholdt lederen i Tidens Tegn en analyse av situasjonen. Avisen slo der fast at Konow hadde tatt stilling til målsaken på en måte som var i strid med de deltagende parties programmer om språkspørsmålet i Norge. Bare ved å ville sprengte det flertall som hadde dannet grunnlaget for sin regjering ville han kunne fortsette som statsminister. Tidens Tegn spekulerte i om det var det som var Konows intensjon da han kom med sine uttalelser på Bondeungdomslagets fest. Kunne det ha seg slik at statsministeren uttalelser var ledd

i en bevisst plan om å få avbrudt samarbeidet mellom de nuværende regjeringsgrupper, faa sprængt det nuværende stortingsflertal og i stedet faa istand en forbindelse mellom en del av det frisinne venstre og de radikale – d a ville det være en mening i at faa dette spørsmål ind for Stortinget. Da vilde man ogsaa ha forklaringen til, at de radikale blade og tvangsretningens organer inden maaltværgelsen, nu lægger sig slik i tøjlet for statsminister Konow.

Tidens Tegn skrev intet som skulle tyde på at avisen trodde på disse teorier. Derfor mente avisen at Konow ikke hadde noe valg: Han måtte bare trekke seg frivillig og «overlate roret i andre hender».⁴⁶

Samme dag refererte avisen Høyres brev til statsministeren, hvor han ble meddelt at han ikke lenger hadde stortingsgruppens tillit. Høyre anså det riktig at denne sak ble tatt opp i et fellesmøte med representantene fra Høyre og Frisinne Venstre. Tidens Tegn slo fast at det var «En klok og hensynsfuld beslutning».

Det skulle imidlertid ikke gå lang tid før et svar til Høyres gruppe forelå fra Konow. Allerede dagen etter kunne statsministeren meddele at han nøye hadde overveiet skrivets «indhold og tillater mig herigjennem at meddele, at uttalelsen ikke vil foranledige nogen skridt fra min side».

Wollert Konow slo derved fast at han hadde tenkt å bli sittende som regjeringssjef inntil han eventuelt ble kastet ved votering i Stortinget. Han presiserte at han helt så bort fra Thommessens empatiske anmodning om å ta ansvar ved å frivillig trekke seg.

Tidens Tegns stilling i den nye situasjonen ble nu gjort helt klar. En ny regjering måtte dannes, uten at avisen tok stilling til formen.

Hovedsaken er, at den nye regjering faar den best mulige sammensætning, og at man resolut og raskt kommer ut av den forvirring, som statsministerens optræden har fremkaldt.⁴⁷

Det oppsto et tilnærmet politisk kaos i dagene som fulgte. Fredag 9. februar ble det i statsråd innvilget avskjed til samtlige fem høyrestatsråder, uten at dette så ut til å affisere statsministeren. Han insisterte på å beholde taburetten. Det politiske liv i Norge var nu i ferd med å etablere en situasjon som skulle få store følger, langt inn i fremtiden. Ved at den skjøre alliansen på borgerlig side – «den for tiden mægtigste politiske faktor»⁴⁸ – allerede nu fikk store sprekker. En allianse som etter Tidens Tegns syn «ser det som en stor samfundsoppgave at motarbeide de samfundsfientlige retninger i vort offentlige liv».

Denne samfunnsoppgave kom til å prege Tidens Tegn i hele avisens levetid.

Forholdet til Wollert Konow ble nu endret. Avisen forsvarte⁴⁹ mer og mer Høyres handlinger i forbindelse med regjeringskrisen og ble stadig mer kritisk til statsministeren, som nu helt åpenbart

¹⁴³ Ibid

hadde gått ut på dato. Men Konow fulgte på ingen måte Tidens Tegns råd om å gå av frivillig og med heder. Han satte seg tvert imot kraftig til motverge og skapte med dette ytterligere kaos på den politiske scene.

Hans handlinger motarbeidet i økende grad det allerede tynnslette samarbeidet som eksisterte på borgerlig side. Han spente plutselig benene under kolleger som hadde samarbeidet med ham i hele regjeringsperioden.⁵⁰ Ikke bare forsøkte han å danne et «forretningsministerium» frem til høstens valg; han satte også sine egne personlige interesser først og tillot en kompromitterende politisk oppvask for åpen scene⁵¹. Han falt sine partifeller i ryggen, fortsatte Tidens Tegn⁵², og stilte seg mildest talt undrende til Konows planer om ikke bare å sprengte de frisinnedes stortingsgruppe, men også og danne et nytt politisk parti⁵³. »Den lumske korridorpolitikk er deres element» skrev Thommessens under sin uglesignatur den 28. april. Torsdag den 2.mai: «Konow og Berge melder sig ut av den frisinnende stortingsgruppe». Avisen valgte å sitere Dagsposten, som formulerte seg slik:

Politikere uten karakter og uten overbevisning, der aaler sig ind, hvor der findes en gunstig aapning og blir liggende i bugt indtil de tror det passende at krype ut ... De har begge lagt for dagen, at de er smaa forfængelige mænd blottet i like høi grad for personlig overlegenhet som ansvarsfølelse.⁵⁴

Leif Mjeldheim antyder i sin magisteravhandling at Konow mente at årsaken til Thommessens kampanje mot ham skyldes en personlig konflikt herrene hadde på forhånd. Dette benekter Thommessens på det sterkeste, idet han refererte til et innlegg i Morgenavisen:

Redaktør Thommessens har i k k e røket uklar med hr. Konow om nogetsomhelst. Det kunne hun faa vite, om hun hadde henvendt sig til statsministeren selv. Hun bør ikke befatte sig med politik. Lad hende holde sig til sin gaffegrudd og sine sladresøstres navn og rygte.⁵⁵

Og noen dager senere, som kommentar til «en del organer i pressen» som fant det

aabenbart besynderlig, at vi kan hævde politiske anskuelser, som ikke stemmer med vore personlige venners. Vi for vor del har altid søkt at la personlige venskap og personlig uvilje være uten indflydelse paa vor politiske holdning. En redaktør er i saa henseende ikke mindre forpliktet end chefen for en regjering eller et departement.⁵⁶

Men var det riktig at redaktør Thommessens i Tidens Tegn, sammen med Morgenbladet, kunne «krevja brorparten av æra for at måltalen førde til regjeringsskisse»?

Den frisinne stortingssmann Johan Throne Holst gir ikke Tidens Tegn noe ansvar for det som skjedde i sin bok *Erindringer og refleksjoner*.⁵⁷ Han ga tvert imot Høyre hele ansvaret for at Konow ble kastet. Throne Holst var til stede på den private middagen hjemme hos Konow for statsministeren dro ned til Bondeungdomslaget for å kaste glans over arrangementet. Throne Holst fulgte også meget godt med i det som deretter skjedde, ikke minst fordi han jo var med i stortingssgruppen til Frisinnede Venstre. Her stemte han for at talen ikke skulle få parlamentariske følger. Når det gikk som det gikk, følte Throne Holst at dette bare var en midlertidig seier for Høyre, ved at partiet ble kvitt Konow som statsminister. Men seieren på kort sikt ble et nederlag på lang sikt, hevdet Throne Holst nærmere 40 år senere, i 1941. En hypotese kan være at heller ikke Tidens Tegn helt kom over denne splittelsen innen den borgerlige leir. Landets politiske historie, og ikke minst Tidens Tegns plassering i denne historien gjennom de påfølgende nesten 30 årene, forteller mye om Throne Holsts profeti.

Mjeldheim har neppe rett i at Tidens Tegn kunne kreve brorparten av ansvaret for at Wollert Konow ble felt. Pressens makt var ikke så sterkt. Det var kjøttvekten på Stortinget som bestemte. Et flertall blant Stortingets medlemmer, også hos flere av dem som seilte under flagget til Frisinnede Venstre, hadde ikke lenger tillit til Konow. Derfor ble han tvunget til å gå av. Men at avisen bidro til å kaste bensin på bålet, er helt åpenbart. Carstens hevder i sin hovedfagsoppgave⁵⁸ at Tidens Tegns økende kritikk av statsministeren legitimerte de forskjellige aktørers avstandtagen til Wollert Konow.

Statsminister Konow hadde ikke hatt noen lett oppgave. Samarbeidet på den borgerlige side etter valgseieren i 1909 knirket allerede fra første dag. Konows manglende politiske ledelse bidro ikke til å bedre dette samarbeid. Regjeringen fikk stadig flere parlamentarikere mot seg. Den ble også møtt med økende kritikk ute i folket. Konows tale, med påfølgende uro innen koalisjonen Høyre/Frisinnede Venstre, bidro til et braknederlag for partiene i stortingsvalget høsten 1912. Det borgerlige samarbeidsprosjektet skjøt seg selv i foten og oppnådde det motsatte av den politiske samlingen på høyresiden de hver for seg arbeidet for. Det er tvert imot grunn til å anta at Høyre og Frisinnede Venstre på dette tidspunkt sammen startet sagingen av den gren av borgerlig samarbeid de forsøkte å klamre seg til gjennom tyve- og tredve-årene. I 1913 overtok det høyresiden oppfattet som de radikale kreftene i samfunnet, igjen regjeringsmakten. Tidens Tegn kom i opposisjon. En rolle avisen kanskje aldri kom ut av.

5.11 Uglen

Hvordan opplevet produktets kjøpere merkevaren Olav Thommessen? Det vil si, etter hvert: merkevaren Tidens Tegn. Ettersom tiden gikk, utover i decenniet 1910–1920, ble naturlig nok selve avisen, Tidens Tegn, den egentlige merkevaren. Kjøperne, som kanskje hadde hevet seg på i forbindelse med rabalderet og starten i 1910, ble mindre og mindre opptatt av annet enn selve avisens innhold og budskap.⁵⁹ Hva slags særpreg hadde Tidens Tegn som skapte en slik påfallende oppslutning? Som en beskjeden kuriositet, som en illustrasjon av Olav Thommessens Tidens Tegn, kan nevnes redaktørens bumerke på visse spesielle artikler.

Tidens Tegn hadde noe få andre aviser i samme grad kunne vise til: redaktørens sterke og personlige stempel. Dette stempel lå i en liten streng ugle, sittende på en gren hvor også et blekkhus og en fjærpenne kunne observeres. En helt personlig logo. Visdommens fugl. Uglen i Tidens Tegn.

Det var under denne logo redaktøren ikke bare kunne, men også i meget stor grad virkelig ville, gi uttrykk for akkurat det han mente om dette og hint. Ingen sak var for stor eller for liten for at redaktøren kunne få lyst til å gi beskjed til allmennheten om hva han mente, syntes, trodde, mislikte, støttet. Det var jo nettopp for å dele sine tanker med andre at han hadde startet avisen! Og var det ikke nettopp derfor så mange kjøpte den?

Uglen dukket opp ganske raskt etter at Tidens Tegn kom på banen. Det tok neppe lang tid før leserne forsto at det var klørne til redaktøren selv som satte sine merker gjennom denne logo. Selv om han under ugle-bumerket også skrev mindre innlegg under fullt navn. Dette gjorde han blant annet 3. juli 1910, like etter etableringen av Tidens Tegn, da han underskrev med eget navn for å dementerte et rykte om at den kjente finansmann og generaldirektør i Norsk Hydro Sam. Eyde «skulde være interessert i mit nye bladforetagende. Sladderhistoriens tendens var selvfølgelig at mistenkeliggjøre dette som influert av et stort millionselskap med utenlands aktiekapital».

Oftest var ugle-artiklene uten særskilt signatur. Og de var minst like ofte polemiske i sin form. Ikke sjeldent fikk andre redaktører, eller aviser, gjennomgå. Aftenposten fikk den 4. oktober 1910 beskjed om at Tidens Tegn aldri kunne tenke seg å trykke meddelelser fra noen som «vedkommende

ikke var berettiget til at sælge, og at han (red. Thommessen) er gaat i vandet nøiaktig paa samme maate som 'Aftenposten' nu».

Eller da Dagsposten i Trondheim fikk en liten opplæring om pressens frihet i forhold til politiske partier. Tidens Tegn fremhevet som vanlig sin komplette frihet til å hevde sin egen

opfatning av den politiske situasjon og uttale den, naar vi fant det paakrævet. Og heller ikke har vi søkt styret for nogen organisation av politik eller anden art om lignende autorisation. Vi tror, at saavel ministerier som andre institutioner er best tjent med en «uautorisert» presse. Pressen har sit største ansvar, ikke overfor den eller de bestemte organisationer eller institutioner, men overfor det store publikum – overfor dem, der slutter sig om vedkommende blad i tillit til, at det frit ubundet til alle sider kan gjøre en indsats i den offentlige diskussion og kritik, som et frit land ikke kan leve foruten.⁶⁰

Thommessen brukte ofte bumerket til å vise at det var hans og ingen annens klør som skrapte på en synders samvittighet. Han følte også at han hadde både autoritet og legitimitet til å refse selv sine redaktørkollegaer.

5.12 Oppsummering

I arbeidet med å presentere «selve varen», har det vært nødvendig å foreta betydelige begrensninger. Det har hverken vært mulig eller ønskelig å referere til alle små og litt større saker som Tidens Tegn omfattet med interesse og som avisens derfor kommenterte i sine spalter. I denne avhandling er utgangspunktet, som tidligere slått fast, at Tidens Tegn var en *politisk* avis. Det var politiske synspunkter grunnleggeren og redaktøren ønsket å promotere. Det er som nevnt over således bare saker som redaktørene oppfattet hadde nasjonal betydning og som bidro til å danne et bilde av avisens politiske profil, som i hovedsak er inkludert i dette kapittel. Men også her har det vært nødvendig å begrense saksantallet. Her er bare blitt vurdert det som etter mitt skjønn er de viktigste og mest kontroversielle sakene. Disse presenterer avisens verdisyn på viktige nasjonale områder. Sakene er «maalsag», konsesjonssak, og brennevinforbudet. Sammen med forholdet til Frisinnede Venstre i avisens første år.

Kapitlet refererer de politiske holdninger som preget Tidens Tegn. Det var disse som var den varen kjøperne var villige til å betale for.

1 Bjørnstjerne Bjørnson, *Redaktøren*, det danske Gyldendals Forlag, København 1874.

2 Se H.P. Thommessen, *Verdens Gang og redaktør O. Thommessen – fra Johan Sverdrup til Christian Michelsen*, hovedfagsoppgave, Dragvoll 1991.

3 Nissen, Bernt A.: *Gunnar Knudsen*, Aschehoug, Oslo 1957, s. 32, s. 70, s.114. O. Thommessen var blant de venner som ble invitert på årlige seilturer med Knudsens båt «Terje Vigen» i årene 1880 – 1905.

4 Se i voldgiftsdommen referert tidligere i denne avhandling, hvor dette kom frem.

5 H. P. Thommessen, hovedfagsoppgave, Universitetet i Trondheim, 1991.

6 *Verdens Gang*, 15. august 1903.

7 Leif Mjeldheim, *Folkerørsla som vart parti*, Universitetsforlaget, Bergen 1984.

8 Fredrik Stang, «Erindringer fra min politiske tid», *Historisk Tidsskrift*, 3. og 4. levering 1946, Grøndahl & Søn Boktrykkeri, Oslo 1946. Fredrik Stang var en anerkjent juridisk professor, og senere rektor ved Universitetet.

9 Allerede i 1888 etablerte Venstre en tradisjon for splittelse og kupp. Det året gjorde Stortingets venstreforening det samme som i 1908: ekskluderte de som ikke ble oppfattet som rett-troende ved å oppløse foreningen, for deretter å starte en «ny» forening med de samme lover, men da bare med medlemmer som var godkjent som «riktige venstrefolk».

10 *Ibid.*, s. 50.

11 Per Fuglum: *Brennevinsforbudet i Norge*, Tapir forlag, Trondheim 1995, s. 44.

12 H.P. Thommessen, *ibid.*

13 Stang, *ibid.*, s. 122.

14 *Ibid.*

-
- 15 «Millom andre treffe eg her att min gamle ven og kjenning, redaktør O. Thommessen. Daa me i 1880-aari treftest, var han redaktør av «Verdens Gang» og radikal, no var han moderat, dvs ein bleikvoren høgremann. Men lell sa han: «Jeg er likesaa radikal som nogen, men jeg er ikke socialist.» Erling T. Bækkestad, ordfører i Aal 1902–1910, ved åpningen av Bergensbanen den 27. november 1909. Gjengitt i *Helgedølen* 12. januar 2002.
 - 16 VG, 3. desember 1909, første avis som lanserte Konow som statsministerkandidat.
 - 17 Leiv Mjeldheim, *Ministeriet Konow 1910 – 1912*, Det norske samlaget, Oslo 1955, s. 16.
 - 18 Ibid, s. 45: «redaktør Thommessen i 'Verdens Gang', Konows gode ven».
 - 19 W. Konow: «Sten d.12te Marts 1903:....Lev vel Kjære Thommessen. Hils Helga og dine Børn hjereligs fra os».
W. Konow: «Sten den 21.december 1923: Kjære Olav og Helga Thommessen. Frigga og jeg sender Eder vor Hjertelige hilsen og varme tak for den særdeles hyggelige lørdag kveld vi hadde i eders lyse og varme hjem. Vi har siden da ofte talt om, hvor godt vi hadde det».
 - 21 VG, 2. februar 1910.
 - 22 Fredrik Stang, *Erindringer fra min politiske tid*, Grøndahl & Sønn, Oslo 1946, s. 88.
 - 23 W. Keilhau, 1938. s. 126.
 - 24 Uttrykket er valgt fordi den politiske gruppering som vant valget i 1903 og som dannet regjering sammen med Høyre, var mer en løst sammenknyttet koalisjon mellom temmelig uavhengige aktører enn et fast organisert politisk parti.
 - 25 Stang, s. 99.
 - 26 Ibid., s. 111.
 - 27 Tidens Tegn, 18. oktober 1912.
 - 28 Stang, s. 142.
 - 29 Tidens Tegn 17. oktober 1912.
 - 30 Tidens Tegn, under Uglesignaturen, 8. mai 1911: «Skulde ikke samarbeide mellom forstandige mænd inden begge leire være mulig, saa vi kunde bli fri for tvang og kamp, som kan komme til at dele vort lille folk i to sprogsamfund med alle de farer og det kulturtap, en slik kløvning vil medføre?»
 - 31 TT 4. oktober 1913: «Professor Halvdan Koht skriver i 'Den 17.mai' blant annet: 'Landsmalet har a l d r i vore helt landsmaal. Det har aldri take likt umsyn til heile landet. Det har alltid bygt meir paa dei folkefattige fjellbygdene enn paa dei folkerike utbygdene og byane». Professor Koht kom i k e med i den rettskrivningskomite, som skal forsøke at jævne ut det, som kan jævnas ut av maalkløvingen». Koht var ofte benyttet som gjesteskribent i TT.
 - 32 Tidens Tegn, under uglesignaturen, 14. juni 1911.
 - 33 TT, 13. september 1912, under overskrift «Stenaldersaand og kulturaand».
 - 35 O. Thommessen, *Glimt. Skisser og minner*. Gyldendal, Oslo 1938, s. «Allerede om kvelden den 9. juni var forslaget [om at unionkongens ikke hadde absolutt veto, forf.anm.] vedtatt ... Vi andre var i rus og lykke. Wollert Konow fra Fana, redaktør Lars Holst [Dagbladet, forf.anm] og jeg ble gående op og ned timesvis i den lyse sommernatten»
 - 35 Verdens Gang, 10. desember 1897.
 - 36 Mjeldheim, s. 15, 16 og 24, om møter blant annet i forbindelse med åpning av Bergensbanen, hvor Thommessen også deltok.
 - 38 Mjeldheim, s. 49 og 50: Michelsen brukte Thommessen som mellommann i regjeringsforhandlingene. Se også brev fra Thommessen til Konow 27. januar og 1. februar 1910, i Konows private arkiv.
 - 39 Verdens Gang, 3. desember 1909. Med sitt nære forhold til Chr. Michelsen er det åpenbart at Thommessen var klar over at Michelsen allerede måneden før hadde lansert Konow overfor Høyres leder Fredrik Stang som statsministerkandidat – se Mjeldheim s. 23.
 - 39 VG, 2. februar 1910.
 - 40 Se Fredrik Stang, *Erindringer fra min politiske tid*, Historisk Tidsskrift, Oslo 1946.
 - 41 J. Throne Holst, *Erindringer og refleksjoner*, Gyldendal, Oslo 1941, s. 163.
 - 42 Ibid.
 - 43 Mjeldheim, s. 108.
 - 44 Norske Intelligenssedler, mandag 29. januar 1912.
 - 45 TT 4. mars 1912.
 - 46 TT, 7. februar 1912.
 - 47 TT, 8. februar 1912.
 - 48 TT, 10. februar 1912.
 - 49 TT, leder 10. februar 1912.
 - 50 TT, leder 12. februar 1912.
 - 51 Christian Michelsen, i TT, 20. februar 1912.
 - 52 TT, 6. mars 1912.
 - 53 TT, 25. april 1912.
 - 54 TT, 4. mai 1912.

-
- 55 TT, 29. februar 1912.
56 TT, 20. februar 1912.
57 Gyltendal, Oslo 1941, s. 163.
58 Carstens, Svein, *Det Frisinnede Venstre 1909-1927*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Trondheim vår 1987, s. 66.
59 TT, 1. mai 1913: «Men ingen kan leve bare paa fortiden, og vi ser i den fremgang, som vi uavbrutt har kunnet glæde os ved, et vidnespyrd om at vore bestræbelser for at holde os paa høiden hver dag i aaret ikke har været helt forgjæves».
60 TT, under uglen, 19. november 1911.

6 Bo-oppgjøret

6.1 Problemstilling

Journalist, tidligere Dagblad-redaktør og pressehistoriker Olav Røgeberg har hevdet¹ at Olav Thommessen kunne overlate «Tidens Tegn i sine to sønners hender som et etter alt å dømme grunnsolid foretakende».²

Tidens Tegn var Olav Thommessens yrkesmessige bo. Det var dette bo han overlot til sine sønner. Implisitt sa han at «nå kan dere drive resultatet av mitt profesjonelle liv videre».

For å bli bedre kjent med Tidens Tegns historie må oppmerksomheten rettes mot Røgebergs utsagn. Ut fra hans kjennskap til avisen var Tidens Tegn et grunnsolid foretakende. For å forstå hvordan resultatet av sønnenes arbeid, er det nødvendig å lære mer om det aksjeselskapet, det verktøyet, som Olav Thommessen la i sønnenes hender.

Dette kapittelet er et kapittel om et bo. Og det er en oppsummering av «gründerepoken». Og således en definisjon på det verktøy som ble lagt hovedsakelig i Rolf Thommessens hender. Når vi blir kjent med det bo Rolf Thommessen overtok, kan vi forstå hva som ble forvaltet.

6.2 Jakten

Historien til Rolf Thommessens Tidens Tegn startet selvsagt ikke sammen med Olav Thommessen og Verdens Gang i 1878. Den startet 1. mai 1910, da gründeren sammen med sine to sønner Rolf og Bjørn og de andre «flyktningene» fra Verdens Gang satt i de sammenraskete kontorene i Karl Johansgate nr 27 – i den vakre patrisierbygningen til den kjente gullsmed Tostrup, med sin kvalitetsbutikk i hele første etasje. Kanskje nøt de, muligens også både overveldet og skrekkslagne, flommen av lesere som ilte til med sin oppslutning om den nye avisen. Det er her Olav Thommessens nye gründerepoke startet. Grunnlaget hadde Thommessen lagt gjennom sitt lange virke som redaktør av Verdens Gang. Nu skulle han i gang igjen, langt mer dramatisk enn den systematiske og langvarige oppbyggingen av Verdens Gang fra 1878.

Kan det ha seg slik at troen på at avisen var «etter alt å dømme et grunnsolid foretakende» delvis var bygget på en myte? Eller på en slags konvensjonell tankegang om at det bare er sorte eller røde tall på bunnlinjen som definerer suksess? På en slags bevisst eller ubevisst vilje til å se bort fra fremtidens rammebetingelser og konkurransevilkår. I jakten på forklaringen på utsagnet til Hølaas om «denne store avistragedien», må vi ikke bare oppsummere fortiden for å finne hva Rolf Thommessen

overtok. Vi må også, med all vår etterpåklokskap, se inn i fremtiden: hva lå og ventet på Tidens Tegn, i skyggen av storkrigens ødeleggelser, nye økonomier i et samfunn i rivninger og omveltninger? Her ligger også en del av det bo Rolf Thommessen fikk ansvaret for, fra 1. august 1917. For han var ikke bare sjefredaktør, men også administrerende direktør. Selv om lillebroren Bjørn riktig nok fulgte med på lasset. Ifølge Hølaas² var dette en smule ufrivillig.

«Nei, om jeg hadde fått bli det jeg helst ville – skipper på en sandjekt fra Svelvik», slik Bjørn en gang formulerte seg til sin journalistvenn og kollega Hølaas. Allikevel ble han med. Hølaas forteller at han «følte seg overflødig spak overfor den gamle og sto nærmest skolerett for ham».³

Grunnleggeren plasserte begge sønnene som bedriftens ledere. Dette antyder at grunnleggeren plantet en slags visjon i avisen, om at «slekter skal følge slekters gang», ved at det alltid skulle være plass til familiemedlemmer i ledelsen? Fulgte denne visjon med på lasset da Olav kastet kortene i 1917? Ble grunnlaget lagt for et slags «Tidens Tegn familieblad» allerede dengang?⁴ Hva slags konsekvenser fikk i tilfelle det for avisen? Svelvik-bemerkningen introduserer også en annen tanke. Ble Olav Thommessens to sønner nærmest presset inn i avisyrket av en dominerende og svært foretaksom far? Hvorfor fortsatte ikke Rolf, som allerede var en etablert og åpenbart vellykket kunsthistoriker, med mange publikasjoner⁵ og med doktorgrad i faget, sin karriere innen dette yrket, med en utdannelse i et fag som ikke var rettet mot farens virksomhet? Han valgte ikke avisbransjen og ble ikke journalist før faren temmelig uplanlagt sluttet i Verdens Gang og startet Tidens Tegn. Var kjærligheten til kunsthistorie likevel ikke dominerende? Eller syntes han at han bare «måtte» trå til for å hjelpe faren i 1910? Fikk han noe løfte om å overtar sjefsstolen når faren en gang sluttet?⁶ Dessverre finnes det ikke dokumentasjon som kan hjelpe til å gi svar på disse spørsmål. De må derfor bli etterlatt ubesvart. Det vi vet, er at han etterhvert kom til å lide av en plagsom hudsykdom. Denne kan oppstå med grunnlag i psykologiske faktorer.⁷ Han følte seg overarbeidet og var temmelig utkjørt da han falt død om med hjertesvikt en høstdag i 1939. Han var sammen med eldstesønnen Gunnar på vei til kysttruteskipet «Galtesund», som skulle ta ham til sitt nye hjem i Arendal. Det kan tenkes at Rolf Thommessen var satt til et arbeid som han egentlig ikke var eslet til.

6.3 Definisjon

I definisjonen av «bo» må det her tas i bruk et videre begrep enn det som er vanlig i arveoppgjør eller konkurser. Det introduseres et utvidet bobegrep. I analysen av Tidens Tegn per 1. august 1917 er det ikke nok å slå fast situasjonen på bunnlinjen, måle opplag eller vurdere spredning på landsbasis eller i hjembyen Kristiania. Nei, på dette tidspunkt av bo-vurderingen av Tidens Tegn i Tiden, må vi også inkludere rammebetingelser, både i nåtid og ikke minst i fremtid. For det skulle vise seg at avisens rammebetingelser, hvor «fremtidsutsikter» ligger innbakt, i den norske økonomien og i det norske politiske landskap, ble totalt endret nesten umiddelbart etter at senior Thommessen hadde overlatt roret til junior.

Var det noe i det boet Rolf Thommessen overtok som hadde kimen til «denne store avistragedien»? Lå det en slags tikkende bombe som ingen klart forsto, men som allikevel var der? I jakten på hva som skjedde med Tidens Tegn, og årsakene til det, må vi bli kjent med selve startgrunnlaget, selve satsplanken, som Rolf Thommessen ble velsignet med. Hva slags bo var det Rolf Thommessen fikk i hendene? Når vi kjenner dette bo – vel å merke med vårt utvidete bobegrep i tankene – kan vi bedre forstå hvordan det gikk med boet Tidens Tegn i løpet av de påfølgende tyve år. Vi kan kanskje til å med forstå hvorfor det måtte gå slik.

6.4 Suksessfull redaktør?

Hva er en suksessfull redaktør? Er det en redaktør som stadig øker opplaget? Det vil si: En som skaper stadig større interesse for sin avis? Eller er definisjonen best dekkende for en som tjener mest penger? Eller er det kanskje en som har vært redaktør mye lenger enn alle andre? Kanskje «suksessfull» for enkelte betyr den innflytelse redaktøren øvet på sine omgivelser? Et beslektet spørsmål er så om en redaktørs suksess kan overføres til en annen redaktør?

Ettertiden har karakterisert redaktør Olav Thommessen som en svært suksessfull redaktør. Dette bilde må sammenholdes med hans rammebetingelser. I disse ligger også datidens konkurranse-situasjon. Derfor er det at også rammebetingelsene til Rolf nå skal vies oppmerksomhet.

6.5 Konkurransemessige fortrinn

I ettetid er det lett å se at Thommessen i Verdens Gang hadde flere konkurransemessige fortrinn. Kanskje spesielt i forhold til sin politiske konkurrent på Venstresiden, nemlig Dagbladet. Det Verdens Gang som Thommessen overtok det redaksjonelle ansvar for i 1878, ble stiftet av idealisten Peder Olsen. Denne herren hadde, som Dagbladet, det ideelle formål å spre samfunnsnyttig informasjon til allmuen. Men der stoppet likheten. Redaktør Olsen hadde bare en eier å forholde seg til, nemlig trykker Hans Jacob Jensen. Trykkeren hadde på sin side sin hovedsakelige interesse i å holde trykkerimaskinene i arbeid, det vil si å tjene penger. Den eneste instruks Thommessen fikk da han startet som redaktør, var å «lede bladet i Peder Olsens ånd».⁸ Trykkeren hadde ingen egne ambisjoner, hverken politiske eller yrkesmessige, utover dette. På samme måte som trykker Schibsted med sin Aftenposten. Dagbladets redaktører var i annen situasjon. De slet med flere eiere, som alle hadde ytet sin skjerv til finansieringen av avisen. De ville promotere sine egne idealer og holdninger ved å putte penger i en avis de hadde kontroll med. Derfor fikk de vedtatt en idealistisk formålsparagraf, i tråd med de idealer folkebevegelsen som ble gjort til et parti, nemlig Venstre, sto for. Dette førte til en endeløs rekke av problemer for Dagbladet.⁹ Formålsparagrafene inviterte til forskjellige og ofte svært meningssterke idealisters besøk på redaktørkontoret. Til de forskjellige redaktørers fortvilelse og til tider sterke protester.

Thommessens situasjon var ikke slik. Han fikk anledning til å gripe tøylene med en gang han begynte som ung og uerfaren redaktør. Ei heller hadde han noen aksjonærer som hadde synspunkter på hans virksomhet. Ikke hadde han et styre som han måtte forholde seg til. Og han var i den heldige situasjon at han ikke var programforpliktet til å støtte noen politisk eller annen gruppering til enhver tid. Han hadde ingen lojalitetsforpliktelser. Utover, som han selv slo fast, til sin egen samvittighet.

Thommessen beholdt tøylene hver dag hvert år i hele sin nesten 40-årige redaktørtid. 32 år i Verdens Gang, og syv år i Tidens Tegn. Penger tjente han fra første dag. Det var således ingen grunn for VG-eier Madsen i 1910 til å kritisere Thommessen for at redaktøren, etter investorens mening, ikke viet avisens økonomi nok oppmerksomhet. Det var bare det at Madsen hadde andre mål enn redaktøren. Aksjeeier Madsen hadde som selve sitt formål å maksimere det økonomiske utbytte. Redaktørens intensjoner var å maksimere sin politiske innflytelse gjennom å øke opplaget spredt utover landet. Og opplagene bare steg og steg. I hele Verdens Gang-tiden kom det ikke på tale med noen form for formell allianse med noen politisk gruppering. Redaktøren forlangte den totale frihet til å skrive hva han ville når han ville. Han ville være *for* det som passet ham, og *imot* det som ikke passet ham.¹⁰ Den totale redaksjonelle frihet ble et mantra for Olav Thommessen. Allerede etter syv år i VGs redaktørstol ble redaktøren medeier. I Verdens Gang var det redaktøren som var den sterke mann, som i Aftenposten under Amandus Schibsted. Så enkelt var det ikke hos Dagbladet. Den første redaktøren, med juridisk embedseksamen slik som Thommessen, Haggard Emanuel Berner, slet seg ut etter ti år i stolen, etter å ha tapt i opplagskonkurransen med et Verdens Gang som bare raste oppover.

Allerede i 1884 var Verdens Gang oppe i 14.000 solgte eksemplarer hver dag, altså ikke mindre enn fem ganger flere enn Dagbladet solgte. Med opplag fulgte politisk innflytelse. Og Verdens Gang betalte hele tiden sine regninger, noe Dagbladet hadde problemer med. I 1879 kom en ny eiergruppe inn i denne avisen. Idealistiske venstremenn med politiske motiver for driften. Bare i fireårsperioden 1879–1883 skiftet Dagbladet redaktører fire ganger. En redaktør per år. En som ble lenger var Lars Holst. Han klarte å kvitte seg med betegnelsen «regjeringens organ» i 1886, med håp om en friere redaksjonell stilling for seg og sine skribenter. Og dermed en morsommere arbeidsplass, med muligheter for større individuell utfoldelse. Med forsøk på kopping av avisens eierskap fra de engasjerte idealister som resultat. Disse ønsket å øke redaksjonell innflytelse. Kuppforsøket skjedde i 1887. Lars Holst klarte imidlertid, sammen med det sittende styret, å avverge kuppet. Men det hadde tatt tid og krefter. Thommessen hadde ikke slike problemer. Han red på en bølge av stadig fremgang, i opplag, inntekter og innflytelse på den politiske venstreside. Det var særlig det siste Thommessen var mest opptatt av, i motsetning til hans senere medaksjonær Olaf Madsen. Etter at Thommessen i 1885 fikk overdratt en femtedel av aksjene i Verdens Gang, fikk han bare to år senere tilbud om å kjøpe hele avisen. Til dette trengte han finansielle støttespillere. Han kunne diktere betingelsene til de to andre aksjonærene han måtte ha med. Dette ble arkivar K.V. Hammer, som var ansatt i Verdens Gang, og Venstre-doldis Olaf Madsen. Thommessen overtok 50 prosent av aksjekapitalen og fikk på samme tid vedtektsfestet rett til å sitte som redaktør så lenge han var «vel bevart». Intet plagsomt styre. I dette ble ham selv leder. Med Dagbladet gikk det både bortover og nedover. I 1907 måtte en ny redningsaksjon til. Etter at ikke mindre enn fem redaktører – inkludert Volckmar som begynte i 1907 – hadde slitt stolen etter Holst, som kastet kortene i 1898, etter 13 år som redaktør.

I Olav Thommessens første tid som redaktør i Verdens Gang var Christian Friele i Morgenbladet den ledende politiske motstander. Dette var en avis som allerede var kommet godt i gang da Dagbladet og Verdens Gang så dagens lys. Friele var varm i trøyen lenge før denne tid: Allerede i 1854 begynte han som journalist i dette konservative hovedorgan. Fra 1865 var han ansvarlig redaktør. Morgenbladet hadde ikke Dagbladets problemer, hverken med opplaget, inntekter eller for redaktøren vanskelige aksjonærer/eiere. Egentlig hadde Friele og Thommessen, i sitt redaksjonelle arbeid, ganske like rammebetingelser. Som politisk meningsbærer var Morgenbladet dominerende på den politiske skalas høyre side. Aftenposten og den i 1878 ganske unge eier Amandus Schibsted var ingen konkurrent på den norske politiske himmel i Frieles redaktørtid. Til det var Morgenbladet for godt innarbeidet og Frieles penn for spiss. At de etter hvert konkurrerte rent opplagsmessig er en annen sak, slik begge avisene gjorde det med Verdens Gang.

Da Tidens Tegn ble dannet i 1910, var Thommessen som 59-åring kongen på haugen blant landets redaktører og politiske pådrivere. Dagbladet var for lengst hektet av. Morgenbladet hadde fått ny redaktør etter at Friele gikk av i 1893. De hadde også fått nye aksjonærer, noe Frieles etterfølger, cand.jur. Nils Vogt, skulle få føle. Aftenposten nøt godt av eierens dyktige bedriftsmessige disposisjoner. Arvepris Amandus Schibsted slet ikke med andre aksjonærers innblanding i styre og stell. Som eneeier bestemte han alt. Schibsted hadde for lengst forstått at for å kunne tjene penger på annonser måtte det produseres nyheter for det stadig økende antall kjøpere. Der var han en mester. Han hadde ikke selv noe budskap han brant for og ville ha ut til leserne. Resultatene, i form av opplag, inntekter og formuesøkning, talte for seg selv. Bare den andre avisen med omtrent samme forretningsmessige strategi som Schibsted, Morgenposten, kunne matche Aftenpostens opplag og inntjening. Men det gjorde den til gangs. Både opplagsmessig og inntektsmessig. Morgenposten var overlegent Norges største avis – i form av utbredelse – på denne tiden. Med Olaf Madsen som viktig aksjonær, med blikket skarpt rettet mot det økonomiske utbytte.

Da Thommessen i 1917 overlot roret i Tidens Tegn til sønnene, hadde han vært enerådende redaktør i henholdsvis Verdens Gang og Tidens Tegn i til sammen 39 år. De redaktørkolleger som eksisterte da han begynte sin gjerning i Verdens Gang som 27-åring, var nå alle borte. Amandus Schibsted døde i 1913.

6.6 «... etter alt å dømme et grunnsolid foretakende»

Det var intet mindre enn sitt livsverk Olav Thommessen den 1. august 1917 overlot kunsthistorikersønnen Rolf. Og til Rolfs yngre cand.jur.-bror Bjørn, som ble invitert med på lasset. Et livsverk i form av 40 år som redaktør i to toneangivende aviser. Et livsverk som besto av sterke meninger, av en total uavhengighet, av et nettverk med «Tidens guder»,⁸ og med en samfunnsmessig posisjon som fikk Olaf Røgeberg til å skrive at «han vil minnes som den største i norsk journalistikk i sin samtid.»⁹

Dette er imidlertid det *personlige* livsverket; det livsverk som ligger i den identitet, den ballast og den sosiale trygghet som han overlot sine sønner. I seg selv som regel noe positivt, selv om det å ha en sterk, en kjent, eller kanskje en dominerende far også kan ha sine negative sider, i form av en skygge over barnas fremtidige livsaktiviteter, slik Odd Hølaas antydte, referert over i forbindelse med uttalelsen fra sønnen Bjørn. I dette kapittel leter vi etter det bedriftsmessige livsverk. Det livsverket som kan måles i kroner og øre, i opplag og annonseinntekter, i goodwill fra kjøpere og leverandører. Og ikke minst hos de mange der ute som sendte inn manuskripter til redaktøren, i håp om at de ble trykket. Det var det bedriftsmessige livsverk som er det lettest målbare i studiet av boet etter Olav Thommessen.

Tidens Tegn eksisterte i 31 år, de første syv år under ledelse av grunnleggeren selv. Disse syv årene var preget av uavbrutt fremgang. Opplaget steg hele tiden. Med økt opplag kom stadig flere annonsører til bladet. Tidens Tegn var i ferd med å bli en god forretning. Det er den «gode forretningen» oppmerksomheten skal rettes mot. Og når en forretning – eller et bo – skal overtas, må verdiene takseres. Vi får svar på Røgebergs påstand om at avisen var et «grunnsolid foretakende».

Som vi har sett i forrige kapittel, så økonomien slik ut i 1917:

Tidens Tegn		Dagbladet		Aftenposten		Morgenbladet	
Formue	Inntekt	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt
476.000	94.550	187.000	0	285.000	316.400	569.000	45.700

Bunnlinjens tall kan leses. Jevn og sikker formuestigning på de syv årene avisen hadde eksistert. Det samme med inntektene, slik vist i foregående kapittel. Tilsynelatende var det denne bedriftsmessig suksess som dannet grunnlaget for Røgebergs påstand for situasjonen da Rolf Thommessen fikk ansvaret for å drive suksessen videre. Allikevel må det reises spørsmål om foretakende virkelig var så *grunnsolid*. Den påståtte soliditet var bygget opp i en sterk oppgangstid. Tidens Tegn red i sine første år på startomstendighetenes tidsbegrensede medgangsbølge. Og deretter red Tidens Tegn, sammen med de andre avisene og den norske økonomi forøvrig, på oppgangen i landets krigsinfluerte økonomi. Den var også tidsbegrenset, fordi krigen ikke kunne vare i all evighet. Det som ventet på Rolf Thommessen av endrete rammebetingelser, må også inkluderes i det bo gründer sønnen overtok ansvaret for.

6.7 Goodwill

«Goodwill» i markedet er alltid en aktivapost som vurderes når oppgjørets time har kommet. Enten det drives med produksjon, kjøp og salg, megling; all type næringsvirksomhet. For en avis er goodwill-begrepet ekstra viktig. Langt viktigere enn for de fleste andre former for næringsvirksomhet. Salgsproduktet henvender seg ikke til en kunde som for eksempel en dag trenger en bil, en annen dag en bok, en tredje dag en flaskeåpner. Dette er praktiske produkter som hvermannen trenger når behov

melder seg. Avisens salgsprodukt henvender seg til det som foregår mellom ørene på de potensielle kundene. Aviser selger budskap. Nyheter også, annonser likeså. Over har vi sett at de forskjellige avisforetak har forskjellige strategier. Tidens Tegns strategi var å selge budskap, fordi Tidens Tegn var en politisk avis. Der i gården var de opptatt av å spre budskapet ikke bare til hovedstadens befolkning, men også til alle de der ute i det ganske land. Bakmannen, selve drivkraften til Tidens Tegn, redaktøren Olav Thommessen, var et politisk menneske. Hans politiske engasjement var selve grunnlaget for hans suksess som redaktør allerede fra 1878. Engasjementet presenterte han i en fengende og engasjerende form. Han skapte forventninger hos kundene. Hos leserne. Han bygget sågar opp lojalitet. Både fra avis til leser og fra leser til avis. Det er et hav av forskjell mellom merkeloyalitet til et vanlig handelsprodukt og lojaliteten mellom produsent og kjøper av et avisprodukt. Handelsproduktet kan måle sine kvaliteter – og derigjennom bygge merkevareloyalitet – i bruksområder og nytteeffekter. Produktet er til å ta og føles på, kan veies og vurderes, kan sammenlignes i form og innhold med ethvert annet tilsvarende produkt fra en konkurrerende leverandør. Gode varer bidrar til at det bygges opp en beholdning av goodwill. Denne nyter produsenten godt av når kunden igjen skal handle. Det spørres etter en vare fra den samme kjente og kjære produsent.

Avisen er avhengig av den *daglige* merkevareloyalitet. Kunden som kjøper det nye produkt hver dag. Som viser sin tillit og sin lojalitet til dette spesielle merke, denne avis, ved å bestille et abonnement, for å få levert produktet på døren enda en ikke aner hva slags produkt som kommer inn i huset denne dagen. Kjøpet er basert på tillit. Tilliten produserer lojalitet. I den gjensidige lojalitet, i symbiosen avis/leser, ligger nøkkelen til suksess eller fiasko i avisbransjen. Det er også en symbiose av gjensidig respekt. Avisen viser sin respekt for sine tradisjonelle lesere ved å holde seg, mer eller mindre, til den moralske kontrakt om innhold og presentasjon som partene føler de har inngått ved den gjensidige forpliktelse et abonnement er. Abonnementen baserer sitt kjøp på sin tillit til avisen. Det er det som kalles «goodwill».

I studiet av «denne store avistragedien» må goodwill-aspektet vies stor oppmerksomhet. Fordi det er min hypotese at mye av forklaringen til denne «avistragedien» i virkeligheten finnes her.

Rolf Thommessen overtok et bo som var preget av en slags lojalitetskontrakt mellom produsent og forbruker. Tidens Tegn i Olav Thommessen-tiden var preget av sterke, gjerne subjektive, meninger. Det var klare, aksepterte og gjenkjennelige holdninger. Det var trolig derfor opplaget bare steg og steg. Det kom stadig nye lesere frem fra menneskedypet. De kjøpte på forventninger. Ikke bare av banale nyheter om ulykker, kriger, reguleringsplaner eller nekrologer. Det leserne av Olav Thommessens Tidens Tegn forventet, var avisens syn på styre og stell. Om vedtak i regjering og Storting, om debatter om forsvar, språk, alkoholsalg, sosiale forhold, statlige og kommunale bevilgninger. De forventet leserinnlegg fra «tidens guder». Kjøperne følte at de var rimelig trygge på Thommessens verdigrunnlag og kunne derfor leve med redaktørens mange like spennende som uventete utspill. Denne trygghet var en ikke ubetydelig del av det bo han overlot til sin sønn. En trygghet som sønnen Rolf ble satt til å forvalte.

6.8 Politisk aktør

I VG-tiden nektet Olav Thommessen å opprette noen form for formell tilknytning til noe politisk parti. Han lot seg aldri velge inn i noe tillitsverv. Uten at han derved noen gang la skjul på sin politiske tilhørighet, hverken i skrift eller tale. Han ble således ingen belastning for det parti han sympatiserte med, når han hadde synspunkter som ikke var på linje med partiets offisielle holdning.

I forbindelse med etableringen av Frisinnede Venstre endret Olav Thommessen litt på denne holdning. Han lot seg velge til formann i Frisinnede Venstres presseforening. Før dette hadde han deltatt aktivt i forbindelse med etableringen av dette nye partiet i 1909. Han følte seg som en av

grunnleggerne. Og helt uten noe formelt vedtak tiltok Verdens Gang under hans ledelse seg rollen som det nye partis hovedorgan. En rolle som han fluksens overførte til Tidens Tegn etter at denne nye avisen hadde sett dagens lys. Han la grunnlaget for sin egen, og kanskje også sønnens, sterke engasjement innenfor dette parti.

Det er nødvendig å reise spørsmålet om noe av nøkkelen til «denne store avistragedie» lå i forholdet til avisens selvoppnevnte situasjon som det nye partis hovedorgan. Det vil si: til en formell parti-tilknytning, stikk i strid med Olav Thommessens holdning i Verdens Gang-tiden. Forsøkte egentlig Tidens Tegn å gape over for meget? Var ikke Thommessen-kjeften stor nok til å kombinere en nærmest manisk uavhengighetstrang med den form for lojalitet som ble oppfattet som et rimelig krav til et erklært partiorgan? Tidens Tegns forhold til dette parti, og de konsekvenser dette fikk for avisens være eller ikke være, vil måtte bli et tema i fortsettelsen av denne avhandling. I dette kapittel vil bare boet per 1917 bli vurdert.

6.9 Frisinnede Venstre

Tidens Tegn presenterte seg fra første dag som organ for Frisinnede Venstre. Allerede som redaktør i Verdens Gang i 1909 deltok Olav Thommessen både i det arbeidet som måtte gjøres før dette nye partiet kunne etableres og deretter i selve partiarbeidet. Thommessen påtok seg vervet som formann i den nyetablerte Frisinnede Venstres Presseforening. Her presenterte han seg ikke bare som formelt medlem av et parti, men ved å la seg velge til en del av tillitsmannskorpset forlot han sågar sin tidligere så sterkt uttalte forakt for enhver form for formell tilhørighet med et hvilket som helst parti eller en hvilken som helst maktgruppe.¹¹

De forpliktelser, eller denne ballast, lå således i det bo Rolf Thommessen overtok. Det er vår hypotese at de forpliktelser avisen påtok seg som en forpliktet deltager på den politiske scene, utviklet seg til en åpenbar og registrerbar brennende lunte i hele boets funksjonstid. Hvilke valg med betydning for bedriften Tidens Tegn gjorde Rolf i forbindelse med denne definerte partitilhørighet? Senere kapiteler vil drøfte dette. I dette kapittel skal bare partitilhørighetens konsekvenser ved bo-oppgjørets time 1. august 1917 vurderes.

6.10 Drapet

Avisens engasjement i forbindelse med regjerings-dannelsen i 1910 etter valgseiren til Høyre og Frisinnede Venstre, er kjent. Gjennom sin sterke stilling i mediene, og som politisk foredragsholder, var redaktør Olav Thommessen anerkjent som en del av partiets grunnfjell. Hans nære vennskap med partiets folkehelt Christian Michelsen og de andre av dette partis ledende politikere var også alminnelig kjent. At mediene hadde makt i den politiske utvikling også på den tiden, var udiskutabelt. Redaktøren satt således i en nøkkelposisjon, med påvirkningsmuligheter større enn det hver enkelt folkevalgt politiker hadde. Denne mulighet brukte Tidens Tegn til å støtte Thommessens gamle venn¹⁴ og politiske forbundsfelle Wollert Konow (SB) som kandidat til statsministerposisjonen. Støtten produserte resultater. Konow fra Frisinnede Venstre ble statsminister i samlingsregjeringen mellom Høyre og Frisinnede Venstre i 1910.

Det skulle imidlertid – slik vi har sett over – vise seg at det ikke var lenge at «Adam var i paradiset». Av mange, til dels kompliserte og lite oversiktlige årsaker. Noen er referert over, i forbindelse med Konow-regjeringen fall. Det er ikke kjent hva slags konsekvenser det fikk for Tidens Tegn, på kort og lang sikt, at det var akkurat denne avisen som fikk brorparten av «æren» for at Frisinnede Venstres Wollert Konow ble tvunget til å gå av som statsminister.

Å koble en avis til en formell partitilhørighet er ikke uproblematisk, hverken for avis eller parti, det har medieutviklingen i ettertidens lys gjort klart. Når dette skrives i 2007 er det helt slutt på

avisenes partitilknytning i Norge. Redaktører og journalister blir hemmet i sin oppsøkende journalistikk hvis de blir pålagt partipolitiske begrensninger. Muligheten til å fungere som «samfunnets vaktbikkje» blir begrenset. Avisen blir redusert til å kolportere et spesielt partipolitisk syn. Dette reduserer derved avisens troverdighet som «objektiv» observatør og pådriver for saker og/eller personer. Avisene blir mindre interessante.

Det foreligger ingen undersøkelser som viser at Tidens Tegns troverdighet hos gamle og potensielt nye lesere var for nedadgående da Olav Thommessens kastet inn håndkle i 1917. Selv om det neppe kan ha vært bare-bare at en politisk avis, med erklært tilhørighet til det samme parti som statsministeren, går hen og fronter angrepene på den samme statsminister. Spesielt når kritikken ender med at ministeren regelrett blir kastet, sterkt imot hans egen vilje. Det førte også til betydelig uro innen eget parti. De stadig økende opplagstall i årene fra Konows fall i 1912 og frem til 1917 kan tvert imot tyde på at leserne verdsatte avisens uavhengighet. Likevel kan det spekuleres om det ble plantet et frø av usikkerhet hos leserne, ved at Tidens Tegn deltok aktivt med å få kastet Konow som statsminister. Kanskje kan også avisens deltagelse i debatten som fulgte etter denne begivenhet, ha lagt spiren til en følelse av usikkerhet og dermed også mindre langsiktig lojalitet hos kjøperne. Lesere var i stor grad politiske sympatisører av Frisinnede Venstre og samarbeidspartneren Høyre. Braknederlaget til disse partiene i stortingsvalget i 1913 kan tyde på at denne hypotesen har noe for seg, selv om valgnerderlaget også skyldtes en rekke andre omstendigheter enn bare det at Konow ble kastet. Det kan være nærliggende å spørre om det satt igjen en smule negative holdninger til Tidens Tegn, som fulgte med det bo Rolf Thommessens overtok? Holdninger som fikk ben å gå på i 1920- og 30-årene?

Olav Thommessens sterke avstandtagen fra en hver form for partitilhørighet i det meste av hans tid som redaktør i Verdens Gang, var et fundament i hans virksomhet. Skal vi dømme etter de resultater denne avisen oppnådde, som opinionsdanner og som bedrift, var dette et bedriftspolitisk riktig valg. Som redaktør i Tidens Tegn inntok han en annen holdning. Overfor leserne forpliktet han denne avisen til å fronte interessene til et spesielt politisk parti. Som om ikke det skulle være nok partitilknytning: Han godtok også at sønnen Rolf, avisens medredaktør fra 1915 og påsatte ansvarlige redaktør fra 1917, lot seg velge inn i Frisinnede Venstres sentralstyre. Og faktisk senere – i 1918 – også til partiets ubetalte generalsekretær, noe som helt sikker måtte ta tid og oppmerksomhet vekk fra avisdriften. Rolf Thommessens var i tillegg stortingsrepresentant for partiet 1927–1930 og tvang derved frem igjen det spørsmål som ble reist allerede i 1879, da Dagbladets redaktør Berner stilte til valg i Akershus: Var det riktig for en avisredaktør å stille som politisk kandidat? Noen hevdet at den nødvendige separasjon mellom statsmaktene og den samfunnskritiske presse derved ble utvisket.

I vår boberetning om Tidens Tegn per 1. august 1917 reiser dette noen vesentlige spørsmål. Hva slags konsekvenser fikk redaktørens sterke partipolitiske engasjement for aksjeselskapet Tidens Tegn? Det er vår hypotese at deres meget aktive og profilerte deltagelse i landets politiske liv fikk de mest alvorlige følger for bedriften.

6.11 Forholdet til Høyre

En avis som markedsfører seg som en aktiv politisk aktør er helt avhengig av lesere som i hovedsak deler avisens politiske og samfunnsmessige holdninger. Det er disse avisen henvender seg til. Det er disse som kjøper avisen, for å få bekreftet eller nyansert sine synspunkter. Det er disse som kjøper annonseplass, fordi leserne oppfattes som potensielle kjøpere av det som annonseres. Avisen gjør, bevisst eller ubevisst, et bedriftsøkonomisk valg ved å rette sin oppmerksomhet i hovedsak mot et utvalgt segment av landets befolkning. På denne måten velges også andre segmenter av befolkningen bort, av den enkle grunn at avisen føler at den «ikke har noe å hente» i dette segment. I denne avhandling er således avisens forhold til det redaktørene i forakt karakteriserte som «socialistene», i

liten grad berørt fordi dette hadde liten eller ingen innflytelse på avisbedriftens liv eller død. Landets venstreside var *persona non grata* for Tidens Tegn, som den hadde vært i Olav Thommessens tid i Verdens Gang. Folk på det Tidens Tegn betegnet som den «gale» side av den politiske skillelinjen mente hva de ville, og gjorde hva de gjorde, og fikk i hovedsak bare grov kjeft i spaltene til Tidens Tegn. Avisen markedsførte seg selv som en borgerlig avis, rettet mot den del av befolkningen som kunne tenkes å støtte en «konsekvent borgerlig venstrepolitikk», slik Rolf Thommessen formulerte seg i Tidens Tegn¹² ikke lenge etter at han var blitt ansvarlig redaktør og umiddelbart før han mottok valget som ulønnet generalsekretær i Frisinnede Venstre.

Å akseptere at ens egen avis var partiets hovedorgan, for ikke å snakke om å motta valg som dette partis generalsekretær, sågar uten lønn, var som å stikke hånden inn i et vepsebol. Frisinnede Venstre var egentlig ikke noe parti i konvensjonell forstand. Det virket mer som en løs organisasjon omkring stortingsvalgene. Partiet var således ikke velsignet med et fast lederskap, i form av et aktivt sentralstyre valgt av aktive lokale foreninger.

Den svake ledelsesstruktur gjorde det derfor lett, eller til og med naturlig, for enkelte meningssterke aktører innen partiet å fungere som en slags fraksjon. Det var faktisk en rekke fraksjoner, med like individuelle som sterke meninger, blant partiets folkevalgte. Det var medlemmene av dette «vepsebol» som ba om støtte fra den borgerlige, lyseblå, høyreside i Norge. Og det var denne del av den avislesende del av befolkningen den lyseblå frisinnede Tidens Tegn henvendte seg til.

Dannelsen av Frisinnede Venstre var en følge av en lang rekke politiske begivenheter. Disse startet allerede i det foregående århundre, ved Venstres første «konsolidering» omkring sprengning av Stortingets Venstreforening i 1888. Linjen av begivenheter fortsatte ved at Christian Michelsen dro i gang «Samlingspartiet» i 1903, nevnt over. Det var selve *samlings tanken* som på mange måter var det bærende element i Olav Thommessens politiske filosofi for et selvstendig Norge. Ved å delta så aktivt både ved dannelsen av det nye partiet, og også i det videre arbeid i og for dette parti, var det for å videreføre tanken om politisk konsentrasjon rundt skillelinjen borgerlig/sosialistisk. Som den «europæer» han var, så han med misunnelse på de mange europeiske stater som i sin styreform ikke var plaget av mange mindre partier. Hans drøm var en klar manifestering av det han oppfattet som de reelle skillelinjer i norsk politisk virkelighet.

Disse linjer gikk mellom en radikal, sosialt ansvarlig, borgerlig konserverende politisk bevegelse på den ene siden, og en etter hans oppfatning farlig destruktiv og radikal sosialistisk hordebevegelse på den andre siden. På mange måter mente han at spørsmålet var en kamp for individets frihet og egenansvar. Han kjempet for eiendomsretten, for konstitusjonen, for det etablerte. Med vilje og evne til å ta ansvar for politiske reformer. Det var ikke mulig å stanse den sosialistiske utvikling uten at denne utviklings motstandere samlet seg i et stort parti, hevdet han. En mening som i stadig økende grad ble delt av mange, blant annet i Høyre.¹⁶

Det ble denne grunntanken som han tok med seg inn i Tidens Tegn. Med på laget hadde han den begavede sønnen Rolf. Ikke bare inn i avisen, men også tankemessig. Det er grunn til å tro at Rolf Thommessens drivkraft som aktiv politiker var tanken på en borgerlig samling mot de truende radikale sosialister på venstresiden. Han, som faren og de andre grunnleggerne av det frisinnede partiet, følte at en slik samling måtte foregå rundt et frisinnet parti, uten gamle bindinger til embedsmannsstaten i det foregående århundre. Eller til den til da bestemmende eierklasse i Norge, slik Høyre også den gang av politiske motstandere ble oppfattet å være.

For å oppnå denne samling på høyresiden, og dermed sementere en blokkdannelse i norsk politikk, var det etter begge redaktørenes mening avgjørende nødvendig å etablere Frisinnede Venstre. Bare dette sentrumpartiet hadde den nødvendige troverdighet i de forskjellige, oftest motstridende, politiske miljøer, til å klare dette. Det trodde redaktørene, sammen med generalene i det nye partiet.

Det er min hypotese at denne tro, ja hellige overbevisning, var en avgjørende årsak til at Tidens Tegn endte som den avistragedie Hølaas beskrev i boken *Talte dager*. Ikke bare fordi det ikke var

grunnlag i Norge for å få etablert den europeiske varianten med to store politiske blokker, befridd for «rotet» med mange småpartier. Men kanskje mest fordi den form Rolf Thommessen valgte, som leder i Tidens Tegn og som politiker, åpenbart ikke vant nok venner. Snarere tvert imot: Han la seg ut med dem som skulle være hans støttespillere i kampen for politisk samling på høyresiden. At dette ble koblet sammen med den andre vesentlige årsak til Tidens Tegns undergang, nemlig manglende økonomisk styring, gjorde bare vondt verre.

Forholdet til Høyre ble et evig dilemma for Frisinnede Venstre, og dermed for den aktive politiker Rolf Thommessen. Dette dilemma gjorde at han etter hvert ble til en belastning for aksjeselskapet Tidens Tegn. Dilemmaet bidro også til den stadige kivingen mellom partiets forskjellige personligheter og frontfigurer. Dette rammet også Tidens Tegn. Fordi avisen var de frisinnedes hovedorgan, er det neppe urimelig å anta at bladets kjøpere forventet å bli presentert for et innhold som reflekterte en vilje til kompromisser og informasjon om de forskjellige holdninger. Dette forutsatte imidlertid at avisen klarte å etablere et troverdig skille mellom redaktørens aktiviteter som tillitsvalgt i partiet og avisens mest mulig objektive informasjonsplikt. Rolf Thommessens evne til akkurat dette, fra booppgjørperioden og helt frem til han ble tvunget av realitetene til å selge sine aksjer i avisen i 1938, vil bli vurdert nedenfor. Spørsmålet er i hvilken grad dette fikk innflytelse på kjøpernes forhold til avisen og dermed til avisens bedriftsmessige situasjon. Per 1. august 1917 var det intet som tydet på at det var registrert en potensiell fare for Tidens Tegns fremtid, kamuflert i avisens aktive forhold til norsk politisk virkelighet. Avisens senere historie forteller imidlertid noe annet. Forholdet til Høyre skulle komme til å bli et betydelig skjær i sjøen i forholdet mellom avis og leserne. Rolf Thommessen ble således overlatt en tikkende bombe i forbindelse med booppgjøret. En tikkende bombe hvor han selv satt ved utløserpaken.

6.12 Politikk under verdenskrigen

Rolf Thommessen overtok ansvaret for avisen i et samfunn som i 1917 var preget av helt ekstraordinære tilstander. Verdenskrigen ute hadde snudd opp ned på mye i datidens Norge. Det felles ønske i alle leire, om å holde landet utenfor krigen nesten for enhver pris, la en demper på lysten til politiske utspill. Oppmerksomheten ble rettet mot de problemer regjeringen hadde med å balansere mellom de krigførende parter. Tyskerne ønsket råvarer, helst transportert innenfor en norsk sjøgrense hvor engelske krigsskip ikke kunne operere. Blant de allierte var i første omgang engelskmennene regjeringens problem. Norge var avhengig av import av de fleste varer. Blant disse var kull og korn de viktigste. England kunne derfor stille strenge krav til hvordan Norge kunne opptre overfor keiser Wilhelms Tyskland. Importproblemene, sammen med den tyske uinnskrenkede ubåtkrig, som påførte den norske handelsflåte store tap av menneskeliv og tonnasje, førte til dyrtid. Prisene steg sammen med høye inntekter fra den delen av handelsflåten som ikke ble senket. Det ble jobbet med skipsaksjer og skipskontrakter: «Jobbetiden» bidro til å gi den norske økonomien et boblepreget løft de siste krigsårene. Med tilsvarende brutale nedgangstider etter at krigen var slutt.

I krigsperioden, forut for Olav Thommessens avgang som redaktør, var det liten anledning for Venstre-regjeringen Gunnar Knudsen å lansere de store politiske reformer. Den hadde nok med å holde Norge utenfor krigen og på samme tid sikre landet de mest nødvendige forsyninger. Det var ønskelig at partiene samarbeidet om de viktigste problemene. Ved valg av medlemmer til en meget viktig kommisjon som reiste til USA for å sikre Norge vitale forsyninger, valgte regjeringen også medlemmer fra opposisjonen. Den tidligere stortingsmann for Frisinnede Venstre, sjokoladeprodusenten Johan Throne Holst, var en av disse. Det i hovedsak felles ønsket om nøytralitet ble også bekreftet ved at Tidens Tegn ble beskyldt fra flere kanter¹⁷ for å være pro-alliert. Flere hevdet at dette ble en politisk belastning for Norge. At medredaktør Rolf Thommessen, i denne for landet kritiske tid, i en bok¹⁸ i 1917 oppfordret regjeringen til å slutte seg til de allierte ved å erklære

Tyskland krig, bekreftet denne holdning. Det var således neppe tilfeldig at Thommessen senere fikk en høy britisk orden av den engelske konge.

Tidens Tegn engasjerte seg sterkt i de viktigste politiske spørsmål. Blant disse finner vi etableringen av Frisinnede Venstre og dannelsen av samlingsregjeringen med Høyre under nynorskmannen Wollert Konows ledelse. «Maalsagen» ble igjen et stridsspørsmål, og avisen bekreftet igjen sin motstand mot de den kalte «maalfanatikerene». Blant disse var redaktør Albert Joleik i bladet *Spejelden*, som hevder at hvis Thommessens språkpolitikk blir fulgt, ville det være «de same som at vaart norske folkemaal skal haldast ned i trælestand, og at danskemaale skal tvingast inn paa folkje.»¹⁹

6.13 Forbudsaken

Alkoholpolitikken ble kanskje den største enkeltsak utenfor krigsproblemene som engasjerte Tidens Tegn, og befolkningen for øvrig, mest i Olav Thommessens siste tid som redaktør. Saken ble en merkesak for Thommessen og hadde vært det i god tid før Tidens Tegn så dagens lys. Per Fuglum beskriver denne holdningen i sin bok *Brennevinsforbudet i Norge*²⁰ og hevder at Thommessen hadde «også tidligere stått som ledende eksponent for den 'frihetslige' retningen blant utbryterene fra venstrepartiet».

Ifølge redaktøren selv var dette et utslag av hans grunnleggende krav til personlig frihet for alle. Han formulerte seg nådeløst:

Forbudet tramper hen over ikke blot store Økonomiske interesser, men over den personlige Frihed, som ikke er misbrukt ... Et sådant Tvangsland vil stinke av Hyklere, vrimle af skadelige Snigstimulanser.

Forbudet vil klække ud Lovovertrædere i Mængde og Foragt for Lovgivere og Lov.²¹

Kampen mot brennevinsforbudet ble ført med uforminsket styrke etter at Rolf Thommessen hadde overtatt som redaktør. At dette var en vintersak for avisen i de kretser Tidens Tegn sognet til, ble endelig bekreftet da forbudsmotstanderne vant folkeavstemningen i 1926.

6.14 Rammebetingelser

Det ble etterkrigstidens rammebetingelser som Rolf Thommessen måtte forholde seg til. Betingelser som man vanskelig kunne forestille seg da han overtok Tidens Tegns bo. Likevel må de nye rammer for den ikke fullt så nye avis tas med i denne boberetning. De ligger innebygget i det utvidete bo-begrep. Her var det plassert en særdeles utfordrende fremtid for Tidens Tegn; utfordringer helt forskjellige fra de faren Olav hadde hatt i sin redaktørtid. Økonomisk nedgang som også rammet avisene, politisk uro inspirert blant annet av den russiske revolusjon i 1917, samarbeidsproblemer mellom de borgerlige partier og økt avstand mellom høyre- og venstresiden i norsk politikk. Til sammen var dette utfordringer som tvang frem tilsvarende antall muligheter til å foreta riktige eller gale valg på vegne av bedriften Tidens Tegn.

6.15 Oppsummering

Tidens Tegn var på full fart fremover da Rolf Thommessen overtok som ansvarlig redaktør og administrerende direktør i 1917. Opplagene hadde steget hvert eneste år fra starten i 1910. Bedriften var konsolidert i eget og sterkt oppgradert hus i Akersgaten 34. Det tekniske utstyret var nytt og moderne. Overskuddene hadde økt år for år. Det samme hadde formuen. En statsautorisert revisors

beretning for 1917, som ikke ble spurt om sitt syn på fremtiden, ei heller hadde noe med å uttale seg om annet enn debet og kredit, gjeld og utestående fordringer, og om avskrivningsreglene for det nye tekniske utstyret var fulgt, ville måtte, med en revisors påholdne penn, konstatere at det så ganske bra ut for aksjeselskapet Tidens Tegn. Både subjektivt og i forhold til tilsvarende aksjeselskaper. Per 31. desember 1917 kunne det derfor virke som at Røgeberg hadde rett: Tidens Tegn var på rett vei. Fremtiden for Tidens Tegn med de to sønnene ved roret virket lovende da de denne første dagen i august 1917 overtok ansvaret. Tilsynelatende virket det som om alle kurver bare pekte en vei: oppover.

1 Olav Røgeberg, *Store norske journalister*, Berlinske forlag, København 1957, s. 29.

2 Hølaas, s. 28.

3 Ibid.

4 Susanna Hals (f. Thommessen); *Far – Rolf Thommessen 1879 – 1939*, s. 50, til med: «Vi vokste opp med 'avisen' og levde av den før 1938. Gunnar og Olav var disponenter, Liv oversatte føljetonger, Lilleanne var forværelsedame og jeg kontordame».

5 Øyvind Anker, foredrag i Bibliofilklubben 1971: en åtte siders bibliografi.

6 Harald Grieg, *En forleggers erindringer*, bind I «Unge år», Gyldendal, Oslo 1958. «Gamleredaktøren var nettopp trådt tilbake, altfor tidlig, bare 65 år, men han hadde satt seg på at kronprinsen skulle slippe til».

7 Eivind Eckbo til Rolf Thommessen, brev 18. april 1938 fra Golf-Club Baden-Baden: «De to vanskelige faktorer er etter min mening Deres sviktende helbred som ikke kan undgaa at virke sterkt inn på Deres arbeide og manglende kapital eller økonomisk fremgang. Det første punkt har De så vidt min erfaring ikke villet ta i betraktning ...». RA 3 B 09334

8 Halfdan Koht, *Journalisten*, Kristiania 1921, s. 108.

9 *Dagbladet gjennom 125 år*, Aschehoug, Oslo 1993, redaktører Dahl, Foss, Mjeldheim og Solstad.

10 Knut Hamsun i boken *Redaktør Lyng* skriver på s. 134 blant annet dette om redaktøren: «denne Mand uten Overbevisning, uten Væderheftighed sat tildoms over Mennesker og Ting bare i Krafts av sin Ævne til at lytte til sig Byens Mening».

11 Olav Thommessen, *Tidens Guder*, Gyldendal Oslo, 1928.

12 Røgeberg, s. 30.

13 Verdens Gang, i 1894: «VG er ikke organ for noe som helst uten sin egen overbevisning...» og i 1900 til Kristiania Venstre, som hadde meninger om bladets politiske linje, ved å spørre: «hva de herre overhodet har med vårt blad og dets meninger å bestille. Vi har aldri stått i deres sold, aldri mottatt noe av dem, aldri tatt nogensomhelst forpliktelse overfor dem til å mene noe annet enn vi selv mener».

14 Vennskapet var så befestet og nært at Olav Thommessen dediserte sin bok *Fremmede Dikte*, Kristiania 1922, «Til Frigga og Wollert Konow».

15 Tidens Tegn, 15. april 1918.

16 Rolf Danielssen, *Høyres Historie II*, «Borgerlig oppdemningspolitikk», Cappelen, Oslo 1984, s. 9-14.

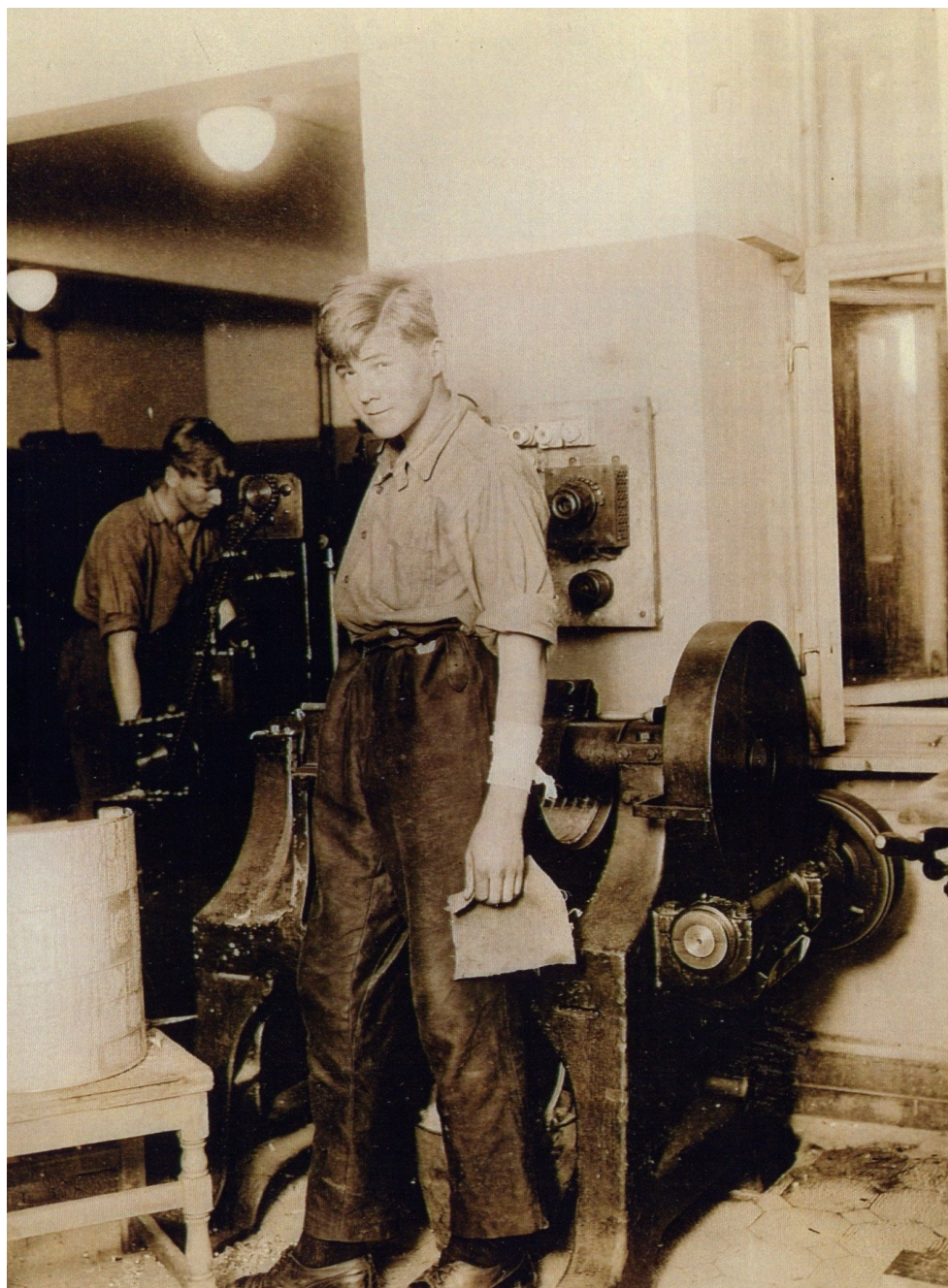
17 *Ny Tid*, 27. februar 1917. «... er avskyelig hykleri. Hr. Thommessens politikk er tvertom en lure- og kræmmerpolitikk, som er nøiaktig i flugt med den utenrikspolitikk som som vort land hittil har ført og som hr.T drar saa sterkt til felts imot».

18 Rolf Thommessen, *Norges utenrikspolitikk under verdenskrigen*, Aschehoug, Oslo 1917.

19 *Spejelen*, 24. februar 1912. Fra Joleiks hovedfagsoppgave, HiV, 2004.

20 Per Fuglum, *Brennevinnsforbudet i Norge*, Tapir Forlag, Trondheim 1995, s. 44.

21 Ibid, sitert fra VG 11. januar 1909.

Gunnar (19), t.v., og Olaf (14) som trykkere under typografstreiken i 1921.

DEL II:

”MELLOM BARKEN OG VEDEN”.

Perioden 1917 - 1927

7 Rolf Thommessens første perioden (1917 – 1927)

7.1 Problemstilling

Dette kapitels problemstilling er å besvare spørsmålet om hvordan Tidens Tegn fungerte de første 10 årene med Rolf Thommessens som hovedansvarlig for bedriften virksomhet? Fra 1. august 1917, da faren overlot hovedansvaret til Rolf,¹ og frem til sønnen høsten 1927 ble valgt til stortingsrepresentant for Frisinnede Venstre i Akershus, til tross for at partiets samarbeidspartner Høyre plent nektet å ha ham på listen. Vi vil lete etter beslutninger som kan ha fått betydning for aksjeselskapets økonomiske resultater. Inkludert i disse beslutninger er forhold som ikke egentlig hadde med avisens formålsparagraf å gjøre, men som sjefredaktør Thommessens engasjerte seg i og som kan tenkes å ha fått konsekvenser for bedriften Tidens Tegn.

Det er nærliggende å dele redaktørens 20 år i to epoker. De første ti årene beholdt på mange måter Tidens Tegn trykket fra grunnleggelsen i 1910 og flyten fra Olav Thommessens tid som ansvarlig sjef. De virkelige faresignalene for avisbedriften dukket mer opp ettersom konsekvensene av Rolf Thommessens forskjellige valg ble mer synlige i den etterfølgende tiårsperioden.

Tiden fra verdenskrigens slutt og frem til stortingsvalget i 1927 var ti turbulente år for verden, Norge, bedriften Tidens Tegn, og for redaktørens plass i dette bilde. Hvordan agerte han, på vegne av den bedrift han hadde påtatt seg ansvaret for, på de mange utfordringer denne turbulens førte med seg? Og hva slags konsekvenser de valg han måtte foreta fikk for den avisbedrift han hadde det fulle ansvar for?

Dette kapitlet vil søke å besvare disse spørsmål. Svarene vil fortelle om den situasjonen Tidens Tegn befant seg i, etter 10 år under Rolf Thommessens ledelse. Kapitlet vil vise avisens behandling av utvalgte forhold som alle potensielle i seg til å få konsekvenser for bedriften Tidens Tegn.

7.2 Rolf Thommessens

Det var for oss en meget alvorlig begivenhet, som krevet at familien holdt sammen²

I forsøkene på å forstå det som er pakket inn i «Tidens Tegns historie» er det helt nødvendig å bli bedre kjent med personen som var hovedansvarlig for avisens utvikling.

Oppbruddet fra Verdens Gang, og etableringen av Tidens Tegn, var en veldig omveltning for familien Thommessen. Også for den unge Rolf, som kastet hele sin lovende³ kunsthistoriske karriere på døren for å hjelpe faren i hans livs kanskje mest alvorlige kamp. I «Tidens Tegns historie» er det naturlig å reise spørsmålet om avisen fikk en redaktør som egentlig var eslet til en annen oppgave, innen en annen bransje. Kanskje Rolf av og til, for familiesamholdets skyld, beklaget at skjebnen tok en annen vei enn den han selv hadde pekt ut som sin?

Rolf Thommessen, denne omdiskuterte, spennende og begavete personlighet som det kommer frem i jubileumsartikler og nekrologer fortjener en langt mer inngående introduksjon enn de korte faktaopplysninger som er relevante for dette kapittel. En slik observasjon kan allikevel ikke stå i veien for nedenstående presentasjon.

Han kunne ha vært kalt «Rolf il Magnifico», for slik ville en florentinerfyrste ha redigert en avis, omgitt av kunstnere og talenter. Han hadde arvet sin fars talentglede, men var dristigere og langt mer generøs. Som ingen annen redaktør hadde han den brede sosiale forståelse for kunst, at det er gjennom den at samfunnslivet skal luftes ut og tilføres nytt lys og friskere atmosfære.⁴

Dette var en sterk beskrivelse av mannen som påtok seg oppgaven å føre farens livsverk videre. Her må det imidlertid startes lenge før den Hølaas kalte «florentinerfyrsten» slapp til med sin dristighet og generøsitet.

Rolf var eldstemann av Olav og Helga Thommessens tre barn. Født – kanskje med sølvskje i munnen – 22. juli 1879, i Storgaten 21, annen etasje.⁵ Faren Olav var da 28 år og hadde vært redaktør i Verdens Gang i bare ett år. Selv om han brukte dette året godt i kampen for å rette opp det den unge redaktøren mente måtte rettes på i samfunnet, var han neppe på dette tidspunkt kommet særlig inn i den politiske varmemestue. Først i begynnelsen av 80-årene var det at Olav begynte å bli bemerket, særlig i kampen for ny Venstreseier i stortingsvalget i 1882.⁶ Uten at den svært unge Rolf den gang kunne ha merket noe til det.

Olav Thommessen kom fra enkle kår på landet. Han kom lutfattig på gods og gull, med ikke så fattig på kulturell kapital, til det forgjettede land Kristiania⁷ i 1874. Tre år senere giftet han seg med Helga Clausen, datter til en selvstendig næringsdrivende innen trykkeri og kontorartikler. Han kom altså inn i et miljø som han til da bare hadde kjent fra utsiden. Det var også dette miljø sønnen Rolf etter hvert ble introdusert for.

Olav og Helga var i stadig bevegelse, med barna på slep. Og hele tiden innenfor de borgerlige områder i byen. Først til Parkveien 25 i to år og deretter like lenge i Daas gate 15. Til Briskebyveien 14 kom familien i 1893. På dette tidspunkt, da Rolf var blitt 14 år og begynt på Ragna Nielsens skole, hadde familien beveget seg meget langt opp på den sosiale stige. Brev innen familien Thommessen, deponert i Nasjonalbibliotekets håndskriftsamling,⁸ forteller om den omgangskrets Rolf vokste opp i. Blant disse finner vi kunstmaler og journalist Chr. Krogh, med den meget omtalte og omsvermede, hustru Oda, skuespillerinnene Laura Gundersen og Sofie Reimers og komponisten Edward Grieg og frue Nina. Omgangskretsen inkluderte nesten alle de ledende politikere på venstresiden, som Sivert Nielsen, Hans Rasmus Astrup, Otto Blehr, general og forsvarsminister Olsson.⁹ Karoline og Bjørnstjerne Bjørnson var nære venner, sammen med sønnen og senere teatersjef på Nasjonalteateret, Bjørn. I 1898 var Rolf og faren Olav sammen på båtferie til Spania, hvor også Chr. Krogh var med. Samme år var Rolf på gjennomreise i København og spiste middag hos Georg Brandes før reisen gikk videre til Kristiania. Brev fra mor Helga¹⁰ til sønn Rolf i Dieppe forteller om middag hos den senere utenriksminister Ihlen. Hun skriver videre:

På fredag skal vi ha middag, vi har tenkt oss å be Doblougs, Anne skal ha Grøttum til bords. Forresten skal der komme våre sedvanlige gjester. Nansens, Lammers, diverse Bjørnsoner

...

Heimen til Rolf var full av datidens kjendiser og opinionsdannere. Den 12. november forteller mamma Helga i brev til Rolf at hun «hadde den unge berømthet professor Birkeland til bords. Han var svært hyggelig å grei».¹¹

Den sosiale kapital som Rolf Thommessen fikk med seg, ga ham en helt unik satsplanke der han rundt århundreskiftet stupte ut i livet som tyveåring. Det fremgår fra de mange brevene¹² mellom sønn og foreldre at han også fikk noe pekuniær kapital under sine mange studieopphold utenlands i denne tiden. Det var kunsthistoriker han skulle bli. Det kostet penger å studere i Paris, London, og i Italia med Griegs. Diverse sykdomsplager¹³ satte lite stopper for hans aktiviteter, selv om mamma Helga aldri sluttet å bekymre seg. Husk å ta tran, formanet hun ham under Paris-oppholdet i brev 13. januar 1896 og lovet ham en halv franc i januar og februar for hver «ordentlige skje» han tok.

Sett med ettertidens øyne kan det imidlertid virke som om det ble den politiske kapital Rolf Thommessen hadde med seg som fikk de største konsekvenser for Tidens Tegn.

I sin redaktørgjerning var faren ikke bare aviseleder og redaktør, men i alle høyeste grad også en aktiv deltaker i landets politiske liv. Han nøyde seg ikke med å sitte ved redaktørpulten og trykke sine meninger i avisen hver dag. Han reiste rundt omkring i landet¹⁴ og holdt foredrag om det han mente om alt og alle. Han hadde et intenst ønske om å påvirke samfunnsutviklingen.¹⁵ At han var omhyggelig med å holde seg borte fra valgte tillitsverv, eller medlemskap i noe parti, betydde bare at han var svært oppmerksom på faren ved å miste sin uavhengighet hvis han formelt sluttet seg til en spesiell utvalgt gruppe. Uten at dette etterlot noen tvil om hvor han rent politisk hørte hjemme.

Olav Thommessen var blant de mest radikale opinionsdannere da han overtok redaktørstolen i Verdens Gang i 1878. Etter at Johan Sverdrup hadde gått av som statsminister i juli 1889, beveget han seg sakte men sikkert fra den radikale fløyen av Venstre og over mot høyresiden i norsk politikk.¹⁶ Hans totale omvendelse ble endelig dokumentert i forbindelse med valget i 1903. Da fremsto han med sin avis Verdens Gang som Christian Michelsens sterkeste støtte ved etableringen av den politiske bevegelse som ble kalt «Samlingspartiet». En bevegelse som samlet en rekke «høvdingskikkelser»¹⁷ innen det norske etablissement. Det var også mange av disse som sto frem og etablerte partiet Frisinnede Venstre i 1909. Dette var på mange måter et anti-parti, med bakgrunn fra politiske ideer som førte til blant annet Michelsens samlingsideer ved århundrets begynnelse. Mange av stifterne var eldre ledende folk innen partiet Venstre,¹⁸ derav betegnelsen «høvdinger».

Det var i dette miljø Rolf Thommessen vokste opp. Hans senere politiske utvikling viser at han ble sterkt påvirket av de holdninger og synspunkter faren og hans omgangskrets representerte. Han tok åpenbart ikke sikte hverken på en politisk eller journalistisk karriere da han gjorde sine studievalg på slutten av 1890-årene, før han var 20 år gammel. Likevel viser den senere utvikling at den innflytelse Rolf mottok fra datidens politiske lederskikkelser innen familiens omgangskrets¹⁹ fikk store konsekvenser for Tidens Tegn.

I klassen på Ragna Nielsens²⁰ videregående skole gikk Anne Dobloug. Hun var datter at en av Olav Thommessens venner, tekstilkjøpmann Mikkell Dobloug. Disse to herrer hadde flere ting felles. Begge kom med to tomme hender inn fra landet – for Mikkels del inn fra en av Dobloug-gårdene på Ringsaker nord for Hamar. Begge var i ferd med å komme seg opp og frem i verden. Begge var også med i Venstre. Mikkell giftet seg i 1878 med en ung modist, Susanne Baashuus. Også hun var kommet inn fra landet til Kristiania. Anne ble født 4. februar 1880. Sammen med sine foreldre og søsken vokste hun opp i Ullevålsveien. En sommer tilbragte Anne hos sin gudmor, Hulda Garborg og hennes ektefelle Arne, ved Savalen langt nord i Østerdalen. Her ble Anne også kjent med malerinnen Harriet Backer. Faren Mikkell kjøpte i 1898 Collettsgate 29, mellom Bislett idrettsbane og St. Hanshaugen. Dette var en stor eiendom, med et fornemt hvitmalt hus,²¹ som etter foreldrenes død ble solgt og utpansellert til mange boligblokker. Doblougs gate og Doblougløkken heter det der nå. Mikkell var på dette tidspunkt etablert som en velstående forretningsmann.

Anne var en snill og rolig pike, glad i å lese og flink på skolen.²² Artiumskarakterene fra 1897 var gode, bedre enn Rolfs, men ikke så gode som skolebestyrerinnen hadde håpet. Hun la skylden på «den kjærligheten, den kjærligheten», som hadde oppstått mellom Rolf og Anne og som tok så mye

konsentrasjon vekk fra bøkene. Anne var da bare 17 år. Etter å ha tatt forberedende prøver ved Universitet dro hun i 1899 til Paris for å lære fransk. Her bodde hun hos Olaf Madsen, den senere svigerfars medaksjonær og deretter store motstander i Verdens Gang. Madsens datter Valborg, senere gift med kunstneren Emanuel Vigeland, var Annes gode venninne gjennom hele livet.

Doblougene og Thommessene omgikk hverandre privat, og begge familiene var såre fornøyet da Rolf og Anne ble forlovet i meget ung alder. De giftet seg 20. oktober 1900, begge 20 år unge. Barn fikk de ganske raskt, ikke mindre enn seks i tallet. Da faren Olav kjøpte «Stabekk Slott» ute i Bærum i 1903 – senere Statens skole for husstell – flyttet de med og ut i portnerboligen. De ble inkludert i redaktørens kjente oksestekmiddager, sammen med datidens personligheter fra åndsliv, politikk og næringsliv.²³ Parets sosiale og kulturelle kapital bare økte.

Mens Anne var hjemme og passet hus og barn, utdannet Rolf seg videre. Før Tidens Tegns start i 1910 skrev han utallige artikler,²⁴ i hovedsak om kunst og kunstnere. Et av unntakene fra denne regel var en artikkel om «Nansenfærdens vitenskabelige resultater» i Gudbrandsdølen 18. august 1896. Han var fast kunstanmelder i Verdens Gang²⁵ og utmerket seg i sine yngre år med sin skarpe penn. Allerede i 1902,²⁶ da han var 24 år, irriterte han husvennen Christian Krohg ved å nytte et språk maleren ikke likte da den unge Rolf anmeldte noe av Gustav Vigelands produksjon. Herr Krohg tillot seg «at konkludere saaledes: Inderlighed er uundværligere end Lokalfarve. Hr. Vigeland bør lære mer Anatomi og hr. R.T. bør glemme sin Filosofi».

Unge Thommessen ble også tidlig en anerkjent foredragsholder. Han holdt hele tiden kontakt med venner og bekjente i inn- og utland. Nasjonalbibliotekets brevsamlingsnummer 462 gir et godt bilde av denne kontakt.²⁷

1910 ble et avgjørende år for Rolf Thommessen. Konflikten mellom styret i Verdens Gang og hans far snudde opp ned på hans liv. Hans opplevelse av denne konflikt beskrev han slik:

Det var for oss en meget alvorlig begivenhet, som krevet at familien holdt sammen. Jeg overtok den økonomiske og administrative ledelse av «Tidens Tegns» start, og ble da bladet begynte å utkomme 1. mai 1910, journalist. 1915 ble jeg opptatt som medredaktør og 1917 ble jeg bladets sjefredaktør og administrerende direktør ...²⁸

Rolf Thommessen var 32 år da Tidens Tegn oppsto. Begivenheten førte til at han avbrøt sitt engasjement innen kunsthistorie.

7.3 Ansvarlig redaktør

Det var Rolf faren Olav satset på da han forlot skuten. Rolf ble eneste medlem i aksjeselskapets styre, han ble administrerende direktør, og han ble den ansvarlige redaktøren. Den nu 38-årige Rolf Thommessen fikk noe å bryne seg på fra omtrent dag en. Ikke bare enkeltsaker, som brennevinsforbud,²⁹ eller avviklingen av krigstidens ekstraordinære begrensinger for folk og fe.³⁰ Andre viktige prinsipielle spørsmål kom også opp til debatt. For Tidens Tegn, som var opptatt av næringslivets plass i samfunnet, ble statens ansvar for næringsutvikling og hvordan landets finanspolitikk burde utformes i en periode hvor næringslivet trengte alle former for oppmuntring³¹ et viktig tema. På samme tid som en stat, som var blitt påfallende – noe kalte det forstyrrende – mye mer direkte involvert i næringslivets rammebetingelser enn før krigen. Dessuten trengte staten nu penger for å betjene en statsgjeld som hadde gått over alle støvleskaft blant annet på grunn av de unormale økonomiske tilstander under og etter verdenskrigen,³² hvilket betydde høyere skattenivå. Enda viktigere for avisen ble Frisinnede Venstres rolle som parlamentarisk aktør i forhold til samarbeidspartiet Høyre.³³ Som de Frisinnedes hovedorgan kom Tidens Tegn til å delta i den stadig mer tilspissede politiske debatt. I jakten på årsaken til det, som tidligere nevnt Odd Hølaas kalte «denne store avistragedien» må det reises spørsmål om dette førte til et troværdighetsproblem mellom kjøpere og avis, som igjen kan ha ført til frafall av lesere og dernest fra annonsører.

7.4 Programerklæring

Rolf Thommessen ønsket å gjøre sitt syn på «kommende oppgaver» kjent for alle avisens lesere. Dette gjorde han i en lederartikkel på sin første dag som ansvarlig redaktør. Han fremhevet pressens ansvar og betydning, og mente at Tidens Tegn aldri hadde

været noget partiorgan i snever forstand og vil heller ikke bli det herefter ... Tidens Tegn har aldrig været organ for særinteresser, og den vil i fremtiden som den har gjort før, av all sin magt bekjempe klassekampen – den fra neden saavel som fra oven

Under farens regime hadde avisen i hovedsak vært opptatt av de politiske oppgaver som landet sto overfor. Den nye redaktør hevdet at disse oppgaver nu var løst. Det som sto igjen var «reformer til sikring av mindretallets rettigheter og til full gjennomførelse av principet 'en mand en stemme', men i det store og hele er folkestyret sikret i vort land».

Selv om redaktøren ga uttrykk for et tilsynelatende avslappet forhold til dagens politiske oppgaver, var det likevel ett forhold som måtte vies oppmerksomhet. Han pekte på betydningen av å skape verdige livsvilkår for folkets store flertall. Han beklaget i denne sammenheng det han hevdet var de sosialdemokratiske agitatorers største feil, ved at de gjennom sitt virke ødela den arbeidsglede og samfunnsfølelse som var grunnlaget for økonomisk fremgang og økt velstand for både fattig og rik.

7.5 Rammebetingelser

Umiddelbart etter første verdenskrig ble Norge rammet av en økonomisk krise. Denne fikk vidtrekkende konsekvenser for samfunnet. Krisen toppet seg omkring 1920. «Etter ein kortvarig 'after war boom' braut et kraftig økonomisk atterslag inn frå 1920 og sette merke på samfunnslivet i desse åra», skrev Furre om situasjonen.³⁴ Christensen hevdet at krisen fra jobbetidens utløp i 1918-19 var «den voldsomste og mest langvarige krise Norges moderne økonomiske historie kan fortelle om».

Virkningene av dette kraftige økonomiske tilbakeslaget kom til å bli en del av det Rolf Thommessen overtok etter sin far. Et tilbakeslag som kulminerte i 1921,³⁵ men som varte til langt inn i 1930-årene. Faresignalene kom allerede like etter at verdenskrigen sluttet. Kredittinstitusjonene begynte da å bli oppmerksomme på mørkere økonomiske skyer i horisonten,³⁶ noe børsene også hadde varslet.³⁷ Bankene ble mindre villige til å låne ut penger. Dette kan være en forklaring på hvorfor Tidens Tegn i 1919 lånte et større beløp av en privatperson³⁸ istedenfor fra en finansinstitusjon. Personen var ikke bare avisens disponent, men også den frisinne politiker og ordfører i Vestre Aker, Sigurd Iversen.³⁹ Han var kanskje den nærmeste til å kjenne avisens økonomiske situasjon. Og til å ha nok tillit til bedriften og dermed dens ledelse til at han turde å risikere sine egne midler⁴⁰ ved dette utlån. Selv om beløpet var sikret med pant i Akersgaten 34 og i «samtlige maskiner etc som kan pantsettes i forbindelse med fast eiendom ifølge lov av 8/6-1895».⁴¹

Disponentens lån til bedriften kan på den ene side antyde en bekreftelse på avisens soliditet. På den annen side blir vi igjen tvunget til å reise spørsmålet om hvorfor Tidens Tegn likevel fant det nødvendig å låne penger akkurat i 1919, da den norske økonomien – tilsynelatende – fortsatt gikk så det suste, hvis avisens stilling virkelig var så grunnsolid som Olav Røgeberg senere hevdet. Aksjekapitalen var ved etableringen i 1910 på 400 000 kroner. Nå, bare ni år senere, var det åpenbart behov for ytterligere det samme beløp, mens avisen allerede fra 1912⁴² hadde betalt utbytte til aksjonærene. Fra firmaregistreringen i 1911⁴³ kan det tyde på at disse i hovedsak var familiene Thommessen/ Dobloug/ Clausen. «Det man opplevde, var faktisk et av de voldsomste omslag den økonomiske historie kan fortelle om i moderne tid,» var ordene Christensen⁴⁴ valgte å bruke for å forklarte de rammebetingelser Rolf Thommessen møtte etter at han hadde overtatt ansvaret for avisen.

Krigstidens varemangel hadde ført til stadig økende priser. Dette gjaldt ikke minst på det avisepapir⁴⁵ Tidens Tegn trengte i sin produksjon. Fra 1915 til 1919 ble papirprisen nesten tredoblet,

med 280 prosent. I 1914 var prisen 164 kroner per tonn. Deretter eksploderte prisen til 550 kroner, for å stige til ikke mindre enn 800 kroner per tonn rotasjonspapir den 1. september 1920. I kroner betydde dette mer enn en million per år i økede utgifter for Tidens Tegn, uten at det var mulig å ta dette igjen på særlig høyere priser, hverken fra abonnenter eller fra kjøpere av annonseplass. Avisen ble presset til å vurdere hva næringen tillot av tæring. Det er i slike situasjoner det blir fokusert på næringslivslederens evne til å ta avgjørelser som er optimalt fruktbare for bedriften. Rolf Thommessens lederstil ble satt på prøve.

Senhøstes 1920 nådde etterkrigs-krakket Norge. Landet merket for første gang et samfunnsnøst som kom til å sette sitt preg på hele etterkrigstiden: arbeidsledigheten.⁴⁶ Den påfølgende reduserte kjøpekraft rammet ikke minst alle avisers to hovedinntektskilder, det avislesende publikum og annonsørene.

Den «offentlige armød» møtte nu opp for alvor på virkelighetens arena. Som et resultat av penge- og finanspolitikken⁴⁷ hadde stats- og kommunegjelden steget voldsomt i årene fra 1914 til 1925. I 1914 var den totale offentlige gjeld på 580 millioner kroner. Dette tilsvarte 234 kroner per innbygger. Situasjonen i nabolandene på denne tiden var at Danmark hadde en offentlig gjeld per innbygger på 250 kroner, og Sverige 245. I 1925 var situasjonen blitt en helt annen. I Norge hadde den offentlige gjeld steget til ikke mindre enn 3233 millioner. Dette tilsvarte 1173 kroner per innbygger. (Danmark 654, Sverige 492). I 1914 var Norge best i klassen; elleve år senere den dårligste. Vårt land hadde økt den offentlige gjelden med 457 prosent, mens danskene hadde økt den med 210 prosent og svenskene med 114.⁴⁸ I Norge ble de statlige og kommunale myndigheters handlingsfrihet sterkt redusert. De fikk nok å gjøre med å betale renter og avdrag på dyre lån opptatt i gode tider. At kommunene fikk stadig økende utgifter til forsorgsvesenet⁴⁹ gjorde ikke saken bedre. På toppen av dette sviktet skatteinntektene. De offentlige utgifter måtte derfor reduseres der dette var mulig. Med etterfølgende redusert etterspørsel etter kommunale varer og tjenester. Landet var inne i en ond sirkel. Mange kommuner nærmet seg konkurs.⁵⁰

En landsomfattende økonomisk og sosial krise rammer som regel alle bedrifter og alle mennesker. Jo større krisen er, jo sterkere blir de svakere rammet. Tidens Tegn møtte i 1920 denne alvorlige nasjonale krise.⁵¹ Endringene i rammebetingelsene fra tiden under Olav Thommessen, fra 1910 til den virkelighet Rolf Thommessen møtte ikke lenge etter at han overtok det fulle ansvar, var enorme. Samfunnet, med farens uavlatelige fremgang og kanskje med tro på at denne skulle kunne vokse inn i himmelen, med jobbetid, pengerikelig og stor optimisme, ble totalt endret. Nu var det et samfunn som knaket i alle sammenføyninger. Krisen kom både innenfra og fra utlandet. Man hevdet at dette var et resultat av dårlig håndverk⁵² fra Storting og regjering, blandet sammen med utenrikspolitiske hendelser som myndighetene ikke hadde herredømme over.

Statistisk byråa beregnet, at statsgjelden for 1926 utgjorde fem ganger saa meget som i 1914, i forhold til folkemengden omtrent fire gange saa meget og i forhold til lignet formue og indtækt omtrent dobbelt saa meget som i 1914»,

kunne Birger Gotaas fortelle i *Det tunge løft*.⁵³

Her skal utviklingen i Norge etter at Rolf Thommessen overtok ansvaret for Tidens Tegn, og dens etterfølgende dramatiske konsekvenser for norsk næringsliv, bare beskrives der det kan påvises at krisen fikk konsekvenser for Tidens Tegn.

Redaktør Rolf Thommessen er den nærmeste til å gi en beskrivelse av situasjonen.⁵⁴ Selv om hans analyse av Oslo-avisene i november 1936, til Tidens Tegns styre, primært retter oppmerksomheten på 1930-årene, presenterer han også en del fakta om tiden under og etter verdenskrigen.

Han hevdet at 1913, det siste normale året før krigen, var et godt år for Oslo-avisene. Ifølge tabellen på side 59 må denne påstand tas med en liten klype salt. Den viser at tre aviser, nemlig Tidens Tegn, Dagbladet og Verdens Gang, ikke hadde noen skattbar inntekt dette året, i motsetning til mange av de andre Oslo-avisene. Den gang var det så mange som 15 dagsaviser i hovedstaden. Alle kjempet om den samme annonsemengde og leserkrets. Så kom krigen, med høykonjunktur og sterk

øking i alle utgifter. Blant annet steg avisens utgifter til papir fra 180 000 kroner i 1914 til 840 000 kroner i 1917.⁵⁵ Tidens Tegns totale utgifter ble seksdoblet, fra 512 000 i 1913 til 2 973 000 i 1920. Thommessen hevdet at denne utgiftsøkning var temmelig lik for alle avisene. Poenget ble således ikke hvordan avisene hadde det, men hvordan den enkelte avis taklet de økonomiske problemer som de endrete rammebetingelser påla dem. Ut fra likningsprotokollene virket det som om Tidens Tegn taklet disse bedre enn de fleste andre tilsvarende avisene. Rolf Thommessen skriver videre i 1936 at «Tidens Tegn var i sin tid en meget god forretning. Bladet gav fra 1912 til og med 1929 overskudd. Et enkelt år (1921) op til kr. 393 000».⁵⁶

Thommessen bekreftet med dette sin forståelse for at avisen også var et forretningsforetakende. Kanskje hadde Rønneberg rett: Rolf Thommessen kan ha følt at han overtok Tidens Tegn som et grunnsolid foretakende. Listen over formue og inntekt hos forskjellige Oslo-aviser (side 59) bekrefter dette, selv om vi har lånet fra bedriftens disponent Iversen in mente. Dette gjør imidlertid ikke at det blir mindre interessant å beskrive noen av de viktigste forhold som dannet den nasjonale ramme omkring avisens driftsbetingelser. Fordi en økonomisk krise har innvirkninger på næringslivets evne og vilje til å annonsere og på lesernes økonomiske prioriteringer. I avisteknisk sammenheng er det ikke bare en landsomfattende økonomisk krise som får konsekvenser for bunnlinjen.

De politiske krisene i landet ble på mange måter også en minst like stor utfordring for Tidens Tegn. Det lå i avisens vurderinger av viktige og ofte kontroversielle politiske spørsmål og hvordan de ble behandlet i avisens spalter. Dette var spesielt relevant for en avis hvis eier og redaktør ikke bare var aktiv politiker i et lite og marginalt politisk parti med forbausende stor politisk innflytelse og tilsvarende ambisjoner, men også var partiets generalsekretær. I tillegg påtok Tidens Tegn seg rollen som partiets hovedorgan. Rolf Thommessens forskjellige roller måtte påføre avisen visse dilemmaer. Disse blir vurdert i forhold til hva slags konsekvenser redaktørens agering i de forskjellige rollene fikk for bedriften Tidens Tegn.

7.6 Aksjeselskapet Tidens Tegn

7.6.1 Tekniske innkjøp

Allerede i 1912 hadde A/S Tidens Tegn kjøpt Akersgaten 34. Hele eiendommen ble spesialinnredet for avisens formål før innflyttingen fant sted i mars året etter. Det ble gjort plass til en ny presse som ble innkjøpt på slutten av 1912. Det var en «firedobbelt rotationsmaskine og automatisk støperi av nyeste konstruktion».⁵⁷

Den «gamle» pressen, innkjøpt vel to år tidligere, hadde

tilfredsstillet alle de fordringer, vi stilte den. Men vi regnet ikke den gang med, at «Tidens Tegn» paa saa kort tid skulde utvikle sig til at bli landets neststørste politiske blad, saavel hvad oplag som format angaar.

Den nye klisjeanstalten var allerede installert, med kapasitet som holdt en stund. Det gjorde imidlertid ikke den nye pressen. Tidens Tegns opplagsmessige suksess økte og økte. Avisen måtte igjen ut på markedet for å kjøpe enda en nye og større presse. 16. april 1916 ble leserne fortalt at det var

kjøpt en 64-siders rotationspresse. Det er Norges største trykpress, dobbelt saa stor som nogen av dem, der for tiden anvendes her tillands, og den største model, som overhodet har faat praktisk anvendelse nogetsteds. Den nye pressen kan levere aviser op til 64 sider, og har en fenomenal præstationsevne. Den rykker saaledes 96.000 8-sidige aviser i timen, 46.000 16-sidige eller 24.000 32-sidige aviser per time. Prisen allene, uten støperi, dreier sig om omkring 100.000 mark.

På bestillingstidspunktet var Tidens Tegn i ferd med å innhente Aftenposten som Norges største avis. Men det skulle gå lang tid før pressen kunne leveres. Ikke før lørdag den 6. desember 1919 kunne

avisen fortelle at pressen endelig hadde ankommet. Det ble lagt til at pressens kapasitet fortsatt var dobbelt så stor som noen eksisterende norsk presse. Det skulle imidlertid ta ytterligere seks måneder før pressen kunne tas i bruk.

Det neste teknologiske fremskrittet i bedriften Tidens Tegn ble bruken av «billedtelegraferingen for første gang i den norske presses historie».⁵⁸

7.6.2 Personalet

Utviklingen på personalsiden fremgår blant annet fra den lille faste spalten – kolofonen – som oppgir telefonnummer til de redaksjonelle medarbeidere. Lørdag 2. juli 1910 ble telefonnummrene på kontoret bare oppgitt med titler, som redaktøren, redaksjonssekretæren, redaksjonen, disponenten, kontoret, dagsekspedisjonen, nattekspedisjonen og setteriet i Tostrupgården. Det ble opplyst at ekspedisjonen foreløpig var å finne i Karl Johans gate 81, Grand hotell.

De private telefonnummrene ble derimot oppgitt med navn. Der dukket redaktør Olav Thommessen opp, sammen med redaksjonssekretær Tellander og dr. Thommessen, Sandviken. Sjefen for utenlandsavdelingen var cand.jur. Ræstad. Cand.jur. Skavlan og Vilh. Tvedt kom, sammen med cand.jur. Bjørn Thommessen, også på listen over private telefoner. Administrasjonen var presentert på listen med disponent Schack og kontorsjef Ludwigsen. Listen kunne oppfattes som en presentasjon av avisens organisasjonskart ved reisens begynnelse.

Spalten ga også opplysninger om avisens lokaliteter fra den første tiden. Den 2. oktober opplyses det om at avisen nu hadde tilflyttet sine nye lokaler i Tostrupgården, 1. og 2. etasje. Her tilbrakte Tidens Tegn flere år, til de kunne flytte inn i egne lokaler i Akersgaten 34 den 3. mars 1913.

Året etter ble agent Sigurd Iversen ansatt som disponent. Han var tidligere representant for tekstilbedriften «Arne fabrikker». Iversen var en aktiv medspiller til Frisinnede Venstre i Kristianias nabokommune Aker. Der ble han valgt til ordfører i 1917.

Allerede i 1913 sendte den nå 62-årige gammel-redaktøren signaler om at det var Rolf som skulle ta over. Olav Thommessen skulle ha ferie i hele juli, og i hans sted ble redaksjonen besørget av dr.phil. Rolf.⁵⁹ Mindre enn to år senere ble Rolf forfremmet til medredaktør.⁶⁰

I 1919 fremgikk ikke lenger privattelefonene. Redaktørens direktetelefon ble oppgitt, og det samme med redaksjonen, administrasjonskontoret og disponenten. Redaksjonssekretærene Tellander og Bjørn Thommessen ble derimot oppgitt ved navn. Dette kunne skyldes at de to sekretærer hadde forskjellige arbeidsoppgaver og at det var viktig at de riktige telefoner kom til riktig person. Tellander hadde ansvaret for stat, kommune, næringsliv og utenbys nytt, mens juristen Bjørn var sjef for kunst, litteratur, bildestoff og bynytt. I november trengte de påfyll i administrasjonen og søkte etter nattredaktør.

Tidens Tegn var nå inne i en ekspansjonsperiode. Krigtidens restriksjoner var i ferd med å falle bort, med dertil følgende økende handel, og avisen ønsket å treffe

foranstaltninger, som vil bringe vor handelsavdeling i første rekke i den norske presse. Ved artikler, nyheter og noteringer om alt av interesse for vort forretningsliv. Tidens Tegn vil herefter fremfor nogen anden norsk avis bli forretningsmandens blad».

De forskjellige ukedager ville ha informasjon om utvikling på fonds- og aksjebørsene i Kristiania, Stockholm og København. Oppmerksomhet skulle særlig rettes mot skipsaksjer, hvalaksjer og «Fællesslagteriets notering».⁶¹ Valutakursene, torvpriser, varenoteringer omfattende fetevarer, sild og fisk og kolonialvarer: det meste som rørte seg innen den norske økonomien skulle bli omtalt. Avisen ville

bringe nyheter og betragtninger om inden- og utenlandske forretningsforhold, liksom der under særskilt rubrik blir plass til meddelser fra generalforsamlinger, styrevalg, disponentansættelser og andre personaloplysninger av interesse.

Som sjef for denne nye handelsavdeling ble ansatt kaptein Johan Beichmann. Dette var åpenbart en dyktig og godt kvalifisert medarbeider. Utdannet på Krigsskolen, trenet i administrasjon av personale, samfunnsinteressert. At han senere ble general i Hæren i London under den annen verdenskrig bekreftet hans kvalifikasjoner. Denne nyansettelse førte til noen endringer i spalten for telefoner. Redaksjonssekretær og bror Bjørn var nå blitt sjef for alminnelig nyhetsstoff, kunst og bildestoff. Sekretær Tellander fortsatte med sitt stoff fra stat og kommune. Disponent Iversen ble flyttet til egen overskift «Utgitt av A/S Tidens Tegn, disponent Sigurd Iversen».

I 1921 erklærte den typografiske fagforening streik i alle borgerlige aviser. Tidens Tegn bestemte at avisen skulle komme ut. «Koste hva det koste ville», kunne avisen fortelle.⁶² Leserne ble nøye orientert om situasjonen. Det skapte naturlig nok problemer at samtlige 37 underordnet teknisk personale bare forsvant. Men de tekniske sjefene forble på sine poster. To faktorer, to maskinmestere og læreguttene tok ledelsen over folk fra redaksjonen og forretningsavdelingen, slik at hjulene rullet mens begge de nevnte avdelinger holdt skansen. Sjefen for vestlandskontoret, redaktør Nordal-Olsen, jobbet i setteriet sammen med nattredaktør Lysøe og redaktørens privatsekretær, frøken Helen Stibolt. Kontorsjef Wahl og journalist Fuglestedt engasjerte seg også i denne avdeling. Redaktøren selv overtok støperiet, sammen med sønnene Gunnar (19) og Olaf (14). Maskinmesteren fikk utlevert dette underordnede trykkeripersonale: redaksjonssekretær Bjørn, handelsavdelingssjef og kaptein Beichmann, journalist Poulsen og journalist Harald Grieg,⁶³ samt revisor Solberg. Her skulle alle spytte i neven for å få ut avisen! Og det klarte de, men ikke uten forbauselse ute blant kolleger, konkurranter og publikum. Og

ikke minst var forbauselsen stor hos fagfolk, som neppe hadde trodd, at vi kunde komme ut, endsi i saa normal skikkelse. Og forbauselsen ga støtet til alleslags merkelige rygter. Et av de merkeligste var at vi skulde ha indlogert en stab paa 50 tyskere ...

Forbauselsen, for ikke å si forbannelsen, var også stor blant de streikende. I Socialdemokraten ble det hevdet at det var faglærte svensker som var hyret inn som streikebrytere. Dette ble på det sterkeste benektet. Selv om avisen hadde fått flere tilbud, som alle ble blankt avvist. De skulle klare seg selv. For å understreke sin gode samvittighet, og for å demonstrere at de ikke hadde noe å skjule, ville avisen gjerne gi Socialdemokraten en liste over alle de som jobbet med hva under streiken. Ingen personer var tatt inn utenfra. De eneste, utenom allerede ansatte som arbeidet med utradisjonelle oppgaver under streiken, var redaktørens to sønner.

Det var noget av en prinsippsak for os at indrete os paa denne maate – dels av hensyn til vort udmerkede faste trykkeripersonale, som vi altid har levet paa den beste fot med og ikke ønsker at skape vanskeligheter for, naar streiken engang var over, og dels fordi vi mener, at den beste og værdigste samfundshjelp er s e l v h j e l p.

Tidens Tegn var godt fornøyet med sin evne til å holde hjulene i gang, som eneste borgerlige avis, hver eneste dag så lenge streiken varte. Avisen la heller ikke skjul på det. Anledningen ble nyttet til enda en gang å understreke at det var en stor fordel at Tidens Tegn hadde det beste tekniske utstyr blant alle landets aviser. Med dette kunne selv kontorister og andre glade amatører klare å få ut endog et langt høyere opplag enn vanlig. Antall utgitte aviser nesten fordoblet seg under streiken, til opptil 96 000 eksemplarer. Post- og løssalg ble allikevel ekspedert til rett tid.

På årets nest siste dag⁶⁴ i 1921 presenterte Tidens Tegn hele sitt organisasjonskart. I tillegg til de stillinger som tidligere er nevnt, ble en rekke andre medarbeidere presentert. Først vestlandskontorets redaktør J. Nordahl-Olsen. Nattredaktør var cand.jur. H. Lysøe. Han ledet et lag som besto av E. Fuglestedt, A. Paulsen, cand.mag. G. Gustavsen, samt avisens faste telegramkorrespondenter i London, Paris, Rom, Stockholm, Göteborg, København og over hele Norge.

Deretter ble hele dagredaksjonens personale presentert. Oberstløytnant Bruusgaard var sjef for utland, og Rolf Paulsen sportssjef. Conny og Miriam Juel var, sammen med Mona Smith, Fr. Knutsen, cand.mag. With, Olav Engebriktsen og Einar Gjersøe, allround-journalister. Redaktørens privatsekretær var Helen Stibolt. I tillegg kom disse faste fagmedarbeiderne, betalt per innlegg: Milly

Bergh (moter), prof. A.W. Brøgger (kulturspørsmål), Pola Gauguin (kunst), arkivar K.V. Hammer (biografier), eks-statsråd Holtmark (landbruk), Helge Krog (teater), Carl Nærup (litteratur), Arne von Erpekum Sem (musikk), og fru Augusta Sinding (mat). Avisen kunne til slutt fortelle at forfatteren Nils Kjær, sangeren Bjarne Eide, tegnerne Blix og Kloumann samt Jeannette Storm var fast knyttet til redaksjonen.

Tidens Tegn konkluderte med at avisen hadde det beste redaksjonspersonale, og at avisen hadde «en talrikere og mer fremragende stab av utenforstaaende medarbeidere end noget andet norsk blad¹⁴⁴», og at alle navn av betydning skriver i Tidens Tegn.

I august 1923 kom noen endringer på telefonlisten. Lysøe hadde fått en ny kollega, Fredrik Ramm, å dele telefonen med. Moe, nu i handelsavdelingen, og Wildhagen delte telefonnummer 80734. Johan Beichmann var blitt sjef for «Abonnement og løssalg, samt teknisk avdeling», med tittel disponent. Under «annonce- og økonomiavdeling» sto disponent Sigurd Iversen. Hans navn sto således ikke lenger nederst under «Utgitt og trykt av A/S Tidens Tegn».

To år senere ble telefonlisten litt endret. Redaktøren var nu blitt «chefredaktøren», og redaksjonssekretær Tellander sto alene under den politiske avdeling. Bjørn Thommessens hadde fått tittel redaktør og var sjef for nyhetsavdelingen. Sekretær og kaptein R. Moe sto nu som mottaker av innsendte manuskripter. Slik var det også stort sett i begynnelsen av 1927 (22. januar). «Chefredaktøren» var blitt til «redaktør Rolf Thommessens», og redaktørens privatsekretær Helen Stibolt var kommet med på listen. H. Lysøe sto som redaksjonssekretær for dagredaksjonen. Som redaksjonssekretær for nattredaksjonen var Ejnar Gjemsøe ankommet. Ellers ingen endringer.

Den 13. november 1926 meddelte avisen at

Senior i Tidens Tegn's trykkeri, maskinsætter S.C.Moe, slutter i dag sit lange og udmerkete arbeidet i bladet. Han har da været i redaktør Thommessens tjeneste i nær 40 aar, idet han begyndte i Verdens Gang og fulgte med over til Tidens Tegn, da den ble startet i 1910. Han er for øvrig ikke alene senior i vort trykkeri, men blant de første maskinsættere her i landet.

Rolf Thommessens første ti år som redaktør ble avsluttet den 31. desember 1927 med en personalmessig «bombe», stort slått opp i avisens spalter:

Disponentskifte i Tidens Tegn. Disponent Sigurd Iversen overtar stillingen som forretningsmessig leder av J.Olsens enke A/S. Han efterfølger i Tidens Tegn blir hr. Gunnar Thommessens».

Nyheten ble viet betydelig oppmerksomhet i avisens spalter. At den fikk en helt annen form enn da disponent Johan Beichmann ble ansatt, kan skyldes at disponentstillingen til Iversen hadde en langt sterkere posisjon i bedriften enn noen annen posisjon blant de ansatte. Iversen fikk da også de vakreste ord med på ferden over til gartneribedriften Olsens Enke ute på Bestum på vestsiden av hovedstaden. Hans «sjeldne dyktighet og indsikt, hans anseelse og store personlige elskværdighet¹⁴⁵» ville bli sterkt savnet. Hans navn hadde en så god klang både i det offentlige liv og i forretningsverden at det var helt overflødig å gå nærmere inn på hans fortjenester ved denne leilighet. Tidens Tegn hadde allikevel trang til å fremheve i hvor

høi grad hans grundsolide og sunde forretningsskjønn har kommet vort blad til gode. Naar Tidens Tegn ikke bare som avis, men ogsaa som f o r r e t n i n g kan glæde sig ved en saa alminnelig tillid i dag har disponent Iversen sin meget betydelige andel av dette og for det, som alt hvad han har været under samarbeidet i vort blad.

Den 55-årige Sigurd Iversen hadde på dette tidspunkt vært ansatt i Tidens Tegn i 13 år. Selv om det er vanlig å rose en meritert medarbeider som slutter, foreligger det ingen kilder som skulle antyde at det

¹⁴⁴ TT, 30. desember 1921

¹⁴⁵ TT, 27.12.1928

ikke var dekning for avisens svært rosende omtale av bedriftens avgående lederskikkelse. Det fremgår at Iversen var en bærebjelke i den forretningsmessige delen av Tidens Tegns drift. Dette ble ytterligere understreket i avisen da Iversen et par år senere fikk H.M. Kongens fortjenestemedalje i gull. Medaljen ble neppe utdelt alene for herrens innsats i Tidens Tegn. Det var Iversens sterke samfunnsmessige engasjement som det ble takket for på denne måten. Han hadde sittet 18 år i Aker Kommunes herredsstyre som representant for Det Frisinnede Venstre, vært viseordfører en periode, og deretter ordfører i tolv år. Avisen kunne fortelle at Aker Kommune under hans ledelse hadde

gjennomgått en enestående utvikling på alle felter. Innen fylket har han også spillet en fremtredende rolle. Han ble fylkestingets formann i 1922 og har siden vært dets formann. Han har siden 1923 vært medlem av fylkesutvalget og fylkesskattestyre og medlem av fylkets elektrisitetsverk siden starten i 1922.

Avisen understreket i sin tekst Iversens betydning for firmaets utvikling som forretningsmessig enhet. Bedriften hadde nytt godt av hans grunnsolide og sunne forretningsskjønn.

Tidens Tegn ble ledet av en administrerende direktør som også hadde det fulle ansvar for bedriftens produksjon. Direktørens hovedinteresse var den produserte tekst, det vil si journalistikken. Han hadde til og med både mindre interesse for, og forstand på, mange av de andre viktige elementene som til sammen gjør en bedrift til et samlet hele. Den ansvarlige for disse elementene hadde derfor en spesiell viktig oppgave.

Da Iversen tiltrådte som disponent i 1913 var han ni år eldre enn grunnleggerens sønn Rolf, som skulle bli hans formelle sjef fra 1. august 1917. Han spilte en viktig rolle i Tidens Tegns administrative og tekniske utvikling. At bedriftens eiere og ledere primært var opptatt av salgsproduktet, selve avisens tekster, understreket betydningen av disponentrollen.

Iversen var en erfaren forretningsmann da han som 42-åring ble administrativ sjef i Tidens Tegn. Han visste at tæring måtte komme etter næring. Hans forretningsmessige erfaring, og alderens patina, ga den nødvendige styrke til å motstå de forskjellige avdelingers krav om høyere lønn, bedre teknisk utstyr, triveligere arbeidsforhold og alle andre ønsker og krav som dukker opp der hvor det er ansatt mange mennesker. I Tidens Tegns beskrivelse av Iversens mange gode egenskaper ligger det også en erkennelse av at hans sunne forretningsskjønn ble lyttet til av de enerådende menn på toppen av organisasjonspyramiden. I kraft av sin erfaring, beviste dyktighet og riktige alder dannet han det som er så nødvendig i alle bedrifter med maktfulle toppsjef/eiere: motmakt. De bedriftsledere som vet å omgi seg også med andre enn ja-mennesker, inviterer til forskjellige tilnæringsmåter på ulike nivåer og ulike utfordringer. Sigurd Iversen var neppe noen ja-mann.

Administrerende direktør Rolf fikk nu, sammen med lillebror Bjørn og grunnlegger Olav, en mulighet til å berike bedriften med en ny og vel kvalifisert medarbeider. De kunne ha rykket inn en fengende annonse i sin avis, beskrevet de kvalifikasjonsmessige krav som lå i luften etter Iversen, og kanskje fått flere dyktige søkere. En slik annonse ble imidlertid ikke sett på som nødvendig. Fordi de mente at de hadde etterfølgeren i huset allerede.

Som bærebjelkens etterfølger ble det ansatt en 25-årig mann med bakgrunn fra arbeid i bedriften. Det var Gunnar Thommessen. Med ham, «som er den ældste søn av redaktør Rolf Thommessen, rykker den tredje generasjon av familien Thommessen op i ledelsen av vort blad».

Det ble fremhevet at unge Thommessen hadde en grundig utdanning i moderne avisdrift. Han hadde, etter å ha blitt student fem år tidligere,

passert alle grader i vort eget blad og arbeidet personlig i alle bladets avdelinger, baade de redaksjonelle, administrative og tekniske, og har derefter utdannet sig videre i England og Frankrike, blant andet i det europæiske hovedkontor for North American Newspaper Alliance og i et stort engelsk annoncebyraa.

Tidens Tegns eiere bekreftet med denne ansettelsen den personalpolitikk som ble innledet ved startfasen i 1910. Familien holdt sammen som ertes i gode og onde dager. De sto last og brast da stormen raste rundt dem som verst denne våren. Kunsthistorikeren Rolf kastet på hyllen sin lovende

fremtid innen sin bransje. Juristen Bjørn gjorde det samme: Det ble et felles prosjekt å starte Tidens Tegn.⁶⁵ Rolf overtok som redaktør og administrerende direktør etter faren noen år senere. Han overtok imidlertid ikke som styrets formann før i 1919.⁶⁶ Bjørn var fast ansatt i ledelsen, uten å få fast plass i styret før i 1930. Rolf's eldste sønn Gunnar ble plassert i avisen, og var åpenbart sett på som ny leder i Tidens Tegn.

Den nye disponenten overtok ansvaret for driften av annonseavdelingen og den tekniske avdeling. Disponent Beichmann fortsatte sin ledelse av avdelingen for abonnement og løssalg. Han ble i tillegg sjef for regnskapsavdelingen.

7.6.3 Bidragsytere

Hølaas skrev:

Det ble i de dager for første og eneste gang skapt muligheter for at vår, ikke altfor talentfulle presse, skulle følge med i norsk kulturliv og ta imot hva det kastet av på kort sikt. Men det forutsatte meget høye honorarer. Med glede betalte han ut, rundelig, fyrstelig.⁶⁷

I Tidens Tegn var det en tradisjon ved markedsføringen av bladet å fremheve navnene på de mange kjente bidragsyterne. Dette var noe Olav Thommessens tok med seg fra Verdens Gang.⁶⁸ Ikke bare tok han med seg tradisjonen; han tok også med seg bidragsyterne selv, da han flyttet over fra Verdens Gang til Tidens Tegn i 1910. Selv de som hadde sent inn sitt bidrag, uten å vite at Thommessens var helt på tampen av sin karriere i Verdens Gang, ba om å få det innsendte bidrag i retur etter 19. april 1910. For dernest å levere det til Thommessens nye Tidens Tegn.⁶⁹

Allerede 18. juni, vel halvannen måned etter starten, kunne Tidens Tegn slå stort opp hvem som hadde tegnet seg som fremtidige bidragsytere. Her var navn som Selma Lagerlöf, Fridtjof Nansen, Christian Skredsvik, Bjørn Bjørnson, Chr. Krohg, Erik Werenskiöld, Th. Kittilsen, Margrete Vullum, Bokken Lasson og svært mange andre. Totalt nærmere 50 personer. Gründer-Thommessens kulturelle kapital fulgte med på lasset.

I hele Olav Thommessens tid som leder av Tidens Tegn ble denne markedsføringstradisjon fulgt opp. Stadig nye og kjente samfunnstopper sluttet seg til skaren av bidragsytere. I 1913⁷⁰ ble leserne fortalt at alle nye abonnenter ville få alle fem heftene av Jægers sosialøkonomi, mot å sende et ti øres frimerke til forsendelsen. På samme tid sluttet avisen kontrakt med historikeren, og den senere utenriksminister, Halfdan Koht, at han skulle levere Norges historie i 1814 med 365 illustrerte små artikler, en for hver dag for dette året. Da sønnen Rolf overtok som ansvarlig leder, nøt han godt av også farens kulturelle kapital, og kunne følge opp med tilsvarende annonseringer. Bare i første kvartal⁷¹ 1919 hadde 77 personer, mest kjente men også noen ukjente, levert sine bidrag til Tidens Tegn. Det vil si at nesten to eksterne bidragsytere per dag skrev i Tidens Tegn i denne korte perioden fra januar til midten av mars. «Tidens Tegn er fremfor noget andet norsk blad et hovedorgan for landets beste forfattere,» slo avisen selvtilfreds fast.

Konkurrenten Aftenposten hadde også behov for å fortelle om sine bidragsytere. I en annonse i Tidens Tegn den 31. desember 1921 fortalte Thrine Schibstedts avis at også der i gården hadde de brodne karer som innsendere. Fra 11. januar 1922 var dr. Sigurd Ibsen – diktersønnen – fast knyttet til redaksjonen. Dr. Kristian Schjelderup, karakterisert som en ung og lovende vitenskapsmann, ville sende reportasjer fra Asia. Fra Italia hadde Aftenposten sikret seg som fast medarbeider den kjente redaktør, filosof og skribent Roberto Murri. Også den svenske litteraturforsker og professor Fredrik Bøök ville sende reisebrev til avisen. Han var på tur til Øst- og Syd-Europa. Den danske dikter Johannes Jørgensen var på vei til Palestina og ville fortelle om sine opplevelser derfra. Bjørn Bjørnson ville som hittil sende utenlandske brev til Aftenposten. Avisen slo fast at

Overalt i verden har Aftenposten korrespondenter – faste eller reisende. De største navne, de bedste penne skriver i Aftenposten. Abonner fra 1. januar – kr. 2 per kvartal.

Kanskje Aftenpostens annonse var et svar på Tidens Tegns store oppslag omtrent et år tidligere,⁷² hvor avisen kunne legge frem en imponerende liste med «navngivne fremstaaende mænd» som alle hadde bidratt med originalartikler. Det var bare å plukke ut kjendiser fra alle deler av samfunnslivet. Politikere som Christian Michelsen, Wollert Konow, og Johan Ludv. Mowinckel skrev i avisen. Av diktere var det mange. Som Nils Kjær, Hans E. Kinck, Helge Krog, Vilhelm Krag, Sigrid Undseth, Selma Lagerlöf og Hermann Wildenvey, for å nevne noen. Vitenskapsmenn som Fridtjof Nansen, Roald Amundsen, danske Knud Rasmussen og Halfdan Koht prydet listen. Seiler og båtbygger og gift med forfatterinnen Nini Roll Anker, olympisk gullmedaljevinner Johan Anker var også med, sammen med skøyteløper Oscar Mathiesen og bokser Georges Carpentier. Totalt 67 velskrivende personligheter ble navngitt.

Avisen fortsatte på samme måte. 3. mars 1925 ble en tilsvarende liste presentert. Denne listen ble bare overgått av et formidabelt oppslag på årets siste dag to år senere, 31. desember 1927. Over en hel side ble ikke mindre enn 418 kjente navn presentert som et ledd i markedsføringen av Tidens Tegn. At så mange, fra alle samfunnslag, fra politiske partier, diverse interesseorganisasjoner, og diktende enkeltindivider, alle hadde det til felles at de valgte å sende sine bidrag til akkurat dette blad, ble i oppsettet tatt som en forklaring på hvorfor «Tidens Tegn er Norges ledende blad».

Det var også – fortsatt ifølge og i all beskjedenhetsavisen selv – mange andre grunner til at avisen var «Norges ledende blad». Ifølge annonsen – eller hva denne store skrytesiden skal kalles – var Tidens Tegn det ledende bladet

Fordi – Tidens Tegn med større uavhengighet og konsekvens end noget andet blad har arbeidet for en politisk samling om landets politiske gjerning og fordi dette standpunkt deles av det store flertall av borgerlige vælgere

Fordi – Tidens Tegn er Norges best redigerte blad, altid først, altid velskreven ...

Fordi – Tidens Tegn har de beste utenlandske forbindelser ...

Fordi – Tidens Tegn, trods de dårlige tider, er blit stadig bedre. Større tekstmængde, rikere innhold en før.

Fordi – Tidens Tegn har de beste faste medarbeidere ...

Fordi – Tidens Tegn er det centrale organ for hele det skrivende Norge. I 1927 over 1000 navngitte artikler ...

Ut fra denne svært så lange listen av prominente bidragsytere var det liten grunn til å tvile på at avisen var det sentrale organ for nesten hele det skrivende Norge. Og Hølaas kunne forklare hvordan dette var riktig: Dette «forutsatte meget høyere honorarer». Resultatet av de høye honorarene ble ikke bare at avisen trakk til seg særdeles mange skriveføre, men også at avisen fikk utgifter som aviser uten de mange bidragsytere var foruten. Ifølge Hølaas⁷³ førte de høye honorarene nesten til inflasjon av bidrag, slik som Nils Kjær ga uttrykk for. Han fikk 1000 kroner for hver epistel han sendte inn og ble så bekymret over det store honoraret, som fristet han til å skrive i tide og nesten i utide, at han ba om at honoraret ble satt ned. Han følte nemlig at for hvert ord han rettet eller strøk så rev han i filler en femkrone!

7.6.4 Økonomi

Tidens Tegn oppsto som et resultat av at styret i Verdens Gang hevdet overfor redaktør Olav Thommessen at han brukte for meget papir til tekster i forhold til bruken av papir til annonser. «Kutt tekstsiden og gi mer plass til inntektsgivende annonser», var beskjeden redaktøren fikk. Sagt på en annen måte: sett tæring etter næring. Da tjener avisen mer penger, til aksjonærene og til bedriften,

hevdet styret i Verdens Gang, som besto av sindige forretningsfolk, med erfaring fra bedrifter hvor «tæring-etter-næring-prinsippet» var en selvfølge.

Det er meget som tydet på at Tidens Tegn etter hvert opparbeidet seg et ry som en ledende kultur- og debattavis.⁷⁴ Dette var blant annet fordi de høye honorarene, sammen med Thommessendynastenes kulturelle kapital, trakk til seg resurssterke innsendere. Men det koster å være kar. I annonsen sitert over fortelles det at Tidens Tegn hadde «I 1927 over 1000 navngitte artikler». Dette store antall er i seg selv kostnadsdrivende. Enda høyere blir utgiftene hvis artikkel-kjøperen betaler til dels meget mer enn de konkurrerende aviser. Da tappes bedriften for ressurser, både i kroner til bidragsyterne og større utgifter til økt papirforbruk. Dette var resurser som eventuelt kunne vært brukt til formål som kastet mer av seg. Les: annonser. Avisens konkurranse situasjon kan over tid ha blitt svekket. Et enkelt regnestykke, selv om det ikke nødvendigvis er med helt korrekte tall, illustrerer hva et stort antall innsendere, alle betalt godt, kan påføre en avis av ekstraordinært store utgifter.

Hvis avisen i gjennomsnitt hadde to innsendere per dag, seks dager i uke 52 uker hvert år, betyr det at Tidens Tegn per år hadde 312 mottakere av et honorar som var større enn i andre tilsvarende aviser. Disse fikk da ikke fordel av de mange presumptivt interessante innsenderater. Men de hadde ikke de store utgiftene dette førte med seg, selv om det er lite trolig at hver innsender fikk i snitt tusen kroner per artikkel. Dette ville i tilfelle ha betydd 312 000 kroner per år bare i honorarutgifter.⁷⁵ Likevel er det grunn til å tro at påstanden til Hølaas, om at disse utgifter kom til å veie ganske tungt på utgiftsiden, er korrekt.⁷⁶ Når avisen annonserer med «over 1000 navngitte artikler» i løpet av ett år, og det ble alminnelig kjent at avisen betalte godt over vanlig markedspris til sine bidragsytere, er det naturlig at alarmklokkene ringer.

En nærmere studie av Tidens Tegns økonomi vil kunne forklare om Tidens Tegn hadde råd til dette. Det vil si: disponerte Rolf Thommessen i de første ti årene av sin sjefstid slik at Tidens Tegn kunne betale sine utgifter, inkludert innkjøp og avskrivninger av teknisk utstyr? Satte Thommessen tæring etter næring?

Likningsprotokollene viser at Tidens Tegn, i motsetning til de to andre avisene Dagbladet og Morgenbladet, som det er naturlig å sammenlikne med, absolutt var en god forretning i de første ti årene av Rolf Thommessens sjefsperiode. Inntektene var skyhøyt over de to andre avisers. Men matchet aldri inntektene til Aftenposten og Morgenposten.

Formue og inntekt for noen aviser

År	Tidens Tegn		Dagbladet		Aftenposten	
	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt
1910			55 000	2500	760 000	106 000
1911	120 000	800	Ukjent		900 000	125 000
1912	110 000	5400	Ukjent		640 000	136 000
1913	160 000	0	0		614 000	148 800
1914	155 000	0	82 000	0	643 000	185 700
1915	181 000	25 350	79 000	0	858 000	241 000
1916	194 000	42 640	86 000	0	2 000 000	160 000

1917	476 000	94 550	187 000	0	285 000	316 400
------	---------	--------	---------	---	---------	---------

År	Morgenbladet		Morgenposten		Verdens Gang		Norske Intelligens Sedler	
	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt
1910	400 000	28 000	1 320 000	138 000	400 000	36 000		
1911	400 000	32 000	1 340 000	148 000	360 000	5 000		
1912	400 000	40 000	1 360 000	162 000	0	0		
1913	485 000	36 000	1 466 000	173 300	20 000	0		
1914	454 000	25 000	1 505 000	178 678	Konkurs.	Nye eiere	20 000	0
1915	441 000	20 440	1 581 000	188 302			10 000	0
1916	469 000	18 124	1 602 000	177 344				
1917	569 000	45 700	1 660 000	188 400			41 000	0

År	Ørebladet		Bladet 17. Mai		Folkebladet	
	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt	Formue	Inntekt
1910	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Ukjent		
1911	200 000	12 000	10 000	2000		
1912	200 000	14 000	15 000	3000		
1913	216 000	11 400	20 000	5000	0	0
1914	216 000	11 100	22 000	1500		
1915	216 000	7 172	22 000	1500		
1916	220 000	8 070	22 000	1037		
1917	236 000	10 244	Steinsvik	Død.		

Fra tabellen over Oslo-avisenes økonomi, ser vi at de eneste avisene som tjente penger i perioden 1920–1927 var annonseavisene Aftenposten og Morgenposten, og Tidens Tegn. Med Tidens Tegn hengende etter, men dog i en helt annen liga enn Dagbladet og Morgenbladet. Men trenden ble etter hvert stadig mer negativ. 1919 var åpenbart et godt år, like etter at verdenskrigen var over og etterkrigsboomen fortsatte. De neste årene varierte en del. Disse variasjoner kan skyldes ekstraordinære utgifter i forbindelse med for eksempel innkjøp av teknisk utstyr, eller eventuelt spesielle regnskapsmessige disposisjoner og lignende. Men likningstallenes tale er likevel ganske klare. Fra nesten 230 000 i overskudd i 1924, via vel 200 000 i 1922, og så raskt dalende overskudd fra 1925. Begynnelsen av 1930-årene var begredelige og tvang frem inntreden av nye aksjonærer både i 1930 og i 1936. Utgiftene ble stadig høyere i forhold til inntektene.

7.6.5 Papirpriser

En avis har i hovedsak to inntektsmuligheter. Å selge bladet til abonnenter og i løssalg, og ved å selge annonser. Jo større opplag, jo lettere er det å selge annonser til en god pris. Sneballen ruller den riktige veien. Gjennom sin honorarpolitikk overfor bidragsyterne, som også betydde papirforbruk, spilte Rolf Thommessen på kjøpernes ønske om en leseverdig avis. Om det kostet mer enn det smakte vil studiet av avisens økonomi kunne vise.

Utgift til papir er en viktig del av avisens økonomi. Den 22. august 1920 hadde Tidens Tegn en stort oppslått artikkel om den veldige stigningen som hadde funnet sted på papirprisene. Artikkelen hadde en grafisk oppstilling som klart viste hva som hadde skjedd.

Prisen på papir steg jevnt og trutt fra 1915. Da gikk prisen opp 20 prosent. Året etter ytterligere til 160 prosent av førkrigsprisen. Så kom en voldsom stigning, til nesten 300 prosent av førkrigsprisen. Etter å ha vært mer eller mindre stabil i tre år, eksploderte papirprisen til mer enn 460 prosent av førkrigsprisen. Prisen gikk fra 164 kr per tonn i 1914 til 800 kr per tonn per 1. september 1920.

I artikkelen pekte avisen på den gradvise forverring, grunnet papirprisene, som hadde skjedd i den norske presses økonomi. Det ble understreket at papiret uten sammenlikning var avisenes største utgift. Alene på Tidens Tegns budsjett betydde den siste prisøkning en årlig merutgift på omkring en

million kroner. For å kompensere for denne merutgift måtte prisen på utenbys abonnement økes til 8,50 krone per kvartal.

7.6.6 Annonseinntekter

Vi har vært nødt til å innføre et formatreglement, som bestemmer forholdet mellom tekst og annonser og som har bidratt til å innskrenke formatene ganske sterkt.⁷⁷

Forholdet mellom tekst og annonser i enhver avis er av avgjørende betydning for bedriftens inntjening. Det er tekstene som gjør avisen leseverdig og derav interessant som kjøpsobjekt. Men tekstene i seg selv gir ingen direkte og målbare inntekter. Tekstene er egentlig en direkte kostnad. I tillegg til at den produserende redaksjon pålegger avisen faste kostnader, skal også alle innsenderne ha betaling. I Tidens Tegns tilfelle var det til og med god betaling, ifølge Odd Hølaas i *De talte dager* og faren Olav Thommessen i brevet til Bjørnson Jr. På toppen av hele utgiftskjeden kommer avisens papirforbruk, til både tekster og annonser.

Det er annonsene som gir direkte inntjening. Vi har sett at Olaf Madsen ble bevisstgjort på dette faktum, der han satt og sammenlignet forholdet mellom tekster og annonser i henholdsvis Verdens Gang og Morgenposten. Han ville innføre et «reglement», eller en annonse/tekst-nøkkel, som skulle være avisadministrasjonens ledetråd når det gjaldt forholdet tekster/annonser. Noe Thommessen Sr. den gang så absolutt ikke fant seg i. Men som Thommessen Jr. ble pent nødt til å forholde seg til. Et «formatreglement», som Rolf Thommessen beskrev det til bedriftens representantskap. Odd Hølaas hadde også visse tanker om annonsenes betydning for forholdet mellom inntekt og utgifter:

Vår gamle faktor dvelte undertiden i tankene ved de fulle annonsesider som under første verdenskrig ble styrtet natt etter natt, fordi avisen med sin daværende kapasitet ikke greide å få dem med. Hver natt mangfoldige tusen kroner tapt!⁷⁸

Norsk økonomi fungerte under den første verdenskrig i en økende høykonjunktur. Dette gjaldt også Tidens Tegn. To tilfeldig valgte uker i 1916 illustrerer den store etterspørsel etter annonsekapasitet. I uken torsdag 12. til onsdag 19. oktober 1916 hadde Tidens Tegn totalt 120 sider. Av disse var ikke mindre enn 75 rene annonsesider, altså 62 prosent av ukens totale antall sider. Bare 45 sider var rene tekster. Tilsvarende var det i uken søndag 14. til søndag 21. mai samme år. Uken hadde totalt 110 sider. Av disse var det 66 sider annonser, altså 60 prosent av det totale antall sider. Det var således 44 sider tekst, eller 40 prosent.

En oppsummering for de syv årene mellom 1920 og 1927, år som innledet en ny og mer «normal» hverdag for den norske økonomien, viser hvordan fordelingen mellom tekster og annonser utviklet seg for Tidens Tegn.

Forholdet mellom tekst og annonsesider i Tidens Tegn 1920-1927 i to utvalgte måneder, mai og oktober, hvert år.

År	Mnd	Totalt sidetall	Derav annonsesider	prosent av totalt sider	Tekstsider	prosent av totalt sider
1920	MAI	316	271	86	45	14
1921		276	115	42	161	58
1922		330	144	44	186	56
1923		362	183	51	179	49
1924		388	183	47	205	53
1925		368	172	47	196	53
1926		378	143	38	235	62
1927		278	140	50	138	50

1920	OKT.	334	199	60	135	40
1921		314	131	42	183	58
1922		360	145	40	215	60
1923		336	184	55	152	45
1924		368	160	43	208	57
1925		360	153	42	207	58
1926		334	142	42	192	58
1927		362	133	37	229	63

Tabellen viser det samlede antall sider i Tidens Tegn i mai og oktober måned, i årene 1920–1927. Sideantallet holder seg noenlunde stabilt, vakende omkring 340 sider hver måned. Tabellen viser også hvor mange sider som var annonser hver måned. Svaret presenteres i form av prosent annonser av det totale antall sider. Det fremgår at det var færre annonsesider enn tekstsider stort sett i de fleste årene. Prosent annonser var i nesten hver måned hvert år under halvparten av det totale sidetall. Svakt synkende utover i 1920-årene, fra 43 til 37 prosent av det totale antall sider, mens papirprisene hele tiden var en tyngende utgift for avisen. Til sammenlikning hadde Tidens Tegn i mai 1916, i uken søndag 14. til søndag 21. mai, totalt 110 sider, hvorav 66 var rene annonsesider, det vil si om lag 60 prosent annonser. Det samme var tilfellet i perioden tirsdag 10. oktober 1916 til tirsdagen etter, den 16. Det totale antall sider var denne uken 120, hvorav 75 var annonsesider, det vil si om lag 62 prosent.⁷⁹

7.7 Verdisyn

Som understreket tidligere var bedriften Tidens Tegns strategi var å være en «politisk» bedrift. Bedriftens salgsprodukt var et politisk budskap, i motsetning til for eksempel annonseavisene Aftenposten og Morgenposten, som begge hadde en annen og mer pengeorientert driftsstrategi. Disse aviser solgte nyheter for å oppnå størst mulig opplag, for at annonsørene skulle strømme til for å få sine budskap spredd ut via avisenes annonsespalter. I Thommessens-dynastenes forestillingsverden var det Tidens Tegns politiske budskap som skulle skape de store opplag, ved at budskapet nådde ut til enda flere, med både fengende tekster og lesbare annonser. At annonsørene fulgte etter i opplagsøkingen ble sett på som viktig, men ikke viktigst. Det var det budskapet som var det mest betydningsfulle. Da ble det tilsvarende viktig at avisens politiske budskap var noenlunde i tråd med det gamle og helst også det nye lesere forventet.

7.7.1 Den liberale elite

Hele Rolf Thommessens politiske identitet var knyttet til faren og hans omgangskrets blant politikere, kunstnere og en stor del av den norske intellektuelle elite. Dette var mennene som ikke bare arbeidet for å få til en levelig ordning med unionspartneren Sverige i tiden frem til 1905, men som også så det som en viktig oppgave å omdanne Norge til en moderne europeisk kulturnasjon.⁸⁰ Olav Thommessen introduserte sønnen for en krets lederskikkelser⁸¹ som frontet liberale og tolerante holdninger. Brennevinsforbud, strenge religiøse og pietistiske krav, og måltvang i forholdet mellom nynorsk og riksmål, ble sett på som inngrep i menneskenes naturlige krav til personlig frihet. Og fremfor noe ønsket Olav Thommessen og hans bekjentskapskrets å styrke den nasjonal kultur og identitet. Målet til disse nasjonale lederskikkelser var intet mindre enn å videreutvikle nasjonen.⁸²

Personlighetene som gikk ut og inn i både hjemmet og i redaksjonslokalene til Thommessen var på mange måter like i sine politiske grunnsyn. De var velutdannet og hadde ledende posisjoner innen sine fagfelt. De oppfattet seg selv som «fagfolk» og hadde krav til at de derav hadde rett til å bli hørt på annen måte enn vanlige folk, «legfolket». Den enkelte mente i og for seg ikke at han som

privatperson var «bedre» enn en annen. På en annen side hadde de til felles en forestilling om en menneskelig elite. De hevdet at fagfolk i større grad enn legfolk hadde forutsetninger for å vite hva som var til nasjonens, «folkets», beste. Olav Thommessen og hans krets hadde «nasjonens beste» som sitt idealistiske fundament.⁸³ De var kritiske til mange av de politiske holdninger Venstre sto for. De var særlig kritiske til en etter deres mening misforstått demokratisering av utdanningssystemet, som skulle gjøre kunst og vitenskap så lettfattelig at «gud og hvermann» skulle forstå det. De var misfornøyde med at det i hovedsak var lekmennene som styrte landet fra Stortinget og i regjering. De hevdet at årsaken til at Norge sto langt tilbake på det materielle og åndelige området, var mangelen på respekt for fagkunnskapen. Skihøvdingen, diplomaten og vitenskapsmannen Fridtjof Nansen var, sammen med helten fra 1905, Christian Michelsen, den desiderte frontfigur for denne eliteorienterte tankegang.⁸⁴ Sammen med historikerprofessoren Ernst Sars, kunstmaleren Erik Werenskiöld, og ikke minst Rolf far Olav Thommessen. Det skulle bli miljøet omkring disse herrer som dannet grunnstammen i det nye partiet de mente var nødvendig «for å redde Norge» og hvor neste generasjon Thommessen engasjerte seg så sterkt, medbringende denne ballast hjemmefra.

Denne – på mange måter selvutvalgte – norske elites mål var å løfte nasjonen opp på et høyere nivå. For at Norge skulle kunne oppleve denne utvikling, som de mente landet fortjente og hadde iboende grunnlag for, var det et nødvendig krav at nasjonen ble mer samlet. Erfaringene fra «Samlingspartiet» i 1903 var det beste bevis for at fellesskap ga styrke. I det hjemmet hvor Rolf vokste opp, mottok sine impulser og inspirasjon, og ikke minst fikk sin identitet, ble tanken på samling av alle særinteressene til større enheter i et nasjonalt fellesskap stadig, og i økende grad ettersom årene gikk, fremhevet. I Thommessens-atmosfæren gikk det en lang historisk samlingstråd. For å forstå Rolf Thommessens politiske grunnholdninger, og hans politiske ledelse av sin avis, er det nødvendig å forstå den lange politiske historien som danner bakgrunnen for hvordan disse holdninger oppsto.

7.7.2 *Samlings-mantra*

Olav Thommessen hadde ikke varmet redaktørstolen i Verdens Gang særlig lenge før han oppfattet at behovet for «samling» ble påtregende. Det var i forbindelse med vetostriden, som startet 9. juni 1880.

«Hendinga er med rette kalla Venstre-koalisjonens fødedag,» skriver Jostein Nerbøvik.⁸⁵ Denne «fødedag» kunne Thommessen støtte. Deretter samlet «folkebevegelsen som ble parti»⁸⁶ seg og dannet Stortingets Venstreforening i 1882. Norges Venstreforening fulgte etter, med dannelse i januar 1884. Alle samlingstiltak ble sterkt støttet av Olav Thommessen i Verdens Gang. Avisen fikk også mye av æren for venstrebevegelsens gjennombrudd ved stortingsvalgene i 1882.⁸⁷ Fellesskap ga styrke. Thommessen var blant de som følte at han, som person og avisredaktør, hadde et spesielt ansvar i tolkningen av hva som var den rette lære å samle seg om. Han var ikke nådig mot dem – inkludert venstrehøvdingen Johan Sverdrup og hans nevø Jacob i tiden etter at Johan ble statsminister i 1884⁸⁸ – som ikke forsto dette.

I perioden som fulgte, frem til «Samlingspartiet» i 1903, ble det full anledning til å «samle». Ikke minst fordi folkebevegelsen Venstre hadde en tendens til å «samle» seg i forskjellige fraksjoner eller grupper. Disse fordelte seg på den politiske skala fra «de Moderate» på høyre side og via stortingsmann Johan Castbergs «Arbeiderdemokrater» til en sterkt voksende arbeiderbevegelse. Olav Thommessen var i denne periode politisk sett i stadig bevegelse, fra venstre mot høyre. I 1884 var han blant de fremste på den radikale side. Han arbeidet intenst for endringer i samfunnet og rettet sitt skyts mot Kong Oscar IIs maktapparat. «Samlingsbevegelsen» Venstre, under Johan Sverdrups ledelse, var landets radikale bevegelse og ble sterkt støttet av Verdens Gang. Da Sverdrup etter flere enn Thommessens mening temmelig fort beveget seg nærmere makteliten i retning det politiske sentrum, tente Verdens Gang på alle pluggene. Avisen freste mot de Moderate og Johan Sverdrups økende vennskap med disse kretser. På dette tidspunkt var det alminnelig forståelse for at Thommessen var

«radikal». I denne radikalisme lå det også en intens motstand mot det som ble karakterisert som «høyrekrefter» i Norge. Det var disse Verdens Gang var opptatt av å samle seg mot.

I 1890 aksepterte han ikke at Venstre ikke samlet seg for å holde Høyremannen Emil Stang borte fra statsminister-taburetten. Thommessen hevdet at folket utenfor Kristiania ønsket samarbeid «mellom alle Liberale Afskygninger», men i Stortinget var «Venstregruppene mer hadske, mere Trodsige og umedgjærlige overfor hinanden». Han mente at «Venstres Magteslødhed ligger i dets Splid og indbyrdes Ufordragelighed».⁸⁹ Lite visste han at det var disse kreftene som skulle bli hans samarbeidspartnere da han bidro til at Frisinnede Venstre ble startet 20 år senere.

På denne tiden trengte nye problemstillinger seg inn i den norske politiske hverdagen. «en rekke av de gamle partikonstituerende motsetningene av nasjonal, demokratisk og forfatningsmessig karakter» var «enten blitt eliminert eller svekket», skrev Rolf Danielsen i *Historisk Tidsskrift*.⁹⁰ Nye interesser krevde stadig mer oppmerksomhet. Det var særlig landets økende industrialisering som fikk store konsekvenser. Nye forretningsområder produserte på den ene siden nye bedriftsledere og nye forretningsmenn. På den andre siden produserte industrialiseringen også, som en naturlig og uavvendelig konsekvens av denne, til noe like epokegjørende for Norge: etableringen av en økende arbeiderklasse, det Michelsen betegnet som et mulig proletariat,⁹¹ som ville føre til økende sosiale motsetninger.

Det for en bølge av samlingstanker over landet i begynnelsen av 20. århundre. Denne oppsto rundt mange av Olav Thommessens venner og bekjente. De ble på mange måter talerør for en borgerlig nasjonalisme, og fremmet en nasjonal samlingsideologi.⁹² I begrepet murret det etter hvert ønsket om politisk samling. Disse ble støttet av den politisk engasjerte skipsreder Christian Michelsen. Han frontet de ideer som understreket betydningen av å fjerne de politiske motsetninger som hadde herjet landet de foregående 15 år. Skipsrederen mottok støtte fra mange. Blandt disse var yrkesbrødrene i norsk shipping, rederne Gunnar Knudsen og Kristofer Lehmkuhl.⁹³ Også hans nære venn Olav Thommessen sluttet opp om hans samlingstanker. Stadig flere toneangivende politikere og pressefolk hevdet at den virkelige grunnen til at landet ikke hadde oppnådd noe i forhandlingene med svenskene, var den norske politiske splittelse. Tanken om at tiden var kommet for Samling ble mer og mer akseptert.

Bak disse felles tankene omkring samling lå det politiske motiver. Noen fryktet at et stadig større arbeiderproletariat, ikke minst takket være vedtaket om alminnelig stemmerett for menn i 1898, skulle kunne oppnå dominerende innflytelse på norsk politikk. Olav Thommessen delte denne frykt. Verdens Gang fjernet seg sakte, men sikkert fra det som på denne tiden ble oppfattet som radikal norsk politikk.⁹⁴ En av årsakene til dette var oppmarsjen til en stadig større og mer krevende og radikal arbeiderbevegelse. Partiet Venstre var nødt til å ta stilling til denne oppmarsj. Det samme måtte pressen gjøre.

Neste bekreftelse på at «samling» var den eneste rette vei til å oppnå resultater for det Thommessen sto for, kom da den tidligere stortingsmann fra Venstre, Christian Michelsen, i 1903 lanserte nye samlingstanker. Han hevdet at de gamle partigrensene var foreldet og at de politiske motsetninger for fremtiden kom til å stå mellom et borgerlig samlingsparti på den ene siden og et tilsvarende arbeiderparti på den andre siden.⁹⁵ Dette var hans egentlige mål med «samlingspartiet».⁹⁶ Michelsen skjøv imidlertid på dette tidspunkt en annen sak foran seg: konsulatsaken.⁹⁷ Dette var en sak som virket stadig mer samlende i hele det norske politiske miljøet. For å komme videre i kampen mot den begynnende «socialisme» følte Michelsen, sammen med Olav Thommessen og mange andre, at landets skjebne sto på spill hvis ikke «konsulatsaken» på en eller annen måte fant sin løsning. Verdens Gang var blant de aviser som frontet disse nye tankene. Michelsen fikk også liberale høyrefolk med på laget. «Samlingspartiet» vant valget i 1903, med Thommessens sterke bidrag i Verdens Gang og åpenbart til hans store glede.

I unionsoppløsningen i 1905 ble den endelige bekreftelse for Thommessen på at fellesskap gir styrke. I forbindelse med unionsoppgjøret med Sverige samlet flertallet i det norske politiske landskap, både fra høyre- og fra venstresiden, seg. Rolf Thommessens politiske bevisstgjøring ga seg

utslag i hans energiske deltakelse i dette politiske samlingsarbeid.⁹⁸ Resultatet av disse samlingsbestrebelse ble avslutningen på unionen med Sverige, og det nye norske kongedømme oppsto. Christian Michelsen tok skrittet fra politiker til folkehelt, med rollen som selve samlingsikonet. Thommessen og Michelsen fortsatte sitt nære vennskap, privat og politisk, for resten av herrenes levetid. De politiske impulser Rolf Thommessen fikk fra disse herrer, og fra denne tidsepoken, skulle komme til å følge ham helt til han gikk av som eier og redaktør i Tidens Tegn.

Rolf Thommessen mottok også andre ideer fra sin omgang med fedre-generasjonen fra hans ungdomstid rundt århundreskiftet. Bodil Stenseth skriver om de idestrømninger som bygget opp omkring tankene om elitors førerskap i politikk og samfunnsliv. Hun henviser blant annet til Thommessen-vennen Georg Brandes og hans avhandling *Aristokratisk Radikalisme*. Det var ifølge Stenseth ikke tilfeldig at uttrykket «høvding» ble knyttet til dem som var med å danne partiet Frisinnede Venstre i 1909. Riktignok av Dagbladet odiøst karakterisert som de «trætte Mænd, som Venstre alltid har eid og som Venstre til sin egen Fordel alltid har tabt».

Høvding-betegnelsen var i dette miljøet et honnørord. Men det avspeilet også en elitistisk holdning hos de som Olav Thommessen betraktet som ikke bare sine politiske forbundsfeller, men også nære personlige venner. Det var disse som sønnen Rolf omgikk på det personlige plan. Etter hvert delte han også sine politiske holdninger med disse familievennene. Ikke minst gjaldt dette med kunstnere som Erik Werenskiold og Gerhard Munthe. Werenskiold var aktiv forkjemper for at det måtte være fagmennene, som «med velbegrunnet og anerkjent autoritet» kunne holde lekmennene «i ave og vise dem tilbake indenfor deres rette grenser».⁹⁹

Gerhard Munthe sluttet seg også til kretsens eliteorienterte holdninger. Han var imot at kunst og vitenskap skulle gjøres så lettfattelig at selv lekfolket kunne forstå. Fagkunnskapen hadde for lav prioritet i folkeskolen, som etter Munthes mening var gjennomsyret av «den Grundtvig-seminaristiske Ferie og Feststemning».¹⁰⁰

Blant politikerne var det Christian Michelsen som frontet den økende mistillit til partiene. Dette skjedde i en tale i Bergens Liberale Forening den 3. januar 1903. «De gamle politiske Partier i sin nuværende Organisasjonsform nærmer sig sin Opløsning,» hevdet han og krevde en sanering av dagens politiske organisasjonsformer. Olav Thommessens Verdens Gang ga straks Michelsen sin fulle støtte. To dager etter, 5. januar 1903, ble foredraget trykket *in extenso* i avisen og deretter ble det produsert som særtrykk og distribuert gratis til alle potensielt interesserte.

Den som kanskje best av alle legitimerte disse elitedyrkende tanker var den mest høvdingaktige av alle gammel-redaktørens venner: Fridtjof Nansen. Mens han i begynnelsen av 1909 deltok i stiftelsen av Frisinnede Venstre, skrev han også flere artikler hvor han motarbeidet «almueaktigheten og trangsynet» i politikken. Han hevdet at «politikere av den rette malm går ikke til noe flertall, men flertallet kommer til dem».

Det var disse politiske holdningene Rolf Thommessen hadde med seg inn i sitt arbeid som ansvarlig redaktør, som politiker og som tillitsvalgt i Frisinnede Venstre.

Tidens Tegn var eid av personer med stor fedrelandskjærlighet og sterke meninger om hvordan landet burde styres. Senior Thommessen hadde kjørt sitt individuelle og personlige løp som den sterke mann i Verdens Gang. Han grunnla Tidens Tegn nærmest utelukkende for å ha sitt personlige talerør til folket. Junior Thommessen overtok farens politiske kapital. Han kjørte farens løp videre, men nu i en annen tid. De politiske, sosiale og kulturelle rammer for Rolf ble totalt annerledes enn de hadde vært for faren.

7.8 Oppsummering

Dette kapittel har vist hva bedriften Tidens Tegn sto for de ti første årene av Rolf Thommessens regime. Dette inkluderer en presentasjon av sjefen selv, han som var den ansvarlige for suksess eller fiasko for aksjeselskapet. Han slo an tonen med sin programerklæring. Vi blir også kjent med de viktigste personene han måtte samarbeid med for å drive farens verk videre. Tidens Tegn hadde den

lykke at avisen startet på bar bakke. Dette betydde at bedriften ikke hanglet med gammel teknisk utstyr, men tvert imot kunne starte med den mest moderne teknikk. Økonomien virket tilforlatelig, med utbytte til eierne i alle Rolf Thommessens første ti år ved roret.

Vi er blitt kjent med aksjeselskapets satsplanke. Bare fremtiden kan berette om hvordan verden agerte på Thommessens satsing.

- 1 Harald Grieg, *En forleggers erindringer*, bind 1 «Unge år», Gyldendal, Oslo 1958, s. 54: «Gammelredaktøren var nettopp trådt tilbake, altfor tidlig, bare 65 år, men han hadde satt seg på at kronprinsen skulle slippe til.»
- 2 Rolf Thommessen, brev til NRK 1939; Susanna Hals november 1990, FAR. Privatarbiv.
- 3 Dr.philos. Knut Berg, tidligere sjef på Nasjonalgalleriet, i telefonsamtale 12. juli 2005.
- 4 Hølaas, s. 32.
- 5 Oslo Byarkiv (OBARK), likningsprotokoll.
- 6 Mjeldheim, s.131-32.
- 7 OT, til prof. C. Bang, 22. august 1871; han var nedstemt og ville til hovedstaden, «selv uden midler og erverv».
- 8 Gerhard Munthe, brev til Rolfs nest yngste datter Susanna Hals, en oppsummering, ref. også O.Thommessens brevsamling forært UB i 1933.
- 9 OT, brev til Rolf 22. oktober 1895: «Olsson er den beste forsvarsminister vi har hatt.»
- 10 Mamma Helga til Rolf 18. september 1898.
- 11 Kristian Birkeland, mannen bak Norsk Hydro sammen med Sam. Eyde; Ole Kr. Grimnes, *Sam Eyde – Den grenseløse grunder*, Aschehoug, Oslo 2001, s. 115.
- 12 Susanna Hals, «FAR», november 1990, HPT privatarbiv, om pleurit i 1895, gastrisk feber 1896, brokk-operasjon 1897.
- 13 Hals, «MOR», februar 1990, privatarbiv.
- 14 Foredragene fikk store oppslag i Verdens Gang, og ble trykket *in extenso* der.
- 15 Eide, s. 58, 65.
- 16 H.P. Thommessen, op.cit.
- 17 Bodil Stenseth, *En norsk elite*, Aschehoug, Oslo 2000, s. 124.
- 18 Ibid, s. 125.
- 19 Ibid, s. 126–128.
- 20 Kjent kvinnesakskvinne, opprettet i 1885 den første skole for begge kjønn i Kristiania.
- 21 Hals.
- 22 Ibid.
- 23 John Solheim, Asker & Bærums Budstikke, 1978.
- 24 Øyvind Anker, foredrag i Bibliofilklubben 1971, «Rolf Thommessen: Bibliografi».
- 25 Ibid.
- 26 VG, 21. september 1902, «R.T» av Chr. Krohg.
- 27 Gerhard Munthe, brev 19. oktober 1970, til Susanna Hals.
- 28 Rolf Thommessen, brev til Styret, Norsk Rikskringkasting, 1939.
- 29 Per Fuglum, *Brennevinsforbudet i Norge*, Tapir Forlag, Trondheim 1995.
- 30 Fritz Hodne, *Norges økonomiske historie 1815 – 1917*, Cappelen, Oslo 1981, s. 448-57.
- 31 Christensen, s. 182–88.
- 32 Danielson, s. 115: «Av en statsgjeld som da utgjorde henimot 1800 millioner kroner, dvs mer enn firedobling siden krigsutbruddet, var ca. en milliard påløpt etter krigens opphør».
- 40 Svein Carstens, «Fra kjøpmannsdisk til Kongens bord», I.K. Lykke A/S, Trondheim 1992, s. 67–83.
- 34 Furre, s. 124.
- 35 Ibid s. 127.
- 36 Christensen, s.170: «krakket som kastet sine skygger foran seg».
- 37 Ibid.
- 38 Panteregisteret, Kristiania Kommune, 22. april 1919: obligasjon kr. 400 000 i gnr 208 bnr 02 Akersgaten 34, eier Tidens Tegn A/S, til disponent Sigurd Iversen.
- 39 TT, 16. februar 1917, «Akers nyvalgte herredsstyre hadde igaar aftes sit første ordinære møte. Det aapnedes av den nye ordfører, disponent Sigurd Iversen».
- 40TT, 31. desember 1927. Iversen var deleier, og fungerte som styreformann, i sin families bedrift «J. Olsens Enke», planteskole og frøhandel, adresse mellom Bestum og Skøyen jernbanestasjoner, Oslo vest, nu Sigurd Iversens vei.
- 41 Panteattest, Vestre distrikts byskriverembete, RA 3B 09334.
- 42 Rolf Thommessen til Tidens Tegns representantskap, 12. mars 1936, RA.
- 43 Thommessen = Rolf og Olav; Dobloug = Rolf Thommessens kone Annes foreldre Mikkel og Suzanna samt bror Ingar; Clausen er Olavs svoger Halvor, broren til Olavs kone Helga og dermed Rolfs onkel.
- 44 Christensen, s. 171.
- 45 TT, 28. august 1920.

-
- 46 Christensen, s. 172.
47 Ibid, s.174.
48 Gotaas, s. 46 og 47. Gotaas var redaktør i Bergens Aftenblad til han ble sjef for Høires Pressekontor i 1925.
49 Ibid, s. 253, i 1920 hadde 56 000 hovedpersoner forsorgsunderstøttelse.
50 Furre, s. 127.
51 *Vårt folks historie*, bind VIII, Chr. A.R. Christensen: «Fra verdenskrig til verdenskrig», Aschehoug,, Oslo 1961. Samt Berge Furre, *Norsk historie 1905 – 1940*, Det norske samlaget, Oslo 1976.
52 Christensen, s. 174: «særlig norsk inflasjon, utløst av uforstandig penge- og finanspolitikk. Seddelpressen hadde gått.»
53 Olaf Gjerløw, Birger Gotaas, Harald Gram: *Det tunge løft*, Morgenbladets Trykkeri, Oslo 1927, s. 46. En politisk oppsummering, merket «Konfidentielt», «trykt som manuskript». Herrene var Høyres programkomite.
54 Rolf Thommessen, «Aviskrisen i Oslo og dens løsning», merket «Strengt konfidentielt», Oslo 12. november 1936. RA 3 B 09334.
55 TT, artikkel 29. mars 1917.
56 Ibid s. 13. Tallet kr. 393 000 som RT referer til som «utbytte» er nesten det samme tallet som figurer i likningsprotokollene (kr.373 000) som TTs «formue». Skattbar inntekt dette året var kr. 151 450. Utbytte kunne bare utbetales etter at skatten av årets inntekt var betalt. Det var således ikke plass i det årets oppgitte inntekt til å betale det høye utbyttet RT referer til.
57 TT, 25. oktober 1912.
58 TT, 7. juni 1925.
59 TT, 1. juli 1913.
60 TT, 1. januar 1915.
61 TT, 22. desember 1913.
62 TT, 11. juni 1921.
63 Grieg, s. 82: «Ved nyttårsskiftet sa jeg så – ikke uten vemod – farvel til Tidens Tegn». Han sluttet for å bli forlagsdirektør i Gyldendal.
64 TT, 30. desember 1921.
65 Hølaas, s. 26, om «Thommessen-dynastiets store seier».
66 Handelsregistret i Oslo.
67 Hølaas, s. 32.
68 Reidar Øksnevad, *Verdens Gang og norsk litteratur*, Gyldendal, Oslo 1954.
69 H.P. Thommessen, HT 3/1995, s. 363.
70 TT, 15. juni 1913.
71 TT, 20. mars 1919.
72 TT, 3. januar 1921.
73 Hølaas, s. 32.
74 Reidar Øksnevad, *Tidens Tegn og norsk litteratur 1910 – 1930*, Gyldendal, Oslo 1956, s. 11, «Forord».
75 Rolf Thommessen, 12. november 1936, «Aviskrisen i Oslo og dens løsning», til Tidens Tegns representantskap. Dokument i HPTs privatarkiv, viser at redaksjonsutgiftene i Tidens Tegn ble redusert fra ca. 450 000 kroner i 1933 til under 300 000 kroner i 1937.
76 Olav Thommessen, i brev til vennen Bjørn Bjørnson, Oslo 5. juni 1936: «Men han har gitt bort formuer, vært misbrukt av store og små skøiere, deriblandt «venner», og har aldri kunnet si ordet nei».
77 Rolf Thommessen, 12. november 1936, «Aviskrisen i Oslo og dens løsning», til Tidens Tegns representantskap. Dokument i HPTs privatarkiv.
78 Hølaas, s. 31-32.
79 Tallene fremkommer fra min gjennomgang av alle avisnumrene hver dag hver måned hvert år i perioden.
80 Stenseth, s. 34.
81 Ibid, om «Lysakerkretsen» med Fridtjof Nansen, Ernst Sars, Erik Werenskiold og mange andre. I tillegg kom ledende politikere, som Chr. Michelsen og Abraham Berge, Wollert Konow og andre fra Olav Thommessens generasjon.
82 Ibid.
83 Stenseth, s. 121–142.
84 Ibid, s. 123.
85 *Venstres hundre år*, Ottar Grepstad/Jostein Nerbovik (red.), Gyldendal, Oslo 1984, s. 29.
86 Leiv Mjeldheim, *Folkerørsla som vart parti*, Universitetsforlaget, Oslo 1984.
87 Ibid, s. 62/63.
88 VG, 21. juni 1988.
89 VG, 8. juli 1890.
90 Rolf Danielsen, HT bind 41, s. 372.
91 Thomas Chr. Wyller, *Christian Michelsen, politiker*, Dreyers forlag, Oslo 1975.
92 Stenseth, s. 34, 45-48.

-
- 93 Fritz Hodne, *Norges økonomiske historie 1815 – 1970*, Cappelen, Oslo 1971, s. 171.
- 94 Se H.P. Thommessen, *Verdens Gang og redaktør O. Thommessen – fra Johan Sverdrup til Christian Michelsen – en analyse av redaktørens politiske bevegelse fra det «rene» Venstre til borgerlig samling*, hovedfagsoppgave, Universitetet i Trondheim, 1991.
- 95 Nerbøvik, s. 35.
- 96 Thowsen, Aftenposten 2. juni 2005.
- 97 Nordmennene ønsket egen norsk utenrikstjeneste. Unionspartneren Sverige gikk ikke med på det. Dette førte til oppløsning av unionen i 1905.
- 98 Nissen, Norsk Biografisk Leksikon, s. 240.
- 99 Erik Werenskiold, i bladet *Ringeren* i 1898, Stenseth s. 122.
- 100 Stenseth, s. 123.

8 Ideologi

8.1 Problemstilling

Tidens Tegn ønsket å bli vurdert ut fra sine politiske budskap. Selv om avisen naturligvis også hadde som oppgave å informere leserne om hva som skjedde nært og fjernt. Likevel var det ikke nyhetsdekningen som dirigerte avisens strategi. Ei heller var det typografien, avisens moderne lay-out, eller presentasjonen av bilder. På disse områder var det nødvendig å være konkurransedyktige. At avisen var det, bekreftes av Tidens Tegns store opplag. Og med opplag følger ofte annonsørene, men ikke alltid, eller hele tiden. Annonsører vokter også på innholdet, på tekstene. Hvis et blad representerer holdninger som er helt i utakt med annonsørenes, svikter disse selv om opplaget er stort. Det fikk Tidens Tegn erfare.

Dette kapittel vil introdusere noen av de holdningene som fikk relevans for Tidens Tegns utvikling som økonomisk enhet. Det vil si avisens kommentarer til de mest vesentlige politiske spørsmål på denne tiden, men også begivenheter som ikke nødvendigvis hadde politisk karakter. Her kommer politikeren Rolf Thommessen inn som en viktig aktør fordi han tok med seg Tidens Tegn når offentligheten vurderte hans gjøren og laden som politiker.

Redaktør Rolf Thommessens forhold til landets politiske partier og politiske bevegelser kom derfor til å få stor betydning for driften av A/S Tidens Tegn. Forholdet til partiene Frisinnede Venstre og Høyre, sammen med avisens stilling til den høyre-radikale organisasjonen Fedrelandslaget, fikk spesiell betydning for avisen. Redaktøren og noen av hans medarbeideres positive holdninger til den nye politiske styreform som fascist-diktatoren Benito Mussolini – Il Duce – hadde introdusert i Italia, fikk også innflytelse på hvordan den norske allmennhet etter hvert kom til å betrakte Tidens Tegn.

Her vil også Tidens Tegns redaksjonelle ytringer om andre store og brennbare spørsmål i datidens politiske Norge måtte bli belyst. Flere av disse ytringer hadde potensial i seg til å berøre Tidens Tegns forhold til sine lesere og annonsører. Og derved til bedriftens økonomiske resultater. Det siktes spesielt til avisens sterke og klare meninger om brennevinforbud, om bruk av nynorsk eller riksmål, og om arbeiderbevegelse og sosialistpartiene. Avisens forhold til Danmark, i relasjon til det redaktør Rolf Thommessen gjerne kalte gamle norske besittelser, belyser redaktørens romantiske forestillinger om fortidens nasjonale Norge. Også redaktørens forhold til Roald Amundsens polferder fikk konsekvenser for Tidens Tegn. Det samme gjorde hans relasjon til den italienske greve og pol-flyver Alberto Nobile. For ikke å snakke om Thommessens relasjon til, og beundring for, Nobiles arbeidsgiver, fascist-diktatoren Benito Mussolini. Ved å bli bedre kjent med avisens meninger og holdninger til alt dette, blir vi også kjent med hvordan Rolf Thommessens oppvekst og tilhørighet til Lysakerkretsens elitistiske tanker hadde satt sine spor. Hans utspill om Nansen som statsminister var

en åpenbar refleks av dette tankegodset, og kanskje også de vennskap han hadde knyttet gjennom faren. Disse bar han med seg fra barne- og ungdomsårene.

En politisk avis må, uansett hvor fri den er fra innblanding fra et styre, fra administrasjonen, eller fra andre typer motmakt, over tid kunne bli identifisert med politiske saker som leserne føler også tilhører dem. Ingen politisk avis kan stille opp med meninger, eller demonstrere holdninger, som etter hvert og over tid er i utakt med det marked den henvender seg til. Hvis en slik avis til stadighet fronter synspunkter og holdninger til viktige samfunnsspørsmål som det store flertall gjennom valg bekrefter at de ikke forstår eller tar avstand fra, er avisen dømt til undergang. Ingen bedrift kan markedsføres med bare tapende produkter, uansett hvor vakker og fengende innpakningen kan være. Dette har spesiell betydning for bedrifter som ikke har evnen til, eller ser behovet for, å tilpasse seg markedet.

Rolf Thommessens politiske ståsted som aktiv politiker var i Frisinnede Venstre. Det er naturlig å starte med det partiet han frontet, fordi det var de ideer Frisinnede Venstre mente å markedsføre som ble viktige i markedsføringen av Tidens Tegn.

8.2 Frisinnede Venstre

Olav Thommessens debut som politisk aktør skjedde i Verdens Gangs spalter allerede fra omtrent dag en, da han i 1878 etterfulgte Johan Sverdrup som redaktør i bladet. På denne tiden representerte Thommessen senior de mest radikale kretser i venstrebevegelsen. Over er det vist hvordan han etter hvert drev innover mot det politiske sentrum, til å bli en aktiv samarbeidspartner med sine tidligere politiske motstandere i Høyre. Venstres «konsolidering» i 1908 bidro til å få fortgang i dette samarbeid. På grunn av den «genetiske» aversjon mot en formell tilknytning med Høyre, dannet de som ble utstøtt i Venstres konsolideringsprosess, som vist over, sitt eget parti. De utstøtte var i sitt hjerte fortsatt venstrefolk. Derfor kalte de sitt nye parti «Frisinnede Venstre». Dette til tross for at Høyre, under ledelse av den liberale jusprofessor Fredrik Stang, arbeidet energisk for å få disse «frisinnede» inn i Høyre. Stang hadde imidlertid forståelse for at «de gamle venstremenn, som var oppdradd i unionskampenes bitterhet, vanskelig kunne tenke sig noe helt intimt samarbeid med Høyre».¹

Som et alternativ til at «de utstøtte» meldte seg inn i Høyre, lanserte han derfor andre muligheter. Etter «Samlingspartiet» fra 1903 var det ikke noe fast organisert høyreparti i tingperioden 1906–09. Bare et løst organisert samlingsparti forsøkte å fungere som det politiske alternativ til Venstre. Høyreleder Fredrik Stangs tanke var at det måtte dannes et nytt parti,² med et nytt navn. Dette kunne bli kalt «Fremskrittspartiet», eller «Det frisinnede parti».³ Han hadde flere gode begrunnelser for en slik løsning; begrunnelser som i ettertid nærmest fikk skjær av «clairvoyance». I sine erindringer skrev han blant annet dette:

Jeg fremhevet de store vanskeligheter som alltid voldes, når man skal operere med to partier, rivaliseringen og skinnsyken, de tilfeldige uoverensstemmelser, som ikke kan utjevnes, når det blir partimotsetninger. Jeg fremhevet vanskelighetene ved å gå til valg med to valgorganisasjoner, som skulde arbeide sammen, og vanskelighetene ved å danne regjering og la den støtte sig på to partier. Jeg tilbød det uavhengige venstre at de skulde få formannsstillingen i det nye parti. Jeg minnet om det moderate venstre skjebne; heller ikke de vilde gå helt sammen med høyre, og følgen var at de døde, og høyre tok arven.

Stang fremhevet også problemene med å danne en helt ny organisasjon. Dette ville ta lang tid og koste mange penger. Å etablere en noenlunde effektiv partiorganisasjon før valget utpå høsten 1909 ville ikke være mulig.

Høyrelederens argumentasjon var imidlertid som å «skvette vann på gåsa». Selv ikke etter en samtale med Bjørnstjerne Bjørnson klarte han mer enn å få et litt diffust løfte om et møte. Stang skulle ta med seg redaktør Nils Vogt i Morgenbladet, og Bjørnson skulle stille sammen med redaktør Olav

Thommessen.⁴ Møtet ble aldri noe av, ei heller etablering av et nytt felles parti. Det eneste som ble virkeliggjort var Stangs dystre profetier for det nye partiet som de gamle venstrehøvdinger insisterte på å etablere. Tidens Tegns nærhet til dette parti, og ikke minst redaktør Rolf Thommessens ledelsesfunksjoner i Frisinnede Venstre, gjorde at Stang på mange måter skulle få rett.

8.2.1 Begynnelsen

Det var mye som, i forhold til intensjonene, gikk galt i Frisinnede Venstre. Partiets «sjefsideology» Oskar Jæger⁵ oppsummerte partiets erfaringer i et foredrag⁶ han hold i «Frisinnede Venstres Klubb» i Oslo den 17. februar 1925.

Han hevdet at intensjonene var gode nok. Partiet skulle føre en helt annen politikk en moderpartiet Venstre. I motsetning til «de konsoliderte», som «i sig hadde optat en broget blanding av alslags fanatiske og frihetsfientlige elemente» skulle Frisinnede Venstre

føre en virkelig frisindet og fremskridtsvenlig politikk. Vi skulde kjempe for gjennomførelsen av det fulde demokratiske selvstyre, hævde åndsfrihetens og den personlige frihets princip, gjennomføre veloverveiede sociale reformer og derigjennem – til bedste for en jevn og heldbringende socialpolitisk utvikling – motarbeide den revolusjonære og frihetsfientlige socialisme»

Frisinnede Venstre hadde vunnet erfaring gjennom 16 år da Jæger oppsummerte⁷ situasjonen i Frisinnede Venstres Klubb. Det var ingen lystelig summering. Det norske folk hadde gått til valg ikke mindre enn seks ganger i løpet av de (16) årene partiet hadde eksistert. Ved hvert valg hadde deres kandidater kjempet for å vinne oppslutning for partiets program, uten særlig hell. De hadde ikke oppnådd å få gjennomført en eneste sak som kandidatene hadde sett på som partiets positive oppgave. Når det gjaldt det Jæger kaldte partiets negative oppgaver, som «bekjæpelsen av de frihetsfiendske, de revolusjonære og samfundsskadelige retninger» hadde partiet heller ikke der hatt særlig suksess. Når det gjaldt fremgang i makt og anseelse var det heller ikke mye å skrive hjem om. Det Frisinnede Venstres innflytelse på norsk politikk var vanskelig å påvise. Jæger hevdet at «en viss motløshet og interesseløshet har bredt sig inden vore rækker».

På grunn av partiets svake stilling sluttet Jæger seg til det arbeid partiets ledelse⁸ allerede flere år tidligere hadde satt i gang for å løsrive partiet fra det nære organisasjonsarbeidet det hadde med Høyre. Han hevdet at partiets stadige valgallianse med det dominerende Høyre sto i veien for at «de virkelig frisindede og fremskridtsvenlige mænd og kvinder» ønsket å slutte seg til partiet. Han husket, sa han i foredraget, et møte i 1909 hvor

denne efter min mening fordærlige valgalliance fra først av blev indledet. Vort parti var nystiftet, og vi kunde derfor ikke gjøre regning med særlig mange stemmer ved stortingsvalget. Så kom det lokkende tilbud fra høire om i forbund med dem at få et antal stortingsmænd som var langt mer end vi vilde kunne opnå, om vi optrådte som selvstendig parti. Det var særlig to kvinder: frk. Anne Holsen og frk. Anna Rogstad, som med stor kraft frarådet en sådan alliance. De uttalte, at denne sammenrøring med høire vilde bli ensbetydende med vort partis politiske selvmord.

Jæger la til at partiet den gang «i virkeligheten solgte vor politiske førstefødselret for en ret linser».

Erfaringen frem til 1925, og ikke minst senere, viser at det ikke bare var Fredrik Stang som var «clairvoyant». I motsetning til «the founding fathers», høvdingene på haugen, som selvstendighetsguruen Christian Michelsen, sammen med de senere statsministre Wollert Konow (SB) og Abraham Berge. I tett spenn med Rolf Thommessens far og andre politiske kjendiser, blant disse folkehelten av 86 grader nord, matchokongen Fridtjof Nansen. Tiden skulle vise at det ble de overnevnte frøknene Holsens og Rogstads advarsler som ble innfridd.

Foredragsholder Jæger gikk hardt ut. Han mente at partiet nu måtte trekke konsekvensen av ikke bare salget av linseretten, men også av den ynkelige tilstanden partiet hadde rotet seg inn i. Å bli oppfattet som en del av, eller en appendiks til, Høyre var en dødslinje. Imidlertid ønsket han ikke å kritisere dette parti. Tvert mot: Det å være høyremann var greit nok. Men da kunne man ikke

kalde sig frisindet venstremann. Men vi som kalder os frisindede venstre, og som gjør fordring på at fortsatte det gamle ekte venstrepartis traditioner, vi opptre politisk som høiremænd, slutter os helt til høires parti og blir derfor inden høire med adskilling ret anset som konvertitter, som folk der er kommet til sandhetens erkjendelse, mens vi fra venstre med ikke mindre ret får høre, at vi er politiske renegater, frafalne som har forrådt venstres gamle og hæderværdige traditioner. Vor anseelse som politisk parti inden nationen er da også derefter.

Frisinnede Venstre hadde, etter Jægers mening, nu bare en ting å gjøre. Enten måtte partiet avbryte samrøringen med Høyre og begynne å opptre som et selvstendig politisk parti, eller nedlegge hele greia. Ingen mellomting, slik som noen kanskje oppfattet dagens situasjon. Men Jæger ønsket ikke å kaste inn håndkle. Tvert imot, han ville revitalisere partiet – «ta skeen i den anden hånd» – og orientere partiet mot venstre. Ikke bare i retning Venstre, men forbi Venstre, og identifisere seg med den økende arbeiderklasses interesser. Uten et slikt skritt ville ikke Frisinnede Venstre ha noen misjon, ingen eksistensberettigelse.

Jæger hevdet at partiet måtte legge en helt ny strategi for sin virksomhet. Partiprogrammet måtte komme vekk fra «motstand mot», og heller presentere de positive tanker som etter hans mening lå og ulmet i sjelen til ethvert ekte frisinnnet menneske. Som eksempel nevnte han at kampen mot den kommunistiske fare ikke kunne vinnes ved bare å være imot. Nei, samfunnet måtte innrette seg slik at røttene til slike «sociale sykdomsspires»⁹ ikke fikk grobunn. Den eneste måten de revolusjonære bevegelser kunne bekjempes var ved å stille opp et

klart og veloverveiet socialpolitisk program. Ikke med nationale eller patriotiske talemåter, men alene med dyptgripende sociale reformer kan kommunismen bekjempes og samfundets sunde utvikling og fremgang sikres».

Hvordan skulle nå Frisinnede Venstre gå frem for å vinne tillit i folket? Man skulle iallfall ikke kopiere det

stemmefiskeri, som har resultert i venstrepartiets alliance med reaksjonære og frihetsfiendtlige makter, der gir sig tilkjende gjennom måltvang, forbudstvang og kirketvang, altså venstres alliance med målfanatikere, forbudsfanatikere og kirkefanatikere. I et frisindet venstre hører disse folk ikke hjemme. I det frisinnede venstre er alle velkommen som vil arbeide for vort sprogs fornorskning, hvad enten de er riksmålsmænd eller målsmænd, men enhver som ved tvangsbestemmelser i sprogstriden vil øve vold med vort partis øverste grundsætning om åndsfrihet og tolerance. Det samme gjelder hensynet til alkoholspørsmålet. ... Og hvad endelig kristendommen angår, så vil det frisinnede venstre værne om kristendomsundervisningen i vore skoler, og alle virkelige kristne kan slutte sig til vort parti. Men vi går ikke med på nogen slags tvangsforanstaltninger fra nogen av de kirkelige retninger mot de andre.¹⁰

Frisinnede Venstre måtte utvikle seg til å bli et virkelig folkeparti. Dette var imidlertid ikke mulig så lenge partiet var et påheng til Høyre. Selv om dette parti etter Jægers oppfatning hadde utviklet seg i relativ fremskrittvennlig retning, var Høyre i stor grad fortsatt et klasseparti. Det måtte ikke Frisinnede Venstre være. Den eneste mulighet for et fremtidig frisinnnet venstreparti til å gjenvinne partiets tapte politiske anseelse, lå i å løsrive seg fra Høyre. De Frisinnede måtte utforme et nytt program, som krevde et helt gjennomført folkestyre. Dette ville langt på vei bli oppnådd ved å gjeninnføre oppløsningsretten av Stortinget.

Jæger hevdet at årsaken til landets miserable økonomiske tilstand i hovedsak skyldtes de «usakkyndiges ledelse av vort penge-, kreditt-, og bankvæsen».¹¹

Så vanskelige spørsmål som disse mente sosialøkonom Jæger måtte tas vekk fra den politiske ledelse. Han etterlyste spesiell sakkyndighet og bekreftet partiets elitist-orientering. Frisinnede Venstre måtte se det som sin oppgave å erstatte lekmannskjønn med sakkunnskap. Han hevdet at de sørgelige resultater som amatørerne hadde påført samfunnet –

som et ødelagt bankvæsen, ustabile og stigende valuttakurser, stigende prisnivå, fallerte banker med ruinerte indskytere, stadig økende skattetrykk, voksende forbrukerskatter og tiltagende arbeidsløshet –

la de aller beste våpen i de revolusjonæres hender. Bare ekspertene kunne styre unna finanslivets mange feller, og dermed fjerne «klassehatets evangelium og behovet for å kjempe for proletariats diktatur».¹²

Gjennom den ønskete respekt for ekspertskjønn, måtte partiet orientere seg mot venstre. Partiet måtte drive en arbeidervennlig politikk, uten dermed å fire på kravene til full frihet til å slutte seg til, eller stå utenfor, en fagforening. Det tyranni mange organiserte arbeidere drev overfor uorganiserte, ved i enkelte tilfelle hindre at disse fikk arbeid, måtte stanses. Et tilsvarende tyranni fra arbeidsgiveres side var like forkastelig. Det var viktig å skape forståelse for at arbeidere og arbeidsgivere hadde de samme interesser. En slik holdning ville være en fordel for alle arbeidere og dermed for hele samfunnet. Når dette ble forstått, ville samfunnsøkonomien fungere optimalt. Å avskaffe streiker og lockout måtte således være en hovedoppgave for partiet. Det måtte etableres en form for tvunget meglingsystem, bygget på partene selv. Voldgift måtte bare nyttes når alle andre muligheter var oppbrukt.

Jægers hovedbudskap gjaldt hva slags ånd de frisinnede burde drive i sin sosialpolitikk og om hvordan dette sosialpolitiske program best kunne formuleres. Partiet måtte arbeide målbevisst og energisk for å gjennomføre alle sosiale reformer som kunne gi varig hjelp til de mest uheldige i samfunnet. Derfor måtte Frisinnede Venstre skille seg ut fra Høyre og opptre som et langt mer sosialt reformparti enn tidligere.

I sitt foredrag lanserte sosialøkonom Jæger til slutt en ny og moderne variant av samfunnsøkonomisk teori.¹³ Det var helt galt at flertallet på Stortinget nesten samstemmig prediket et budskap om at alle sosiale reformer for tiden må utsettes, før de hadde brakt statens og kommunenes økonomier i orden. Et slikt budskap satte hele spørsmålet på hodet, hevdet Jæger. Godt planlagte og vel utførte reformer svekket ikke økonomiene ytterligere. Slike reformer ville tvert imot styrke landets økonomi. Han siktet spesielt til sin hjertesak: «den største og betydningsfuldeste av alle vore sosiale reformer: folkeforsikringen eller folketrygden».¹⁴

Ved å gå inn for en slik trygd mente Jæger at de frisinnede på en uhyre sterk og virkningsfull måte fikk demonstrert sitt sosiale ståsted for velgerene. Han demonstrerte også overfor den frisinnede forsamling sin store sakkunnskap innenfor dette helt spesielle område. Han hadde fungert som formann i et utvalg Stortinget hadde nedsatt allerede i 1907, med formål å avslutte det arbeid tidligere utvalg hadde utført. Først et utvalg allerede i 1894, som kom med sin innstilling fem år senere. Deretter en såkalt «kritikk-komite», som la frem sin betenkning i 1902. «Jæger-komiteen» brukte også fem år på å komme til sine konklusjoner, hvorefter departementet brukte ytterligere fire år for å legge frem sin proposisjon for Stortinget. Han kunne rose Gunnar Knudsens Venstre-regjering for et utmerket forslag «om uførhets- og alderstrygd for det norske folk».

Da Stortinget behandlet Knudsen-regjeringens proposisjon, hersket det enighet om to forhold. Den gode nyheten var at loven var godt forberedt og var en glitrende god idé. Den dårlige nyheten var at en slik ordning ville bli altfor kostbar til å sette ut i livet på dette tidspunkt. Etter mye om og men kom man frem til en sterkt uthulet lov. På grunn av de økonomiske forhold bestemte Stortinget også

at denne nye lov skulle utstå til senere. Det gjorde den, til den borgerlige Borten-regjeringen omkring 40 år senere fikk gjennom loven om folketrygd i 1967.

Slik var stillingen omkring et nytt trygdesystem da Jæger holdt sin tale i 1925. Systemet var parkert på grunn av den antatte store økonomiske forpliktelse for Staten. Jæger kom til det helt motsatte resultat. Han mente å kunne påvise at en slik forsikringsordning tvert imot ville være en velsignelse ikke bare for den enkelte trygdemottager, men også for nasjonen som helhet. Fordi rentene fra den store og for en tid stadig økende kapitaloppsamling ville risle ut over det ganske land, i form av utbetalinger til trygdemottagerne, som igjen ville bruke pengene i butikkene i form av innkjøp av varer produsert i stor grad i Norge. Dermed ville det bli stadig flere arbeidsplasser. Gjennom forsikringsordningen ville dessuten samfunnet spare en del av de store beløpene som gikk ut i form av sosialstøtte til arbeidsløse, uføre og andre.

Jægers oppsummering av situasjonen for Frisinnede Venstre fra starten og frem til 1925 ble i stor grad akseptert som gyldig innenfor partiets fora. Rolf Thommessens Tidens Tegn var et slikt forum.

8.2.2 *Rolf Thommessen og Frisinnede Venstre*

Da Rolf Thommessen overtok som ansvarlig redaktør etter sin far i 1917, var han 37 år gammel. Han fikk overlevert et livskraftig politisk¹⁵ medium som han kunne bruke, og brukte, til påvirkning for sine ideer, uten i påviselig grad å la andres holdninger og verdier forstyrre hans tanker og politiske ideer. Tidens Tegn var et særs kraftig påvirkningsverktøy i hendene på den intelligente og vel utrustet kunsthistorikeren. I tillegg kom hans sosiale ballast, parret med fru Annes økonomiske og menneskelige ressurser. Det var kanskje mange som den 1. august 1917 følte at den forholdsvis unge Rolf overtok farens livsverk med sølvskje i munnen.

Jægers oppsummering av partiets politiske resultater var ikke omstridt innen partiet. Mange av hans og de omtalte frøkners tanker fra stiftelsesmøtet i 1909 vant etter hvert økende oppslutning. I et jubileumsnummer i Tidens Tegn i 1935 bekreftet Rolf Thommessen sin forståelse for Jægers analyse av partiets fortid.¹⁶ Uten å berøre Tidens Tegns medansvar, refererte Thommessen til Konow-regjeringens fall i 1912. Han hevdet at den indre strid dette førte med seg

hadde ingen stor betydning for landet, men den blev skjebnesvangrer for de frisinnede selv. Den gav i virkeligheten partiet et grunnskudd akkurat da det trådte ut i livet og skulde begynne å spille en rolle – og følgene av denne svekkelse i starten har frisinnede aldrig siden overvunnet

Tankene omkring partiets stilling ble presentert i Tidens Tegn lenge før dette jubileumsnummer. Allerede den 15. april 1918, på samme dag som et lite besøkt landsmøte fant sted, tok avisen opp spørsmålet om Frisinnede Venstre skulle fortsette som selvstendig parti. Avisen henviser til den uheldige situasjon partiet etter hvert har rotet seg bort i. «Det har gått jevnt nedover fra aar til aar,» slo avisen fast, og la til at

Vi har ikke været heldige med vore valgalliancer og vi har arbeidet med mangelfuld organisation; til dels har vi ført uklar og famlende politik. Alt har bidratt til at vælgerene, som egentlig tilhører os, har stemt med andre partier.

Partiets liv i skyggenes dal på Stortinget etter valgnederlaget i 1912 hadde i ettertid gjort inntrykk. Verdenskrigen var slutt i 1918, og landet tok sikte på et liv i fred. Da rykket det så mye i partiets politiske lemmer at landsmøtet det samme året satte Frisinnede Venstres fremtid som et selvstendig parti på dagsorden.¹⁷ De synspunkter Oskar Jæger fremmet i 1925 ble lansert allerede den gang. Rolf Thommessen, med sitt Tidens Tegn, ble oppfattet som sentral drivkraft¹⁸ i arbeidet med å frigjøre partiet fra det intime, politiske og organisasjonsmessige samarbeidet med Høyre. At han fikk landsmøtets velsignelse for de ideer han sto for, ble bekreftet ved at han ble valgt til partiets

generalsekretær.¹⁹ Tidens Tegn skulle i de etterfølgende 15 år bli belastet med en del av de konsekvenser denne løsrivelsesprosessen fikk for avisen, Thommessen, partiet og hele det borgerlige politiske samarbeidet i Norge. Formen denne prosess etter hvert tok, og ikke minst hvordan dette ble oppfattet innen Høyre og blant de som gjerne ville oppfatte Tidens Tegn som medspiller i kampen om den politiske ledelse i Norge, ble en ny spiker til partiets kiste. Og kanskje også til Tidens Tegns.

8.2.3 Valget i 1918

Stortingsvalget i 1918 snudde opp ned på de forskjellige partiers representasjon på Stortingets.²⁰ Det ble et stort nederlag for Venstre, og markerte²¹ slutten på partiets storhetstid i norsk politikk. Regjeringen fikk skylden for dyrtid og jobbetid. Velgerne mislikte også rasjoneringen på matvarer, som regjeringen måtte innføre det siste krigsåret. På toppen av det hele kom Venstres støtte til avholdsfalanksen. Denne ville innføre permanent forbud mot salg av brennevin. Dette fikk politiske konsekvenser.²² Opposisjonen mot forbudet økte sine stemmetall ved stortingsvalget i 1918 betydelig. Høyre og Frisinnede Venstre fikk støtte fra et flertall av velgerne, spesielt i de store byene.²³

Med dette valget kom det et tidsskifte i norsk politikk. I perioden frem til 1945 ble det ikke lenger mulig å stable på bena et stabilt flertall bak den til enhver tid sittende regjering. Mindretallsregjeringer, med de mange svakheter slike regjeringer har, ble etter dette valget en regel istedenfor ett unntak i Norge. Det var disse svakheter som utviklet seg til frustrasjon hos de borgerlige velgere. Parlamentarismen som system kom i miskreditt.²⁴

Den politiske frustrasjon førte til betydelig virksomhet i 1920- og 30-årene fra ulike borgerlige hold. Alle hevdet å arbeide for en samling på deres siden av den politiske skala. Disse forsøk fikk følger også for Tidens Tegn. Ikke minst fordi avisens redaktør insisterte på å spille en ikke bare aktiv, men også gjennom sin storavis,²⁵ ledende rolle i et arbeid som landets borgerlige partier mente var av vesentlig nasjonal betydning. Redaktør Rolf Thommessen hadde valgt Frisinnede Venstre som sitt politiske instrument i dette samlingsarbeid.

Det var på landsmøtet i 1918 – et møte preget av defaitisme og som blant annet balet med tanker om å nedlegge hele partiet – at Rolf Thommessen påtok seg en ledende rolle. Han var ikke med på tankene om å legge ned partiet. Han frontet tvert imot dem som inntok det helt motsatte standpunkt. De frisinnede ideene var så viktige for landet at partiet, ifølge Thommessen, måtte fremstå som et eget, selvstendig fremskrittrettet politisk alternativ. Landsmøtedeltakernes idealister hevdet at Frisinnede Venstre sto for noe helt spesielt, med egne verdier, slik Jæger bekreftet i sitt foredrag syv år senere. Redaktør Thommessen lot seg velge som partiets ubetalte generalsekretær og sikret seg på denne måten et sentralt grep på partiets utvikling. I grepet lå det også et betydelig ansvar. For det partiet han støttet, og for interessene til bedriften Tidens Tegn.

En viktig del av generalsekretærens oppgave ble å bygge opp en egen partiorganisasjon. Det var ikke lett, etter at høvdingene fra partiets første dager, ifølge Jæger, «solgte vor politiske førstefødselsret for en ret linser», ved å inngå det intime politiske og ikke minst organisatoriske samarbeidet med Høyre. Blant annet deltok Frisinnede Venstres stortingsgruppe i møtene til Høyres tilsvarende gruppe. Samarbeidet med storebror Høyre førte også til at organisasjonsarbeidet ute i distriktene i stor grad ble dominert av dette partiet. I byene sto tilsynelatende de frisinnede organisasjonsmessig litt sterkere, men ikke på noen måte sammenlignbart med Høyre. De frisinnedes styrke lå mest i det faktum at de ved valgene sanket inn en del stemmer som ellers ikke ville ha gått til Høyre.

Arbeidet med å etablere Frisinnede Venstre som et selvstendig parti ga utvilsomt generalsekretær Thommessen nok å bite i. Mens han hele tiden hadde ansvaret for Tidens Tegn, i en periode som ikke på noen måte var en dans på roser for det norske næringsliv. Resultatene for hans parti de nærmeste årene ble ikke noe å skrive hjem om, bortsett fra stortingsvalget dette året. Partiet kom tilbake på

Stortinget med 10 representanter. Et resultat som paradoksalt nok ikke bare gjorde det lettere for den nyvalgte generalsekretær.

Landsmøtet i 1918 var med på å opprettholde partiet. Men det ga ingen anvisninger på hvordan den videre ferd skulle foregå. Det kunne virke som om både ideer og økonomiske midler var mangelvare. Stortingsgruppen opprettholdt sitt nære samarbeid med Høyre, og var på mange måter i lommen på den langt større og sterkere samarbeidspartneren. At de frisinnes stortingsrepresentanter også pleiet privat omgang med de folkevalgte høyrelederne, sementerte ytterligere det intime samarbeidsklimaet. Generalsekretærens Tidens Tegn så på dette nære samarbeidet uten særlig entusiasme. Fordi redaktøren, som partiets generalsekretær, slet med arbeidet for å etablere en friere og mer selvstendig partiorganisasjon. Det utviklet seg etter hvert betydelige samarbeidsproblemer, og personlige motsetningsforhold, mellom de frisinnes partiorganisasjon og partiets egne folkevalgte.

På landsmøtet i 1921 orienterte generalsekretær Thommessen landsmøtedeltakerne om partiets organisasjonsmessige stilling, som det fortsatt ikke var noe å rope hurra for. Han konkluderte med at partiet, for å komme videre, måtte ansette en generalsekretær i fast stilling. Selv kunne han ikke lenger påta seg ansvaret for at partiorganisasjonen skulle komme videre langs de linjer som landsmøtet tre år tidligere hadde vedtatt, det vil si å frigjøre seg fra Høyre.

For det borgerlige samarbeidet lå det også en annen sky og ventet i horisonten. De selveiende bøndene hadde tradisjonelt delt sine stemmer mellom Høyre og Venstre. Verdenskrigen påførte landets ledelse vanskelige dilemmaer. Det var særlig saker som matforsyninger til landet, korntoll, og bøndenes politiske stilling i den stadig sterkere og bondefientlige arbeiderbevegelse, som førte til at bondeorganisasjonens ledere snakket mer og mer høylytt om behovet for å ivareta bøndenes interesser på en bedre måte enn gjennom de eksisterende partiene. Det ble reist spørsmål om ikke bøndene burde etablere et eget parti.

Det må forutsettes at Tidens Tegns forståelsesfulle lederartikkel²⁶ til at «Landmandsforbundet» etablerte seg som eget politisk parti, også reflekterte de frisinnes generalsekretærs syn. Artikkelen forsto at det ville bli visse forskyvninger i partiforholdene, men at etableringen av et bondeparti

under ingen omstendighet maa faa nogen indgribende principiel betydning for utviklingen av norsk borgerlig politikk. Som de frisindede har samarbeidet med høire til begge partiers gagn er det vort haap, at et samarbeide – enten i de enkelte valgkredse eller paa stortinget – kan etableres ogsaa med Landmandsforbundet».

I 1921 hadde Stortinget endret valgordningen. Den nye skulle gjelde fra stortingsvalget i 1921. Landet ble delt opp i enmannskretser. Dette førte ved første øyekast til suksess for Frisinnede Venstre, som fikk valgt inn 14 representanter på Stortinget. På grunn av den svake organisasjonsmessige stilling, som generalsekretæren ikke hadde maktet å gjøre særlig ved, var det blitt vanskeligere, både for velgerene og for partiorganisasjonen, å være helt trygge på hvem som knyttet sin partiloyalitet til henholdsvis de frisinnede eller til Høyre. De frisinnes svake stilling innen fellesprosjektet «flest mulig stortingsrepresentanter» kom tydeligere frem enn noen gang.²⁷ Dette fikk følger for både det politiske og det organisasjonsmessige arbeid i Frisinnede Venstre i resten av partiets levetid.

Situasjonen for de frisinnede var nå blitt så politisk diffus at Tidens Tegn, fortsatt med de Frisinnes generalsekretær som ansvarlig redaktør, gikk lenger enn avisen²⁸ tidligere hadde gjort for å understreke betydningen av et Frisinnede Venstre uavhengig av, men fortsatt samarbeidende med, Høyre. R retorikken fra tiden omkring dannelsen av partiet gikk igjen. Selv om Høyre og Frisinnede Venstre i det aller meste hadde de samme syn, og ifølge avisen hadde samarbeidet bra helt fra starten av, hevdet Tidens Tegn at de frisinnede hadde kommet frem til de samme konklusjoner som Høyre «på en høist forskjellig maate».

Rolf Thommessen med sønnene Gunnar (tv) og Olaf (th), i haven på Evje, 1917.

De frisinne hadde fortsatt en klippefast tro på Venstre-navnets «mytiske makt».²⁹ I dette lå det en slags «genetiske» høyreskepsis hos de som var Høyres nærmeste samarbeidspartnere. Rolf Thommessen og hans generasjon innen Frisinne Venstre kan ha arvet denne skepsis fra 1905-generasjonen. Forholdet ble beskrevet slik av jurist og journalist Karl Johanssen:

Vi som fødtes til å være venstremenn i 70-80-årene, vi har aldri holdt opp å være det. Vi kan ha gjort flere eller færre skritt videre til venstre, men å gå til høyre, det er for oss simpelthen en fysisk og psykisk umulighet.³⁰

Landsmøtets konklusjon ble at partiet skulle ansette en fastlønnet generalsekretær. Hans hovedoppgave skulle være å opprette en helt selvstendig partiorganisasjon. Rolf Thommessens og Tidens Tegns uavhengighetslinje skulle følges.

8.3 Tidens Tegn og Høyre

Bedriften Tidens Tegn ble grunnlagt som en helt selvstendig enhet, offisielt erklært som uavhengig av organisasjoner, foreninger eller andre særinteresser, helt i tråd med Olav Thommessens mangeårige drift av Verden Gang. I samme øyeblikk som avisen kom på gaten i begynnelsen av mai 1910, påtok imidlertid avisen seg oppgaven som Frisinne Venstres hovedorgan og talerør. Når da partiet fra første stund la seg tett opp til Høyre, organisasjonsmessig så vel som politisk, berørte dette nødvendigvis også Tidens Tegn. Avisens opposisjon til de frisinnedes nærhet til Høyre ble etter hvert mer og mer påtagelig. Dette var en refleksjon av at redaktør Rolf Thommessen engasjerte seg mer og

mer i det frisinne partis organisasjon og politiske virksomhet. Redaktørens gjøren og laden, det være som redaktør eller politisk tillitsvalgt, ble av omverdenen slått sammen til en totalitet. Hva han lot trykke i avisen fikk konsekvenser for Frisinnede Venstre, og hva han gjorde eller uttalte i Frisinnede Venstre fikk konsekvenser for avisen. Redaktørens virksomhet skapte betydelige ringvirkninger i alle de fora han opererte.³¹

Landsmøtets vedtak i 1922 om å løsrive seg fra Høyre ble ikke mottatt med særlig entusiasme i Høyre. Det skulle bli Ivar Lykke, valgt til partiformann i 1923, som sammen med partiets generalsekretær Harald Gram, fikk de problemer dette skapte rett i fanget. Disse fikk hovedansvaret for å hindre at de frisinnes løsrivelsesarbeid svekket Høyre. Det var særlig partiets posisjon i Stortinget de fryktet kunne bli rammet.³²

Den første virkelige konfrontasjonen med Høyre kom i 1925. Rolf Thommessen var da viseformann i Frisinnede Venstre, og drivkraften – ikke minst gjennom spaltene i Tidens Tegn – bak løsrivelsesprosessen. De frisinne bestemte på dette tidspunkt å ansette egen fylkessekretær i Nordland. Dette ble ikke nådig tatt opp i Høyre, som allerede i 1921 hadde ansatt den fra Fedrelandslaget senere kjente cand.oecon. Realph Norland som egen fylkessekretær i dette området. Den 21. april kom det til et møte mellom toppledelsen i begge partier, innkalt av Høyre og med en form som ga formann Wefring og viseformann Thommessen en følelse av å bli innkalt på teppet for å forklare seg. Det var formann Lykke i Høyre som førte ordet i en skarp ordveksling om de frisinnes initiativ.³³

Fra dette tidspunkt kan det spores en økende skeptisk holdning til Ivar Lykke i Tidens Tegn. Dette skyldtes også den aktivitet generalsekretær Gram nødvendigvis måtte utfolde. Hans oppgave ble å demme opp mot den frisinne frigjøringsprosess. Høyres ledelse oppfattet denne som en trussel for det borgerlige samarbeidet som Høyre så sterkt ønsket. Det var særlig det som skjedde i Nordland som satte sinnene i kok. De frisinne følte etter hvert at storebror Høyres oppdemningsarbeid tok til dels konspirative former. Dette økte temperaturen hos Tidens Tegn. Generalsekretær Grams forsøk å påvirke de ledd i de Frisinnes organisasjon som han anså som svakest og derved lettest påvirkelige, bidro også til at det allerede dårlige samhold blant de frisinne ledere ble enda dårligere. Partiets stortingsgruppe opplevet det nære samarbeidet med Høyre som positivt og riktig. Den stemte på landsmøte i 1925 mot denne stadig mer dynamiske avviklingen av det formelle organisasjonsmessige samarbeidet med Høyre.³⁴ Det vil si at de stemte mot Thommessens og avisens linje. Organisasjonsapparatet, under ledelse av viseformann Thommessen, gikk derimot inn for uavhengighetslinjen. Og det var disse som fikk inn sine folk i det nye hovedstyret. P.A. Holm ble nye formann etter stortingsmann Wefring, og Thommessen fortsatte som viseformann.³⁵ Tidens Tegn støttet av åpenbare årsaker uavhengighetsfløyen.

Rolf Thommessen var nu i gang med å lede Tidens Tegn inn i en periode med store utfordringer. De frisinne hadde helt fra starten i 1909 gjort seg avhengige av det langt større og mer tradisjonsrike Høyre. Tidens Tegn var fra 1910 med på denne ferden. Som partiets hovedorgan og langt den største politiske avis i Norge hadde bedriften et spesielt ansvar for det politiske samarbeidet avisen prediket var av vesentlig betydning for å sikre landet borgerlig styre. Avisen hadde også et helt spesielt potensiale til å øve innflytelse i kraft av sine store opplag, det vil si forhindre at den truende arbeiderbevegelse skulle få hånden på rattet til den norske statsskute. Ved at den frisinne politikeren Rolf Thommessen utfordret sin langt større samarbeidspartner Høyre, skulle det etter hvert vise seg at redaktøren Thommessen satte sin bedrifts eksistens i spill. Kanskje uten å forstå det, utfordret han abonnenter og annonsekjøpere, de som helt siden Tidens Tegns start hadde sett på avisen som en lojal støttespiller for de mange forsøk på borgerlig politisk samarbeid. Dette var jo selve mantraen i etableringen av Frisinnede Venstre. Avisens stadig økende opplagstall etter den turbulente starten viser at bedriften opprinnelig nøt stor tillit. Nu ble det etter hvert aktuelt for stadig flere å stille spørsmål ved avisens politiske holdninger.

Årene 1925–1927 ble preget av stadig større konflikter både internt i Frisinnede Venstre og Tidens Tegns/Rolf Thommessens forhold til Høyre. Høyreformann Lykke satt, i kraft av sitt formannsverv i Høyres sentralstyre og som parlamentarisk leder for sitt parti på Stortinget, med det endelige ansvaret for sitt partis styre og stell. Det var hans oppgave å lede det arbeidet hans partiorganisasjon la ned for å redusere effekten av de frisinnedes anstrengelser for å bygge opp det han mente var en konkurrerende partiorganisasjon.³⁶ Dette var i seg selv et betydelig irritasjonsmoment for Rolf Thommessen, både som frisinnet politiker og som journalistisk pådriver gjennom sin avis. Det var særlig som aviseier han kunne vise sin misnøye. Det var også der han hadde sin største makt. Hans skrivelser mot Ivar Lykke fikk etter hvert et både personlig og sjikanøst preg.³⁷ Det gikk så langt at faren Olav Thommessen noen år senere skrev³⁸ et brev til Lykke, hvor han distanserte seg fra sønnens sterke utspill. At Høyres landsmøte i 1927 vedtok en egen avskjers- og resolusjon mot Tidens Tegn på grunn av disse utspill, viser at stemningen mellom de gamle samarbeidspartnerne hadde nådd et nullpunkt. Noe som helt åpenbart var til skade ikke bare for det borgerlige samarbeide, begge parter arbeidet for, men også til skade for den troverdighet Tidens Tegn, som alle andre aviser, var så avhengig av.

Troverdighet er avgjørende viktig både for partier og for aviser. En politikers, eller et partis, troverdighet blir ofte avspeilet ved de stemmer de får ved valg. I forhold til hva andre politikere og partier fikk av stemmer hadde Frisinnede Venstre lite å vise frem for offentligheten. Hvis oppslutning er en måte å definere troverdighet på, var deres troverdighet begrenset. Tidens Tegns spesielle nærhet til partiet førte til at også avisens troverdighet ble svekket.

I Rolf Thommessens redaktørtid fra 1917 frem til 1927 var det stortingsvalg fire ganger. I 1918, i 1921, i 1924 og i 1927. De frisinnedes valgresultater bekreftet at partiet ikke hadde særlig støtte i befolkningen. Referatene i Tidens Tegn slår Høyres og Frisinnede Venstres stemmetall sammen. I 1927 gikk disse partier tilbake med 65 000 stemmer, og Venstre med 10 000. Arbeiderpartiet gikk frem med 100 000 stemmer, til 365 000. Det ble dermed ikke mindre enn dobbelt så stort som det neste største partiet, som var Venstre.³⁹ Mindretallets representanter på Stortinget økte til 64, mens de borgerlige fikk til sammen 86 mandater.

Frisinnede Venstre hevdet at elleve av de borgerlige stortingsmennene representerte deres parti. Problemet var imidlertid at en langsiktig og stadig økende splittelse innenfor de frisinnedes styrende organer fra 1922, hadde skapt en betydelig uklarhet om hva, eller hvem, disse elleve egentlig representerte. Flertallet i stortingsgruppen ønsket fortsatt samarbeid med Høyre. Men partiorganisasjonen, ledet ikke minst av viseformannen og avisredaktøren Rolf Thommessen, ønsket partimessig frigjøring i langt større grad enn det de stortingsvalgte kunne slutte seg til. Slikt ble det konflikt av.

Landsmøte i juni 1925 ble på mange måter starten på Frisinnede Venstres undergang. Mini-partiets sterke personligheter evnet ikke å fylke seg under samlingstankens banner. De sto tvert imot og hver for seg på sitt, mens partifelleskapet var i ferd med å rakne. Årsaken til dette var partiorganisasjonens stadig økende krav til atskillelsen fra Høyre, mot sine folkevalgte råd og vilje. Viseformann Thommessen, med sin innflytelsesrike avis og de store opplagene i ryggen, men uten parlamentarisk erfaring, hadde vært drivkraften i løsrivelsesprosessen helt fra landsmøtet i 1918. På landsmøtet i 1925 toppet konflikten seg. Delvis regissert av Høyrelederene Ivar Lykke og generalsekretær Harald Gram. De spilte på sitt gode samarbeid med de frisinnedes representanter i Stortinget og på etablerte nære personlige relasjoner. De frisinnedes representanter fra Nordland spilte med.⁴⁰ Gram skrev dette til partiets sekretær Norland i 1922:

Vi holder Presteng, Ytterstad og Holdø gaaende i frisindede endu, men har i bakhaanden Deres utmeldelse, det er bra folk og jeg ser forholdsvis lyst på situasjonen.⁴¹

og bekreftet dermed det spill som foregikk bak ryggen til de frisinnedes partiorganisasjon. Deres folkevalgte ville ikke være med på løsrivelsen. De støttet derfor Høyres bekjempelse av disse planer, ved å stille som deltagere på landsmøte med en helt annen agenda enn det partiorganisasjonen hadde.

Landsmøtet, med 80 stemmeberettigete deltakere, endte med bulder og brak. Drivkraft Thommessen & Co hadde, til tross for Høyres iherdige manipulasjoner, tilsynelatende full kontroll med landsmøtets flertall. Det faktum at de frisinnedes velgere, uttrykt gjennom stortingsvalget, i hovedsak hadde valgt som sine representanter folk som ikke støttet løsrivelsesprosessen, gjorde tilsynelatende ikke inntrykk på uavhengighetsforkjemperne. Landsmøtet byttet ut stortingsmann Wefring med advokat P.A. Holm som formann, mens mediemannen Thommessen fortsatte som viseformann.⁴²

Det etterfølgende år bekreftet splittelsen i partiet. Dermed fulgte redusert troverdighet blant de som presumptivt skulle gi partiet tillit, nemlig landets velgere. Ved valget i 1927 stupte antall frisinnede stortingsrepresentanter fra 14 til 2. Det er ikke utenkelig at den mediebedrift som frontet løsrivelsesprosessen, nemlig Tidens Tegn, fikk striper i lakken blant sine lesere. På landsmøtet i 1926 bekreftet Rolf Thommessen at partiet nu virket som to partier:

Nu må tiden være inne til at vi erkjenner dette og tar konsekvensen. Jeg for min del vilde meget beklage om ikke dette landsmøtet skulde resultere i et skisma.

Etter landsmøtet sluttet stortingsmennene Presteng, Ytterstad og Holdø seg til «Det borgerlige samlingsparti» i Nordland fylke. Dette var en Høyrekonstruksjon, etablert for å sikre det borgerlige fellesskap, ledet av Høyre, flest mulig frisinnede stemmer. Navnet Høyre var derfor med hensikt utelatt.⁴³ Umiddelbart etter landsmøtet sendte det nyvalgte hovedstyret brev til Høyre, hvor det ble informert om at landsmøtet hadde vedtatt å oppheve det organisasjonsmessige fellesskap med Høyre. Loddet var kastet.

Høyres generalsekretær Gram, sammen med partiets formann Ivar Lykke, la seg nu på en direkte konfrontasjonslinje. De tok i bruk alle de virkemidler de mente de hadde til rådighet. Blant disse var økonomisk press på aviser som var tilsluttet de frisinnedes presseforening. Der var Rolf Thommessen aktivt med i styret. Høyrelederne ble beskyldt for hemmelig manipulering for å få «sine» folk som representanter fra lokallagene til de frisinnedes landsmøter. Noen mente også at de bevisst og svært aktivt forsøkte å diskreditere landsmøtevedtakene til Frisinnede Venstre.⁴⁴ Sett med Høyres øyne hadde de betydelig, men kanskje bare på kort sikt, suksess med sine anstrengelser. De klarte å splitte sitt «samarbeidsparti» i to.

Da den frisinnede stortingsgruppen, som var valgt i 1924, skulle velge styre før stortingssesjonen i begynnelsen av 1927, ble det en total revolusjon mot det hovedstyre som de frisinnede hadde valgt på sitt landsmøte året før. Blant annet ble Presteng, som jo hadde annonsert sin tilhørighet til det lokale «Borgerlige samlingsparti» i Nordland etter landsmøtet, og således ikke representerte Frisinnede Venstre, valgt til styremedlem. Da hovedstyret ikke satte foten ned og påla stortingsgruppen å følge de vedtak hovedstyret og landsmøtene hadde fattet, valgte Bernhard Kjelstrup å si opp sin stilling som generalsekretær. Han skrev rasende om det arbeid som ble nedlagt fra de som trodde på et sterkt og selvstendig frisinnert venstre, men

hvad nytter det, når det endog etter landsmøtet 1926 kan bli tale om at stortingsmenn, som står direkte tilknyttet en høireorganisasjon, kan bli medlemmer av Fr.V.'s stortingsgruppe, til og med blir medlemmer av dens styre, og endog deltar i partiets landsmøte på like fot med Hovedstyrets medlemmer?⁴⁵

I realiteten hadde de som kalte seg frisinnede venstres stortingsgruppe totalt avsatt det valgte hovedstyret. De valgte å leve sitt eget liv på Stortinget, i nært samarbeid med Høyre. Lykkes strategi hadde tilsynelatende lyktes. Han stilte seg kritisk til at det i det hele tatt var behov for noe frisinnert venstreparti i det norske politiske landskap og ville ha deres medlemmer over til Høyre. Noe som ikke umiddelbart lå i kortene til de frisinnede. De hadde alltid betraktet Høyre som et klasseparti «uten

forståelse for, eller reel vilje til, å gjennomføre nødvendige dyptgripende reformer,» slik Svein Carstens formulerte seg (s.114) i sin hovedoppgave om Frisinnede Venstre.

Nu hadde Lykke tilsynelatende vunnet en total seier over løsrivningskameratene. Var det en pyrrhosseier? Bare fremtiden kunne vise om hans strategi hadde vært til gagn for Høyres langsiktige arbeid for politisk makt i Norge. Kortsiktig hadde han iallfall oppnådd å legge seg ut med sine tidligere samarbeidspartnere i de frisinnedes organisasjon. Redaktør Thommessen i landets største politiske avis var en av disse. Dette ga seg kraftig utslag i spaltene til Tidens Tegn, blant annet med så lite vennlige karikaturer at det ble bemerket selv av Thommessens støttespillere på de frisinnedes landsmøte i 1927.⁴⁶ Det ble reist spørsmål om det var nødvendig å mobbe lederen for den politiske bevegelse de frisinnede tross alt på mange måter delte verdier med.

Det utviklet seg etter hvert en manglende kompromissvilje hos hver fløy av Frisinnede Venstre. Betydningen av den samling partiets stiftere fremhold som selve grunnlaget for partiets tilblivelse, ble det lagt mindre vekt på. Det fellesskap som hadde gitt den styrke som var nødvendig for å gjennomføre nyordningen med Sverige i 1905, var ikke lenger tilstede. Rolf Thommessen var blant dem «som ivrigst arbeidet for Chr. Michelsens og Nansens linje, hvilket også var i pakt med hans fars politikk som redaktør av Verdens Gang»,⁴⁷ og denne linjen var jo nettopp samling. Det gir derfor grunn til undring, når Rolf Thommessen 20 år senere er villig til å ofre samlingsideen blant de kreftene det lille Frisinnede Venstre tross alt rådet over. Da det ble klart at de av partifellene, som hadde fått folkets tillit gjennom valg, absolutt avlo å være med på løsrivelsen fra Høyre, burde Thommessen & Co ha visst at hvis ikke de droppet løsrivelseslinjen ville partiet bli totalt splittet.

Rolf Thommessen spilte en viktig rolle i det spillet som innebar «i realiteten innledningen til den endelige oppløsningen av Det frisinnede venstre».⁴⁸

Det er viktig å dvele litt ved disse årene i Tidens Tegns og sjefredaktørens liv og virke. Fordi det er hevet over enhver tvil at Rolf Thommessens personlighet var drivkraften i både Tidens Tegns suksess, og dessverre: avisens fiasko. Gammelredaktørens fyndord i Verdens Gang 14. desember 1894 klinger i ørene: «Verdens Gang er ikke Organ for nogensomhelst uden for sin egen faste Overbevisning».

Det var sin egen faste overbevisning, og intet annet, sønnen Rolf bøyet seg for.

Allerede i samtiden ble det lite forstått hvorfor Thommessen ikke droppet ideen om løsrivelse fra Høyre, når han så at de tanker og ideer han representerte i forhold til Høyre overhodet ikke fant gjenklang i den parlamentarisk ansvarlige delen av partiet. Johan Hambro, i sin bok om faren Carl Joakim, hevder at det var Thommessens

skuffede ambisjoner (som) førte til at hans avis drev en uforsonlig kamp mot Høyre og partiets statsminister Lykke – og mot CJH – frem til valget i 1927.⁴⁹

Det er ikke kjent hva slags belegg han kan ha hatt for en slik påstand. Andre kjente kilder har heller ikke fremmet tanker om at redaktøren skulle ha vikarierende motiver, i form av personlige ambisjoner, i det arbeidet han nedla i de frisinnedes organisasjon. Derimot har det kommet frem at det var mange som ikke kunne forstå mye av det han drev med. I et portrettintervju i Dagbladet dagen etter at Thommessen gikk av som redaktør⁵⁰ i 1938, hevder Anton Beinset at hans politiske feilgrep, som etter intervjuerens mening var mange og store, også var helt uforståelige. Aftenposten skriver i sin nekrolog 11. september 1939:

Som politisk redaktør og aktiv politiker var Rolf Thommessen et motsigelsens tegn. Han lot seg ikke innpasse i noe parti, han var ustanselig og utrettelig sökende, uten at han noensinne kom til et resultat som kunne gi ham varig tilfredsstillelse. Derfor ble der også over hans virksomhet som stortingsmann i en treårs-periode og som politisk redaktør, et preg av mangel på linjer og holdning som ikke passer for nordmennenes politiske gemytt. At han selv var ærlig og oppriktig politisk sannhetssøker, kan ingen betvile, men de veier han vandret var så helt ut hans egne at det var såre vanskelig for andre å følge ham.

8.4 Splittelse

Organisasjonen «Frisinnede Venstre» sto ribbet tilbake etter det som i ettertid kan virke som deres høyst frivillige harakiri. Det valget de gjorde eliminerte partiets parlamentariske grunnlag. Ved at partiorganisasjonen ikke lenger kunne henvise til «sine» 14 representanter på Stortinget, gjorde partiet seg selv også uinteressant som politisk medspiller. På toppen av det hele hadde organisasjonen manøvrert seg inn i et aktivt hat-forhold fra Høyres side. Gjennom økonomiske virkemidler hadde dette parti redusert støtten til aviser med sympati for det Frisinnede Venstre til et absolutt minimum.⁵¹ Ytterst få lokallag eksisterte som rene lag for de frisinnede. Den organisasjon som løsrivelsesblokken mente skulle danne grunnlaget for en ny giv for partiet, var nærmest ikke-eksisterende. Det frisinnede venstre var i realiteten venneløse. Den eneste sikre venn de gjenværende entusiastene hadde, var sitt talerør Tidens Tegn, med den nu omstridte sjefredaktør Rolf Thommessen.

I forbindelse med regjeringskrisen i begynnelsen av 1926 fikk de frisinnede – det vil si Tidens Tegn-fløyen – et kort glimt av oppmerksomhet. Skipsreder Johan Ludwig Mowinckels mindretallsregjering fra Venstre følte at deres parlamentariske grunnlag var i ferd med å svikte. Høyre, og de mer eller mindre partiløse frisinnede på Stortinget, kritiserte regjeringens budsjettforslag. De krevde større nedskjæringer enn foreslått. Etter finansdebatten, med etterfølgende votering, falt regjeringen lørdag den 27. februar 1926. En ny regjering måtte skaffes. Med den foreliggende parlamentariske situasjonen, hvor Høyre, den frisinnede stortingsgruppen og Bondepartiet hadde dannet grunnlaget for Venstre-regjeringens fall, var det ikke åpenbart hvem som skulle danne ny regjering. Den dagen det ble klart at Bondepartiet nektet å delta i en regjering sammen med Høyre og de frisinnede, slo Tidens Tegn til med en liten politisk bombe: De foreslo Fridtjof Nansen som en samlingskandidat for hele den borgerlige fløyen:

En henvendelse til de borgerlige partifører om et ministerium Fridtjof Nansen

Uavhengig av partiere og med finansernes gjenreisning som eneste program¹⁴⁶

Den oppmerksomhet oppslaget fikk, demonstrerte at Tidens Tegn slett ikke var slått ut av feidene innen Frisinnede Venstre. Dagen etter fulgte avisen opp med oppslag over hele første side. En rekke av datidens kjentfolk hadde skrevet under på et opprop «Til stortingets borgerlige partiførere».

Navnene til underskriverne sto på rekke og rad. Gullsmed David-Andersen sto øverst, sammen med seiler og båtkonstruktør Johan Anker, kronprins Olafs seilerlærer. Maler-Bjerckene var representert med to navn, og norsk shipping med Fred.Olsen, Halfdan Ditlev-Simonsen og Dagfinn Paust. Advokatene Hieronymus Heyerdahl, Birger Stuevold-Hansen og Johan Bredal syntes Fridtjof Nansen var en god statsministerkandidat i disse krisetider. Aftenpostredaktør Frøis Frøisland hadde også undertegnet, sammen med redaktør Rolf Thommessen. Kunstnere Erik Werenskiold, Johan Boyer og Bjørn Bjørnson var også med på oppropet. Det samme var tekstilgrosserer, storseiler og redaktør Rolf's svoger Ingar Dobloug, sammen med professor W.C. Brøgger, riksantikvar Harry Fett, direktør og drivkraften bak dannelsen av Den norske Amerikalinje Gustav Henriksen, formann i Det Frisinnede Venstre P.A. Holm, admiral C. Sparre og general A. Spørck. Og generalkonsul O.J. Storm, mannen bak organisasjonen «Vort land». Aschehoug-forlegger William Nygaard var også med blant de mange på denne listen.

Oppropet gjorde hverken stormende lykke eller skapte den helt store entusiasmen hos dem den henvendte seg til. Årsaken var neppe at navnene egentlig ikke representerte stort mer enn velsituerte næringslivsledere uten noen form for parlamentarisk ansvar. Navn fra den elitistiske Lysakerkrets og naboer til Nansen ute ved Polhøgda var lett gjenkjennelige. Den manglende oppslutning fra de

¹⁴⁶ TT, 2. mars 1926

ansvarlige lederene for de forskjellige borgerlige partier skyldtes nok at de syntes hele initiativet smakte litt av en ny form for utenomparlamentarisk styreform, som var helt fremmed for det norske politiske miljø. Det eneste Tidens Tegn og de andre initiativtakerne oppnådde, var å få fart i dannelsen av ny regjering etter Johan Ludwig Mowinckels avgang. «Et kup ved regjeringdannelsen,» skrev Tidens Tegn på første side den 4. mars, etter at Lykkes ministerium ble «dannet i al hast igaar. Partipolitikerene fant det risikabelt at vente».

«Opp som en løve og ned som en skinnfell», var det kanskje noen som tenkte i forbindelse med avisens Nansen-utspill. Andre tok ikke initiativet helt alvorlig, slik som Høyreleder Carl Joakim Hambro. Han bare fnyste av tanken på å gjøre «en hvilken som helst skiløper til statsminister».⁵² Tidens Tegn oppnådde imidlertid noe annet. Det var å få demonstrert for all verden at Det Frisinnede Venstre var uten politisk innflytelse. Partiledelsen forsøkte, sterkt støttet av Tidens Tegn, men likevel uten suksess, å få sine såkalte partifeller på Stortinget til å avstå fra å delta i Lykkes nye regjering, og mente at det ikke hadde «været gjort noget alvorligt forsøk paa at danne et ministerium Nansen».

Henvendelsen fra hovedstyrets arbeidsutvalg, rettet til partiets tidligere formann Wefring, som nu var odelstingspresident og påtroppende forsvarsminister i den nye regjeringen, var undertegnet av formannen P.A. Holm, viseformannen Rolf Thommessen, I.M. Johannessen og generalsekretær B.H. Kjelstrup.⁵³ Mennene som mente så vel, men som bommet på formen. Det som kanskje var verre, var at det ble hevdet at det ikke bare var politisk helt naivt,⁵⁴ men det var også dårlig forberedt.⁵⁵ Daværende formann i Fedrelandslagets Ungdomsfylking Holger Ursin hevdet at Nansen-utspillet allerede fra starten var temmelig dødfødt:

Forklaringen på dette var at forsøket – med rette eller urette – ble betraktet som et Tidens Tegns påfunn. Det hele var i hvert fall så slett forberedt som det gjerne blir når en avis er ute og vil sikre seg en posisjon som primus motor i en sak som fremfor alt forutsetter politisk bredde. I dette tilfelle savnet man fullstendig enhver parlamentarisk basis.

Tidens Tegns Nansen-utspill hadde også en annen negativ tilleggseffekt. Arbeiderpartiene hadde allerede før dette utspillet brukt tid og krefter på å hevde at Tidens Tegn var belastet med fascistiske holdninger. Disse påstander fikk nå ytterligere ben å gå på. Særlig fordi et hovedargument for å sette Nansen på statsministerstolen nettopp var at parlamentarismen nu var i en slik krise at det bare kunne være en utenforstående som kunne rydde opp. Kommunisten Sverre Støstad hevdet i Stortinget at Nansen-forsøket var fascismen i norsk politikk som forsøkte å reise hodet og komme til makten.⁵⁶

Det hadde nu bygget seg opp en intens antipati mellom Høyre og Rolf Thommessen, og derved Tidens Tegn. Dette kom til å få konsekvenser for Thommessen allerede i forbindelse med valget i 1927.

8.5 Fascisme

De elitistiske grunnholdningene som var tilstede hos avisens redaktører og eiere, stammet allerede fra tiden før 1905. Ved dannelsen av Frisinnede Venstre fire år senere fant disse holdninger på mange måter plass i dette parti. Ved at Rolf Thommessen overtok ledelsen av Tidens Tegn, fulgte holdningene med på lasset. De lå i veggene i redaktørkontoret som Olav Thommessen overlot sin sønn den fine sommerdagen 1. august 1917.

Svein Elvestad – «solskinnsmennesket»⁵⁷ – var en av de begavede journalistene som Thommessenene klarte å sikre Tidens Tegn. «... prosaens mester, en merkelig novellist, en fin og frodig humorist», slik Paul Gjesdahl blant annet beskrev ham⁵⁸ i sin nekrolog. Det var denne mannen som på vegne av Tidens Tegn skulle få møte fascismens og diktaturets virkelig ansikt: Adolf Hitler. Intervjuet ble offentliggjort en annen slags niende april enn det okkupasjonstidens nordmenn forbinder med denne dato: året var allerede 1923. Hitler var hverken kjent eller hadde rukket å bli beryktet. Men Elvestad kjente lusa på gangen og fikk til et intervju. I Tidens Tegn ble dette

innledningen til en rekke intervjuer, beretninger og reportasjer fra Europas to kommende diktaturstater, Italia og Tyskland. Uten at avisen, hverken redaksjonelt eller på annen måte, distanserte seg fra artiklenes innhold. Annerledes var det med artiklene til en annen og senere enda bedre kjent personlighet: Vidkun Quisling. Året var det samme: 1923. Artikkelenes overskrift var «Anerkjendelse av Russland». Men denne herre fikk en liten hale knyttet til innledningen:

Vi gir med glæde plass for nedenstaaende artikel av tidligere militærattache i Petrograd og assistent hos Nansen, kaptein Quisling, men ønsker at uttale, at den staar helt for forfatterens regning.⁵⁹

Rolf Thommessens journalistiske lederevner og sans for å sikre avisen de beste og mest spennende innsendere, så åpenbart i Quisling en interessant personlighet. Og åpnet «med glæde» spaltene for ham. Men, allerede da, ikke uten forbehold.

Et par år senere⁶⁰ utdyper Tidens Tegn sitt syn på de verdier avisen mente det var verdt å merke seg i den fascistiske ideologi. Artikkelen var et svar på en lederartikkel i Dagbladet, om «fascistiske angrep paa flertallsstyret». Tidens Tegn hevder at Dagbladet gikk utenom det som, etter Tidens Tegns mening, var drivkraften i fascismen. Denne styreform var ikke aktuell den gang da parlamentarismen virkelig fungerte. Den gang da flertallsregjeringer hadde makt til å gjennomføre et fast styre. Avisen hevdet at flertallenes tid nu var forbi. Det hadde oppstått en politisk maktesløshet, med påfølgende politisk intrigespill, fordi partier og rivaliserende grupper hadde påført nasjonalforsamlingen tapt anseelse. Av slikt kan fascismen oppstå, hevdet Tidens Tegn. Artikkelen slo fast at selv om vi i dag ikke hadde noen form for fascisme, kunne «vi faa det, hvis parlamentarismen skal vedbli at utvikle sig som nu».

Avisen understreket sin kritiske holdning til hvordan Norge nå ble styrt. Etter avisens mening representerte den regjering landet ble ledet av – Lykke-regjeringen – «bare en liten brøkdel av Stortinget ... Det sittende ministerium er i høiden en t a l t regjering». Avisen gikk videre:

Vor parlamentarisme er hæderligere end i de lande, hvor fascismen har trængt igjennem, men evneløsheten er nogenlunde den samme. Fortsetter det i samme skjæve spor som nu vil der ogsaa hos os vokse frem en bevægelse, som kræver en sterk regjering og et mer arbejdsdygtig styre. Der er bare en vei bort fra uføret – tilbage til flertallsstyret».

Et år senere, den 10. august 1926 og et halvt år etter Nansen-utspillet, slapp gamleredaktøren Olav til på lederplass. Det var særlig kommunismen som ifølge den gamle ugle⁶¹ utgjorde den største faren:

et faamandstyranni, indført ved vold, hvis borgerene skulde vaage at ta igjen. Men bak fascismen staar et folkeflertall og et lands skjønneste haab, dets ungdom. Kommunismens maal er å ødelægge. Fascismen har hindret ødelæggelse.

Faren ved kommunismen var ikke bare at tilhengerene av denne styreform hadde som uttalt hensikt å drepe demokratiet med sitt klassediktatur. Ved sin oppførsel kunne befolkningen bli provosert til å ty til fascismen i rent selvforsvar. Og da mente avisen at i valget av to onder var uten tvil fascismen å foretrekke. Det var en verden av forskjell mellom de to styreformer, demonstrert i hvert av de landene som praktiserte henholdsvis kommunisme og fascisme. Ingen kunne, ifølge Gamlethommessen, nekte for at

Italia lever nu, et nyt, rikt, virksomt liv ... Det er som et eventyr. Gjør det efter, parlamentarikere, gruppeførere, klassepolitikere og kommunister, gjør det bedre!

Den nå 75-årige eks-redaktøren avsluttet med følgende kraftsats: «En mand, en mand! Et kongerike for en mand».

Rolf Thommessen fikk anledning til å utdype, eller forklare, sitt syn på fascisme som styreform to år senere. Lørdag den 7. mai 1927 holdt han, «etter opfordring»,⁶² foredrag i Oslo

Arbeidersamfund. Innholdet ble stort slått opp over hele Tidens Tegns førsteside den påfølgende mandag.

Han innledet med å slå fast at han ikke hadde noe håp om å omvende tilhørerne. Men han ville gjerne orientere om at de dypere krefter, som krevde et langt sterkere borgerlig samarbeid, var oppstått på grunn av den enhetsfront som arbeiderene nu hadde skapt.

Han kom deretter inn på sitt forhold til fascismen:

Folk av mit kaliber pleier ofte å bli beskyldt for at være fascister – og da ordet i vor mund ikke er fuldt saa odiøst som i Deres, kan vi sagtens ta beskyldningen med ro. Jeg for mit vedkommende er ikke fascist, hvis dermed menes, at jeg vil søke at drive mit standpunkt gjennom med makt og opretholde det gjennom et diktatur. Hvorvidt jeg kan bli det vil i første række avhænge av, hvordan De, mine ærede motstandere, kommer til at indrette Dem herefter! Vold vil altid bli mødt med vold, diktatur med diktatur. Men eftersom jeg har indtryk av, at reformismens vederstyggelige sykdom efterhaanden brer sig ogsaa i arbeiderpartiet, er jeg tilbøielig til at tro, at de norske borgerkrige fremdeles vil bli utkjæmpet ved valgunen.

Thommessen understreket at han ikke var fascist «i ordets rent utvortes mening». Etter hans syn var det ingen «forskjell paa fascisme, paa sovjetherredømme eller paa hvilket som helst diktatur».

Deretter pekte han på det italienske diktaturets svakheter. Pressefriheten var undertrykket, sosialistiske fagforeninger ble ikke tillatt, det røde flagg var forbudt, og de politiske partiene hadde ikke anledning til å drive sin normale virksomhet. Regjeringen hadde til rådighet sin egen private hær – den fascistiske milits. Det eneste som egentlig skilte Mussolinis diktatur fra Lenins, var at Il Duces tvangsherredømme var så uendelig mye mildere enn det russiske. Ofrene for det italienske herredømme kunne bare telles i hundreder der hvor ofrene for det russiske volds herredømme kunne telles i titusener.

Avisredaktøren benyttet denne anledning til å sende sitt kanskje viktigste budskap til Arbeidersamfundets tilhørere. Det var ønsket om samhold alle nordmenn imellom:

det eneste som nu kan føre os ut av uføret er nasjonal samling – ikke omfattende alle, men uavhengig av klasser og partier. Vi maa vække nationalfølelsen, saa det skinger gennem alle Norges fjeld. Jeg tenker ikke paa Grønlandssaken, ikke paa maalsaken, men bare paa den uselviske kjærlighet til hjemlandet, som i enkelte store stunder har bragt dette folk til at yde det høieste.

Rolf Thommessen hadde fått anledning til, ti år etter at han overtok som redaktør, å klargjøre overfor sine politiske motstandere, Tidens Tegns holdninger til det fascistiske fenomen.

8.6 Fedrelandslaget

Tidens Tegns aktive støtte til, og deltagelse i dette lags aktiviteter, skulle få stor betydning for bedriften. Eksternt, fordi avisens tekster i denne forbindelse ga lesere og det øvrige publikum anledning til å bli ytterligere kjent med noen av de holdninger og verdier avisen sto for. Men også internt i avisbedriften fikk dette engasjement vidtrekkende betydning. Det skulle vise seg at utviklingen tok en vending som Rolf Thommessen ikke kunne ha forestilt seg da han innledet avisens nære forhold til denne organisasjon. Dens leder Joakim Lehmkuhl kom etter hvert til å spille en særdeles viktig, ja helt sentral, rolle i Tidens Tegns siste år. Det var bergenseren Lehmkuhl som startet Fedrelandslaget og ledet dette helt frem til tyskernes innmarsj i Norge i 1940.

Fedrelandslaget identifiserte seg på mange måter med de samme ideer som mennene bak 1905-suksessen også gjorde. Forklaringen på dette kan blant annet være at bergenseren Christian Michelsen var Lehmkuhls onkel, og statsråd Kristofer Lehmkuhl i 1905-regjeringen var hans far. Borgerlig samling var grunnstenen i den unge Joakims filosofi. Han var født i 1895 og var således 18 år yngre

enn Rolf Thommessen. Men med den samme politiske bakgrunn, inkludert de elitistiske tankene som kom til uttrykk hos Lysakerkretsen og i Frisinnede Venstre. Johan Hambro karakteriserer Lehmkuhl Jr, i sin bok om sin far Carl Joakim Hambro, slik:

Han skapte laget og var drivkraften i de få årene det blomstret. Han hadde en grundig teoretisk utdanning, liten praktisk erfaring og et naivt, idealistisk ønske om et bedre samfunn basert på samling mot revolusjonære krefter. Han hadde den styrke som gode forbindelser gav – sønn av statsråd Lehmkuhl, nevø av Christian Michelsen og gjennom dem i kontakt med Fridtjof Nansen.⁶³

Det var etter sin studietid i USA at han tok initiativ til å danne det som kom til å få navnet Fedrelandslaget. Den 25. juni 1924 skrev han sin første artikkel i den frisinnede og elitistisk pregete avis Tidens Tegn. Artikkelen dreiet seg om borgerlig samling. Gjennom Thommessenes mangeårige samarbeid, og vennskapelige forbindelser med hans familie, visste han hva denne avisen sto for. Han kjente til avisens store opplag rettet mot en borgerlig leserkrets. Valget av talerør var neppe tilfeldig. Det var her han lanserte bakgrunnen for dannelsen av sin nye organisasjon:

Den opfordring til samling som er fremkommet i en række aviser, er fra enkelte hold blit fremlagt som et utslag av fascistiske lyster. Men det er jo netop for at avværge ethvert tilløb til fascisme at alle byggende kræfter nu maa samarbeide.

På samme dag hadde Tidens Tegn en kjempeannonse for seg selv på første side i avisen:

Forholdene kræver nu med nødvendighet en borgerlig samling. Abonner paa Tidens Tegn – det samlende organ for land og by og for alle samfundsklasser»

Lehmkuhls siktemål var å demme opp for den kommunistiske fare, som han hevdet hadde oppstått i Russland som en direkte følge av revolusjonen i 1917. Dannelsen av en organisasjon for borgerlig politisk samling hadde en hensikt:

At kneble kommunismen og derigjennem samtidig sette en slaa for de yderliggaaende reaksjonære kræfter som det den uværgerlig vil frembringe.

Vel seks måneder senere var Fedrelandslaget dannet. Promotert blant annet av de nære vennene Nansen, Michelsen og gamleredaktør Olav Thommessen.

Mandag den 5. januar 1925 lot Tidens Tegn trykke et kjempemessig opprop over hele første siden:

Til det Norske Folk

Teksten var omkranset av nasjonale symboler, med symbolvekkende ekeløv. Inne i dette sto billedene av de to som avisen åpenbart oppfattet som landets fedre: grunnlovens far Christie og løsrivelses far Michelsen. Teksten sto i stil med rammen: svulstig, romantisk, retorisk symbolbyggende. Den oste av Thommessenes penner. Under oppropet var de første av flere hundre underskrivere ramset opp i alfabetisk rekkefølge. Lehmkuhl hadde etter meget strev⁶⁴ sikret seg underskriftene til onkel Christian og familievenn Fridtjof. At Thommessen-dynastene sto der var en selvfølge, etter deres sterke støtte til Fedrelandslaget i Tidens Tegn. Sammen med ikke mindre enn 930 andre.⁶⁵

Dagen etter bekreftet venstrelederen Johan Ludwig Mowinckel i et kort innlegg i Tidens Tegn at hverken ham selv eller venstre-kollega Gunnar Knudsen hadde undertegnet. Uten at dette skulle antyde noen form for kommunist sympati. Så vidt Mowinckel visste, hadde heller ikke de frisinnede ledere Abraham Berge eller Wefring undertegnet, noe heller ikke Høyres fører Ivar Lykke eller bondeleder Mellbye hadde gjort. Så vidt Mowinckel visste, kunne det heller ikke om disse personer insinueres – slik han mente at Tidens Tegn hadde antydnet vedrørende ham selv og Knudsen – at de nært hemmelige kommunist sympatier.

Den etterfølgende onsdag omtalte Tidens Tegn i sin lederartikkel etableringen av «det store fædrelandslag» som nu sto frem for allmennheten. Avisen kunne bekrefte at laget ikke gikk «ærend for noget enkelt parti eller nogen enkel samfundsklasse».

Ei heller representerte det hverken by eller bygd, riksmål eller landsmål. Det ble appellert til borgerenes fedrelandsfølelse, som avisen mente måtte drive enhver nordmann i retning *samling*. Laget skulle ikke drive partipolitikk, bortsett fra å bekjempe den revolusjonære kommunisme.

Det var ikke meget som kunne oppfattes som nye tanker hos Tidens Tegn i denne presentasjonsartikkel vedrørende Fedrelandslaget. De profesjonelle politikere fikk gjennomgå. Partipolitikken hadde spilt fullstendig fallitt, og avisen ventet på den trompet som skulle kalle frem folkets positive krefter, som fedrelandsfølelsen, offerviljen og arbeidstrangen. Avisen hadde stor tro på at Fedrelandslaget kunne bli den organisasjon som kunne bli denne trompet. Laget ble derfor «av fuldt hjerte» ønsket velkommen.

Tidens Tegn slo, med sin ubetingete støtte, fast at de der i gården ville være med på lagets ferd inn i fremtiden. Avisen sto således i løpet av kort tid frem som Fedrelandslagets fremste talerør. Uten at dette hindret talerøret å komme med kritiske synspunkter. Noe de fikk temmelig raskt anledning til.

I slutten av november gikk Fedrelandslaget, som allerede hadde fått tusenvis av medlemmer fra det ganske land, til et skritt som ble betegnet som temmelig oppsiktsvekkende. Laget sendte regjeringen en henstilling om at Arbeiderpartiet og Det kommunistiske parti skulle tvangsoppløses, fordi deres virksomhet var i strid med grunnloven og den norske straffelovgivning.⁶⁶

Henvendelsen var akkurat det venstresiden trengte for å få bekreftet at Fedrelandslaget var kamuflerte fascister, med tanker om utenomparlamentarisk virksomhet. «En ren dumhet» var karakteristikken lagets senere fremstående informasjonsmedarbeider, og mangeårig ansatt i Fedrelandslagets administrasjon, Ranik Halle hadde til skrevet. Venstreleder Mowinkel gikk lenger. I en tale i Bergen den 29. november uttalte han at

Skrivelsen vil visseelig, om den blir tatt alvorlig, sette meget ondt blod, øke vanskelighetene og utdype kløften mellom klassene.⁶⁷

Umiddelbart etterpå, den 1. desember, kom Tidens Tegn på banen. De sluttet seg til den kritikk som spontant hadde blitt fremmet. Avisen beklaget henvendelsen. Den var uheldig,⁶⁸

fra hvilket synspunkt man ser den – ikke minst, fordi det tyder paa, at Fedrelandslaget savner forbindelse med det politiske liv.

Det er meget som tyder på at det var savnet av forbindelse med det politiske liv som var lagets hovedproblem. Dette ble understreket også i den øvrige borgerlige presse, som naturlig nok fant det påkrevet å kommentere utspillet. «Taktisk klossethet og praktisk ugjennomførilig» skrev bøndernes Nationen. En av de kjente mennene fra Venstre som hadde blitt med fra starten, prof. Jacob S. Worm-Muller, meldte seg sporenstreks ut. Høyres kommende ideologiske stjerne Carl Joakim Hambro hadde vært mot laget helt fra starten. Han tok lagets henvendelse til regjeringen som den endelige bekreftelse på at den andre Joakim-en, nemlig Lehmkuhl, var mer en trussel enn til gagn for det borgerlige samarbeid alle partier pluss Fedrelandslaget retorisk tilbød, men i praksis motarbeidet.

Utspillet var en politisk blunder. Den kom til å hefte ved Fedrelandslaget i hele lagets levetid. Negative oppfatninger til laget spredte seg etter hvert ut over landet. Tidens Tegn hadde allerede fra starten hevet seg sterkt på i sin støtte av Joakim Lehmkuhl og hans ideer. Til tross for avisens avstandtagen til utspillet, kom også Tidens Tegn og Rolf Thommessen til å hefte ved inntrykket av Fedrelandslaget. Oppslutningen fra de etter hvert mange tusen medlemmene klarte ikke å demme opp for disse oppfatninger. Fedrelandslaget mistet en form for troverdighet som laget aldri helt klarte å fange inn igjen. Tidens Tegn ble med på lasset.

8.7 «Maalsagen»

Tidens Tegn engasjerte seg i det vidtrekkende og ytterste kompliserte spørsmål som «maalsagen» hadde vært for norske nordmenn i Norge helt siden lenge før unionsoppløsningen. Olav Thommessen tok del i debatten mellom riksmåls- og nynorsk-folkene fra hans første dag i VGs redaktørstol. Selv om han var riksmålsmann på sin hals, utelukket ikke det at han respekterte mange av de tanker som lå bak utviklingen av det han kalte «maalbevegelsen». Det var det han karakteriserte som fanatisme, intoleranse og tvangstanker han reagerte sterkt mot. Ikke minst det siste: Alt som smakte av tvang hadde han langt oppe i halsen, en holdning som det neppe ble lagt skjul på i samtalen rundt middagsbordet hjemme hos konen Helga. Barna Rolf og Bjørn tok tankene med seg inn i Tidens Tegn.

I Frisinnede Venstre ble det vedtatt at språksaken ikke hørte hjemme i partiprogrammet. Olav Thommessen bekreftet i en leder 2. august 1910 betydningen av at kampen om språket måtte holdes utenfor partipolitikken. Derfor hadde hver stortingsrepresentant, og hvert regjeringsmedlem, rett til å bruke den språkform som passet vedkommende. Det fantes «maal-mænd» i alle leire, også i Høyre. De frisinnede hadde «utrykkelig holdt maalsagen utenfor politikken»

Avisen slo derfor, like utrykkelig, fast at de ikke kunne

fordrive en mand fra regjeringen paa grund av hans forhold til maalsagen? ... Det vilde med en gang være at gjøre riksmaalets sak til høires og føre sprogbevægelsen midt ind i de politiske partikampe.

Lite visste den gode redaktør at dette spørsmål ville dukke opp med særdeles stor tyngde bare to år senere. Hans personlige venn Wollert Konow (SB) skulle komme til å spille hovedrollen.

Selv om «maalsagen» ikke tok allverdens spalteplass i den nye avisen, var dette et spørsmål som engasjerte den språkavhengige redaktør Olav Thommessen. Naturlig var det også å slippe til private innlegg om dette spørsmål i avisens spalter. Hans gode venn Sylfest Muldal kom til orde 15. august 1910, vel tre måneder etter at avisen kom på gaten for første gang. Her ga Muldal uttrykk for sine tanker, etter at han hadde vært tilstede på et møte for maalfolket. Han var en smule oppgitt.

Naar man forlater et slikt møte, føler man levende hvor ørkesløst det norske maalskræp er i national henseende. Vi behøver sandelig ikke være bange for at vi ikke fremtræder som noget for os selv.

Og videre:

Vi vil selvfølgelig gaa vore egne veier i sproglig henseende, efter som det høver os best. Men vi bør ikke bidra til paa kunstig vis at gjøre sprogkløften større mellem de nordiske folk end den allerede er. Det er aldeles upaakrævet av hensyn til vor nationale selvhævdelse

Den 15. juli 1912 kommenterte Tidens Tegn kirkekomiteens flertallsforslag om forbedringer i proposisjonen om landsskolelovens § 73 – «maalparagrafen». En proposisjon som var fremmet av en regjering ledet av landsmålsmannen fra Frisinnede Venstre, Wollert Konow.

Avisen var enig i vedtaket om at den språkform som hver lokale skole vedtok å følge, måtte brukes av samtlige elever på vedkommende skole. Man måtte ikke klusse med lærebøker i forskjellige målformer, fordi dette ville skape forvirring hos elevene. Som tillegg tenkte Tidens Tegn seg at de elevene som ønsket det, kunne «bruke abc, ikke paa landsmaal, men paa sit bygdemaal».

Komiteflertallets forslag vedrørende lærerens talemål fant også nåde hos Tidens Tegn. Proposisjonens tekst gjorde det klarere enn i tidligere lovverk om når læreren skulle kunne tale sin egen dialekt og når vedkommende måtte bruke riksmål (eller landsmål).

De pedagogiske hensyn, hensynet til undervisningens tarv, er kommet bestemt tilordet. En viktig og paakrævd tilføyelse til lovteksten er ogsaa bestemmelsen om at lærere som ikke magter stedets dialekt, skal holde sig til skolens hovedmaal i sin tale.

Men så var det slutt på enigheten. Avisen beklaget at kravet om at barna ikke skulle oppøves i muntlig bruk av skolens hovedmål, var blitt borte i proposisjonen. Men det mest betenkelige for Tidens Tegn var det at komiteens flertall hadde gått med på kretsvis avstemninger over hvilken språkform som skulle nyttes. Avisens hevdet at det nærmest ville virke parodisk for demokratiet hvis hver enkelt lille krets, innenfor et større mer eller mindre homogent språkområde, skulle få bestemme at de skulle ha sitt særpråklige samfunn til forskjell for de nærmeste omgivelser. Tidens Tegn hevdet at den nasjonale tanke kom for meget i bakgrunnen hvis selv de minste skolekretser skulle få bestemme «maalformen». «Det vilde visselig være utænkkelig i et hvert andet kultursamfund», slo avisen fast som sin klare mening.

Like etter at proposisjonen var lagt frem, brøt et virkelig politisk uvær løs. Statsministerens slippshendte uttalelse på et møte for bondeungdomslaget ble årsaken. Hele saken er beskrevet tidligere i denne avhandling, i forbindelse med Konows avgang som statsminister. Her nøyes det med å henlede oppmerksomheten mot redaktørens lederartikkel 2. august to år tidligere, i 1910

Hvad skulde det opnaaes hvad under slike forhold at fordrive en mand fra regjeringen paa grund av hans forhold til maalsagen?

Olav Thommessen hevdet under debatten omkring Konows uttalelse i Bondeungdomslaget at saken ikke gjaldt hverken statsministerens personlige bruk av nynorsk eller Konows generelle positive holdning til landsmålet. Nei, det var at en statsminister for to partier i en samarbeidsregjering gikk ut i en offentlig tale og fremhevet den ene språkform som viktigere enn den andre. Det var særlig kritikkverdige av to årsaker. Frisinnede Venstre hadde vedtatt å holde spørsmålet utenfor den politiske sfære. Det andre samarbeidspartiet, Høyre, hadde interne partiproblemer omkring behandlingen av nynorsk kontra riksmål. Dette var vel kjent, også for Konow. Tidens Tegn hevdet at statsministerens utspill var så graverende at han ikke lenger nøt den nødvendige tillit. Derfor måtte han kastes. Hvilket han ble, etter mye hurlumhei både på Stortinget, i regjeringen og innen partiene. Det som ikke kom så klart frem, var at Konow allerede lenge før dette hadde brukt opp sin tabbekvote. Mange lå i startgropen for å felle ham. Disse brukte denne saken for det den var verdt. Om den var verdt det for Det Frisinnede Venstre, er en annen sak. På dette tidspunkt, bare to år etter at partiet ble startet, bidro Tidens Tegns felling av partiets statsminister til starten på sitt eget partis langvarige og nesten ustoppelige nedtur på landets politiske himmel.

Tidens Tegn polemiserste med glede mot andre aviser, mot tillitsvalgte i målbevegelsen, og ikke minst mot partienes holdninger i språkdebatten. Selv om avisen hevdet at denne debatt måtte holdes unna partipolitikken, mente den at andre partier ikke fulgte dette ønske. Derfor måtte også dette frisinnedes hovedorgan bevege seg inn på politikkenes slagmark i denne forbindelse.

«Socialisterne og maalstrævet» var overskriften på en lederartikkel i september 1912, to måneder før stortingsvalget. Avisen beskyldte sosialistpartiet for at de nu hadde tatt parti mot riksmålet. Beviset var blant annet at de ikke ville stille Alfred Madsen, kjent også som riksmålsmann, på listen for gjenvalg. Men, fortsatte avisen, det ville ikke lønne seg. Fordi partiets fotsoldater hverken talte landsmål eller var interessert i spørsmålet i det hele tatt. Da var det verre med «de konsoliderte» og deres leder Gunnar Knudsen. Disse hadde ifølge Tidens Tegn «ophøiet maalsagen til trosartikkel». Bare for å smiske for «maalfanatikerene». At sosialistlederene gjorde det samme var også et forsøk på å sikre seg nye stemmer. Smiskingen var intet utslag av språkinteresse, kun opportunistisk misbruk av en sak som egentlig burde holdes utenfor valgkampen.⁶⁹

Gunnar Knudsen ble statsminister etter Høyres og de frisinnedes nederlag ved valget i november 1912. Med et Venstre-flertall på Stortinget i ryggen kunne han mer eller mindre styre som han ville i spørsmålet. I juli 1914 fikk han et spørsmål i Stortinget fra arbeiderdemokraten Eftestøl om hva

regjeringen ville gjøre for å likestille landsmål og riksmål i administrasjonen. Et spørsmål som ifølge Tidens Tegn reflekterte en tanke som var hinsides all fornuft. Selv maalbevegelsen måtte

se det latterlige i dette anstaltmakeri ... Det vil bare føre til store utgifter og tidsspille for administrasjonen, som sandelig er dyr og tungvint nok i forveien.⁷⁰

Den eneste grunn til å fremme et slikt forslag var for å skaffe «maalænd poster».

«Maalklasser i byskolen» var også et tema på denne tiden.⁷¹ Tidens Tegn var, forutsigbart nok, ikke særlig positive til den slags ideer. For det første var det i det hele tatt lite aktuelt. I løpet av de 20 årene det hadde vært adgang til å innføre landsmål i folkeskolen, hadde absolutt ingen byer benyttet seg av denne adgangen. Dessuten ble det altfor dyrt. Urimelig dyrt, hevdet avisen.

Etter hvert gikk utviklingen i Tidens Tegn mer i retning av moderasjon enn konfrontasjon i språkspørsmålet. Rolf Thommessen satt trygt i redaktørstolen da avisen i en leder⁷² i 1923 tok til orde for at norsk borgerlig politikk i større grad enn tidligere måtte knytte bygdenes ungdom til seg. At bonde og bymann til nu hadde gått hver i sin retning hadde gjort målstriden unødig bitter og tilspisset. Demagogien burde legges på hyllen, og ideer om samarbeidet burde tas frem. Det var viktigere ting enn ord som skilte det norske folk. De samfunnslag, hvor målbevegelsen hadde tilhold, var på mange andre områder «vore naturlige forbundsfæller», avsluttet avisen.

Nesten to år senere⁷³ tok Tidens Tegn til orde for «Samling i maalstriden». Bakgrunnen var en artikkel av professor Hannaas som avisen offentliggjorde samme dag. Selv om artikkelens innhold ikke helt falt sammen med avisens egne meninger i språksaken, «gir vi gjerne, saa langt gjørlig er, plass ogsaa for andres meninger, naar disse forfektes paa en saklig og værdig maate».

Tidens Tegn tok her til orde for samling i språkstriden. Det ble hevdet at forholdene nu ikke lenger krevde kamp, men samling for å nå frem til et felles norsk språk. Det var bare gjennom samarbeid og gjensidig forståelse at det var mulig å komme ut av den nåværende språksplittelse. Avisen tok derfor avstand fra riksmålsfanatikerne som hevdet at landsmål var et «kraakemaal», eller som hevdet at det var et kunstig språk. Landsmål ga et naturlig uttrykk for vidt utbredte dialekter. Det ble hevdet at landsmålet var

n o r s k sprog, som i høiere grad end riksmaalet er kaldet til at angi den retning utviklingen maa ta. Heller ikke landsmaalet kan utryddes med maktssprog. Det er riktig, som professor Hannaas og mange andre gode mænd har sagt, at fornorskningen maa skje ved hjelp av levende talemaal, og det er klart, at ethvert sprog, som vil holde sig friskt og ungt, maa opretholde forbindelse med dem. Her ligger i øieblikket landsmaalets største nationale betydning. Men det forekommer os, liksaa klart, at dialekterne i det lange løp ikke kan være den avhjørende faktor. Over dialektene maa skriftsproget, det nationale enhetssprog, staa; ellers vilde vi falde fra hverandre i utallige splittende sprogformer. Den dagen vil komme, da ogsaa landsmaalet blir et litterært sprog ...

Den siste artikkelen Tidens Tegn hadde med referanse til maalstriden kom i februar 1927.⁷⁴ Det var faktisk et lite oppgjør med den organisasjon som til nu hadde vært avisens alliansepartner for språkets frihetskamp. Riksmålsforbundet hadde stilt opp et program for det kommende stortingsvalget, og det fant ikke nåde for avisens kritiske blikk. Det ble hevdet at innholdet motarbeidet avisens mest hellige grunnprinsipp: borgerlig samling. For et slikt helligrøde var ingen ord for strenge. Riksmålsforbundet ble utnevnt til vinneren blant de grupper som

ikke er nøid med at dele det borgerlige samfund op paa langs, men ogsaa stræver at dele partiene paa tvers. Hvis det virkelig er allvor i talen om borgerlig samling, saa burde jo alle være klar over, at en slik samling bare kan ske paa national grund. Det synes å være et rimelig og selvfølgelig krav. Vi bor jo i Norge.

Fins det virkelig fremdeles nogen, som er saa naiv at tro, at norsk ungdom i by og bygd vil «samles» paa andet grunnlag?

Det er forresten noget rørende senilt over forbundets saakaldte program. Hvor er nu tonen fra de første aar av dette sekulum? Kanskje det ikke er saa langt unda norsk samling i sprogstriden allikevel. Et 1905 der ogsaa?

Med dette avsluttet Rolf Thommessen sine første ti år som redaktør for avisen med årelang tradisjon for kritikk av nynorsk-bevegelsen.

8.8 Forbudssaken

Bruk av rusmidler var i både Olavs og Rolfs epoke i norsk presse et følsomt tema på Stortinget og i kommunestyrene. At det ble et ikke ubetydelig tema også i pressen, var en refleksjon av den interesse spørsmålet ble omfattet med i hele befolkningen.

For Tidens Tegn hadde forbudssaken det til felles med «maalsagen» at begge berørte det som var mest hellig for avisen: den personlige frihet. Felles for sakene var også at de var såkalt «upolitiske»: De hadde med enkeltindividenes rett til selv å bestemme over sit eget bruk av henholdsvis rusmidler og språkform. Det var selve frihetstanken som lå bak dannelsen av Det Frisinnede Venstre. Landet skulle tillate – nei ikke bare tillate, men kreve – at hver enkelt person selv fikk bestemme over det som Tidens Tegn hevdet var en klar menneskerett: Hva de selv skulle nyte og hvordan ordene ble uttalt eller skrevet. Det var selve dette prinsipp som var hellig for far og sønn Thommessen. Det var nesten av denne grunn alene at de ville være avisredaktører. Selveste *frihetstanken*.

Per Fuglum dokumenterer i sin bok *Brennevinsforbudet i Norge*⁷⁵ hvordan Thommessen-avisene Verdens Gang og Tidens Tegn stilte seg til tanken på forbud av salg av brennevin. De var tindrende klare i sine meninger. Forbud var fysjom – fysjom! Ved sine tekster bidro Tidens Tegn, fortsatt ifølge Fuglum og godt dokumentert av ham, meget til at forbudssaken til slutt led sitt endelige nederlag ved folkeavstemningen i 1926. Det kuriøse i akkurat denne forbindelse var at det ble forbudssaken som skulle være omtrent den eneste virkelig landsomfattende eller nasjonale sak som herrerne Thommessen, sammen med sitt Frisinnede Venstre, kunne hevde at de «fikk rett». Det vil si: vant.

Da Rolf overtok som redaktør i 1917, var det ikke brennevinssaken som opptok sinnene mest. Nu var det verdenskrig. Norske båter gikk ned hver dag med mann og mus, og matsituasjonen for hele befolkningen ble stadig mer usikker. Regjeringen strevet med å holde landet utenfor krigen. At myndighetene av rent forsyningsmessige årsaker innførte restriksjoner for salg av vin og brennevin gikk mer eller mindre upåaktet hen. Det var først da krigen endelig var over, og avholdsfolket etter valget i 1918 kom sterkere tilbake på Stortinget, at saken ble satt på spissen. Knudsen-regjeringen, som fortsatt ifølge Tidens Tegn «klamret» seg til taburettene, foreslo permanent forbud mot salg av rusholdige viner. De overlot til Stortinget å bestemme om det skulle avholdes folkeavstemning om saken.

Med debatten om for eller imot salg av alkoholholdige varer fulgte det også utenrikspolitiske forviklinger. Leverandørlandene, som også var kjøpere av norske varer, krevde kompensasjon for tapet av vinsalg som en forutsetning for å kjøpe norsk fisk. For Tidens Tegn var dette et ytterligere bevis for det absurde i at staten skulle bestemme hva som skulle importeres og selges over disk her i landet. Folkeavstemningen som ble avholdt i 1919 hadde bestemt at forbud skulle vi ha. Regjeringen hadde å følge ordre fra folket. Avholdsbevegelsen fulgte nøye med. At Johan Ludw. Mowinckel, som da var utenriksminister i Blehr-regjeringen i 1923, uttalte fra Stortingets talerstol at

Noget naivere og mer barnaktig end vor utenrikspolitik siden 1919 er det vanskelig at tænke sig. Først den taapelige folkeavstemning i 1919 ...⁷⁶

var til liten hjelp for opposisjonen mot forbudet, bortsett fra å gi Tidens Tegn mer krutt i sin argumentasjon mot både folkeavstemninger og brennevinsforbud. Mowinckel gikk for øvrig av bare noen dager senere, sammen med sine kolleger i Venstre-regjeringen ledet av Otto Blehr. Dette var den

andre regjering som falt på grunn av behandlingen av alkoholimporten til landet. Det skulle bli problemene med å få til en ordning med Portugal som ble denne regjerings bane.

Nå ble det Høyres Otto B. Halvorsen som overtok statsministerstolen. Sammen med de Frisinnede dannet han raskt regjering. Han fremmet ganske umiddelbart, og til Tidens Tegns glede, forslag for Stortinget om å oppheve hetvinsforbudet. Dette gled raskt igjennom og ble vedtatt den 16. mars. Dermed var det vedtatt et delforbud som skulle komme til å skape komplikasjoner, både for de som skulle påse at reglene ble overholdt og for de som mistet noen av sine argumenter for totalforbud. Tidens Tegn noterte⁷⁷ at det var de store nasjonale og økonomiske interesser som denne gangen vant over de vanlige partivoteringene.

Da Halvorsen ikke lenge etter døde, måtte de frisinnedes veteran Abraham Berge i ilden som statsminister for en ny regjering med Høyre, sterkt hyldet av Tidens Tegn. Men også han måtte kaste kortene på grunn av forbudssaken. Han ville få avgjort forbudets avvikling i Stortinget og stilte kabinettsspørsmål på det i juli året etter. Berge fikk ikke det ønskete resultat og måtte gå. Mowinkel ble ny statsminister. Han lovet å arrangere ny folkeavstemning i neste stortingsperiode, det vil si i 1926. Denne ble avholdt i midten av oktober. Til manges overraskelse vant nei-siden med 55,7 prosent, etter å tapt med ikke mindre enn 36 prosent nei mot 64 prosent ja syv år tidligere. Seiren ga et flertall på mer enn 100 000 stemmer mot forbud. «En stor dag» kunne Tidens Tegn fastslå.⁷⁸ Men avisen ga seg ikke med det. Det gledeligst med folkeavstemningen var ikke

ophævelsen av brændevinsforbudet – saa nedværdigende og uhumsk det var. Det glædeligste er forvisningen om, at den sunde fornuft her i landet ikke er avgaat ved døden ...

Avisen hevdet at det var

litt av et oprør vi har oplevet – ikke bare mot forbudet, men mot partifordommene, mot bedehuskristendommen og mot politikussene med.

Det norske folk hadde funnet tilbake til seg selv, kunne Tidens Tegn fastslå. Avisen fant det også velgjørende å tenke på at forbudet hadde kommet ut av politikken. Nu slapp man å snakke om brændevin ved alle livets anledninger. Edrulighetsarbeidet skulle nu legges der hvor det hørtes hjemme i et kulturfolks liv – det personlige ansvar. Det aller beste var at det politiske hykleri nu hadde fått et grunnskudd. Nu kunne folk som hadde godt humør slippe å nekte seg adgangen til en dram. I sannhet en stor dag, kunne Tidens Tegn triumferende avslutte lederen slik den startet.

I kampen mot forbudet spilte Tidens Tegn en ledende rolle. Men avisen var ikke alene. Dagbladet, Bergens Tidende og Aftenposten var blant de aviser som kjempet mot forbudslinjen. Fuglum hevder i sin bok⁷⁹ at pressen var «utvilsomt en av de faktorer som bidro til den oppsiktsvekkende overvekt av nei-stemmer.»

8.9 Norgesvelde

I arven fra faren ble det hos Rolf Thommessen inkludert en interesse for det som Olav Thommessen lot kalle «Norgesvelde». Dette var en interesse for, og ikke minst sterke meninger om, de gamle norrøne besittelser som Norge under marsjen inn i fremtiden hadde mistet herredømmet over. Tidens Tegns spalter var åpne for innlegg, referater, og kraftfulle kommentarer om emner som dreiet seg om Island, Færøyene, Orknøyene, Shetland og Grønland. Omtale av Herjedalen og Jemtland, sammen med omtale om Båhuslen, manglet merkbart fra denne listen over posisjoner som engang, ifølge gammelredaktøren i hans tid i både Verdens Gang og i Tidens Tegn, hadde gjort vårt land stort og betydningsfullt. Tidens Tegn fulgte denne linjen også under Rolf Thommessens ledelse.

Det var særlig to områder som etter hvert fikk den største oppmerksomheten i Tidens Tegn. Det var danskenes

voksende interesse for den lille færøiske nation som ved skjæbnens lunefulle spill er blitt en del av Danmarks rike⁸⁰

Rolf Thommessens store Collin Archer-skøyte «Havfruen II» hadde ført seileren og redaktøren til Thorshavn på Færøyene i 1924. Ifølge danskene⁸¹ var slett ikke dette en tilfeldig seiltur. Her hadde Thommessen knyttet nære kontakter med lederen for det færøyske selvstendighetsparti, kongsbonde Joannes Paturson. Tidens Tegn ble etter dette et ivrig talerør for det avisen kalte «denne gren av den norrøne folkestamme».⁸² I lederartikkelen i 1925 henledet Tidens Tegn oppmerksomheten mot den uenighet som ifølge avisen ble sporet i den Stauningske regjering i København. I forbindelse med et nylig avhold dansk regjeringsbesøk på øya ble det reist spørsmål om hvorfor det var utenriksministeren som representerte regjeringen og ikke innenriksministeren. Var Danmark i ferd med å løse opp båndene og gi Færøyene større selvstyre? Dette var en tanke som Tidens Tegn så absolutt bifalt. At den danske regjeringen benektet at det lå slike tanker bak besøket, gjorde lite inntrykk i avisen. Særlig ikke fordi nasjonalistiske krefter i Danmark frydet seg så sterkt over at utenriksministeren måtte utdype benektelsen. Han understreket at regjeringen uten forbehold fastholdt fellesskapet mellom Danmark og Færøyene i alle forhold, i lovgivning som i språk. Et dansk nasjonalistblad skrev, ifølge Tidens Tegn,⁸³ at «nu hadde 'de færøiske danskeøtere og deres norske bakmænd' faat den avrøfling de trængte.» Tidens Tegn ble oppfattet som en av disse bakmenn.

Det andre område i det gamle Norgesvelde som Tidens Tegn omfattet med spesiell interesse, var Grønland. I en artikkel i mai 1927⁸⁴ dukket dette landområde opp i forbindelse med noen «innrømmelser» de færøiske fiskerene hadde oppnådd.

Selv om disse inndømmelser foreløpig ikke er store, skyter de dog den første breche i den mur, som hittil har omgitt Grønland, og den tid kan imøtesees, da den danske monopolhandel vil tilhøre historien.

Tidens Tegn unnet «vore stammebrøder paa Færøene alt godt». De var også glade for å kunne slå fast at

de neppe hadde opnaadd at faa sin havn paa Grønland, hvis ikke spørsmålet hadde været reist i Norge. Det kan ogsaa være, at de i vel saa høi grad kan takke N o r g e s vennskap som Danmarks for den endrede holdning, de danske politikere i den siste tid har indtat overfor Færøene.

Tidens Tegn slo fast at Norges vennskap ikke ville hindre at vårt land også måtte ta vare på sine egne interesser. Disse interesser krevde at også Norge fikk anledning til å etablere fangststasjoner på Grønland.

Vi maa ha et fast tilhold paa Grønland, hvis det overhodet skal bli tale om et norsk Grønlandsfiske og vi mener, at vi historisk og reelt indtar en særstilling, som gjør kravet berettiget.

Ved avslutningen på Rolf Thommessens første ti år som redaktør ble dette Tidens Tegns siste ord i denne saken. Men det skulle vise seg at nettopp Grønlandssaken var i ferd med å utvikle seg til en verkebyll i forholdet mellom Danmark og Norge i Rolf Thommessens neste – og siste – ti år på redaktørkrakken.

8.10 «Luftseilads»

I gjerning og ord har «Tidens Tegn» søkt at vække interessen for flyvning i Norge, – ikke minst for vort forsvars skyld. Med glæde har vi derfor ogsaa sæt sjøoffiserenes tiltak til at skaffe marinen et aeroplan og den støtte det synes at skulle faa i almenheten. Selvfølgelig skal bare norske officerer flyve over norske fæstninger og krigshavne. Men la dem saa faa

noget at flyve med. La os faa n o r s k flyvning jo før jo heller. Bidrag til marienens aeroplan kan tegnes i vort blads ekspedition⁸⁵

Det var under Olav Thommessen at Tidens Tegn utviklet sin interesse for «luftseilads». Kanskje influert av brorens sønn Thomas, som ble sjøoffiser i 1904. Nevøen ble den syvende norske miltærflyveren, etter senere flykjendiser som Sem-Jacobsen og Dons,⁸⁶ med eksamen som marineflyver hos firmaet Rumpler Taube i Johannisthal ved Berlin i 1913. Tidens Tegn dekket detaljert alle flyoppvisninger som fant sted i Norge fra 1909 og utover. Flyvende utlendinger, som svenske baron Cederstrøm og franske Chevilliard, ble forbilder i avisens redaksjon.⁸⁷ Da «Aktie-indbydelse for dannelse av Norsk Flyveselskap»⁸⁸ ble offentliggjort i 1912, var Rolf Thommessen en av innbyderne. Disse hadde på forhånd tegnet seg for 95 aksjer.

Under begrepet «luftseilads» blir her også lagt «polarflyving». Det var Norsk Luftseiladsforening,⁸⁹ med Rolf Thommessen som formann, som i stor grad støttet Roald Amundsens pol-flyvinger og som introduserte helten av Uranienborg i Svartskog ved Bunnefjorden for samarbeidspartneren som senere ble rival: Umberto Nobile. Oppgaven som formann i Luftseiladsforeningen var meget krevende og kostet både Tidens Tegn og sannsynligvis⁹⁰ også familien store beløp. I brev til Norsk Rikskringkasting,⁹¹ da han i 1939 søkte på den ledige stillingen som kringkastingssjef, fremhevet den da avgåtte redaktør disse ekspedisjoner som betydelige økonomiske foretagender. I tillegg henviste han til

den øvelse jeg måtte ha som administrator og økonom har jeg særlig fått anledning til å utvikle som administrerende direktør for «Tidens Tegn»,

henviste han også til Luftseiladsforeningen. Han skrev:

Som formann i Norsk Luftseiladsforening hadde jeg den administrative ledelse av forberedelsen av disse ekspedisjoner, som kostet meget store beløp og skapte innviklede opgaver.

Det var samarbeidet med Roald Amundsen som ble Luftseiladsforeningens store prosjekt og som ga både Rolf Thommessen personlig, og Tidens Tegn som aksjeselskap, store utfordringer.

Samarbeidet med Amundsen startet imidlertid i god tid før noen hadde tanker om hverken Luftseilads eller polflyvinger. Allerede i februar 1912⁹² kunne Tidens Tegn således annonsere at avisen hadde

sluttet kontrakt med Roald Amundsens representant, hr. Leon Amundsen, om retten til at offentliggjøre de første meddelelser fra den norske sydpolekspedisjonen.

Den første verdenskrigen førte til et gjennombrudd for tanken om at også mennesker burde kunne fly i luften. De krigførende parter bygget de første jager- og bombeflyene. Stormaktene investerte penger og forskning i ønsket om å ta ledelsen i kampen om luftrommet. Dermed ble det i stadig videre kretser skapt interesse for bruk av fly på stadig flere praktiske områder. Tiden Tegn var blant de første som så de muligheter som lå i flyvemaskinen. Avisen refererte detaljert fra flyoppvisningene som fant sted i Oslo-området allerede før Første verdenskrig.

Roald Amundsen ble en pioner i bruken av fly i forskningens tjeneste. Han fikk ideen om å nå den Nordpol Fridtjof Nansen aldri nådde, ved hjelp av flybåt. Hans kongstanke ble at han skulle bli førstemann på begge Polene. For å klare det måtte han bygge allianser. En av alliansepartnerne ble redaktør Rolf Thommessen. Dermed også Tidens Tegn, sammen med andre støttespillere. Alle falt for tanken om å nå Nordpolen med fly. Det rådet imidlertid bekymring for at Amundsen alene ikke skulle klare å holde styr på økonomien til et så stort prosjekt. Amundsens alminnelig kjente dårlige økonomi talte for å skille Amundsen fra prosjektets økonomistyring. Sponsorene startet et eget selskap til å påta seg det økonomiske og administrative ansvaret for turen til Nordpolen. Det var her Rolf Thommessen med Tidens Tegn kom inn.⁹³ Avisen ble en viktig faktor i presentasjonen av ekspedisjonsplanene.

Dette styrket den almene interesse og gjorde det lettere å skaffe økonomiske bidrag. I tillegg til å lede avisens engasjement i polekspedisjonen, påtok Thommessen seg også det administrative ansvaret for hele prosjektet.

Det sterke Thommessen-engasjementet skapte imidlertid flere problemer enn gleder for både Tidens Tegn og for redaktøren personlig. Et problem var kampen mellom de sterke personligheter innenfor ekspedisjonens fire vegger. Dette har Tor Bomann-Larsen beskrevet i sin biografi om Roald Amundsen.⁹⁴ Verre – for Tidens Tegn – var det at konfliktene ble så store, og nasjonalhelten Amundsen så sur, at avisen følte seg tvunget til å ta stilling til de mest kontroversielle sidene til polfarerens handlinger. Bomann-Larsen forteller at de «siste dagene av mars 1926 skulle bli ytterst rike på intrigante oppgjør private og nasjonale utspill».

Administrasjonsleder Thommessen gjorde så godt han kunne for å roe gemyttene. Resultatet ble imidlertid ikke det beste. Roald Amundsen var kjent som en notorisk krangelfant med en svært selvhvedende personlighet. Da han i slutten av året 1926 meddelte pressen at han den 29. juli hadde brutt kontrakten med «Norsk Luftseilasforeningen A.S for Amundsen-Ellsworths polflyvning 1925», fant foreningens arbeidsutvalg det nødvendig å belyse forholdet sett fra foreningens side. Noe den helst «i hr. Amundsens egen interesse hadde haapt at kunne holde for os selv».

Komiteens medlemmer var, i tillegg til den administrative leder Rolf Thommessen, major Johan Sverre og Alf B. Bryn. Redegjørelse ble stort slått opp i Tidens Tegn den 4. desember. Ut fra «Thommessens sans for rettferdighet»⁹⁵ refererte avisen de tre komite-medlemmers redegjørelse in extenso. Det var ikke mulig å benekte at Amundsen hadde brutt en juridisk bindende kontrakt. Denne ble referert i detalj.

«Norsk Luftseilasforening A.S. for Amundsen – Ellsworths polflyvning 1925» var den økonomiske og administrative leder for de to siste ekspedisjoner hvor Amundsen deltok. Amundsen var, ifølge kontrakt undertegnet våren 1925 og fornyet 15. august samme år, ansatt som leder av polflyvningene. Ifølge paragraf tre i denne kontrakten

forplikter Roald Amundsen sig at følge selskapets instruktioner med hensyn til indtægtsgivende virksomhet av enhver art i forbindelse med polflyvningen og la indtæktene ved saadan virksomhed indgaa i selskapets kasse. Denne forpliktelse gjælder indtil 2 aar efter polflyvningens avslutning. Til saadan indtægtsgivende virksomhet hører ogsaa publikationer – derunder saavel billeder som teksts – om og fra polflyvningen i bokkform, i aviser og tidsskrifter. Han forplikter sig til at medvirke ved den officielle populære beretning om polflyvningen, til hvis udgivelse selskapet faar eneret.

Luftskipet «Norge» kunne aldri hverken ha kommet i luften, enn si være først over Nordpolen, uten de store bidragene som ble ytet fra Italia. Dette var et ubestridelig faktum, hevdet Tidens Tegn, som dannet grunnlaget for den kontrakt Luftseilasforeningen undertegnet med den italienske regjering 1. september 1925. I denne kontrakten fremgikk det at Italia skulle stille til ekspedisjonens disposisjon en offiser som luftskipets fører, og fem luftskipsspesialister. Amundsen var helt innforstått med disse kontraktene og hadde bekreftet denne forståelse både skriftlig og muntlig. Ekspedisjonens problem ble imidlertid at Amundsen bare

betraktet overenskomsten som en tidsbegrenset formalitet, et kunstgrep som ble benyttet for endelig å få luftskipet nordover,⁹⁶

slik Bomann-Larsen forklarte situasjonen. I den rettslige redegjørelsen Rolf Thommessen i etterkant la frem, ble situasjonen bekreftet slik:

Det som skapte striden, er intet annet enn det ømtålige og vanskelige forhold, som alltid vil være tilstede mellem en usakkyndig leder og en sakkyndig kommandant og som ble tilspisset ved det faktum at ferden ble vellykket.⁹⁷

Utad var Roald Amundsen en folkehelt. Han ble førstemann på Sydpolen og slo konkurrenten Scott med flere uker. Det at han også ble den første som kom til Nordpolen – riktignok bare i luften – bygget opp omkring mannens heltestatus hos den norske befolkning. Tidens Tegn's problem ble at denne status også fantes blant avisenes kjøpere. Redaktør Thommessens ledelse av Luftseilasforeningen ble et problem for avisen. Ved å trykke arbeidsutvalgets redegjørelse, som slo fast at Amundsen eklatant hadde brutt alle inngåtte avtaler, og på samme tid frifant italieneren Nobile, gjorde redaktøren sin avis svært upopulær. Dette gikk hardt ut over Tidens Tegn.⁹⁸ Norland skriver i sin bok⁹⁹ at avisen måtte opprette et eget kontor for å avlaste køen av folk som ville si opp sitt abonnement.¹⁰⁰

For Thommessen og Tidens Tegn ble det en mager trøst at redaktøren i 1934 ble utnevnt til æresmedlem av Norsk Aero Klubb, som senere ble Luftseiladsforeningens mer moderne navn. Thommessen,

der som formann i Norsk Luftseilasforening mer enn noen annen hadde æren av at Roald Amundsens to polflyvninger kom istand,¹⁰¹

var i godt selskap. Tre andre ble æresmedlemmer på samme tid. Dette var flypioner og major Einar Sem Jacobsen, kaptein Dons som var den første nordmann som fløy her i landet, og Lincoln Ellsworth for hans store bidrag til Roald Amundsens polferder. Amerikaneren, som hadde allerede i 1925 var blitt utnevnt til kommandør av første klasse av St. Olavs Orden, mottok senere ordenens storkors for sin innsats i «Norge»-ferden.¹⁰² Rolf Thommessen ble også velsignet med ordner, både norske, skandinaviske og fra Nobiles Italia.

8.11 Aksjeselskapet Tidens Tegn

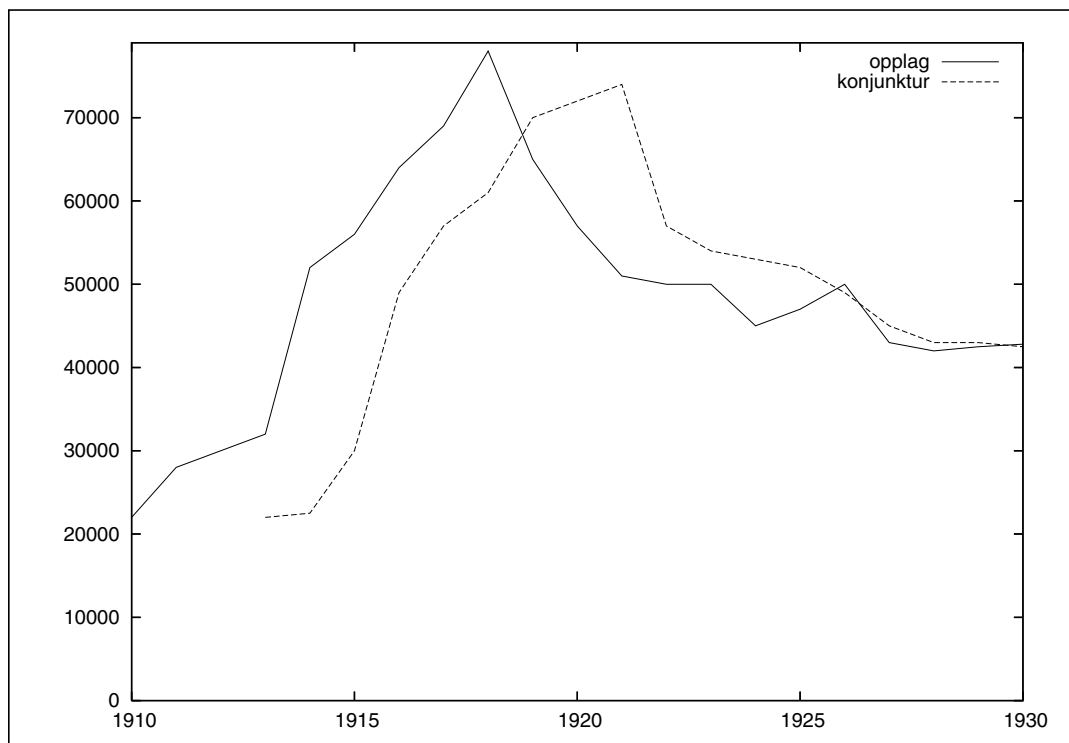
Den 1. august 1927 var det på dagen ti år siden Olav Thommessen til alles overraskelse trakk seg tilbake fra sjefsjobben i Tidens Tegn. Han overlot ansvaret til sønnen Rolf, som, tilsynelatende sammen med den to år yngre broren Bjørn, skulle styre skuten videre.

8.11.1 *Opplag*

I avisenes verden er det opplagene som er det aller viktigste. Det er hvert eneste eksemplar av dagens solgte utgave som gir penger i kassen. Fra de som betaler sin faste abonnementsavgift, og fra de som kjøper avisen fra kiosker eller løssalg fra gatenes avisgutter. Opplagene har også en annen, kanskje nesten like viktig oppgave: de gir annonsørene en god grunn til å kjøpe annonseplass. Jo større opplag jo større spredning til flere mennesker av annonsørenes budskap.

I august 1927 hadde sjefredaktør Rolf Thommessen styrt skuten i 10 år. Det var da han tillot seg å klinke til ved å hevde, med kjempebokstaver over første side, at nu var avisen blitt Norges største. Det skulle imidlertid vise seg at påstanden mer var et utslag av redaktøren's våteste drømmer enn basert på de harde fakta. Han måtte erkjenne at han nok hadde tatt munnen litt for full. Tidens Tegn og Rolf Thommessen måtte bite i det sure eplet og heller komme tilbake når godt arbeid viste enda bedre resultater.

På slutten av 1932¹⁰³ presenterte Tidens Tegn en kurve som viste opplagsutviklingen fra 1910 og frem til dette året. I 1918 viser kurven at ikke mindre enn vel 70 000 aviser ble solgt hver dag i desember det året. Deretter sank opplaget påtakelig. Til 60 000 i 1919 og så stadig nedover de nærmeste årene. Vel 50 000 i 1922, 46 000 i 1924, og 44 000 i 1927. Under Rolf Thommessen hadde således opplaget blitt redusert fra 70 000 til 45 000, eller med 25 000 eksemplarer. Dette er en nedgang på 35 prosent. Oppstillingen nedenfor viser imidlertid at de økonomiske resultater tilsynelatende og i denne perioden ikke ble særlig påvirket av nedgangen.

Det kan bare spekuleres over årsaken til denne formidable opplagsnedgang. Ut fra mye velvillig omtale av Rolf Thommessen i forbindelse med hans 50-årsdag, og nekrologer ved hans død i 1939, er det meget som tyder på at han var en glimrende journalist, god arbeidsleder og en innovativ skaper av en moderne avis. Ord som «pioner i moderne avisteknikk her i landet»,¹⁰⁴ «ingen norsk journalist har gjort en større innsats for moderniseringen av norsk presse»,¹⁰⁵ «en journalistisk begavelse»¹⁰⁶ forteller om hans kvalifikasjoner som redaksjonsleder i Tidens Tegn. Det burde derfor ikke være urimelig å anta at nedgangen i opplag, og i annonsesalg slik nedenstående oppstilling viser, i stor grad skyldes de dårlige tidene landet var rammet av. Bedriftene hadde mindre penger til annonsering, og kjøperne hadde mindre penger å sette av til aviskjøp. Likevel virker det som om avisens økonomiske resultater holdt seg.

8.11.2 Annonser

De dårlige tidene for kongeriket Norge avspeilet seg i annonsetilgangen. Forholdet mellom tekst og annonser sier noe om avisens inntjening. Slik som gamle Olav lærte av herr Madsen i 1910, og Rolf av Joakim Lehmkühl i årene etter 1936. Det blir mer penger i kassen jo flere annonser det er i forhold til teksten. Ordet «reglement» fikk en ny mening for Thommessenene etter diskusjonene med de andre aksjonærene.

Annonsetilgangen i de syv årene av Rolfs første tiårsperiode viser en litt nedadgående tendens. Tallene¹⁰⁷ for årene 1925, 1926 og 1927, for henholdsvis mai og november, gir svar på spørsmålet om

hvor stor prosent av avisens totale antall sider var annonser. Tabellen viser den totale antall annonsesider for den utvalgte måned, og det totale antall tekstsider. Resultatet viser til slutt hvor mange prosent av avisens totale antall sider som var tekster som kostet penger.

Tabellen viser hvor mange prosent av avisens totale antall sider som var annonser, hvert år i henholdsvis mai og november:

År	Mai	November
1920	82	67
1921	47	44
1922	44	42
1923	49	51
1924	47	44
1925	47	44
1926	38	39
1927	40	37

Tabellen under viser hva slags utslag disse tallene gjorde på de økonomiske resultater.

8.11.3 Økonomi

I aksjeselskapenes formelle verden er det bunnlinjen som avgjør en bedrifts liv eller død. Tjenes det penger eller tapes det penger? Eller byttes det penger?

Likningsprotokollene i Kristiania/Oslo forteller om hva slags beløp som danner grunnlaget for innkrevd skatt. For Tidens Tegn viste tallene fra skattelikningen at avisen var en god forretning til langt inn i tyve-årene. Ikke så bra som annonseavisene Aftenposten eller Morgenposten, men milevis bedre enn for de to andre meningsavisene Dagbladet og Morgenbladet.

Inntekter for årene 1920–1927:

År	Tidens Tegn	Dagbladet	Morgenbladet	Aftenposten	Morgenposten
1920	137 690	0	56 032	488 200	220 787
1921	151 450	0	0	318 100	222 470
1922	202 330	0	0	413 200	234 040
1923	0	0	0	714 600	0
1924	228 540	0	11 380	429 200	394 980
1925	161 090	0	23 550	228 000	446 130
1926	112 100	0	19 710	149 000	434 820
1927	92 630	8 080	0	321 800	427 570

Formuesutviklingen bekrefter de samme tendenser som inntektene, vist over.

År	Tidens Tegn	Dagbladet	Morgenbladet	Aftenposten	Morgenposten
1920	372 000	126 000	546 000	848 000	1 605 000
1921	373 000	128 000	375 000	782 000	1 608 000
1922	458 000	371 000	367 000	821 000	1 634 000
1923	517 000	321 000	402 000	1 282 000	1 656 000
1924	59 000	256 000	385 000	1 328 000	1 659 000
1925	438 000	241 000	406 000	813 000	1 881 000
1926	455 000	267 000	422 000	319 000	1 851 000
1927	92 630	237 000	337 000	635 000	1 591 000

8.12 Det første tiår

Rolf Thommessens første tre årene som ansvarlig leder i Tidens Tegn var preget av oppgangstider i Norge. Tidene var derimot ikke preget av store politiske utspill. Det var forskjellige meninger og prioriteringene partiene imellom om hva slags løsninger som burde velges, men det ble ikke lansert noen store og splittende politiske saker. Tidens Tegn gikk fremover både i opplag og økonomiske resultater. Kravene til vanskelige økonomiske prioriteringer var enda ikke kommet på bordet.

Nedgangstidene i Norge satte for alvor inn i 1921. Likevel viser tallene at det først i 1926 ble antydninger fra inntektene om at noe var på gang. En reduksjon av inntektene på mer enn en tredel fra 1925 til 1926 burde ha fått klokken til å ringe, spesielt når det var alminnelig kjent at landet slet økonomisk. Det fulgte en ytterligere nedadgående tendens de påfølgende årene. Annonseinngangen i disse årene viste også en nedadgående tendens. Variasjonene på formuesiden er ikke så enkle å tyde. Det kan være regnskapsmessige variasjoner som er grunnen til de påtagelige formuesforskjellene for 1924 og 1927 fra de andre årene.

Tidens Tegn var en vel fungerende, ledende politisk storavis i Norge i 1927. I forhold til de to andre meningsavisene i hovedstaden lå den milevidt foran i opplag og inntekter. Bunnlinjen viste solide resultater. Men det var oppstått faresignaler de siste årene. Politikeren Rolf Thommessen, Frisinnede Venstres organisasjonsmessige leder, hadde valgt bort samarbeidslinjen med sitt eget partis parlamentarikere i kampen for å løsrive partiets organisasjonsmessige tilknytning til Høyre. Formen disse aktiviteter fikk, gjorde at Thommessen ble meget upopulær i sitt gamle samarbeidsparti Høyre. Ved at han, som i hele sin virksomhet i Tidens Tegn ustoppelig og ved alle tenkelige anledninger hadde prediket borgerlig samling, nu slo hånden av denne samling for å gå sin egen vei frem mot det han selv definerte som det samme målet. Oppmerksomheten må rettes mot redaktørens evne til å vurdere hva slags konsekvenser hans virksomhet fikk for hovedideen borgerlig samling. For sitt eget parti, for Tidens Tegn, og for ham personlig. Fyndordene til gammelredaktøren fra slutten av det foregående århundre hang åpenbart fortsatt igjen. Bladet han ledet var «ikke Organ for nogetsomhelst uden for sin egen faste Overbevisning om, hvad der tjener det nationale og demokratiske Fremskridts Sag». Det virket som om det var i Rolf Thommessens hode at bare hans egen faste overbevisning som kunne være ledestråden for hans agering på de forskjellige arenaer. Det kan også virke som om han manglet innsiktsfulle samtalepartnere, som kunne ha hjulpet ham til å se andre sider enn sin egen, når beslutninger med store konsekvenser skulle tas.

8.13 Styret

Oppmerksomheten må rettes mot bedriftens øverste organ, styret, og den personalpolitikk bedriften, bevist eller ubevisst, slo inn på. Styrets sammensetning finnes, sirlig skrevet inn i Kristiania Handelsregister den 5. april 1911:

I henhold til lov av 19.juli 1910 § 103 anmeldes til firmaregisteret det ældre uansvarlige selskap «Tidens Tegns interesseselskap ltd», hvilket navn ved generalforsamlingen igaar er forandret til «Aktieselskapet Tidens Tegn» Vedlagt tillater jeg mig at oversende utskrift av generalforsamlingen av 30. mars 1911, hvordi findes indtatt fornødne legitimation for bestyreren samt selskapets vedtægter. I henhold til disse vedtægter anmeldes: Selskapets formaal er at utgi et dagblad i Kristiania under titel «Tidens Tegn». Selskapets forretningskontor er i Kristiania. Aktiekapitalen er kr. 250.000,- fordelt på ti aktier, lydende på navn og tidligere fullt innbetalt til Tidens Tegns interesseselskap ltd. Aktiene kan ikke frivillig overdrages eller pantsættes uten av samtlige aktier og forøverig gjælder med hensyn til overdragelse av aktier de vilkaar, som er fastsat i lovens §§ 3 – 4. Bekjendtgjørelser til medlemmer sker ikke i offentlige tidender. Selskapets styre bestaar av selskapets formand: Redaktør Olav Anthon Thommessen, Drammensveien 42, med suppleant dr. Rolf

Thommessen, Bærum. Ifølge lovens § 5 er redaktør O.Thommessen berettiget til at fungere som selskapets formand, saalenge han er chefredaktør for bladet «Tidens Tegn». Selskapet forpliktet ved formandens underskrift. Disponent Ragnvald Schack har selskapets prokura.

Den 1. august 1917 sluttet Olav som redaktør, men ikke som ene-styre. Det gjorde han først 3. mars 1919. I hans sted ble valgt redaktør Rolf, med lillebror cand.jur. Bjørn Thommessen som suppleant. Storebror Rolf var nå enerådende administrerende direktør, ansvarlig redaktør og selskapets enestyre. Bjørn var redaksjonssekretær, slik det fremgikk på listen inne i avisen over personalets telefonnummer. Ikke før i 1930 kom det et nytt styremedlem. Det var skipsreder Rudolf Olsen fra Fred.Olsen-rederiet. Hans erfaring fra pressen var som styremedlem i Verdens Gang i 1913, da noen shipping-folk skulle forsøke å redde Madsens Verdens Gang fra konkurs. Da Tidens Tegns mangeårige administrative leder Sigurd Iversen som 55-åring sluttet i 1927, ble denne stillingen besatt av Rolfs eldste sønn Gunnar.

Hvordan kan det tenkes at styret i Tidens Tegn fungerte i de første ti årene av Rolf Thommessens regjeringstid i foretakende? Som tidligere nevnt, med senior, faren til «guttene» Rolf og Bjørn, avisens grunnlegger og kongen på haugen i den norske presseverden, som styrets formann de første syv årene av bedriftens levetid. I denne perioden var eldstegutten Rolf suppleant, det vil si varamedlem til det styret som bare besto av faren alene. Rolf hadde kastet sin lovende kunsthistoriske karriere på båten for å hjelpe sin far i den vanskelige situasjonen som hadde oppstått, da faren tok med seg brorparten av staben hos sin arbeidsgiver for å starte sin egen avis. Og minstegutten Bjørn, som ifølge Hølaas¹⁰⁸ helst ville ha vært jekteskipper på Svelvikstrømmen, med på lasset som suppleant.

Hypotesen er at styret ikke på noen måte fungerte slik det var vanlig i aksjeselskaper med mange aksjonærer. Dette kan forklares med at det ikke var andre aksjonærer enn familien på begge sider av guttenes foreldre Olav og Helga. Men i denne hypotese ligger det også en annen forklaring. Denne bygger på herrenes store tro at deres «egen faste Overbevisning» var den eneste salige. De kan ha følt at de ikke hadde behov for andre styremedlemmer, med egne meninger fra egne erfaringer, fordi de, bevisst eller ubevisst, var så faste i troen på sin egen ufeilbarlighet?

Avhandlingens hypotese er at dette styret bare fungerte som en ren formalitet, for å leve opp til handelsregisterets krav til at aksjeselskaper må ha et ansvarlig styre. Det er ikke kjent at det forelå andre vedtekter enn de som er nevnt over, for nye aksjonærer kom inn utenfra i 1930. Styremøter ble aldri formelt innkalt. Hvorfor skulle de det, når familiemedlemmene likevel traff hverandre enten hver dag på jobben eller ofte hjemme hos hverandre til oksestekmiddagene? Da snakket noen sammen. Men far var far. Bjørn «følte seg overflødig spak overfor den gamle og sto nærmest skolerett for ham, selv etter at han var blitt 50 år», ifølge Hølaas.¹⁰⁹ Rolf nærte også stor beundring for faren, slik han ga uttrykk for i en hyllingsartikkel til faren:¹¹⁰

Andre kan uttrykke sin lykkeønskninger med større frihet, men ingen med større inderlighet og dypere takknemlighet enn vi.

Mellom storebror Rolf og Bjørn hersket det aldri noen tvil om hvem som var sjefen. Bjørn beskrev¹¹¹ selv sin beundring og sine gode følelser for broren:

Ha takk for alt hva du har vært for meg, helt fra våre guttedager. Takk for all hjelp og støtte, takk for alt godt du har lært meg, og takk for den større glede jeg fikk av mitt arbeide siden det ble samarbeid med deg.

Thommessene var kanskje ikke velsignet med virkelig motgang. Velsignet med omgivelser som satte foten ned, banket i bordet, slo fast at «hvis ikke, så ...». De var tvert imot utsatt for betydelig medgang. Da den gamle ugle ikke orket å høre på det han oppfattet som maset til storaksjonær Madsen om større inntjening, og til større makt til det aksjonærvalgte styret, laget han like godt en ny avis. Som gikk veldig godt fra første dag. Hva slags lærdom fikk herrene av denne begivenhet? Kanskje at «vi har rett». Og hva slags erfaring i å takle andres meninger satt Rolf med da han overtok

i Tidens Tegn? At han, som nevnt før, ikke fikk stillingen som Nasjonalgalleriets første direktør kan neppe ha gitt ham den store motgangs erfaring. Til det var han, med sine bare 30 år, en for stor outsider i forhold til han som fikk jobben, den mer enn ti år eldre, og langt mer erfarne museumsadministrator fra det Nordenfjeldske Kunstsindustrimuseum i Trondheim, Jens Thiis.

Rolf Thommessen fløt på medgangens ofte forræderiske bølge. Fra foreldrenes trygge, sikre og uhyre inspirerende miljø, med de mange sterke og innsiktsfulle personligheter i vennekretsen. Rikt gift, kone som elsket ham, barn som ikke stilte vanskelige spørsmål. Diktatorisk myndighet på sin arbeidsplass og sin fars gener om «sin egen Overbevisnings» gjennomslagskraft. «Jeg går rett på, samma hvem jeg støter på» kunne lett være hans devise. Det må reises spørsmål om ikke «power corrupts, absolute power corrupts absolutely» også gjaldt i Tidens Tegn.

I denne periode av Tidens Tegns liv var det Rolf Thommessen som spilte hovedrollen gjennom hver eneste akt. Men rampelyset må også rettes mot faren. Norsk presses største mann, småbrukersønnen som slo seg opp ved å gjøre arbeidsplassen sin til landets ledende politiske organ. Mannen som boltret seg med rasende fiender og beundrende venner og som svang seg opp til landets absolutte ledersikt. Til dette krevdes de største mengder selvtillit, lynende skarp intelligent, en utrolig stå-på-vilje og en hud som til tider måtte være tykkere enn elefantens. Rolf og Bjørn, sammen med lillesøster Ellen, vokste opp med ham ved middagsbordet, som rollemodell, som avsender av spennende brev til barna, som rådgiver og samtalepartner. Hva slags spor setter en far som er så inderlig overbevist om at det bare er hans «egen overbevisnings» gjennomslagskraft som teller?

Hvorfor begynte Rolf å studere kunsthistorie? Av sannsynligvis samme grunn som de fleste andre studenter har når de tar fatt på et studium: Han var interessert i faget. For Rolfs vedkommende sier også valget av studiet ganske mye: Han hadde ikke til hensikt å bli journalist. Søknaden til Nasjonalgalleriet, datert da farens strid med Olaf Madsen var i full gang, bekrefter dette. Hva med Bjørn? Hvorfor begynte han å studere jus, slik som faren hadde gjort? Lå det en interesse for jus, eller var dette et slags altmuligfag som kunne være kjekt å ha? Eller fordi fetteren Øystein Thommessen,¹¹² 23 år i 1910, var i gang med en lovende jurist-karriere som kanskje sendte fristende ideer til Bjørn om et yrke som advokat?

Da Olav Thommessen så Olaf Madsen i hvitøyet og sa opp sin stilling som redaktør i Verdens Gang og på samme tid annonserte at han ville starte en konkurrerende avis, må han ha sent sterke signaler til sine to sønner om at nu trengte han hjelp. Guttene måtte trå til, slippe det de hadde i hendene og støtte opp om faren i hans viktige kamp «for ytringsfriheten», slik han likte å presentere det. Og som hans pressekolleger utvidet til «kamp mellom hodet og portemonéen». Guttene slapp det de hadde i hendene. Rolf med en meget lovende fremtid som kunsthistoriker og en fast forskerstilling ved Universitet i Kristiania. Bjørn var nyutdannet jurist og forlot dette yrket for å hjelpe til i den nye avisen. Var det en lykkelig løsning for en sønn som var vant til å stå skolerett for faren, ikke bare som barn og ung men helt frem til sin død vel 50 år gammel?

Hva slags press, bevisst eller ubevisst, ble lagt på sønnene? Var farens ord en lov? Skulle slekt følge slekters ledd, nu da faren hadde kommet på toppen av det norske sosiale hierarki? Hva slags forutsetninger hadde en som hadde viet mye tid, oppmerksomhet og interesse for kunsthistorie til å drive en avis? Og hva slags lyst hadde han til å slippe, for evig og alltid, den åpenbart lovende fremtid han hadde som kunsthistoriker, for å følge farens behov for hjelp? Hvorfor sto ikke Bjørn opp og sa at han heller ville bli jekteskipper på Svelvikstrømmen, slik han fortalte Odd Hølaas mange år senere?

Tidens Tegn sto frem som en slags fugl Fønix i den norske presseverden – og som et aksjeselskap som skulle betale sine regninger med de inntektene som dryppet inn. I ledelsen plasserte gründeren seg selv, og så eldste sønnen. Da det ble plass, lot faren også den andre sønnen få en lederstilling, rett under storebroren. Da Rolfs barn begynte å bli voksne, fulgte Rolf familietradisjonen: i bedriften er det plass til barna. På toppen av bedriften. Først eldstesønnen Gunnar, så yngstesønnen Olaf. Lå det noen valgmuligheter hos disse, eller var det bakt inn i deres fremtid at i Tidens Tegn var det ikke bare plass, men også en lederstilling alltid ledig, til kjekke

gutter? Ikke bare ledig, men forventet fylt av familiens guttebarn? Hva slags ansvar ble lagt på denne tredje generasjon i familien Thommessen, når det gikk utfor bakke og kravene til å håndtere næringslivets finurligheter ble stadig strengere?

Olav Thommessen hadde satt på sine to sønner som etterfølgere i familieprosjektet A/S Tidens Tegn. Avhandlingen vil fortelle mer om hvordan familiemedlemmer fikk plass på lønnslistene. Studier av personalutviklingen innen Tidens Tegn vil fortelle om hvem som sluttet, og hvem som overtok.

Avhandlingen vil også vise hvordan redaktørens forskjellige aktiviteter og prioriteringer fikk innflytelse på avisens forretningsmessige resultater. Vi skal se hva slags skritt som ble tatt på personalsiden, og om disse styrket eller svekket bedriften. Ikke minst skal vi se på landets politiske utvikling, og hvordan det politiske medium Tidens Tegn agerte i dette billede.

8.14 Oppsummering

Dette kapittel slutter med datoen 1. august 1927. Det var ti-årsdagen for Rolf Thommessens tiltredelse som redaktør og administrerende direktør. Det vil si: som eneveldig hersker i mediebedriften Tidens Tegn.

For å vise avisens politiske, menneskelige og etiske verdier, er det i dette kapittelet blitt presentert avisens grunnholdninger til spesielt utvalgte politiske og nasjonale områder. «Maalsag» var den gang som nå et område som opptok mange. Sitater og kommentarer viser tydelig hvor Tidens Tegn sto i den norske språkdebatten. «Forbudssak» var i Rolf Thommessens første ti år som sjef et svært hett tema, nesten på høyden med de senere års EU-debatt i Norge. Tidens Tegns holdning i dette spørsmål bidrar også til å gi inntrykk av de verdier avisens frontet. Thommessens opptatthet av det han kalte «Norgesvælde» viser deler av hans romantiske og nostalgiske sinnelag. Hans engasjement i Roald Amundsens ekspedisjoner mot Nordpolen er en forlengelse av dette sinnelag.

Kapittelet presenterer også de politiske valg redaktør Rolf gjorde i sine ti første år som bedriftens leder. Frisinnede Venstre var hans ståsted, og utgangspunkt for deltagelse i landets politiske liv. Høyre begynte som samarbeidspartner og endte som en irritert motstander.

Til slutt viser kapittelet Tidens Tegns organisatoriske og økonomiske utvikling under Thommessens ledelse i denne perioden. Økonomien var god og opplagene var store. Personalutviklingen var ganske stabil. Men verden utenfor lokalene i Akersgaten 34 var i full forandring.

1 Stang, s. 133.

2 Lindbekk, s. 99.

3 Stang, s. 122.

4 Ibid, s. 124.

5 *Norsk Biografisk Leksikon*, bind VII, Aschehoug, Oslo MCMXXXVI, s.144: Oskar Gustav Jæger, bror av Kristianiabohemenes Hans Jæger, sosialøkonom, dr.philos 1894, juridisk embedseksamen 1897, professor i statsøkonomi og statistikk 1902-30, ledende ideolog i Frisinnede Venstre.

6 Oskar Jæger, foredrag 17. februar 1925, Aas & Wahls Boktrykkeri A/S, Oslo 1925.

7 Jæger, s. 4.

8 Carstens.

9 Jæger, s.10.

10 Ibid, s. 14.

11 Ibid, s. 19.

12 Ibid, s. 23.

13 Oscar Jæger tok til orde for at Staten skulle bruke penger i nedgangstider, slik engelskmannen John M. Keynes senere ble berømt for med sin bok *The General Theory of Employment and Money*, London 1931.

-
- 14 Ibid, s. 28.
15 Norland, s. 141.
16 Carstens, hovedfagsoppgave, s. 59.
17 Carstens, s. 71.
18 Ibid, s. 74.
19 Ibid, s. 68.
20 Furre: s. 319: Venstre tilbake fra 74 til 51 mandater, Høyre frem fra 20 til 40, Frisinnede Venstre frem fra 1 til 10, Arbeiderpartiet tilbake fra 19 til 18 mandater til tross for nesten like mange stemmer som Venstre (på grunn av valgordningen). Landmandsforbundet stilte for første gang og fikk 3 mandater, de Uavhengige 1 mandat.
21 *Venstres hundre år*, Ottar Grepstad/Jostein Nerbøvik (red); Gabriel Øidne: «om noen politiske flaskehalsen», s. 159 og utover. Øidne slutter seg til avholds-bevegelsens hovedorgan «Menneskevennen» som skrev dette: «La oss se den sannhet i øynene at Høyres fremgang og Venstres tilbakegang skyldes Høyres brennevinprogram og Venstres forbudspost».
22 Fuglum, s. 122.
23 Øydne, s. 162, tabell 2.
24 Gjerløw, s. 184.
25 Norland, s. 141.
26 TT, 14. mars 1921.
27 Danielsen, s. 187.
28 TT, 11. september 1922.
29 Danielsen, s. 65.
30 Hans Amundsen, *Store norske journalister*, Berlingske Forlag, København 1957, s. 63, sitert der.
31 Norland, s. 33.
32 Svein Carsten, *Fra kjøpmannsdisk til kongens bord*, I.K. Lykke A/S, Trondheim 1992, s. 68.
33 Svein Carstens, *Det frisinne venstre 1910 – 1927*, Universitetet i Trondheim, hovedoppgave, s. 87.
34 Ibid, s. 95.
35 Carstens, i Lykke-boken, s. 70.
36 Carstens, i Lykke-boken, s. 71.
37 Ibid, s. 70.
38 Ibid, fra Lykkes privatarkiv, 15. januar 1932.
39 TT, 21. oktober 1927.
40 Carstens, hovedfagsoppgave, s. 93.
41 Ibid.
42 Ibid,
43 Ibid, s. 109.
44 Ibid, s. 114–118.
45 Ibid, s. 110.
46 Ibid, i Lykke-boken, s. 71.
47 Bernt A. Nissen, *Norsk Biografisk Leksikon*, s. 240.
48 Carstens, Lykke-boken, s. 88.
49 Johan Hambro, s. 99.
50 Dagbladet, 16. juli 1938, Anton Beinset.
51 Ibid, hovedfagsoppgave, s. 117.
52 Johan Hambro, *C.J. Hambro: Liv og Drøm*, s. 99, Aschehoug, Oslo 1984.
53 TT, 4. mars 1926.
54 Norland, om C.J. Hambro, s. 59.
55 Ibid, s. 61.
56 Norland, s. 60.
57 Asbjørn Barlaup, nekrolog i TT 19. desember 1934.
58 Paul Gjesdahl, TT 19. desember 1934.
59 TT, 2. oktober 1923.
60 TT, 28. august 1925.
61 TT, 10. august 1926. Uglen var Olav Thommessens logo både i gamle Verdens Gang og i Tidens Tegn.
62 TT, 9. mai 1927.
63 Johan Hambro, s. 99.
64 Norland, s. 28.
65 Ibid, s. 33.
66 TT, 28. november 1925.

-
- 67 Norland, s. 49.
68 TT, 1. desember 1925.
69 TT, 21. september 1912.
70 TT, 8. juli 1914.
71 TT, 9. mars 1915.
72 TT, 5. juni 1923.
73 TT, 24. april 1925.
74 TT, 12. februar 1927.
75 Per Fuglum, *Brennevinsforbudet i Norge*, Tapir Forlag, Trondheim 1995.
76 TT, 1. mars 1923.
77 TT, 16. mars 1923.
78 TT, 19. oktober 1926.
79 Fuglum, s. 577.
80 TT, 7. august 1925.
81 Dansk frisør, tidligere bosatt på Færøyene, til meg under hårklipp på Bornholm sommeren 1945.
82 TT, 7. august 1925.
83 Ibid.
84 TT, 6. mai 1927.
85 TT, 29. april 1912.
86 TT, 4. september 1913.
87 TT, 5. september 1911, TT, 6. oktober 1913.
88 TT, 18. februar 1912.
89 Nissen, Rolf Thommessen formann 1925/26.
90 Hølaas, s. 37. Dulgte bemerkninger innen familiens forskjellige grener antyder også dette.
91 Rolf Thommessen, Utnes, per Arendal, 13. juli 1939.
92 TT, 18. februar 1912.
93 Tor Bomann-Larsen, *Roald Amundsen – en biografi*, Cappelen, Oslo 1995, s. 383.
94 Ibid, s. 442.
95 Norland, s. 136.
96 Ibid, s. 463.
97 Ibid.
98 Hølaas, s. 37.
99 Norland, s. 136.
100 Det finnes ikke dokumenterbart belegg for denne påstand. Heller ikke finnes slikt belegg fra avisens opplagstall i perioden.
101 TT, 7. mai 1934.
102 TT, 7. desember 1926.
103 TT, 21. desember 1932.
104 Dagbladet, Anton Neiset, 16. juli 1938.
105 Nationen, 16. juli 1938.
106 Arbeiderbladet 10. september 1939.
107 Basert på nøyaktig ført statistikk over antall annonsesider i forhold til totalt antall sider i hver dags avis i perioden.
108 Hølaas, s. 28.
109 Ibid.
110 Tidens Tegn, 1928, Rolf Thommessen om farens «femtiårsjubileum i den norske presse».
111 Bjørn Thommessen, brev til broren Rolf, Tjøme 21. juli, årstall mangler, i Susanna Hals arkiv.
112 Fra 1922: Høyesterettsadvokatene Carl Lundh, Per Rygh, Jens P. Heyderdahl, E. Corneliussen og Ø. Thommessen; fra nårværende «Advokatfirma THOMMESSEN» sin firmahistorie.

DEL III:

TRAGEDIEN. Perioden 1927 - 1941

9 Stortingsmann (1928 – 1930)

9.1 Problemstilling

Dette kapittel vil ta for seg utviklingen for A/S Tidens Tegn i treårsperioden 1928–1930, da sjefen selv var stortingsmann for Akershus Frisinnede Venstre. Redaktørens forskjellige aktiviteter, spesielt hans utspill på Stortinget, vil bli belyst i den grad disse kan antas å ha fått konsekvenser for bedriften. Interne fakta om aksjeselskapet vil bli presentert. Dette gjelder særlig personalutviklingen, inkludert styrets nye sammensetning. Opplagsutviklingen, og bedriftens økonomi, er et studium verdt. I dette ligger også informasjon om byggeprosjektet i Akersgaten 34.

9.2 Overraskelse

Ikke mange dagene etter at Rolf Thommessen den 1. august 1927 hadde feiret sitt tiårsjubileum som redaktør og administrerende direktør for Tidens Tegn, kunne han annonsere at han ville stille opp som kandidat til å bli valgt inn på Stortinget denne høsten. Han hadde åpenbart kommet til at han måtte ta skjeen i egen hånd, når de etter hans syn åpenbart sveikfulle representantene for de frisinnede på det nåværende Storting plent nektet å følge det valgte landsstyrets diverse pålegg. Der hvor Thommessen satt som viseformann og var drivkraften i løsrivelsesarbeidet fra Høyre. Som påvist tidligere var det særlig beskjeden om å redusere det intime samarbeidet med Høyre som ikke falt i god jord hos de folkevalgte representanter. Hans gode kollega og nære venn Odd Hølaas beskriver denne begivenhet slik:¹

da han høsten 1927 stilte til valg som stortingsmann, tok han også sin største risiko. Det var et avgjørende brudd med avisens tradisjonelle linje. Når han med åpne øyne svekket sin stilling og posisjon som sjefredaktør i landets store liberale avis for å bli stortingsmann for landets minste parti, må det hatt grunner som ikke ligger i dagen. Utvilsomt hadde Thommessen en følelse av å ha en misjon. Han hadde også en ubendig selvtilitt.

Hølaas skrev videre: «Det er mulig at han hadde noen av de personlige forutsetningene, men basis hadde han minst av alle».

Den politiske situasjonen i Norge på denne tiden var mer enn uklar. Til valget i 1927 ble stemmegiverne tilbudt ikke mindre enn tolv forskjellige lister å velge mellom. Disse var:

Høyre

Det Frisindede Venstre

Det borgerlige Samlingsparti i Nordland og Troms

Bondepartiet

Venstre

Det radikale Folkeparti

Det Norske Arbeiderparti

Norges Kirkelige Landslag

Riksmålsforbundet

Maalfolket

Avholdsfolk

Kvindernes Enhetsfront²

Kanskje hadde Thommessen flere lister hvor han kunne be om å få plass. Det skulle imidlertid bli et problem for ham at han ikke var spesielt ønsket der han gjerne ville være.

Den 7. september slo Tidens Tegn stort opp over hele første side:

Brudd mellom Frisindede venstre og høire i Akershus

Høire vil ikke akseptere Frisindede venstres viceformand som kandidat paa listen. Frisindede hævder, at det selv maa vælge sine tillidsmænd. Samarbeidet brudt paa redaktør Rolf Thommessens kandidatur.

De frisinnede stilte seg helt uforstående til Høyres holdning. «DET BRAST» var overskriften på fylkesformann August Nielsens oppsummering av det som hadde skjedd. Han hevdet at hans parti var for et samarbeid med alle partier. Da Bondepartiet og Venstre hadde avslått de frisinnedes invitt, var det bare Høyre å satse på som samarbeidspartner. Og

høires styre gav et imøtekommende svar. Saa brast samarbeidet allikevel paa nominasjonsmøtet. Dessverre! Frisindede venstres 1ste kandidat – Rolf Thommessen – gjennom mange aar viceformand i frisinnede venstres hovedstyre, partiets næst høieste tillidsmand kunde ikke akcepteres av høire. Enhver anden frisindet mand kunde akcepteres – kun ikke han.

Fylkesformannen stilte seg totalt uforstående til Høyres bastante uvilje mot å ha Thommessen på en felles liste. Han fremhevet redaktørens mange eminente egenskaper, hans sterke vilje til samarbeid, og hans fedrelandssinn. Og bekreftet at Thommessen hadde øvet frimodig kritikk

over partifæller og høiremænd, der han sporet undfaldenhet i hævdeelse av borgersamfundet – i hævdeelsen og gjennomførelsen av de reformer som de vanskelige tider gjorde nødvendige for atter bringe vort land op av kaos. Skarp kritik hadde han øvet mot undfaldenhet – derfor skulde han stemples som paria. Hans fædrelandssind – hans borgersind veiet intet – han hadde øvet kritik mot ledelsen!

Hverken herr Nielsen eller Tidens Tegn kunne forstå at noe slikt kunne skje på et nominasjonsmøte hvor begge partier i utgangspunktet ble oppfattet som likeverdige. Det virket som de totalt hadde oversett noe som nesten kunne kalles «en historisk begivenhet» mindre enn tre måneder tidligere: Et

politisk parti hadde på sitt landsmøte med delegerte fra hele landet vedtatt en avskyresolusjon mot en av landets aviser. Avisen var Tidens Tegn, og partiet var Høyre. Resolusjonen lød slik:

Høires landsmøte fordømmer den tarvelige personforfølgelse, som landets statsminister er gjenstand for i «Tidens Tegn» baade fra redaktionens side og fra anonyme indsendere med redaktionelt utstyr³

Et landsmøtevedtak er noe langt mer enn et enkeltstående utsagn, eller et brev fra en privatperson eller en tillitsvalgt. Slik resolusjonen var utformet, er det en ikke urimelig antagelse at de aller fleste ville ha oppfattet den som en veritabel krigserklæring fra et samlet Høyre. Rettet ikke bare mot personen Rolf Thommessen, men også mot Tidens Tegn. Han, og hans avis, ble erklært *persona non grata* i det parti han ga uttrykk for at han helst av alle ville samarbeide med. Resolusjonens tekst naglet avis og redaktør til samme plate. Tidens Tegn og Rolf Thommessen var ett.

Samme septemberdagen hadde Thommessen en leder i Tidens Tegn. Naturlig nok fremhevet han, på prinsipielt grunnlag, de frisinnes rett til selv å bestemme hvem de ville ha på fellelisten med Høyre. Han refererte også til avskyresolusjonen, dog uten å komme innpå hans egen overskrift da han lot trykke resolusjonens tekst i avisen: «Statsminister Lykke faar trøst».

I denne teksten lå det kanskje en liten erkjennelse av at Tidens Tegn muligens kunne ha vært i overkant ute etter Lykke i sine spalter. En oppfatning som ble lansert ikke bare på Høyres landsmøte, men også luftet av moderate frisinne på deres eget landsmøte like før.⁴ Det var særlig Tidens Tegns bruk av karikaturer som ble oppfattet som sårende. Det var iallfall åpenbart at det også innen Frisinnede Venstre ble forstått at statsminister Lykkes parti, hvor han også var formann, hadde behov for å vise sin lojalitet ved å vedta denne resolusjonen. Det kan muligens også tenkes at Rolf Thommessen hadde en aning om hva resolusjonen siktet til da ordene «den tarvelige personforfølgelse» ble valgt? Likevel:

Avskyresolusjonen og den dermed sammenhengende beslutning paa nominasjonsmøtet igaar er det forsøk paa at undertrykke enhver kritikk ... Og det parti, som søker at kvæle ytringsfriheten, bærer som regel spiren i sig til sin egen undergang – vi haaper av hjertet – for landets skyld- at det ikke er tilfældet med den norske høire.

Lederen erkjente også at

Det tør vel være, høire vil anføre, at det, som i denne forbindelse var avgjørende, var den omstendighet at viceformanden samtidig var redaktør av «Tidens Tegn, og at høires landsmøte, for øvrig like ukaldet, hadde vedtatt en avskyresolusjon mot dette blad».

Thommessen var åpenbart ikke fremmed for at noen, selv om han fant det urimelig, kunne være inne på at det var en så ekstremt tett relasjon mellom viseformannen og avisens hovedaksjonær, som også var ansvarlig redaktør, at landsmøtet til Høyre fant det naturlig å slå avisen og viseformannen sammen som et samlet mål for resolusjonen. Lederartikkel fremhevet at Det Frisinnede Venstre hadde

i høiere grad end noget andet parti gjort sig til tolk for samling og det indtar dette standpunkt uforandret, trods alt, som er hændt. Men samling betyr, at vi slår en strek over gamle motsetninger og ser fremover mot nye, fælles opgaver».

Det som imidlertid skulle bli både Thommessens og Tidens Tegns problem, var at denne tolerante viljen til å slå en strek over alt som hadde skjedd, ikke ble delt av særlig mange andre. Hverken innen Høyre, blant de andre politiske ledere og deres partier, eller hos kjøperne av avisens tekster og annonseplass. Den del av Frisinnede Venstre som var ledet av ikke minst Rolf Thommessen med sitt talerør Tidens Tegn, var ikke lenger en prioritert samarbeidspartner.

Lederen sluttet med å antyde hva Thommessen anså som prioriterte oppgaver når han eventuelt kom inn på Stortinget.

Det er vort haab, at det som nu har hændt i Akershus, vil gi støtet til en signalforandring i norsk politik. Vi har ikke ønsket bruddet, vi beklager det sterkt. Men er det umulig at skaffe gehør for en ny og bestemtere politik i n d e n f o r de gamle partirammer, saa maa den bryte sig vei u t e n f o r.

Rolf Thommessen sto nu foran en krevende valgkamp. Sterkt støttet av en ytterst lojal og aktiv far på 76 år. Og naturligvis av sitt Tidens Tegn. Det var nu erkjent av mange – men åpenbart ikke av Rolf Thommessen – at avis og politiker/redaktør ble oppfattet som siamesiske tvillinger.

9.3 Valgkamp

I Oslo stilte Høyre og de frisinne en felles liste. Stortingspresident C.J. Hambro sto først, etterfulgt av Johan H. Andresen. På felleslistens fjerdeplass, og som førstemann fra de frisinne, kom Rolf Thommessens nære venn⁵ Anton W. Brøgger. Tidens Tegn roste listen og mente den ville bli mottatt med alminnelig tilfredshet innen Høyre og Det Frisinnende Venstre.⁶ At listen fikk noen nye navn var positivt. Avisen fremhevet herrene Andresen og Brøgger blant disse. Og, fremfor alt, gledet Tidens Tegn seg over at Høyre i Oslo, i motsetning til partifellene i Akershus, hadde akseptert en fremstående representant for den nye kurs i Frisinnende Venstre. Akershuslisten virket, ifølge avisen, underlig blek og farveløs. Årsaken til denne anemiske tilstand skyldtes etter avisens mening at Høyrefolkene i nabokommunen ikke hadde klart å frigjøre seg fra partimaskinen. Avisen valgte å overse det faktum at det var redaktøren, og ikke hans parti, Høyre ikke ville eller kunne samarbeide med. Derfor måtte, etter avisens mening, de frisinne stille egen liste i Akershus. Det var klart en risiko, slik det alltid er ved «at v i l l e n o g e t ; – det er alltid sikrere at sitte rolig hjemme».

Så var valgkampen i gang. Den varte i de vel tre ukene som var til disposisjon før selve valgdagen mandag den 17. oktober. Thommessen satte i gang i et voldsomt tempo, sterkt støttet av den lojale faren. Olav Thommessen forlot pensjonistens rolige tilværelse til fordel for en gnistrende valgkamp, som skulle sikre sønnens ønske om å bli folkevalgt parlamentariker. De fór rundt fra det ene hjørnet i fylket til det andre. Kandidaten selv den 3. oktober på Årnes klokken 18.30, på Aurskog to dager senere, og i Nannestad den sjettede. Fredag den 7. oktober sto Ljan for tur og Jessheim lørdag klokken 20.00. Gammelredaktøren debuterte som valgarbeider søndag klokken 17.00 i Lommedalen, ikke langt fra hjemmet til Rolf og Anne. Deretter dro han over til fylkets østside og holdt valgtale klokken 19.30 i «Aeroplankafeen» på Kjeller. Denne søndagen holdt kandidaten selv valgtale på Løren skole i Østre Aker klokken 20.00. Før det hadde han vært ute i kommunelokalet Nordli på Sørum og anbefalt seg selv klokken 17.00. Etter å ha startet denne søndagen allerede klokken 15.00 i Bøndernes Hus på Fenstad.

Pappa Thommessen lå heller ikke på latsiden. Mandag den 10. anbefalte han sine tilhørere på Stabekk kino å støtte sønnen. For så å holde hovedtalen på Bestun Folkeskole, rett i nabolaget fra hjemstedet på Abbediengen, tirsdag den 11. Dagen etter dro 76-åringen først til Vestby, hvor han holdt foredrag i Vestby kommunelokale klokken 18.00. Ikke før han var ferdig der tok han veien ned mot Oslofjorden, til Son seilforenings lokale i Son. Der holdt han på så sent som til klokken 20.30 – sannsynligvis med det samme foredraget som i Vestby – dagens andre innlegg i valgkampen. Allerede torsdag den 13. dro den persjonerte redaktøren til Berghof ungdomslokale i Vestre Bærum, for deretter å farte videre til lokalet «Konservativen» på Lillestrøm den påfølgende dag. Den førstkommende lørdagen foredro han på Ullevål Hagebys folkeskole klokken 20.00. Søndag, på valgkampens siste dag, dro han helt til Eidsvoll, i kommunens lokaler der.

Valgkampen gikk som en virvelvind over hele fylket. Godt hjulpet av andre kandidater på de frisinnes valglister. Professor Hjort var i Drøbak og i Vestre Aker, sammen med ingeniør Kristofer Lund. Fru Inga Falsen Gjerdrum deltok også med sine innlegg.

Kandidaten selv brukte den siste uken godt. Mandag den 9. ble ukens første mulighet til å fortelle om den frisinnedes listes fortreffeligheter. Redaktøren stilte i Kløftas avholdslokale klokken 18.30, kanskje ankommet i sin åpne Hispano-Suiza cabriolet iført sin senere så legendariske selskinnsfrakk. Tirsdag var det Grorud som sto for tur, på Grorud skole. Like før det hadde han holdt sin valgtale på Østensjø skole. Kjelsås sto for tur onsdag klokken 20.30 etter å ha vært på Bekkelaget klokken 19.00. Torsdag klokken 13.00 om formiddagen var det møte i Frisinnedes Venstres Kvinneklubbs «Politisk kvinnemøte» i Håndverks- og Industriforeningens store sal. Redaktør, dr. Rolf Thommessen holdt foredrag, og fru Olga Pommerenk Brun spilte. Dagen fortsatte med foredrag i Klosterheim på Bryn klokken 17.30, for å bli avsluttet klokken 20.00 i Asker, sammen med professor Hjort.

Valgkampen ble avsluttet med en veritabel innspurt den siste weekenden. Hjemstedet Sandvika og det nye kommunelokalet der fikk besøk av redaktøren, som også var lokalpolitiker i Bærum, neste dag, fredag den 14. oktober. Da hadde han først vært på Lilleaker skole klokken 19.00. Lørdagen ble en ny opptatt dag for kandidaten. Først klokken 17.30 i Fetsund og deretter 20.30 på Slemdal. Det var godt at han hadde sin egen bil. Med denne nådde han på søndag både valg møtet i Enebakkstrandens forsamlingslokale på Flateby klokken 16.00, i Enebakk kommunelokale klokken 18.00 og i Kolbotn skoles gymnastikklokale klokken 20.30. Nå var det bare den påfølgende valgdag som sto igjen.

Tidens Tegn ga rikelig plass i sine spalter til kommentarer og synspunkter på valgkampen og de spørsmål som ble reist i denne forbindelse. Avisen viste ingen forståelse for at Høyre nektet redaktøren plass på sin liste i Akershus. Det var og ble en grov krenkelse av ytringsfriheten. I midten av september⁷ ble det publisert en leder som ganske kraftig ga uttrykk for hva dette frisinnedes hovedorgan mente om avskyresolusjonen og dens følger. Høyre hadde vedtatt en resolusjon som «f o r d ø m t e det frie ord og den fryktløse kritikk ...» Resolusjonens formål var intet mindre enn å «s t æ n g e den frie kamplass».

Artikkelen hevdet at denne fordømmelse av selve ytringsfriheten kunne Frisinnede Venstre umulig bøye seg for. Avisen hevdet videre at resolusjonen reiste et spørsmål med den største rekkevidde. Skal partiene bestemme pressen? Hvis så var tilfelle, kunne man ikke lenger snakke om en fri presse. Fordi en presse i «partiklave» var ingen fri presse.

Skal partiledelsen legge an paa at kvæle pressens frihet inden partiet og bare taale presseorganer som intet andet er end partiadvokater? Og skal den tilmed lægge sin haand over et a n d e t partis presseorganer?

Tidens Tegn oppfattet resolusjonen som en bannstråle og en fordømmelsesdom over et fritt presseorgan. Å gi seg for noe slikt ville være «den fuldstændige underkastelse og selvopgivelse og intet andet». Hvis noen avis ga seg for slik virksomhet ville resultatet bli at

alle selvstændige personligheder, som nogengang har vaaget at si sine partifæller eller sit partis allierte et sandhedsord, skyves lempelig tilside, alle, som stikker folk i øynene ved sin dyktighed og sit talent, siles omhyggelig av. Ingen som støter til nogen kant, faar komme med. Og saa blir da ogsaa suppen saa tynd og saa slap i smaken, som tilfældet ofte er.

Når et landsomfattende parti går til et så vidt drastisk skritt som å vedta en slik avskyresolusjon, kan det tyde på at det følte stikket i øynene så vidt pinefullt, og suppen fra Tidens Tegn så sterkt krydret, at den ble temmelig uspiselig. Et samlet landsmøte vedtok at en kraftig reaksjon var på sin plass.

I debatten før resolusjonen ble vedtatt, ble det særlig fremhevet de ondsinnete karikaturer av Ivar Lykke som ble offentliggjort i Tidens Tegn.⁸ Denne kritikken ønsket gammelredaktøren å imøtegå. Det måtte da være tillatt med *humør* også blant politikere:

Billedene, humøret i de politiske kampe, – over hele verden, i den fineste presse lyser karikaturen, viddet, appellen til en god latter op i den sure forbitrelse, det gule hat. At bli utsat for en av Europas genialeste tegnere, er en «tilrakning», som mange statsmænd ute i verden vilde misunde vor regjering's chef. Jeg, som bare har været en almindelig journalist,

har med forfængelig fryd set tusen slemme karikaturer av min ringhet og været sur som en agurk naar de uteblev – og kolleger blev fortrukket paa min bekostning.

Det var ikke fremmed for Tidens Tegn at det kunne bli konfrontasjoner når gamle samarbeidspartnere skulle drive valgkamp mot hverandre. Men avisen mente at bruddet ikke måtte få prege valgkampen. Av hensyn til de store nasjonale interesser som sto på spill, burde man «prøve at holde sammen med godt humør, overalt hvor det kan gjøres».⁹

Thommessens talerør fryktet ikke at bruddet i Akershus ville svekke den borgerlige sak. Tvert imot kunne deres sak bli styrket, fordi bruddet viste velgerne at de borgerlige partiene sto for en helhet som ikke tidligere hadde kommet så godt frem. Den store oppgaven var å bekjempe kommunismen. Denne kunne i lengden bare bekjempes ved en politikk som forsto å sette seg i *respekt*. Det ville de borgerlige bare klare når de sto samlet. Hvis alle holdt sammen, og alle velgere møtte frem, mente Tidens Tegn¹⁰ at alle trygt kunne se utfallet i møte. Avisen kom ikke inn på at det nødvendigvis måtte bli et dilemma for kandidatene, at de på den ene siden måtte fremheve sitt eget partis spesielle fortrinn i forhold til de andre borgerlige partiene, mens de på den andre siden og på samme tid burde lytte til Tidens Tegns velmente råd om å holde sammen. At en av Høyres kandidater var mannen som sammen med Ivar Lykke hadde hovedansvaret for partiets aktive motarbeidelse av de frisinne planene om å løsrive seg fra Høyre, gjorde det neppe lettere for Rolf Thommessen å leke gladleken i forhold til sin konkurrent, Høyres generalsekretær Harald Gram. Han som var selve arkitekten bak Høyres aktive motarbeidning av de frisinnedes løsrivelsesbestrebelse. Det er ikke umulig at godt humør ble spesielt greit å ha i dette basketaket.

Noen dager før valget¹¹ presenterte Tidens Tegn en analyse at de muligheter de borgerlige hadde for å vinne flertall i Akershus. Det ble regnet med at det ville bli avgitt om lag 9000 flere stemmer enn ved forrige valg, totalt om lag 70 000 stemmer. Av disse regnet avisen med at arbeiderpartiene ville få om lag 33 500, og høyre og de frisinnede de resterende 36 500. Hvordan stemmene ville fordele seg mellom disse to borgerlige partiene, som kjempet mot hverandre i valgkampen, var det ikke mulig å spå noe om. Det eneste som var sikkert, var at det nærmest var helt utenkelig at fordelingen skulle bli slik at de borgerlige mistet et mandat til arbeiderpartiet. Det var absolutt grunnlag for optimisme. I beste fall kunne de borgerlige vinne opptil 8000 av de 9000 nye velgerne. Og en ting var iallfall sikkert, fire dager før valget, og det var at de frisinnede ville få ett mandat. Hvilket ville forhindre at kommunistene fikk noen inn på Stortinget fra Akershus.

9.4 Valgresultatet

For Rolf Thommessen må valget i Akershus har virket som en personlig seier. Ikke minst fordi både Frisinnede Venstre og Høyre ellers i landet gikk på et kraftig nederlag. Ikke mindre enn vel 9 000 ga sin stemme til ham, nesten like mange som de som stemte på Bondepartiet. Høyre fikk vel 15 000 stemmer, mot Arbeiderpartiets mer enn 36 000. De borgerlige holdt allikevel ikke stillingen fra forrige stortingsvalg i Akershus, fordi Høyre tapte ett mandat til Arbeiderpartiet. Resultatet ble to representanter fra Høyre, og en fra henholdsvis Bondepartiet og Det Frisinnede Venstre, totalt fire borgerlige. Mot Arbeiderpartiets tre representanter. At Thommessen følte seieren spesielt positivt, skyldes neppe bare fordi den kunne karakteriseres som en arbeidsseier. Den energiske innsatsen til kandidaten og hans far fikk mye av æren for resultatet.¹² Naturligvis sammen med Thommessens unike mulighet til egenreklame gjennom de store opplagene til Tidens Tegn. Han bevilget seg selv mye av æren for at Arbeiderpartiets fremgang i resten av landet ikke fant sted i Akershus. De borgerlige ikke gikk så meget tilbake der som de gjorde på landsbasis.

Valget ble totalt sett et knusende nederlag for den borgerlige siden. Dette rammet spesielt Det Frisinnede Venstre. Deres stortingsgruppe ble redusert fra elleve til to representanter. Knappt mange nok til å ha gruppemøter, og fordele arbeidsoppgaver. Splittelsen i dette lille minipartiet nådde

imidlertid inn også i denne tomannsgruppen. Skipsmegler Johan Bollmann fra Bergen hørte til de parlamentarikere hos de frisinne som støttet et nært samarbeid med Høyre. Thommessen var en lederskikkelse i arbeidet for å frigjøre partiet fra Høyres organisatoriske favntak. Mens Bollmann deltok i gruppemøtene i Høyre, hadde Thommessen «gruppemøte» alene. Han hadde ingen å fordele oppgavene til. Han måtte gjøre alt selv. Det skulle vise seg at Rolf Thommessens valgseier i Akershus i 1927 ikke ga ham hverken nye venner eller særlig politisk innflytelse. På lengre sikt ble seieren et nederlag, både for Rolf Thommessen og ikke minst for Tidens Tegn.

«Politisk nytår» var overskriften på lederen i Tidens Tegn på den siste dagen¹³ i 1927. Her gikk redaktøren gjennom det politiske bilde i landet. Valget et par måneder tidligere var en fornøyelse som gikk i en helt annen retning enn det som var ønskelig. Misnøyen hadde seiret; tilliten hadde tapt. De byggende krefter i landet hadde ikke blitt utløst. Dette skyldes ene og alene landets politiske ledelse. Avisen krevde nu at de borgerlige partiene hadde tatt lærdom av det som var så åpenbart og lå klart i dagen.

Tidens Tegn var imot tanken om at valgets seierherre Arbeiderpartiet skulle bli tilbudt å danne den nye regjeringen. Det ble referert til krefter i Stortinget som, ut fra teorien om at en sosialistregjering ville dumme seg ut så mye at de ville tape neste valg, var villige til ikke å motsette seg dannelsen av en sosialistregjering:

Akk, var det bare saa let i verden, at en national gjenreisning kunde bygges paa andres dumheter! Vi var fra første stund motstandere av tanken om en arbeiderregjering, ikke fordi vi mener, at arbeiderpartiet ikke som alle andre kan danne regjering, men fordi vi fandt tidspunktet saa uheldig som vel mulig.

Avisen erkjente at valgets taper Ivar Lykke ville måtte levere inn sin søknad til Kongen om avskjed. Valgets andre vinner, med en fremgang på nesten 17 000 stemmer til i underkant av 150 000, var Bondepartiet. Selv om dette var i langt mindre format enn Arbeiderpartiets fremgang på flere enn 100 000 stemmer fra forrige valg, mente Tidens Tegn at bondelederen Mellbye var mannen som burde kalles til Kongens bord. Uten at avisen kjente hans standpunkt til en slik ide. Tidens Tegn skrev at ut fra deres kjennskap til «hans naturel, og vi maa gaa ut fra, at det trækker i retning av borgerlig forsoning». Tidens Tegn nyttet denne anledning til igjen å komme tilbake til bærebjelken i avisens politiske tankegods: borgerlig samling.

Men det kan være, at vi endnu har en lang smertens vei at gaa, før vi blir klar over, at fædrelandet er i fare og vi trænger et pinseveir, som vi har oplevet det i enkelte alvorlige stunder før.

Avisen pekte på flere muligheter for å få dannet en regjering ledet av bondehøvdingen Mellbye. Borgerlig forsoning ville legge grunnlag for en samlingsregjering. Dette forutsatte imidlertid at partiene gikk den lange smertens vei i retning forsoning atskillig raskere enn det lederartikkelen torde å regne med. Hvis dette ikke gikk, kom Tidens Tegn tilbake til sitt andre hjerte barn: en regjering

bestaaende av fremstaaende og uavhengige mænd. Med farve til høire og til venstre, i og utenfor stortinget, men bare de b e s t e mænd. Gjør han det vil ministeriet Mellbye bli en sterk regjering og da kan det også bli en v e r d i g regjering, med evne til at skape en virkelig kursændring i vort land».

Lederen sluttet slik:

Vil det nye aar la dette haab, som næres av tusener av norske borgere, gaa i opfyldelse? Av d e t kan vor fremtid henge for lange aar utover.

Stortingsmann Thommessen sendte med dette sitt signal inn i den nyvalgte nasjonalforsamlingen.

9.5 Den første tiden

Det skulle ikke gå lang tid i Stortingets korridorer før Thommessens grep initiativet. Gruppen på to klarte allerede den 12. januar¹⁴ å samle seg til et initiativ rettet mot de andre borgerlige partiene. Stort slått opp på første side kunne Tidens Tegn slå fast:

Frisinnede foreslår borgerlig samling

Alene en samlingsregjering

kan skape den nødvendige tillit.

Under det avsluttende arbeid for å sikre kronens paritet.

Bare borgerlig samling kan overvinne distrikts- og særinteresser.

Kanskje dette initiativet var et utslag av det Hølaas kalte Thommessens «ubendige selvtilitt». Drevet av den misjon som Hølaas mente sin arbeidsgiver helt utvilsomt hadde. «Det var en landsfaderlig, nasjonal politikk han ville». Som referert tidligere fra *De talte dagene*: «Det er mulig at han hadde noen av de personlige forutsetninger, men basis hadde han minst av alle».

Hans begrensede basis ble reflektert i de to frisinne representanter, i en nasjonalforsamling som besto av 150 medlemmer. Likevel kan det muligens tenkes at det ikke alltid og nødvendigvis er antallet som til enhver tid dirigerer den basis et forslag har. Hvis avsenderen er en person med troverdighet og anerkjennelse hos mottakere, ville kanskje et forslag blitt tatt imot med større nysgjerrighet og interesse. Situasjonen hos parlamentarikerne på Stortinget, denne første sesjon vinteren 1928, var imidlertid ikke slik. Rolf Thommessen, med sitt talerør Tidens Tegn, hadde før valget allerede brukt opp sin kvote av troverdighet og anerkjennelse. Bergenseren Bollmann hadde lite å veie opp med den motsatte veien. Til det hadde Thommessen klart å erte på seg nok politikere, med sin stadige kritikk og sine stadige gode råd som ingen lenger hverken la vekt på eller lyttet til. Herrene Bollmann og Thommessen hadde kanskje heller ikke vært med i det politiske spillet på Stortinget lenge nok til å erkjenne at i dette forum er det «kjøttvekta som teller». Det er antallet mandater fra hvert parti som teller i avstemningene. Dette blåe blikket som Hølaas mente var «uhyre tillitvekkende» rakk ikke langt inn i korridorene. Der var det «en forsamling som var godt herdet mot så upålitelige egenskaper som charme og umiddelbarhet».¹⁵

Det lå klart for de fleste – men ikke hos forslagsstillerne – at herrenes forslag var dømt til å havne i den første og beste papirkurv. Som Dagbladet skrev, under overskriften

Det gamle nummer:

Stortingsmann Thommessen og hans to partifeller har i går i en høytidelig skrivelse til høires, bondepartiets og venstres førere innbudt til borgerlig samling. Han erklærer at han ikke er prinsipielt imot en arbeiderregjering, men han finner borgerlig samling bedre. Når denne henvendelse er gått i papirkurven, kommer altså turen til «den lille samling».¹⁶

Thommessen tvilte ikke, i sin påfølgende kommentar på lederplass, på at henvendelsen ville havne i Venstres papirkurv.

Arbeidet for en nasjonal samling hadde til nu først og fremst strandet på venstre og antagelig også vil gjøre det denne gang. Men vi er ikke sikker på, at partiet burde hovre over det. Venstre har vært i jevn og sikker tilbakegang ved alle de senere valg og denne nedgang fortsatte også i år – til tross for høires store tilbakegang.

Tidens Tegn forsøkte på sin måte å avvise at

den politik, som for korthets skyld er kalt samlingspolitikken, ikke er noget «gammelt nummer», men en bevegelse som er i veldig vekst blant landets borgerlige velgere. Den bidrog utvilsomt i høi grad til bondepartiets fremgang. Den behersker i virkeligheten det store flertall av borgerlig ungdom, både i by og på land, og den bæres frem av en sterk følelse av, at partipolitikken i sin gamle form har utspilt sin rolle.

Rolf Thommessens lederartikkel ved stortingssesjonens begynnelse demonstrerte aviseierens subjektive virkelighetsoppfatning opp mot de harde fakta. Dette siste valget, avholdt bare kort tid før artikkelen ble skrevet, ga ikke på noen måte belegg for avisens påstander. Snarere veldig tvert imot. Den samlingspolitikken som Thommessen gjennom Tidens Tegn hadde stått for og forsøkt promotert ved hver tenkelige anledninger, var blitt nærmest knust av velgerne. Arbeiderpartiet, med formål å motarbeide borgerlig samling, hadde gått radikalt frem. Med ikke mindre enn hundre tusen stemmer. Hvor eksisterte denne «veldige vekst blant landets borgerlige velgere»? Hvor hadde Thommessen det fra, at samlingspolitikken, slik Tidens Tegn forsøkte å mane frem, «behersker i virkeligheten det store flertall av borgerlig ungdom»? Disse store ordene hadde i realiteten ingen rot i virkelighetens verden. Det var definitivt ingen bevegelse for samlingspolitikken i «veldig vekst». Valgresultatet beviste ikke at det var et stort borgerlig flertall blant ungdommen i by og bygd som sluttet opp under Tidens Tegns definerte samlingspolitikk. Tvert imot: Ut fra stemmene avgitt ved det siste valget eksisterte det påståtte flertall absolutt ikke. Rolf Thommessen levde i sin egen politiske verden, som han promoterte uten stans til ører som ikke ville høre. Fordi det store flertall, som han refererte til, hadde helt andre politiske tilnærminger. Hverken Venstre, Høyre eller Bondepartiet ønsket å følge opp ideene presentert i Tidens Tegn. Partiene hadde hørt dem før, sågar av personer som hadde presentert de samme tanker så ensformig og så lenge at også personene kan ha fått et odiøst eller komisk skjær over seg. Ideene gikk ut på dato i gamle Thommessens 1905, etter at den store samling hadde lagt forholdene til rette for løsning av datidens største verkebyll i norsk politikk. Og gikk enda mer ut på dato da de gamle Venstre-høvdingene kokte sammen Det Frisinnede Venstre i 1909. Nå, i 1927, ble datomarkeringen «best før» en referanse til noe som hadde hatt relevans mer enn tyve år tidligere.

Dette var den nyvalgte stortingsmanns debut på den nasjonale parlamentariske scene. Han presenterte seg med et nummer som for lengst var blitt utslitt av elde, presentert av en person som ikke forsto dette, som levde i en verden hvor hans synspunkter fortsatt var de eneste rette. I en verden som hadde Nansen-utspillet i friskt minne og som trakk på skuldrene av hans utspill og som avskrev ham som en lite interessant samarbeidspartner. Rolf Thommessen bygget opp en skikkelig motbakke for seg selv allerede fra aller første øyeblikk på parlamentets arena. Det skulle bli tre slitsomme år, for Thommessen og for Tidens Tegn.

9.5.1 Arbeiderregjering

Valget i 1927 ga ingen parlamentarisk avklaring på regjeringsspørsmålet. Partiene sto på sitt, og alle var like uvillige til å inngå nært og forpliktende samarbeid. Ivar Lykke tok konsekvensen av Høyres valgnederlag. Han demisjonerte uten å ha fått erklært mistillit i Stortinget, noe Tidens Tegn som ventet ikke beklaget. Spørsmålet som alle stilte seg, var om hvem som skulle overta?

Rolf Thommessen hadde nu sin plass både på Stortinget og i redaktørstolen. Hans invitasjon til borgerlig samling ble stemplet som «gammelt nummer» og kastet rett i papirkurvane. Hans intense promotering av bondeleder Mellbye som nye statsminister kastet intet av seg. På Lykkes oppfordring ba riktignok Kong Haakon bondelederen om å forsøke seg. Men Venstre ville ikke være med i en samlingsregjering under hans ledelse, noe den nybakte stortingsrepresentant, fortsatt som veketablerte avisredaktør, hevdet var som ventet. I rollen som redaktør fyrte han av noen kraftsalver mot de han mente måtte få skylden for den fortsatte usikkerhet omkring statsministertabureten. Venstre ble skyteskiven,¹⁷ med Johan Ludwig Mowinkel i spissen. Ordbruken var som tidligere, med sterke

karakteristikk og subjektive forklaringer på hva som burde vært gjort. Formen var på mange måter lik de kraftsalvene Ivar Lykke mottok i den tiden han var statsminister. Det ga kanskje grunn til undring at Thommessen ikke la om taktikken, og ordbruken, når han så at han ikke vant frem langs den veien han hadde fulgt hittil.

Det rådet en fortettet spenning i det norske politiske miljøet i dagene omkring Lykkes demisjon. Da Mellbye måtte kaste kortene ble det klart at Stortingets største parti, Arbeiderpartiet, kunne bli kallet av Kongen til å danne regjering. Dette hadde Tidens Tegn forutsett, da avisen så velvillig skrev om Mellbyes potensial som statsminister.

Kong Haakon anmodet så, uten flere dikkedarer og til manges overraskelse, ifølge Tidens Tegn¹⁸ også innen Arbeiderpartiet, sosialisten Alfred Madsen om å undersøke mulighetene for dannelsen av en arbeiderregjering. Årsaken til dette utspillet ble forklart med at Venstre, i sitt avslag om å delta i en samarbeidsregjering, hadde signalisert at det ikke eksisterte noe parlamentarisk grunnlag for å få dannet en flertallsregjering. Da følte kongen at han måtte henvende seg til Stortingets største parti. Tidens Tegn beklaget sterkt at det nu så ut til at landet kunne få en regjering av Arbeiderpartiet og ga Venstre skylden for dette. Imidlertid anså avisen det som mest sannsynlig at Arbeiderpartiet ville unnså seg for å overta makten med et borgerlig flertall i Stortinget. Hvis så galt allikevel skulle inntreffe, så Tidens Tegn det som et lyspunkt «at en regjering av arbeiderpartiet måtte betraktes som en seier for den m o d e r a t e fløi av partiet».¹⁹

Det skulle ikke gå mange timene før nasjonen fikk svar på Tidens Tegns spådommer. Arbeiderpartiet unnså seg ikke for å danne regjering, og det ble ikke partiets moderate fløy som satte tonen. Partiet erklærte at det mottok kong Haakons forespørsel om å ville danne regjering.

Tidens Tegn kunne,

uansett en dyptgående meningsforskjell ha hilst denne begivenhet med glede, hvis ikke forholdene hadde vært slike, at de ikke tillot selv meget beskjedne eksperimenter med statens finanser og landets økonomiske liv. Det er h e r – og utelukkende her – at faren ligger ved den nu inntrådte politiske situasjon.²⁰

Avisen hevdet at Kongen hadde

handlet rett i å betrakte Arbeiderpartiet som et konstitusjonelt parti, og det er på d e t t e grunnlag vi vil møte det i åpen kamp. Ti bejempes skal den nye regjering fra den første stund, den viser sig i Norges storting.

Stortingsmann Thommessen hadde fra sin redaktørkrakk kastet hansken. Og dermed også erklært seg på lag med de andre borgerlige på tinget. Da så den nye regjeringen, ledet av gårdbruker Hornsrud, la frem en regjeringserklæring som virket som en rød klut på Stortingets borgerlige flertall, ble gårdbrukerens lag fluksens kastet på dør. Arbeiderpartiets første inntreden som ansvarlig statsmakt ble således svært kortvarig, bare elleve dager gammel. Igjen sto kongen uten å ha en regjering til å styre landet.

Det norske parlamentariske system, med en konstitusjonell kongemakt, fungerte nu slik at vedkommende som hadde fremmet mistillitsforslaget mot den sittende arbeiderpartiregjeringen ble anmodet om å danne ny regjering. Venstres leder J.L. Mowinckel var mannen som la frem mistillitsforslaget i Stortinget. Han var også leder for det nest største parti på Stortinget. Venstre hadde 30 mandater. Da hans mistillitsforslag var bygget på det totale borgerlige flertallet på 86 mandater mot arbeiderpartiets 59, kunne Mowinckel sies å representere en samlet borgerlig blokk da det ble stemt over mistillitsforslaget. Det var denne blokken som på en uformell måte ble den nye Venstreregjerings parlamentariske grunnlag, selv om

det har vært hr. Mowinckel maktpåliggende å betone, at han ikke hadde noget med dette flertall å gjøre og det skal innrømmes, at han har gjennomført regjeringdannelsen uten å ta det fjerneste hensyn til dem, som sammen har ansvaret for den nye situasjon.²¹

Mowinckel var klar på Gunnar Knudsens gamle råd til partiet: aldri samarbeid i retning høyre.

For å understreke sitt syn på hvordan den nye regjering kom til, fortsatte Tidens Tegn slik: «Under den paradoksale utvikling, norsk parlamentarisme har gjennomgått, har Venstre nu ført systemet ut i sin ytterste karikatur».

Lederskribent/stortingsmann Thommessen red fortsatt og uten opphold på sin så velkjente

faste overbevisning, at tilliten ikke vender tilbake, før det inntreter et s y s t e m s k i f t e i vårt politiske liv og et slikt systemskifte må understrekkes sterkere enn den nye regjering blir istand til å gjøre det.²²

Problemet for den folkevalgte redaktør og aviseier var at de han henvendte seg til var blitt trette av å høre på noe han hadde sagt så mange ganger tidligere. Kanskje noen håpet å høre nye tanker fra den fortsatt store avis Tidens Tegn?

Tidens Tegn fortsatte i hele denne stortingsperioden å understreke Venstre-regjeringens svake parlamentariske grunnlag. Dette var påtagelig mindre enn det Ivar Lykke hadde hatt. Men Mowinckel fortsatte å legge det døve øret til.

9.6 Kommunevalg

Høsten 1928 var det kommunevalg. Tidens Tegn ønsket ikke bare å være et landsdekkende organ. Avisen hadde også et meget stort nedslagsfelt i hovedstaden. Naturlig nok hadde avisens synspunkter på byens styre og stell. Disse hadde Tidens Tegn behov for å dele med sine lesere, noe et kommunevalg ga god anledning til.

Ikke uventet prediket Tidens Tegn betydningen av borgerlig samling også ved kommunevalget. Først gjennom et slikt samarbeid var det mulig å slå tilbake den røde fare, som i avisens spalter denne gangen gikk under fellesbetegnelsen «kommunistene».

I overensstemmelse med partiets overordnede formål, og tro mot tradisjonen i partiet, ble det igjen de frisinne som tok initiativet til å få til en samling på borgerlig side. Alle partiene mottok et skriv fra Oslo Frisinnede Venstre, hvor det ble foreslått dannelsen av en «Oslo samlingsliste».²³ Skrivet var undertegnet av formannen Jakob Aars og partiets generalsekretær B.K. Kjelstrup. Formuleringene var de gamle og velkjente. Et rødt flertall kunne gi de mest skjebnesvangre følger for byens finanser og hele det økonomiske liv. Det kunne også få uberegnelige følger for hele arbeidslivet. Partipolitikken måtte nu hvile, og alle krefter samles omkring de store finansielle oppgaver. Skrivet rettet en inntrengende oppfordring til hvert enkelt borgerlig parti. Tidens Tegn ga, ikke uventet, skrevet sin fulle støtte.

En uke senere kunne Tidens Tegn fortelle²⁴ om enda et initiativ fra en aktiv partiorganisasjon. Nu hadde et møte for partiets organisasjoner i Akershus vedtatt dannelsen av en fylkesorganisasjon. Det helt nye var at ordet «folkeparti» hadde erstattet det gamle og tidligere så hederskronede ordet «Venstre». Den nyetablerte fylkesorganisasjon skulle hete «Akershus Frisinnede Folkeparti». Det ble vedtatt nye lover og regler. Det ble også vedtatt at fylkesorganisasjonen skulle meldes inn i Frisinnede Venstres landsorganisasjon. Tidens Tegn kunne slå fast at dette var en klar seier for det avisen alltid hadde stått for. Og en seier som ga positive løfter for borgerlig samarbeid ved kommunevalgene noen måneder frem i tid.

I Oslo gikk det ikke så lett. Høyre ville nok være med på en felles oppmarsj mot kommunismen, men Venstre hadde andre planer. I det nåværende kommunestyret hadde de ingen representanter, til tross for 1250 mottatte stemmer ved forrige valg. Etter Tidens Tegns mening var dette 1250 bortkastede og tapte stemmer for den borgerlige idé. En slik tabbe måtte unngås denne gangen, ikke minst fordi det kunne være akkurat de stemmene som gjorde forskjellen mellom borgerlig og sosialistisk styre.²⁵ Faren for dette var blitt spesielt overhengende etter at sosialistene og Arbeiderpartiet, som i 1925 gikk splittet til valget, nu gikk samlet. Den eneste årsaken til at Venstre

likevel fikk inn en person i kommunestyret den gang, var at deres mann dukket opp som avholdslistens varamann. Ved å bruke denne omveien, og med hjelp fra avholdsmennene blant Høyre og Venstre, fikk han karret til seg en plass for Venstre.

Dagbladet²⁶ frontet Oslo-venstres begrunnelse for å avslå de frisinnes invitasjon til samarbeid over partigrensene. Etter Venstres syn var det flere enn to grunnsyn i politikken for tiden. «Venstre representerer et tredje: det progressive og liberale. Og for å opretholde det må venstre holde sin sti ren for allianser».

Innen Tidens Tegn-miljøet var det alltid noen som ville være med å støtte samlingsbestrebelsene. Opprop trykket i avisen fikk som regel fremtredende plass. Før kommunevalget ble igjen en liste med underskrifter fra fremtredende næringslivstopper fremtredende presentert. Teksten og navnene liknet tidligere opprop. Tidligere stortingsmann for de frisinne Johan Throne Holst var en fast gjenganger. Kolonialgrosserer Hartvig Johansson var med, ved siden av Christian Hansson av Storebrand. Venstre var også representert, blant annet med den senere sjef i Norges Bank Gunnar Jahn, og general Th. Holtfodt. Regjeringsadvokat Kristen Johansen støttet også borgerlig samling, sammen med advokatene Johan Bredal, B. Stuevold-Hansen og Arne Sunde. Bondenæringen var representert med gårdbruker Reistad. Tidens Tegn ga sin støtte på lederplass:²⁷ «Vi håper, at opfordringen fra disse menn, som gir uttrykk for tuseners ønsker, ikke skal bli forgjeves».

Tidens Tegns mangeårige linje var å tolke «tusener ønsker» i alle varianter. Avisen hadde aldri behov for å orientere om hva slags belegg den hadde for sine tolkninger. Oppslutningen ved diverse valg kunne ha bekreftet riktigheten av avisens påstander om den store oppslutningen i folkedypet. Noe valgene ikke gjorde. Snarere tvert imot.

Samlingsbestrebelsen gikk sin gode gang frem mot valget. Akershus var det eneste stedet der disse ble kronet med seier. Gleden var stor i Tidens Tegn da avisen kunne annonsere²⁸ at det var konstituert en organisasjon som aktet å stille en upolitisk liste. Johan Throne Holst var formann i det etablerte «centralutvalg». Ingen av de borgerlige partiene ville stille egne lister. Den positive del av de oppgaven som ventet var å samles seg om de foreliggende finansielle og økonomiske utfordringene. Den andre store oppgaven var å stanse arbeiderpartienes fremgang fra det siste stortingsvalget året før. Arbeiderpartiets formann Oscar Torp hadde satt tonen ved åpningen av valgkampen 10. oktober: «det å ha flertall i Oslo og Aker for oss skal være et ledd i den kamp, som vi fører, for at den hele makt i samfundet skal overtaes av arbeiderklassen».²⁹

Overskriften i Tidens Tegn til sitatet over var «Feltropet fra den annen side». Avisen følte at den hadde dekning for å hevde «at taper vi Oslo og de store bygder omkring, så kan det i en ikke liten grad bidra til å forverre landets stilling politisk og økonomisk».

De sosialistiske og kommunistiske partier førte sin valgkamp som et ledd i kampen for klassediktaturet. Avisen oppfordret sine lesere ved sin valgdeltagelse å slå det truende klassediktatur ned.

Ettersom valgdagen nærmet seg, arbeidet organisasjonsapparatet både i Høyre og i Frisinnede Venstre for å få til en borgerlig fellesliste som begge partier kunne gå til valg på. Resultatet ble «Oslo borgerlige fellesliste».³⁰ At det ikke ble flere partier med i dette fellesskapet, var sterkt å beklage. Men det kunne komme til å koste de andre og mindre ansvarlige partiene dyrt, skrev Tidens Tegn. Avisen mente at mange velgere, som ellers soknet til andre partier, kunne komme til å stemme på samlingslisten fordi de støttet et sterkere borgerlig samarbeid.

Valgresultatet ga ikke noe klart svar på hvilket av de borgerlige partiene det var som tjente på å være med eller utenfor samarbeidslistene. Arbeiderpartiene var fortsatt i fremgang, selv om den ikke helt tilsvarte stortingsvalget ett år tidligere. I Aker beholdt de borgerlige flertallet med 31 mot 29 mandater i kommunestyret. Sist var det 34 mot 26. Felleslisten var åpenbart ikke en påtagelig suksess, selv om man aldri kunne vite hva som hadde skjedd hvis partiene hadde stilt med egne lister. I Asker fikk den borgerlige felleslisten 18 mandater og 1641 stemmer, mot Arbeiderpartiets 14 mandater og 1163 stemmer. Også i Bærum gikk Arbeiderpartiet frem. Venstre tapte ett mandat og satt igjen med

to. Arbeiderpartiet gikk frem med to mandater, slik at mandatfordelingen ble 23 borgerlig fellesliste, 2 Venstre og 23 fra Arbeiderpartiet. Venstre kom også her på vippen.³¹

I Oslo ble det fortsatt borgerlig flertall. Tidens Tegn forklarte dette, som ventet, med at den borgerlige felleslisten hadde mye av æren. Men det var ikke på noen måte noen stor «seier». Arbeiderpartiet gikk frem og de borgerlige tilbake. Dog hadde de borgerlige fortsatt et lite flertall i bystyret, med Venstre på vippen. Dette var ikke noen ønskesituasjon for Høyre og de Frisinnede. Venstres mann Johan Hvidsten, som var mannen som ved avholdsfolkets hjelp hadde fått plass i det avgåtte bystyret, ble ikke sett på som politisk helt pålitelig. Så lenge han ikke skriftlig³² ville binde seg til en på forhånd avtalt politisk linje, ønsket ikke Høyre å sikre ham en plass i formannskapet. Og uten Hvidstens stemme ble det flertall for Arbeiderpartiet der. Til tross for at det hadde færre stemmer enn de borgerlige totalt. Avisen beskrev situasjonen slik:

Venstre avslår borgerlig samarbeid.

De er villige til å stemme på den borgerlige ordfører kandidat,

Men ikke på Frisinnede venstres og Høyres formannsskaps-

Kandidater. Frisinnede Venstre og Høyre ønsker etter dette ikke Venstres stemmer ved ordførervalget.³³

Tidens Tegns reaksjon på dette var forutsigbar. Der kunne en se hvordan det gikk når de borgerlige ikke samarbeidet. Trøsten var at de borgerlige, hvor Venstre fortatt fikk lov å tilhøre, tross alt hadde flertall i bystyret.

9.7 Markering

Rolf Thommessen fulgte tre helt dominerende politiske linjer i sitt arbeid med Tidens Tegn. Den ene var sparelinjen, som han arvet helt fra farens tid i Verdens Gang. Olav Thommessen holdninger til statlige utgifter ble endret i løpet av hans første femogtyve år som redaktør. Han var en ihuga kritiker til De Moderates stadig mer konservative sparelinje da han overtok ansvaret for Verdens Gang etter Johan Sverdrup i 1878. Utover i 1890-årene gikk han mer og mer over til den linjen selv. Staten brukte altfor mye penger, det var helt urimelig at skattene bare økte, byråkratiet slet på næringslivet. Thommessen senior var aktivt med i dannelsen av Frisinnede Venstre. Dette parti hadde sparelinjen i sitt partifundament. Tidens Tegns ene politiske bærebjelke ble sparing. På alle bauger og kanter, kanskje unntatt i sitt eget hus. Den andre bærebjelken var, som vist over, samlingslinjen. Nasjonal samling i fedrelandets tjeneste. Den tredje linje var frihetslinjen. Frihet for enkeltmennesket til selv å bestemme over sitt valg av språk, bestemme sitt forbruk av alkohol, til å bruke sin rett til ytre seg uten fare for straff. «Maalfolket» var en fare for det frie valg av språkform; avholdsorganisasjonene var en fare for folkets demokratiske rett til selv å gjøre sine egne valg. Høyres kritikk av Tidens Tegns form overfor Ivar Lykke var et angrep på ytringsfriheten.

Rolf Thommessens markering på Stortinget ble sparelinjen. Han brukte spaltene i sitt medium Tidens Tegn til å promotere forståelse for sine utspill fra tingets talerstol. Avisen ble enda mer forutsigbar. Den ble den enslige stortingsmanns enslige talerør. Men avisen ble kanskje også oppfattet som et klakørorgan. Den stadige nedgangen i opplag kan tyde på at avisen etter hvert ble oppfattet som mindre interessant, og mindre relevant i samfunnsdebatten. Til tross for avisens mange gode ikke-politiske penner.³⁴

Under finansdebatten i Stortinget våren 1929 fremmet Thommessen, godt presentert i Tidens Tegn, dette forslag:

Stortinget anmoder regjeringen om å nedsette en fåtallig sakkyndig komite for å gi anvisning på, hvordan en besparelse på 5 millioner best skal foretas på statens bevilgninger til skolevesenet».³⁵

Storingspresidenten bestemte imidlertid at forslaget skulle behandles senere, som en særskilt sak. Forslagstillerens begrunnelse for dette sparetiltaket ville først komme under denne behandling. Da forslaget endelig ble behandlet, benyttet Thommessen anledningen til å foreslå at statsbidraget til de høyere skoler i Oslo ble redusert med 50 000 kroner. Dette forslag fikk bare seks stemmer av totalt 146. Er annet spareforslag fra den samme representant, om å redusere posten «skoler uten ordinært statstilskudd» med ti tusen kroner, ble forkastet mot 15 stemmer. Posten ble opprettholdt med 48 500 kroner.

Et annet forslag fra denne enslige representant for de frisinne ideer vakte atskillig mer bølger. For representant Thommessen spilte dette kanskje ikke særlig rolle rent personlig, men at han dro Tidens Tegn med seg skulle få alvorlige følger. Det dreiet seg ikke om prinsippet «utgiftsreduksjoner», men om hvor på budsjettet disse reduksjoner kunne finne sted. Her gjorde Thommessen et valg som i forhold til partiets program, og lesernes tradisjonelle prioriteringer, ble oppfattet som mer enn uheldige: Han ville kutte på forsvarsbudsjettet.

Redaktøren hadde vært to år på Stortinget da han i en stort oppslått artikkel i Tidens Tegn³⁶ redegjorde for sitt syn på «Forsvaret, utenrikspolitikken og finansene».

Bakgrunnen for denne artikkel var åpenbart at han under budsjettbehandlingen på Stortinget våren 1929, i sin iver etter å redusere statens utgifter, hadde foreslått blant annet kutt i forsvarsbudsjettet ned til 30 millioner kroner. Dette var stikk i strid med det program han som viseformann hadde vært med å vedta i Frisinne Venstre. Det var i strid med det program han forfektet i sin kamp for å bli valgt som stortingsmann i Akershus. Det var i strid med partiprogrammet til Høyre, det borgerlige parti han hele tiden hevdet at han sympatiserte med og som hadde mange lesere/kjøpere av Tidens Tegn i sin velgermasse. Endelig var det i strid med synet til den organisasjon som han og hans far så ivrig promoterte i spaltene til Tidens Tegn: Fedrelandslaget. Det var også i strid med den enighet som var oppnådd på borgerlig side før valget, om en ny forsvarsordning med en utgiftsramme på 40–50 millioner.³⁷ Det var lett å forstå at han hadde behov for å forklare seg.

Artikkelen var godt planlagt. Disponenten i Tidens Tegn, Johan Beichmann, var utdannet på Krigsskolen og således en fagmann på militærsaker. Han skrev en artikkel i avisen, som Thommessen hadde

lest med stor interesse og som vi med glede gir plass for. Kaptein Beichmanns artikkel gir oss dessuten en kjærkommen anledning til å begrunne vårt standpunkt i forsvarssaken på en noget utførligere måte enn den hittil har kunnet skje.

I etterpåklokskapens lys har artikkelen preg av clairvoyance. Han beskrev det norske forsvar og forklarte hvordan forsvaret etter hans syn burde organiseres for fremtiden og hva som ville oppnås hvis hans tanker ble gjennomført i praksis. Noe de ikke ble. Med disse tanker i hu minnes situasjonen under april dagene 1940 i Norge. Tyske flåtestyrker, ti år etter Thommessens ideer om oppgradering av kystforsvaret, passerte da nesten uhindret de norske kystfestninger langs det meste av kysten.

Innledningsvis oppsummerte redaktøren og stortingsmannen forsvarets situasjon slik han oppfattet den. En oppfatning som ble delt av mange, inkludert den skrivende kaptein Beichmann. De stadig gjentatte reduksjoner i forsvarsbudsjettene hadde ført til at disse var ett av de få budsjetter som nærmet seg nivået fra før krigen 1914-18. Det hadde ikke vært gjennomført regimentsamlinger siden verdenskrigen sluttet. Det hadde i alle

disse år ikke vært anskaffet en kanon, ikke en tanks, ja, ikke engang en almindelig panserbil;- av mitraljøser, stålhelmer, gassmasker og alt det tekniske utstyr, som verdenskrigen skapte har vi bare fått et minimum. Teknisk, militært og politisk står vår

forsvar i virkeligheten der det sto før krigen – bare, at det er blitt dårligere på grunn av manglende vedlikehold.

Thommessen understreket at i kampen for skattelettelser måtte hvert eneste budsjett snues og vendes, for å finne steder det var mulig å kutte. Dette gjaldt også militærbudsjettet. Og han ville

be dem, som nu motsetter sig en reduksjon i forsvarsutgiftene men samtidig roper på skattelettelser, å forlate de almindelige talemåter og gå inn i oppgaven som den faktisk og tallmessig foreligger.

Skattelettelser var, ifølge Thommessen, hemmeligheten til landets utvikling. Til tross for at statsbudsjettet allerede var redusert med 200 millioner kroner, så skulle det reduseres med ytterligere 40 millioner. Noen av disse kronene måtte tas fra forsvaret. Han skrev at

vi betenker oss ikke på å si, at det for tiden er den største av alle nasjonale oppgaver – også større en forsvarssaken. Det er ikke kuler og krutt, men kapital og foretagsomhet, som i dag er vårt viktigste forsvarsvåpen.

I denne største av alle nasjonale oppgaver måtte det enkelte politiske parti være villige til å fire på noen av sine budsjettkrav. Først da kunne det kreves at andre gjorde det samme. Venstre var ifølge Tidens Tegn nøkkelen til borgerlig flertall for alle innsparingene som var nødvendig. Og

skal vi gjøre oss det minste håp om å få Venstre med på besparelser i skolevesenet, på de sociale budsjetter og anleggsbudsjettene, må vi erklære oss villige til å yte gjengjeld ved militærbudsjettet. Det er den realpolitiske situasjon.³⁸

I sin artikkel forklarte redaktøren detaljert om de muligheter til virkelige forbedringer i landets forsvarskapasitet som kunne bli realisert hvis hans forslag til pakkelsøning ble vedtatt. Sammen med reduksjonen i de årlige forsvarsutgifter ned til 30 millioner kroner måtte prioriteringen av de bevilgede midler totalt endres. Hvis

vi bygger på helt ny grunn, hvis vi tenker oss at vi skulde grunnlegge et forsvar fra begynnelsen av og ikke hadde mer enn 30 millioner til rådighet – hvis vi slår en strek over tidligere tradisjoner og forutattede meninger og utelukkende tar hensyn til vår strategiske og utenrikspolitiske stilling er det etter vår mening mulig å tilveiebringe en tilfredsstillende forsvarsordning for omkring 30 millioner. Denne ordning er selvfølgelig svakere enn en ordning efter de samme prinsipper til 40 millioner; – det ligger i sakens natur. Men den behøver ikke å bli svakere enn den høist utilfredsstillende ordning, vi for tiden har.

Norges plassering i verden, og forholdet til nabolandene, måtte diktere hvordan de 30 millionene skulle brukes. Han la til grunn at vi gjennom hele vår historie aldri har ført noen landkrig mot andre enn Sverige. Våre tidligere hærordninger hadde dette som fundament da de ble vedtatt. Nu var denne faren helt borte. Vi behøvde således ikke hærstyrker i beredskap med angrep østfra i tankene. Han så i hovedsak bort fra mulige angrep fra Finland eller Russland. For det første hadde vi aldri noen gang ført krig mot disse landene. For det andre mente Thommessen at ved eventuelle uroligheter ville disse to nordlige nasjonene holde hverandre i sjakk, til vår fordel. For det tredje ville en slik situasjon uvegerlig trekke andre makter inn og stille oss i en helt ny situasjon. Og for det fjerde: uroligheter i nord ville stille like store krav til en sterk marine som til sterke hærstyrker. Og det var blant annet til en sterk marine Thommessen ville bruke noen av de 30 millionene.

Norge hadde aldri vært, og ville aldri, hverken kunne eller ønske å bli, en angripermakt. Vårt fremtidige forsvar måtte derfor

legges på et helt annet grunnlag – på nøytralitetspolitikken. Vår oppgave må være å kunne opprettholde vår nøytralitet under en krig i Europa og vareta de forpliktelser, som nøytrale stater folkerettslig og av hensyn til sig selv har.

Det var ut fra disse synspunkter at Thommessen tok til orde for at tyngden av landets forsvarsvesen måtte legges til sjøs og langs kysten. Dette fremgikk direkte av landets plassering, med lang kystlinje og våre krav til forbindelse over havene til andre land. Bevilningene til marinen måtte derfor økes. Hovedvekten av pengene måtte gå til undervannsbåter, torpedoer og miner. Kystfestningene måtte legges under marinen, slik som en rekke andre stater allerede hadde gjort. Noen av de økede bevilgninger til marinen måtte gå til festningene langs kysten. Det var anlegg som Oscarsborg, Mågerø og Bolærene i Oslofjorden, Odderøya ved Kristiansand, fortene ved Stavanger og Bergen, Hægra ved Trondheim, og befestningene utenfor Narvik. Alle måtte settes i stand til å stoppe en invasjonsstyrke som kom mot Norge fra sjøen. Med disse prioriteringer var det ifølge Thommessen ikke mulig å bruke mindre enn 20 millioner til marinen.

Landet måtte opprettholde et flyvevesen. Dette kunne ikke være svakere enn dagens. Det kunne dessuten organiseres billigere, ved at man i likhet med Sverige, Storbritannia og Italia etablerte et felles, uavhengig våpen. Altså bort med Marinens og Hærens separate flyvevesener.

Thommessen måtte erkjenne at den foreslåtte økning i penger til marinen for tiden bare kunne tilveiebringes ved en reduksjon av hærens budsjett. Ut fra en bevilgning på 30 millioner totalt ble det igjen 10 millioner til hæren. Selv om det var 3 millioner mer enn det som var forslått til den danske hær, var det mindre enn de 16 millionene som var foreslått i dagens budsjett. Thommessen aksepterte således nesten en halvering av hærbudsjettet. Det avgjørende var,

om der for 10 millioner kan stilles en styrke, som er bedre øvet og utrustet enn vår nuværende hær og allikevel ikke så liten, at den mister enhver militær betydning.

Redaktøren henviste til sin militært utdannede disponent, herr kaptein Beichmann, da han i artikkelen hevdet at det skulle være mulig å

opprettholde to divisjoner for de 10 millioner som nu foreslås anvendt. To divisjoner – det blir rundt regnet 20.000 mann, eller 2000 og 3000 innkalte mannskaper per år ... Vi opprettholder for tiden 6 divisjoner av linjen, riktignok med høist mangelfull øvelse, men til gjengjeld med overtallig befall. Grovt regnet kan vi si, at hver divisjon for tiden koster oss omkring 4,5 millioner. Det skulde da ikke være uoverkommelig å reise to divisjoner for omkring 10 millioner.

To divisjoner var ifølge Thommessen et minimumskrav. Landet trengte en nøytralitetshær som hadde til formål å avverge en landgang med oppholdende strid, mens forsvarer fikk tid til å reise nye tropper.

Han avsluttet med et hjertesukk:

vi føler oss – vi kan gjerne si dessverre – overbevist om, at der ikke er nogen vei utenom besparelser på forsvarsbudsjettet, hvis man overhodet vil foreta ytterligere besparelser på statens budsjett.

Politikeren Thommessen hadde igjen dratt nytte av sin frie tilgang til storavisens spalter til å forklare hvorfor han som stortingsmann kunne foreslå en slik reduksjon av forsvarsbudsjettet. Han fremmet forslaget i Stortinget med den forutsetning at det ble etablert en helt ny hærordning, med helt nye prioriteringer. Det er ikke umulig at statsminister Mowinckel og hans åndsfrøder i det «brukkede gevær»s rekker, inkludert Arbeiderpartiet, tok imot Thommessens forslag med både overraskelse og takk. At en representant, som var kjent for sin og sitt partis tradisjonelle forsvarsvilje, nu plutselig sto frem og ba om reduserte midler til forsvarer, ga en uventet legitimitet til deres egne ønsker om akkurat det samme. Som de slapp å foreslå og derved ta den politiske belastningen som kunne komme. Uten at de på den annen side forpliktet seg til å gå inn for de endringer i hærordningen som Thommessen hadde bakt inn i sitt forslag. Rolf Thommessen påtok seg denne belastning, uten å reflektere over at det kunne bli Tidens Tegn som betalte prisen. Da spillet var over, var det Thommessen og avisen som satt igjen med svartepet.³⁹ Sammen med det norske forsvar.

9.8 Personale

Rolf Thommessens andre tiårsperiode – fra 1927 til 1938 – som ansvarlig leder for aksjeselskapet, startet med at den mangeårige og særs ansette Sigurd Iversen sa opp sin stilling. Som årsak oppga han familiens krav på hans deltagelse i familiebedriften «A/S Olsens Enke». Han overtok som sjef der umiddelbart etter at han sluttet i Tidens Tegn.

I disponentstillingen lå avisens administrative og forretningsmessige ledelse. Han var bare ansvarlig overfor administrerende direktør. Det var således ingen sinekyre-jobb. De store ordene som ble Iversen tildelt da han sluttet, bekreftet denne posisjons betydning. I en bedrift hvor toppsjefen brukte mye av sin tid på helt andre ting enn bedriftsledelse, var disponentstillingen spesielt viktig. Rolf Thommessen bekreftet dette⁴⁰ i 1932 slik:

Som sjefredaktør er dr. Thommessen naturligvis så optatt, at han ikke kan ta hånd om den daglige og detaljerte administrasjon.

I alle «daglige og detaljerte» forretninger var det disponenten som måtte fronte selskapet. Det være overfor banker og andre finansielle institusjoner, leverandører, og større kunder som annonsebyråer og lignende. Han måtte nyte allmenn tillit i vide kretser. Internt var det viktig at disponenten hadde oversikt over alle bedriftens aktiviteter. For å kunne bidra som inspirator eller når ting gikk på tverke. Han burde kunne snakke språket til den tekniske avdeling, med trykkeriet, setteriet, klisjéanstalt og med de som arbeidet med fotosats og andre spesialtjenester. Han hadde ansvar for at vedlikehold skjedde og nødvendige fornyelser ble foretatt. Avdelingenes budsjett måtte settes opp hvert år og være i overensstemmelse både med budsjettene til bedriftens andre avdelinger og ikke minst til bedriftens totale budsjett. Han hadde ansvaret for at Tidens Tegn satte tæring etter næring. I dette arbeid var det viktig at han nøt respekt og anerkjennelse hos styret og hos administrerende direktør, slik at hans forslag og vurderinger ble lyttet til.

Under disponentens ansvar for «Den daglige og detaljerte administrasjon» lå det en tredje avdeling. Dette var kontoravdelingen, med ansvar for bokholderi, personalet, og avdelingsregnskaper. De måtte holde orden på pengesekken: passe på at abonnentene betalte, at annonsørene betalte, at det kom inn penger for trykktjenester og andre tjeneste avisen solgte. Bokholderiet forvaltet utbetalingene, til leverandører, og til personalet i form av avtalte lønnsutbetalinger til faste tider. Avdelingen måtte holde nøye oversikt over kort- og langsiktige betalinger, og passe på at bedriften hele tiden var likvid og med evne til å takle også uforutsette krav på utbetalinger. I en bedrift hvor inntektene etter hvert ikke helt holdt følge med utgiftene, var finansoversikten spesielt viktig.

9.9 Markedsføring

I likhet med alle andre produksjonsbedrifter må også en avis ha en avdeling for markedsføring. Denne må finne tiltak som skaper interesse for avisen, utover det som redaksjonen har ansvaret for. Spesialreiser til landslagets fotballkamper i utlandet, bussturer til de norske vestlandsfjorder, og cruisereiser med spesialrabatter «bare for avisens abonnenter» var populære markedsføringstiltak i Tidens Tegn. Denne avdeling måtte også ha ansvaret for at avisen ble solgt i så mange utsalgssteder som mulig, i hovedstaden og over hele landet. Jo flere salgssteder, jo bedre salg.

Like viktig som salg av hvert daglige nummer til abonnenter og i løssalg, var det å selge annonseplass til store og små annonsører. Inntekten fra disse var en avgjørende viktig del av bedriftens inntektsgrunnlag. Salget av annonser bestemte om avisen tjente eller tapte penger. Oppgaven som salgsansvarlig kunne ikke overlates til hvem som helst.

9.10 Administrasjon

Disponentstillingen i Tidens Tegn var en så viktig stilling at den på organisasjonskartet ble plassert der den hørte hjemme: på toppen og rett under administrerende direktør.

Da Sigurd Iversen valgte å fratre som disponent, besluttet enestyret, det vil si Rolf Thommessen, kanskje i samråd med styresuppleant og broder Bjørn, og kanskje også i samråd med den stadig like aktive faren, å ikke avertere stillingen ledig. I tråd med bedriftens familietradisjoner fant de den fremtidige disponent innen familien, i toppsjefens eldste sønn Gunnar. Født 1901, vokst opp i avismiljøet og avlagt eksamen artium på den private Halling Skole. Og deretter, ifølge Tidens Tegn, vunnet sin arbeidserfaring i Tidens Tegn og fra bedriftens forretningsforbindelser i utlandet. Den femogtyveårige Gunnar Thommessen overtok stillingen som disponent 1. januar 1928. På dette tidspunkt var Iversens disponentstilling blitt delt. Kaptein Beichmann hadde fått tittelen disponent og var sjef for abonnements- og løssalgsavdelingen, samt økonomiavdelingen. Under Beichmann på avisens telefonliste var oppført innenbys og utenbys abonnement, kassakontor og bokholderi. Gunnar Thommessen var sjef for annonseavdelingen og den tekniske avdeling. Under ham var oppført annonsekontor, billetter og eksp.anv., setteri og faktor, samt klisjéanstalt.⁴¹

På toppen av telefonlisten – kolofonen – sto «dr. fil.» Rolf Thommessen som ansvarshavende for «Tidens Tegn», og «cand.jur.» Bjørn Thommessen som ansvarlig for «Oslo Aftenavis». Frøken Helen Stibolt var redaktørens privatsekretær, mens marinekaptein R. Moe hadde tittel sekretær og var ansvarlig for anvisninger og innsendte manuskripter.

9.11 Opplag

Rolf Thommessens periode som stortingsmann ble en turbulent periode også for Tidens Tegn. Odd Hølaas, som var redaktørens nære medarbeider, og hørte også til avisens mest lojale Thommessenvenner, beskriver i sin bok *De talte dager* situasjonen slik:

De ble en forferdelig tid. All verden gikk ham imot i disse årene, og hans politikk måtte virke utfordrende og gåtefull. For velgerene var det som om de hadde valgt Belzebub, og abonnentene ble feid vekk, ikke enkeltvis, men hele stender.⁴²

Tidens Tegn lot i slutten av 1932 trykke en grafisk oppstilling over opplagsutviklingen fra 1910 til 1931 (se side 156). Etter Thommessens felles kraftinnsats fra starten, og forbi Konow-regjeringen inn i den første verdenskrig og ved dennes slutt i 1918, gikk det bare en vei: oppover. Det endte med mer enn 70 000 solgte eksemplarer hver dag. Men så begynte opplagene å dale. Dette skyldtes mer endringer i tiden⁴³ enn at Rolf Thommessen overtok ansvaret sommeren 1917. I 1926 kom et lite blaff oppover, opp fra om lag 50 000 til vel 52 000 eksemplarer. Ifølge denne tabell begynte opplaget å gå ned før Thommessens stortingsmannsperiode. Men fordi oppstillingen virker en smule hjemmegjort og neppe gjør krav på den store nøyaktighet når det gjelder eksakte årstall eller helt eksakte opplagstall, velges det her å ta tabellen som indikator.

Tabellen viser at opplaget sank påtakelig i 1926, fra om lag 52 000 eksemplarer til om lag 43 000 året etter. Aftenposten beholdt sitt klare forsprang, med sitt uavbrutte sig oppover. Opplag 61 400 i 1920 og 69 300 i 1927. Oslo Nyheds- og Advertisements-Blad (Morgenposten) hadde på dette tidspunkt falt ned til et opplag på 45 357⁴⁴ og konkurrerte med Tidens Tegn om å være Norges nest største avis. Etter å ha vært, til dels overlegent, størst fra før århundredskiftet. Men Tidens Tegn holdt seg for god til å sammenligne seg med dette rene annonseorganet. Dagbladet var på denne tiden helt heftet av opplagsracet, med bare 10 887 eksemplarer i 1929. Dette var på slutten av Rønneberg-perioden og de stigende opplag som han startet. Einar Skavlan tok tilbake redaktørplassen og førte opplagene videre opp, til Tidens Tegn ble nådd igjen på slutten av 1930-årene.⁴⁵

Ut fra denne oppstilling kan det ikke leses at abonnentene ble feid vekk «i hele stender» eller at det måtte opprettes eget kontor for å ta imot alle oppsigelsene. Det kan sikkert ha virket dramatisk at mange mennesker på samme tid ønsket å si opp abonnementet, men antallet kan, ifølge denne oppstilling, ikke ha vært så stort at det gjorde målbart utslag på statistikken. Tusen mennesker er en stor forsamling, men ikke så veldig mange hvis utgangspunktet er 50 000. Bare to prosent av det totale opplag. Sikkert skremmende, men i seg selv neppe utslagsgivende.

Konsekvensene av reduserte opplag er naturligvis reduserte inntekter, noe som stiller økende krav til bedriftens forretningsmessige ledelse. Disponenten må ha tyngde nok til at hans spareforslag blir akseptert av redaktøren og stor nok faglig innsikt til at avdelingene tar nei for et nei.

9.12 Økonomi

Tiden umiddelbart før og etter 1930 var dårlige tider for Norge. I det lå det også dårlige tider for annonsørene der ute i næringslivet. Inntektene sank for de fleste. For Oslo-avisene var situasjonen slik:

Inntekter⁴⁶ for årene 1928–1932 for fem hovedstadsaviser

År	Tidens Tegn	Dagbladet	Morgenbladet	Aftenposten	Morgenposten
1928	102 770	0	0	270 600	381 970
1929	75 990	0	0	314 200	328 890
1930	57 860	0	0	401 600	262 730
1931	5 430	0	0	334 000	53 930
1932	0	0	0	Ikke funnet	205 510

Formuesutviklingen til hovedstadsavisene var slik i perioden 1928–1932:

År	Tidens Tegn	Dagbladet	Morgenbladet	Aftenposten	Morgenposten
1928	481 000	248 000	291 000	710 000	1.591 000
1929	426 000	246 000	217 000	841 000	1.387 000
1930	384 000	240 000	151 000	1 017 000	817 000
1931	679 000	238 000	48 000	1 048 000	641 000
1932	620 000	238 000	?	Fant ikke	643 000

Formuesutviklingen reflekterer som oftest inntektsutviklingen, selv om regnskapstekniske varianter en stund kan skjule forandringer i formuen. Dette kan ha å gjøre med avskrivninger på fast eiendom eller på innkjøpt utstyr. Også mulige oppskrivninger på de samme verdier gir seg utslag på formuesutviklingen. Det samme gjør innkjøp eller salg av faste verdier. Over litt lengre perioder avspeiler imidlertid alltid formuesutviklingen bedriftens inntjening.

I disse nedgangstider var det ingen umiddelbare og dramatisk endring i formuesutviklingen til Tidens Tegn. Skattbar formue seg udramatisk nedover i årene 1928, 1929 og 1930. I 1931 steg imidlertid formuen plutselig ganske betydelig. Det var året etter at Rudolf Olsen fra storrederiet Fred. Olsen kom med i styret. Han kom neppe med for sine blå øynes skyld. Den eneste rimelige forklaringen på denne styreutvidelsen er at han skjøt inn penger i bedriften. Dette ble åpenbart helt nødvendig. Den store utbyggingen av kontorbygget i Akersgaten, på samme tidspunkt som inntektene gikk ned, satte hele bedriftens eksistens på spill. Tidens Tegns forretningsmessige ledelse hadde ikke vært oppgaven voksen. Lånet til den tidligere disponent Sigurd Iversen, på ikke mindre enn 400 000 kroner, fra ti år tidligere, fikk ny sikkerhet. Nå fikk han også pant i

samtlige maskiner etc som kan pantsettes i forbindelse med fast eiendom ifølge lov av 8/6-1895 for et beløp av kr. 125.000.⁴⁷

Panteattesten, i overensstemmelse med grunnboken i Oslo for eiendommen matrikkel nr. 34 i Akersgaten, forteller at A/S Tidens Tegn hadde fått økonomiske problemer. I begynnelsen av 1931⁴⁸ måtte bedriften låne 200 000 kroner av forsikringsselskapet Gjensidige. Kravet for sikkerhet var at denne obligasjon kom foran på prioritetslisten for obligasjonen til Sigurd Iversen. Det høye beløpet kan tenkes å skulle dekke byggeomkostninger som påløp i forbindelse med moderniseringen av eiendommen. Den verdiøkning som derved fant sted kan da være ment å kompensere for Iversens reduserte prioritet.

Stadig nye lån, kort tid etter hverandre, kan tyde på at kostkontrollen i Tidens Tegn ikke var helt på høyden. Mindre enn seks måneder etter lånet til Gjensidige måtte Iversen vike sin prioritet for ytterligere 75 000 til det samme selskapet. Samme dag⁴⁹ ble det også tinglyst en obligasjon

til disponent Gunnar Thommessen på kr. 75.000 lydende på prioritet etter kr. 725.000 med pant til like i maskiner etc.

Gunnar Thommessen hadde da giftet seg med datteren til den velstående skipsreder og kunstsamler J.B. Stang. Da det ikke er kjent at Gunnar hadde egne midler,⁵⁰ er det ikke utenkelig at det var svigerfaren som var villig til å hjelpe til i et knipetak, noe han muligens også hadde gjort høsten året før,⁵¹ da Gunnar ifølge panteattesten lånte Tidens Tegn 50 000 kroner mot pant i maskiner etc.

To år senere ble det nødvendig for Iversen å ofre seg igjen. Nu ved å vike pantesikkerhet for en obligasjon på 100 000 kroner til advokat Jens P. Heyerdahl, gift med barndomsvenninnen til Rølf's barn ute i Sandvika, Hamang-arvingen «Sessan» Lyche. Tidens Tegn var virkelig kommet i vanskeligheter.

Med Rudolf Olsens inntreden i styret ble det startet en ny prosess i bedriften Tidens Tegn. Ikke bare kom det inn en fagperson utenfra, men bedriftens vedtekter ble også endret. Den 3. september 1930 kunne Tidens Tegn annonsere følgende:

Som følge av de påbegynte og planlagte utvidelser i Tidens Tegn er bladets aksjekapital blitt utvidet med kr. 400.000, Den tidligere aksjekapital utgjorde kr. 300.000; – den samlede aksjekapital er altså nu kr. 700.000.

I det utvidede selskap avholdtes ekstraordinær generalforsamling mandag. Til styre valgtes redaktør Rolf Thommessen, formann, redaktør Bjørn Thommessen, viceformann og generalkonsul Rudolf Olsen. Varamann for styret blev direktør A. Kvaal⁵²

Det legges til grunn at familiene Thommessen, inkludert svigerfamiliene, eide alle aksjene pålydende til sammen 300 000 kroner. I forbindelse med aksjeutvidelsen ble det solgt nye aksjer i et antall som oversteget de tidligere aksjonærs. Det kan virke som om de nye aksjonærene hadde oppnådd majoritet i selskapet. Allikevel valgte ikke disse på den ekstraordinære generalforsamlingen å benytte seg av «kjøttvekta». Hvis de ønsket det, kunne de ha skaffet bedriften ny ledelse. Tvert imot: den gamle ledelsen, som hadde ansvaret for at bedriften nu hadde fått store økonomiske vanskeligheter, beholdt de plassene de tidligere hadde: Formann og viseformann. Således beholdt familien Thommessen majoriteten i styret, kanskje uten å disponere majoriteten av aksjene.

Vedtektene for aksjeselskapet Tidens Tegn ble derimot endret. Den viktigste endringen var at det for fremtiden skulle være et styre på tre medlemmer. Det sto intet om formann eller viseformann hadde mer enn en stemme. Hvilket ville si at hvis Olsen hadde hatt noe ønske om sterk innflytelse, og hadde klart å alliere seg med en Thommessen i det styret som nu var valgt, ville han kunne ha klart å få gjennom vedtak som den andre Thommessen eventuelt ikke var enig i. En mulighet som han åpenbart ikke benyttet seg av.

De nye vedtektene fastslo at styret skulle ansette en sjefredaktør. Denne hadde det fulle ansvar for den redaksjonelle ledelse. Styret skulle også ansette forretningsfører – omtalt i parentes som disponent. Med dette ble denne funksjons betydning i selskapet bekreftet. Vedtektene hadde regler for

omsetning av aksjer, om generalforsamlingens funksjon og om valg av styre. Det ble ikke etablert noe representantskap.

9.13 Byggeprosjektet

Tiden med redaktør Rolf Thommessen som stortingsmann ble en nedgangsperiode for Tidens Tegn. Opplagene gikk ned og med disse også inntektene. Avisens politiske innflytelse var redusert, ved at redaktøren inntok standpunkter på Stortinget som ikke hadde feste blant lesere og annonsører. Administrasjonen var blitt svekket ved at den forretningsmessige leder gjennom de siste femten årene fant seg en annen arbeidsplass. Det må også kunne antas at bedriftsledelsen var svekket ved at administrerende direktør hadde en fulltids arbeidsplass på Stortinget. Han hadde ikke tid til å vie bedriften den oppmerksomhet som nedgangstider krevde. Dette bekreftet Thommessen, ved å sende brev til nominasjonskomiteen i Frisinnede Folkeparti, referert i Tidens Tegn:

Redaktør Rolf Thommessen har i en skrivelse til styret i Akershus frisinnede folkeparti frabedt sig gjenvalg ved høstens stortingsvalg. Hans fratreden skyldes en rekke utvidelser i Tidens Tegn, som vil komme til å legge beslag på hele hans arbeidskraft. Av samme grunn har han frasagt sig gjenvalg som viceformann i det frisinnede venstres hovedstyre.

Tidens Tegns bedriftsmessige handlingsfrihet ble redusert i redaktørens periode som stortingsmann. Skriften på veggen viste at det etter hvert gikk mer penger ut enn det burde ha kommet inn. Det er flere måter å forholde seg i en slik situasjon. De fleste bedrifter ville sannsynligvis ha forsøkt å redusere utgiftene, mens den arbeidet med å holde inntektene oppe. Det er den sikreste metode til å beholde den økonomiske kontrollen lengst mulig. Kanskje det kan kalles en litt mer kjedelig og lite offensiv metode. Den andre metoden er å satse offensivt, ved å investere i en forutsatt fremtidig høyere inntjening. Denne metoden er avhengig av at vedkommende bedrift har ledige midler til å satse og som bedriften hadde råd til å tape. Hvis midlene derimot må lånes, ville det bety en form for gambling som de fleste bedriftsledere kvier seg for å gjøre. Risikoen ved å ikke kunne betjene de nye lånene kunne være at bedriften gikk overende.

Bedriftens styre var identisk med Tidens Tegns ledelse helt frem til aksjeutvidelsen. I dette styret var Rolf Thommessen den helt ubestridte sterke mann. Den yngre broren Bjørn fulgte med på lasset. Det er derfor all grunn til å tro at Rolf, selv om han eventuelt snakket med disponentene Beichmann og Thommessen Jr, nærmest på egenhånd bestemte at Tidens Tegn, i denne nedgangstid for landet og avisen, skulle satse offensivt, uten å disponere de nødvendige ressurser til å forvalte en slik satsing. Hølaas beskriver situasjonen slik:

Den alminnelige depresjon i slutten av 1920-årene gjorde det ikke bedre, aller minst da Rolf Thommessen møtte vanskelighetene på sin karakteristiske måte. Han gikk til utvidelse og nybygging! Det ble satt en imponerende glassfasade, tilsynelatende uhyre moderne og funksjonalistisk, på Tidens Tegns gamle, hyggelige bygning ut mot Akersgaten. Det var en eldre arkitekt som hadde ansvaret for dette skapaktige, absolutt uhensiktsmessige misfoster av funksjonalismen, men det illustrerte for så vidt tydelig avisens avmektige forsøk på å strekke seg etter det nyeste, mest moderne. Ideene bakenfor hadde vi ikke lenger kontakt med.⁵³

Bedriftens ledelse hadde, naturlig nok, behov for å fortelle omgivelsene om resultatet av de store investeringene. Detaljerte artikler beskrev det moderniserte og flotte bygget. Forretningsforbindelser ble invitert til å ta praktverket i øyesyn. Blant disse forbindelser var kommisjonærene viktige. Det var disse som mottok avisen hver dag og tjente penger på å selge videre i løssalg. Disse mottok en invitasjon, hvor det fremgikk at alle kommisjonærene ble invitert

Til diskusjon av forskjellige sider av Tidens Tegns nye utvidelser og arbeid, og festlig samvær.

Vi gir oss derfor den ære å innby Dem til dette møte, som vi har tenkt å ordne etter følgende program:

Kl. 11: I Oslo Håndverker- og Industriforenings festsal:

- 1: Foredrag av redaktør Rolf Thommessen om Tidens Tegns nye fremstøt.
- 2: Diskusjon om de veier, som best kan følges under arbeidet med å utvide abonnementet og løssalget. Innledes av disponent Johan Beichmann.
- 3: Litt om annonser og annonsetegning – innledning til diskusjon av disponent Gunnar Thommessen.

Kl. 14: Forfriskninger (smørbrød, kaffe, øl) sammesteds.

Kl. 15.30 – 17: Omvisning i Tidens Tegn

Kl. 19: middag i Rokokosalen. Daglig antrekk.⁵⁴

Tidens Tegn's styre

Under omvisningen fikk hver deltager utdelt en trykksak med overskrift

Tidens Tegn i 1930

Det ble forklart at Tidens Tegn var «Norges nest største blad og efter en sterk utbredt oppfatning landets beste».

Tidens Tegn hadde de senere år

med større energi enn noget annet blad fremhevet nødvendigheten av et borgerlig samarbeide for landets økonomiske gjenreisning og for å bringe skattelettelse i stat og kommune. [...] Tidens Tegn legger et større arbeid og ofrer flere penger på sin redaksjon enn noget annet norsk blad. I forhold til innholdes verdi og mengde kan det trygt sies, at Tidens Tegn er landets billigste avis. Tidens Tegn har alltid søkt å være et samlingssted for by og land, for interesserte menn og kvinner i alle samfundslag og kan glede sig ved å telle sine lesere i den våkneste og mest opplyste del av befolkningen. Tidens Tegn er et godt blad for den gode leser. Intet annet norsk bladforetagende kan peke tilbake på en så rask og imponerende utvikling og intet annet norsk blad har de siste tiår utført en så betydningsfull og ledende innsats som Tidens Tegn.

Etter denne ikke helt beskjedne orientering, presentert med ord og uttrykk hvor den Thommessenske penn var lett gjenkjennelig, gikk de i flokk og følge de korte meterene fra Håndverker'n opp til Akersgaten 34 for å se på det nyrestaurerte bygget. Alle deltakerne fikk en liten trykksak⁵⁵ som fortalte om hvordan bygget var innredet og hvor de forskjellige medarbeiderne hadde sin arbeidsplass. Med den i hånden ble de geleidet fra etasje til etasje.

Fra Akersgaten kom man i første etasje inn i publikumshallen. I denne kunne man tegne abonnement og bestille småannonser. Tidens Tegns boligsentral var også plassert der, med sine store karter på veggene som fortalte om ledige leiligheter i Oslo. På veggene var avisefotografenes siste bilder plassert. De kunne bestilles i resepsjonen. I publikumshallen var det plassert skrivebord, til fri avbenyttelsen når en annonsør skulle skrive teksten på sin annonse. Langs veggene var det hyller med oppslagsbøker. I hallen var det plassert en telefonkiosk, og en liten papirhandel solgte kontorrekvisita.

I annen etasje strakk det seg en stor administrasjonshall gjennom hele etasjen. Her var det ekspedisjon for utenbys abonnenter, kontor for oppslagstjenesten, annonsekontor, kassakontor, bokholderi og disponentenes kontorer.

Tredje etasje var redaksjonslokaler. Fra trappen kom man inn i det store forværelset. Avisens bibliotek var plassert her. Videre innover fant man klisjearkiv og enkeltmannskontorer for

redaksjonens medlemmer. En indre trapp førte opp til sjefredaktørens kontor. Dette skulle også fungere som styrerom, nu som bedriften hadde var i ferd med å få et styre med folk utenfra. Sjefen selv hadde god plass. Bilder viste at han satt ved sin pult⁵⁶ og så rett mot Christian Krohgs fine maleri av hans far. En stor vindusflate til venstre for pulten ga utsyn opp og ned i Akersgaten, for ikke å snakke om rett inn i lokalene til Aftenposten og Dagbladet rett over gaten. Ved siden av redaktøren var det kontorer for hans privatsekretær, Helen Stibolt, og for redaksjonssekretæren med ansvar for mottatte manuskripter, både fra redaksjonens egne medlemmer og utenfra. Når manuskriptene, ofte etter samtale med redaktøren, var godtatt, ble de sent til trykkeriets faktor. Han hadde kontor i samme etasje. Hans jobb var å fordele manuskriptene mellom håndsetteriet i fjerde etasje og maskinsetterene i femte. Overskriftene ble satt med hånden, mens den alminnelige tekst ble satt med maskin. Når begge deler var satt, ble tekstene samlet hos nattfaktor. Han hadde ansvaret for ombrekking, det vil si å få satt stoffet på den plassen det hadde fått tildelt i avisens utgave neste morgen. Foruten maskinsetteriet holdt også støperiet til i femte etasje. Her ble formene av de ferdigbrukne sidene støpt. Disse ble sent med heis ned til trykkeriet i første etasje inne i bakgården. Der var det anbrakt to rotasjonspresser. De støpte formene ble anbrakt på sine bestemte ruller i pressen, slik at trykkingen kunne begynne når de forskjellige farver var justert og funnet i orden. I femte etasje hadde også Oslo Aftenavis fått tildelt plass, i de to årene denne tilleggsutgaven eksisterte etter innflytting i de sterkt forbedrede lokalene. I tillegg var billedredaksjonen plassert i denne etasjen.

Klisjeanstalten disponerte det meste av sjette etasje. Her ble det laget klisjeer for de billedene som skulle brukes i avisen. Ut mot gaten hadde tegneren sitt atelier. Etasjen inneholdt også ekstra redaksjonskontor, arkiv og spiserom for typografene.

I syvende etasje var det verksted, og plass til enda mer arkiv. Det automatiske hustelefonanlegget var også plassert her. Helt øverst var loftet. Plassen her ble brukt til heisemaskineriet og forskjellige elektriske anlegg.⁵⁷

9.14 Oppsummering

Rolf Thommessens tid som stortingsmann i de tre årene 1928, 1929 og 1930 var ingen god tid for aksjeselskapet Tidens Tegn. Allerede før han ble valgt inn på Stortinget var han og avisen blitt naglet sammen til noe synonymt. Høyres avskyresolusjon i 1927 hadde en gang for alle slått fast at Tidens Tegn og Rolf Thommessen ble oppfattet som det samme. I stedet for å være et pluss var Thommessen blitt en belastning for bedriften.

På Stortinget drev Thommessen sitt eget spill. Partiet han hevdet å representere ble ikke tatt på alvor når de politiske kabaler ble lagt. Hans enmannsgruppe hadde ikke de samme muligheter til å danne diskusjonsgrupper som partier med flere representanter hadde. Han hadde ingen å bryne sine ideer imot. Når han heller ikke hadde evnen eller viljen til å koordinere sine utspill med de større partiene på borgerlig side, som han hevdet han ville samarbeide med, ble hans initiativ bare utnyttet i den grad de passet inn i de andre partiers strategiske planer. Redaktøren, og dermed Tidens Tegn, var dømt til å få svartepet i nesten hver enkelt avstemning hvor han hadde tatt et initiativ.

Den store arbeidsbelastningen på Stortinget tok oppmerksomheten bort fra arbeidsplassen Tiden Tegn. Odd Hølaas beskrev, fra sitt daglige ståsted i avisens redaksjonslokaler, situasjonen slik:

Det kunne simpelthen være hjerteskjærende å se ham i denne tiden, mens han redigerte avisen mellom de oppslitende stortingsmøtene. Jo mindre føyelig Stortinget og abonnentene var, jo mer måtte vi være det. Hans lille solsystem skulle iallfall fungere. Han hadde innblåst sin nestkommanderende så meget av sin ånd og vilje, at han bare eksisterte som et gjenskjær av ham selv. Redaksjonssekretæren kalte aldri Rolf Thommessen for annet enn «han», uttalt med andaksfull betoning. Alle avisens spørsmål og problemer hopet seg opp for Rolf Thommessen. Medarbeiderne sto i lange rekker og ventet på å komme inn til ham for å få instruksjer. Dradd i ansiktet av tretthet og med en liten neglesaks i hånden satt han og klippet

konturer og silhouetter på dagens fotografier, som skulle til klisjeestalten, mens han ga sine ordrer. Og tonen var like uforstyrrelig fortryllende og elskverdig. Det ble likefrem en kjærlighetshandling å lytte.⁵⁸

Som redaktør og administrerende direktør hadde han ikke evnen til å delegere ansvar. Alle tråder skulle samles i hans hender. Hans enestående selvtillit og tro på at det bare var hans vurderinger og bestemmelser som kunne brukes, eller hans like enestående mangel på selvkritikk, ble en etter hvert drepende belastning. For ham selv og for Tidens Tegn.

Det er mulig at sammenblandingen av rollene redaktør/stortingsmann ikke *nødvendigvis* hadde tatt knekken på bedriften Tidens Tegn. *Kanskje* kunne avisen ha vært reddet, til tross for redaktørens i stadig fleres øyne helt uforståelige utspill. Det var på dette tidspunkt i bedriftens historie, med varsellampene blinkende ildrødt blant stadig dårligere inntjening og abonnenter som ifølge Hølaas sto i kø for å bli kvitt sitt abonnement,⁵⁹ at han tok den forretningsmessige beslutning som skulle bli møllestenen rundt avisens nakke. Han bestemte at avisens lokaler skulle oppjusteres, og få et langt mer funksjonelt og moderne preg. Prisen for dette valget ble avhengighet av nye politiske og økonomiske interesser.

1 Hølaas, s. 38.

2 *Det tunge løft*, av Olaf Gjerløw, Birger Gotaas, Harald Gram, Morgenbladets Trykkeri, Oslo 1927.

3 Det er ikke kjent at noe politisk parti, hverken før eller siden, har vedtatt en avskyresolusjon mot en av landets aviser.

4 Carstens, Lykkeboken, s. 71.

5 Med i vennegjengen med Rolf Thommessen i «Selskabet Den Grønne Bænk» var Harry Fett, C.W. Schnitler, A.W. Brøgger, Magnus Poulson, Carl Berner, Arnstein Arneberg, Olaf Nordhagen og Hans Aall; Susanna Hals til HPT, s. 54. Se også Sigurd Grieg, St. Halvard 1972.

6 TT, 9. september 1927.

7 TT, 15. september 1927.

8 Carstens, Lykke-boken, s. 71.

9 TT, 27. september 1927.

10 TT, 4. oktober 1927.

11 TT, 13. oktober 1927.

12 Hølaas, s. 39.

13 TT, 31. desember 1927.

14 TT, 13. januar 1928.

15 Hølaas, s. 38–39.

16 TT, 14. januar 1928.

17 TT, 23. januar 1928.

18 TT, 24. januar 1928.

19 Ibid.

20 TT, 25. januar 1928.

21 TT, 14. februar 1928.

22 TT, 11. februar 1928.

23 TT, 12. juni 1928.

24 TT, 19. juni 1928.

25 TT, 16. juli 1928.

26 Ibid.

27 TT, 18. august 1928.

28 TT, 1. september 1928.

29 TT, 10. oktober 1928.

30 TT, 12. oktober 1928.

31 TT, 24. oktober 1928.

32 TT, 17. desember 1928.

33 Ibid.

34 Norland, s. 136.

35 TT, 15. april 1929.

36 TT, 6. januar 1930.

37 Norland, s. 135.

-
- 38 Ibid.
- 39 Hølaas, s. 42, Norland s. 136.
- 40 TT, 21. desember 1932 i forbindelse med trykking av bedriftens organisasjonskart.
- 41 TT, 4. januar 1928.
- 42 Hølaas, s. 42.
- 43 I tabellen er det satt inn en kurve som viser at opplagsutviklingen i stor grad fulgte konjunktorene.
- 44 TT, 2. januar 1928.
- 45 *Utskjelt og utsolgt*, s. 426-27.
- 46 Oslo Byarkiv, likningsprotokoller.
- 47 Panteattest, Oslo byskriverembete vestre distrikt, 8. august 1942.
- 48 Ibid, datert 21. februar 1931.
- 49 Ibid, datert 4. juli 1931.
- 50 Likningsprotokoll, Bærum kommune, år 1926-27, j.nr 8447, s. 29: journalist Gunnar Thommessen, formue 0 inntekt 5450. Dr. Rolf Thommessen: formue 0 inntekt 53 200. 1934: disponent Gunnar: formue 0 inntekt 8000, dr. Rolf: formue 7000 inntekt 42 200.
- 51 Ibid, 18. september 1930.
- 52 Albert Kvaal, generaldirektør i Elektrisk Byrå (EB).
- 53 Hølaas, s. 51-52.
- 54 Trykksak datert Oslo 15. november 1930, hos forfatter.
- 55 Trykksak, hos forfatteren.
- 56 Denne pult står nå, i 2007, på kontoret til Verdens Gangs sjefredaktør.
- 57 Trykksak, Tidens Tegn, Oslo 15. november 1930.
- 58 Hølaas, s. 44-45.
- 59 Ibid, s. 42.

10 Mot kriseforlik

10.1 Problemstilling

Den globale økonomiske depresjon som plaget verden fra 1929 og langt utover 1930-årene, fikk følger langt inn i det norske samfunn. Stor arbeidsløshet, bondestanden i gjeldskrise og offentlige utgifter steg mens skatteinntektene gikk ned, var forhold som preget Norge i denne perioden. Landet ble rammet av nedgangstider. Tidens Tegn ble, som de aller fleste andre bedrifter, rammet av den økonomiske tilbakegang. I tillegg bidro avisens ledelse til å forsterke de økonomiske problemene, ved å bygge om driftsbygningen i Akersgaten 34. De store investeringene som dette førte til, måtte finansieres ved økt opplåning. Tidens Tegn mistet på denne måten den siste rest av økonomisk handlefrihet.

Dette kapittel retter oppmerksomheten mot både de politiske og de økonomiske faktorer som hadde innflytelse på utviklingen for bedriften Tidens Tegn i den første halvdel av 1930-årene. Avisen kom i store økonomiske vanskeligheter i denne perioden og større endringer i bedriftens ledelse fant sted. Det politiske kriseforliket, mellom Bondepartiet og Arbeiderpartiet i 1935, ble starten på en helt ny politisk utvikling i Norge. Kapittelet skal vise hvordan Tidens Tegn reagerte på denne nye virkelighet. Også Rolf Thommessen ble av omstendighetene tvunget til å inngå kriseforlik. Ikke bare på grunn av endrede politiske og økonomiske rammebetingelser i samfunnet, men i enda større grad på grunn av den økonomiske krise Thommessens uheldige valg hadde påført Tidens Tegn.

10.2 Innledning

1930 var et viktig år for Tidens Tegns administrerende direktør. Han hadde frasagt seg gjenvalg på Stortinget og opplyste gjennom avisen at han ønsket å vie all sin tid til sin egentlige arbeidsplass Tidens Tegn. I perioden som aktiv partipolitiker på Stortinget hadde han forskuslet det han måtte ha hatt igjen av politisk troverdighet, og han hadde tatt Tidens Tegn med seg i dragsuget, ved at hans lederartikler ikke lenger ble oppfattet med samme oppmerksomhet som tidligere. Det politiske partiet som han og hans far gjennom sin avis så sterkt hadde frontet, var i ferd med å gå opp i limingen. Hos sine meningsfeller i Fedrelandslaget hadde han mistet mye av sin troverdighet.¹ Hans politiske merkesaker var fortsatt de gamle og etter hvert noe slitte: lavere skatter, større frihet for den enkelte borger, og politisk samling av de ikke-sosialistiske partiene. Hans kritikk av politikere og de andre partiers ledere var den samme. Men han ble ikke hørt. Hølaas beskrev situasjonen slik:

Tidens Tegn var på en forunderlig måte en skinnverden på siden av og utenfor den virkelige. Vi hadde bygd opp et billede av landet, gitt problemer en løsning eller en formulering som helt og holdent var vår egen.²

Det var denne skinnverden som var blitt Rolf Thommessens verden. På en forunderlig måte hadde han bygget opp en så sterk lojalitet blant de mange innsiktsfulle og dyktige mennesker som arbeidet i Tidens Tegn, Hølaas inkludert, at han ikke møtte motforestillinger. Kanskje satt den dominerende personligheten til faren igjen i veggene, og skapte enten overdreven tillit til, eller overdreven frykt for, redaktøren. Hølaas fortsatte slik:

Dette bilde av verden og vårt samfunn var Rolf Thommessens, preget av hans personlighet i ett og alt, av hans velvilje og hans begavelse. Det kunne være storslått og sympatisk, men det var ikke alltid riktig og fremfor alt var det ikke a jour. Selv fikk han altfor liten leilighet til å korrigere det, innemurt i arbeid som han var. Og han satte ikke pris på at hans medarbeidere prøvde å endre det, vi minst av alle.³

Hans «fratreden (fra Stortinget) skyldes en rekke utvidelser i Tidens Tegn, som vil komme til å legge beslag på hele hans arbeidskraft».

Det var slik han selv fortalte omverdenen om hvordan han oppfattet sitt ansvar som eneveldig hersker av «tidenstegneriet»⁴ – den verden som eksisterte innenfor de nye og fine veggene til Akersgaten 34. Kanskje hadde han forstått at redusert opplag og svinnende inntekter krevde sin mann fullt og helt? Eller var det bare ord, fordi han i sitt sinn bare viet sitt arbeid for avisen stykkevis og delt, i den grad avisen kunne fungere som hans personlige talerør?

Den egenrådige og uberegnelige⁵ Rolf Thommessen klarte enda en gang å få med seg aksjonærfamiliene da han så at inntektene forsvant mellom fingrene på avisens bokholderi. Det kan ikke ha vært annet enn forretningsmessige vurderinger som gjorde at eierne var med på å bygge om eiendommen i Akersgaten. De må åpenbart ha ment at ved å få en vakker og moderne fasade ut mot konkurrentene Dagbladet og Aftenposten tvers over gaten, og nye enmannskontorer for journalistene, ville opplaget gå opp, annonsørene komme tilbake, og inntektene stige så meget at de langt høyere driftsutgiftene som nybygget hadde påført avisen, i tillegg til de allerede kjente driftsutgifter, ville bli dekket inn. Det var kanskje derfor A/S Tidens Tegn gikk ut på lånemarkedet for å finansiere denne investeringen? Kanskje Rolf Thommessen tenkte at det ville gi avisen et bedre og mer leseverdig innhold og gjøre avisen mer interessant for nye kundegrupper, ved at journalistene hadde bedre arbeidsforhold. Med lys inn fra Akersgaten og verden utenfor? Og at den lange administrasjonshallen i annen etasje ville gjøre alle i administrasjonen så glade og produktive at de ville få arbeidet lettere unna og dermed legge grunnlag for reduserte utgifter og økende inntekter? Driften av avisen de neste årene skulle gi svaret på disse spørsmål.

Tidens Tegn hadde i 1930 kommet i en tvangssituasjon. Bedriften hadde mistet sin økonomiske handlefrihet. Det måtte også skapes fornyet tillit til avisens forretningsmessige og politiske ledelse. En betingelse for økt handlefrihet var at tæring ble satt etter næring. Den administrerende direktøren, med sin autoritære lederstil bak silkehansken, og uten evne til tillitsfullt å delegere ansvar til sine medarbeidere, var mannen som skulle ordne opp med disse oppgavene. Det var nok å ta tak i.

For en redaktør, med en politiker i maven og det eneveldige og absolutte ansvar for avisens politiske innhold, kan det ha vært morsommere å arbeide med saker som kunne få innflytelse på samfunnsutviklingen enn med noe så prosaisk som å forsøke å redde avisen fra konkurs. Det vil si å stupe ned i kostnadskontroll, finansanalyser, personalutvikling.

Intet tyder på at Tidens Tegn, i perioden frem til 1935, ga avkall på sitt tradisjonelle, og selvpålagte, ansvar for landets politiske utvikling. Redaktørens politiske ståsted var fortsatt hos de frisinnete.

10.3 Frisinnete Venstre

Tidens Tegn slo an tonen allerede på årets første arbeidsdag.⁶ Med den retorikk som avisen var blitt kjent for: De gikk inn i det nye året «med større politiske opgaver enn vi har oplevet siden 1905».

Intet mindre. I lederartikkelen ble det trukket opp retningslinjer for hvordan kongstanken over alle kongstanker skulle kunne gjennomføres: Den politiske samlingen på borgerlig side før stortingsvalget den kommende høst.

Ifølge Tidens Tegn var det mer som samlet enn splittet. Selv om Venstre var å bebreide for det avisen kalte halvsosialistiske tendenser. Innføringen av kornmonopolet og den nye jordloven var bekreftelsene på slike tendenser. Allikevel var det «von i hengende snøre».⁷ Alle de borgerlige partiene var enige om at det var den private foretaksomhet som skulle få landet ut av det økonomiske uføret. Partiene var også enige om at det ville være katastrofalt for landet om Arbeiderpartiet fikk flertall i Stortinget. Verre var det å få samlet partiene til felles innsats mot trusselen fra de røde.

Avisen fortsatte med en analyse av de politiske partiers troverdighet i forhold til den tidenstegnske samlingsideologi. Venstres Johan Ludwig Mowinckel fikk under tvil ståkarakter, til tross for hans sterke understrekning at han ledet en partiregjering uten formell støtte fra hverken Høyre eller de andre partiene på borgerlig side. Derimot ble det uttrykket sterk tvil om Høyre var en pålitelig samarbeidspartner. Ifølge avisen hadde partiet utviklet sterke separatistiske tendenser. Dette kunne ifølge avisen skyldes en følelse av å ha vind i seilene, noe som kunne ha gitt partiet større selvtillit for å gå alene. Lederartikkelen beklaget i denne forbindelse Høyres negative forhold til Fedrelandslaget. En utenforstående skulle tro at det måtte være en nærliggende konservativ oppgave å alliere seg med denne sterke og fedrelandssinnede bevegelse. Ifølge Tidens Tegn var det galt å fremstille laget, slik Høyre gjorde, som en helt ubetydelig foreteelse. Avisen mente at Fedrelandslaget representerte et formidende og samlende element. Det ville i høy grad være behov for «Fe-laget», som det for letthets skyld ble kalt på folkemunne, i den kommende valgkampen. Til slutt ønsket avisen at loven om listeforbund snarest måtte vedtas, og at de borgerlige partiene utnyttet de mulighetene dette ga til de som ville samarbeide.

10.3.1 Landsmøte 1930

I juni hadde de frisinne landsmøte. Styret hadde på forhånd formulert et manende opprop til alle gode krefter om å samle seg. Partiet bekreftet spesielt sin tilslutning til de tanker som hadde kommet til uttrykk i Fedrelandslagets program. Målene var de samme som tidligere: stoppe den røde fare, gjennomføre skattelettelser hvert år, gradvis reduksjon av statlig og kommunal beskatning, og medvirke til dannelse av en flertallsregjering. Begge antagonistene⁸ fra de frisinnedes tomannsgruppe i Stortinget, skipsmegler Johan Bollmann fra Bergen og redaktør Thommessen fra Oslo, var blant dem som undertegnet, sammen med mange andre, blant andre redaktørens privatsekretær frk. Helen Stibolt og Tidens Tegns kommende styremedlem Albert Kvaal. Valgprogrammet, som landsmøtet vedtok, fikk den forventete fulle støtte fra Tidens Tegn.

Det borgerlige flertall på Stortinget fikk vedtatt loven om listeforbund i god tid før stortingsvalget denne høsten 1930. Denne mulighet ble benyttet i mange fylker. De frisinne arbeidet aktivt for å få alle borgerlige partier med i slike forbund der dette kunne tenkes å få praktisk betydning i arbeidet for å stoppe Arbeiderpartiets fryktede fremgang. Tidens Tegn noterte med tilfredsstillelse at Akershus Frisinnede Folkeparti – som nu partiet hadde skiftet navn til i dette fylket – hadde etablert listeforbund med Høyre. Rolf Thommessen hadde frasagt seg gjenvalg og hadde med dette fjernet en anstøtssten i samarbeidet mellom de to partiene. Avtalen mellom partiene var på vegne av Det Frisinnede Folkeparti blant annet undertegnet av vernepliktig marinekaptein Ragnar Moe, redaktør Thommessens sekretær med ansvar for mottatte bidrag.⁹ Da partiets valgliste ble satt opp i september, fikk redaktørens svoger, tekstilgrosserer Ingar Dobloug, plass på listen som nummer ti. En sikker plass for en som ikke ønsket seg inn på Stortinget. Begge Thommessene deltok som talere i valgkampen. Gammelredaktøren, nu 79 år gammel, åpnet valgkampen i Oslo, sammen med førstemann på de frisinnedes liste. Under stor applaus, ifølge Tidens Tegn.¹⁰

10.3.2 Stortingsvalget 1930

Valgresultatet viste at Arbeiderpartiets fremgang tilsynelatende var stoppet. De borgerlige økte sine stemmetall. Samlet fikk disse partiene 200 000 flere stemmer enn ved valget tre år tidligere. Høyre og de frisinne hadde listeforbund de fleste steder. Til sammen fikk de nesten 350 000 stemmer, mot Venstres litt under 250 000. De frisinne fikk doblet sitt antall mandater fra to til fire. Uten at partiet av den grunn ble mer enn påfyll blant de borgerlige på Stortinget. Arbeiderpartiet gikk tilbake med vel 12 000 stemmer, og gikk ned fra 59 til 46 mandater. Partiet mistet 12 av de 25 mandatene de vant ved det foregående valget. Stortinget hadde fått et trygt borgerlig flertall.

Forutsigbart nok var Tidens Tegn¹¹ henrykt over resultatet. Avisen slo fast at det her var tale om en felles borgerlig oppmarsj mot kommunismen. Det ble fremhevet at velgerenes økede oppslutning om de borgerlige ideer hadde gått til samtlige partier og i alle områder av landet. Nærmere halvparten av den borgerlige fremgangen hadde gått til den konservative fløy og resten på mellompartiene. Av dette kunne Tidens Tegn trekke den slutning at det fortsatt var behov for disse mellompartier, fordi det fortsatt eksisterte så mange forskjellige avskygninger av den felles borgerlige ideologi. Mellompartiene fanget opp disse avskygninger og bidro dermed til at marginale borgerlige stemmer fant veien til den riktige siden av aksens rødt/blått. Vel seks uker senere¹² utdypet avisen sitt syn på mellompartienes fremtid. Den var ikke så mørk som tidligere fryktet. Dette skyldtes at alle partier hadde sine fløyer, fra skalaen radikale venstre til det mørkeblå i Høyre. Dette var forhold som sto i veien for de som trodde at utviklingen ville fjerne nyansene i den norske politiske virkelighet. Tidens Tegn hevdet at valgmulighetene ville være mindre hvis det bare ble to politiske partier. Et radikalt og et konservativt. Tidens Tegn var ikke blant dem som trodde utviklingen ble slik. Avisen tok derved avstand fra den teori som var grunnlaget for Christian Michelsens samlingsbevegelse fra 1903, og som også var en del av det fundament Frisinne Venstre ble bygget på i 1909. Nå, i 1930, hadde Rolf Thommessen kommet til at mellompartiene hadde sin viktige plass i den norske partiflora.

Medvinden Arbeiderpartiet hadde nytt godt av det siste tiåret, hadde stilnet. Tilsynelatende blåste en svak bris den andre veien, mot sosialistene og med de borgerlige. Kommunevalget året etter, i 1931, bekreftet dette. Arbeiderpartiet tapte i 27 herreder¹³ der de tidligere hadde hatt flertall. I landets største landkommune, Aker, tapte Arbeiderpartiet ett mandat. Resultatet ble at listeforbundspartnerene Høyre og Bondepartiet fikk 31 plasser i kommunestyret, Venstre 1 og Arbeiderpartiet 28. Frisinne, som hadde stilt egen liste, fikk ikke noe mandat. Tidens Tegn var allikevel godt fornøyet med den borgerlige seier. Gleden var enda større da avisen kunne slå fast¹⁴ at de borgerlige fikk flertall i Bærum uten det lite samarbeidsvillige Venstre, som hadde vunnet ett mandat fra Arbeiderpartiet. Redaktørens kone Anne ble valgt som vararepresentant til kommunestyret i denne kommunen.

Det rådet stor spenning omkring kommunevalget i Oslo noen uker senere. Tidens Tegn engasjerte seg sterkt i denne valgkampen. Det var spesielt viktig for avisen å belyse de frisinnedes ansvar. For ikke å bygge opp under mulige splittelsestendenser, som kunne true et borgerlig flertall i hovedstaden, kom Tidens Tegn med det oppsiktsvekkende råd at partiet burde trekke sin liste fra valget.

«Klok av skade» var overskriften på lederen den 29. november. Avisen hevdet at Høyre i sin valgkamp i Aker hadde nådd frem til velgerene med sin advarsel mot å stemme på det frisinne folkepartiet. Begrunnelsen var at Frisinne Venstre var så ubetydelig at stemmer dit ville være bortkastet. De frisinne ville ikke få noe mandat allikevel. Den frisinne tillitsvalgte Rolf Thommessen lot sin avis bekrefte Høyres utspill, ved å skrive at «uten de frisinnedes særliste er det sannsynlig at det borgerlige flertall vilde blitt et par representanter større».

Avisen hevdet at erfaringen fra Aker viste at Høyre ville utnytte splittelsesfrykten til det ytterste i valgkampen. I Aker hadde de nådd frem. De stemmene som ble avgitt for de frisinne var således bortkastet. De kunne ha kommet bedre til nytte på en annen borgerlig liste. Dette politiske rundkastet fra Thommessens side bekreftet hos mange redaktørens uforutsigbarhet. Det er heller ikke utenkelig at

noen blant de som fortsatt identifiserte seg med Frisinnede Venstre fant redaktørens politiske krumspring en smule illojalt.

I hovedstaden vurderte Tidens Tegn situasjonen på samme måte. Det var av nasjonale grunner uhyre viktig å vinne valget i Oslo. Et sosialistflertall der i ytterligere tre år kunne gjøre uopprettelig skade for landet og for byen. Dessuten var det en annen årsak til å trekke listen: Hvis stillingen skulle komme til å bli slik som i Aker, hvor partiet ikke fikk valgt en eneste representant, kunne dette bli skjebnesvangert for partiets hele fremtid.

Tidens Tegn nådde ikke frem med sitt ønske. Etter en debatt «i all vennskapelighet» i avisens spalter, ble det erkjent at det frisinne folkepartiet kom til å stille egen liste. Og når dette først var bestemt, stilte Tidens Tegn lojalt opp med spalteplass¹⁵ og positiv omtale. Resultatet ble, tross alt, borgerlig flertall. En representant og 1931 stemmer for det frisinne folkepartiet, 59.592 stemmer og 39 representanter for Høyre, og 62.252 stemmer og 41 representanter – en mindre enn ved forrige valg – for Arbeiderpartiet. Venstre ble enda en gang tungen på vektskålen, med tre representanter i kommunestyret. Kommunistene fikk 790 stemmer og null representanter.

10.3.3 Generalsekretæren trekker seg

I begynnelsen av 1932 gikk Bernhard Kjelstrup av som generalsekretær hos de frisinne. Av helt private årsaker, kunne Tidens Tegn bekrefte.¹⁶ Han ble hyldet slik:

hans uselvskhet og uegennytte, som er viden bekjent, har hindret ham fra å vinne både økonomiske og politiske laurbær. Hans stilling i partiet faller også i en tid, da den alminnelige politiske situasjon har gjort stillingen særlig vanskelig for de små partier. Allikevel er det en kjensgjerning, at de frisinne i disse år har gått jevnt og sikkert frem, slik at partiet i dag står sterkere enn man kanskje i alminnelighet er oppmerksom på.

For å bekrefte denne «kjensgjerning», og for å forsøke å dokumentere at «de frisinne i disse årene har gått jevnt og sikkert frem», foretok Tidens Tegn en oppsummering av partiets stilling. I årets kommunevalg hadde partiet deltatt i 17 byer, hvorav med egne lister i 10. Blant disse byer var Oslo, Bergen og Drammen. I disse gikk partiet frem med 17 mandater, hvorav med 13 i Bergen alene. Til sammen, i alle de 17 byene, ble det valgt om lag 4500 representanter. Av disse kom 71 fra de frisinne. Det var 16 mer enn ved valget i 1928. Ut fra de åpenbart beskjedne krav til fremgang Tidens Tegn hadde, hevdet avisen at disse tallene bekreftet jevn og sikker fremgang. Redaktøren var på dette tidspunkt varamedlem til partiets hovedstyre.¹⁷

Bernhard Kjelstrup mente at

forkjtringen av den selvstendige frisinne valgdeltagelse har vist sig å være i bunn og grunn uberettiget, – at denne valgdeltagelse har hatt gode følger, som Frisinnede selv har forutsagt og dets motstandere har fryktet, – og at agitasjonen om «bortkastede» stemmer er tomme skremsler, uten spor av realitet.

Selv om logikken ikke kom klart frem, var det i denne forbindelse viktig for Tidens Tegn, i sin kamp for borgerlig samling, å fremheve behovet for de små partiene. Men nu hadde det sneket seg inn en aldri så liten tvil. Tidens Tegn kunne betro leserne at den i

de senere år ofte har spurt oss selv, om det var umaken verd å holde partiet gående. Det politiske liv har mer og mer utviklet sig til en kamp mellem ytterliggående motsetninger, og mellompartiene i har alle land en vanskelig tid. Desto mer gjelder dette for et parti, som er lite og som har søkt sin uavhengighet og sin slagkraft i at det ikke var stort. At det frisinne venstre har spilt en rolle i norsk politikk, som er langt større enn man kunne vente ut fra partiets numeriske styrke, er utvilsomt!¹⁸

Det kunne ikke være partiets stilling i begynnelsen av 1930-årene Thommessen siktet til da han skrev dette. At Det Frisinnede Venstre tidligere hadde spilt en større rolle enn det som kunne ventes ut fra partiets numeriske styrke, var åpenbart for mange. Partiet fikk statsministeren, ved Wollert Konow (SB), allerede umiddelbart etter at det hadde deltatt i sitt første stortingsvalg i 1910. Riktig nok endte det med katastrofe for partiet ved valget i 1913. Partiet fikk også senere en statsminister. Dette var Abraham Berge i begynnelsen av 1920-årene. I tillegg hadde de frisinnede mange medlemmer i de forskjellige Høyre-regjeringene som styrte landet etter Knudsen-epoken og frem til Mowinckel sto frem for Venstre. Noen vil også kunne hevde at partiet hadde fungert negativt, ved at det opererte i en periode hvor politisk samling på den borgerlige side tilsa at det burde være færre og ikke flere politiske partier. Alt i alt hadde denne gang Thommessen rett i at Frisinnede Venstre på godt og ondt hadde klart å spille en rolle i overkant av partiets numeriske styrke. Når redaktøren valgte å skrive dette akkurat da, kan det skyldes at han trodde at partiet skulle kunne gjenvinne denne, etter hans mening positive, rollen i norsk politikk.

10.4 Borgerlig flertall

Det var, til tross for Arbeiderpartiets store gruppe, fortsatt borgerlig flertall på Stortinget. Disse partiene hadde vunnet valget fordi Arbeiderpartiets revolusjonære retorikk hadde skremt en del tidligere velgere tilbake til de borgerlige partier. Tidens Tegn støttet dem som i et opprop på avisens første side nu krevde at dette borgerlige flertallet

en gang for alle og over hele linjen setter en stopper for den revolusjonære og landsforræderiske virksomhet i Norge, og sikrer vårt folk en fortsatt fri og fredelig utvikling.¹⁹

Oppropet var undertegnet av mer enn 100 mennesker. En rekke var kjente aktivister i Frisinnede Venstre, som to blad Eskeland fra henholdsvis Voss og Stord, varamedlem i Tidens Tegns styre Albert S. Kvaal, Wollert Konow, to stykk Bollman fra Bergen, generalene Bull, Bratlie og Gulbranson, Johan Hjort, Holst-ene Johan og Johan, og mange andre kjente personer både i og utenfor politikernes rekke. Fem måneder senere,²⁰ også stort slått opp på første side, trykket Tidens Tegn et tilsvarende opprop fra skogeiere på Dokka. Disse beklaget seg over at bygdene rundt Ransfjorden i tre år hadde vært forfulgt av en fagorganisasjon som med vold og overgrep ønsket å oppheve organisasjonsfriheten i skogbruket. De ville tvinge de arbeidsvillige til å melde seg inn i fagbevegelsen. Skogeierne hevdet at skogdriften ble lammet, og krevde at regjeringen grep effektivt inn og beskyttet deres lovlige næringsvirksomhet.

Det ulmet i det politiske Norge på denne tiden. Arbeiderpartiet var kneblet i denne valgperioden. Innen den borgerlige leir hersket det betydelig meningsforskjell om hvordan den økonomiske krisen skulle bekjempes. Særlig var Bondepartiet på hugget, for å hjelpe de mange bønder som hadde kommet i store økonomiske vanskeligheter på grunn av paripolitikken²¹ de forskjellige borgerlige regjeringen hadde gitt sin velsignelse til.²² Målet var å komme tilbake til pari kurs med det engelske pundet. Uroen var av denne grunn spesielt tilstede i dette interessepartiet. Statsminister Hunseid fra Bondepartiet, det senere medlem i Tidens Tegns representantskap, følte dette spesielt sterkt. I trontaledebatten i Stortinget i begynnelsen av 1933²³ sendte han noen signaler til de andre borgerlige partiene. Han var villig til å samarbeide om budsjettet med samtlige partier på Stortinget. Underforstått inkluderte dette også Arbeiderpartiet, noe dette partis ledere ikke umiddelbart avviste. I prinsippet støttet Tidens Tegn denne samarbeidsvilje, men ikke for enhver pris. Avisen gjentok sin gamle regle om at

Det samarbeid som landet nu trenger, er ikke samarbeid for å bevare husfreden eller for å legge puter under alle de synder, som er begått. Det må bli et samarbeid for å føre vårt land ut av k r i s e n

Denne gangen kom det ikke noe ut av denne invitten i retning venstresiden. Allikevel hadde Bondepartiet sendt et signal til sine borgerlige bekjentskaper, om at politisk samarbeid dreiet seg om saker og ikke om venner. Et signal som senere skulle få større betydning enn det de øvrige politiske partiene forsto på dette tidspunkt.

De frisinne, med sin fire mann store gruppe, fulgte tradisjonen i Tidens Tegn med å ta sterke utspill. Et par måneder etter trontaledebatten, og midt under finansdebatten i mars, markerte partiet sin forståelse for Bondepartiets bekymring for bøndernes gjeldskrise. De forsto også Arbeiderpartiets bekymring for arbeidsløsheten. De frisinne forslo en bevilgning på 30 millioner kroner til kriseforanstaltninger. Kjempeoverskift i Tidens Tegn:²⁴

Vi stiller følgende forslag:

Stortinget bevilger ekstraordinært, til foranstaltninger i anledning gjeldskrisen og arbeidsløsheten kr 30 mill.

Beløpet tilveiebringes ved at omsetningsskatten i sin helhet anvendes til dette øyemed kr. 30 mill.

Derved opstår et underskudd på det ordinære budsjett stort kr. 20 mill.

Dette beløp dekkes på følgende måte:

Minsket nettoavdrag på statsgjelden kr 10 mill

5 prosent frivillig lønnsnedslag for statsfunksjonærene kr 9 mill

Ytterligere besparelser på statsbudsjettet kr. 1 mill

Det var flere som stusset over at sparepartiet par excellence var det partiet som skulle foreslå å bruke penger på ekstraordinære tiltak. At statsfunksjonærene stusset er det spesielt rimelig å anta, da disse ble invitert til, ad frivillig vei, å bidra fra deres egen lønningspose til de verdig trengende på land og i by.

Aftenposten stusset også. Ved å fremheve nødvendigheten av ekstraordinære krisebevilgninger hevdet denne avisen at de frisinne hadde foretatt en total politisk helomvending. Tidens Tegn var slett ikke enig med konkurrenten. Det var ingen motsetning mellom de frinnedes nye standpunkt og et energisk arbeid for å bringe statens ordinære utgifter ned. Avisen hadde helt tiden ment, og mente fremdeles, at statens drift var blitt for dyr i forhold til landets økonomiske evne. Krisen tvang staten i dobbelt grad til å innrette seg billig. Den «helomvending» de frisinne denne gangen hadde foretatt, var ikke annet enn det som selve konjunktorene tvang frem. Avisen refererte til sjefsdirektør Rygg i Norges Bank, som hevdet at 1932 var det verste året landet hadde opplevet. Arbeidsløsheten hadde nådd en høyde som ikke bare var en ulykke i seg selv, men også var i ferd med å utvikle seg til en sosial fare.

På dette tidspunkt – under finansdebatten – slo ulmingen blant de borgerlige partier ut i full flamme. Venstre var blitt lei av det de karakteriserte som Hunseids mindretallsregjeringens manglende handlekraft. Partileder Mowinckel kunne ikke lenger gå god for regjeringens sparepolitikk. Dette inkluderte regjeringens uvilje mot å legge frem nye direkte skatter, som både Venstre og Arbeiderpartiet mente var nødvendig. For å få gjennomført Venstres linje, valgte han å stille mistillitsforslag, vel vitende om at Arbeiderpartiet ville støtte dette. Dermed falt regjeringen Hunseid, med 80 stemmer fra Arbeiderpartiet og Venstre. Mot 67 stemmer fra de borgerlige partiene, inkludert de frinnedes fire stemmer. En ny mindretallsregjering overtok ansvaret for landets drift, denne gangen fra Venstre, til tross for at Venstre hadde en enda mindre stortingsgruppe enn de partiene som støttet Hunseid.

10.5 Ny regjering

Tidens Tegn innledet på denne tiden sin glideflukt fra gamle kjepphester til de nye realiteter. Dette kom frem ved at avisen reagerte²⁵ ganske avslappet på det faktum at vennen Hunseid ble kastet og den, etter avisens mening, politisk mer tvilsomme venstrepolitiker Mowinckel overtok regjeringsansvaret. Avisen hevdet at Venstre og Arbeiderpartiet, som sto bak mistillitsforslaget mot regjeringen Hunseid, hadde den samme oppfatning om regjeringens sparepolitikk og om nødvendigheten av nye direkte skatter. Ifølge avisen åpnet Mowinckel nu for en ny type politisk samarbeid på venstresiden. Dette til tross for at den samme Mowinckel bare fjorten dager tidligere, under frontaledebatten, hadde vegret seg mot en allianse med Arbeiderpartiet. Gjennom mistillitsforslaget hadde Venstre fått en annen tilknytning til Arbeiderpartiet når det gjaldt viktige budsjett- og skattespørsmål. Tidens Tegn fant det ganske underlig at Mowinckel, som ved siste valg hadde ledet de borgerliges fremstøt mot det avisen kalte Arbeiderpartiets eventyrpolitikk, nu inngikk en allianse med de som for tre år siden var hans argeste motstandere. Dette bekreftet at Venstre ikke var til å stole på når det gjaldt å opprettholde statens autoritet. Alt ifølge Tidens Tegn.

Den økonomiske verdenskise etter børskrakket i USA på slutten av 1929 herjet fortsatt verden, med store følger også for Norge. Arbeidsløsheten steg til uante høyder. Selv det frisinnet sparepartiet tok til orde for ekstraordinære budsjett-økninger i denne forbindelse. Venstres uformelle allianse med Arbeiderpartiet for å felle Hunseid var et resultat av den nytenkning som Tidens Tegn mente ville tvinge seg frem også på borgerlig side.

10.6 Nyorientering

Også innen Frisinnede Folkepartiet rørte det på seg. Det var fortsatt liv i partiet. Det hadde fire representanter på Stortinget, med et stadig like viktig talerør i Tidens Tegn. Mandag den 1. mai 1933 slo partiet til igjen, og enda en gang over hele Tidens Tegns førsteside:

Politisk nyorientering – En gjenreisning av Det frisinnede folkeparti

Partiet hadde satt ned en komité for å lede en rekonstruksjon av partiet. I denne satt partiets anerkjente entusiaster. Johan Throne Holst var med, sammen med stortingsmennene Greve og Ræder. Greve var formann i partiet. Fru Aashild Domaas representerte kvinnene. Oslopartiets formann, advokat Paul Frank, deltok også i utvalget, sammen to representanter fra Tidens Tegn. Den ene var formannen i Akershus Frisinnede Folkeparti, vernepliktig marinekaptein Ragnar Moe. Den andre var varamann til hovedstyret, sjefredaktøren selv.

Det kjempemessige oppslaget var formet som et opprop til alle frisinnede landsmenn og undertegnet av godt over 100 velrenommerte borgere av landet. Det var gårdbrukere og lensmenn, ordførere, postekspeditører og fiskere. Leger og advokater støttet oppropet, sammen med disponenter og skipsredere. De hadde alle det til felles at de kom fra hele landet og at de ikke var aktive politikere. De representerte folk flest. De hadde også det til felles at samtlige som undertegnet oppropet hevdet at den verdensomfattende krisen for vårt lands vedkommende bare kunne løses ved en omgruppering i landets politiske liv. For å

medvirke til denne utvikling har undertegnede samlet sig om Det Frisinnede Folkeparti (Frisinnede Venstre), som efter vår mening har betingelser for å kunne ta initiativet til en politisk nyorientering²⁶

Med to av sine medarbeidere i avisen som medlemmer i dette ifølge avisen så helt epokegjørende utvalg, kom det neppe som noen overraskelse for avisens lesere at Tidens Tegn støttet både oppropet og programutvalgets arbeid. Lederartikkelens retorikk formelig oste av sjefredaktørens penn, noe som kanskje ikke ble oppfattet som spesielt påfallende. Iallfall ikke for de innvidde, som visste at Rolf

Thommessen var påtenkt som partiets nye formann etter landsmøtet noen uker senere. De visste også at det var han, med sitt maktapparat i form av partiets talerør Tidens Tegn, som var drivkraften bak partiets nyorientering.

Avisen slo fast at utvalgets medlemmer, uten å nevne hverken sine egne medarbeideres eller andre utvalgsmedlemmers navn, hadde gjort et godt arbeid. Det nye programmet ga uttrykk for en politikk som hadde, for å følge Rolf Thommessens kjente retorikk fra redaktørstolen, «meget stor tilslutning i vårt land i dag».

Uten at det syntes å foreligge noe overbevisende belegg for påstanden om «meget stor tilslutning». Lederartikkelen ga også uttrykk for sin absolutte overbevisning om at det ville lykkes å gjenreise Frisinnede Venstre, ved å døpe det om til «Det Frisinnede Folkeparti», og på samme tid la partiprogrammet få en ny giv. Hvor raskt dette ville gå før populariteten steg, berodde på de begivenheter som avisen hevdet landet sto foran. Tidens Tegn tvilte ikke et øyeblikk på at det store flertall av borgerlige velgere følte det på samme måte. Det landet trengte, var

noget, som kunde kalles en konservativ radikalisme. Det parti, som vil ta kampen op mot kommunismen og som ikke viker tilbake for en aktiv reformpolitikk, har en stor og takknemlig gjerning å gjøre i vårt land.

Vi ønsker det frisinne folkeparti velkommen! Det kommer godt. Kan det holde frem, som det stevner, vil en stor ting være hendt i norsk politikk.²⁷

De frisinne var nu inne i en aktiv periode. Drevet frem av den frisinne redaktør, som kanskje hadde glemt sitt utsagn tre år tidligere, om at han ikke kunne ta gjenvalg som stortingsmann fordi avisen ville kreve hele hans arbeidskraft.

Den 4. mai lot Tidens Tegn trykke, på lederplass, et inserat fra en A. Aaberg. Artikkelen fikk en stor overskrift:

NAVNET

Innsenderen mente at det var på tide at de frisinne nu fikk orden på navneforvirringen innen partiet. I Oslo og Akershus het partiet «Det Frisinnede Folkeparti», mens partiet i resten av landet kalte seg «Det Frisinnede Venstre». Aaberg mente personlig at «Det frisinne venstre» var et godt navn. Navnet ga den historiske opplysning at partiet er dannet av venstremenn som fant at Venstre ikke lenger var frisinnet nok. Dessuten var dette navnet blitt godt kjent og hadde opparbeidet seg en viss «goodwill». Innsenderen mente at navnet «Det Frisinnede Folkeparti» var litt «smør på flesk». Selv om, som han la til, dette var en smakssak. Aaberg var imidlertid av den oppfatning at det var partiets opptreden, program og menn som ga navnet innhold og klang. Det viktigste var at navnet ble ensartet for alle partiets avdelinger.

Det gjæret i hodet til sjefredaktøren. Han ville at noe skulle skje. I sine lederartikler bygget han opp under sine krav. Mellom linjene kunne det skimtes en økt forståelse for major Vidkun Quislings retorikk i valgprogrammet til majorens nye parti Nasjonal Samling (NS). Et partinavn som falt helt i smak for samlingstankenens primus motor Rolf Thommessens. Tonen var i ferd med å bli skarpere. De gamle kravene, som i andres øyne for lengst hadde gått ut på dato hos dem som hadde politisk innflytelse, ble gjentatt og gjentatt i Tidens Tegn. En lederartikkel med overskriften

Nasjonal opmarsj

hevdet blant annet dette:²⁸

Det gjærer utover landet. Blant borger og bonde, fisker og arbeider. Misnøien er stor over den passive holdning som våre statsmakter viser likeoverfor tidens brennende spørsmål:

- arbeidsløsheten
- fagforeningstyranniet
- gjeldskrisen

Vårt produksjonsliv ødelegges av tærende skatter og sinnsvake streiker. Et arbeidsmonopol holder tusener av norsk ungdom utenfor arbeid.

Og Tidens Tegn gikk lenger. Kraftuttrykkene fra gamle artikler ble presentert i ny innpakning. Det «Folket nu krever» var en flertallregjering som kunne «rydde opp i de forvrøvlede forhold» som et «parlamentarisk puslespill» og en «hensynsløs marxisme» hadde ført landet inn i. Avisen presenterte igjen det den åpenbart mente var sitt kjennskap til «menige velgere både innenfor og utenfor partiene» og «deres dype trang til å delta i en politisk nyorientering». Ungdommen hungret etter en ny politikk:

Vi hører den i Frisinnede Folkepartis nyss utsendte valgoprop og hos bondepartiets nye fører i hans kvasse og klare tale. Og vi fornemmer den også i statsråd Quislings oprop til nasjonal samling.

Det er da vårt håp at disse beslektede bevegelser, som kommer til å bygge fremtidens politikk, ikke bekjemper hverandre, men samles i en felles front til felles opmarsj. Her ligger grunnlaget for det nye parti som vårt folk lengter etter, det parti, som er kaldet til å ta ledelsen i landet og virkeliggjøre den norske ungdoms mål: et fritt og folkestyrt Norge på classesamarbeidets grunn.

Redaktøren var inne i en ny og produktiv fase av sin politiske virksomhet. Selv om han akkurat da bare var varamann til de frisinnedes hovedstyre, hadde han fortsatt sitt sterke maktapparat i Tidens Tegn. I dette apparat var også flere fremtredende tillitsvalgte i partiet. Det Frisinnede Folkeparti skulle ha landsmøte på forsommeren, hvor han tok sikte på å gjøre sitt politiske comeback ved å la seg velge til partiets nye formann. Det var derfor neppe tilfeldig at Quisling fant det naturlig å snakke med varamann Thommessen om viktige politiske saker denne spennende våren 1933. De traff hverandre blant annet den 25. april, hvor Quisling i samtalen løp ga Thommessen beskjed om at han var «villig til å forhandle med Frisinnede Folkeparti om et samarbeide».²⁹

Quisling ba i brevet om at han anså «det særdeles ønskelig at det utarbeidede oprop ikke blir offentliggjort før disse forhandlinger har funnet sted».

Det er ikke klart hvem som visste om samtalen mellom redaktøren og den avgåtte forsvarsministeren. Det var imidlertid åpenbart at Thommessen og Quisling så det formålstjenlig å ha en viss kontakt, med tanke på et fremtidig samarbeid. Artikkelen «Nasjonal Opmarsj», bare tre uker etter samtalen Quisling refererte til, kan sees i sammenheng med forhandlinger i den nærmeste fremtid som herrene så for seg.

Den politiske nyorienteringen som de frisinnede den 1. mai hadde annonsert, og som ville komme i form av et nytt partiprogram, ble kommentert på lederplass i Tidens Tegn den 12. juni, to uker før partiets landsmøte. Overskriften var «Sosial fornyelse uten diktatur».

Avisen slo tilfreds fast at programmet «er utvilsomt det beste, partiet nogen sinne har offentliggjort. Og ikke det alene, det er sikkert også det beste, som vil bli fremlagt for velgerene i år».³⁰

Artikkelen gikk inn på det nye programs grunnholdninger og beskrev dets forskjellige elementer. Det ble hevdet at partiet satte seg store mål med den nye politikk som ble innvarslet. Denne politikk var «beslektet med andre strømninger i vårt land og i utlandet, men dog helt selvstendige. Og den vil vi søke å bringe til seier».

I den nye politikk inntok arbeidsfreden og klassekampens opphør den viktigste plass. I denne forbindelse så ikke avisen bort fra at dette kunne gå ut over mange tilvante begreper. Det kunne bli krevde at organisasjonene måtte innta en annen stilling enn før:

det får heller ikke være avgjørende, om staten får en ganske annen makt og myndighet til å gripe inn enn det som egentlig stemmer med liberale begreper; – fred må vi ha, hvis det ikke skal ende i kaos.

Tidens Tegn var nå på vei inn i den valgkampen som etter sommeren sto for døren. De siamesiske tvillingene redaktør Thommessen/avisen Tidens Tegn måtte nødvendigvis stå last og brast med det andre siamesiske tvillingpar, partiets påtroppende formann Rolf Thommessen/redaktøren med samme navn. Rolf Thommessen hadde fjernet den siste rest av objektivitet fra avisens spalter. Om det tidligere skulle ha vært tvil om hvor Tidens Tegn hørte hjemme, var nu denne tvilen blitt visket bort. Det var nu helt klart at avis og politiker var ett.

Artikkelen på lederplass var, i sin forståelse for Det Frisinne Folkepartis nye program, helt klar:

Arbeiderne kan ta det med ro; – det blir ikke dem, som kommer til å tape på en sterk statsautoritet med utpreget sosial innstilling. Ti vi er fullt opmerksom på, klassekampen kan ikke bringes til ophør bare ved politiforanstaltninger. Den politikk, som ikke først og fremst tilstreber sosial rettferdighet og søker å øke interessefellesskapet mellom arbeid og kapital, vil i vår tid aldri føre frem.

Det er ingen tilfeldighet, at nasjonalsocialismen – eller fascismen – er den eneste bevegelse, som i dag har evnet å sette bom for kommunismens fremtreden. Ti også nasjonalsocialismen betegner en veldig sosial omveltning, som søker å redde det beste fra den gamle tid – eiendomsretten og det personlige tiltak – over i det nye. Kan menneskene ikke klare det, går vi bare fra det dårlige over i det verre. Og det er ganske utvilsomt, at disse store ideer nu begynner å trenge igjennom også hos oss.

Avisen var helt klar over at det hverken var ønske om, grobunn eller behov for noen form for diktatur i Norge. Men de ideene som nasjonalsocialismen sto for, måtte omplantes, slik at de ble levedyktige i det norske jordsmonnet. Det var i det grunnsyn som de frisinnes nye program ga uttrykk for, fremtiden ville formes. Avisen var forvisset om at det var nå Det Frisinne Folkeparti hadde sin besøkestid. Lederartikkelen avsluttet slik:

Hvis vi tør bruke et slagord – selv om det som alle andre slagord bare har begrenset riktighet – vil vi si, at fremtidens politikk i Norge må bli nasjonalsocialismen u t e n diktatur. Det er denne politikk – rettsstatens, arbeidsstatens og det fri samfunds – som gjenspeiler sig i Det frisinne folkepartis program. Vi hilser det velkommen som en begivenhet i norsk politikk!

10.7 Landsmøte 1933

Søndag den 25. juni fant Det Frisinne Folkepartis landsmøte sted i den store festsalen til Norges Handelsstands Forening i Oslo. Dagens program var en avspeiling av det som ble sett på som viktigst. Både i omtalen av det nye partiprogram og i de personene som fikk æren av å trekke opp linjene for partiets arbeid i den kommende valgkampen.

Partiets avgående formann, stortingsmann Greve fra Bergen, innledet med en politisk oversikt. Deretter talte mannen som var en viktig pådriver for dette nye programmet og som ville påta seg ansvaret for å føre programmet frem til presumptiv suksess blant velgerene. Mannen var Tidens Tegns redaktør Rolf Thommessen. Han talte om nødvendigheten av, og innholdet i, partiets politiske nyorientering. Tidens Tegn slo kategorisk fast at programmet hadde

vunnet alminnelig tilslutning og gir som våre lesere vil ha sett, et klart og kraftig uttrykk for en politikk som vi er sikre på vil bli fremtidens i vårt land.

De frisinnes landsmøte fortsatte dagen etter. Ved først å lytte til kaptein Hauglies foredrag om nydyrkning og bureisning. Deretter fikk Oslopartiets avgående formann, advokat Paul Frank, ordet. Han talte om de legale sidene ved arbeidsgiveres rett til boikott og om arbeidstakeres rett til blokade. Deretter tok deltakerne for seg det foreslåtte nye partiprogram. Dette ble i hovedsak vedtatt slik som foreslått.³¹

Forsamlingen måtte velge nytt hovedstyre. Tidens Tegn kunne fortelle at partiets formann, stortingsmann Greve, og viseformannen dr. Werner, erklærte at de dessverre ikke kunne motta gjenvalg. Hr. Greve var imidlertid villig til å fortsette som varamann. Dr. Werner fortsatte som alminnelig medlem i hovedstyret.

Valgene hadde følgende utfall:

Formann: redaktør Rolf Thommessen, Bærum
Viseformann: Overing. R.F. Ræder, Trondheim
Øvrige styre: Lektor S. Tybring Aralt, Drammen
Advokat Johan Cappelen, Trondheim
Fru Aashild Domaas, Akershus
Direktør Haakon Finne, Kongsberg
Advokat Paul Frank, Oslo
Fru Solveig Hansen, Haugesund
Stortingsmann, gårdbruker Arnt Holm, Nordland
Direktør Johan Throne Holst, Akershus
Dr. Ernst Høva, Akershus
Sekretær Birger Kildal, Oslo
Driftsbestyrer Karl Kristoffersen, Hamar
Professor, dr. med. E. Langfeldt, Akershus
Marinekaptein Ragnar Moe, Akershus
Kjøpmann S.W. Monsen, Bergen
Skipsreder Alexander Prebensen, Risør
Direktør K. Wefring, Oslo
Dr. Johan Werner, Oslo
Marinekaptein Thv. Zeiner-Henriksen, Oslo

Den nye formanns talerør Tidens Tegn hyldet som ventet partiets fornyede program, og uttalte stor optimisme og tro på det nyvalgte styrets fremragende kvaliteter. Erfarne veteraner, sammen med nye og lovende krefter, måtte føre til gode resultater. Og definisjonen på «gode resultater» ville være

å skape en stortingsgruppe, som kan komme til å øve en avgjørende innflytelse på den
a k t i v e borgerlige politikk, som nu er den eneste redning ut av uføret»³²

Dagen etter lot den nyvalgte partiformann trykke en kjempemessig artikkel over hele første side av Tidens Tegn:

KLASSEKAMPENS OPHØR

Artikkelen var redaktørens foredrag på de frisinnes landmøte. Thommessen fulgte den tradisjon han innledet i forbindelse med hans tid som stortingsmann, nemlig med å bruke avisens aller mest fremtredende plass til å trykke sine egne og ofte høyst personlige innlegg. Hele første side, over samtlige spalter, ga leserne innsyn i redaktørens tale.

10.8 Listeforbund

Rolf Thommessen grep straks tøylene i det frisinne partis hovedstyre. Allerede på det første hovedstyremøte³³ på ettersommeren 1933, etter hans seilerferie med «Havfruen III», innledet han med å orientere styrets medlemmer om sin kontakt med Høyre og Bondepartiet.³⁴ Høyre hadde foreslått et generelt listeforbund, gjeldende for hele landet, mellom de tre partiene. Da Bondepartiet ikke ønsket en slik ordning, falt hele planen bort. Han refererte deretter et brev fra Nasjonal Samling datert 12.

juli, undertegnet av lederen Vidkun Quisling, med tilbud om listeforbund med Det Frisinnede Folkeparti. For alle på borgerlig side var det nu blitt viktig å finne frem til praktiske former for listeforbund. Formann Thommessen hadde i denne forbindelse gjort seg opp noen tanker. Disse kom til uttrykk i hans forslag til et kommunike han ville at partiet skulle sende ut etter dette styremøtet. Forslaget, som skulle komme til å skape betydelig debatt, lød slik:

Det Fr.F.s hovedstyre holdt møte den 14. august til behandling av spørsmålet om listeforbund. Hovedstyret besluttet (enstemmig) å anbefale partiets valgkretsorganisasjoner å inngå listeforbund med alle partier, som vil medvirke til dannelsen av en borgerlig flertallsregjering. For øvrig har Hovedstyret allerede i skriv av 3. juli meddelt Høyres Centralstyre, at det er villig til å medvirke til inngåelse av listeforbund overalt, hvor Det Fr.F. kommer til å opptre ved de forestående stortingsvalg.

I den forbindelse anbefalte han en særlig uttalelse om Hovedstyrets svar til NS.³⁵

Formann Thommessen fikk mer motbør enn det han kanskje hadde ventet. Det var liten stemning for at hovedstyret skulle anbefale «alle valgkretsorganisasjoner å inngå listeforbund med alle partier» som ville medvirke til dannelsen av en borgerlig flertallsregjering. Det var uttrykket «alle partier» som flertallet satte seg imot, fordi uttrykket ble forstått slik at redaktøren her åpnet for listeforbund med Nasjonal Samling.

Ragnar Moe, marinekapteinen med tidligere full stilling i Tidens Tegn og på dette tidspunkt formann i Akershus Frisinnede, tok ordet først. Han kunne fortelle at de fra dette fylket hadde bestemt seg til å åpne for listeforbund med Venstre. De hadde også bestemt seg for å ta kontakt med NS for å få støtte til de frisinnedes kandidater uten konkurranse fra Nasjonal Samling.

Oslos Zeiner-Henriksen fortalte at denne organisasjon bestemt frarådet at det ble etablert noen form for samarbeid med andre partier utover eventuelle listeforbund.

Oslo-partiets nylig avgåtte formann, advokat Paul Frank, var imot samarbeid med NS og foreslo at den av formannen foreslåtte tekst «med alle partier» ble endret til «overalt, hvor det vil bidra til dannelsen av en borgerlig flertallsregjering».

Debatten var hard og viste et klart skille mellom et mindretall som ville samarbeide med NS og et flertall som allikevel var villige til å forhandle seg frem til et kompromiss. Møtet endte med at alle kunne undertegne et kommunike som fulgte Franks endringsforslag. Med tillegg at «Ut fra dette hensyn kan Hovedstyret ikke tilrå listeforbund med Venstre».

Det skulle imidlertid vise seg at situasjonen hadde endret seg i perioden frem til et ekstraordinært hovedstyremøte fjorten dager senere, den 30. august. Dette var blitt innkalt på grunn av den alvorlige situasjon som etter Thommessens mening³⁶ hadde oppstått etter Høyres vedtak om ikke å ville inngå listeforbund med NS noen steder i landet.

Innledningsvis oppsummerte formannen situasjonen i forskjellige deler av landet. I Oslo anbefalte han fellesliste med NS og eventuelt med Bondepartiet. Han godtok Quislings krav om å stå øverst på partienes fellesliste i hovedstaden, med en fra de frisinnede som nummer to. I Buskerud var fellesliste med Høyre allerede avgjort. I Agder og Telemark var situasjonen mer uklar. I Mjøsyene var det besluttet å gå i listeforbund med NS. I Bergen og Trondheim var det stemning i partiet for samarbeid.

Thommessen konkludert med at Høyres utspill mot NS nu kunne føre til at de frisinnede risikerte å ikke få en eneste mann valgt, hvis partiet ikke nå kom til en forståelse med Quislings parti. Han hevdet at det fortsatt var viktig å delta i listeforbund med Høyre. Den eneste muligheten som nu var igjen for å oppnå dette, var å presentere partiet med en etablert kjensgjerning: At Bondepartiet, de frisinnede og NS allerede hadde inngått avtaler om listeforbund. Han fremla følgende forslag til vedtak:

Hovedstyret retter snarest mulig en henvendelse til Bondepartiets og N.S.'s hovedstyrer for å oppnå en overenskomst, hvorefter de tre hovedstyrer anbefaler sine partiers

kretsorganisasjoner å gå i listeforbund ved høstens valg. Hvis enighet opnåes herom, skal de tre hovedstyret rette en felles henvendelse til Høires Centralstyre om å tiltre det felles listeforbund.

Heller ikke denne gangen ble det lett å bli enige. Moe var personlig imot forståelse med NS. Frank mente at hovedstyret måtte henstille til kretsene om ikke å inngå samarbeid med NS der hvor det ville utelukke et samarbeid med Høyre. Dette var Birger Kildal enig i. Throne Holst hadde liten tro på NS, men anbefalte at det ble etablert kontakt med de andre partiene, hvor spørsmålet kunne drøftes. Hvis dette ikke førte frem, ville han bli nødt til å stemme for Franks forslag. Tybring Aralt støttet forslaget til Throne Holst og ville stemme for det.

Etter at det var blitt klart at det ikke forelå noe flertall for samarbeid med Nasjonal Samling, erklærte formann Thommessen at han ikke ville akseptere forslaget til Frank. Han kunne imidlertid som et kompromiss gå med på at kretsene ble stilt fritt, hvis forsøket med å etablere et firepartisamarbeid (H, Fr.F., Bondepartiet og NS) ikke førte frem.

Styret voterte deretter over forslagene til henholdsvis formannen og Throne Holst. Sistnevntes forslag ble vedtatt med syv mot to stemmer (formannen og Finne). Det var enighet om at partiet nu skulle be om et forhandlingsmøte med de andre partiene. Til å representere de frisinne ble valgt formann Thommessen, viseformann Ræder og Osloformann Zeiner-Henriksen. Nytt styremøte ble besluttet holdt den 6. september.

Dette møtet ble dramatisk. Thommessen ba om full støtte for sitt sterke ønske om å samarbeide med Nasjonal Samling og deres leder Vidkun Quisling. Tiden for stortingsvalget nærmest seg med raske skritt. Partiets hovedstyre måtte nu bestemme seg for hva det skulle mene om kretsorganisasjonenes holdninger til hvem disse på de lokale plan ønsket å samarbeide med. Det utviklet seg om et forhandlingsmøte med hovedstyret. En gruppe, tilsynelatende den største, ønsket å gjøre det helt klart at det ikke kunne anbefale et samarbeid med NS der hvor dette kom i veien for et samarbeid med andre partier. Et mindretall i hovedstyret var villige til å inngå et kompromiss med flertallet. Dette gikk ut på å stille kretsene fritt til å velge hvem de ville samarbeide med, uten noe direktiv fra hovedstyret. Problemet var imidlertid at formannen stilte sin plass til disposisjon, bare vel to måneder etter at han var valgt, hvis Franks forslag om å gå direkte imot at noen av partiets kretsorganisasjoner samarbeidet med NS, ble vedtatt.

Styrets medlemmer oppfattet Thommessens avklaring om hans stilling som dramatisk. Dette kom klart frem i debatten som fulgte. Frank begrunnet sitt syn med at programmet til NS var for ham helt uakseptabelt. Han var således helt på linje med de årsaker Høyre hadde oppgitt som begrunnelse for å avslå noen form for samarbeid med Quislings parti. Han mente at hans forslag om å fraråde noe samarbeid med NS, hvis det skjedde til fortrensel for samarbeid med andre partier, var et godt kompromissforslag. Det var akkurat dette formannen ikke kunne akseptere. Ved at han satte sin stilling inn på å hindre at dette ble vedtatt, demonstrerte han sin sikre overbevisning om at hans klare samarbeidslinje med Nasjonal Samling var den eneste farbare vei for Det Frisinnede Venstre. Derfor var dette av den største betydning for partiet med den nye politiske orientering. Rolf Thommessen valgte å overse det faktum at samtlige andre norske partier tok avstand fra Quislings politiske ideer, og avsto å samarbeide med Nasjonal Samling. Hans tro på egen vurderingsevne var fortsatt usvekket.

Det rådet en forskrekket holdning blant de tilstedeværende. Dr. Werner beklaget situasjonen og henstilte til partene om å finne frem til et kompromiss, slik at partiet kunne unngå den skandale det ville være, hvis det ble brudd. Han fant formannens subsidiære forslag nøytralt og ville stemme for det.

Kildal delte Franks syn på NS og ville stemme for advokatens forslag. Aralt var enig med Werner om at det ville bli en skandale hvis Thommessen trakk seg, og hevdet at partiet ville være ferdig hvis så skjedde. Han henstilte til formannen å unngå kabinettspørsmålet. Langfeldt og Throne Holst var klare i sin motstand mot NS og ville stemme for Franks forslag. Rikshospitalets direktør Wefring, en av de frisinne stortingsmenn som tidligere hadde ignorert hovedstyrets oppfordring til

ikke å delta i Høyres stortingsgruppes møter på Stortinget, var i sak enig med Frank men rettet en appell til formannen om å droppe sitt kabinettsspørsmål. Det samme gjorde Throne Holst. Generalsekretær Kjelstrup, som tre måneder tidligere hadde kommet tilbake til sin gamle stilling i partiet, understreket den ødeleggende virkning et brudd ville få for partiet. Han orienterte forøvrig om at spørsmålet om listeforbund bare ville ha betydning for fire av de ni valgkretser, hvor partiet kom til å delta ved valget to måneder senere.

Partene sto nå så langt fra hverandre, og fant at situasjonen var blitt så tilspisset, at det ble vedtatt en pause i forhandlingene, slik at eventuelle kompromissforslag kunne utarbeides.

Etter pausen modererte Frank sitt forslag, slik at hovedstyret bare skulle fremholde at det var en risiko å gå i listeforbund med NS. Men det kunne ikke formannen akseptere og sto ved sitt kabinettsspørsmål. Dog ville Tidens Tegn fortsatt lojalt arbeide for Det Frisinnede Folkeparti. Selv om forholdet ville skape en vanskelig situasjon, sa han. Det er neppe grunn til å tvile på at møtedeltakerne forsto redaktørens diskrete ris bak speilet.

Debatten fortsatte ved at marinekapteinen erklærte at han selv avgjort var mot NS. Han delte Franks syn og kunne ha stemt for advokatens kompromissforslag. Men fordi formannens kabinettsspørsmål hadde skapt en tvangssituasjon, foreslo han at Franks forslag fikk en tilføyelse. Nemlig at hovedstyret henviste til vedtaket av 14. august, hvor kretsene ble stilt fritt. Moe ville, som begrunnelse for dette, ha med at samtalen med de andre partiene ikke hadde ført frem.

Det ble foretatt prøvevoteringer, men ingen forslag oppnådde noe flertall som kunne hindre at formannen trakk seg. Det endte med at Wefring fant de forløsende ord med dette forslaget:

Hovedstyret behandlet i møte 6. september spørsmålet om listeforbund. Da ingen av de fremsatte forslag oppnådde flertall, fant man ikke å kunne gi kretsene noget bestemt direktiv.

Den påfølgende avstemning forkastet advokat Franks kompromissforslag med åtte mot syv stemmer. Mindretallets syv stemmer var Frank, Throne Holst, Langfeldt, Zeiner-Henriksen, Wefring, Kildal og Høva. Deretter ble dr. Wefrings forslag vedtatt med 14 mot 1 stemme (fru Domaas). Det var forutsetningen at beslutningen ikke skulle offentliggjøres.³⁷

Avstemningen eksponerte de styremedlemmene som var imot noen form for samarbeid med Nasjonal Samling. Den eksponerte også Rolf Thommessens lederstil og i hvilken grad han hadde støtte i sitt parti. At kretsorganisasjonene ikke fikk noen form for direktiv, bidro til at de forskjellige kretser fant til dels forskjellige samarbeidspartier, noe som igjen førte til tumulter i enkelte kretsstyrrer. I Oslo trakk den i juni valgte formann, hovedstyremedlem Thv. Zeiner-Henriksen, seg tilbake fordi Oslo Frisinnede Folkeparti gikk inn for ensidig listeforbund med NS.³⁸ Han og advokat Paul Frank skrev i en erklæring at de begge beklaget dette. Begrunnelsen var at NS hadde et program som var helt uforenelig med de frisinnedes innstilling og med partiets vedtatte program.

I Akershus ble det listeforbund mellom Bondepartiet, Det Frisinnede Folkeparti og Nasjonal Samling. Oslo hadde allerede inngått avtale med NS uten Bondepartiet. Den frisinnede formannen, med sin kompromissløse tro på sin egen politiske dømmekraft, kunne nu hive seg inn i valgkampen.

10.9 Stortingsvalg 1933

Tidens Tegns ansvarlige leder hadde nu valgt å påta seg enda et ansvar. Ikke bare spilte han en viktig rolle da Det Frisinnede Folkepartiet foretok sin godt publiserte nyorientering. Han lot seg også velge til formann i partiet. I denne posisjon påtok han seg også ledelsen av partiets valgkamp.

En valgkamp suksess eller fiasko blir ofte avgjort av det enkelte partis strategivalg før selve valgkampen begynner. Og deretter av de valg som raskt må foretas i løpet av selve den hektiske valgkampperioden. En av Rolf Thommessens strategiske valg før selve valgkampen startet, var å satse på et partimessig samarbeid med Vidkun Quislings nye parti Nasjonal Samling. Han var overbevist om at dette var veien å følge for et politisk gjennombrudd for det partiet hans far hadde vært med å

starte, og som han selv hadde fulgt på sin måte gjennom alle årene som redaktør av Tidens Tegn. Han var så sikker på at hans linje var riktig at han satte sin stilling som formann inn på at partiet åpnet for et samarbeid med NS. For å trumfe gjennom sin mening, var han således villig til å risikere en total splittelse av de frisinnedes hovedstyre like etter at han var blitt valgt til partiets formann, og like før valgkampen startet. Han vurderte det kanskje slik, og åpenbart med rette, at resten av styret var så ansvarlige at de for partiets skyld ikke tok en slik risiko. Avstemningene i hovedstyret bekreftet dette. Flertallet var imot samarbeid med NS, men ble under sterk tvil med på Thommessens linje for å hindre at partiet arrangerte sitt eget selvmord før valget hadde funnet sted. Paul Franks og Thv. Zeiner-Henriksens³⁹ erklæring den 26. september bekreftet dette. Om Thommessens linje allikevel var et politisk selvmord, kunne bare valgresultatet bekrefte eller avkrefte.

Partileder Rolf Thommessen hadde i sin avis et helt unikt medium til å presentere sine egne tanker og synspunkter. De kunne være så kontroversielle, uforståelige eller ubetenksomme som de være ville: I avisen hadde han ingen som hverken ville eller turde gi ham noen motforestillinger.⁴⁰ Hans trygghet på egne meninger var like stor som hans manglende forståelse for at de samme meninger kunne utvikle seg til å bli en for tung bær for storavisen Tidens Tegn.

«Retning fremover» var overskriften på lederen i Tidens Tegn den 9. september 1933. Her forsvarte Thommessen Oslo Frisinnede Folkepartis beslutning om å etablere et valgteknisk samarbeid med Nasjonal Samling.

I artikkelen ble det hevdet at det ikke var noen tvil om at partiets Oslo-avdeling langt hadde foretrukket et fireparti-samarbeid fremfor ensidig å samarbeide med NS. Høyre fikk skylden for at dette ikke ble mulig, idet partiet avslo ethvert samarbeid med Quisling og hans parti. Fra artikkelen virket det som Thommessen ikke oppfattet Høyres holdning som et faresignal for hverken partiet eller Tidens Tegn. De frisinnede var nødt til å velge og valgte å samarbeide med Nasjonal Samling istedenfor med Høyre. I motsetning til i Akershus stilte den potensielle samarbeidspartner Bondepartiet ikke liste i Oslo. Det etter Tidens Tegns mening sveikfulle Venstre var ikke en aktuell samarbeidspartner. Om samarbeidet med Nasjonal Samling formulerte avisen seg slik:

At denne beslutning vil vekke oppmerksomhet er klart og at den vil få betydning for den politiske utvikling fremover kan etter vår mening ikke være tvilsomt. Et listeforbund er ingen allianse og det sier sig selv, at vi frisinnede ikke derved overtar noget ansvar for Nasjonal Samlings program eller politikk. Listeforbundets eneste mening i dag er å stå sammen i kampen mot kommunismen. Men er man nødt til å velge mellom t o – hvad høre har tvunget oss til – får man velge den man står nærmest.⁴¹

Artikkelen sluttet med å fortelle leserne om avisens store tro på et godt valgresultat og om partiets sikre plass i en ny norsk politisk virkelighet. Også her var det bare selve valgresultatet som skulle bekrefte eller avkrefte om Tidens Tegns optimistiske spådommer hadde et snev av realisme.

Partileder Thommessen hev seg inn i valgkampen med hele sin energi mens redaktør Thommessen lot Tidens Tegn fortelle om alle de vellykkete valgmøtene partiformannen deltok i. Partilederen holdt foredrag i hjembygden Bærum den ene dagen, og i Oslo Håndverkerforenings lokaler, ifølge avisen overfylte, den andre dagen. Deretter tok han toget over fjellet til Bergen og deltok i de frisinnedes valgkampåpning der. Dr. Rolf Thommessens foredrag utløste en storm av begeistring, kunne avisens egen korrespondent⁴² i Bergen fortelle. Møtet hadde stor tilslutning, og redaktøren ble hyllet med voldsomt bifall. Dagen etter skrev Tidens Tegn, med store overskrifter, at Thommessens foredrag ville veie tungt ved Bergensvalget. Hans innlegg ble betegnet som et nøkternt og saklig innlegg for god borgerlig samlingspolitikk. Ifølge avisens korrespondent raste arbeideravisene.

Vel hjemme igjen ble det nye valgmøter for den energiske partileder. På Rosenhoff skole i Oslo, på Kolbotn, og på Ullevål skole. Selv gammelredaktøren hev seg inn i valgkampen for å støtte sitt gamle partiets nye orientering. Tidens Tegn fremhevet med store overskrifter hvordan Olav Thommessen ble stormende hyldet. Avisen trykket også hans foredrag, refererende i velkjent stil alt

det Thommessene skrev eller talte, gjerne over hele første side og med bilde av den 83-årige gamle ugle på dominerende plass. «Folkestyrets gjenreisning» var foredragets tittel.

Rolf Thommessen kunne ikke styre sitt behov for å spå valgutfallet. I sin spådom brukte han den vanlige tidentegnske retorikk. «Ikke tvil om», «vårt program rammer det som velgerene føler og vil», «så meget er iallfall helt sikkert». Artikkelen⁴³ avsluttet med følgende «helt sikre» påstand:

Som bekjent har Frisinnede folkeparti for tiden tre representanter på Stortinget ... Det er i år mer enn sedvanlig vanskelig å være spåmann, men så meget er iallfall helt sikkert, at Frisinnede vil øke antallet av sine stortingsmenn. I alle uheldigste fall spår vi, at Frisinnede får fire representanter. Men vi skulde ikke anse det usannsynlig, at partiet vilde komme inn med seks representanter. Det vilde være et helt naturlig resultat av den glimrende nyorientering, som er foregått i Frisinnede i løpet av siste år.

10.10 Valgresultat

Igen skulle det vise seg at det ikke alltid var like riktig det Tidens Tegn til stadighet hevdet. At det «ikke var tvil om» at programmet rammet der velgerene følte og ville, at «det kan betraktes som sikkert» at partiet vil gå betydelig frem, at Frisinnede ville beholde stillingen i Nordlands fylke var «sikkert» og at i alle uheldigste tilfelle ville de frisinnede få fire representanter.

Tidens Tegn var enda en gang i utakt med den norske politiske virkelighet. Det nyorienterte frisinnede parti gikk på en kjempesmell denne ene gangen Tidens Tegns ansvarlige redaktør hadde fornøyelsen av å lede en stortingsvalgkamp. Stemmeantallet ved årets valg ble redusert til en tredjedel av stemmetallet fra valget i 1930. Da fikk de frisinnede nærmere 30 000 stemmer på landsbasis. Denne gang ble det en nedgang på vel 30 prosent, til totalt 19 515. Dette ga et mandattap på to, fra tre til ett. Partiets viseformann Ræder ble valgt inn fra Trondheim. Nasjonal Samling fikk nesten 10 000 flere stemmer enn de frisinnede, men ingen mandater. At de fikk flere stemmer skyldtes at NS stilte lister på mange flere steder enn de frisinnede, på steder hvor de åpenbart hadde forventninger til oppslutning blant velgerene. Arbeiderpartiet gikk frem med 120 000 stemmer, fra 47 til 69 mandater.⁴⁴ Deres slagord «Hele folket i arbeid» vant mer gehør enn den revolusjonære tonen Arbeiderpartiet hadde ført ved forrige valg i 1930. De borgerlige gikk tilbake med ca. 130 000 stemmer, men sikret allikevel 71 representanter på Stortinget. Rolf Thommessen hoppet om bord i «Havfruen III» og dro på tokt i Nordsjøen⁴⁵ de neste fjorten dagene.⁴⁶

Før redaktøren forsvant til sjøs, analyserte⁴⁷ hans avis valgresultatet. Det viste at tross de frisinnedes smertelige nederlag hadde Arbeiderpartiet fortsatt ikke flertall på Stortinget. Men partiet ble klart det største partiet på Stortinget etter valget. Dette faktum måtte tas med i beregningen når de borgerlige skulle forhandle seg frem til et mulig regjeringssamarbeid.

Tidens Tegn hadde sine forklaringer på denne borgerlige valgmiseren. Noen av disse forklaringsmodeller var av mindre betydning, tross alt. Som at Høyre nektet å inkludere Nasjonal Samling i et borgerlig listeforbund. Eller fordi småpartiene ble oppfattet som «splittelsesparter». Eller fordi borgerpressen, uansett parti, hadde kastet seg over statsråd Quisling på en måte som hadde gitt Arbeiderpartiets agitatorer vind i seilene. Nei, den virkelige årsakene til nederlaget var enklere og mer nærliggende: arbeidsløsheten og krisen. Avisen mente å forstå Arbeiderpartiets strategi for valgkampen. Partiet hadde tatt på seg moderasjonens kappe, klok av lærdom fra valgkampen tre år tidligere. Partiet hadde

holdt alle revolusjonære anskuelser i bakgrunnen, det har knapt nok befattet seg med sosialistisk idepolitikk, det har med spydig harme refset alle «fascistiske» angrep på folkestyret. Derimot har det viet arbeidsløsheten, gjeldskrisen og alle andre krisevanskeligheter en intens oppmerksomhet.⁴⁸

Ifølge Tidens Tegn hadde Arbeiderpartiet vunnet valget lenge før striden om Høyre og Nasjonal Samling begynte. Det var ikke revolusjon og marxisme som hadde samlet så mange om Arbeiderpartiets program – det var kravet om en vidtgående krisepolitikk. Avisen mente at det borgerlige flertall som vant valget forrige gang, ble «en skuffelse for alle de tusene, som i 1930 hadde forlatt Arbeiderpartiet for å hitføre en kursendring».

Det var bare Bondepartiet som ifølge avisen hadde forstått hvor de store realpolitiske oppgavene nu befant seg. Avisen la til at også Det Frisinnede Folkeparti hadde forstått disse politiske oppgavene. Forklaringen på at det gikk så dårlig for de frisinne denne gangen, var at deres nyorienterte program var for nytt, og partiet for lite, til at det kunne unngå å bli revet med i det store skredet. Men Tidens Tegn var fortsatt hellig overbevist om at Det Frisinnede Folkeparti hadde lagt frem ideer som måtte «bli avgjørende for fremtidens politikk».

Hvem skulle nu regjere landet? Tidens Tegn registrerte både det faktum at Arbeiderpartiet hadde vunnet en overlegen seier og var blitt langt det største partiet på Stortinget, og at de borgerlige fortsatt hadde flertall. Egentlig skulle nu sosialistene ifølge den sterkeste gruppes rett være berettiget til å overta makten. Men det kunne ikke komme på tale, ifølge Tidens Tegn, så lenge de borgerlige til sammen hadde flere mandater.

Statsminister Mowinckels mindretallsregjering fra Venstre hadde ikke på noen måte til hensikt å kaste kortene. Mowinckel ga bare fra seg statsministertaburetten hvis han fikk et mistillitsvotum mot seg. Han trodde ikke det ville komme med det første, fordi ingen av de borgerlige partiene ville felle det han kalte en borgerlig venstre-regjering når de visste at dette automatisk ville føre til at det ble dannet en regjering utgått fra Arbeiderpartiet. Dette oppfattet Tidens Tegn som en kynisk og usolidarisk borgerlig politikk. Avisen hevdet at regjeringen Mowinckel ikke hadde noe som helst krav på å bli sittende som en partiregjering. Venstre hadde gått tilbake med 25 000 stemmer og ni eller ti mandater og forsøkte, ved å klamre seg til taburettene, etter avisens mening «å knesette et mindretallsdiktatur, som man skulde tro måtte være utenkelig for dette forfatningsbegymrede parti».⁴⁹

Venstre-regjeringen hadde bare to valg: enten kreve et tillitsvotum, eller danne en flertallsregjering sammen med de partiene som til sammen hadde flertall på Stortinget. Det tredje alternativet var en regjering av Arbeiderpartiet. Hvis Mowinckel-regjeringen fortsatte som en ensidig partiregjering ville en Arbeiderpartiregjering være helt umulig å unngå ved første anledning Venstre-ministeriet fikk Stortinget mot seg. Tidens Tegn fikk rett i dette, 15 måneder senere.

10.11 Selvransakelse

I begynnelsen av november⁵⁰ hadde tiden kommet til et selvransakende møte med ledelsen i Det Frisinnede Folkeparti. Møtet var sammenkalt for å drøfte partiets stilling etter stortingsvalget. De innkalte var de fire første kandidatene på partiets ni valglistor. I tillegg var partipressens redaktører invitert, og naturligvis hele hovedstyret.

Formann Thommessen innledet møtet med å omtale valgets utfall. Hans oppfatning var at årsaken til Arbeiderpartiets store fremgang lå i en dyptgående misnøye med de ledende politiske partiers evne til å løse krise-problemene. Han fikk anledning til å demonstrere sin særegne virkelighetsoppfatning ved å hevde at valgets utfall var en bekreftelse på at partiet hadde sett riktig i sitt valgprogram. Han overså på samme tid at velgerene åpenbart ikke hadde opptaget dette.

Hva nu for Det frisinne Folkeparti? Formann Thommessen mente at partiet hadde tre alternative veivalg. Det første var å fortsette som hittil. Det andre var å slutte seg sammen med et annet parti. Og det tredje var å oppløse hele det frisinne folkepartiet. Selv hadde han ikke tatt noe endelig standpunkt og stilte deltakerene fritt til å uttale seg om hvilket som helst alternativ.

Thommessen kom også inn på sin personlige stilling som formann. I denne forbindelse refererte han til enkelte uttalte krav om personskifte i ledelsen. Han ville foreslå at partiet avholdt et

ekstraordinært landsmøte uansett hans personlige stilling. Der ville han stille sin plass til disposisjon. På den annen side la han til at hvis det var noe ønske om forandring, måtte han kastes som formann. Det fremgikk ikke hvordan han på den ene siden stilte sin plass til disposisjon og på den andre siden ikke ville trekke seg uten kampvalg. Han hadde ikke dårlig samvittighet og visste med seg selv at han hadde gjort alt hva gjøres kunne for et godt resultat i valgkampen. Han berørte ikke de strategiske valg som var gjort før valgkampen begynte, som for eksempel det omstridte samarbeide med Nasjonal Samling. Det gjorde imidlertid flere av møtedeltakerene i sine etterfølgende innlegg.

Birger Kildal var kritisk til flere forhold innen partiet. Med debattene i hovedstyremøtene i august og september i friskt minne hevdet han at styret ikke var homogent, og at uenighetene der var blitt en hemske for partiets virksomhet. Ikke minst når det gjaldt de strategiske valg som var gjort, og måtte gjøres, for virksomheten fremover. De ansvarlige, det vil si formann, viseformann og det øvrige hovedstyret, burde stille sine plasser til disposisjon for det ekstraordinære landsmøte som han mente måtte finne sted.

Den nyvalgte stortingsmann Ræder støttet Kildals forslag og ville stille sin stilling som viseformann til disposisjon. Det samme gjorde styremedlem Aralt. Partiets tidligere formann, og tidligere stortingsmann Wefring mente at partiet var kompromittert ved sine allianser med Nasjonal Samling. Ankene mot dette parti rammet indirekte de frisinne. Han var diskret nok til ikke å minne om hans motstand mot denne alliansen på hovedstyremøtene før valget. Samarbeidet med NS ble der vedtatt fordi formannen satte sin stilling inn på å få det gjennom, til tross for at det var helt klart at en slik linje ikke hadde flertall i hovedstyret.

Monsen var imot allianser med andre partier og mente at partiet burde fortsette hvis det var økonomi nok i systemet. Throne Holst, veteranen fra den gang partiet ble stiftet, delte litt av Thommessens virkelighetsoppfatning. Han hevdet at selv om partiet hadde tapt så hadde det nye programmet vunnet. Uten at det fremgikk hvordan han begrunnet denne paradoksale forklaring. Også han ville stemme for Kildals forslag. Langfeldt var enig med Kildal og ville stille sin plass til disposisjon. Han mente at årsaken til valgnederlaget lå i at partiet ikke sto på egne ben.

Den viktigste uenighet lå i om landsmøtet skulle holdes før eller etter jul, og da etter trontaledebatten. Ved avstemningen delte forsamlingen seg på midten, med fem stemmer for møte før jul og fem for møte etter jul og trontalen. Formannens dobbeltstemme for møte etter jul avgjorde dermed avstemningen. Thommessen fikk det som han ville og hovedstyret bekreftet at det ikke var homogent.

10.12 Frisinne Venstre 25 år

Tidens Tegn var tett knyttet til Det Frisinne Venstre i hele partiets levetid. Far og sønn Thommessen identifiserte seg og sin avis så sterkt med de ideer de hevdet partiet sto for, at parti og avis på en måte levde i et skjebnefellesskap. Partiets korte historie ble således mye av avisens korte historie. Parti og avis gikk hånd i hånd gjennom de mange dramatiske begivenheter som preget norsk politikk i begges leveår. Som partiets viktigste talerør formidlet Tidens Tegn sine spesielle oppfatning av de frisinne ideer, holdninger og politiske budskap. Ofte med tolkninger som i visse frisinne kretser ikke ble oppfattet som frisinnet politisk korrekte. Herrene Thommessene følte seg svært så frie til å tolke partiets budskap på sin egen og personlige måte. Slik ble det naturligvis problemer av. Ikke minst på grunn av disse to viljesterke redaktørene ble Det Frisinne Venstre, eller «folkeparti» som de på slutten av sitt partiliv valgte å kalle seg, ikke det samlende parti som de ved starten tok sikte på å være. Partiet ble tvert imot etter hvert en veritabel torn i øye på de som etter formålet var uttenkt som de potensielle samarbeidspartnerne. Olav og Rolf Thommessen ytet sine bidrag i denne prosessen.

Etter 25 års virksomhet hadde Det Frisinnede Folkeparti kommet dit hen at redaktør Rolf Thommessen var valgt til partiets øverste tillitsmann. Det ble således formann Thommessen, i egenskap av redaktør, som skulle kommentere sitt partis første 25 år, på lederplass⁵¹ i Tidens Tegn. Retorikken med de mange superlativer og beskrivende adjektiver var den gamle og kjente. Teksten avspeilet på en tydelig måte Rolf Thommessens virkelighetsoppfatning.

Jubileet skulle ikke feires offisielt. Like etter valgnederlaget hadde de ikke spesielt mye å feire. På den annen side skulle det ikke forbigås i stillhet. Partiet, som var stiftet den 1. mars 1909, arrangerte et «tallrikt besøkt møte» i Oslo, og nøt den gang godt av «ingen ringere enn «statsminister Christian Michelsen som møtedirigent. Michelsen hadde helt siden 1905 vært helt nummer en i den thommessenske virkelighetsoppfatning. Intet var mer naturlig for Tidens Tegn enn å fremheve folkeheltens deltagelse ved partiets tilblivelse. Dette var i seg selv en kvalitetssikring av partiet.

Tidens Tegn kunne «trygt si» at partiets innflytelse ikke kunne måles etter dets «ytre stilling og verdighet». Selv om partiet ikke noen gang ble stort, hadde det i «høi grad» bidratt til å «prege den politiske utviklingen» i den siste menneskealder. Avisen forsto at mange kunne si at det var et parti av «generaler, men uten soldater»; – men la til at det også kunne sies om partiet at det aldri helt ut ble et parti «i dette ords praktiske betydning». Ingen kunne imidlertid si at det ble et parti uten *politikk*. Tvert imot hevdet avisen at Det Frisinnede Folkepartis programmer allerede fra starten hadde vist en «klar og fast linje» helt frem til den borgerlige politikk som «holder på å ta form i dag». Dette mente Tidens Tegn var årsaken til at partiet, til tross for at det nå bare hadde en mann på Stortinget, godt kunne jubilere. Det ble også hevdet at partiet «uten beskjedenhet kunne se fremtiden i møte».

Lederartikkelen refererte til utviklingen fra 1903. De som senere grunnla partiet var de som spilte den «helt avgjørende rolle» i 1905. På samme måte hadde de frisinnede ofte grepet «inn i utviklingen». Ifølge avisen hadde de frisinnede «mer enn noget annet» parti vært med å «fremme statsminister Halvorsens tanke om Høyre som et stort folkelig parti». Og la til at «gjennom statsminister Abraham Berge reiste de frisinnede først av alle – og for fullt alvor – kravet om en finansiell sanering». Artikkelen gikk enda lenger: Hvis landet skulle «opleve en nasjonal gjenreisningsregjering, vil det i første rekke skyldes de frisinnede.»

Det ville neppe bli oppfattet som unaturlig at en partiformann, i forbindelse med et jubileum som av medlemmene ble oppfattet som viktig, omtalte sitt partis betydning i positive ordlag. Allikevel ville muligens noen, selv innenfor partiets murer, oppfatte Tidens Tegns aldeles uforbeholdne beskrivelse av de frisinnedes betydning i landets utvikling som en smule i overkant positiv. Ifølge avisen var heller ikke denne utvikling på noen måte slutt. Det frisinnedes parti hadde fortsatt en plass i fremtidens partiflora. Det var særlig dagens viktige politiske strømninger som de frisinnede påtok seg æren for å ha introdusert.

De strømninger, som nu gjør sig gjeldende, skyldes inntrykk utenfra, men de skyldes også i høi grad innflytelse fra Det frisinnede folkeparti. Fedrelandslaget ville neppe vært tenkelig, hvis ikke Frisinnede hadde forberedt grunnen, Nasjonal Samling heller ikke. Om det så er Bondepartiet vilde det ikke ha fått den farve, det fikk, hvis ikke Frisinnede hadde vært. Det utvilsomme slektskap, som består mellem disse avskygninger, viser at Frisinnedes politikk har satt langt dypere spor enn de rent ytre begivenheter kunde tyde på.⁵²

Tidens Tegn gikk enda lenger i sin beskrivelse av den betydning det frisinnede partiet hadde for den norske politiske utviklingen. Avisen ville «driste oss til å si at partiets politikk i dag står som seierherre, til tross for at partiet selv er redusert i betenkelig grad».

Lederartikkelen tok deretter for seg hvordan avisen, det vil si redaktør og partiformann, så for seg den umiddelbare fremtid. Det er ikke usannsynlig at dette syn var preget av de forhandlinger formann Thommessen på denne tiden hadde med Fedrelandslaget,⁵³ Bondepartiet⁵⁴ og Nasjonal Samling om dannelse av en nasjonal blokk.⁵⁵ Artikkelen hevdet at det nu var av helt underordnet betydning under hvilke partimessige former det nye skulle føres videre frem:

At de små partier, rent valgteknisk, har utspilt sin rolle er vi klar over; – det er de frisinne også rede til å trekke konsekvensene av. Vi tror, at veien nu går til en nasjonal blokk mellom småpartiene og bondepartiet og derefter, når forholdene er modne for det, til et stort nasjonalt enhetspart. For denne utvikling kan de frisinne komme til å spille en avgjørende rolle; deri ligger efter vår mening deres viktigste opgave idag.

Denne lederartikkel i partiformannens talerør sendte viktige signaler til de der ute. Nu hadde han kommet til at småpartienes dager var talte. Han bekreftet også at han som partiformann var rede til å trekke konsekvensene at dette. Han forsto at partiet sto foran sin avvikling, enten ved å gå inn i en blokk eller ved å bli nedlagt.

10.13 Blokkdannelse?

Fjorten dager etter jubileumsartikkelen i Tidens Tegn hadde hovedstyret i Det Frisinnede Folkeparti møte. Her redegjorde formann Thommessen for det arbeid som var nedlagt i forbindelse med «spørsmålet om en partipolitisk nydannelse i samarbeid med parallelle partibevegelser».⁵⁶

Ifølge formannen var tiden enda ikke inne for å danne en slik blokk. Han mente allikevel at forholdene lå til rette for en skrittvis utvikling. Til denne utvikling kunne de frisinne bidra. Den burde skje i offisielle former. I den anledning la han frem et utkast til overenskomst mellom de partiene det her gjaldt. Det var Bondepartiet, Fedrelandslaget, Frisinnede Folkeparti og Nasjonal Samling. Til dette fikk formannen tilslutning fra samtlige deltakere. Det ble besluttet at det straks skulle rettes en henvendelse til de andre partene, uten at noen offentliggjørelse om dette skulle finne sted. Deretter bestemte forsamlingen at det lenge planlagte landsmøte skulle finne sted i Oslo søndag den 29. april. Til slutt ble det satt ned en finanskomite, med redaktør Thommessen som formann og med innkassosjef Gjesdal som viseformann. De øvrige medlemmer ble overingeniør Trygve Swensen, advokat Villars-Dahl, fru advokat Bisgaard og sekretær U. Lange.

Det tok tre måneder å komme så langt at de fire partiene fikk vedtatt en felles, helt konfidensiell, uttalelse.⁵⁷ Denne ble undertegnet av Trødal og Moseid fra Bondepartiet, Mellbye fra Bondelaget, Lehmkuhl fra Fedrelandslaget, Quisling fra NS og Thommessen fra de frisinne. Uttalelsen var rettet til Høyres, Venstres og Bondepartiets stortingsgrupper. Ohman Nielsen skriver i sin bok om Bondepartiet at avtalen fra bøndenes side var ment å være løs og uforpliktende, men allikevel solid nok til å frede partiet fra redaktør Aadahls nådeløse kritikk av Bondepartiets ledelse i sin avis Nationen.

Uttalelsens innhold røpet ikke nye politiske tanker. Det som sto der var kjent fra uttallige artikler i Tidens Tegn og andre beslektete aviser. Den store trussel mot land og folk var fortsatt Arbeiderpartiet og de revolusjonære kreftene som dette parti representerte. Høyre og Venstre hadde ifølge uttalelsen plikt til å foretrekke en blokkregjering ledet av Bondepartiet fremfor en arbeiderpartiregjering. I uttalelsen ble det krevde at partiene satte «landets sak, som de dog selv også vil tjene, over alle betenkeligheter».

Det var regjeringen Mowinckel som var målskiven. De frisinne ergret seg grenseløst over at ikke de andre borgerlige partiene fikk slippe til i regjeringsskontorene. Bare en sterk regjering med et etablert flertall bak seg i Stortinget kunne løse de store krisespørsmålene, skrev Tidens Tegn.⁵⁸ Nu måtte mindretallsregjeringer

baute sig frem med kjøp og salg snart til høire og snart til venstre og følgen har vært at der aldri er blitt tatt et samlet løft som kunne utløse en folkestemning. Tvert imot har det stadige partiregjeringer forkludret store saker og skapt en opinion mot Stortinget, som kan bli skjebnesvanger for dets fremtid som institusjon.

Det ble hevdet at Venstre-regjeringen på en helt urimelig måte utnyttet de andre partienes ulyst til å felle den, fordi de da ville slippe til Arbeiderpartiet.

I slutten av juni⁵⁹ ble det endelig undertegnet en overenskomst mellom forhandlerene fra de fire partene. Overenskomsten begrenset seg til å avtale at partene skulle sette ned et forhandlingsutvalg med formål å tømre sammen et politisk dokument alle fire parter kunne slutte seg til. Blant disse var offisielt ikke Bondepartiet, fordi partiet ville stå som mottager på den tenkte henvendelsen den planlagte politiske blokken skulle rette til de store partiene. Bondepartiets ledelsen var godt orientert, men det ble representanter for Bondelaget som undertegnet. Disse var Bondepartiets stortingsrepresentanter Trædal og Gabriel Moseid, sammen med Jon Langeland og Ole Sandberg. Quisling, Tormod Hustad og Fredrik Prydz undertegnet fra NS, mens Lehmkuhl og Rannik Halle gjorde det samme fra Fedrelandslaget. Fra de frisinne kunne leses signaturene til formann Thommessen og viseformann Ræder.

Rolf Thommessen var drivkraften i hele prosjektet.⁶⁰ Bondepartiets leder Hunseid hadde en interpellasjon i Stortinget i begynnelsen av juni som fikk fart i forhandlingene. Det ble alminnelig antatt at denne ville lede til ministeriet Mowinckels fall, med etterfølgende åpning for en regjering utgått fra Arbeiderpartiet. En rekke møter fant sted mellom 12. og 18. juni, til man ble enig om en ganske uforbindtlig overenskomst. Denne slo fast at deltakerene hadde funnet det ønskelig og naturlig at det ble etablert et fast samarbeid mellom de fire partiene. Forhandlingsutvalget skulle tre sammen snarest mulig for å forsøke å utforme en prinsipputtalelse som kunne danne grunnlag for partienes samarbeid. Hvis man ble enige, skulle det etableres et felles råd med representanter for alle fire partier.

Imidlertid viste det seg at det ikke ble helt enkelt å få etablert denne politiske blokken helt på ytterste høyre side i det norske politiske landskap. Og drivkraften personlig, mannen som ifølge Hølaas følte han hadde en helt spesiell misjon⁶¹ overfor det norske folk, begynte å bli utålmodig. Kommunevalget nærmest seg, og en ministerkrise som ga Arbeiderpartiet sjansen til å gripe makten kunne når som helst dukke opp igjen. Ganske særlig følte han at det nå var blitt helt håpløst for Det Frisinne Folkeparti å fortsette som selvstendig parti. Dette valgte han å gi uttrykk for i et fisesiders tetskrevet notat, daterte 10. august 1934:

Til

medlemmer av Det Frisinne Venstres hovedstyre og formennene i partiets lokale organisasjoner.

De, forhandlinger, som har vært ført om dannelsen av en nasjonal blokk, har trukket lengere ut enn opprinnelig forutsatt.

Formann Thommessen hadde nå blitt helt overbevist om at

de små partiers tid hos oss som i de fleste andre land ubønhørlig er forbi. Personlig har jeg ingensomhelst tro på, at det vil være mulig å gjenreise Frisinne eller en hvilken som helst annen liten gruppe som et helt selvstendig parti. For Frisinne står valget mellom å gå inn eller å gå op i en større sammenslutning.

Dette var klare ord for pengene. Rolf Thommessen hadde snudd opp ned på sine mange og store ord om den misjon partiet i hans hjerte nu ikke lenger hadde. Han hadde tatt opp saken allerede på hovedstyremøte den 22. januar og hadde fått full støtte for sine tanker om sammenslutning med Fedrelandslaget og Nasjonal Samling, slik at man deretter kunne inngå en liknende avtale med Bondepartiet og således danne en borgerlig blokk. Ettersom prosessen omkring disse tanker utviklet seg, ble ifølge Thommessen Bondepartiet stadig mer interessert. Dette skyldtes den politiske isolasjon som dette parti i en viss grad hadde kommet i etter det siste stortingsvalget. Derved hadde partiet fått en økt forståelse for at det måtte komme over på et bredere, ikke så ensidig klassebetont grunnlag, hvis det skulle gjøre seg håp om videre vekst og økt politisk innflytelse. Den eneste

vanskelighet som kunde tenkes å opstå under utformingen av den prinsipielle uttalelse måtte være spørsmålet om folkestyret og slik dette opfattes av Nasjonal Samling. Jeg har dog

ingen engstelse for, at Nasjonal Samling ikke vil akseptere en for de andre partier tilfredsstillende form. Skulle dette vise sig å slå feil, kan der eventuelt bli spørsmål om dannelse av en blokk uten Nasjonal Samling. Jeg mener altså, at der nu foreligger et sterkt begrunnet håp om, at den nasjonale blokk kan bli virkeliggjort i løpet av høsten, og at Frisinnede uten betenkning bør gå inn i denne blokk.

Thommessen fortsatte sitt notat med en analyse av de eventuelt andre muligheter Det Frisinnede Folkepartiet hadde til å finne samarbeidspartnere. Det kunne «fornuftvis ikke bli tale om å gå tilbake til den mangeårige forbindelse med Høire». Da sto bare Venstre tilbake. Han kunne

på mange måter sympatisere med venstrepartiet og jeg skulde ikke på et tidligere tidspunkt ha vært motstander av en slik forbindelse. Men nu er det for sent. Venstre ligger i dag på siden av det, som bryter sig vei i den politiske verden.

Med Fedrelandslaget var det ingen problemer. Dette ble bekreftet ved å henvise til den store likhet mellom lagets siste program og de frisinnedes. Med Nasjonal Samling var det ikke like enkelt. Dette partis program hadde et mer doktrinært anstrøk enn de andre tre. Men det hadde derigjennom også en fasthet som man i vår tid ikke skulle undervurdere, hevdet partiformann Thommessen.

Notatet ble avsluttet med det som kanskje var blitt alminnelig anerkjent like meget blant Rolf Thommessens lesere som av lyttere til hans store og fyldige ordforråd: Hans aldri sviktende vilje til å ville formidle sin tro på muligheter til å plante nye tanker og ideer, selv der hvor det bare var grå stengrunn.

Blir blokken først dannet, må det være opgaven å søke den utviklet til et virkelig stort enhetsparti. Og nettopp her har Det Frisinnede Folkeparti ennå en betydelig gjerning å gjøre i norsk politikk. Det nye, som arbeider sig frem, kan man for enkelthets skyld betegne som en slags nasjonalsosialisme. Men det må bli en norsk nasjonalsosialisme, avpasset efter vårt lynne og våre politiske tradisjoner. Diktaturet og angrepene på åndsfriheten og den personlige frihet kan aldri få hjemstavn hos oss.

Det skulle vise seg at formann Thommessens visjoner om en borgerlig blokk på nasjonalt grunnlag ikke lot seg realisere. Derimot var det grobunn for slike tanker i forbindelse med de lokale kommunevalgene denne høsten 1934. Tidens Tegn kunne den 12. september, over hele første side,⁶² annonsere at Frisinnede Folkeparti, Nasjonal Samling og Bondepartiet hadde gått sammen ved kommunevalget i Oslo. De skulle stille med eget valgprogram på en «nasjonal fellesliste». Dette fremhevet avisen som en betydningsfull begivenhet som kunne få betydning for ikke bare de lokale kommunevalgene, men også for hele landets politiske utvikling. Det ble ikke antydnet hva slags betydning, eller hva slags utvikling, dette kunne være. At Tidens Tegn på lederplass sterkt hyllet dette initiativ og prediket hvor viktig dette var med tanke på landets fremtid, kom neppe som en overraskelse på hverken venner eller fiender.

10.14 Valgkamp

I valgkampen ga Tidens Tegn full støtte til den nasjonale felleslisten. Ikke bare i Oslo, men også i Bærum. Der sto redaktøren på partiets førsteplass, med sin kone Anne på valglistens åttendeplass. En leder den 4. oktober understreket betydningen av at felleslisten fikk mange stemmer. Høyre kunne etter avisens mening ikke alene

redde byen fra et kommunistisk flertall; utfallet vil avhenge av det antall stemmer, som de a n d r e får. Det blir en opgave av første rang og styrke de a n d r e partier, og da fremfor alt det sterkeste av dem, den nasjonale fellesliste.

Tidens Tegn hevdet til slutt det ville bli ett av de mindre partiene – Den nasjonale felleslisten eller Venstre – som ville bli tungen på vektskålen. Avisen slo fast at det ikke kunne være noen tvil om at det ville være

til gagn for byen og utviklingen, at det ikke blir det uberegnelige venstre, men felleslisten som opnår denne stilling. Det er ikke for meget sagt, at antall stemmer, som den nasjonale fellesliste får, kan bli avgjørende for, om vi kan holde kommunistene stangen.

D e t må velgerne huske

Redaktør Thommessen, som i 1930 hadde frasagt seg gjenvalg til Stortinget fordi han måtte konsentrere seg og sin arbeidskraft om Tidens Tegn, så nå bort fra dette utsagn og satset igjen på sin deltagelse i politikken.⁶³ At dette krevde mye tid og energi, bekreftet han på de frisinnes hovedstyremøte den 8. november 1933. I referatet fremgår det at formannen gjorde oppmerksom på at han selv og generalsekretær Kjelstrup ikke hadde hatt en time ledig i valgkamptiden før stortingsvalget det året.

Redaktørens politiske engasjement høsten 1934 kulminerte med hans aktive deltagelse i kommunevalgkampen. Som i tidligere valgkamper dro han land og strand rundt for å skape forståelse for sine politiske visjoner. I kinosalen på hjemstedet Sandvika sammen med Quisling den ene kvelden, og med J.B. Hjort fra NS i Lommedalen den andre. Søndag den 7. oktober var det stort møte i Oslo, med alle tre som foredragsholdere for den nasjonale felleslisten. Under hele valgkampen dekket Tidens Tegn møtene, ofte med store og positive overskrifter over første side:

Ni tusen mennesker på Nasjonal Samlings møte på Youngstorvet i går. Et vellykket møte trots voldige skråll og forstyrrelser.⁶⁴

På valgdagen satte redaktøren av hele første side til en manende appell til velgerne om å stemme på den nasjonale felleslisten:

Kommunevalgene og den almindelige politikk.

Av redaktør Rolf Thommessen

Innholdet, over alle syv spaltene og ned hele siden, var det gamle kjente. Det gamle kjente var også at redaktøren, ved å bruke avisens mest fremtredende side på seg og sitt budskap, bekreftet enda en gang at Tidens Tegn og Rolf Thommessen var ett. Uten at dette tilsynelatende bidro til et positivt valgresultat for den nasjonale felleslisten.

Enda en gang sviktet Tidens Tegns optimistiske forhåndstips. Folket lyttet ikke til listens og dens forkjemperes budskap. Enda en gang sa folket ifra, gjennom sin stemmegivning, at Tidens Tegn og Rolf Thommessen var helt i utakt med de politiske holdninger og synspunkter som rådet i Norge på den tiden. Arbeiderpartiet fortsatte fremgangen fra stortingsvalget året før, og de borgerlige gikk på et nytt kraftig tap. I Oslo fikk Arbeiderpartiet rent flertall med 43 representanter i kommunestyret, mens Høyre fikk 35 og den nasjonale listen og Venstre tre hver. Tidens Tegns store ønske om at felleslisten skulle komme på vippen, ble ikke innfridd.

Odd Hølaas hevdet i sin bok⁶⁵ at Rolf Thommessen hadde følelsen av å ha en misjon. Dette virker som en ikke usannsynlig forklaring på redaktørens ganske enestående uvilje mot å lære av erfaring. Til tross for de stadige nederlagene overalt hvor det ble avgitt stemmer, slapp ikke Thommessen taket på de ideene som det etter hvert så ut til at han ble stadig mer alene om å ha. Med aksjeselskapet Tiden Tegn som den økonomiske bidragsyter. Umiddelbart etter valget gikk avisen rett i angrep:

Våre motstandere vil bli skuffet, hvis de innbiller sig, at den bevegelse, som er representert ved Den nasjonale fellesliste, kan sammenliknes med et synkende skip.⁶⁶

Nei, noe synkende skip var bevegelsen slett ikke. Avisen skrev at både de frisinne og Nasjonal Samling hadde gått betydelig frem utenbys, uten at det var noen grunn til å skjule at felleslisten hadde gått tilbake i Oslo og omegn. Årsakene til dette ville avisen drøfte helt fordomsfritt. Dette måtte ikke oppfattes som et svakhetstegn. Tvert imot viste dette avisens store åpenhet og vilje til å forsvare ytringsfriheten. Redaktør Thommessen ville for ordens skyld enda en gang bekrefte at

Personlig tilhører vi ikke Nasjonal Samling; – vi tilhører Det Frisinne Folkeparti. Men vi har, kanskje kraftigere enn noen annen, tatt ordet for, at disse to partier skal samarbeide og vi akter å gjøre det fremdeles.

Lederartikkelen beklaget at Nasjonal Samling hadde skaffet seg mange fiender. Til tross for at NS hadde forstått at det var viktig å vinne ungdommen for det kraftige og mest energiske innslaget partiet hadde ytet for den politiske nydannelsen som landet sto foran. At Vidkun Quisling var blitt motarbeidet med sjofelhet og hat og hån, betydde ifølge avisen på mange måter bare selve signalet til den kursendring som norsk politikk sto overfor. Det ville avisen, og alle de som håpet og trodde at landet sto foran et vendepunkt i det politisk liv, minnes med takk.

10.15 Kriseforlik

Tidens Tegn startet 1935 med å uttrykke sine ønsker for det nye året.⁶⁷ Det var at

Arbeiderpartiet herefter vilde bli et forstandig parti. Vi tenker ikke i noen forstand i overjordisk betydning; – vi forlanger heller ikke, at partiet skal bli enig med oss og andre borgerlige. Vi mener bare, at partiet skal opgi sine planer om revolusjon og diktatur og en gang for alle stille sig på grunnlovens og folkestyrets grunn.

Ifølge avisen var Arbeiderpartiets revolusjonære tilbøyeligheter den største faren for fred i arbeidslivet og dermed fare for økonomisk forutsigbarhet. En rekke krisespørsmål kunne vært løst hvis Arbeiderpartiets politikk hadde gjort det mulig for en eller flere av de borgerlige partiene å samarbeide med dem. Tidens Tegns ønske for året var at det avisen kalte et mirakel, kunne finne sted ved at Arbeiderpartiet inntok en mer moderat og vennlig parlamentarisk holdning. Og derved la grunnen for et samarbeid som kunne gi denne største gruppen på Stortinget en mulig plass i en samarbeidsregjering.

Tidens Tegn hadde snappet opp litt av den uroen som rørte seg ute i de politiske miljøene. Ikke mange dagene ute i januar sendte Høyre en forespørsel til de andre borgerlige partiene vedrørende en borgerlig flertallsregjering. Den frisinne representant på Stortinget, viseformann R.F. Ræder, mottok denne på vegne av partiet. Han bekreftet⁶⁸ at han var enig i at den beste og sikreste form for samarbeid ville være å danne en samlingsregjering på basis av en kriseplan som kunne virke over en lengre tid.

Også Bondepartiet begynte å rasle i lenkene. Gjeldskrisen⁶⁹ på landbygdene skapte store problemer for mange. Bondelaget hadde mange medlemmer som ble rammet. Deres parlamentariske representanter i Stortinget følte at det nu var blitt nødvendig å foreta endringer i den politikk som den sittende mindretallsregjering førte. For å få dette til, fremmet Bondepartiet derfor et konkret forslag i Stortinget:

Under henvisning til parlamentarismens bærende ide, at regjeringsmakten skal representere et flertall i nasjonalforsamlingen,

i forvisningen om at en fortsatt utglidning fra dette prinsipp vil undergrave vårt frie folkestyre, og

i erkjennelse av at dannelse av en flertallsregjering vil bety en styrkelse av Regjeringens handlekraft og derved tjene til å gjenopbygge folkets tillit til statsmaktenes evne til å føre vårt folk ut av krisen,

uttaler Stortinget, at Regjeringen og de partier som vil bygge på det bestående samfunns grunn, bør samarbeide om dannelsen av en flertallsregjering med den oppgave å hevde folkestyret, skape sunde økonomiske forhold, øke virksomhet og større sosial rettferdighet.⁷⁰

Bondepartiet sa med dette klart fra at Mowinckels mindretallsregjering ikke lenger hadde bøndernes tillit. De ville tvinge skipsrederen fra Bergen å inngå et mer forpliktende og inkluderende samarbeid med de øvrige borgerlige partiene. Det lå også en klar trussel i formuleringen om parlamentarismens bærende ide. Hvis ikke Venstre vil være med i en felles borgerlig regjering, slik at regjeringsmakten kom til å representere et flertall i nasjonalforsamlingen, ville Bondepartiet kunne stå fritt til å leve opp til denne bærende ide, ved å inngå samarbeid med en annen gruppering som sammen med Bondepartiet inngikk i det ønskete flertall. Det vil si: slippe Arbeiderpartiet inn i regjeringskorridorene.

Venstres parlamentarikere hadde Gunnar Knudsens gamle devise fra 1920-årene fortsatt sittende i hodene sine: Venstre måtte aldri inngå noe formelt samarbeid i retning det politiske høyre. De avsto å medvirke til dannelsen av en felles borgerlig regjering og ytet sitt bidrag til at Bondepartiets leder Hunseid fikk sitt parti med seg på ikke å stemme for regjeringens forslag til statsbudsjett. Dermed ble landets siste rene Venstre-regjering felt. Bondepartiet inngikk forlik med Arbeiderpartiet om de endringer i budsjettet disse to partiene kunne leve med. En ny æra i norsk politikk ble innledet. Forlikets grunnlag var en felles forståelse for den økonomiske krisen landet gjennomlevde. Derav betegnelsen «Kriseforliket». Det norske Arbeiderparti overtok regjeringsmakten i Norge.

Den frisinne formann Rolf Thommessen og hans Tidens Tegn var seg selv lik. Også ved denne korsvei i norsk politikk hadde de frisinne, ifølge avisen, meget av æren for at man

i dag begynner å skimte omridsene av en ny norsk politikk. Det er ikke noe underlig i, at både bondepartiet og frisinne nu er satt under trommeild fra avisene for de gamle borgerlige partier. De oplever i virkeligheten at en ny og betydningsfull partidannelse arbeider seg langsomt, men sikkert frem.⁷¹

Tidens Tegn refererte til det tydelige samarbeidet som avisen mente kom frem mellom bondepartiet og frisinne under ministerkrisen. Det ble referert til det målbevisste arbeid som hadde funnet sted de siste årene, mellom bondepartiet og de krefter i byene som sto bondepartiet nær. Selv om de frisinne, rent numerisk, ikke kunne yte meget, hevdet avisen at «i d e m e s s i g har vår innsats vært stor».⁷²

Å kreve opphavsrett til ideer som senere ble båret frem av andre partier, var noe de frinnes formann og Tidens Tegns redaktør ikke sjeldent gjorde.

En siste krampetrekning for det frisinne partiet, før det gled inn i politikkenes glemmebok, var å inngå en høytidelig avtale mellom Bondepartiet, Fedrelandslaget og dem selv. Like høytidelig undertegnet av toppene i de respektive partier: Jens Hunseid, Jon Sundby, Rasmus Langeland og Gabriel Moseid fra Bondepartiet. For Fedrelandslaget skrev Joakim Lehmkuhl, Holger Ursin og Ranik Halle under. De frinnes navnetrekk kom fra formann Thommessen, viseformann R.F. Ræder, og nestredaktør i Tidens Tegn Jonas Schanche Jonassen.⁷³ Partene avtalte at de ville organisere et fast politisk samarbeid. Det skulle etableres et fellesråd med representanter for hvert parti. Partene forpliktet seg til å samarbeide ved alle valg. De skulle arbeide for at partiene kunne slutte seg sammen når tiden var moden. Avtalen skulle foreløpig gjelde til etter valget i 1936.

Ut fra denne avtalen ble det naturlig for Tidens Tegn i enda større grad enn tidligere å gi sin tilslutning til Bondepartiets forlik med den tidligere arvefienden. Den nye arbeiderregjering hadde ifølge avisen ingen blendende karakterer, men representerte atskillig jevn dyktighet. Utenriksminister Koht var en kjent innsender til både Verdens Gang i sine ungdomsår og til Tidens Tegn da denne ble

etablert. Statsminister Nygaardsvold hadde stor politisk erfaring og en lykkelig personlighet. Finansminister Indrebø hadde vært ordfører i Oslo og hadde et lett og smidig hode. Kirkeminister Hjeltnet hadde en sympatisk og vel avveiet personlighet, mens handelsminister Alfred Madsen, med sin slemme fortid, visstnok var bedre enn sitt rykte. Verdenskloke menn ville ifølge Tidens Tegn vite at Madsens virksomhet som medlem av Norges Banks direksjon visstnok hadde åpnet hans øyne for atskillige sannheter. Om justisminister Trygve Lie, forsvarsminister Fr. Monsen og sosialminister K. Bergsvik hadde Tidens Tegn få kommentarer, utover at de var «tre trenede musikanter» i det politiske orkester. Alt i alt kunne denne regjering ha vært meget verre. Hvis den klarte å legge kjepphester og propaganda på hyllen og innrette seg etter den gamle regel, som åpenbart også redaktør Thommessen kjente til, at politikk er «det muliges kunst», trodde avisen at regjeringen kanskje kunne få en ikke altfor kort levetid. Arbeiderpartiet sto, i likhet med de borgerlige, ved et viktig vendepunkt i sitt politiske liv. Fremtiden ville vise om det ble gamle formler eller nye realiteter som kom til å kjennetegne regjeringen Nygaardsvold.⁷⁴

Nygaardsvolds regjeringserklæring ble også mottatt med tilfredshet av Tidens Tegn. Bare de mest ytterliggående på høyre og venstre fløy kunne ha noe å kritisere, hevdet avisen. Erklæringen ga uttrykk for regjeringens gode vilje. Men det var soleklart at det ble regjeringens politikk og ikke dens erklæringer som kom til å avgjøre dens skjebne. Det Frisinnede Venstre, med sin ene stortingsrepresentant, kunne bekrefte at det ikke skulle stå på viljen til et saklige samarbeide i Stortinget.

Tidens Tegn var som tidligere opptatt av hva som kunne gjøres for å mildne landbrukskrisen og arbeidsløsheten. Dette måtte kunne skje uten at den politikk som ble søkt gjennomført kom i strid med de borgerliges prinsipielle eller finansielle oppfatninger. Avisen siktet her eksplisitt til et ord som ifølge avisen hadde fått en odios betydning: planøkonomi. Dette hevdet imidlertid avisen at hadde styrket den generelle

politiske saklighet. Den avgjørende innflytelse, som vitenskapen har øvet på den tekniske utvikling i det 19. århundre, begynner den langsomt, men sikkert å tilkjempe sig i det politiske liv. Det er ikke først og fremst gjennom partidoktriner og partistrid, men gjennom planmessige, objektive undersøkelser, at problemene kan løses. Den «nye saklighet» er ingen fabel; den blir efterhånden en makt, som vil bringe selv klassekampen til ophør.⁷⁵

Tidens Tegn identifiserte seg etter hvert stadig mer med kriseforlikspartnerne Ap og Bp. I en lederartikkel i slutten av mai polemiserte avisen med Dagbladet – «Venstres herværende organ» – som syntes det var merkelig at de ved valgene så bitre motstandere Nygaardsvold og Hunseid etter valget kunne finne frem til et forlik. Tidens Tegn kunne berette at

Det er ikke det eneste forbausende, som hender i disse dagers politikk. I går stod hr. Mowinckel og hr. Lykke i Stortinget som hovedtalere m o t stålverket i Kristiansand. Utviklingen er i sannhet gått forbausende raskt. Den har samlet dem, som vil gjøre noe effektivt for å komme krisen til livs, og den har samlet de andre, som vil la det hele skure og gå som før.⁷⁶

Avisen forsvarte kriseforliket, til tross for at alle kompromisser også har sine svakheter. Dette kompromisset hadde, slik Tidens Tegn så det, også en helt spesiell stor egenskap,

som tjener begge parter til ære – : det viser, at de er villige til å ofre noe for å komme ut av en unyttig demonstrasjonspolitikk og vil frem til et flertall for positive tiltak. Det er forståelig, at venstre, som aldri har villet ofre en tøddel for å skape et parlamentarisk flertall, er i dårlig humør. Men vi tror ikke at partiet skal trøste sig med, at velgerene ser saken på samme måte.⁷⁷

Tidens Tegn slo fast at et forlik, som kunne bidra til å løse de vanskelige økonomiske forholdene i landet, slett ikke var noe forræderi, hverken av Bondepartiet eller Arbeiderpartiet. Det som var nytt,

var at to partier på hver sin fløy hadde funnet frem til tiltak de kunne enes om, uten å gå på akkord med seg selv. Avisen støttet også den enslige frisinne representant Ræder, da han i Stortinget ba om at det ble utarbeidet en samlet kriseplan. Han etterlyste med rette en oversikt over hva som trengtes av offentlige arbeider og i hvilken rekkefølge de burde gjennomføres.⁷⁸ Tidens Tegn avsluttet debatten om det inngåtte kriseforlik ved å slå fast at avisen i dette forlik så tegn på at den nye generasjon politikere hadde en trang til å komme ut av de gamle og døde partiformler og heller delta i oppbyggingen av en ny politikk som ikke splittet men samlet nasjonen.⁷⁹

10.16 Oppsummering

I dette kapittel er oppmerksomheten rettet mot de politiske og økonomiske faktorer i perioden 1930–1935 som fikk betydning for aksjeselskapet Tidens Tegn. Spesielt belyst blir bedriftens ansvarlige leder, redaktør Rolf Thommessen, og hvordan han agerte på det som skjedde i perioden. Dette gjelder særlig forhold som det er rimelig å anta fikk konsekvenser for Tidens Tegn, både som økonomisk enhet og politisk aktør. Thommessen lot seg velge til formann i Frisinne Venstre. I dette tillitsverv ledet han partiet i en retning som la grunnlaget for partiets endelige undergang. Som redaktør ga han i perioden mye spalteplass til Vidkun Quisling. Som partiformann ledet han sitt parti inn i et nært samarbeid med Quislings parti Nasjonal Samling under valgkampen i 1934. I sine lederartikler vaklet han i forskjellige politiske retninger.⁸⁰ Dette skapte usikkerhet hos potensielle samarbeidspartnere. Mange reiste etter hvert spørsmål om Thommessen kunne være en pålitelig samarbeidspartner. Min hypotese er at redaktørens forskjellige politiske utspill i perioden gjorde det endelige utslaget mot avisens stadig sikrere vandring mot bankerott. Avisens økonomi blir belyst i det påfølgende kapittel 11.

1 Norland, s. 135.

2 Hølaas, s. 43.

3 Ibid.

4 Ibid.

5 Norland, s.135.

6 TT, 2. januar 1930.

7 Statsminister Per Borten, Sp, om samarbeidet i hans koalisjonsregjering 1972.

8 Hølaas, s. 42.

9 Fra Tidens Tegns liste over personalets telefoner.

10 TT, 29. september 1930.

11 TT, 23. oktober 1930.

12 TT, 8. desember 1930.

13 TT, 21. oktober 1930.

14 TT, 28. oktober 1930.

15 TT, 5. og 7. desember 1930.

16 TT, 1. januar 1932.

17 Carstens, hovedfagsoppgave.

18 TT, 30. november 1932.

19 TT, 3. juni 1932.

20 TT, 3. november 1932.

21 «Under gullstandard vil pari kurs mellom to valutaer uttrykkes ved en brøk hvor teller og nevner er de to lovbestemte gullmengder de to pengeenheter skal inneholde»; Store Norske Konversasjonsleksikon.

22 *Bønder til kamp*, J. Nerbøvik, Det Norske Samlaget, Oslo 1991.

23 TT, 1. februar 1933.

24 TT, 20. mars 1933.

25 TT, 24. mars 1933.

26 TT, 1. mai 1933.
27 TT, 1. mai 1933.
28 TT, 16. mai 1933.
29 Vidkun Quisling, brev til red. Rolf Thommessen 25. april 1933, papirer fra de frisinnedes hovedstyre, hos Svein Carstens.
30 TT, 12. juni 1933.
31 TT, 27. juni 1933
32 TT, 27. juni 1933
33 14. august 1933, referat fra hovedstyremøte, hos Carstens, kopi hos HPT.
34 *Bondekamp om markedsrett*, May-Brith Ohman Nielsen, Det Norske Samlaget, Oslo 2001, s. 200.
35 Ibid.
36 Referat fra styremøte 30. august 1933, hos Carstens, kopi hos HPT.
37 Referat styremøte 6. august. Hos Carstens og HPT.
38 Tønsberg Blad, 27. september 1933.
39 Ibid.
40 Hølaas, s. 43.
41 TT, 9. september 1933.
42 TT, 2. oktober 1933.
43 TT, 11. oktober 1933.
44 Norland, s. 225.
45 Hølaas, s. 45.
46 TT, 21. oktober 1933.
47 Ibid.
48 Ibid.
49 TT, 18. oktober 1933.
50 Referat fra hovedstyremøte 8. november 1933, hos Carstens og HPT.
51 TT, 1. mars 1934.
52 Ibid.
53 Norland, s. 238.
54 Ohman Nielsen, s. 215.
55 Referat fra styremøte i partiet datert 14. mars 1934. Hos Carstens/HPT.
56 Ibid.
57 Uttalelse vedtatt og undertegnet 16. juni 1934 av de fire parters representanter. Carstens/HPT.
58 TT, 12. juni 1934.
59 Fra frisinnedes arkiv, Oslo 28. juni 1934, kopi hos Carstens/HPT.
60 Rolf Thommessen, til Det Frisinnede Folkeparties tillitsvalgte, Oslo 10. august 1934, hos Carstens/HPT. Se også Norland s. 239.
61 Hølaas, s. 32.
62 TT, 12. september 1934.
63 Referat fra hovedstyremøte i Fri.V. 8. november 1933, hos Carstens/HPT.
64 TT, 21. september 1934.
65 Hølaas, s. 38.
66 TT, 19. oktober 1934.
67 TT, 2. januar 1935
68 TT, 15. januar 1935
69 Jostein Nerbøvik, *Bønder i kamp*, Det norske samlaget, Oslo 1991.
70 TT, 24. januar 1935.
71 TT, 18. mars 1935.
72 Ibid.
73 Fra Frisinnedes hovedstyre, 27. mars 1935, hos Carstens/HPT. Norland s. 255–256.
74 TT, 20. mars 1935.
75 TT, 22. mars 1935.
76 TT, 29. mai 1935.
77 Ibid.
78 TT, 6. juni 1935.
79 TT, 7. juni 1935.
80 Andresen, Oslo 2. mars 1939, til Throne Holst, side 2.

11 A/S Tidens Tegn – personale, økonomi, styre, administrasjon

11.1 Problemstilling

A/S Tidens Tegn hadde ikke mindre enn 170 medarbeidere i slutten av 1932. Alle disse var viktige hjul i det kompliserte maskineri som drev aksjeselskapet fra dag til dag. Dette kapittel vil presentere enkelte av nøkkelfolkene. Rolf Thommessen var den ubestridte leder. Hans virksomhet er beskrevet i det foregående kapittel.

Styring på økonomien er viktig for både store og små bedrifter. For en bedrift med 170 ansatte er økonomistyring særdeles viktig. Et aksjeselskaps økonomiske resultatet avspeiler ledelsens evner til å sikre bedriften i gode så vel som dårlige tider. Dette kapittel vil belyse Tidens Tegns økonomi og hvem som påtok seg å dele ansvaret for bedriftens ledelse med Rolf Thommessen.

Tallene forteller vanligvis det meste. Fra bokførte inntekter og utgifter blir vi fortalt hvorfor aksjeselskapers økonomiske resultater på bunnlinjen blir som de blir. Inntektene er resultat av kjøpernes reaksjoner på det tilbud Tidens Tegn representerte. Endringer på avisens opplag avspeiler lesernes reaksjoner. Annonserers vilje til å bruke avisen som annonseorgan avspeiler forretningsstandens forståelse for det budskap avisen kolporterer til omverdenen. Annonseren spør om avisens lesere er de kjøpere han henvender seg til. Han vurderer også om avisens innhold er av en slik art at han ønsker å identifisere seg med det.

Dette kapittel søker forklaring på hvorfor inntektene ble som de ble, og hvordan utgiftene oppsto. Det presenteres tall og andre fakta som bidrar til økt kjennskap til de konsekvenser ledelsens beslutninger fikk for aksjeselskapets tilværelse som en selvstendig økonomisk og administrativ enhet.

11.2 Innledning

Rolf Thommessen ønsket ikke å bli renominert til Stortinget foran stortingsvalget i 1930. Han begrunnet dette ved å henvise til de store oppgaver som ventet på ham i arbeidet for Tidens Tegn. I dette kunne mange, og særlig de som kjente til avisens økede økonomiske forpliktelser i forbindelse med nybygningene i Akersgaten 34, lese at redaktøren nu ønsket å være mer administrerende direktør enn det han hadde kunnet være som aktiv politiker. Kanskje noen også forsto ham slik at hans politiske virksomhet skulle trappes ned av hensyn til avisens ve og vel. Det som skjedde for A/S Tidens Tegn i perioden frem til det politiske kriseforliket i Stortinget i 1935, forteller hvordan avisen under hans ledelse utviklet seg i disse fem årene. Det forteller også om et annet kriseforlik enn det

politiske: Rolf Thommessens økonomiske kriseforlik med nye aksjonærer. Dette ble fremtvunget for å forhindre en ny og enda mer alvorlig økonomisk krise. Denne gang sto det om bedriftens eksistens.

Mange av de opplysninger som presenteres nedenfor er hentet fra Rolf Thommessens oversikt over «Aviskrisen i Oslo og dens løsning».¹ Det var representantskapets ordfører, Johan Throne Holst, som oppfordret ham til å sette opp denne for styre og representantskap i november 1936. Oversikten ble funnet av sønnen til Odd Hølaas. De kommer fra Throne Holsts private papirer, som Hølaas åpenbart hadde tilgang til.

11.3 Bedriftsledelsen

Forklaringene på den økonomiske utvikling i Tidens Tegn ligger i de valg toppsjefen Rolf Thommessen til enhver tid tok. Noen av forklaringene starter kanskje allerede i den enerådende og dynastibyggende tankegangen hos gammelredaktør Olav Thommessen, i hans store tro på egne meningers ufeilbarlighet. I disse meninger lå åpenbart også overbevisningen om at hans eget kjøtt og blod var det som var best egnet til å drive livsverket videre. Han trakk seg tilbake fra ansvaret som redaktør og enestyre da han var 66 år, for å overlate livsverket til begge sønnene (selv om, i denne form for likestilling, det var en som var likere enn den andre). Rolf fikk tittel sjefredaktør. Han var, som tidligere nevnt, også enestyre og dermed formelt sett eneansvarlig. Bjørn fulgte med på lasset. Han ble bare nesten likestilt med sjefredaktøren. Bjørn fikk tittelen redaktør og ble suppleant i aksjeselskapets formelle og fullt ut ansvarlige enestyre. Som ikke-medlem hadde han heller ikke enestyrets innflytelse eller ansvar.

Til å begynne med var de velsignet med både gode medarbeidere og gode tider. Alt gikk deres vei. Annonsestrømmet på, leserne ble det stadig flere av, medarbeiderne var flinke og pålitelige. Inntil den utvilsomt dyktige og utover Tidens Tegns fire vegger så anerkjente disponent Sigurd Iversen sa opp sin stilling i 1927 for å bli sjef i familiebedriften J. Olsens Enke A/S² på Skøyen utenfor Oslo. Hvem var flink nok til å hoppe inn i Iversens store sko? Rolf Thommessen hadde ansvar for å ta det riktige valg, ved å finne en person som hadde store nok føtter til disse skoene. Han kunne kanskje forfremme meddisponent Johan Beichmann som enedisponent? Det gjorde han ikke. I ettertidens klarere lys skulle det vise seg at de valg han foretok ikke var optimale for A/S Tidens Tegn. Han fulgte farens tradisjon med å satse på sønnene.

11.3.1 Disponent Gunnar Thommessen

Da den viktige disponentstillingen ble ledig etter den finansielle og administrative fanebærer Sigurd Iversen, valgte Rolf Thommessen sin eldste sønn Gunnar til å gå inn i denne rollen. Han valgte den letteste veien da han skulle finne en ny disponent for storavisen Tidens Tegn. Overfladisk sett syntes kanskje Gunnar at det kunne være greit å bli sjef på en stor arbeidsplass, uten å reflektere over det ansvar og de krav til arbeidsinnsats som automatisk følger med en slik lederstilling. Men det ble av mange årsaker ikke noen gode år for Gunnar. Han hadde ingen formell utdanning, hverken innen avisteknikk, finansdrift, eller personalledelse. Allikevel overløt faren denne viktige stillingen til sin sønn. Stillingens betydning ble bekreftet i en personaloversikt³ avisen hadde i slutten av 1932:

som sjefredaktør er dr. Thommessen naturligvis så opptatt, at han ikke kan ta hånd om den daglige og detaljerte administrasjon. Dette er derfor lagt i hendene på de to disponenter, Gunnar Thommessen og Johan Beichmann.

I oversikten ble Gunnars stillingsområde understreket som viktig. Dette gjaldt ikke minst annonsekontoret, som var av primær betydning for avisens inntjening. I tillegg hadde han ansvaret for

den store tekniske avdelingen, med setteri, støperi og trykkeri. Dette arbeidsområdet gikk i Tidens Tegn under betegnelsen trykkeri- og klisjeanstalten.

Gunnar Thommessen hadde ikke evnen til hverken å banke gjennom ønsker hans avdelinger måtte ha, eller å sette ned foten når faren ville det ene eller det andre. Han satt i sin stilling i åtte år. Han var dermed i ledelsen av Tidens Tegn nedover bakken, hvor det til slutt gikk helt galt. Han ble syk, ble skilt fra sin kone Dikka Stang,⁴ som behold datteren, flyttet hjem⁵ til moren på Evje og fungerte dårlig. Han måtte bare slutte. Hans navn ble siste gang observert på avisens telefonliste så sent som på slutten av 1936. Det er imidlertid grunn til å tro at han ikke fungerte som disponent så lenge. Situasjonen utviklet seg slik at det ble foretatt endringer i bedriftsledelsen omkring årsskiftet 1933-34. Dette førte også etter hvert til endringer i Gunnar Thommessens posisjon.

Ledelsen av Tidens Tegn besto etter Sigurd Iversens avgang per 1. januar 1928 av de to brødrene Rolf og Bjørn Thommessen, og i tillegg til Gunnar Thommessen også av vernepliktig offiser Johan Beichmann. I forbindelse med ansettelsen av Gunnar overtok, som nevnt tidligere, Beichmann disponent Iversens arbeidsoppgave som regnskapssjef, i tillegg til fortsatt å fungere som ansvarlig for abonnement og løssalg.

11.3.2 Disponent Johan Beichmann

Johan Didrik Schlømer Beichmann var født i 1886, og således syv år yngre enn sjefen Rolf. På en måte ble han født inn i pressemiljøet. Hans mor var Edle Hartmann, bedre kjent under pseudonymet «Swinx». Hun var en anerkjent journalist helt fra hun trådte sine barnesko som ung avismedarbeider under gammelredaktøren i Verdens Gang ved århundrets begynnelse.⁶ Faren var den kjente jurist og justitiarius i Trondhjems overrett, Frederik Beichmann.⁷ Johan fikk i 1911-12 prøve seg som journalist i Tidens Tegn⁸ som 25-åring. Før og etter dette utdannet han seg til offiser. I 1918 kom han tilbake til Tidens Tegn. Ved årets begynnelse 1920 dukket han opp på avisens telefonliste som sjef for handelsavdelingen. Dette var et resultat av at Tidens Tegn foretok en «betydelig satsing»⁹ på en utvidet handelsavdeling, presentert i en stort oppslått artikkel. Avisen skulle satse på «fullstendige noteringer, fyldige handelsnyheter og korte artikler». Kaptein Johan Beichmann ble avdelingens sjef. Han skulle imidlertid ikke bli så lenge i denne jobben. Tre år senere ble han utnevnt til disponent, med ansvar for den tekniske avdeling samt abonnement og løssalg. Iversen satt fortsatt med ansvaret for den viktige annonse- og økonomi-avdelingen.¹⁰ I løpet av denne perioden traff Beichmann journalisten Mona Smidth og giftet seg med henne. Hun hadde begynt i Tidens Tegn i 1911, ett år etter at hennes fremtidige svigermor «Swinx» fulgte med Olav Thommessen fra Verdens Gang i 1910.¹¹

I 1933 fikk Beichmann et tilbud han ikke kunne avslå. Stillingen som sjef for Alta bataljon i Nord-Norge var blitt ledig. Beichmann, som nu var blitt vernepliktig major i en hær som mer var preget av datidens politiske nedprioriteringer enn av løfter om spennende oppgaver, fikk tilbud om forfremmelse til oberstløytnant for å bli Alta-bataljonens sjef fra 1. januar 1934. Den oppgave han her påtok seg, skulle vise seg å bli en betydelig utfordring da tyskerne angrep Norge i april 1940. I motsetning til sine offiserskolleger i Syd-Norge, fikk de militære styrker i Nord-Norge nødvendig tid på seg til å foreta en ordnet mobilisering av troppene. Hans deltakelse i krigsoperasjonene dannet grunnlaget for hans videre avansement i den norske hær. I England under krigen ble han i 1942 utnevnt til generalmajor og senere til sjef for Hærens Overkommando i London.¹² Etter krigen var han sjef for distriktskommando Viken.¹³

Da Johan Beichmann forlot Tidens Tegn, medbringende sin kone Mona, oppsto det et nytt tomrom i avisens ledelse. Dette tomrommet var blitt forsterket, ved at avisens nestkommanderende Bjørn Thommessen plutselig døde av lungebetennelse på slutten av 1933.¹⁴

11.3.3 Redaktør Bjørn Thommessen

Bjørn Thommessen var født i 1881, og således to år yngre enn sin sjef og bror Rolf. I 1907 tok han juridisk embetseksamen og arbeidet en kortere periode i utenrikstjenesten.¹⁵ Da faren temmelig brått sa opp sin stilling i Verdens Gang og startet Tidens Tegn enda bråere et par måneder senere, engasjerte også Bjørn seg meget sterkt i denne prosessen. Som en følge av sitt engasjement omkring etableringen av Tidens Tegn ble det åpenbart naturlig for Bjørn å begynne en ny karriere i sin fars hus. Han var da 27 år.¹⁶

Hans formelle funksjoner i Tidens Tegn var flere. Ut fra forskjellige organisasjonskart utarbeidet med ujevne mellomrom, og fra studier av titlene på avisens telefonlister, virker det som at han ble flyttet rundt omkring ettersom behovene dukket opp. Han var hele tiden plassert i avisens toppledelse. Men alltid i en diffus eller litt usynlig posisjon i skyggen av sin bror. Han var suppleant til brorens enestyre i 1917. Formelt hadde han bare ansvar når det passet broren. To år senere fikk han betegnelsen redaksjonssekretær, med ansvar for kunst, litteratur, bildestoff og bynytt.¹⁷ I 1920 ble hans arbeidsområde endret litt, til alminnelig nyhetsstoff, kunst og bildestoff. På organisasjonskartet året etter¹⁸ sto han like under sjefredaktøren Rolf og på samme linje som avisens trofaste tjener fra første dag i 1910, redaksjonssekretær for politikk og kommunale spørsmål Th. Tellander. Fire år senere¹⁹ fikk Bjørn tittel redaktør, men fortsatte med ansvaret for nyhetsavdelingen som tidligere. Tellander fortsatte med sitt arbeidsområde han også, men fikk ingen ny tittel. Han var fortsatt redaksjonssekretær. På denne telefonlisten fremgikk det ikke at Tidens Tegn hadde startet Oslo Aftenavis året før,²⁰ og at Bjørn var redaktør for denne aftenutgaven av mor-avisen. Først senere²¹ fremgikk det at ansvarshavende for Oslo Aftenavis var Bjørn, med tittel «cand.jur». Rolf var på samme liste ansvarshavende for Tidens Tegn. Hans tittel på telefonlisten var «Dr.fil».

På slutten av 1931²² ble telefonlisten endret. Den gikk fra overskriften «Tidens Tegn» til «Tidens Tegn og Oslo Aftenavis». På listen var Rolf Thommessen sjefredaktør og Bjørn spesifisert redaktør. Det kan spekuleres om dette var innledningen til nedleggelsen av Oslo Aftenavis, som fant sted seks måneder senere, den 1. juni 1932. Senere på året²³ presenterte Tidens Tegn samtlige av sine medarbeidere, alle med bilde. Under sto navn og tittel, til sammen 170 personer. På organisasjonskartet som innledet presentasjonen sto ikke Bjørn i det hele tatt. Dette kan forklares med at ingen medarbeidere sto på kartet med sine spesifikke oppgaver. I teksten under bildet av ham sto det «Redaktør for 'Lørdagsavisen' og 'Film og Radio'».

Odd Hølaas skriver varmt om Bjørn i sin bok *De talte dager*. Ut fra det som der ble beskrevet, og ut fra de mange vakre nekrologene Bjørn fikk etter sin bortgang, tegner det seg et bilde av et vennlig og populært medmenneske. Hans kunstneriske evner ble fremhevet. Han tegnet spøkefulle karikaturer av venner og medarbeidere, uten at tegningene ble publisert i avisen. Han var humorist, som uten ondskap spøkte med sine medmennesker. At han var svært godt likt av alle, med «skøyeraktige» bemerkninger eller muntre smil, gikk igjen i alle nekrologer. Dikt og små petitartikler skrev han også. Artikkelen han skrev raget «i sin beskjedne anonymitet over størsteparten av det, som offentliggjøres med prangende navn».

Bjørn Thommessen var en velmenende, populær, ikke spesielt ambisiøs leder i Tidens Tegn. Han valgte åpenbart selv «sin beskjedne anonymitet». Han fikk en stilling i avisen fordi han var sønn av sin far og fortsatte i denne stilling fordi han også var sjefens yngre bror og gode venn. Fordi han i kraft av sitt navn og sin familietilhørighet ble plassert på bedriftens administrative topp, påtok han seg, villig eller kanskje helst uvillig, også et ansvar for Tidens Tegns ve og vel. Han var ansvarlig for Oslo Aftenavis i samtlige åtte år denne avis eksisterte. Med dette fulgte også ansvaret for de store årlige underskuddene som tappet bedriften for egenkapital. Som et av bedriftsledelsens fire medlemmer – Rolf og Bjørn og Gunnar Thommessen samt Johan Beichmann – var han med på den ruintruende beslutningen om å modernisere kontorbygget i 1930.

Ved slutten av 1933 oppsto det et ledelsesproblem i Tidens Tegn. Bjørn Thommessen var død og Johan Beichmann hadde sagt opp sin stilling, med fratredelse 1. januar 1934. Familie-kombinasjonen Thommessen/Dobloug/Clausen satt fremdeles på mange aksjer. Rolf Thommessen var fortsatt, om enn svekket, den ubestridte sjef, selv om nye økonomiske interesser hadde entret scenen i forbindelse med kapitalutvidelsen i 1930. Rudolf Olsen var medlem av styret, med Albert Kvaal som suppleant. Ved Bjørns dødsfall forsvant styrets viseformann. Med nye aksjonærer var det rimelig å anta at det kunne ha blitt plass til nye impulser i den tidtengnske Thommessen-bastion. Rimeligheten i en slik antakelse ble forsterket fordi det ble mer og mer kjent at disponent Gunnar ikke fungerte adekvat i sin stilling.

I 1930 var det blitt foretatt flere signifikante ansettelser i Tidens Tegn. Midt på sommeren kunne avisen fortelle at avisens mangeårige korrespondent i Roma, Jonas Schanche Jonassen, var ansatt som redaktør for Tidens Tegns utenriksavdeling fra 1. september. På samme tid var cand.philol. Paul Gjesdahl ansatt som fast medarbeider i Tidens Tegn og Oslo Aftenavis. Dessuten var Olav B. Feiring blitt ny sjef for nattredaksjonen, mens den tidligere nattredaktør Fridtjof Knutsen hadde gått tilbake til dagredaksjonen. Han skulle ha spesielt ansvar for politiet og rettene.

11.3.4 Disponent Olaf Thommessen

Den siste nyansettelsen het Olaf Dobloug Thommessen.²⁴ Han var 24 år og Rolf Thommessens yngste sønn. Ansettelsen ble betegnet «som ny medarbeider i Tidens Tegn».²⁵ Det fremgikk ikke hva slags arbeidsoppgaver han var tiltenkt. Unge Olaf hadde ingen erfaring fra arbeidslivet, men var utdannet cand.mag. fra Universitetet i Oslo. Han var en helt annen type enn den eldre broren. Sunn og frisk fra roing og seiling. Ansvarsbevisst og arbeidsom. I likhet med broren Gunnar hadde heller ikke Olaf noen formell utdanning i avisdrift. Han måtte lære fra den erfaring han etter hvert fikk under marsjen, hånd i hånd med sin far, mot undergangen.

Det tok litt tid før 24-åringen sikret seg en posisjon som tilsa at han skulle komme på avisens telefonliste. Der dukket han opp for første gang i mai året etter,²⁶ med ansvaret for bilderedaksjonen. I midten av desember 1931 var han helt borte fra listen. Han kom imidlertid sterkere tilbake. Per 1. juni 1932 sto han oppført som redaksjonssekretær i nyhetsavdelingen, sammen med avdelingens mangeårige og erfarne leder Henrik Lysøe. Olaf hadde da vært ansatt i Tidens Tegn i nærmere to år.

Faren Rolf skulle ikke la Olaf sitte særlig lenge i redaksjonen. Ved Bjørns død og Beichmanns avgang måtte sjefredaktøren se seg om etter noen som kunne overta deres ledelsesfunksjoner. Han kastet ikke blikket særlig langt.

I begynnelsen av november 1933²⁷ offentliggjorde igjen Tidens Tegn at nye ansettelser hadde funnet sted. Først på listen sto den svært så anerkjente²⁸ journalist og forfatter Sven Elvestad. Han fikk stillingen som redaksjonssekretær i nyhetsavdelingen. Han skulle erstatte cand.mag. Olaf Thommessen, som fra 1. januar 1934 skulle bli major Johan Beichmanns etterfølger som disponent. Avisen opplyste at den andre redaksjonssekretæren i nyhetsavdelingen, cand.jur. Henrik Lysøe, fortsatte «uforandret i stillingen».

Den nu 28-årige yngstesønnen Olaf overtok som forretningsmessig sjef i Tidens Tegn på det verst tenkelige tidspunkt for en ung og uerfaren bedriftsleder. Avisen sto igjen på randen av konkurs. Faren arbeidet febrilsk for å sikre ny kapital. Han forhandlet med Fedrelandslaget og med Bondepartiet. Det var helt nødvendig å sikre støtte fra nye økonomiske interesser. På denne tiden var det også bare et tidsspørsmål hvor lenge storebror Gunnar skulle kunne fortsette i sin disponentstilling.²⁹ Olaf fikk således det store ansvar og den sikkert tunge jobben det måtte være å forsøke å redde stumpene etter mange års feilaktig forretningsmessig ledelse av Tidens Tegn.

11.4 Økonomi

I sin oppstilling til Throne Holst i 1937 presenterte Thommessen sitt syn på Tidens Tegns regnskapsmessige balanse. På maskineri og inventar var det fra 1912 foretatt følgende avskrivninger:

Setteri	kr. 112 605
Trykkeri	kr. 257 196
Klisjeanstalt	kr. 24 866
Kraftanlegg	kr. 32 192
Alm. Inventar	kr. 67 170
Totale avskrivninger i vel 20 år: kr. 494 129	

På regnskapets statuslinje var disse aktivaposter per 31. desember 1935 oppført med til sammen 285747,72 kroner. Det som ikke ble nevnt, var alderen på dette utstyret. Kanskje sjokoladefabrikanten, med sin betydelige erfaring fra en bedrift som av konkurransemessige hensyn måtte ha teknisk utstyr som hele tiden var på topp, stusset over dette. Kanskje han også spekulerte litt på den tilstand dette utstyr befant seg i. I hele Olav Thommessens redaktørperiode var Tidens Tegn nøye med å fortelle om sine god og viktige innkjøp av teknisk utstyr. Det ble understreket hvor viktig det var for avisens høye produksjonstekniske kvalitet å ha slikt maskineri. Det er ikke registrert tilsvarende annonsering om innkjøp av nytt utstyr etter at sønnen Rolf overtok ansvaret. Det må derfor legges til grunn at maskineriet begynte å bli gammelt. Det er også relevant å spørre om hvordan avisens tekniske sjef hadde evne til å forstå det tekniske utstyrs tilstand til enhver tid. Disponent Gunnar Thommessen hadde ingen teknisk utdannelse. Det bør også stilles spørsmål om han hadde evne til å skape forståelse hos sin far om hvordan det tekniske utstyret fungerte, og hva Tidens Tegn eventuelt burde gjøre i denne anledning. I et brev til avisens representantskap, levert Throne Holst den 12. mars 1937, hevder styrets flertall Lehmkuhl og Stang at de opplysninger Rolf Thommessen tidligere hadde kommet med når det gjaldt utstyrets tekniske tilstand, ikke var korrekte. Ifølge styreflertallet var det typografiske materiell både slitt og mangelfullt. Det ble også pekt på at det elektriske anlegget nærmest var kondemnabelt, med krav fra offentlig myndighet om total omlegging den nærmeste fremtid. Avisens tekniske ledelse hadde åpenbart ikke benyttet ombyggingen i 1930 til å legge om el-anlegget.

Den administrerende direktør inkluderte i sin oppstilling også en oversikt over bladets gjeld. Pantegjelden ble oppgitt til 375 00 kroner. I tillegg kom kassakreditt og vekselobligasjoner på til sammen 468 490 kroner. Denne siste gjeldsformen kan ha fått det til å ringe i alarmklokkene hos representantskapets formann. Det er dyrt å finansiere driften av et firma ved hjelp av stor kassakreditt. Å benytte vekselobligasjoner kan være enda dyrere. Fra panteregisteret i Oslo fremgår disse tall:

Panteobl. datert:

1:	22/4-1919 til Sigurd Iversen	kr. 400 000 ³⁰
2:	21/1-1931 til Gjensidige	kr. 200 000
3:	4/7-1931 til – « –	kr. 75 000
4:	26/6-1933 til Jens P. Heyerdahl	kr. 100 000
5:	18/9-1930 til disp.G.Thommessen	kr. 50 000

Totale panteheftelser per 26. juni 1933: kr. 825.000

Dette beløp er mer enn dobbelt så mye som det Thommessen oppga i sin oversikt til de nye aksjonærene som pantegjeld. Men beløpet er meget nær den oppgitte totale gjeld på til sammen 843 490 kroner. Forklaringen kan være at kassakreditten og obligasjonsgjelden ble sikret på en annen måte enn som direkte panteheftelsene. Som for eksempel ved kausjon fra Rolf Thommessen og andre privatpersoner.

Aktivasidens øvrige tall ble også kommentert i redaktørens oversikt. I tillegg til det tekniske utstyret var eiendommen Akersgaten 34 oppført med kr. 950 000. Dette mente redaktøren var for høyt, til tross for at kostprisen for eiendommen ifølge notat³¹ var slik:

Innkjøp 1911	kr. 118 599,50
Ombygging 1916 – 19	kr. 832,727,37
Ombygging 1930 – 31	kr. 277,198,14

Total kostpris for Akersgt.34 : kr. 1 228,525,01

Etter tidligere nedskrivninger opp gjennom årene, og oppskrivning i 1931 med 435 000 kroner etter den siste ombygningen, kunne verdien på regnskapets statusside, ifølge Thommessen, allikevel forsvares.

Bladets forlagsrett, også kalt goodwill, ble satt til 100 000 kroner, og utestående fordringer til 141 785,18. I tillegg kom aksjer i A/S Hofsfos Træsliperi & Papirfabrik for 100 000. Dette var seks prosent kumulative preferanseaksjer som ga sikkert utbytte. I tillegg kom aksjer i Norsk Telegrambyrå for 50 000. Disse aksjer hadde også i alle år gitt utbytte.

Hvorfor en bedrift som Tidens Tegn, med dårlig likviditet og dårlig inntjening, skulle finne på å kjøpe aksjer i en papirfabrikk, trengte en forklaring. Bakgrunnen for kjøp av Hofsfos-aksjene var, ifølge Thommessen, at Tidens Tegn, sammen med Aftenposten og Bergens Tidende, gikk inn i en rekonstruksjon av papirfabrikken. Som motytelse skulle fabrikkens selge avispapiret til kostpris pluss ti prosent. Dette ble ifølge redaktøren en god ordning. Aksjeutbytte var de avtalte seks prosent, utbetalt hvert år. Papirprisen var hele tiden som avtalt, hvilket ga 20 000 kroner i besparelse på papirinnkjøp.³² Det ikke Thommessen opplyste i sin oversikt, var at aksjene var deponert som sikkerhet for Thommessens private gjeld.³³ Dette skapte uro hos styreflertallet, Stang og Lehmkuhl, og Thommessen ble bedt om å forklare bakgrunnen for hvorfor dette hadde skjedd.

For å kunne svare positivt på forespørselen fra Aftenposten om å delta i refinansieringen av Hofsfoss, måtte Tidens Tegn søke Fellesbanken om utvidet kreditt. Den forklaring Tidens Tegn ga for å oppta nye lån var åpenbar ikke god nok for Fellesbanken. Lånet ble ikke innvilget. Det ble derfor godtatt av de andre avisene, som var med på dette opplegget, at Rolf Thommessen selv kjøpte de nødvendige aksjer. Dette sikret at Tidens Tegn allikevel oppnådde de fordeler ordningen innebar. Forutsetningen var at Tidens Tegn også formelt skulle overta aksjene når forholdene lå til rette for det. I mellomtiden sto Thommessen fritt til eventuelt å belåne aksjeposten. Noe han følte ikke var urimelig, ut fra de store personlige forpliktelser han allerede hadde påtatt seg overfor aksjeselskapet Tidens Tegn. Han sto som kausjonist for hele avisens gjeld til Fellesbanken – både kassakreditt og obligasjonsgjeld – og hadde i tillegg deponert som sikkerhet for Tidens Tegn en panteobligasjon på 128 000 kroner med sikkerhet i hans personlige eiendom. Problemet for avisens nye styre var at Thommessen hadde oppgitt aksjene som en del av de verdier Tidens Tegn disponerte da han fikk inn de nye aksjonærene. Rent formelt sett var ikke dette riktig. Spørsmålet om Tidens Tegns overtakelse av aksjene ble tatt opp av Harry Høst, et tidligere styremedlem, ved nyttårstider 1936. Dette var om lag to måneder etter orienteringen til Trone Holst. Høst var innforstått med ordningen, som han kjente til fra tidligere, men følte at avisen nu burde overta både det praktiske og det formelle eierforholdet til aksjene. Thommessen hevdet at han hadde opptrådt helt åpent overfor de nye aksjonærene i denne sak. På den annen side var også han enig i at forholdet i lengden var uholdbart. Han ordnet derfor opp i forholdet, slik at aksjene bare ble deponert som sikkerhet for lån innvilget til Tidens Tegn.

De fakta som Thommessen presenterte i denne oversikten, skulle tjene som bakgrunn for det som egentlig var oversiktens hensikt: å berette om det redaktøren karakteriserte som «aviskrisen i Oslo». Thommessen forestilte seg muligheten at de som allerede hadde investert i Tidens Tegn skulle kunne tenke seg ytterligere pengeinnsprøytninger. Oversikten hadde denne overskrift:

Aviskrisen i Oslo og dens løsning

En uavhengig storavis, bygget på «Tidens Tegn»

For å si det med hans egne ord: han hadde

utarbeidet en oversikt over aviskrisen i Oslo, mulighetene for dens løsning og hvordan den kan løses på en måte, som ikke bare interesserer avisene selv, men også den store borgerlige almenhet

Han la til at

Så vel forholdene i Oslo-pressen som de opgående tider burde nu gjøre det mulig å opnå en løsning av varig og tilfredsstillende karakter.

Det kan virke som om Rolf Thommessen var en uforbederlig optimist. Med tilsvarende ubegrenset tillit til, og sterke tro på, sine egne ideers ufeilbarlighet. Og med en utvilsom evne til ikke å lære av egne erfaringer. Det skulle neppe forundre om de nye aksjonærene, som for kort tid siden hadde skutt inn penger i bedriften Tidens Tegn for å redde et synkende skip, stusset over Thommessens optimistiske antydninger om at det, hvis herrene la enda mer penger på bordet, ville være mulig å få etablert en levedyktig storavis. Bygget på, av alle ting, ledelsen til ham selv, mannen som hadde kjørt Olav Thommessens levedyktige bedrift rett i grøften. De nye aksjonærene var ikke hvem som helst innen næringslivet. De var alle erfarne ringrevere på toppen av landets mest kjente og vel renommerte bedrifter. De hadde blant annet det til felles at de kunne lese regnskaper. De visste også svært godt hva som ble krevet av en bedriftsleder: levere resultater og ikke ord. Throne Holst hadde, kanskje for gammelt vennskaps skyld, fra samarbeidet omkring det Frisinnede Folkeparti, påtatt seg rollen som det nye representantskapets formann. Generaldirektøren på storselskapet Borregaard, en anerkjent racer innenfor ledelse av norsk storindustri, Arne Meidell, var viseformann. Aksjonærnavnene glitret med sin erfaring, rikdom, og økonomiske makt. Olsenene Rudolf og Thomas, var ikke hvilkensomhelst Olsener. De kom fra Fred. Olsen-rederiet. Solberg fra NEBB var med, Schjeldrup fra Spigerverket, Christensen og Jahre med hvalfangerpengene sine, Askvig fra British Petroleum (BP), Mustad med fiskekrokene, gummikongen Røwde, Albert S. Kvaal fra A/S Elektrisk Bureau. Aksjonærlisten var stinn av skipsrederpenger. Blant gullkantede navn fra denne bransjen deltok Werring fra Wilh. Wilhelmsen, von Erpecom og Westfal-Larsen fra Bergen og Astrup fra Fearnley & Eger sammen med A.F. Klaveness & Co fra Oslo. Bak en rekke bedriftsnavn skjulte det seg medlemmer av den norske finansadel. Ikke å forglemme Hydro-grunnlegger Sam. Eyde. Det var disse herrene Rolf Thommessen, med sine tanker og tall, håpet å få med på en konsolidering av Oslo-pressen.

Bakgrunnen for at Throne Holst hadde bedt om en slik oversikt kan være at det virket som nærmest umulig å få orden på Tidens Tegns økonomi. Det ble fra hans side aldri ymtet om at det muligens kunne være noe med Thommessens ledelse som sto i veien for å få avisen på bena igjen. Tvert imot mente Throne Holst, og flere med ham,³⁴ at Tidens Tegn og Thommessens-navnet var så intimt knyttet sammen, at det ville være mer til skade enn gagn å kvitte seg med denne direktør/redaktøren. Det var således verdt å vurdere hvordan Tidens Tegn, ved sammenslåing med andre aviser, eventuelt kunne bli en levedyktig bedrift.

Thommessen viste med sin oversikt til de vanskelige forholdene mange av Oslo-avisene slet med. Ikke minst var det for mange aviser i forhold til byens folketall. Med 250 000 innbyggere hadde Oslo 15 dagsaviser, mens Stockholm med dobbelt så mange innbyggere bare hadde ti. København var

i en særstilling, med over 770 000 innbyggere og åtte aviser. Det var redaktørens faste overbevisning at aviskrisen ikke kunne løses uten ved en konsentrasjon. Dette hadde han arbeidet for de siste femseks årene. Alle forsøk hadde imidlertid strandet – vesentlig av personlige eller politiske årsaker. At Tidens Tegn skulle danne grunnlaget i en eventuell sammenslåingsprosess, var hevet over enhver tvil. Thommessen eventuelt kunne ha hatt. Hans avis var tross alt den største og ledende innenfor de aviser, det kunne være tale om å slå seg sammen med.

Thommessen lanserte flere alternative løsninger på aviskrisen i Oslo. Å kombinere ressursene til Tidens Tegn og Morgenposten ville være det beste, til tross for de store redaksjonelle utfordringer forbundet med dette. Den store fordelene ville være at det nye blad med ett slag ville være landets største avis. Thommessen mente øyensynlig at ved å legge opplagene sammen – Tidens Tegns 40 000 og Morgenpostens 35 000 – så ville gamle lesere og annonsører i de eventuelt sammenslåtte aviser automatisk slutte opp om det nye avisprodukt. Problemet med denne tanken var imidlertid at saken enda ikke var helt moden. Selv om Morgenposten var i åpenbar nedgang rent opplagsmessig, tjente denne avisen penger og betalte fortsatt utbytte. Thommessen satt igjen med inntrykk at eierne enda ikke var fullt klar over den skjebne som truet avisen. Hvis ideen allikevel fenet, måtte Tidens Tegns aksjekapital utvides med omkring en halv million kroner. «Dette er det vel vanskelig å oppnå,» avsluttet Thommessen sine tanker om sammenslåing med denne avis.

Neste variant var en sammenslåing mellom Tidens Tegn og Nationen. Dette var noe Thommessen hadde arbeidet med over en lengre periode. Gjentagne forhandlinger mellom de to avisers styrer og med Bondepartiet hadde ført partene frem til noe nær en løsning. Denne hadde som forutsetning en blokkdannelse mellom Bondepartiet, Fedrelandslaget og de frisinne, som skulle føre til dannelsen av et nasjonalt mellomparti uten klassekarakter. Uten denne ordning ville det være betenkelig å slutte seg sammen med Nationen, fordi et organ for Bondepartiet aldri kunne påregne særlig utbredelse i storbyen Oslo, med dertil manglende entusiasme hos annonsørene i hovedstaden. Da saken var oppe våren 1937, ble sammenslutningen støttet av Bondepartiets ledelse, men strandet på et flertall i Nationens styre og representantskap. Thommessen hadde en følelse av at også personlige hensyn kunne ha spilt inn, og siktet trolig til Nationens meget selvstendige redaktør Thorvald Aadahl.³⁵ Ut fra de holdninger som kunne spores hos Thommessen, virket det som om han godt kunne tenke seg å støtte den politiske trillingskombinasjonen Fedrelandslaget/frisinne/-Bondepartiet.

I jakten på en partner var imidlertid Rolf Thommessen nu, rent ideologisk, blitt temmelig avslappet, fordi partnerskap i hovedsak var rettet mot økonomiske optimaliseringer. Hva ville lønne seg, rent økonomisk, for et Tidens Tegn som hadde mistet sin økonomiske handlefrihet? Og som var så på knærne at spaltenes politiske holdninger tilsynelatende var til salgs?

Morgenbladet var, til tross for sin svake stilling og lave opplagstall (om lag 7000), en annen kandidat som kunne vurderes. Også her hadde Thommessen hatt sine følgere ute. Det hadde vært ført en rekke forhandlinger, men disse hadde strandet av politiske årsaker. Disse mente han var mindre betydningsfulle nå, fordi Morgenbladet hadde kommet i en så vanskelig økonomisk situasjon³⁶ at styret seriøst vurderte likvidasjon. I denne forbindelse kommenterte Thommessen Morgenbladets politiske grunnsyn. Rent forretningsmessig hadde Tidens Tegn vurdert det slik at hvis avisen ble et høyereblad etter en eventuell sammenslåing, ville dette møte en formidabel konkurrent i Aftenposten. Hvis Tidens Tegn skulle kunne hevde seg ved siden av denne avis, måtte det ifølge Thommessen være på en plattform som var forskjellige fra Aftenpostens. Enten som et organ for et mellomparti eller som et politisk uavhengig blad. Thommessen konkluderte med at hvis Morgenbladet i det hele tatt var villig til å selge, ville dette sannsynligvis skje til en pris som lot seg amortisere ved den økede fortjeneste Thommessen mente ville tilflyte det nye Tidens Tegn i denne forbindelse.

I sin oversikt vurderte til slutt Thommessen mulighetene for en sammenslåing med Norges Handels & Sjøfartstidende. Dette trodde han ville bli en dyrere fornøyelse enn å overta Morgenbladet. På den annen side var det mer interessant for Tidens Tegn å kjøpe «Sjøfarten». Den høyere pris som

ble nødvendig her ville kunne bli amortisert ved den økede fortjeneste som ville tilflyte Tidens Tegn gjennom en sammenslåing. Det sterkeste argument for en sammenslåing med denne avis var at det i høy grad ville styrke Tidens Tegns arbeid med å gjøre avisen til et ledende organ for produksjon og næringsliv, uten at dette kunne gå ut over avisens generelle karakter. Det sammenslåtte organ ville nytte godt av begge avisers nedslagsfelt hos annonsørene.

Som konklusjon ble det i oversikten slått fast at det ikke var ubetinget nødvendig for Tidens Tegn å finne seg en partner. Det var derimot i høy grad ønskelig. I denne forbindelse valgte han å benytte denne anledning til å uttale seg om de fremtidsutsikter han mente Tidens Tegn hadde, uten noen sammenslåing med andre aviser.

Slik situasjonen var for øyeblikket var det ikke mulig å redusere utgiftene ytterligere uten å berøve avisen dens konkurranseedyktighet. På den annen side, hvis tidene forløper slik som forventet, var det ifølge den til stadighet optimistiske, for ikke si sangvinske, redaktør, ingen grunn til å forutse større nedgang i inntektene. Han mente å kunne regne med at Tidens Tegn fremover, dog med store anstrengelser, ville gi overskudd nok til å dekke avdrag på gjeld samt til å betale utbytte på preferansekapitalen.³⁷ Han avsluttet med å erklære at Tidens Tegn ved den siste kapitalinnsprøytingen hadde fått et pusterom. Avisen kunne derfor

uten direkte økonomiske bekymringer utføre sin gjerning, oprettholde sin posisjon og forhåpentlig langsomt arbeide sig oppover. Jeg tror vi trygt kan si at Tidens Tegn ikke vil bli et av de blade som aviskrisen i Oslo efter hvert ubønnhørlig vil tvinge til å gi tapt.

Og han ville gjerne si, enda en gang, at ved å gå konsentrasjonens vei ville Tidens Tegn kunne bli en stor forretning. Med dertil svarende overskudd.

11.5 Nytt styre

I 1930 viste regnskapstallene at avisens inntjening var på full fart nedover. Alarmklokkene ringte stadig sterkere. Det ble nødvendig å få med nye ressurser. Eierfamiliene, som først og fremst var Rolf Thommessen med barn, men også Anne Thommessens familie Dobloug sammen med Rolfs mors familie Clausen, ville eller kunne ikke lenger komme med nye bidrag.³⁸ Nye aksjonærer var påkrevet. Som en følge av dette ble styret utvidet med skipsreder Rudolf Olsen. Adm. dir. Albert S. Kvaal i Elektrisk Bureau A/S ble suppleant. Det ble tegnet ny aksjekapital for kr. 400 000.³⁹

Med de nye aksjonærene ble kravene til formaliteter spesifisert. Det ble utarbeidet nye vedtekter.⁴⁰ Aksjene var omsettelige, men tidligere aksjonærer hadde forkjøpsrett. Vedtektene spesifiserte at selskapet skulle ledes av et styre på tre medlemmer, med to varamenn. Alle velges for ett år av gangen. Styrets formann og nestformann velges ved særskilt valg av generalforsamlingen. Styret ansetter sjefredaktør, som selvstendig har den redaksjonelle ledelse. For fremtiden skulle styret også ansette forretningsfører (disponent), og kunne meddele prokura. Vedtektene kunne bare endres med 2/3 flertall av de på generalforsamlingen avgitte stemmer.

Selv om den nye aksjekapitalen fikk representasjon i styret, fortsatte Rolf Thommessen som styrets formann. Nu fikk han valgt bror Bjørn som viseformann. Familien klarte fortsatt å beholde både bukten og begge endene. Den tidligere aksjekapitalen var på 300 000 kroner. Den samlede aksjekapital ble således på 700 000.

11.6 Personalet

«Norges beste penner skriver i Tidens Tegn», hevdet avisen i samme nummer som den presenterte alle sine medarbeidere. En liste over 224 navn ble slått stort opp. Den hadde ikke den samme kvalitet som den tilsvarende liste – med fire ganger så mange navn – som ble publisert en del år tidligere. På

denne nye listen sto mange kjente navn. Men mange andre manglet. De bærende høvdingene som Nansen og Michelsen var døde. Kanskje hadde Hølaas rett i å mene⁴¹ at Thommessen etter hvert mistet mange av sine tidligere venner og bidragsytere fordi de nødig ville dele spalter med redaktørens stadig mer aparte og diffuse skribenter med tilsvarende diffuse meninger. Noe Thommessen også etter hvert forsto, selv om dette ikke skjedde før i 1937. Han tok heller ikke selvkritikk for de holdninger han selv hadde promotert i Tidens Tegn helt fra 1920-årene. Nu la han ansvaret for de nye holdningene han møtte på de nye kapitalinteressene som var kommet til. Disse var ledet av Joakim Lehmkuhl. Thommessen skrev i et brev⁴² til avisens styre og representantskap i begynnelsen av 1937:

Frykten for fascismen er utvilsomt meget stor i den norske almenhet for tiden – ikke minst i de kretser som naturlig sogner til Tidens Tegn. Vi har merke den i en rekke motiverte opsigelser, i henvendelser fra våre kommisjonærer, i uttalelser fra våre akvisitører, i bemerkninger i pressen og underhånden. Symptomatisk er, at bladets mangeårige medarbeider, professor A.W. Brøgger,⁴³ har forlatt Tidens Tegn med denne motivering, og det er påtagelig at mistanken har skapt en viss kjølighet overfor oss i intellektuelle kretser.

Den omtalte frykten for fascismen fikk også andre følger for Tidens Tegns redaksjon. Fredrik Ramm, som hadde vært knyttet til Tidens Tegn i flere forskjellige sammenhenger helt fra avisens tilblivelse i 1910, ble fast ansatt i begynnelsen av 1933.⁴⁴ Han hadde tidligere vært redaktør for Morgenbladets nyhetsavdeling, men ble den 15. oktober 1932 sammen med de øvrige medlemmer av Morgenbladets redaksjon sagt opp med tre måneders varsel. Oppsigelsen skyldtes avisens dårlige økonomi. Ramm ble imidlertid ikke lenge i Tidens Tegn. Hans politiske linje ble temmelig raskt en torn i øye for åpenbart toneangivende kretser omkring Rolf Thommessen. Blant annet hadde Nasjonal Samlings nestleder, advokat J.B. Hjort, et kraftig angrep på Ramms pseudonym «Mannen i tønne»:

Jeg har lenge ergret meg over de artikler som under merket «Mannen i tønne» skjemmer Tidens Tegns spalter. Den innstilling som taler ut av dem og som er en sørgelig krysning av spissborgerlighet og Marxisme – burde ikke vises frem offentlig, fordi den kun viser hvilket åndelige forfall vårt bourgeoise i dag er gjennomsyret av.

Presset mot Rolf Thommessen for å bli kvitt Ramm ble så sterkt at Thommessen til slutt skrev et personlig brev til vennen Ramm og ba ham slutte.⁴⁵

Kjære Venn,

Som Du kanskje vet har vi måttet gå til nyttegning av kapital i «Tidens Tegn», og en meget betydelig del av denne kapital er tegnet av menn, som står Nasjonal Samling nær.

Thommessen beklaget dette sterkt, men omstendighetene var slik at det ville være best for begge parter at samarbeidet opphørte. Problemet var at redaktøren ustanselig var

blitt mødt med den innvending, at «Mannen i Tønne» førte en politikk, som på mange måter stod i motstrid til «Tidens Tegn», og jeg har jo dessverre måttet innrømme, at dette er tilfellet. Når jeg bare rent undtagelsesvis har grepet inn overfor dette, er det fordi jeg setter overordentlig pris på Dig og gjerne ville skaffe Dig⁴⁶ en tumleplass for Dine ideer. Men hvis «Tidens Tegn», som det er meningen, skal bli organ for en kommende nasjonal blokk, det vil si for et organisert samarbeide mellom Frisinnede Folkeparti, Bondepartiet, Fedrelandslaget og Nasjonal Samling, blir vi nødt til å trekke den rent partipolitiske innstilling noe strammere enn før.

Thommessen ba Ramm om å undersøke om det ikke kunne finnes muligheter for ham i et organ, som lå Ramms politiske innstilling nærmere enn det Tidens Tegn etter hvert gjorde. Han sluttet med å be vennen oppta dette i den beste mening og håpet at de kunne drøfte saken som gode venner.

Fredrik Ramm spekulerte på hvem som kunne ha øvet dette presset på Thommessen. Han så ikke bort fra muligheten av at det var Vidkun Quisling. Han skrev derfor til Quisling⁴⁷ og spurte ham rett ut om dette. Han fikk vel en måned senere⁴⁸ et like klart svar:

Jeg har ikke hat noen ting med den sak å gjøre. Men jeg vil også på den annen side si at Deres skriverier i Tidens Tegn tiltalte mig overordentlig lite. Deres begreper om «frihet» og om vår nasjonale samlingsbevegelse er etter min mening hel feilaktige og derfor skadelige.

Quisling tok seg tid til en lengere gjennomgang av sitt syn på Ramms journalistiske virksomhet. Denne oppfattet Quisling som «et ledd i det alminnelige oppløsningsarbeid som pågår med en slik forfærdende kraft også i vårt samfund».

Han ville ikke diskutere den litterære og journalistiske verdien av Ramms artikler, men han ønsket

å si Dem som min opriktige og ærlige mening at De i Deres skriverier i Tidens Tegn har skadet det godes sak. Det er jeg ikke i tvil om, og derfor har De en motstander i mig. Jeg så med glede at De sluttet i Tidens Tegn, men jeg har ikke bidradd noget direkte dertil, allerminst på den måten De insinuerer

En meddelelse i Tidens Tegn den 9. oktober 1934 lød slik:

Etter det samarbeid som ved den nasjonale fellesliste er etablert mellem Frisinnede folkeparti og Nasjonal Samling, fratrer redaktør Fredrik Ramm (Mannen i tønne) «Tidens Tegn»s redaksjon på grunn av politiske uoverensstemmelser.

Ikke lenge etter ble redaksjonen rammet av et nytt tap. Redaksjonssekretær, ungkaren, forfatteren og drukkenbolten Sven Elvestad ble ved juletider funnet død på et hotellrom i Skien. Han var da på en lang journalist- og rekreasjonsreise til «Det hellige land»;⁴⁹ en reise som ble «forlenget inn i uendeligheten», slik Paul Gjesdahl formulerte seg i sin panegyriske nekrolog. I redaktør Thommessens nekrolog ble Elvestad fremhevet som en av landets største journalistiske begavelser, og hans død – gudenes yndling – rammet redaksjonen hardt, både i form av tapet av en skattet venn og i form av en ytterst begavet redaksjonell medarbeider.

I begynnelsen av desember⁵⁰ 1933 blir den kjente fotballspiller Jørgen Juve ansatt som leder av avisens sportsredaksjon. Dette førte til at Tidens Tegn i resten av sin levetid hadde fyldige sportssider.

11.7 Kriseforlik II

1934 ble et år hvor problemene igjen tårnet seg opp for A/S Tidens Tegn. Ikke bare var bedriften svekket personalmessig. Økonomien gikk fra ille til verre, selv om Rolf Thommessen sa det gikk bedre. Iallfall at det «helt sikkert» kom til å bli bedre. Han begrunnet denne sikkerheten med at underskuddene etter hvert var i ferd med å reduseres. Det gikk altså «bedre», relativt sett, men ikke godt nok. De årlige underskuddene spiste etter hvert opp resten av de nye aksjonærenes kapitalinnsprøytninger i 1930. Tidens Tegn var på knærne igjen.

Bedriftens ledelse per 1934 var redusert til kjernefamilien Rolf Thommessen og de to lojale sønnene Gunnar og Olaf. Broder Bjørn var død, og Beichmann hadde tatt sin uniformslue og flyttet på seg til det som eksisterte av en norsk hær med brukket gevær. Det var nu klart at aksjeselskapets liv hang i en tynn tråd. Å få pint ut nye penger av de sist ankommede aksjonærer var ikke mulig. Disse kan ha mistet troen på redaktørens forklaringer på hvorfor det fortsatt gikk galt og på hans optimistiske fremtidsvisjoner. Han måtte ut på kapitalmarkedet igjen. Nu med ryggen mot veggen.

Det var blant sine politiske, økonomiske og private bekjente at Rolf Thommessen følte han kunne forsøke å få økonomisk støtte. Hans aktivum var fortsatt A/S Tidens Tegn, med opplag langt større enn de fleste andre aviser. Men dette aktivum var i ferd med å bli mer og mer falmet. Han og hans sønner sendte ingen signaler til de der ute om at de kanskje forsto at det var deres egen ledelse

som var avisens største svakhet. Rolfs utgangspunkt var at Tidens Tegn fortsatt skulle ledes av ham selv, selv om dette i manges øyne kan ha svekket hans forhandlingsposisjon.

I forbindelse med Thommessens stadige forsøk på å få etablert en borgerlig blokk svinget avisens politiske tilhørighet til mange kanter. En mulighet⁵¹ var å sondere interessen hos Venstre, ledet av den velstående bergensreder Johan Ludvig Mowinckel. Det ville i tilfelle bety at Tidens Tegns partiloyalitet ble flyttet tilbake til der Olav Thommessen startet sin politiske karriere i Verdens Gang 50 år tidligere. Venstre ønsket imidlertid ikke å delta i de pågående samtalene omkring en mulig borgerlige blokkdannelse. Snderingen førte av blant annet av denne grunn ikke frem. I mars 1934 sendte sjefredaktøren sin lojale sønn Olaf, som nu i realiteten hadde overtatt som enedisponent, til høyrepolitiker og næringslivsleder Johan H. Andresen.⁵² Olaf Thommessen hadde med seg advokat Herman Gram. Andresen skriver at de

ønsket på Rolf Thommessens vegne å underhandle med mig om en rekonstruksjon av T.T. Tanken gikk i korthet ut på at jeg skulle skaffe 2 a 300.000.- ny kapital og at Rolf Thommessen var villig til å trekke sig tilbake som politisk redaktør. Jeg erklærte mig i prinsippet villig. Vi blev enige om at de på sin side skulde overveie hvorvidt og under hvilke forutsetninger jeg skulde få anledning til å granske T.T.'s regnskaper og øvrige stilling nærmere.

I sitt fire siders brev til Throne Holst gikk Andresen i detalj inn i sin oppfating av Tidens Tegns situasjon. Han anså saken som så betydningsfull at han, hvis han ikke klarte å få med seg andre interessenter, eventuelt kunne vurdere å ta hele beløpet alene. Hans tanke var å forsøke å bidra til at Tidens Tegn fant tilbake til det avisen var

før Rolf Thommessen begynte sin fortvilede søken etter nye politiske støttepunkter – han hadde jo i lang tid vaklet mellom nazistene og Bondepartiet, og var på det tidspunkt nærmest blitt etslags halvborgerlig støtteorgan for Arbeiderpartiet.

Andresens ide med å eventuelt engasjere seg i Tidens Tegn var å bidra til at avisen vendte tilbake til det den var før 1926: Et uavhengig liberalt-konservativt blad slik det hadde vært den gang Det Frisinnede Venstre var et parti av betydning i Norge. I brevet spekulerte tobakksfabrikanten i hva som kunne ha skjedd hvis Thommessen hadde fulgt opp sin invitasjon fra den gang. Rolf Thommessen kunne «kanskje den dag i dag sittet som redaktør av T.T.».

Andresen hadde oppfattet besøket og den påfølgende samtale som et seriøst utspill fra Thommessenes side. Han fant det derfor merkelig at han ikke hørte noe på en god stund. Forklaringen kom den 22. mai i et håndskrevet brev⁵³ fra sjefredaktøren. Han beklaget at Andresen ikke hadde hørt noe fra ham «i anledning av det forslag som fremkom gjennom min sønn» og forklarte dette med at «vi, som De kanskje har hørt, har ligget i forhandlinger om en sammenslutning av Tidens Tegn og Nationen».

Thommessen lovet imidlertid å komme tilbake til Andresen så snart disse forhandlingene var avgjort. Et løfte Thommessen ikke holdt, til Andresens irritasjon. Han ante intet om at nye interesser hadde kommet inn i Tidens Tegn før han leste om det i avisen den 22. august.

Da Andresen skrev «dette lange og noget bitre brev»⁵⁴ på ettervinteren 1939, hadde bitterheten sin forklaring. I forbindelse med Høyres ønske om refinansiering av Morgenbladet i midten av 1930-årene hadde Andresen uttalt seg temmelig sterkt mot ytterligere økonomisk engasjement fra Høyres side. Om dette skriver han til Høyres Centralstyre den 27. april 1939.⁵⁵ Han følte at han i forbindelse med sin motstand mot å gi ytterligere støtte til Morgenbladet i 1936 ble mistenkt for å ønske Morgenbladet likvidert til fordel for Tidens Tegn. Lars Johan Heimdal hevder i sin hovedfagsoppgave *Høyrepressen 1930 – 1936*⁵⁶ at Andresen på nyåret 1936 prøvde å kjøpe Tidens Tegn og at Andresen i brevet til sentralstyret enten husker feil eller bevist løy.⁵⁷ Det virker som Heimdal legger noe annet i «prøvde å kjøpe» enn det Andresen gjorde. Ut fra korrespondansen mellom Andresen, Thommessen og Throne Holst blir det påvist at Andresen ikke «prøvde å kjøpe» Tidens Tegn. Han mottok tvert

imot høflig en deputasjon fra avisen, som spurte om han kunne være interessert i å vurdere et engasjement i dette økonomisk og politisk sett vakleворne organ. Han svarte positivt på henvendelsen, men benekter⁵⁸ uten reservasjon at han «prøvde å kjøpe» Tidens Tegn. Han understreket,

at jeg ikke har fremsatt noget forslag. Jeg har bare på henvendelse lovet å undersøke gjennomførligheten av «det forslag som fremkom gjennom disponent Olaf Thommessen», således som De skriver i begynnelsen av Deres brev.

Det er således ikke riktig at Heimdal har påvist at Andresen prøvde å kjøpe Tidens Tegn.

Rolf Thommessen hadde nå, sammen med sin sønn Olaf, som han hadde trukket med i sin kamp for forlenget liv for Tidens Tegn, tapt den siste del av den økonomiske handlefriheten de eventuelt hadde hatt. De satt igjen med et fortsatt stort, men dalende, opplag, uten penger å kunne drive avisen videre. Kanskje uten å vite det, satt de også på enkeltes overbevisning om at Tidens Tegn uten Rolf Thommessen var lite verdt.⁵⁹ Sjefredaktøren hadde således, hvor utrolig dette kanskje ble oppfattet hos andre, en egenverdi. Men bare for en stund.

11.8 Oppsummering

Tidens Tegn måtte forholde seg til tre kriseforlik. De nye samfunnsøkonomiske, de bedriftsmessige og de politiske realiteter var nu blitt så påtrengende at Rolf Thommessen innså at nye grep måtte tas. I forrige kapittel ble det påvist hvordan han svingte avisen i nye politiske retninger. Det politiske kriseforlik mellom Bondepartiet og Arbeiderpartiet betydde avslutningen på Arbeiderpartiets politiske isolasjon. Dette fikk store konsekvenser for bestyrelsen av kongeriket Norge og for Tidens Tegns politiske linje. Dette forlik med realitetene er i foregående kapittel blitt kalt «Kriseforlik I».

I dette kapittel er det påvist hvordan redaktør Thommessen agerte på de interne problemene som oppsto for Tidens Tegns i begynnelsen av 1930-årene. Tapet av nøkkelfunksjonæren Sigurd Iversen fikk store konsekvenser for bedriften. Istedenfor å finne en tilsvarende kapasitet utenfra, gikk Thommessen til sin nærmeste familie. For å redde avisen fra konkurs måtte han akseptere at nye aksjonærer ville kunne kreve å få ha en hånd på avisens ratt. Det var avisens økonomiske krisesituasjon som tvang frem en slik løsning. Denne løsning er kalt «Kriseforlik II». Redaktøren, den administrerende direktør og hovedaksjonær sto imidlertid foran enda et forlik med realitetene. Et forlik som fikk konsekvenser langt bortenfor det Rolf Thommessen kunne forestille seg i 1934. Det neste kapittel vil presentere rammene omkring dette forlik. Som blir kalt «Kriseforlik III».

1 «Aviskrisen i Oslo og dens løsning», Rolf Thommessen, Oslo 12. november 1936, RA 3 B 09334.

2 Adresse 2007: Sigurd Iversens vei 2, Oslo.

3 TT, 21. desember 1932.

4 Datter til skipsreder og kunstsamler J.B. Stang, kusine til senere ungdomsminister Aksel Stang i Quislings «regjering» under krigen 1940-1945, som var broren til Thomas Stang, styremedlem fra 1935 i Tidens Tegn.

5 Bærum Kommune, likningsprotokoll 1934 j. nr 9772. (inntekt 8000 formue 0).

6 TT, 11. mars 1932, Edle Hartmanns 70-årsdag.

7 *Norsk Biografisk Leksikon*, Kunnskapsforlaget, Oslo 1999.

8 TT, 30. mai 1936, Johan Beichmanns 50-årsdag.

9 TT, 22. desember 1919.

10 TT, 14. august 1923, avisens telefonliste.

11 Reidun Kvaale, *Kvinner i norsk presse*, Gyldendal, Oslo, s. 163.

12 Torkel Hovland, *General Carl Gustav Fleischer – Storhet og fall*, Aschehoug, Oslo 2000, s. 369.

-
- 13 *Hvem er Hvem 1950*, Aschehoug, Oslo 1950, s. 43.
- 14 25. november 1933.
- 15 TT, 27. november 1933, nekrolog.
- 16 TT, 27. november 1933, Th. Tellander.
- 17 TT, telefonliste 4. juni 1919.
- 18 TT, 29. desember 1921.
- 19 TT, 24. oktober 1925, telefonliste.
- 20 TT/Oslo Aftenavis, mandag 24. november 1924.
- 21 TT, 4. januar 1928.
- 22 TT, 15. desember 1931, telefonliste.
- 23 TT, 21. desember 1932.
- 24 Forfatterens far, se avhandlingens innledning.
- 25 TT, 26. juli 1930.
- 26 TT, 25. juni 1931, telefonlisten.
- 27 TT, 8. november 1933.
- 28 TT, 19. desember 1934; nekrologer av P. Gjesdahl, A. Eines, J. Schanche Jonasen.
- 29 Opplysninger fra familien.
- 30 Det er noe uforklarlig ved denne obligasjon, første gang tinglyst i 1911. Hadde denne noe å gjøre med noe annet som er like uforklarlig: Hvorfor kom aldri aksjeverdien på Thommessenes aksjer i Tidens Tegn frem i de respektive likningsprotokoller?
- 31 Fra Oscar Hasselknippe: udatert notat funnet sammen med panteobligasjonen til Den norske stat, datert 16. august 1940.
- 32 Rolf Thommessen, 6. april 1937, notat til Johan Throne Holst.
- 33 Stang & Lehmkuhl, notat til representantskapet, Oslo 12. mars 1937.
- 34 Eckbo til Throne Holst 20. mai 1938, RA. Dagbladet, «Bein», 16.08.1938: «Tidens Tegn var Rolf Thommessen og Rolf Thommessen var Tidens Tegn i like høy grad som i fader O. Thommessens dager».
- 35 Se Ohman Nielsen.
- 36 Lars Johan Heimdal, s. 82-83.
- 37 Preferansekapital er aksjekapital som generalforsamlingen kan bestemme at skal motta utbytte før annen form for aksjekapital blir utbetalt utbytte.
- 38 Norland, s. 287.
- 39 Tidens Tegn 3. september 1930.
- 40 Vedtatt på ekstraordinær generalforsamling 1. september 1930. Hos HPT.
- 41 Hølaas, s. 40.
- 42 Rolf Thommessen, brev til styre og representantskap, 27. februar 1937, RA.
- 43 Nær personlig venn, og seilerkamerat, av Rolf Thommessen.
- 44 TT, 13. februar 1933.
- 45 Rolf Thommessen, Oslo 30. september 34, hos familien Ramm, kopi HPT.
- 46 Fr. Ramm måtte slutte i Morgenbladet i begynnelsen av 1933 på grunn av økonomiske innstramminger der. TT, 13. februar 1933.
- 47 Fr. Ramm, Oslo 9. oktober 1934, til V. Quisling.
- 48 V. Quisling, Oslo 18. november 1934, hos familien Ramm.
- 49 TT, 19. desember 1934.
- 50 TT, 7. desember 1933.
- 51 Norland, s. 287.
- 52 Johan H. Andresen, 2. mars 1939, til Throne Holst, RA.
- 53 Rolf Thommessen, 22. mai 1939, til Johan H. Andresen, RA.
- 54 Andresen, 2. mars 1939, s. 4.
- 55 Andresen, 27. april 1939, til Høyres sentralstyre, RA.
- 56 Lars Johan Heimdal, *Høyrepressen 1930-1936*, hovedfagsoppgave i historie, UiO, 1984.
- 57 Ibid, s. 83.
- 58 Andresen til Rolf Thommessen, 25. mai 1936.
- 59 Eyvind Eckbo, Golf-Club Baden Baden 18.5.1938, til Rolf Thommessen, Throne Holst, Oslo 24.mai 1938, til Arne Meidell, Dagbladet 16. juli 1938, av «Bein».
- 60 Throne Holst, Oslo 24. mai 1938, til Thomas Stang.

12 Maktkamp

12.1 Problemstilling

I midten av 1930-årene hadde Rolf Thommessen ført aksjeselskapet Tidens Tegn inn i en økonomisk situasjon som hverken han eller hans familie var i stand til å løse på egen hånd. Hans to unge disponent-sønner Gunnar og Olaf bidro så godt de kunne, men blant annet mangel på erfaring og formell kunnskap gjorde at deres bidrag ikke var nok for å redde Tidens Tegn for de dominerende aksjonærfamilier. Til tross for at også nye aksjonærer hadde kommet inn, hadde eierfamiliene tilsynelatende fortsatt styringen. For Gunnars vedkommende var dårlige helse, blandet med stadig økende motivasjonsvikt, et tilleggsproblem. Han var blitt skilt og hadde flyttet tilbake til barndomshjemmet hos moren ute på Evje ved Sandvika. Rolf Thommessens helse begynte også å skranke¹ på denne tiden. Han var sterkt plaget av en hudsykdom. At han hadde innledet et forhold til en annen kvinne gjorde ikke hans personlige situasjon lettere. Det store arbeidspresset gjennom mange år begynte å tære på redaktøren. Han var nå i midten av 50-årene.² Kapittelet vil vise hvordan han kjempet for å beholde herredømme over avisen, og om hvordan denne kampen artet seg, men også hva maktkampen førte til. Kapittelet vil undersøke i hvilken grad organisasjonen «Fedrelandslaget», under Joakim Lehmkuhls ledelse, i realiteten overtok styringen av Tidens Tegn.

12.2 Tallenes tale

Regnskapene for Tidens Tegn i 1930-årene talte sitt tydelige språk:

	Inntekter	Resultat
1931	2 311 000	-305 000
1932	1 962 000	-116 000
1933	1 721 000	-87 000
1934	1 720 000	-85 000
1935	1 701 000	-64 000
1936	1 585 000	38 000
1937	1 555 000	68 000

Slik hadde situasjonen utviklet seg for Tidens Tegn i løpet av 1930-årene. I 1935, etter fem år med bare underskudd, ble det helt åpenbart at bedriften trengte finansiell hjelp for å kunne overleve. Behovet for nødhjelp var prekært. Rolf Thommessen følte at det brant under føttene hans. Det foregående kapittel viser hans kamp for å finne nye interesser. Han trengte folk med penger, helst med verdigrunnlag som passet for Tidens Tegn og Rolf Thommessen.

12.3 Nye eiere

Rolf Thommessen kjempet på mange fronter i disse årene. Ikke bare måtte han redde avisens økonomi. Innenfor en økonomisk rekonstruksjon ønsket han også å sikre avisens fortsatte frie politiske stilling. Eller kanskje nærmere; sin egen redaksjonelle og administrative frihet. Til dette trengte han allierte. Den 28. januar 1936 sendte han et håndskrevet brev til Throne Holst:

jeg sender Dem vedlagt avskrift av hvad «Times» selv i en brosjyre, som bladet utga for et par år siden, sier om sitt kontrollråd. Som De vil se, har det en begrenset oppgave, idet det bare skal påse bladets «politiske uavhengighet», og at det ikke blir samleplass for personlige interesser.³

Sammen med brosjyren fra Times vedla han, merket «konfidentielt», sitt eget «Utkast til bestemmelse i A/S Tidens Tegns lover». Han brukte den engelske brosjyre som utgangspunkt, men var meget konkret når det gjaldt å presentere sitt personlige syn på hva et slikt råd skulle bestå av og befatte seg med. Rådet skulle «sikre bladets politiske og journalistiske uavhengighet». Medlemmene, minst ti stykker,

bør nyde anseelse på åndslivets eller næringslivets områder og ikke tilhøre ledelsen av noe politisk parti ... Rådet skal ikke ha noen befatning med Tidens Tegns forretningsmessige drift, men skal avgi uttalelser til veiledning for redaktøren om bladets kulturelle og politiske hovedlinjer.⁴

Det skulle ikke gå akkurat slik Thommessen ønsket. Til det ble de økonomiske realiteter for dominerende.

I januar 1932 var aksjekapitalen i A/S Tidens Tegn 800 000 kroner. Thommessens familie – som inkluderte Rolf Thommessens mors familie Clausen,⁵ og fru Anne Thommessens familie Dobloug, samt redaktørens barn – satt totalt med aksjemajoriteten. De øvrige aksjonærene besto av kjente topper i næringslivet, alle venner av familien. I tillegg til Johan Throne Holst finner vi skipsrederne Anton Fredrik Klaveness, Anders Jahre, og Lars Christensen samt Thomas og Rudolf Olsen i Fred.Olsen-rederiet. Generalkonsul Askvig, sjefen for BP i Norge var med, sammen med bondelederen Jens Hunseid, den senere landsvikdømte nazist. Advokat og filantrop Eivind Eckbo hadde, sammen med sitt selskap A/S Sjøfartsbygningen, 158 aksjer. Borregaards generaldirektør, advokat Arne Meidell var med, sammen med direktørene Sven Adolf Solberg på NEBB og Ferdinand Schjelderup på Christiania Spigerverk. På generalforsamlingen 21. mars 1934 ble aksjekapitalen nedskrevet med 25 prosent, til 600 000 kroner. Det vil si at alle nye og tidligere aksjonærene tok et tap på 25 prosent av sin innskutte kapital, til sammen 200 000. På samme generalforsamling ble forholdene lagt til rette for at ny kapital ble tegnet, totalt 195 000, i nye penger. Slik var situasjonen to år senere, våren 1936, før de nye og langt mer krevende aksjonærene kom inn. Da sto Rolf Thommessen med rygget mot vegg. Et fortvilet brev⁶ fra faren, gammelredaktøren Olav Thommessen, til vennen Bjørn Bjørnson, avslører dramatikken i avisens økonomiske situasjon:

Jeg har solgt (måttet selge) Abbediengen, delt det vesle som blev igjen efter gjelden (deraf 15000 som jeg har gitt Bjørns barn,⁷ Knut⁸ har jeg sørget for på annen måte) med barna, leiet leilighet i Drammensveien 113, og der bor vi nu. Der er det godt. Men du vet – ja! Av dette med Rolf forstår jeg simpelthen ingenting. Heller ikke hvordan han er kommet i en slik økonomisk misere. Men han har gitt bort formuer, vært misbrukt av store og små skoiere, deriblandt «venner», og har aldri kunnet si ordet nei. Mig har alt (av kjærlighet sikkert) vært skjult for under en fortvilet kamp for å bøte på elendigheten, som til sist har gjort ham avmektig både på legeme og sjel. Nåvel – så får jeg som ingenting vet og ingensomhelst skyld har i det som har skjedd plutselig uten opsigelse noen dager før det trer i kraft, en meddelelse fra bladets styre om at min pensjon er nedsatt (banken har forlangt sterke beskjæringer for å yte fortsatt støtte...) til omkring det halve. Beholder jeg det siden, kan vi jo leve, men med den store skatt nu og til neste år da jeg kan lignes efter den nye inntekt tjener jeg til å leve av, når skatten er betalt, akkurat 250 kroner om måneden. Jeg har altså måttet selge villaen som blev for dyr å bo i og malerier, bøker og andre ting. Ja, slik er det. Slik

ender jeg altså mine dager! Hadde jeg ikke hatt min velsignede kone, vilde jeg iallfall hatt den skjebne at jeg ikke hadde levet nu.

Banken hadde strammet grepet. Styret besluttet den 3. mars å innkalle til generalforsamling noen uker senere, den 23. mars. Regnskap for 1935 skulle godkjennes. Enda et år med underskudd. Avisen tapte 64 000 kroner på en omsetning på 1.7 millioner. Styret foreslo å skrive ned verdien på aksjene fra 375 til 300 kroner per aksje. Det ville også «overføre preferansekapitalen til ordinær kapital under forutsetning av at det tegnes ny ordinær kapital».⁹

I klartekst betydde dette at eierne av preferansekapitalen, de som kom før ordinær kapital når utbytte eventuelt skulle utdeles, ga fra seg denne fordel. De kom nu på linje med den mer risikofylte ordinære kapital. Det må kunne antas at det var et krav fra avisens bankforbindelse at det ble tegnet ny kapital. Da lå det i kortene at denne nye kapital også ville ha ønske om å delta aktivt i avisens drift. Avisen måtte overfor banken bevise at det fantes interessenter som fortsatt trodde på Rolf Thommessen.

Den 18. mars¹⁰ skrev Rolf Thommessen et konfidensielt brev til sin gamle kampfelle fra Frisinnede Venstre, Johan Throne Holst. Han ville gjerne utdype situasjonen for den velstående og innflydelsesrike Freia-direktøren som han respekterte, hadde stor tillit til, og faktisk var blitt temmelig avhengig av. Throne Holst nød stor tillit i alle leire. Hans forståelse, og støtte, var derfor svært viktig for Thommessen.

Brevet var preget av tro og håp for fremtiden, og av forklaringer på hvorfor det ikke hadde gått slik redaktøren hadde forventet. Men nu var Thommessen i ferd med å få et troverdighetsproblem. Det er lett å forestille seg at stadig flere av de finansielt involverte etter hvert ble mindre opptatt av forklaringer og mer opptatt av tallenes klare tale. Enda et underskudd kunne ikke bortforklares. At driften i 1935 har «vist fremgang, om enn betydelig mindre enn man hadde håpet»,¹¹ var redaktørens versjon av forrige års økonomiske resultater. Men han var mer opptatt av hvor meget bedre det skulle gå dette året.

For å bedre stillingen i inneværende år, har styret i løpet av høsten vedtatt et nytt reglement for forholdet mellom tekst og annonser og foretatt en rekke, til dels ganske betydelige, lønnsnedsettelse og andre besparelser.¹²

Den nøkterne Throne Holst stusset kanskje over opplysningen i brevet om at underskuddet for årets to første måneder etter redaktørens oppfatning ikke var «mer enn» 16 392 kroner fordi «februar alltid er en underskuddsmåned».

Thommessen kunne allikevel understreke overfor denne øverste tillitsvalgte at «Det nye utgiftsbudgett er så vel underbygget og der blir satt så meget inn på å håndheve det, at det må ansees helt utvilsomt, at det vil kunne gjennomføres». Redaktøren nærmest garanterte dette: «En garanti i så henseende er det også, at den kontingentforhøielse som blev iverksatt ihøst, bare har gjort sig gjeldende i liten utstrekning i 1935». Til slutt i brevet bekrefter han at etter en foreløpig sondering hos de største eierne av preferanseaksjer, hadde han fått forståelse for at disse var villige til å gjøre om deres aksjer til ordinær aksjekapital, «under forutsetning at der kan tegnes en del ny kapital. Også herom foreligger et par tilsagn».¹³

De to nye medlemmer til styret som Thommessen foreslo, var den velstående forretningsmann innen tekstilbransjen Ingar Dobloug, Thommessen svoger, og redaktørens venn advokat Eivind Eckbo, kjent mesen¹⁴ fra kretsen rundt den religiøse oxfordbevegelsen og fra næringslivet i Oslo. Rolf Thommessen satset fortsatt på familiens medlemmer, eller nære personlige venner, når det gjaldt valg til tillitsverv i Tidens Tegns organer. Det skulle vise seg at han ikke lenger hadde den nødvendige innflytelse til at hans forslag ble vedtatt.

På møtet den 21. mars fikk styret gjennomslag for sine forslag. Det dårlige økonomiske resultat ble akseptert, aksjekapitalen ble nedskrevet, og eierne av preferanseaksjene erkjente sin svake stilling ved å gjøre om sine aksjer til ordinær kapital. Under den absolutte forutsetning – kanskje diktet av banken – at det kom inn nye interessenter. Det er dette siste punkt som var viktigst for avisen og som kom til å avgjøre Rolf Thommessens skjebne som administrerende direktør og ansvarlig redaktør. Thommessen erkjente at avisen var avhengig av friske penger, at han og hans familie ikke kunne klare å reise den nødvendige nye kapital¹⁵ og at hans stilling som hovedaksjonær derved ville bli svekket.

Slik som den i realiteten – gjennom de dårlige økonomiske resultatene under hans ledelse de siste årene – allerede var.

Etter at den ordinære generalforsamlingen i 1936 var avviklet, måtte Thommessen intensivere arbeidet for en økonomisk rekonstruksjon av aksjeselskapet Tidens Tegn. Han måtte finne kjøpere til den nye aksjekapitalen. Throne Holst var en viktig og innflytelsesrik medspiller. Hans meninger talte tungt i det arbeid som nu sto foran redaktøren. Hvem kunne han få med seg som investorer, og hva slags krav ville de stille for å bli med? Det var viktig for Thommessen å beholde initiativet, og aller helst fremlegge forslag, som var så godt gjennomarbeidet at de nye aksjonærene ikke kom med for mange avvikende ideer.

I utkastet til bestemmelser i Tidens Tegns lover som Thommessen hadde sent Throne Holst i januar, fremgikk det hva Thommessen ønsket. Han ville ha et formelt valgt råd, rådsmedlemmene skulle være anerkjente menn, de skulle ikke ha befatning med avisens forretningsmessige drift, men de skulle uttale seg til veiledning for redaktøren om bladets politiske og kulturelle hovedlinjer. De skulle ikke ha tilknytning til noen spesielle politiske interesser. Rolf Thommessen hadde planen klar for at han fortsatt skulle sitte med tøylene. Spørsmålet var bare om de potensielle investorer kunne tenke seg å gå inn for det samme. Som det har fremgått over, gjorde de ikke det.

I debatten som fulgte etter Thommessens utspill nyttet Throne Holst anledningen til å understreke sine motiver for å hjelpe Thommessen ut av uføret. Den 30. juli¹⁶ skrev Throne Holst til Thommessen og forklarte ham – åpenbart ikke for første gang – at forutsetningen

for min deltagelse i en økonomisk rekonstruksjon av Tidens Tegn [...] er at «Tidens Tegn ikke skal være organ for noget bestemt parti eller for dannelsen av en nytt mellemparti, ... Det som for mig er maktpåliggende er at Tidens Tegn blir satt istand til å være et uavhengig og årvåkent organ for fri og fruktbar debatt om en positiv borgerlig politikk.

Han vedla forslag til formuleringer i aksjeinnbydelse som tok hensyn til dette syn. Her slo han fast som sin mening at Tidens Tegn

i politisk henseende i de senere år ikke i egentlig forstand har vært noget partipolitisk organ. Bladets store utbredelse og sterke posisjon skyldes først og fremst at det fremfor nogen annen norsk avis er et organ for kulturell orientering – nasjonalt og internasjonalt [...] Tidens Tegn har herunder forfektet synsmåter som finner gjenklang innen alle borgerlige partier.

Throne Holst mente at denne «anerkjente posisjon som en aktuell avis vil – når det får sin økonomiske basis sikret – gi muligheter for en gunstig utvikling av bladets økonomi».

Han bekreftet med dette sin tillit til redaktør Thommessen.

Nu gjaldt det for Thommessen å sikre tilslutning til Throne Holsts forslag til aksjeinnbydelsens tekst hos de andre hovedinteressenter. Disse var representert med generaldirektøren Meidell på Borregaard, Joakim Lehmkuhl fra kretsen rundt Fedrelandslaget, og bondepartipolitiker og tidligere statsminister Jens Hunseid. Bare fire dager senere kunne Thommessen bekrefte¹⁷ per telegram overfor Throne Holst at dette var i orden.

Meidell lehmkuhl og hunseid har godtatt deres betingelser og deres forslag til endring av representantskapet stop ogsaa de andre aksjonærer i orden stop gaar efter dette ut fra at jeg har bemyndigelse tegne dem for kr 10000 titusen tidens tegns nyttegning stop takker for deres initiativ som jeg tror kan faa avgjørende betydning Rolf Thommessen

Dagen etter bekreftet Throne Holst i telegram fra Stockholm¹⁸ at han var innforstått med Thommessens telegram.¹⁹

Arne Meidell deltok aktivt i diskusjonene omkring aksjeinnbydelsens tekst. Det var særlig spørsmålet om avisens politiske tilhørighet som voldt besvær. Throne Holst sto imidlertid på sitt krav om avisens uavhengige stilling, og slik ble det. Meidell bekreftet dette i brev 11. august²⁰ til disponent Gunnar Thommessen i Tidens Tegn:

Min mening er videre at dette politiske program straks bør offentliggjøres i Tidens Tegn samtidig med at Tidens Tegns nye styre og representantskap også blir offentliggjort.

De nye aksjonærene ville ha full kontroll med avisens styrende organer. Den 15. august²¹ skrev Meidell til Throne Holst med forslag til medlemmer i den nye representantskap:

Hr. Lehmkuhl og jeg har talt om følgende som medlemmer av representantskapet:

Direktør J. Throne Holst, ordfører
Generaldirektør Arne Meidell, viseordfører
Direktør J.J. Beer
Skipsreder Nils Astrup
Skipsreder A.F. Klaveness
Direktør F.O. Bugge
Generalkonsul Peter Krag
Grosserer Birger Lie
Skipsreder Thomas Olsen
Redaktør J. Schanche Jonassen
Ingeniør S.A. Solberg

Ovennevnte herrer skulde være representanter for den nye preferancekapital. Som de øvrige 3 medlemmer av representantskapet har vi tenkt oss:

Grosserer Ingar Dobloug
Konsul Lars Christensen
H.r. advokat Eivind Eckbo

Nu har vi tenkt å spørre Dem om De vilde være representantskapets ordfører og jeg håper at De er villig hertil.

Lehmkuhl og jeg har ikke talt om viceordfører, men jeg kunde tenke mig at hr. Hunseid vilde være egnet som sådan.

Til slutt skrev Meidell:

Som styre i Tidens Tegn har jeg tenkt:

Ingeniør J. Lehmkuhl, formann
Konsul Thomas Stang, viseformann
Sjefredaktør Rolf Thommessen

Hr. Lehmkuhl kjenner De sikkert og Thomas Stang, der driver sin Maarudbedrift anser jeg som en meget dyktig yngre mann, der nok vil gjøre meget god fyldest for sig som styremedlem.

Det gikk som Meidell foreslo. Makten i Tidens Tegn ble totalt endret. Nu var det slutt på Rolf Thommessens enevælde. Hvordan aksjeselskapet skulle ledes ble nøye spesifisert i de vedtekter juristen Arne Meidell og initiativtaker Joakim Lehmkuhl hadde fått de nye aksjonærene med seg på å vedta.²² Nu ble det vedtektsfestet at styret skulle bestå av tre personer. Det var ikke lenger opp til redaktøren når styremøter skulle holdes. Det ble nok at et av styremedlemmene ønsket møte. De nye aksjonærene bestemte også at det var ønskelig å etablere et representantskap i bedriften. Det var her den ideologiske klo ble presentert. Paragraf ni ble meget innholdsrik og særdeles spesifisert. Representantskapet skulle behandle og endelig avgjøre

viktige saker vedrørende selskapets forretningsmessige ledelse samt den politiske ledelse [...]. Blant sådanne viktige saker regnes ansettelse og avskjedigelse av sjefredaktør.

Det ble eksplisitt slått fast at representantskapet hadde som plikt å

følge selskapets utgitte avisers politiske virksomhet og angi hovedlinjene for denne. Beslutningen om ett eller flere av selskapets utgitte aviser skal være organ for et bestemt politisk parti kan bare treffes med 2/3 flertall av styret og representantskap.

På den ekstraordinære generalforsamlingen 21. august 1936 ble det nye styret nedsatt. Det gikk som Meidell ønsket. Joakim Lehmkuhl, lederen av Fedrelandslaget, ble styrets formann. Han fikk med seg

den nesten jevngamle Thomas Stang. Det tredje styremedlem ble redaktøren selv. Meidells forslag til representantskap ble også vedtatt.

Familien Thommessen satt ikke lenger i Tidens Tegns førersete. Det ble stilt krav til redaksjon og administrasjon som de ikke tidligere var vant til. Kanskje det var årsaken til at redaktør Thommessen allerede i november 1936²³ tillot seg å skrive avisens representantskap, med tall som skulle «bevise» at bedriften tjente penger dette året, med «løfte» om å tjene enda mer neste år. I november 1936 trodde eller håpet han at de skulle få et overskudd på 38 000 kroner dette året. Årsberetningen datert 2. mars 1937, undertegnet av de tre styremedlemmer Joakim Lehmkuhl, Thomas Stang og Rolf Thommessen, viser et brutto overskudd på 10 213,15 kroner. Dette var bare litt mer enn 25 prosent av det beløp Thommessen presenterte som et lovet overskudd flere måneder før årets slutt. Tallene i tabellen over (se side 235) for 1937 var bare budsjett-tall, eller kanskje bedre beskrevet som «drømmetall»; et overskudd Thommessen optimistisk presenterte avisens styrende organer i håp om å oppnå støtte til nye prosjekter og nye ideer. Det skulle vise seg at tallene slo tilbake mot ham som en bumerang og kanskje bidro til at tilliten til ham som leder for avisbedriften ble ytterligere svekket.

12.4 Johan H. Andresen

Våren 1936 sendte Rolf Thommessen sin 30-årige sønn Olaf, som nå hadde fått tittel disponent i Tidens Tegn, til den kapitalsterke nylig avgåtte leder i Høyre Johan H. Andresen. Sammen med advokat Herman Gram skulle Olaf Thommessen, på farens vegne

underhandle med mig om en rekonstruksjon av T T. Tanken gikk i korthet ut på at jeg skulde skaffe 2 a 300.000,- ny kapital og at Rolf Thommessen var villig til å trekke sig tilbake som politisk redaktør,

slik Johan H Andresen senere beskrev sin oppfatning av det som skjedde.²⁴

Noe resultat ble det ikke av denne kontakt. Men det sto ikke på Andresen. Han var villig til å vurdere et engasjement i Tidens Tegn, og «gikk på min side i gang med å undersøke muligheten for å skaffe et par brukbare medinteressenter».²⁵ Han var til og med villig til å gå inn alene. Andresens

tanke var at T.T. politisk etterhånden skulde bringes tilbake til hvad det var før Thommessen begynte sin fortvilende søken efter nye politiske støttepunkter – han hadde jo i lang tid vaklet mellom nazistene og Bondepartiet, og var på det tidspunkt nærmest blitt et slags halvborgerlig støtte-organ for Arbeiderpartiet. M.a.o. – jeg mente at T T atter burde bli hvad det var til 1926: et uavhengig liberal-konservativt blad, således som det var den gang Frisinnede Venstre var et parti av betydning i landet.²⁶

I sitt brev til Throne Holst ga Andresen uttrykk for sin manglende forståelse for Thommessens forretningsmessige form. Han fikk nemlig til sin

store overraskelse den 22.mai 1936 et brev fra Rolf Thommessen som begynte med at «jeg beklager meget at De endnu ikke har fått høre noe fra oss i anledning det forslag som fremkom gjennom min sønn», og fortsatte med å si «at vi, som De kanskje har hørt, har ligget i forhandlinger med Nationen», og at jeg skulde høre nærmere fra ham når de forhandlinger var avgjort.²⁷

Andresen hørte ikke mer fra Thommessen. Derimot leste han tre måneder senere, den 22. august, om

«Tidens Tegn i utvidet skikkelse», med nytt styre, representantskap, retningslinjer osv. (Fortegnelsen over representantskapet gav forøvrig ikke noget fullstendig billede av nyordningen, idet Bondepartiets fører blev hemmeligholdt til over valget).

Dette gjorde fabrikkieren ikke glad.

«Herr Thommesen benyttet sig ikke av» hans «redebonhet på annen måte enn at jeg har adskillig grunn til å tro at han brukte mig, «Høires fører», som enslags brekkstang for å få den nokså heterogene forsamling av andre støtter til å gå med». Og fabrikkier Andresen la til, i

etterpåklokskapens klarere lys i 1939, at «når han har hatt liten glede av det arrangement, er det altså ikke min skyld».²⁸

Det har dannet seg noen myter om Andresens engasjement i norsk presse. Martin Eide skriver²⁹ at Andresen hadde gjort et forsøk på å kutte Høyres støtte til Morgenbladet, og «heller satse på Tidens Tegn». Ifølge Andresen³⁰ selv er det ikke riktig at hans motstand mot ytterligere støtte til Morgenbladet skyldtes et ønske fra hans side om heller å satse på Tidens Tegn. I et brev til partiets sentralstyre den 27. april 1939 behandler han denne påstanden, og sitt forhold til Morgenbladet, ganske inngående.

Innledningsvis refererer han til sitt brev nesten to år³¹ tidligere, og til møte i Høyres arbeidsutvalg³² i 1936, mens han fortsatt var partiets formann, hvor han også den gang gikk imot ytterligere støtte til Morgenbladet. Deretter beklaget han seg over selve saksbehandlingsformen innen sentralstyre, selv om dette åpenbart ikke var dette brevets hensikt. Nei, fabrikkereien ønsket nu å slå fast, en gang for alle,³³ sin holdning til partiets stadige støtte til Morgenbladet. Han pekte på Morgenbladets manglende evne til å forvalte de stadig nye kapitalinnsprøytninger som bladet nøt godt av. Forvaltningen var så dårlig at Andresens sekretær, Bredo Grimsgaard, hadde trukket seg fra styret, til tross for at det var Høyre-formann Carl Joakim Hambro som hadde anmodet Grimsgaard, etter de mange kapitalinnsprøytninger Andresen hadde vært med på, om å innta en styre plass.

I sitt brev gikk Andresen i ganske stor detalj gjennom Morgenbladets bedrøvelige økonomiske utvikling. Han trakk også bladets betydning for Høyre i tvil. Opplaget var ikke større enn hos en mindre lokalavis, vaklende mellom fire og seks tusen eksemplarer. Innholdets betydning for partiet var han også usikker på. De etter Andresens mening velredigerte utenlandske telegrammene kunne neppe sies å ha særlig politisk betydning for Høyre. Det hadde heller ikke Hambros bokanmeldelser,

da disse, som naturlig er, avfattes etter anmelderens personlige smak og ikke etter politiske synspunkter, således at både borgerlige og kommunistiske forfattere anbefales. Av politisk betydning blir da vesentlig «lederne». Både disse og literaturanmeldelsene kunde formodentlig anbringes i andre aviser, hvorved de vilde få en langt større lese krets.

Andresen hadde også behov for å avkrefte den mulige mistanke, som kanskje kunne eksistere hos enkelte innen Høyre, at han ønsket Morgenbladet likvidert til fordel for Tidens Tegn. Han understreket at hans økonomiske engasjement i denne siste avisen først kom i stand lenge etter han artikulerte sin motstand mot ytterligere økonomisk støtte til Morgenbladet. Det var først da han i 1938 anvendte «et stort beløp på sammen med noen venner å kjøpe Thommessens temmelig verdiløse aksjer i Tidens Tegn» at han ble engasjert økonomisk i denne en gang så frisinnet avis og igjen fikk plassert sin overrettssakfører Grimsgaard i avisens styre, selv om han ikke på noen måte var noen dominerende aksjonær. Han hadde, ifølge brev³⁴ til Throne Holst, kun 1/6 av den samlede kapital. En helt annen ting, som ifølge Andresen redaktør Birger Gotaas og forhenværende generalsekretær i Høyre Harald Gram kunne bevitne, var at det i hans

formannstid blev ansett som meget verdifullt for Høire, om man kunde bringe dette utbredte blad over i en for Høire og den borgerlige politikk gunstigere kurs enn den, det i de senere år har holdt.

Uten at dette endret de faktiske opplysninger vedrørende Andresens forhold til aksjer i Tidens Tegn. Det endret heller ikke Andresens motiver for å stoppe Høyres støtte til Morgenbladet.

Det er ikke kjent hvor Eide har funnet dekning for sin overnevnte påstand. En mulig kilde kan være hovedoppgaven til Lars Johan Heimdal *Høyrepressen 1930–1936* (s. 81–84). Som nevnt på side 232 her i denne avhandling er også Heimdal på villspor omkring denne sak. Andresen forsøkte ikke, slik Heimdal skriver, å overta aksjemajoriteten i Tidens Tegn. Heimdal oppgir som kilde Øyvind Davidsens bok *Høyres aviseiere i 25 års samarbeid i 1935–60* (Oslo 1960). Det faktum at hverken Andresen, eller noen interesser som kan forbindes med ham, sto på aksjonærlisten³⁵ i det omtalte tidsrom, bekrefter at også Davidsen som kilde ikke holder.

I forbindelse med denne åpenbart uriktige påstanden opererer Heimdal med flere forskjellige hypoteser om Andresens eventuelle motiver for å få tak i aksjemajoriteten i avisen. I brevet av 27. april 1939 til sentralstyret, sitert over og også av Heimdal på side 232, forklarer Andresen hvorfor

Tidens Tegn rent teoretisk kunne ha vært et interessant organ for Høyre, men som rent faktisk ikke var tilgjengelig på dette tidspunkt. Av ukjent årsak refererer ikke Heimdal til dette punktet i Andresens brev i sin hovedfagsoppgave. Han lanserer tvert imot en annen hypotese, fortsatt basert på en påstand som det ikke er dekning for: Ville Andresen skaffe seg selv en ny politisk plattform? Svaret er fortsatt det samme: Andresen forsøkte ikke å kjøpe aksjer i Tidens Tegn på denne tiden. Han forsøkte således ikke å skaffe seg noen ny politisk plattform på den måte Heimdal antyder.

Johan H. Andresen var meget samfunnsinteressert. Han arbeidet spesielt for samling omkring de borgerlige verdier han selv sto for.³⁶ En samling var spesielt viktig på grunn av de sosialistiske ideene som vant økt oppslutning også i Norge etter den russiske revolusjon i 1917. Når da også disse ideer ble presentert med en språkbruk som kunne «skremme vannet av» langt mer hardføre borgerlige, med langt mindre kapitalistisk tilsnitt enn Andresen, var det lett for det norske politiske etablissement å føle seg truet.

Johan Throne Holst (f. 1868) og Johan H. Andresen (f. 1888) hadde mange felles verdier. De hadde stor respekt for hverandre, og utvekslet fra tid til annen meninger omkring spørsmål som de oppfattet var av samfunnsmessige betydning.³⁷ Skjebnen til Tidens Tegn var en sak som opptok dem begge.

12.5 Maktkamp

Tidlig på høsten 1936 var refinansieringen av Tidens Tegn i orden. Pengene var på plass. Det var også representantskapet og ikke minst det nye styret. Rolf Thommessen møtte der to unge herrer av en for Rolf Thommessen ny generasjon bedriftsledere. Joakim Lehmkuhl var utdannet ingeniør fra USA, med ingeniørens vektlegging av tall, teknologi og teori. Fra Amerika hadde han ikke bare tatt med seg agenturet for Frigidaire kjøleskap,³⁸ men også moderne ideer for hvordan bedrifter bør styres. Stang var forstkandidat av utdanning og forretningsmann av interesse. Han gjorde det godt fra produksjon og salg av potetgull.³⁹ De to nye styremedlemmene visste utmerket godt hvorfor de hadde engasjert seg i denne avisen. De nye vedtektene som var blitt vedtatt, avspeilet herrenes intensjoner med sine engasjement. De hadde også klare forestillinger om hvordan et aksjeselskap skulle drives. I deres øyne var avisen Tidens Tegn en bedrift som skulle drives som alle andre bedrifter. Lehmkuhl og Stang var begge omkring 20 år yngre enn avisredaktøren.

Det var to verdener som møttes rundt styrebordet på Thommessens kontor i Akersgaten 34. Ikke bare på grunn av aldersforskjellen og en dermed iboende forskjellighet i synet på, og vurderingen av, hvordan dagens situasjoner og rammebetingelser skulle takles. Hovedproblemet, og det som ble aksjeselskapet Tidens Tegns virkelige problem, var at de to partene hadde totalt forskjellige utgangspunkt for sin deltagelse i dette avisprosjekt. Thommessens, og for eksempel Throne Holsts, eller også Johan H. Andresens, utgangspunkt var betydelig mer nyansert enn styreflertallets. Alle hadde det til felles at de ønsket å gi norsk politisk borgerlighet et talerør som nådde ut til flest mulig. Ønsket om politisk samling på den borgerlige siden delte de også. Skillet lå på styreflertallets ønske om å gjøre Tidens Tegn til en «god forretning», og Thommessens ønske om å produsere en «god avis». Disse ønsker kunne ha latt seg forene hvis partene hadde hatt et minimum av forståelse for at det å sette tæring etter næring utmerket godt kunne ha latt seg kombinere med å lage en god avis. Problemet var at Thommessen, gjennom sin drift av Tidens Tegn gjennom mange år, hadde demonstrert sin mangel på forståelse, og interesse, for det alle regnskapskyndige forsto som debet og kredit. Resultatene var entydige, og talte for seg selv. Det var dette faktum som gjorde det helt nødvendig å få inn interessenter med både kapital og forretningsmessig erfaring.

Thommessen demonstrerte ingen forståelse for dette. Thommessen hadde en rekke gode kvaliteter⁴⁰ som journalist og redaktør. Det var der hans unike dyktighet lå. Dessverre for aksjeselskapet erkjente han ikke at han hadde det overordnede ansvar for de dårlige økonomiske resultatene. Derfor kunne han heller ikke trekke de nødvendige konklusjoner. Det måtte andre gjøre for ham. Det var dette som sannsynligvis ble både svært tungt og helt uforståelig for Thommessen.

Stang og Lehmkuhl hadde sin styrke der hvor redaktøren hadde sine svakheter. De hadde gjennom resultater vist at de kunne holde riktig orden på forskjellen mellom inntekter og utgifter.

Lehmkuhl hadde også demonstrert et betydelig organisasjonstalent, ved å være mannen bak oppbyggingen av den store organisasjonen som Fedrelandslaget hadde utviklet seg til å bli. Gjennom sin beviste suksess hadde styreflertallet også utviklet en porsjon selvtillit. Denne ga seg utslag i en felles overbevisning om at alle aksjeselskap, hvor den positive forskjellen mellom utgifter og inntekter dikterer selskapets levedyktighet, kan og skal drives på samme måte. De forsto ikke at en avis, som Tidens Tegn, gjennom hele sin levetid var bygget opp rundt nettverk av skriveføre personligheter, kunnskapsrike innsendere og meningsberettigete politikere. Mange aksepterte de to blad Thommessens spesielle personligheter, inkludert viljen til å betale godt for deres åndsprodukter.

Hvis Rolf Thommessen hadde hatt evne til å lære av erfaring, og vilje til å møte «ungdommene» på halvveien, og hvis Lehmkuhl og Stang ikke hadde hatt slik klokkeetro på sine egne, generelle, evner som bedriftsledere, kunne møtene på redaktørens kontor kanskje vært fruktbare for Tidens Tegn. Nå ble det ikke slik. Og det ble aksjeselskapet som betalte prisen. Det lå godt til rette for en veritabel kulturkollisjon innen styret.

Det første styremøte fant sted 25. september. De, i forhold til Thommessen, yngre herrene Lehmkuhl og Stang gjorde det klart for senioren i laget, Tidens Tegns administrerende direktør de siste 19 årene, følgende:

Idet jeg referer til styremøtet i går, vil Stang og jeg be Dem foreta følgende tilføielse til det forslag De ønsker å forelegge representantskapet:

Flertallet av styret (Stang, Lehmkuhl) oppfatter det som en selvfølge at styret har avgjørende myndighet overenstemmende med det som gjelder efter aksjeloven, det vil si alle spørsmål vedrørende foretagendes ledelse, undtatt viktige administrative spørsmål og politiske hovedlinjer, som ifølge vedtektene avgjøres av representantskap og styret i fellesskap.

Deres J. Lehmkuhl⁴¹

Dette styremøte hadde åpenbart vært så overraskende, eller kanskje skremmende, for Rolf Thommessen at han allerede nu ønsket å forelegge representantskapet et forslag til hvordan styrearbeidet etter hans mening burde være. Og tanken var åpenbart ikke å følge styreflertallets oppfatning.

På dette styremøte må det åpenbart ha skjedd noe opprivende. Bare fire dager senere, den 29. september, skriver Thommessens sekretær gjennom mange år, Helen Stibolt (1888–1975),⁴² et meget personlig brev⁴³ til Throne Holst. Hun ber ham

være så elskværdig å bevilge mig en konferanse, da der er ting av vital betydning for avisen som jeg mener, De i egenskap av avisens høieste instans bør kjenne til.

Etter varme ord om redaktørens mange gode egenskaper som leder og avismann legger hun til at hun ikke tar kontakt med Throne Holst

for å holde lovtaler over redaktøren [men] for å gi Dem noen opplysninger, som jeg – efter mitt kjennskap til redaktøren – føler meg forvisset om, at han ikke selv vil bringe på bane, men som jeg finner uriktig, at De ikke kjenner til.

At redaktøren selv ikke kjente til denne henvendelse kunne frøken Stibolt⁴⁴ bekrefte.

Hva slags opplysninger var det sekretæren anså som så viktige – for avisen og Rolf Thommessen – at hun følte det som sin absolutte plikt å informere, bak sin sjefs rygg, representantskapets ordfører? Var det noe i avisen som Thommessen ikke ville snakke om, men som sekretæren mente det var avgjørende viktig at det ble gjort kjent i den indre krets? Eller var det personlige opplysninger om Rolf Thommessen? Om hans helse som begynte å skranke på grunn av hardt arbeidspress gjennom mange år? Eller kanskje på grunn av personlige bekymringer? Ville hun fortelle om redaktørens samvittighets kvaler overfor konen Anne, som lojalt hadde stått ham bi gjennom alle år og uten forbehold hadde delt sorger og bekymringer og ikke minst delt sin store personlige Dobloug-formue med ham? Visste Helen Stibolt om Thommessens engasjement i en serveringsdame⁴⁵ i herreklubben «Det norske Selskap»?

Vi får aldri svar på disse spørsmål. Det foreligger ingen dokumentasjon på hverken svar fra Throne Holst eller om det i det hele tatt fant sted noe møte. Men fra senere korrespondanse, og med kjennskap til familien Thommessen, kan det allikevel dannes et bilde av Rolf Thommessens personlige situasjon på denne tiden, som familievennen Helen Stibolt kjente til, og som hun mente var viktig for Throne Holst å bli gjort kjent med.

Selv om nyfinansieringen av Tidens Tegn nå var i orden, ble høsten 1936 fortsatt preget av turbulens, for Tidens Tegn og dermed også for Rolf Thommessen. Det måtte forventes at de som hadde satset sine private midler på sin tro på institusjonen Tidens Tegn, også hadde gjort seg opp noen tanker om den situasjonen avisen var i da de investerte. Og ikke minst hva som burde skje etter at de fikk makten. Den makten hadde de nu fått.

Den 23.oktober skrev Rolf Thommessen til Throne Holst. Han hadde behov «til å forsvinne en ukes tid». Han refererte til «forholdene» som hadde gjort det vanskelig å ta en

ordentlig sommerferie og høsten har av flere grunder vært anstrengede – bl.a. nu sist valgkampen. Jeg er derfor litt trett og trenger noen netters ordentlig søvn av hensyn til kommende dyst.⁴⁶

12.6 Aksjonærvisjoner

Arne Meidell var, sammen med Joakim Lehmkuhl, en drivkraft i refinansieringen av Tidens Tegn. Han hadde sine personlige visjoner for avisen og dens plass i norsk politikk. Det var de nye aksjonærs samfunnsengasjement som lå bak deres kjøp av aksjer i denne nærmest bankerotte bedrift.

Generaldirektøren på Borregaard skrev den 14. november til Throne Holst og vedla et forslag til tekst på en henstilling «til Styre og Chefredaktør å fremme nedennevnte spørsmål i avisen».⁴⁷ Henstillingen inneholdt syv spesifikke punkter og ville kunne danne et grunnlag for hva Tidens Tegn skulle stå for i tiden som kom.

Innledningsvis mente Meidell at Tidens Tegn skulle arbeide «for å fremme riksenheten i landet». Inkludert i dette var «å knytte Nord-Norge og Svalbard nærmere til det øvrige land». For å opprettholde et «godt samhold i Norden – uten samrøring mellem landene» skulle avisen straks «innstille al aktion mot Danmark i forbindelse med Grønland, Island, Færøene ...».

Derneft burde Tidens Tegn

arbeide positivt for en gjennomgripende gjenreisning av landets forsvar – særlig marinen og ta straks ordet for et større ekstraordinært forsvarsbudgett.

Avisen burde støtte «det private initiativ» og fremme «arbeidsløshetsstrygd og tvungen pensjonering av funktionærer og arbeidere ved private firmaer»⁴⁸ i sine spalter. Meidell mente videre at Tidens Tegn burde

arbeide for samhold mellom de borgerlige partier. Der søkes et grunnlag for en samlingsregjering [...] Efter trontaledebatten holdes møte i representantskapet til nærmere drøftelser.

Meidell hadde også synspunkter på «stoff for det større publikum». Avisen burde ofre

langt mere interesse for personalia, for foreningsliv, for society nyheter, for kinoer [...] folks utnevnelser, jubileer, fødselsdage må kommenteres utførlig.

Til slutt burde det

lægges vekt på å få gode, borgerlige penne til avisen. Fremtredende folk innen næringslivet bør særlig søkes knyttet til avisen og føle at «Tidens Tegn» kan være produktive krefters spaltrum.⁴⁹

12.7 «Makta rår»

Aviskrisen i Oslo og dens løsning. En uavhengig storavis, bygget på «Tidens Tegn»⁵⁰

Høsten 1936 ble ikke akkurat som Rolf Thommessen ønsket. Det var mange grunner til det. De som hadde spytet i kassen tidligere på året delte åpenbart ikke redaktørens tro «at en eventuell nyttegning vilde være gjennomførlig i de nuværende tider».⁵¹

Det var det han ville, med sin strengt konfidensielle analyse av aviskrisen i Oslo. Det var de samme personene som Thommessen håpet på denne gangen også. En annen sak var at representantskapets drevne forretningsmenn kanskje ikke var helt trygge på redaktørens visjoner eller hans troverdighet når de gjaldt økonomiske prognoser og analyser. Resultatet ble uansett at det ikke ble noe av de mulige avissammenslutninger i Oslo, slik Thommessen fabulerte om i sitt skriv, hverken denne høsten eller senere.

De nye eierinteressene i Tidens Tegn gjorde seg stadig mer gjeldene, ledet av styrets flertall Lehmkuhl og Stang. Dette førte til mer tilspisset forhold mellom dette styreflertall og Rolf Thommessen, selv om årsberetningen for 1936⁵² ikke ga uttrykk for noen konflikt. Hele styret kunne enes om at

resultatet for 1936 betegnes som forholdsvis gunstig [...] sammenlignet med de senere år. [...] I 1935 var underskuddet 64.502,91,-, mens «resultatet av årets drift viser et brutto-overskudd på kr. 10.213,15. [...] Det er oppnådd ved ytterligere reduksjoner av utgiftene, i alt kr. 113.784,37 sammenlignet med 1935. Men også inntektene viser nedgang: kr. 37.662,37 på annonser, og kr. 5.620,51 på abonnement og løssalg. Den foreliggende hovedoppgave må derfor være å søke å få inntektene opover igjen, en oppgave som under de nuværende konjunkturførhold må kunne løses.»⁵³

Bak denne tilsynelatende enighet ulmet uenigheten mellom styrets flertall, Lehmkuhl og Stang, og redaktøren. En fundamental uenighet, eller den fundamentale kulturforskjellen, hadde blusset opp til en flammende konflikt. Redaktøren følte mistilliten så sterkt at han valgte å legge frem et firesiders kampskrift⁵⁴ til representantskapet og styrets flertall.

Innledningsvis slo han fast at

Tidens Tegns driftregnskap for 1936 er avsluttet med et lite overskudd. Det hadde vært ønskelig om overskuddet hadde vært større, men 1936 markerer allikevel et vendepunkt i bladets senere historie, – den lange rekke underskuddsår er brutt.⁵⁵

Allikevel var det ingen grunn til å slå seg til ro «med at stillingen er sikker». Tvert imot: Selv om annonseinntektene hadde

steget med ca 21000 kr i forhold til samme tidsrum det foregående år, er abonnements- og løssalgsinntektene sunket med kr. 14.000 i samme periode.

Dette hadde, slik Rolf Thommessen vurderte situasjonen, tre årsaker.

Den første er de knappe redaksjonsbudsjetter, og det formatreglement som i overenstemmelse hermed er gjennomført i 1936. Den annen er av politisk karakter. Den tredje er avisens redaksjonelle karakter.⁵⁶

At salgsinntektene var på vei nedover var det mest alvorlige faresignal. Avisen mistet abonnenter. Tidens Tegn var blitt mindre leseverdig for et økende antall tidligere kjøpere. Dette fikk alarmklokkene til å ringe, også hos redaktøren. Han så det fra sitt ståsted og brukte dette ikke særlig lystelige faktum for det det var verdt overfor et styre som han mente ikke hadde noen form for kompetanse til å drive en avis. Dertil var produktet for spesielt for vanlige forretningsfolk. Han demonstrerte egentlig den kulturkollisjon som for lengst hadde inntruffet mellom dem som oppfattet seg selv som ekspertene i avisdrift – redaktøren selv og hans redaksjonsstab – og det nye aksjonærflertallet. Problemet var bare at denne mistillit også gikk den andre veien. De nye aksjonærene mente at nedgangen i leserantallet bekreftet deres mistillit til den ansvarlige redaktør. Det var jo han som sto for selve salgsproduktet, som altså stadig flere ikke ville betale for. Thommessens

problem var at det var aksjonærflertallet som hadde makten, akkurat som eieren av Verdens Gang hadde makten i 1910, da hans far ble pålagt et lignende formatreglement. I motsetning til Rolf Thommessen hadde Olav Thommessen en fluktvei: å starte sin egen avis.

Redaktøren hevdet at formatreglementet hadde

gjort avisen så snau i forhold til våre konkurrenter, at jeg tør si at det nuværende reglement også er en alvorlig hindring for øket utbredelse. En særlig vanskelighet ved reglementet er, at det med vår nåværende annonsemengde ofte tvinger oss til å gå med snau 10-sidige formater. Hvis man spør hvor de abonnenter og løssalgskjøpere er gått hen, som har forlatt Tidens Tegn, tror jeg det kan sies, at praktisk talt alle sammen er gått enten til Aftenposten eller til Dagbladet. Aftenpostens tekstmengde er omtrent dobbelt så stor som vår, – Dagbladet går aldri under 12 sider.⁵⁷

Det paradoksale var, etter Thommessens mening, at den positive fremgang i annonsesalget hadde bidratt til å redusere salget av Tidens Tegn. Fordi det ble for mange sider med annonser som tok plass fra den gode tekst han gjerne ville trykke. Han mente kanskje også at de flinke forretningsmenns oppmerksomhet mot noe så banalt som salg av annonser, som enhver god selger kunne klare, rammet det langt vanskeligere og langt mer spesielle, nemlig avisens redaksjon. Det var der hjernene satt, de med ideer og fingerspitzgefühl mot eller snarere med de der ute, leserne som ventet på noe spennende og leseverdig, kanskje intellektuelle utfordringer og kulturelle bidrag.

Redaktøren lot det skinne gjennom at økt plass til annonsene rammet selve hjernen og hjertet til avisforetakende, der hvor forretningsmennene intet forsto og intet hadde å bidra med. Men som de, på økonomers vis, med gode resultater fra produksjon av potetgull og salg av kjøleskap, følte at «dette kunne de».

Det er mulig at avisens styrende organer ville ha tatt dette innspill for det det var, nemlig en redaktørs vurdering av samspeilet mellom annonser og tekst, hvis innspillet hadde kommet alene. Det gjorde det imidlertid ikke. Innledningsvis hadde redaktør Thommessen slått fast at nedgangen i salget skyldtes ikke en, men tre årsaker. Den andre årsak var av politisk karakter. Formen denne vurdering fikk, skapte fresende raseri hos styrmedlemmene Joakim Lehmkuhl og Thomas Stang. Thommessen ordla seg slik:

Når jeg har talt om en politisk årsak, tenker jeg på den omstendighet, at den foretatte refinansiering i meget vide kretser er blitt oppfattet som en «nazifisering» av Tidens Tegn. Mistanken er helt ugrunnet og den har ingen holdepunkter i redaksjonens eller Styrets og Representantskapets holdning. Men det er et faktum at den eksisterer og den har antagelig fått næring ved at ingeniør Lehmkuhl er blitt medlem av bladets styre og ved ansettelsen av redaktør Halle.⁵⁸

Det burde ikke ha kommet som noen stor overraskelse at styrets formann J. Lehmkuhl, og hans håndplukkete medarbeider fra Fedrelandslaget Ranik Halle, følte seg særdeles injuriert. Noen vil kanskje spørre om Thommessen fullstendig hadde mistet sine sosiale antenner når han kunne finne på å antyde noe slikt i et formelt brev til avisens nye hovedaksjonærer. Eller kanskje var han så frustrert, muligens forbannet, at han ville ha seg frabedt å bli pådyttet ansvaret for nedgangen når det, etter hans mening, vitterlig var de nye som hadde skylden? For Lehmkuhl og Stang slippes til med sine reaksjoner, skal Thommessen komme til orde enda en gang. Han beskriver Tidens Tegns situasjon på en så klar måte at vi blir enda bedre kjent med hva som skjedde med avisen i nedgangens siste timer.

Frykten for fascismen er utvilsomt meget stor i den norske almenhet for tiden – ikke minst i de krefter som naturlig har sognet til Tidens Tegn. Vi har merket den i en rekke motiverte opsigelser, i henvendelser fra våre kommisjonærer, i uttalelser til våre akkvisitører, i bemerkninger i pressen og underhånden. Symptomatisk er, at bladets mangeårige medarbeider, professor A.W.Brøgger,⁵⁹ har forlatt Tidens Tegn med denne motivering, og det er påtagelig at mistanken har skapt en viss kjølighet overfor oss i intellektuelle⁶⁰ kretser. Derved er det utvilsomt blitt vanskeligere å opprettholde den posisjon som et ledende kulturorgan, som tidligere har vært Tidens Tegns største aktivum. Man må huske på at bladets lesekrets fremfor alt finnes i den såkalte interesserte del av befolkningen – i alle

samfundslag. Og innen denne krets må vi først og fremst søke å gjenvinne det tapte terreng. Å søke å arbeide sig helt over til et annet publikum kan lett bringe oss ytterligere nedgang.

Rolf Thommessen beskriver her den situasjonen Tidens Tegn etter hans syn hadde kommet opp i etter den siste kapitalutvidelsen, uten at han legger til noe om at Frisinnede Venstre, med ham selv som formann, hadde innledet et nært valgsamarbeid med Nasjonal Samling og Vidkun Quisling i den nettopp avsluttede valgkamp. Ei heller berørte han muligheten av at dette samarbeid muligens også kunne ha bidratt til dette ryktet som avisen, ifølge ham selv, etter hvert hadde fått i visse kretser. Det var også alminnelig kjent at Thommessen var en beundrer av Mussolinis nye styreform i Italia.⁶¹

Det var således neppe uten grunn at redaktøren erkjente at det ikke var utenkelig at Tidens Tegn kunne ha fått et litt frynsete rykte. Spørsmålet var nå hvordan avisen skulle riste dette av seg, og hva som ellers burde gjøres for å stanse nedgangen og starte en oppgang. Thommessen kom da i sin henvendelse til det tredje punktet som han innledningsvis hadde tatt opp: kravet til redaksjonell kvalitet. Han formulerte seg slik:

Skal oplaget gå op igjen må det skje ved en ganske betraktelig øking av bladets kvalitet. Økingen må være så stor, at den virker som en fornyelse av bladet. Der vil kreves en gjennomarbeidelse av en lang rekke detaljer, som har vært mer eller mindre forsømt i disse år, da så meget annet har lagt beslag på tid og krefter, men først og fremst en daglig insats av initiativ, fantasi og energi som gjør at leseren med spenning griper etter bladet. Om vi kan klare det, får fremtiden vise. Men jeg er, efter å ha tenkt spørsmålet grundig igjennem, kommet til det resultat, at den daglige kraftanstrengelse som vil være nødvendig, krever en omlegning av bladets redaksjonelle ledelse.

Jeg vil da foreslå at jeg overtar stillingen som avisens journalistiske leder og at der ansettes en særskilt politisk redaktør. I denne stilling bør ansettes en mann som i utpreget grad representerer det frisinn og den kulturinteresse som det, etter min mening, er av avgjørende betydning for Tidens Tegn å oprettholde. Han bør så vidt mulig stå næringslivet nær og i økonomiske prinsippsspørsmål (planøkonomi kontra liberalisme) stå Representantskapet nærmere enn jeg gjør. Det har vært en hindring for avisens politiske slagkraft, at jeg har tillagt og tillegger kriseforliket en større betydning enn Representantskapet antas å gjøre.

Det er utvilsomt først og fremst gjennom nyhetsavdelingens arbeid at oplaget skal øke, og jeg tror, det vilde være riktig at jeg kunde ofre størsteparten av mine krefter på den. Den ordning, som blev innført ved ansettelse av redaktør Halle, har dessverre ikke vist sig tilfredsstillende, – det har antagelig vært påfallende for de fleste at den har ført til en avslappelse av bladets kvalitet.

Hvis der skulde bli tale om en ny mann som indre-politisk redaktør måtte redaktør Schanche Jonasen, som i hovedsaken vilde beholde sitt nuværende arbeid, fremdeles som annenredaktør ha ledelsen under mitt fravær. For å oprettholde den enhet i ledelsen, som alltid har vært Verdens Gangs og Tidens Tegns styrke, måtte den politiske redaktørs stilling begrenses til hvad man i England kaller en «editorial writer»; og jeg måtte være primus inter pares, ha ansvar efter loven og ledelsen av stoffets fordeling i avisen og den journalistiske opsetning.

Jeg vil foreslå denne ordning gjennomført snarest mulig. Hvis den ikke i løpet av året fører til en stigning i bladets oplag, stiller jeg min stilling til disposisjon fra 1. jan. 1938. Hvis oplaget stiger, forbeholder jeg mig å reise krav om provisjon av den derved opståtte merinntekt.⁶²

Til slutt foreslo han at aksjekapitalen ble utvidet med 200 000 kroner, og hadde forslag til hvordan disse pengene skulle brukes. Med økt aksjekapital mente han åpenbart at det skulle bli de nye aksjonærene som igjen ble invitert til å punge ut. Selv hadde han ingen midler å bidra med.

Det er for mange sannsynligvis lett å forstå at det nyvalgte representantskap fant dette skriv temmelig provoserende. Den redaktør som tross alt hadde hatt ansvaret for at bedriften befant seg i et tilsynelatende håpløst økonomisk og politisk uføre, og som helt åpenbart ble reddet av de nye aksjonærs vilje til å risikere sine penger i noe som kunne fortone seg som temmelig nær et konkursbo, tillot seg å legge skylden for enda en tilbakegang på de nye investorers fremste

tillitsmann, styrets formann J. Lehmkuhl og de nye pengers utvalgte journalist, Ranik Halle. Flere stusset også over at redaktøren ville forbeholde seg retten til å reise krav om provisjon av en mulig merinntekt: en utgift for avisen før aksjonærene eventuelt skulle få utbytte på aksjene. Neppe et psykologisk klokt utspill fra Thommessens side.

Reaksjonen skulle da heller ikke la vente lenge på seg. Fjorten dager⁶³ senere la styrets flertall frem sitt 12-siders svar på redaktørens utspill. Svaret er en oppsummering av de nye aksjonærers syn på utviklingen av Tidens Tegn de siste årene.

Innledningsvis slår styreflertallet fast – kanskje ført i pennen av Lehmkuhl – historikken som førte til kapitalutvidelsen året før. Det var en «uttrykkelig forutsetning av at det måtte skje en forandring i den måten avisen blev ledet på».⁶⁴ Det ble slått fast at

Avisen måtte fornyes både redaksjonelt og forretningsmessig. Redaktør Thommessen erklærte sig helt enig i dette, og uttalte uttrykkelig at når nu avisen fikk ny kapital, følte han at han vilde kunne ta fatt på arbeidet med nye krefter og ny inspirasjon.⁶⁵

Det ble referert til løfter fra redaktøren om at med det nytegnete aksjebeløp på 190.000 kroner skulle avisen definitivt greie seg godt. Selv om «Ikke desto mindre nevner han allerede nu ønskeligheten av ny kapitaltegning».⁶⁶ Styreflertallet fortsatte slik:

Det viser at avisens fornyelse og forbedring er uteblitt, hvilket for øvrig klart fremgår av opgavene over bladets utbredelse og oplag. Det viser også at de opgaver over avisens stilling som blev oss meddelt ved overdragelsen, ikke var korrekte. Således meddelte redaktør Thommessen på uttrykkelig forespørsel at avisens tekniske apparat var i god stand, og at det ingen fornyelse trengtes, bortsett fra en ny heftemaskin, som Thommessen etter Lehmkuhls notater opgav skulde koste kr.6.000,- a 7.000,-. Senere har det vist sig at denne maskin koster over kr. 20.000,-. Nu viser det sig at også det typografiske materiell er slitt og mangelfullt. Enn videre nevnte Thommessen intet om at det elektriske anlegg i bygningen måtte omlegges i nærmeste fremtid.⁶⁷

Styreflertallet var temmelig oppgitt, og det hadde mer på lager. Da forhandlingene om kapitalutvidelse ble ført, hadde redaktøren fremhevet verdien for Tidens Tegn av en aksjepost i Norsk Telegrambyrå, mens han ifølge Lehmkuhl/Stang hadde unnlatt å orientere om en langt større aksjepost i papirleverandøren «Hofsoss Træsliperi og Papirfabrik». Det ble insinuert at årsaken til dette var at dette var aksjer som Tidens Tegn hadde kjøpt av Thommessen så sent som i 1936 for 100 000 kroner men at aksjene fortsatt tjente som sikkerhet for Thommessens private gjeld. Lehmkuhl/Stang påpekte også at den økonomiske oversikt som tjente som grunnlag for rekonstruksjonen var gal.

Ifølge denne skulde kontantbeholdningen per 31/12-1936 bli kr. 83.139,-. Med en tilførsel av kr.190.000,- skulde da kontant-overskuddet per 31/12-1936 være ca kr. 107.000,-. Etter årsregnskapet viste kontantbeholdningen bare ca kr. 30.000.⁶⁸

Styrets flertall, valgt av de nye aksjonærer, kunne ikke på en sterkere og mer kontant måte understreke sin mistillit til Rolf Thommessen. Dette bekreftet de ytterligere i sin oppsummering av alt som etter deres mening var galt i Tidens Tegn. Thommessen hadde ifølge styreflertallet inngått avtaler med de nye investorer med gale opplysninger. Han hadde også neglisjert disse avtaler. Ikke nok med det: Han hadde også desavuert alle forslag eller pålegg fra styret. Dette gjaldt redaksjonelle endringer så vel som administrative pålegg. Styret følte at disse var «blitt sabotert på en måte som gjør at det ikke vil fortsette som hittil».⁶⁹

Forholdet – de brukte kanskje med hensikt ikke ordet «samarbeidet» – til redaktør og administrerende direktør Thommessen som ikke bare var vanskelig, men særs følsomt og

meget ubehagelige, idet det bl.a. måtte bli en av dets opgaver å redusere utgiftene, og herunder også å begrense utbetalingene til familien Thommessen, som la beslag på meget betydelige beløp. Flere forslag i denne retning blev nærmest oppfattet som chikane ... Vi ønsker å tilføie at det herunder blev gått frem så lempelig som mulig.^{70 71}

Styreflertallet fastslo at det ikke ville fortsette hvis forholdene i Tidens Tegn under Rolf Thommessens ledelse fortsatte som hittil. Det gjorde ikke situasjonen lettere for de nye majoritetsaksjonærene at Thommessen åpenbart hadde valgt å glemme enda et forutsetning for at det ble tegnet ny aksjekapital: det

var en avtale mellom Meidell, Thommessen og Lehmkuhl, at redaktør Thommessen skulde trekke sig tilbake, hvis det i løpet av et år ikke viste sig avgjørende tegn på bedring.⁷²

Etter å ha formulert deres helt utilsørte mistillit til redaktøren gikk styreflertallet i sin redegjørelse til representantskapet inn på selve aviskvaliteten. Etter deres mening var den mer enn slett:

Hele avisen ser ikke pen ut. Ombrekningen er dårlig, avisen virker rotet og uordentlig. Både stoffets utvalg og stoffets plassering vidner om for liten fantasi og for lite system. Overskriftene er ofte uheldig valgt med for liten tanke på innholdet og for meget på sensasjonen. Avisen har nesten aldri opsigtsvekkende nyheter som det bringer alene eller først.⁷³

Det ble lansert en rekke forklaringer for hvorfor avisen var så dårlig. Den redaksjonelle administrasjon var for dårlig. Redaksjonens personale synes til dels å mange arbeidslyst og lojalitet. Det hersket ingen orden og disiplin, ledet av en bestemt redaktør. Det ble etter styreflertallets mening tillatt at enkelte av redaksjonens medlemmer synes

å drive det som en sport å smugle inn sine private politiske anskuelser – i strid med avisens. Slike ting burde betinge opsigelse.⁷⁴

Ikke nok med dette. Alt så ut til å være galt med Tidens Tegn under Thommessens ledelse. Oslospalten var nærmest blitt «en søppelhaug, hvor alt som ikke passer andre steder blir puttet inn».⁷⁵ Handelsiden hadde liten kontakt med det praktiske næringsliv. Avisen var preget av «sjuskefeil, trykkfeil, ombrekningfeil, og lignende. Her har Tidens Tegn ubetinget rekord».⁷⁶

Politisk var bladet utilfredsstillende. Bladet ble sett på med likegyldighet av leserne. Det ble hevdet at

Tidens Tegns fortsatte propaganda for «Nasjonal Samling» etter rekonstruksjonen gjorde stor skade.⁷⁷ [...] I parentes bemerket forekommer det oss nokså søkt av hr. Thommessen, slik som han gjorde i sin redegjørelse på siste representantskapsmøte, å tilskrive bladets vanskeligheter det fascistiske preg det skal ha fått etter rekonstruksjonen, særlig på grunn av styrets formann og redaktør Halle som medarbeider – all den stund hr. Thommessen gjennom lengre tid ganske åpent har propagandert for hr. Quislings nazistiske bevegelse, og der ikke – takket være redaktøren – ved rekonstruksjonen blev satt punktum for dette. Tidens Tegns politiske usikkerhet har utvilsomt været en av de sterkest medvirkende årsaker til det stadig dårligere resultat, og det er en overordentlig stor skuffelse at bladet fremdeles mangler ansikt og faste karaktertrekk. I flere ledere har det således vært gitt uttrykk for sympati med den sittende regjering på en måte som kunde virke som om bladet var organ for den. Det er for øvrig ikke tvil om at nettopp dette er oppfatningen av Tidens Tegn i store kretse.⁷⁸

Til slutt ble det redegjort for hvordan styreflertallet ville organisere avisen hvis Thommessen fastholdt at han ville fratre på grunn av styreflertallets krav om full styringsrett i så vel administrative som redaksjonelle forhold. Jonas Schanche Jonassen skulle bli sjefredaktør og det ville finne sted en del forandringer innen den øvrige redaksjon. Styret ville ansette en administrerende direktør, mens disponent Olaf Thommessen ville beholde ledelsen av den daglige administrasjon. Mistilliten til Rolf Thommessen ble til slutt bekreftet slik:

Styret har ikke godtatt det for neste år opsatte budgett, da det ikke ønsker å overta ansvaret for dette, idet det erfaringsmessig gjennom de siste år har vist sig at de opstilte budgetter må oppfattes som håp, men ikke som realitet.⁷⁹

Johan Throne Holst befant seg nu midt mellom barken og veden. Han hadde Rolf Thommessens fulle tillit. Det må kunne forutsettes at han også hadde tillit hos Lehmkuhl, Stang, Meidell og det øvrige representantskap. De to stridene parter hadde helt åpenbart ingen tillit til hverandre. De nye

aksjonærene hadde møtt en kultur de ikke hadde forventet da de gikk inn med penger til nye aksjer. Styret erkjente at «Tidens Tegn ved rekonstruksjonen måtte lignede med et konkursbo».⁸⁰

På den annen side erklærte de nye aksjonærene dengang, ved sitt økonomiske engasjement, og ikke minst etter Thommessens-familiens langvarige engasjement i det Lehmkuhl-ledete Fedrelandslaget, tillit til at det fortsatt kunne satses på Rolf Thommessens. De hadde håpet og trodd at med deres hjelp skulle det være mulig å snu skuten. Denne tilliten var nu helt borte. De hadde møtt en selvstendighetskultur – eller kanskje noe de oppfattet som en egenrådighetskultur – som hadde røtter helt tilbake til Olav Thommessens tid i Verdens Gang. Rolf Thommessens på sin side – kanskje uten særlige motforestillinger fra familiemedlemmene ansatt i avisen – oppfattet den økonomiske makten som inntrengere, med meninger om avidrift som ikke var basert på annet enn ufaglig synsing. Det var mellom disse motpoler Throne Holst skulle finne en løsning.

Lehmkuhl og Stangs kraftige motangrep etter Thommessens utspill til Throne Holst den 27. februar måtte nødvendigvis besvares.

ikke for å polemisere mot den skrivelse som styrets medlemmer, ingeniør Lehmkuhl og konsul Stang, har oversendt representantskapet⁸¹

men fordi:

skrivelsen her inneholder bemerkninger, som kan gi inntrykk av, at man drar min personlige hederlighet i tvil.

Thommessen gikk deretter gjennom hele transaksjonen omkring aksjene i «A/S Hofsfoss Træsliperi og Papirfabrikk». Bakgrunnen var at Aftenposten våren 1933 ville, sammen med Tidens Tegn og Bergens Tidende, delta i en økonomisk rekonstruksjon av Hofsfoss med til sammen 400 000 kroner. Aftenposten skulle ta de første 200 000 og de to andre avisene 100 000 kroner hver.

Tidens Tegns styre var i høy grad interessert i ordningen, både på grunn av de økonomiske fordeler den bød, og på grunn av det forretningsmessige samarbeid den skapte med Aftenposten.⁸²

Tidens Tegn var imidlertid på det tidspunkt så nedkjørt økonomisk, og så sterkt i hendene på sin bankforbindelse Fellesbanken, at det ikke var mulig å finansiere dette uten å øke kassakreditten. Dette nektet banken å være med på. Da gikk de andre avisene med på at Tidens Tegn skulle få de samme gunstige prisene fra papirfabrikken hvis Thommessens personlig kjøpte aksjene. «Forutsetningen var, at aksjene – når forholdene tillot det – skulde overtas av Tidens Tegn».⁸³ Redaktøren kjøpte aksjene og avisen fikk de samme lave prisene på papiret som de to andre avisene.

Høsten 1936, tre år etter at transaksjonen med Hofsfoss-aksjene var gjennomført, ble spørsmålet om aksjenes eierskap tatt opp av styremedlem Harry Høst. Han fastslo at

-forslaget var hans og ikke mitt- at jeg skulde få en nedsettelse av min gasje på kr.10.000.- per år mot at Tidens Tegn til gjengjeld overtok mine aksjer i Hofsfoss. Herr Høst blev selvsagt gjort oppmerksom på, at aksjene delvis var deponert for mig personlig, men dette forandret ikke hans standpunkt. Medvirkende hertil kan ha vært de sterke forpliktelser jeg på min side hadde påtatt mig overfor Tidens Tegn. Jeg stod som kausjonist for bladets hele gjeld til Fellesbanken – både kassakreditt og vekselobligasjonsgjeld – og hadde dessuten i banken deponert som sikkerhet, også for Tidens Tegn, panteobligasjoner pålydende kr. 128.000.- som var min personlige eiendom. Herr Høst uttalte at disse medlemværender fikk man ordne op efterhvert. Den trufne ordning blev godkjent av bladets styre.⁸⁴

Redaktøren kommenterte deretter en del av styreflertallets utspill, uten å benekte tallenes klare tale. Han hadde behov for å forklare Throne Holst om årsakene til at det hadde gått som det hadde. Forklaringene var svært detaljerte, med tall om overskudd eller underskudd fra måned til måned. Og med tro og håp om hvor mye lysere alt skulle bli, hvis bare ...

Thommessens svar på styreflertallets kritikk var ment som et bidrag til å skaffe forståelse og sympati for hans side av saken hos den anerkjente industrileder og forretningsmann Throne Holst. Det virket imidlertid ikke som redaktøren hadde noe behov for å finne et kompromiss, eller etablere en slags felles forståelse, med herrene Lehmkuhl og Stang. Snarere tvert imot: for å kompensere

den merutgift som oppstår ved (endring av) formatreglementet, vil jeg foreslå følgende:
Opsigelse av Halle kr. 10.000.

At dette måtte virke som en rød klut på Fedrelandslagets leder på livstid⁸⁵ Joakim Lehmkuhl, som selv hadde ansatt Ranik Halle⁸⁶ i lagets administrasjon, kunne mange forstå. Kluten ble ikke mindre rød da Thommessen for sikkerhets skyld la til, at de nye aksjonærenes tillitsmenn Stang og Lehmkuhl, riktignok sammen med ham selv, burde trekke seg fra styret. Han begrunnet dette forslag med å

nevne det forhold, som kanskje er det mest skjebnesvangre av alle. – at Tidens Tegn ledelse er blitt splidaktig med sig selv. Det er unødig å rippe op i grunnene til dette beklagelige faktum, – det vil uten videre forstås av enhver, at så lenge det består, vil Tidens Tegn være lammet i sin aksjonskraft.

Det kunne virke som om Thommessen ikke helt hadde forstått at hvis noen måtte vike for å få avsluttet denne «splidaktighet med sig selv» så var det neppe de nye majoritetsseierens representanter Lehmkuhl og Stang.

Til slutt kunne Thommessen fortelle om sin tro på nye inntektsmuligheter. Landbrukets omsetningssentraler skulle trykke et nytt medlemsblad, og her hadde Tidens Tegn store muligheter til å få trykkeriopdraget.

Forutsetningen måtte imidlertid være, at Tidens Tegn redaksjonelt kunde optre med forståelse overfor landbrukets omsetningsorganisasjoner og oprettholde sin tidligere velvillige holdning overfor Bondepartiet og Norges Bondelag. En slik politikk vilde ligge godt til rette både for Schanche Jonassen og mig.⁸⁷

Med tanke på Thommessens mange tidligere uttalte håp, som ikke hadde materialisert seg, er det ikke grunn til å tro at denne nye drøm ble spesielt godt mottatt hos representantskapets leder og øvrige medlemmer. Trykkeoppdraget ble da heller ikke noe av.

Men det skjedde andre ting denne våren. Det måtte det jo. Kampen mellom Lehmkuhl/Stang og redaktør Thommessen kunne ikke fortsette.

Det måtte meglings til. Formannen Throne Holst, som fortsatt nøt stor tillit i begge leire, ble utsett til å spille meglerens rolle. Etter at saken hadde vært diskutert innen aksjonærleiren, gikk disse med på at det ble det opprettet en meglingsgruppe. Den besto av storindustrileder Arne Meidell, sammen med den innflytelsesrike bondepolitikeren og tidligere statsminister Jens Hunseid.

Det skulle bli Thommessen som måtte gi mest da referatet ble skrevet. Egentlig oppnådde han intet positivt for seg selv. Snarere tvert imot. Styret forble uforandret. Redaktøren måtte fortsatt sitte i samme rom og trekke i samme retning som det styrets flertall ville. Men han ble ikke tatt på de ord han hadde sagt til Meidell og Lehmkuhl før nyttegningen var i orden: At han ville gå allerede etter ett år hvis ikke resultatene meldte seg. Derimot fikk Stang og Lehmkuhl, kanskje uten noen diskusjon, representantskapet med seg på å ta Thommessen på ordet da det gjaldt årets utgiftsbudsjett: Ikke ett øre over 1 578 400 kroner skulle brukes i året 1937. De fikk også med i referatet redaktørens forventning om at bondeorganisasjonenes medlemsblad skulle utgis av Tidens Tegn. Det viktigste for styreflertallet var imidlertid referatets nest siste avsnitt: Går det ikke bedre forplikter Thommessen seg til å slutte ved første årsskifte. Det samlede representantskap, og ikke bare styrets flertall, hadde nu virkelig taket på Rolf Thommessen. De tok ham på de ord han hadde skrevet i sine to dristige «skrivelser». Styreflertallet kunne neppe ha forventet noe mer, bortsett da kanskje å ha blitt kvitt redaktøren allerede på dette møtet.

Etter at meglingen hadde funnet sted i de lukkede rom, fant representantskapsmøtet sted den 23. april. Referatet lyder slik:

Strengt konfidentiselt.

I representantskapsmøte i A/S Tidens Tegn i dag fremlas Thommessens skrivelse av 27/2/37, Lehmkuhl og Stangs skrivelse av 27/2/37 og Thommessens skrivelse av 6. ds.

Efter at saken hadde vært diskutert i representantskapet, henstillet man til herrerne Hunseid og Meidell å megle mellem styrets medlemmer for og opnå en tilfredsstillende ordning.

Der opnåddes enighet om følgende:

Styret forblir uforandret og er enig om, at chefredaktøren for resten av 1937 gis den fulle myndighet med hensyn til Tidens Tegns økonomi innenfor rammen av et fremlagt budgjettoverslag for 1937 med den som maksimum anslåtte utgiftssum for 1937 av 1.578.400, – kroner. (Jfr. Thommessens skrivelse av 6/4/37)

Styrets samtlige 3 medlemmer vil bestrebe sig for å etablere et godt samarbeide. Chefredaktøren vil under sitt arbeide søke tilslutning til landbrukets organisasjoner med det mål, at et eventuelt medlemsblad kan bli utgitt av Tidens Tegn.

Hvis der efter representantskapets mening ikke er en påtagelig fremgang i Tidens Tegns abonnement og løssalg set under ett efter kvartalsskiftet 1937/38 vil chefredaktør Thommessen tre tilbake fra sin stilling som chefredaktør og medlem av Tidens Tegns direksjon.

Ovenstående ordning er truffet efter henstilling av representantskapet.

Oslo, den 23. april 1937

Arne Meidell. J:Hunseid.

(sign) (sign)

J:Lehmkuhl Thomas Stang Rolf Thommessen.

(sign) (sign) (sign)

Rolf Thommessen var nå trengt opp mot veggen. At han måtte forsvare sine skrivelser var noe han måtte ha forventet. At han i det hele tatt skrev slik han gjorde, kan sannsynligvis bare forklares med at han trodde han nøy så stor tillit hos Throne Holst, og blant flertallet av sine gamle venner i representantskapet, at han forestilte seg at han vil få den nødvendige forståelse for at de to, etter hans syn unge og uerfarne innen avisdrift, Stang og Lehmkuhl, måtte vekk fra Tidens Tegns styrende organer. At dette var tanker som sto fjernt for disse to ble åpenbart. Ikke minst fordi de jo var valgt av de samme representantskapsmedlemmer som redaktøren trodde han kunne satse på. Herrene Stang/Lehmkuhl hadde nok helt andre ideer om hvem som måtte bort, noe de også i mer eller mindre klartekst hadde gitt uttrykk for i sin skrivelse av 12. mars.

Redaktør Thommessen hadde, takket være sine egne «skrivelser», plassert sitt hode på styreflertallets fat. Han hadde fått en siste sjanse til å vise at hans tanker og prognoser var mer enn drømmer og tro. Og han hadde ikke mer enn tiden og veien til å vise dette.

12.8 Det siste året

Johan Throne Holst hadde gitt sitt bidrag til at konfliktene innen styret skulle bli dempet. Våren kom igjen til hovedstaden og Akersgaten. Redaktør Thommessen, godt hjulpet av familien og de andre vennene blant de ansatte i avisen, arbeidet «på harde livet» for å snu avisens nedadgående trend, og ikke minst for å holde utgiftene i sjakk. Det burde ikke herske noen tvil om at møterefaratet fra 23. april ga redaktøren klar beskjed: lever varen eller forsvinn!

Den 7. september møttes kamphanene i et nytt styremøte. Her ble vårens og sommerens resultater oppsummert. Inntektene var faktisk høyere enn budsjettet. Tidens Tegn hadde tjent 23 000 kroner mer enn forventet. Utgiftene var imidlertid også større enn budsjettet tillot, kr. 13.888 for å være nøyaktig. Styret regnet ut fra dette at utgiftsbudsjettet ville bli overskredet med ca. 30 000 for hele året hvis denne tendens fortsatte. Man ville på det nuværende tidspunkt ikke «foreta noen ekstraordinære skritt, men ønsker å gjøre Representantskapets ordfører oppmerksom på saken,»⁸⁸ slik de tre styrmedlemmene formulerte seg før de sammen undertegnet referatet. Det var satt i pennen av disponent Olaf Thommessen, eller O. Thommessen som han, til sin farfar gammelredaktørens irritasjon, denne gang valgte å paraferere med.

Høsten og vinteren ble imidlertid ikke slik aksjonærene, inkludert redaktøren, hadde håpet. Opplaget steg ikke i den grad styret hadde forventet, til tross for at det hadde tillatt betydelige overskridelser av redaksjonens driftsbudsjett

for at chefredaktøren skulde ha fritt slag og få anledning til å bevise at avisen herved skulde kunne øke sin utbredelse,

slik styrets flertall Lehmkuhl og Stang skrev representantskapet den påfølgende vår, 5. mai 1938.⁸⁹ Resultatene var i det hele tatt dårlige. Utgiftene var

øket meget betydelig. Utgiftene for første kvartal 1938 sammenlignet med første kvartal 1937 er steget med kr. 70.000,- og det av styret for 1938 fastsatte budgett som av styret efter anmodning var satt så rummelig som på noen måte forsvarlig, er allerede overskredet med kr. 20.000.00.⁹⁰

Tiden var nu kommet til å ta det endelige oppgjør med administrerende direktør og sjefredaktør Rolf Thommessen. Aksjonærenes tillitsvalgte hadde, etter at resultatene enda en gang ikke var slik som forespeilet, og etter vedtaket i representantskapet 23. april året før, ikke annet valg enn å gå til aksjon. Etter å ha referert til avtalen etter meklingen året før, skrev styreflertallet videre til representantskapet:

I overensstemmelse hermed ser styret sig nu nødt til å forlange at representantskapet konstaterer at der ikke har vært «påtagelig fremgang» og at chefredaktøren i overensstemmelse hermed trekker sig tilbake som chefredaktør og som styremedlem.

Det er styrets ønske om at dette bør søkes ordnet så imøtekommende som mulig overfor familien Thommessen. Styret ser gjerne at Disponent Thommessen fortsetter, og vil gjøre sitt yderste for at pensjon til andre medlemmer av familien (ca kr. 19000.- per år) kan opprettholdes.

Yderligere vil styret foreslå at redaktør Rolf Thommessen bevilges et fast årlig beløp efter sin fratreden.

Styret vil benytte anledningen til å precisere at efter utgiftsøkningen i årets fire første måneder er der lite håp om å få avisens regnskap til å balansere i 1938. En må være fornøiet hvis driftregnskapet viser noe overskudd, men medregnet rimelige avskrivninger må der regnes med et underskudd på kr. 30.000,- til kr. 40.000,-. Styret mener imidlertid at avisen i en forholdsvis nær fremtid kan gjøres til en god forretning.

Undertegnede anmoder herved representantskapets ordfører om snarest å innkalde representantskapet til:

Avgjørelse av om der har vært påtagelig fremgang i Tidens Tegn's abonnement og løssalg sett under ett som stipulert i kontrakt av 23.april 1937.

Eventuelt, opsigelse av chefredaktøren.

Oslo, den 5. Mai 1938.

J.Lehmkuhl (sign) Thomas Stang (Sign)⁹¹

Dagen etter bekreftet styreflertallet at brevet også var sent til alle medlemmer av representantskapet. Fordi Meidell ville være borte til 17. mai, foreslo de at møtet fant sted onsdag den 18.mai.⁹²

Throne Holst var imidlertid blitt orientert av Thommessen om at noe var på gang. Redaktøren var i ferd med å ruste opp, ved å forsøke å kjøpe ut de nye aksjonærene. I et håndskrevet brev datert 3. mai til Throne Holst forteller Thommessen at han «reiser i dag på en kort tur til utlandet og må derfor innskrenke mig til å skrive».⁹³

Han fortsatte slik:

Efter anmodning av fylkesmann Utheim og advokat Villars Dahl har jeg rettet en forespørsel til de aksjonærer, som i sin tid blev tegnet gjennom Meidell og Lehmkuhl, om de var villige til å selge. Fra venstrehold har jeg mottatt melding om, at der kan skaffes ca kr. 100.000,- til kjøp av aksjer. Overfor Lehmkuhl og Meidell har jeg konfidentielt meddelt, at det dreiet sig om en henvendelse fra venstre.

Til trots for det hyggelige og vellykkede møte hos den elskverdige Eckbo blir jeg mer og mer bekymret over, hva jeg kunde kalle Tidens Tegns åndelige fremtid. Efter min mening bør bladet helst innta en uavhengig politisk holdning, men med en dragning til venstre, – slik jeg tror størsteparten av våre lesere vil ha den og slik har jeg best betingelser for å redigere den.

Men jeg føler meg dessverre nokså sikker på, at denne linje i lengden blir vanskelig å holde med det nuværende styre og representantskap. Og da forekommer det meg, at det gir en langt sikrere garanti for, hvad Tidens Tegn må være, at det knyttes noe lengere til venstre enn til et representantskap (og styre) som for det første ligger for langt til høire, for det annet best lar sin holdning bestemme av sine egne forretningsmessige interesser. De venstremenn, jeg har talt med, er fullt klar over, at Tidens Tegn må opprettholde sin karakter som et fritt forum og stå åpen for en saklig diskusjon om tidens spørsmål; den kan overhodet ikke bli noe partipolitisk organ i gammeldags fasong. Men foreløpig måtte vi støtte venstre ved store politiske avgjørelser og under valg.

For mig personlig vilde dette ikke føles som noen overvindelse. Efter at frisinne er avgått ved døden er venstre det parti, jeg personlig står nærmest; jeg kan overhodet ikke optage nogensomhelst politisk uoverenstemmelse mellem Tiden Tegn og forhenv. Statsminister Mowinckel.

Når jeg skal være ærlig, så fylder den nuværende tingenes tilstand mig med dyp uro – og vesentlig av den grund, at avisen, som det nu er, kan risikere å miste sit ansikt og slagkraft er den eneste ting, et blad ikke kan unnvære. Det er vanskelig å skrive fra leveren, når stillingen er den, at man gruer for å gå til et styre- eller representantskapsmøte.

Selvfølgelig måtte vi da benytte leiligheten til å få et representantskap, som svarte til det, vi hadde ment.

Jeg har oppfattet det, som De i hovedsaken ser spørsmålet på samme måte. Når jeg kommer tilbake vil jeg gjerne få lov til å drøfte saken muntlig med Dem – ut fra det vennskap, som iallfall for mig er blitt uhyre verdifullt over disse års samarbeid.

Deres hengivne, Rolf Thommessen⁹⁴

Throne Holst hadde lest Thommessens brev da han svarte Lehmkuhl på hans brev av 6. mai. Fordi flere av representantskapets medlemmer var bortreist, og også Thommessen, foreslo han at møtet ble utsatt til begynnelsen av juni. Selv var han på Freias søsterfabrikk Marabou i Stockholm frem til 18. mai.⁹⁵

Lehmkuhl svarte omgående. Dagen etter⁹⁶ ba han Throne Holst om å innkalle til møtet snarest mulig etter 18.mai. Redaktør Thommessen skulde være tilbake 13.mai, og vi må vel til en hver tid være forberedt på at enkelte representantskapsmedlemmer er bortreist. Det er av meget stor betydning å få dette viktige spørsmål avgjort snarest mulig.

Den 11. mai bekreftet Throne Holst at han ville innkalle til møte en dag etter 19. mai som måtte passe Lehmkuhl.⁹⁷

Møtet fant åpenbart sted dagen etter, den 20. mai. Dessverre finnes det ikke noe referat fra møtet. Det finnes imidlertid kopi av den protokollasjon til styrereferatet som Throne Holst la ved. Dette bekrefter hans holdninger, den gang da han valgte å delta i avisens økonomiske rekonstruksjon et par år tidligere. Det forteller også om hans holdninger til hva Tidens Tegn skulle representere. Protokollasjonen lød slik:

Direktør Throne Holst uttalte sin beklagelse over at styrets flertall ikke hadde gått med på å utsette representantskapsmøtet. Han fant det hensynsløst overfor redaktør Thommessen ikke å etterkomme hans anmodning om å få møtet utsatt så lenge at han kunde få anledning til å utarbeide og fremlegge et forslag til en ordning. Det fremlagte kvartalsregnskap syntes han ikke kunde danne tilstrekkelig grunnlag til å dømme om bladets fremtidsmuligheter nu eller til å forlange Thommessen fjernet fra ledelsen i Tidens Tegn. Overenskomsten av 23/4-1937 referer sig til bladets stilling ved årsskiftet 1937/38 og kan ikke nu lenger være bindende for representantskapet. Han kunde ikke erklære sig enig i alt hvad bladet skrev, men var like fullt av den mening at tiltross for de vanskelige forhold Thommessen har arbeidet under i år, var bladet særdeles vel redigert og fortjente for så vidt representantskapets udelte anerkjennelse.

Direktør Throne Holst fremholdt meget sterkt at hans interesser i Tidens Tegn i vesentlig grad var knyttet til redaktør Thommessen som i sin person representerte bladets ansette

journalistiske tradisjoner og den posisjon bladet i dag har som kulturorgan. Han måtte derfor stemme for at Thommessen fortsetter som chefredaktør og medlem av styret. Når han hadde deltatt i rekonstruksjonen av bladet, var det for å bidra å sette Tidens Tegn istand til å være et uavhengig organ for en fri og fruktbar debatt om en positiv borgerlig politikk og for samtidig av representantskapet og styret i forening å få dannet en stab som kunde behandle alle viktige spørsmål angående bladets program og ledelse. Det var aldri fra hans side forekommet noget om at bladet i første rekke skulde være en lønnsom forretning.

Direktør Throne Holst måtte fastholde sin forutsetning for at bladet skulde være et uavhengig organ og vilde derfor likeså litt være med på at Tidens Tegn skal være et venstreblad som at det skal være et høireblad.⁹⁸

Throne Holst engasjerte seg sterkt i denne skjebnekampen om Tidens Tegn, og ville ikke gi seg uten sverdslag for det han mente var riktig. Han valgte å henvende seg til styreflertallets andre representant, Thomas Stang,⁹⁹ med denne begrunnelse:

Den debatt som utspant sig på representantskapsmøtet i Tidens Tegn har bragt mig til å anstille en del betraktninger som synes mig riktig å anstille Dem.¹⁰⁰

Han hadde inntrykk av at

det neppe kan ha stått Dem helt klart hvilken uheldig form aksjonen mot redaktør Thommessen hadde og hvad den i virkeligheten innebærer¹⁰¹

Det var åpenbart at Throne Holst følte at han kanskje kunne skape usikkerhet hos styreflertallets andre medlem, og på denne måten underminere styrets formann J. Lehmkuhls mulighet til å kjøre et løp som kanskje ikke hadde støtte fra eierinteressenes flertall. Han følte at Lehmkuhl forsøkte å overkjøre hele representantskapet, og begrunnet dette blant annet med at det å fastsette møtetiden til 14.30 gjorde et ugunstig inntrykk:

Det gav en viss fornemmelse av at denne for Thommessen og bladet så viktige sak skulle behandles raskt efter at avgjørelsen i virkeligheten mentes å være tilrettelagt ved underhåndskonferanser, og at det var styret ikke maktpåliggende å gi selskapets øvrige organer den fornødne tid og anledning til en inngående behandling av saken.¹⁰²

Han stilte spørsmålsteget ved den betydning kontrakten av 23. april 1937 hadde for den aksjon styreflertallet nu hadde satt i gang for å bli kvitt Thommessen. Han kunne vanskelig tenke seg

at det vilde være mulig for Thommessen – eller overhodet for nogen – å frigjøre sine krefter til en hel innsats for bladet når han hadde hengende over sig et slikt damoklessverd som at hans stilling fra måned til måned skulde være avhengig av oplagets størrelse.¹⁰³

Og fortsatte slik:

Tidens Tegn er en tradisjonspreget bedrift, bygget op gennem generasjoner. Hva Tidens Tegn har betydd og betyr i dag politisk og kulturelt og hvad bladet representerer av økonomiske muligheter som bedrift, skyldes to generasjoner av familien Thommessen, stifteren og hans sønn, redaktør Rolf Thommessen. Til en bedrift som Tidens Tegn knytter der sig derfor interesser som det ikke er mulig å vurdere bare ut fra et rent økonomisk synspunkt. Jeg vil sammenligne Tidens Tegn med en odelsgård som er bygget og drevet op gennem generasjoners arbeide. De færreste mennesker vil føle sig vel ved å gjøre sig til eier av en odelsbondes gård under en for ham ugunstig økonomisk situasjon.

Det er mulig at denne måte å se saken på kommer så sterkt frem hos mig fordi jeg selv som bedriftsleder i yngre dager har vært i en lignende situasjon som Thommessen nu er; men jeg hadde den lykke å få støtte i mitt arbeide av folk som forstod den deprimerende virkning økonomiske vanskeligheter utsetter en mann for.

Jeg kan ikke tro at De, hvis De nærmere har overveiet denne siden av saken som jeg her fremhever, vilde latt Dem bevege til å gå med på å kaste Thommessen ut av Tidens Tegn og selv bli sittende i styret. Jeg er overbevist om at De selv ut fra alle Deres forutsetninger er opmerksom på at der i en slik situasjon er hensyn å ta som man venter vil veie tyngre enn utsikten til å bli delaktig i en god forretning.

Som jeg fremholdt på møtet deler jeg for øvrig langt fra Lehmkuhls opfatning med hensyn til utsiktene til å gjøre Tidens Tegn til «en god forretning» under en nytt regime. Redaktør Thommessen har tross det hårde psykiske og økonomiske press han har arbeidet under levert et velredigert blad og er den beste redaktør Tidens Tegn kan få i dag. En annen sak er at et styre ved positivt arbeid kan bidra til å bedre det økonomiske resultat. Herr Lehmkuhls anførsler har imidlertid ikke overbevist meg om at han har bragt positive forslag av nogen verdi.

Jeg har personlig gått ganske sterkt inn for at Tidens Tegn skulde kunne fortsette som et fritt og uavhengig blad som uten partihensyn kunde gå inn for den oppgave å verne om folkets nedarvede kulturelle verdier og gjøre en positiv innsats mot de destruktive krefter som nu truer vårt samfund.

Selv er jeg nu rykket op i de eldre generasjoners rekke. Men hvis jeg var i Deres år, vilde jeg se det som en stor oppgave og et interessant arbeide å medvirke til å gjøre det mulig for Tidens Tegn å oppfylle en slik misjon, selv om lønnsomheten i hvert fall i de nærmest kommende år må komme i bakgrunnen. Nettop ved løsningen av en slik i egentligste og beste forstand konservativ oppgave tillegges jeg det stor betydning at de gamle patriciernavn har en representant i styret.¹⁰⁴

Rolf Thommessen fikk også støtte hos andre. Den 19. mai sendte de redaksjonelle medarbeiderne en inntrengende appell til Throne Holst om å forhindre at Thommessen ble fjernet. De fremhevet sjefredaktørens

intense og usedvanlig skjønnsomme arbeide, som redaktør Thommessen har ofret på sin redaktørgjerning, natt som dag. Det er vår overbevisning, at det vilde være et overordentlig tap for norsk journalistikk, om han måtte forlate denne gjerning.

De la til at

det vilde gjøre et dypt inntrykk utover landet, om redaktør Rolf Thommessen må forlate det blad, han har arbeidet frem til den posisjon, det inntar i folks bevissthet.

Samtlige tyve medarbeidere i redaksjonen skrev under. Øverst på navnelisten sto Helen Stibolt. Dette antyder at det kunne ha vært henne som tok initiativet til dette skriv. Deretter fulgte signaturene, en etter en. Noen navnetrekk er uleselige, andre er lett gjenkjennelige. Odd Hølaas, Henrik Lysøe, J. Sckancke Jonassen, Asbjørn Barlaup, Trygve Width, Solvejg Eriksen, Miriam Juell, og Th. Tellander. Ranik Halle var ikke å finne på listen. På dette tidspunkt fantes han heller ikke på listen over de redaksjonelle medarbeideres telefoner. Forklaringen på dette kan være at Rolf Thommessens forslag om å bli kvitt Halle, hadde båret frukter.

Støtte kom også blant de som hadde hjulpet til med penger da den forrige krisen i 1936 raste på det verste. Advokat og major Eivind Eckbo¹⁰⁵ var en av disse. Thommessen kjente Eckbo blant annet fra deres felles interesse for en åndsretning som etter hvert fikk betydning for dem begge, nemlig den religiøse Oxford-bevegelsen. Riktignok størst betydning for Eckbo, som var engasjert i arbeidet for menneskers spirituelle og legemlige helse lenge før han traff bevegelsens åndelige leder Frank Buchman i 1934.¹⁰⁶ Men også Thommessen, som egentlig var kjent som en svært uavhengig person i forhold til religioner, ble opptatt av de tanker Moralsk Opprustning (MRA) under lederen Buchman gjorde kjent i Norge i begynnelsen av 1930-årene.

Redaktøren henvendte seg til Eckbo i disse turbulente dagene i begynnelsen av mai 1938, for å få støtte mot det som nu hadde utviklet seg til en voldsom kamp om Tidens Tegn og ikke minst om Thommessens stilling som fortsatt redaktør av avisen.

Eivind Eckbo befant seg på dette tidspunkt på en av de helseheimene som han hadde slik tro på. Stedet var Baden-Baden utenfor Karlsruhe i Tyskland, på «Golf-Club Baden Baden». Den 18. mai besvarte han Thommessens «udførlige brev».¹⁰⁷ Han forsto godt at redaktøren hadde arbeidet under uholdbare arbeidsforhold de siste årene, men

paa den anden side maa man jo ta i betragtning at T.T. heller ikke gaar ganske som man hadde haabet og ventet og at økonomien stadig er vaklende.¹⁰⁸

Deretter tok han opp det som han, ikke minst i kraft av sin store interesse for helsespørsmål og med synspunkter på alternative helbredelsesmetoder, fant som en naturlig forklaringsmodell på Thommessens personlige problemer. Han forsto at økonomien, og samarbeidsproblemene med Tidens Tegns styreflertall, var en betydelig belastning for redaktøren. Men han følte at skoene trykket kanskje like mye på et annet punkt, hvor

De såvidt min erfaring ikke villet ta i betraktning, skjønt det burde være tydelig hvad det gjælder. En saa voldsom baade fysisk og psykisk paakjending som De i de sidste aar har havt vilde ødelægge de fleste. Yddeligere kapital eller bedre indtægter kommer ikke, efter hvad vi har seet og forsøkt, uten en forandring til det bedre i ledelsen og dette sidste er efter forholdenes udvikling enten en forbedring i den nuværende ledelse – (at De blir Dem selv igjen) eller en forandret ledelse (jeg vet ikke hvorledes).

Det var nå alminnelig erkjent at Rolf Thommessen var helt utslitt. Etter en kamp i årevis, helt siden før han ble valgt som stortingsmann for Frisinnede Venstre i 1927,¹⁰⁹ hadde han måttet kjempe på det personlige, politiske og det økonomiske plan for å vinne gehør for det han arbeidet for. Men som andre hadde problemer med å forstå. Odd Hølaas beskriver situasjonen slik:

Det ble en forferdelig tid. All verden gikk ham imot i disse årene, og hans politikk måtte virke utfordrende og gåtefull. For velgerene var det som de hadde valgt Belzebub, og abonnentene ble feid vekk, ikke enkeltvis, men hele stender.¹¹⁰

Eivind Eckbo forsto behovet for ytterligere kapitaltilgang.

gjennom et større økonomisk interessert representantskap fra forskjellige næringsinteresser i landet.¹¹¹

Men etter Eckbos mening var dette bare ett av to viktige punkter som måtte løses. Det andre var at Rolf Thommessen kom til hektene igjen etter alle disse årene med fysisk og psykisk rovdrift på seg selv. Eckbo skrev at han forgivevis hadde virket for «en bedre redaksjon» ved at Thommessen «rekreerte og rationaliserte Dem», slik han formulerte seg i dette brevet. Han syntes det var «overmaade sørgelig» at redaktøren ikke hadde hørt på disse råd, og fortsatte slik:

Baade De og T.T har efter min mening store opgaver at løse og betingelser for at kunne løse dem – og saa forskusles det hele under ens øine – tiltrods for de forholdsvis smaa ofre der skal til sammenlignet med hvad det gjælder.

De er selv opmærksom paa hvilken rolle De spiller og hvad det betyr for Dem, for bladet og for hele Deres familie og alle andre interesserte – og allikevel syntes De ikke De kan eller vil gjøre Deres til at bli istand til at løfte læsset igjen: komme legemlig og aandelig i orden.¹¹²

Eckbos generøse holdning til Thommessen ble demonstrert ved at han tilbød redaktøren to-tre måneders rekreasjon på det samme kursted hvor han selv befant seg da brevet ble skrevet. Han fremhevet spesielt sjefslegen dr Florelius som en

fremragende moderne læge, som har studert sit fag ute og hjemme, har betydelig erfaring og de mest udmerkete resultater for sine patienter.¹¹³

Advokaten mente at det ikke burde være noe uovervinnelig problem om Thommessen var borte fra redaksjonen noen måneder. Han mente at Jonas Schanche Jonassen, Thommessens redaksjonelle nestkommanderende i Tidens Tegn, kunne lede avisen i denne tiden. For Eckbo var det viktigste nu at Thommessen igjen kom i form.

De må være forvisset om at jeg ikke vilde tilraade dette nu igjen, hvis Deres ve og vel ikke interesserte mig i høi grad og jeg selv har forsøkt ophold hos dr. Florelius, har fulgt hans arbeid gjennom flere aar, og seet de næsten utrolige resultater som er opnaaet og stadig opnaaes.¹¹⁴

Til slutt la han kort til at etter hans mening kunne arbeidet for et utvidet representantskap tas opp på samme tid som Thommessen tok den nødvendige rekreasjonsopphold hos denne sterkt anbefalte doktoren. «Nogen anden eller bedre løsning kan jeg ikke se» var hans siste ord i dette brev.

Samme dag Eckbo skrev brevet til Thommessen sendte han, vedlagt kopi av brevet til redaktøren, også et brev til Throne Holst. Han var svært opptatt av Thommessens angivelig dårlige helse og hva slags konsekvenser dette fikk for Tidens Tegn. Eckbo ba Throne Holst om hans medvirkning til at Thommessen tok imot tilbudet om rekreasjon. Han kunne også fortelle at han hadde fått en henvendelse fra styrets Joakim Lehmkuhl, som hadde bedt om fullmakt fra Eckbo om at han, Lehmkuhl, skulle representere Eckbo på den planlagte representantskapsmøte. Til dette hadde han svart at

så meget kan fremkomme og oplyses under et møte at jeg ikke kan gi nogen forhaandstilslutning eller fullmakt.¹¹⁵

I Akersgaten 34 ble slaget kjempet videre. Throne Holst befant seg fortsatt mellom de stridende parter. Han kunne i brev til Eckbo den 27. mai fortelle om «forhandlinger mellem Thommessen og mig på den ene side og Stang og mig på den annen side».¹¹⁶ Han hadde også berammet et møte

mellem direksjonens medlemmer, Meidell, Thommessen, Lehmkuhl og mig til en av de første dager i kommende uke, hvor der vil bli fremlagt et positivt forslag til en fremtidig ordning.¹¹⁷

Throne Holst lovet å holde Eckbo underrettet om møtets resultat, og håpet at advokaten

ville være kommet tilbake når det eventuelle forslag skal behandles på den ekstraordinære generalforsamling som er berammet til den 15de juni.¹¹⁸

Nu fant det sted møter på løpende bånd. Lehmkuhl og hans samarbeidspartnere arbeidet energisk for å få en avklaring, det vil si for å bli kvitt Thommessen. De følte at de i flere år hadde vært tålmodige langt utover rimelighetens grense og bortenfor alle inngåtte avtaler. For at Tidens Tegn skulle kunne reddes var det bare en eneste utvei: At Rolf Thommessen ble fratatt eneansvaret for driften, eller aller helst slutte helt. Hos styreflertallet var det ikke lenger noen tillit til ham som redaktør.

Johan Throne Holst fortsatte ufortrødent sitt meglingsarbeid. Rolf Thommessen var villig til å vurdere sin stilling i avisen. For å gå med på dette måtte han bite i et virkelig surt eple: Han måtte godta at det ble oppnevnt en ny ansvarlig medredaktør, på linje med ham selv. Den nye skulle også få plass i styret. Mannen som var tiltenkt denne oppgaven var Olav Røgeberg. Dette var en erfaren presseman som noen år tidligere, som redaktør av Dagbladet, hadde hjulpet denne avisen over en alvorlig krise.¹¹⁹

Throne Holst informerte Thomas Stang om Røgeberg¹²⁰ og foreslo et møte, ikke i Tidens Tegn, men hos ham selv på Freia. Dette var helt greit for Stang, som svarte Throne Holst 1. juni med bekreftelse på at møtet skulle finne sted i sjokoladefabrikkens lokaler dagen etter klokken halv ett. Stang foreslo at Throne Holst, som representantskapet ordfører, snakket med Røgeberg før møtet, for å få «et inntrykk av hvilken ordning han kan være villig til å gå med på».¹²¹

Throne Holst involverte også Arne Meidell. Denne erfarne advokat og storindustrileder delte på mange måter de synspunkter Throne Holst hadde på den betydning Tidens Tegn hadde, både som borgerlig avis og som talerør for de interesser som sto bak den siste kapitalutvidelsen. Allerede den 24. mai, fire dager etter det dramatiske representantskapsmøte den 20., skrev Throne Holst til Meidell.¹²² Her gikk han sterkt ut mot Lehmkuhl. Throne Holst mente at Lehmkuhl umulig kunne ha forstått at den aksjon han har satt i gang «ikke alene vilde ha kompromittert den borgerlige presse, men fått konsekvenser for borgerlig politikk».¹²³

Han takket Meidell for at han hadde benyttet sin innflytelse for å hindre at Lehmkuhls aksjon på representantskapsmøtet hadde ført frem. Han mente at det var av stor betydning at Thommessen etter utfallet av møtet nu fikk anledning til å fremlegge sitt forslag til en videre ordning. Han fortsatte slik:

Jeg er meget vel på det rene med ikke bare Thommessens sterke, men også hans svake sider. Men jeg føler mig overbevist om at vi i dag – bortsett fra de hensyn vi skylder Thommessen – ikke vil få nogen bedre redaktør til Tidens Tegn enn Thommessen, som tross det psykiske og økonomiske press han har arbeidet under har levert en velredigert avis.¹²⁴

Throne Holst erkjente at bladet økonomisk var blitt en skuffelse. Men for ham var det ingen hovedsak å gjøre Tidens Tegn til noe overskuddsføretagende. Meidell ble også orientert om at Throne Holst hadde sent Thomas Stang et brev

hvor i jeg nærmere har presisert at Tidens Tegns forsatte eksistens etter min mening på det nærmeste er knyttet til redaktør Thommessen. Lehmkuhl vil jeg ikke omtale; hans resonnement er mig så helt fremmed. Jeg kunde imidlertid tenke mig at Stang med sine slektstradisjoner er mottagelig for en appell og kan bringes inn i et positivt arbeide for å bygge bro mellom de splittede borgerlige partier.¹²⁵

Throne Holst hadde nu gjort det helt klart at han fullt og helt var på Thommessens side, mot Lehmkuhl og hans samarbeidspartnere innenfor representantskapet. Han redegjorde også for de allianser han trodde han skulle klare å etablere, med formål både å beholde Thommessen som redaktør og på samme tid erkjenne at det var behov for nye krefter, både økonomiske så vel som redaksjonelle.

Den 28. mai svarte Meidell¹²⁶ på brevet fra Throne Holst. Han bekreftet at han ville fortsette i representantskapet, og at han ville gjøre hva han kunne for å få til en minnelig ordning. Han ville i den anledning ha en konferanse med Stang.

Rolf Thommessen på sin side lå heller ikke på latsiden. Han hadde, som Throne Holst skrev til Meidell noen dager tidligere, snakket med representantskapets ordfører om det forslaget han var blitt oppfordret til å legge frem etter representantskapsmøtet den 20. mai. Dette kom han tilbake til den 1. juni. Men

Det er ikke akkurat slik, vi talte om, men jeg tror fremtiden blir vanskelig, hvis man ikke gjør et redelig forsøk på å få rene linjer.

Det kunne ikke vært helt lett å være Throne Holst i denne meglingsrollen. En av årsakene til at Lehmkuhl og hans meningsfeller etter hvert var blitt sterkt kritiske til Thommessen, var nettopp at han virket vinglete. De oppfattet at han la lovende planer for fremtiden, skrev optimistiske budsjetter, og gjorde avtaler som han ikke hele tiden klarte å holde. Denne gangen hadde Thommessen snakket med Throne Holst om ett forslag, men da han kom tilbake med det sjokoladedirektøren trodde de hadde snakket om, kom han med noe helt annet. Han avsluttet brevet med å uttrykke håpet om at Throne Holst

ikke synes, at jeg blir for vidløftig! Jeg befinner mig desverre under et sjelelig press, som ikke er morsomt.

Deres opriktig hengivende Rolf Thommessen.¹²⁷

Det er ikke kjent hva Throne Holst syntes om Thommessens nye forslag, som redaktøren vedla sitt brev. Men det kunne nok tenkes at representantskapets ordfører syntes det kanskje var en smule vidløftig av en redaktør, som hadde hatt store problemer med å få reist den nødvendige kapital til avisen i 1936, nu, etter enda dårligere resultater og med et enda mer kritisk representantskap, la frem et forslag som gikk ut

på å løse ut til pari kurs de preferanseaksjonærer som var misfornøyet med den nuværende ordning.¹²⁸

Så kom han med et utspill som han senere skulle angre på. Han slo fast at han,

om det måtte ønskes, var villig til å selge sine egne aksjer til pari under forutsetning av, at A/S Tidens Tegn fremdeles utbetaler pensjonene til redaktør O.Thommessen og enkefru Astrid Thommessen. I dette tilfelle fratrær han som sjefredaktør og administrerende direktør.¹²⁹

I forslaget tok han med at hvis ingen av disse forslag førte frem, kunne han fortsette i sin nåværende stilling, men tre ut som medlem av styret. Istedenfor kunne man gjøre et forsøk på å få Olav Røgeberg inn som nytt styremedlem. Han så det lite hensiktsmessig å avholde den ekstraordinære generalforsamlingen berammet til den 15. juni, før det var «bragt klarhet i ovenstående forslag».¹³⁰

Throne Holst var nå en klar alliert, selv om han på grunn av sin posisjon som representantskapets formann forsøkte å opprettholde en form for upartiskhet. Han var valgt ikke minst av

Lehmkuhl/Stang-fløyen. Thommessen erkjente på sin side den vanskelige situasjon han hadde ført seg selv inn i. På en generalforsamling kunne det lett bli en kamp hvor antall aksjer i en avstemningssituasjon ville avgjøre hans skjebne som sjefredaktør og administrerende direktør. I et slikt forum er det bare «makta som rå». Det vil si hvordan flertallet av aksjonærene stemmer. Han måtte gå gjennom aksjeprotokollen, og forsøke å gjette seg til hvor han hadde den enkelte aksjonær. Det store spørsmål for ham var hvem han kunne regne med som sine støttespillere ved en mulig avstemning. Bare de nye preferanseaksjene hadde stemmerett. Et analyseskjema ble satt opp,¹³¹ hvor de «sikre», «tvilsomme» og «sikre for Lehmkuhl og Stang», ble satt opp.

Preferanseaksjonærer A og B.

(opført under ett, da de stemmer samlet)

Sikre

Dir. Throne Holst	40
Skipsreder Klaveness	40
Grosserer Halvor Clausen (Rolf Thommessens fetter)	40
Red. Thommessens barn (Ingar Doblougs tidligere aksjer)	100
Rolf Thommessen	271
Disponent N.M. Nielsen	6
Generalkonsul Rudolf Olsen	6
Disponent Olaf Thommessen	25
Redaktør Schanche Jonassen	16
Til sammen	544

Tvilsomme

Grosserer Birger Lie	40
Lars Christensen	40
Fylkesmann Hunseid	40
Anders Jahre	40
Advokat Eckbo	134
A.S. Sjøfartsbygningen (Eckbo)	24
Generalkonsul Askvig	10
Generalkonsul P. Krag	8
Til sammen	336

Sikre for Lehmkuhl og Stang.

Generaldirektør Meidell	40
A.S Sylvestus (Borregaard)	40
Ingeniør Lehmkuhl	40
Skipsreder Thomas Olsen	40
Direktør Beer	40
Ingeniør Solberg	40
Direktør Bugge	40
? Direktør F. Schjelderup	40
Thomas Stang	40
A.S.Fidelitas (Astrup)	40
Haldens handelskompani (tegnet ved Stang, men ikke innbet)	40
Til sammen	420

De ordinære aksjer er ikke opført, da redaktør Thommessen her har aksjemajoriteten. 20 preferanseaksjer A er ennå ikke besatt)

Den største aksjonæren i «Thommessen-fløyen» var Rolf Thommessen selv. Av de «sikre» 544 aksjer hadde han alene 271. Nest størst i denne gruppen var hans svoger Ingar Doblougs 100 aksjer. Disse hadde han forært Rolf og sin søster Annes barn fordi han var «drit lei» av alt styret rundt svoger Rolf og hans Tidens Tegn.¹³² Rolfs fetter på morssiden, Halvor Clausen, hadde, sammen med Throne Holst og Anton Fredrik Klaveness, broren til datteren Helgas daværende forlovede Dag Klaveness, 40

aksjer hver. Disponent Olaf Thommessen var eier av 25 aksjer, redaktør Schanche Jonassen 16, mens skipsreder Rudolf Olsen i Fred.Olsen-system hadde seks aksjer, det samme som disponent N.M. Nielsen. Totalt 544 aksjer. Verdt er det å merke seg at Jonas Schanche Jonassen åpenbart må ha tatt stilling for Thommessen mot de som senere kanskje skulle bli hans arbeidsgivere.

Markert mot seg hadde Thommessen de «sikre for Lehmkuhl og Stang». Dette var de fleste av de som hadde tegnet seg som aksjonærer i forbindelse med refinansieringen to år tidligere. Alle hadde 40 aksjer hver. Den mest engasjerte og innflytelsesrike var utvilsomt Arne Meidell på Borregaard. Han disponerte sine egne 40 aksjer, sammen med fabrikkens (A.S. Sylvestus) samme antall. Lehmkuhl og Stang var naturligvis med på denne listen. Det var også Thomas Olsen i Fred. Olsen-rederiet, broren til Rudolf på Thommessens «sikre»-liste. Sven Adolf Solberg i elektrofamilien fra Norsk Elektrisk, sammenslått med det sveitsiske Brown Boveri (NEBB), Ferdinand Schjeldrup i jernverksfamilien Christiania Spigerverk, og Nils Astrup i rederifamilien Astrup & Fearnley. Alle disse var med på denne listen som Thommessen-fløyen hadde satt opp som sikre for Lehmkuhls linje, det vil si mot at Rolf Thommessen skulle få enda en sjanse til å fortsette som Tidens Tegn leder. Dette var alle forretningsmenn som visste forskjell på debitt og kredit, vinning eller tap nederst på arket. Siste aksjonær på denne listen var «Haldens handelskompani», tegnet ved Stang, «men ikke innbetalt».¹³³ Totalt hadde denne listen 420 stemmeberettigede aksjer.

Det var således åpenbart at det ville bli de «tvilsomme» som ville avgjøre vektskålens tyngde «for eller imot Rolf Thommessen». Av disse var advokaten Eivind Eckbo klart den viktigste. Selv eide han 134 aksjer og disponerte i tillegg sitt firma A.S. Sjøfartsbygningens 34 aksjer. Totalt ble dette 168 av denne «tvilsomme»-gruppens 336 aksjer. Han alene kunne derfor avgjøre en generalforsamlingsavstemning: hvis Thommessens fløy med 544 sikre aksjer fikk Eckbos 168 stemmer, ville denne side ha 712 av totalt 1300 aksjer og således klare å slå Lehmkuhl-fløyen tilbake. De andre 6 aksjonærene i denne gruppen, med til sammen 178 aksjer, ville – hvis Eckbo stemte «riktig» – således ikke få noen avgjørende betydning for stemmegivningen. Hvis derimot Eckbo ga sin stemme til Lehmkuhl, ble gruppen på seks aksjonærer særdeles viktige. Dette var skipsreder Lars Christensen, fylkesmann og Bondepartileder Jens Hunseid, hvalreder Anders Jahre, generalkonsul Askvig i oljeselskapet British Petroleum (BP), generalkonsul P. Krag og grosserer Birger Lie.

Utviklingen førte imidlertid til at det ikke ble noen ekstraordinær generalforsamling den 15. juni. Ting skjedde bak i kulissene, utenfor megleren Throne Holsts ører og øyne. Bortsett fra et brev fra hvalrederen Lars Christensen i Sandefjord, som trakk seg fra representantskapet da han i lengere tid hadde vært syk,¹³⁴ var det andre aktører som førte spillet om Tidens Tegn videre.

Det var nå blitt kjent i andre enn i de mest innvidde kretser at noe var på gang i Tidens Tegn. Journalist Fredrik Ramm – vennen som redaktør Thommessen etter press fra blant annet Fedrelandslaget i 1934 hadde bedt om å finne seg et annet organ å skrive i – skrev et lengre brev til Johan Throne Holst fra sitt midlertidige opphold ved Malung Folkehøyskole. Han var, etter samtaler blant annet med Joakim Lehmkuhl, blitt gjort kjent med forhold som kunne gjøre et skifte av redaktør i Tidens Tegn ønskelig. Allikevel følte han, med sin bakgrunn som mangeårige og allsidige erfaring fra yrket som journalist, at Tidens Tegn neppe ville overleve

det sjokk et sjefredaktørskifte på slike premisser vil gi det. Jeg tenker først og fremst på bladets medarbeidere og den store skare som økonomisk er knyttet til det, og som man må ta ansvaret for. Av erfaring fra «Morgenbladet» vet jeg hvad det koster å holde et blad i gang økonomisk.¹³⁵

Fredrik Ramm hadde mer på hjertet. Han mente

det vilde være beklagelig om Thommessen nu forlater bladet, idet han vel for tiden er den beste journalist som på de fleste felter har sett hvad en sosial, politisk, kulturel, religiøs og økonomisk avspenning betyr for vår felles fremtid. Og skulde den humanistiske røst i bladet forstumme og Tidens Tegn bli et fraksjonsorgan som så mange andre, tror jeg at hele vårt åndelige liv vil lide.¹³⁶

Ramm avsluttet brevet med å forklare at han ikke hadde noen personlige interesser av saken, men han trodde at Throne Holst, med sine

landskjente evner til å finne nye veie for menneskelig forståelse, er istand til å løse vanskelighetene slik at nye motsetninger ikke oppstår.¹³⁷

Throne Holst svarte umiddelbart etter å ha mottatt Ramms brev. Han var helt enig med den erfarne journalist at det ville være skjebnesvangert for bladet å fjerne Thommessen som sjefredaktør. Han mente at Thommessen hadde

redigert bladet på en utmerket måte og helt i overensstemmelse med det program som ble opsat da Tidens Tegn ble refinansiert i fjor. Overensstemmende hermed har jeg alltid tatt mitt standpunkt i representantskapet, men den annen opfatning er dessverre avgjort i flertall i representantskapet.

I brevet til Ramm bekrefter Throne Holst sin støtte til Thommessen og det redaktøren representerte av menneskelige verdier og journalistisk knowhow. Men Throne Holst fryktet nu at denne støtten ikke var tilstrekkelig i den pågående tilspissede situasjon.

Der blev for ca 3 uker siden innkalt til representantskapsmøte hvor man mente å få flertall for en opsigelse av Thommessen. Møtet blev imidlertid utsatt, hvorefter jeg reiste bort. Under mitt fravær er der foregått ting som jeg ikke nærmere finner mig berettiget til å meddele og som gjør situasjonen efter min mening ytterligere vanskelig.

Jeg har det inntrykk at Thommessen for tiden – som rimelig klan være – er utslitt og deprimeret. Den støtte som jeg – og kanskje andre med mig – efter det som er passert vil kunne yde ham, frykter jeg for ikke lenger kan føre frem. Jeg kan ikke gå inn på å meddele enkeltheter, da jeg neppe har noen berettigelse hertil. Kun vil jeg si Dem og dypt beklager at det arbeide som Thommessen på en så udmerket måte har utført efter refinansieringen nu er blitt forstyrret av krefter som jeg for mitt vedkommende ikke har lyst til å karakterisere.¹³⁸

12.9 Loddet kastes

Enda en gang hadde Rolf Thommessen ført seg selv inn i en situasjon hvor han mistet herredømme over utviklingen. I kampens hete tilbød han seg å kjøpe ut de andre aksjonærene. I samme slengen la han til at hvis disse ikke ville selge seg ut, så kunne motstanderne få kjøpt hans aksjer. Resultatet av denne åpenbare ubetenksomhet beskrev han selv slik, i sitt håndskrevete brev til «Kjære Throne Holst»

jeg er tatt på ordet, – jeg vet ikke, om det for mitt vedkommende er begynnelsen til enden eller til et nytt liv.

Ved utløpet av håndgivelsen i dag¹³⁹ mottok jeg fra Lehmkuhl og Stang skriftlig beskjed om, at de kjøper mine aksjer og godtar mine øvrige betingelser. Det er meningen, at jeg formelt skal fratre 15. august, men i realiteten 15. juli, da min sommerferie begynner.

Avgjørelsen kom for mig helt uventet og jeg er endnu såpass fortomlet, at jeg ikke vet, hvordan jeg skal ta det.

Det blir vemodig, men kanskje for mitt vedkommende, på grunn av mine fortvilede personlige forhold, det beste. Eller en Nemesis.

Trist blir det også å forlate alle dem, jeg har samarbeidet med her – ikke minst Dem. Jeg håper, at de ennu må kunne få litt glede av Deres aksjer.

Hvis jeg nogensinde efter fattig leilighet kan gjengjelde litt av det, De har vært for mig, kan De stole på, det skal bli gjort.

Deres taknemlige Rolf Thommessen.¹⁴⁰

Det sjokket som Thommessen fikk da han ble tatt på ordet, spredde seg naturlig nok med ildens hastighet i Tidens Tegns lokaler. Hans familie visste ingen ting. Redaktørens 33-årige sønn Olaf, som var disponent i avisen og bedriftens forretningsmessige leder, var åpenbart ikke orientert. Han deltok med sin fetter Ingar Dobloug jr. i de årlige kappseilaser på Hankø utenfor Fredrikstad, og var umulig å få tak i. Det ble derfor ringt til hans kone Mimi, som ferierte hos sine foreldre på Hvasser utenfor

Tønsberg. Mimi forsto ingen ting, og kom forskrekket tilbake fra telefonsamtalen til sin mor og fortalte at «Rolf har solgt avisen! Jeg må få fatt i Olaf.»

Throne Holst var like forskrekket. Etter å ha fått brevet fra Thommessen forsøkte han flere ganger å ringe redaktøren, uten å oppnå kontakt. Han hadde håpet å treffe Thommessen før han selv dro på ferie til sin gård Rytterager i Hole utenfor Hønefoss. Derfra skrev han et lengre håndskrevet brev til Thommessen:

Ja, det var en sørgelig utgang. Jeg hadde på min reise uttenkt en plan for at faa situasjonen i den rette gjenge (som det var min hensikt at forelegge Dem). Men, det kunde jo henne at den ikke ville ha ført frem, og samtidig kan jeg godt forstå at De var gaat træt av det hele.

Jeg skal ikke fortape mig i betragtninger. Kun det: De har sat Deres rike evner ind for ærlig at følge det program som vi alle, som var med i rekonstruksjonen var forpliktet til at følge. Jeg saa det som en gentlemans argument! Nu kan de herrer gjøre hvad de vil for mig, jeg agter ikke at spandere krudt paa dem. Mine aksier er billige zu halten – og mig bekjent skal de vist ikke ha bryderi, med ogsaa at kaste mig som rep.skapets ordfører, det skal jeg besørge selv.

For Deres vedkommende er jeg sikker paa at De vel blir soldt fri, og at De vil finde anvendelse for Deres evner og arbeidskraft. Og intet skulde glæde mig mer end om vore veieri fremtiden skulde krydses. Om De føler taknemlighet likeoverfor mig, ber jeg Dem tro mig naar jeg sier Dem at de samme følelser gjør sig hos mig gjældende likeoverfor Dem.

Som sagt saa haaper jeg faa anledning til at træffe Dem engang før 15. juli.

Med hjertelig hilsen, Deres hengivne Johan Throne Holst¹⁴¹

Nå sto det bare formaliteter igjen før Rolf Thommessen hadde fratrådt sin stilling som administrerende direktør og sjefredaktør i Tidens Tegn. Men det var viktige formaliteter. Alt måtte bli utført korrekt og i en formelt riktig form. Joakim Lehmkuhl spilte også i denne prosess den viktigste rollen. Han var selveste pådriveren i den utvikling som hadde ført til Rolf Thommessens avgang. Han påtok seg også rollen som ansvarlig for utformingen av de avtaler som var i ferd med å bli gjort i utviklingens kjølvann.

En viktig oppgave for styreformannen var å løse gjennom avgangskontrakten med Rolf Thommessen. Begge parter brukte de fjorten dagene fra Thommessen ble tatt på ordet til han skulle fratre, til å få frem denne avtalen. Denne ble klar dagen før Thommessen skulle ha sin siste dag i Tidens Tegn, bekreftet i brev fra Lehmkuhl til Throne Holst 14. juli.¹⁴²

Ut fra den rådende situasjon må avtalen kunne betegnes som svært god¹⁴³ for Thommessen. Når seiren nå var vunnet, følte de to andre avtalekontrahentene Lehmkuhl og Stang at de kunne strekke seg langt mot den avgåtte redaktørs ønsker.

Avtalen – eller overenskomsten, som den ble betegnet – slo fast at den var inngått i all vennskapelighet. Avtalen bekreftet at Thommessen solgte samtlige av sine aksjer i Tidens Tegn. Dette var 40 preferanseaksjer A, 231 preferanseaksjer B, og 569 ordinære aksjer. Den samlede kjøpesum var kr. 210 000.¹⁴⁴ Kjøperne forpliktet seg til å sørge for at Thommessen ble fritatt for ytterligere ansvar for hans virksomhet som redaktør, administrerende direktør og styremedlem. Dette inkluderte Thommessens garantiansvar for selskapets gjeld, som var 300 000 kroner overfor Fellesbanken, og en vekselobligasjon på 60 000 til samme bank. I tillegg kom en vekselobligasjon på 5000 til Oslo Sparebank, samt en liknende obligasjon på 30 000 til Aker Sparebank. Alle disse garantier avspeilet utviklingen av Tidens Tegns stadig økende vanskelige økonomiske situasjon.

Kjøperne bekreftet at de, så langt deres innflytelse rakk, ville bidra til at Tidens Tegns organer vedtok å fortsette de løpende pensjoner til redaktør Olav Thommessen på 12 000 kroner samt til enkefru Astrid Roll Thommessen på 7200 per år. Dette forutsatte at gammelredaktøren ikke motarbeidet Tidens Tegn etter at den nye ordningen, og at han fremdeles, «når han finner anledning til det» ydet bidrag til avisen. Avtalen slo også fast at Rolf Thommessen skulle motta en årlig godtgjørelse på 10 000 per år, dog således at den totale utbetalinger til familien Thommessen ikke skulle overstige 28 000¹⁴⁵ per år. Kjøperne tok i avtalen forbehold om at hvis selskapet skulle komme opp i økonomiske vanskeligheter, skulle de i avtalen nevnte personer vise imøtekommenhet ved en

reduksjon av sine tilgodehavender. Disse skulle da stå i rimelig forhold til bladets eventuelt endrete økonomiske stilling.

Gjennom avtalen om årlig godtgjørelse bekreftet Tidens Tegns nye makthavere sitt ønske om at Rolf Thommessen fortsatt skulle være tilknyttet bladet. Det fremgikk i overenskomsten at den avgåtte redaktør forpliktet seg til å gi Tidens Tegn fortrinnsrett til alle «av ham forfattede artikler, som han ønsket å offentliggjøre i den norske dagspresse». Han skulle motta vanlig honorar for hver artikkel. Derimot sto Thommessen fritt til å redigere eller utgi ukeblad. Disponent Olaf Thommessen fikk anledning til å fortsette i hans stilling som Tidens Tegns forretningsfører, med vanlig gjensidig oppsigelsestid.¹⁴⁶

Alt var nu klart for Rolf Thommessens – og familien Thommessens – avgang fra Tidens Tegn. Det eneste som nu sto igjen for den avgående redaktør, var å erkjenne sin forståelse av den inngåtte avtale. Eller kanskje bedre: å erkjenne sitt endelige nederlag. Han skrev derfor

Oslo, den 15.VII.38

Til

Tidens Tegns representantskap,

Her.

Da jeg har solgt mine aksjer i Tidens Tegn under forutsetning av, at jeg skal fratrede som redaktør og administrerende direktør, tillater jeg mig å søke avskjed fra disse stillinger fra 15. august 1938. Med styrets samtykke er jeg imidlertid fratrått allerede ved begynnelsen av min ferie 16.juli.

Ærbødigst

Rolf Thommessen

Rolf Thommessens siste dag, 15.juli 1938, ved sin redaktørpult.

En æra var over for Tidens Tegn. Jonas Schanche Jonassen overtok som midlertidig sjefredaktør da Rolf Thommessen, sammen med sin sønn Olaf kort tid senere, var ute av døren for godt. En ny tid sto foran bladet. Ledet av unge og flinke forretningsfolk, menn som i andre deler av næringslivet hadde bevist at de kunne dette med «business». De hadde manøvrert seg inn i samme situasjon som Olaf Madsen gjorde det i 1910. Lehmkuhl og Stang delte den samme forståelse som Olaf Madsen hadde hatt nesten 30 år tidligere: De samme lover for forretningsdrift gjelder for avisbedrifter som for andre bedrifter. For Madsen gikk dette ikke bra. Lehmkuhl & Co gamblet allikevel på at de representerte de riktige løsninger.

Av den nye maktelite i Tidens Tegn var det bare Joakim Lehmkuhl som hadde beskjeftiget seg med det som var viktig også for Tidens Tegn, nemlig politikk. Lehmkuhl hadde vært leder for Fedrelandslaget siden starten i 1925 og var det fortsatt. Denne organisasjon hadde, på vegne av nasjonen slik de selv oppfattet det, klare politiske ambisjoner. Ved å arbeide for en samling av borgerlige interesser i et norsk samfunn som de oppfattet ble sterkt truet av den Moskva-inspirerte sosialismen.

Fremtiden ville vise om de nye aksjonærene i Tidens Tegn var like flinke i avisbransjen som de var i sine egne forretninger.

12.10 Oppsummering

Gjennom sønnen Rolf møtte Olav Thommessen seg selv i døren denne sommerdagen 30. juni 1938. Ordene og setningene fra mer enn 40 år tidligere:¹⁴⁷

«Verdens Gang» er ikke Organ for nogetsomhelst uden for sin egen faste Overbevisning om, hvad der tjener det nationale og demokratiske Fremskridts Sag, blant hvis indflydelsesrigeste Talsmænd vort Blad nu har været i snart en Menneskealder

hadde fulgt ham, Rolf, Bjørn, Gunnar og Olaf, som ledetråder gjennom alle de dramatiske årene disse karene hadde noe med avisdrift å gjøre. Det var Olav Thommessen som skrev ordene «for sin egen faste Overbevisning» allerede i 1895. Det skulle bli hans etterkommere, ledet av eldstegutten Rolf, som la seg disse ord så tungt for brystet at de ikke maktet å ta inn over seg at Thommessen-situasjonen i 1895, og i 1910, var noe ganske annet enn de realiteter familien skulle komme til å møte 20, 30 og 40 år senere. Olav Røgeberg skrev, i etterpåklokskapens klare lys i 1952, at linjen fra 1910 og fra 1895

logisk måtte føre til de tragiske begivenheter i 1938, da O. Thommessens livsverk, knyttet til Verdens Gang og Tidens Tegn, styrtet sammen.

-
- 1 Anne Thommessen, Oslo 30. juni 1937, til Fredrik Ramm: «Rolf er saa medtatt av sit eksem at han sannsynligvis blir nødt til å la sig lægge inn paa Ullevoll».
 - 2 Susanna Hals, nest yngste datter, i notat «FAR» til meg, 1992.
 - 3 Rolf Thommessen, Oslo 28. januar 1936, til Johan Throne Holst, RA Pa 1417.
 - 4 Rolf Thommessen, udatert med vedlagt følgebrev datert 28. januar 1938, «Utkast til bestemmelse i A/S Tidens Tegns lover», RA.
 - 5 Firma H. Clausen, Henrik Ibsens gate 5, Oslo.
 - 6 Olav Thommessen, Oslo 5. mars 1936, til Bjørn Bjørnson, UB Oslo brevsamling nr. 252.
 - 7 Olav Thommessens avdøde sønn Bjørn. Avisen hadde pensjonsforpliktelser overfor enken Astrid Roll Thommessen og deres barn.
 - 8 Knut Thommessen, sønn av Rolf Thommessens søster Ellen, diplomat, senere ambassadør blant annet i Washington, USA.
 - 9 Disponent Olaf Thommessen, Oslo 6. mars 1936, innkallelse til ordinær generalforsamling, til representantskapet.
 - 10 Rolf Thommessen, Oslo 18. mars 1936, til Johan Throne Holst, RA, (Pa 1417).
 - 11 Ibid.
 - 12 Ibid.
 - 13 Ibid.
 - 14 Eckbos Legater I – XI; Aftenposten 12. juli 2006, med disse hovedområder: ivaretagelse av kristne og sosiale verdier, fremme av kosthold og helse («En sunn sjel i et sunt legeme»), medisinsk forskning herunder alternativ medisin, støtte til kulturvern. Støtte kan også gis til barn og ungdoms utdannelse i utlandet, arrangement av særskilte idrettskonkurranser for fremme av «en sunn sjel i et sunt legeme», militære idrettsstevner og «fremme av hestesport bl.a. ved veddeløp» Dessuten til forsøksdrift innen landbruket, særlig gjennom biodynamiske og naturlige dyrkningsmetoder. Samlet sum for 2007 er kr. 9 mill.
 - 15 Norland, s. 287.
 - 16 Johan Throne Holst, Oslo 30. juli 1936, til Rolf Thommessen, RA.
 - 17 Rolf Thommessen, telegram, Oslo 4. august 1936 kl. 20.20, til Dir Throne Holst, Marabou Chokoladefabrikk, Stockholm.
 - 18 J. Throne Holst, telegram Stockholm 5. august 1936 klokken 11.40, til Redaktør Thommessen, Tidens Tegn, Oslo.
 - 19 Disse var de nye aksjonærer i Tidens Tegn: generaldirektør Arne Meidell, Skipsreder Thomas Olsen, Grosserer Halvor Clausen, Sylvester A/S (Borregaard), Ingeniør J. Lehmkuhl, Redaktør Rolf Thommessen, Ingeniør Sven Adolf Solberg (NEBB), T.V. Bugge, Stockholm, Skipsreder Nils Astrup (Fearnley & Eger), Chr. Larsen, J.J. Beer, A/S Klaveness, J. Throne Holst (Freia), Dr. Abrahamsen, Ingar Dobloug, Ths. Stang (Maarud), Ferdinand Schjelderup (Spigerverket), Grosserer Birger Lie, Fylkesmann J. Hunseid (Bondepartiet).
 - 20 Arne Meidell, Sarpsborg 11. august 1936, til Tidens Tegn ved disponent Gunnar Thommessen.
 - 21 Arne Meidell, Sarpsborg 15. august 1936, til J. Throne Holst.
 - 22 Borregaard 15. august 1936, Arne Meidell til Johan Throne Holst. RA.
 - 23 Rolf Thommessen, Oslo 12. november 1936, til Tidens Tegns representantskap, merket strengt konfidensielt.
 - 24 Johan H. Andresen, Oslo 2. mars 1939, til Johan Throne Holst.
 - 25 Ibid.
 - 26 Ibid.
 - 27 Ibid.
 - 28 Ibid.
 - 29 Eide, s. 46.
 - 30 Johan H. Andresen, til «Hoires Centralstyre», Oslo 27. april 1939.
 - 31 Ibid, Oslo 10. august 1937.
 - 32 Heimdal, s. 81; 3. november 1936.
 - 33 «... fordi jeg ikke har nogen annen måte å fremlegge min mening på, og fordi jeg som medlem av Centralstyret og tidligere formann muligens kunde bli gjort moralsk medansvarlig ...»
 - 34 J.H. Andresen til J. Throne Holst, Oslo 2. mars 1939, RA Pa 1417.

-
- 35 Aksjonærliste per 1. juni 1938, sent av Rolf Thommessen til Throne Holst; RA.
- 36 Helge N. Norvik, *Norsk Bibliografisk Leksikon*, Oslo 1999, s. 88.
- 37 Ibid.
- 38 TT, 26. april 1937, annonse for «Frigidaire fra Lehmkuhl».
- 39 «Maarud så mårru»; kinoreklame fra 1990-årene.
- 40 Fremhevet i forskjellige avisers artikler i forbindelse med hans avgang som redaktør. Også fremhevet i nekrologene etter hans bortgang i 1939.
- 41 J. Lehmkuhl, Oslo 26. september 1936, til Rolf Thommessen.
- 42 Reidun Kvaale, *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år*, Gyldendal, Oslo, 1986, s. 161.
- 43 Helen Stibolt, Oslo 29. september 1936, til J. Throne Holst.
- 44 Helen Stibolt var en nær venn av familien Thommessen. Rolf Thommessens datter Susanna Hals skrev om henne slik: «Helen Stibolt var husvenn, hun kom ofte ut i weekender». Se også: Helen Stibolt, *Journalisten* 1939, nr 7, s. 69-70: «Rolf Thommessen 60 år».
- 45 Rolf Thommessens datter Helga, til sin søster Susanna Hals, 7. februar 1987: «Da jeg var 22 år i 1935 og kom hjem fra Sveits og England litt før jul, fortalte far om Anna Granberg. Han satt i den røde lærlenestolen ved siden av skrivebordet sitt i biblioteket, mor satt i en annen stol, og jeg på gulvet. Jeg husker jeg syntes så synd på far, men stakkars mor. Han sa at Anna G hadde ingen andre og var syk, og mor hadde alle oss. Jeg vet ikke hva slags følelser han hadde for henne, han måtte vel være glad i henne på et vis, men jeg tror at han ville vise at han stod ved at han var glad i en som vel sosialt sett regnet som ikke likestillet. Han foraktet menn som hadde affærer i det skjulte med lavere stilte. Fars dømmekraft må ha lidt under all motgangen. Jeg tror han alltid trengte mor. Jeg var den eneste hjemme i de årene. Mor kunne ikke snakke om annet enn far. Jeg tror det var godt for henne at han døde, hun fikk ham til seg selv. Far kom fra mor da han falt død om.---. Den beste støtten en kunne ha i livet, må være å ha slike foreldre som vi hadde, hjemmet vårt var en uendelig rikdom». Forf.anm: Anne (f. Dobloug) og Rolf Thommessen har felles gravsted på Tanum Kirke i Bærum.
- 46 Rolf Thommessen, Oslo 23. oktober 1936, til J. Throne Holst, RA (Pa 1417).
- 47 Arne Meidell, Borregaard, den 14. november 1936, til J. Throne Holst, RA (Pa 1417).
- 48 Ibid.
- 49 Ibid.
- 50 R. Thommessen, Oslo 12. november 1936, til Tidens Tegns representantskap.
- 51 Ibid.
- 52 «Årsberetning for 1936 for A/S Tidens Tegn», Oslo 2.mars 1937, undertegnet av J. Lehmkuhl, Thomas Stang, og Rolf Thommessen.
- 53 Ibid.
- 54 Rolf Thommessen, Oslo 27. februar 1937, «Til A/S Tidens Tegns Styre og Representantskap», merket konfidensielt. RA.
- 55 Ibid.
- 56 Rolf Thommessen, 27. februar 1937, til representantskapet.
- 57 Ibid.
- 58 Ibid.
- 59 Rolf Thommessens personlige venn, ofte deltager på sommerseilasene med redaktørens store seilskøyte «Havfruen III».
- 60 I alle sitater er skrivemåten i sitatet nyttet. Som dette ord «intellektuelle», «oppgave» o.lgn.
- 61 Hans Fredrik Dahl, *Vidkun Quisling – en fører blir til*, Aschehoug, Oslo 1991, s. 161.
- 62 Ibid.
- 63 «Til Tidens Tegns representantskab fra styrets flertall (Lehmkuhl, Stang), Oslo 12. mars 1937». Merket konfidensielt. RA.
- 64 Ibid.
- 65 Ibid.
- 66 Ibid.
- 67 Ibid.
- 68 Ibid.
- 69 Ibid.
- 70 Ibid.
- 71 Se også fotnote 9.
- 72 Ibid.
- 73 Ibid.
- 74 Ibid.
- 75 Ibid.
- 76 Ibid.
- 77 Ibid.
- 78 Ibid.
- 79 Ibid.
- 80 Ibid.
- 81 Rolf Thommessen, Oslo 6. april 1937, merket konfidensielt.
- 82 Ibid.

-
- 83 Ibid.
84 Ibid.
85 Andreas Norland, *Hårde Tider*, Oslo 1973.
86 Ibid: Halle dannet, sammen med Holder Ursin og Realp Norland «kjernen i Fedrelandslagets administrasjon under Lehmkuhl», s. 34.
87 Rolf Thommessen, til representantskapet, se over.
88 «Utskrift av styreprotokoll for A/S Tidens Tegn, styremøte 7. september 1937.
89 Brev fra J. Lehmkuhl og Thomas Stang til «Herr ordfører, Tidens Tegns representantskap, Oslo, 5. mai 1938.
90 Ibid.
91 Ibid.
92 Brev merket Personlig fra J. Lehmkuhl til J. Throne Holst, Oslo 6. mai 1938.
93 Brev fra Rolf Thommessen til J. Throne Holst, Oslo 3. mai 1938.
94 Ibid.
95 Johan Throne Holst til J. Lehmkuhl, Oslo 9. mai, 1938.
96 J. Lehmkuhl til J. Throne Holst, Oslo 10.mai 1938.
97 J. Throne Holst til J. Lehmkuhl, Oslo 11.mai 1938.
98 Johan Throne Holst, protokollasjon til referat fra styremøte i Tidens Tegn 20.mai 1938, RA.
99 Nu tiltrådt som adm. dir. på papirfabrikken UNION i Skien.
100 Johan Throne Holst, til konsul Thomas Stang, Oslo 24. mai 1938. RA.
101 Ibid.
102 Ibid.
103 Ibid.
104 Ibid.
105 Eivind Eckbo, 1873 – 1966, vellykket offiser, jurist og forretningsmann. Husket som grunder, filantrop og idealistisk folkeopplyser; Eivind Luthen: *Major og advokat Eivind Eckbo, humanist, grunder og pioner*, utgitt av Ecknos Legater, Oslo 1988.
106 Nils Kaurin, «Høyesterettsadvokatene Eivind Eckbo og Arne Rygh, minner og utsyn fra ungdommen og fra 50 års samarbeid 1912 – 1962», utgitt av Eckbos Legater, Oslo 1963.
107 Eivind Eckbo, Baden-Baden 18-5-38, til Rolf Thommessen, RA.
108 Ibid.
109 Odd Hølaas, *De talte dager*, s. 42–43, Gyldendal, Oslo 1946.
110 Ibid.
111 Ibid.
112 Ibid.
113 Ibid.
114 Ibid.
115 Ibid.
116 J. Throne Holst til E. Eckbo, Oslo 27. mai 1938, RA.
117 Ibid.
118 Ibid.
119 *Utskjelt og utsolgt: Dagbladet gjennom 125 år*, Arne Skouen, s. 350. Aschehoug 1993.
120 J. Throne Holst til Thomas Stang, Oslo 27.mai 1938. RA.
121 Ibid.
122 J. Throne Holst til Arne Meidell, Oslo 24. mai 1938. RA.
123 Ibid.
124 Ibid.
125 Ibid.
126 Arne Meidell, Sarpsborg 28. mai 1938, til J. Throne Holst.
127 Ibid.
128 Rolf Thommessen, «Forslag til forlik», på konferanse 2. juni 1938 på Freias kontor, til J. Throne Holst.
129 Ibid.
130 Ibid.
131 «Preferanseaksjonærer A og B. (Opført under ett, da de stemmer samlet); udatert oppstilling sent J. Throne Holst, vedlagt Rolf Thommessens visitkort.
132 Ingar Dobloug, til representantskapets formann, Oslo 20. mai 1938.
133 Ibid.
134 Lars Christensen, Sandefjord 14.juni 1938, til J.Throne Holst. RA.
135 Fredrik Ramm til Johan Throne Holst, Malung Folkehøyskole 21.juni 1938, RA.
136 Ibid.
137 Ibid.
138 Ibid.
139 30. juni 1938.

140 Ibid.

141 Johan Throne Holst, til Rolf Thommessen, Rytterager 2. juli 1938, RA (Håndskriften var vanskelig å tyde. Det kan derfor ha sneket seg inn mindre skrivefeil, uten av betydningen er blitt endret.)

142 J. Lehmkuhl, til J. Throne Holst, N. Vollgate 3, Oslo, 14. juli 1938. RA.

143 Johan H. Andresen, 27. april 1939, til Høires sentralstyre: «har jeg nylig anvendt et stort beløp på sammen med endel venner å kjøpe Thommessens temmelig verdiløse aksjer i Tidens Tegn».

144 Tilsvaret 5 460 000 2006-kroner; kilde: SSB.

145 Tilsvaret 750 000 2006-kroner; ibid.

146 Olaf Thommessen valgte å si opp sin stilling kort tid etter farens avgang.

147 Verdens Gang, 14. desember 1895.

13 Fra Rolf Thommessen til Ranik Halle

13.1 Problemstilling

Tidens Tegns ledelse hadde i løpet av 1930-årene ført avisen inn i en hengemyr av problemer.¹ På grunn av stadig dårligere økonomi, og med mangel på ideologisk ankerfeste, mistet også Tidens Tegn troverdighet som politisk aktør. Økonomiske årsaker tvang eierfamiliene til å søke etter nye investorer. Da disse ønsket bedre styring både på økonomien og på avisens innhold, kastet til slutt redaktør og administrerende direktør Rolf Thommessen kortene. De nye kapitalinteressene påtok seg full styring av bedriften A/S Tidens Tegn. I dette lå det ikke bare økonomisk, men også redaksjonell, kontroll. Problemstillingen for dette kapittel er å finne en del av forklaringen på hvordan det kunne skje at bedriften gikk fra triumf til tragedie.

Den nye aksjekapitalen, som ble tegnet i 1936, representerte næringsinteresser på høyresiden i norsk politikk. Aksjonærene var i hovedsak kjente menn innen norsk finanselite. De hadde blant annet det til felles at de i bare begrenset grad tidligere hadde deltatt i norsk politisk debatt. Et betydelig unntak var mannen som fikk samlet nok aksjonærer til at Tidens Tegn den gang ble sikret midler til fortsatt drift. Mannen var Joakim Lehmkuhl, Fedrelandslagets stifter i 1925 og deretter primus motor i hele lagets levetid. Et annet unntak var sjokoladedirektøren på Freia, Johan Throne Holst. Han hadde deltatt blant stifterne av Frisinnede Venstre allerede i 1910 og ble flere ganger valgt inn på Stortinget for de frisinne. Lehmkuhl og Holst delte ønsket om politisk samling om de borgerlige verdiene det norske «establishment» hevdet at de delte. Lehmkuhl og Throne Holst sto imidlertid langt fra hverandre i forståelsen av hvordan Tidens Tegn burde ledes. Lehmkuhl som styrets formann, og Holst som formann i det nyetablerte representantskapet. Dette hadde etter aksjeutvidelsen fått betydelig innflytelse over hvordan avisen burde ledes.

Selv om de fleste av de nye aksjonærene ikke ble oppfattet som frontfigurer i Fedrelandslaget, demonstrerte realitetene at det var denne politiske organisasjonen som i 1936 fikk den faktiske kontroll over Tidens Tegn. Formen som ble valgt, var å bidra til at avisen først og fremst ble reddet økonomisk. Så lenge Rolf Thommessen fortsatt var sjefredaktør, kunne imidlertid lagets ideologiske leder Lehmkuhl, selv om han var formann i bedriftens styre, bare i begrenset grad påvirke avisens innhold. Det var fortsatt redaktøren som hadde det redaksjonelle ansvar. Thommessen var også administrerende direktør. Han nyttet, i den grad dette ble mulig, sin rett til å bestemme over selve driften av selskapet.

Dette kapittel vil vise utviklingen av Tidens Tegn etter at det ble åpenbart at Fedrelandslaget rykket inn i avisens bestemmende organer. En helt ny, og ytterligere kompliserende faktor for driften

av Tidens Tegn, var den tyske invasjon av Norge i april 1940. Kapittelet føres helt frem til Tidens Tegns siste utgave 5. april 1941.

Det er flere spørsmål som leter etter et svar. Hva var egentlig årsaken til at Tidens Tegns aksjonærer i 1945 kastet inn håndkleet, og overlot valplassen til en gruppe entusiaster som ville starte avis på egenhånd? Hvem var Tidens Tegns daværende aksjonærer? Følte de at de hadde vært med på å «gi før til en død hest», og var gått trett av det? Eller var det noe med Tidens Tegn som de hadde mistet lysten til å bli identifisert med? Er det riktig, det Rolf Thommessen skrev til representantskapet, at avisen hadde fått et litt brunt rykte, og at dette skyldtes de nye aksjonærers inntreden?

Oskar Hasselknippe spekulerer i sin lille bok² over hvordan den nye avisen Verdens Gang ble til i 1945. Spørsmålet har vært reist av flere,³ om Tidens Tegn levet opp til de nasjonale krav den overveiende del av befolkningen kom til å stille til hverandre, umiddelbart etter den tyske invasjonen. Hasselknippe finner derimot

ingen åpenbare holdningsmessige grunner til at Tidens Tegn skulle diskvalifiseres fra å utkomme under eget flagg etter freden.

Denne avhandling stiller et spørsmål ved denne påstand. I dette kapittel søkes det etter tekster som kan avdekke avisens holdninger til det som ble politisk korrekt både i slutten av 1930-årene og ikke minst i tiden etter 9. april 1940 og frem til avisens siste utgave 5. april 1941.

Opplagstallene vil bli viet oppmerksomhet. Var det en påtagelig nedgang i opplaget? Hvis dette er korrekt, kan det alene forklare stadig redusert inntekt for Tidens Tegn. Var det ikke mulig å redusere utgiftene, sette tæring etter næring, slik et Dagblad i oppgang åpenbart må ha gjort på denne tiden. Eller er redusert tilgang på annonsører viktigere for avisens økonomi enn marginal reduksjon av opplaget? Hva var årsaken til færre annonser? Skyldes det annonsørenes manglende tillit til avisens innhold, som de ikke ønsket å identifisere seg med?

Personalsituasjonen er en viktig faktor som må inkluderes i studiet av Tidens Tegn det siste året. Sjefredaktør Jonas Schanche Jonasen ble arrestert av det tyske Gestapo i oktober 1940, og avisen ble stengt i nesten to måneder. Da tyskerne igjen tillot trykking av avisen, valgte avisens styre å overse at deres sjefredaktør fortsatt satt fengslet, og satte inn Ranik Halle som ny ansvarlig redaktør. Ganske raskt etter det tyske overfallet ble det etablert strenge, riktignok uformelle, «regler» for solidaritet med offrene for okkupasjonsmakten. Hvorfor tillot avisens styre at Halle gikk inn som redaktør istedenfor den fengslede Jonasen? Hvorfor ønsket styret å starte opp igjen, uten Jonasen? Forklaring på dette kan delvis finnes i avisens økonomisk situasjon. Eierne kan ha følt at de bare måtte få ut avisen, for å redusere de økonomiske tapene mest mulig. Denne følelsen, parret med en tilsynelatende av og til lite prinsipiell holdning, både til nazistene og også til Nygaardsvold-regjeringen i London, kan være forklaringen.

13.2 Joakim Lehmkuhl

Joakim Lehmkuhl var på mange måter det som i begynnelsen av 2000-årene kalles en «doldis».⁴ Han stilte med betydelig sosial kapital allerede fra barnsben i Bergen. I denne byen, hvor navn teller mer enn i mange andre byer i Norge, kunne ikke familien Lehmkuhl/Michelsen komme nærmere den sosiale himmel. Faren⁵ var sjef for Det Bergenske dampskipsselskap 1908–1937, politiker i kommunen og på Stortinget, arbeidsminister i Michelsens 1905-regjering, og med en haug av alle slags tillitsverv. Et statsoverhode-likenede monument av Kristofer Lehmkuhl foran Norges Handelshøyskole utenfor Bergen, sender signal om personens betydning i lokalsamfunnet. Han blir betegnet som handelshøyskolens far.⁶ Kronen på farens hode ble kanskje plassert der da det stolte bergenske skoleskip ble oppkalt etter ham: «Statsråd Lehmkuhl». At Joakims mor var søster til folkehelten over alle folkehelter, Bergens egen statsminister og skipsreder Christian Michelsen, bidro

også til at de fleste dører var åpne da den unge ingeniøren kom tilbake fra USA i 1920, med amerikanske ideer for moderne forretningsdrift. Han var da 25 år gammel.

Kombinasjonen av unge Lehmkuhls politiske og sosiale kapital kom godt med, da han lanserte Fedrelandslaget på den norske politiske arena. Fra et økonomisk svært velstående hjem, fylt av politiske tanker, kan han ha blitt inspirert til å lansere sine egne ideer for å styrke stillingen til norsk industri.⁷ I sin bok om sin egen far skriver Johan Hambro⁸ at Lehmkuhl hadde

en grundig teoretisk utdannelse, liten praktisk erfaring og et naivt, idealistisk ønske om et bedre samfunn basert på samling mot revolusjonære krefter.

Veien til dette forbedrede samfunn gikk etter Lehmkuhls mening gjennom langt større bruk av amerikansk metodikk, tenkning og mentalitet i norsk næringsliv.⁹ Han skrev en liten bok om dette, uten at den ble noen bestselger. Dette skulle imidlertid ikke stoppe ham fra å arbeide videre med sine ideer. Veien å gå var å planlegge bedre, bruke nye administrative metoder, og ikke minst ta vare på bedriftens medarbeidere. Han krevde større sikkerhet i forbindelse med kompliserte arbeidsoperasjoner, trivelige arbeidsforhold ved blant annet bygging av kantiner, bedring av arbeidsmiljøene ved å skape gode arbeidsforhold og hjelp til moderne boliger. Han siterte den amerikanske oljemilliardær John D. Rockefeller, som hevdet at kapital og arbeid er forbundsfeller og ikke fiender.¹⁰

Joakim Lehmkuhls bidrag i sitt forsøk på å gjøre Norge bedre, var å starte Fedrelandslaget. Blant hans viktigste medspillere, ved lagets start i 1925, var den innflytelsesrike forsker, diplomat og idrettshelt Fridtjof Nansen. Sammen med Nansen, og Lehmkuhls onkel Christian Michelsen, ble den pensjonerte politiske foredragsholder og eksredaktør Olav Thommessen aktivt med.¹¹ Sterkt støttet av sønnen Rolf Thommessen med sin storavis Tidens Tegn. Utviklingen for Fedrelandslaget utover i 1930-årene gikk imidlertid neppe slik som Lehmkuhl hadde forventet. Ei heller gikk det slik far og sønn Thommessen hadde håpet med Tidens Tegn i denne perioden. Utviklingen viste seg å bli slik at Fedrelandslaget¹² og Tidens Tegn i nedgangens time fikk økende behov for hverandre. Fedrelandslaget trengte etter hvert et langt sterkere talerør enn det laget hadde i sitt medlemsblad *ABC*. Da Rolf Thommessen sto med luen i hånden og trengte økonomisk hjelp i 1936, så Lehmkuhl en mulighet til å skaffe Fedrelandslaget avgjørende innflytelse i Tidens Tegn. Forutsetningen for dette var at de nye aksjonærer skulle få full styring med A/S Tidens Tegn. En del av denne styringsretten var at de praktiske åndsbrødre Joakim Lehmkuhl og Thomas Stang etablerte seg som majoriteten i Tidens Tegns nye styre.

13.3 Personalet

Først og fremst måtte styret, som nu var supplert med Andresens mann Bredo Grimsgaard etter at Rolf Thommessen hadde fratrådt, finne en nye ansvarlig redaktør. Det lå i kortene at Jonas Schanche Jonasen skulle tre inn i denne stillingen. Et av de første skritt de nye aksjonærene gjorde etter at de kom inn med sine penger i 1936, var å foreta enkelte personalmessige endringer. Telefonlisten – senere kalt kolofonen – per 3. november 1936 viser at Schanche Jonasen ble elevet til annenredaktør fra stillingen som sjef for utenriksavdelingen.¹³ Det ble opprettet en nyhetsavdeling, plassert like under annenredaktøren på kolofonen. Redaksjonssekretær («dag og natt») H. Lysøe ble løftet opp til sjef for denne avdelingen, med en ny mann inn som likestillet. Dette var Ranik Halle, den tidligere redaktøren av Fedrelandslagets medlemsblad *Norges Fremtid*¹⁴ allerede fra lagets første år, og på dette tidspunkt redaktør av medlemsbladet *ABC*. Jonasen og Halle¹⁵ ble viktige nøkkelspillere i Fedrelandslagets langsiktige overtagelse av avisen. Jonasen med tillit i begge leire; Halle med tillit hos Lehmkuhl og Stang.

Umiddelbart etter at Rolf Thommessen hadde sluttet, ble Throne Holst orientert av styreformann Lehmkuhl om utviklingen i avisen under det nye regime.¹⁶ Innledningsvis kunne han, «med glede»,

fortelle at han hadde mottatt brev fra Olav Thommessen, som bekreftet at han fortsatt ville hjelpe Tidens Tegn «på alle måter». Den nyansatte sjefredaktør Schanche Jonassen hadde bekreftet at personalet i avisen meget lojalt hadde gått inn for den nye ordningen og at «samarbeide utvikler sig meget tilfredsstillende». Også med administrasjonen var samarbeidet kommet godt i gang. Disponent Olaf Thommessen¹⁷ hadde, sammen med styret og redaktør Jonassen, undersøkt mulighetene til en rekke besparelser som skulle gjennomføres uten å senke avisens nivå. Disse var fordelt over en lang rekke poster. Enkelte forandringer i redaksjonspersonalet ville redusere utgiftene. Bruken av penger til løse medarbeidere ville bli sterkt redusert, fra dagens nivå på over 100 000 kroner per år. Utgifter til telegrammer skulle reduseres med 10 000 kroner, og den faste avistegneren måtte se seg om etter en annen jobb. Klisjeestalten skulle gjøres mer inntektsgivende, og en del av bygningen var tenkt som utleieobjekt.

Ifølge brevet til Throne Holst var kostnadskontroll mer enn viktig. Allerede etter årets første seks måneder var utgiftsbudsjettet overskredet med ca. 50 000. Halvårsresultatet for Tidens Tegn ble derved 60 000 kroner dårligere enn det allerede for svake fjoråret. Han beklaget derfor at de nevnte innsparinger neppe ville gi seg utslag før på slutten av året. Lehmkuhl så derfor ikke særlig optimistisk frem til det endelige årsresultat for 1938. Han fryktet at dette neppe ville «gi tilstrekkelig brutto overskudd til rimelig dekning av avskrivninger og fornyelser».

Allikevel var styreformannen optimist. I 1939 ville alt gå så meget bedre. Da skulle besparelsene, sammen med bestrebelsene for å øke både opplaget og annonseinntektene, gi et brutto overskudd på 50 000 kroner. Forutsetningen var at konjunktorene holdt seg noenlunde på samme nivå som i 1938.

13.3.1 Nye grep

Stang og Lehmkuhl hadde aldri lagt skjul på sin vilje til å ha meninger om avisens redaksjonelle linje. Det var heller ingen hemmelighet at Lehmkuhl gjerne så sine kampfeller fra Fedrelandslaget sentralt plassert i Tidens Tegn. Den aserbajdjanskfødte¹⁸ Andronek Saradsjef «Ranik» Halle var en viktig ideologisk medarbeider i Lehmkuhls organisasjon. .

Telefonlistens personaloversikt holdt seg stabil i den nærmeste tiden etter de nye aksjonærens totale overtagelse. Med noen unntak. Ansvarshavende for innsendte manuskripter og utbetaling av honorarer for disse og Thommessens tidligere privatsekretær, Helen Stibolt, forsvant temmelig raskt ut av bildet etter at Thommessen hadde sluttet. Hun fikkfort en stilling i det gyldendalske *Alle Kvinners Klær*.¹⁹ Disponent Olaf Thommessen valgte også å si opp sin stilling kort tid etter at hans familie ikke lenger hadde styringen med bedriften. Det øvrige personale ble i hovedsak stående på sine poster.

Handelsavdelingen ble ledet av Olaf Malterud. Fotballegenden Jørgen Juve fortsatte som sportsredaktør. Trygve Width beholdt stillingen som sjef for utenriksavdelingen. De redaksjonelle medarbeiderne Albin Lukas Eines, Odd Hølaas, Asbjørn Barlaup og Solvejg Eriksen sto løpet ut, helt til avisen la inn årene. Det samme gjorde tegneren Olav Engebrigtsen.²⁰

I perioden frem til 1941 fikk staben påfyll fra tidligere ansatte i Fedrelandslaget.²¹ Holger Ursin overtok²² som disponent etter Olaf Thommessen, og Sverre Midtsem ble redaksjonssekretær²³ ved slutten av 1939. Han kom fra stillingen som redaktør for Fedrelandslagets blad *ABC*.

Innen redaksjonen ble det foretatt enkelte endringer. Disse kunne virke som tilsynelatende greie personalflytninger. Allikevel hindrer ikke disse visse spekulasjoner. Det var jo særlig innen avisens politiske holdninger det nye styret hadde meninger.

Redaksjonssekretær Th. Tellander hadde vært med Olav Thommessen helt fra tiden i Verdens Gang før 1910. Han beholdt stillingen som sjef for politisk avdeling da de nye aksjonærene fikk full kontroll, til han fikk Ranik Halle ved sin side 2. mars 1939. Dette kunne oppfattes som et signal fra styret om at det ønsket mer innflytelse over avisens politiske kommentarer. En slik oppfatning kan ha blitt styrket ved at Tellander plutselig forsvant fra kolofonen umiddelbart etter krigsutbruddet i Norge

9. april 1940.²⁴ Selv om han fortsatte som ansatt i avisen helt frem til sin død, 70 år gammel, i mars 1941. Etter 13. april 1940 ble Ranik Halle alene som redaksjonssekretær i politisk avdeling. Waldemar Brøgger fortsatte som kulturmedarbeider en stund, men var ikke på listen da avisen den 7. desember 1940 startet opp etter stengningen. På samme tid ble ansvarlig redaktør Jonas Schanche Jonassen borte fra listen. Han kunne ikke lede avisen fra nazistenes fengselscelle og ble nødt til å overlate redaktørplassen til Halle. Selv forsvant han, etter å ha blitt løslatt i februar 1941, over til England og ble redaktør for *Norsk Tidend*. Dette var en avis som ble utgitt av den norske eksilregjering i London.

Lehmkuhls orientering til Throne Holst ga inntrykk av at roen og viljen til samarbeid hadde senket seg over avisens redaksjon. Situasjonen var imidlertid ikke så rosenrød som styreformannen ga inntrykk for. Allerede vel et halvt år senere fikk Throne Holst et illevarslende brev²⁵ fra forfatteren Ronald Fangen. Han var Rolf Thommessens venn, og tidligere medarbeider både i Tidens Tegn og i den religiøse Oxford-bevegelse. I brevet ga han uttrykk inntrykk av å ha kjennskap til at det

påny er vanskelige interne forhold i Tidens Tegn og at viktige avgjørelser kommer til å bli truffet i den nærmeste fremtid.

Fangen var

forvisset om at et redaktørskifte i bladet nu igjen ville komme til at virke katastrofalt. At Rolf Th. gikk kunde ha sine særlige forklaringer. Går også Schanche Jonassen vil ingen være i tvil om at det beror på friksjoner mellom redaktør og styre, og det vil bli utlagt på den for bladet skadeligste måte. Jeg tror ikke bladets stilling er så sterk at det kan tåle den almindelige mistenkeligjørelse som blir følgen av en paladsrevolusjon.

Forfatterens brev var langt og innholdsrikt. Han fremhevet Jonasens mange fremragende egenskaper, sammen med betydningen av det han betegnet som nødvendig kontinuitet i redaksjonens drift. Jonassen var også, etter Fangens mening,

en garanti for at det ikke sker noen avgjørende kursforandring som engagerer bladet til ytterliggående standpunkter og forflygtiger dets karakter av fritt kulturorgan.

Til slutt advarte Fangen mot at bladet ble et Høyre-organ. Det kunne ikke ta opp konkurransen med Aftenposten og ville være rene selvmordet for Tidens Tegn å gå inn på en slik linje. Han ga imidlertid uttrykk for at en slik utvikling ikke ville finne sted, fordi han hadde stor tillit til Throne Holst. Siden Fangen trodde Johan H. Andresen var storeier i Tidens Tegn, satset han også på Andresens innflytelse. Med

mend som dere to i ledelsen skulde jo alt være i orden. Jeg føler mig forvisset om at direktør Andresen med hans politiske og kulturelle horisont klart forstår betydningen av at et organ som T.T. ikke bare blir bevart, men styrket og ført frem efter den samme linje som nu.»

Throne Holst besvarte raskt²⁶ brevet fra Fangen. I dette fikk han anledning til å gi uttrykk for mange av sine tanker omkring sitt engasjement i Tidens Tegn.

Da han engasjerte seg i Tidens Tegn i 1936

stillet jeg likeoverfor Thommessen den betingelse for min medvirken at bladets politiske ledelse – og viktigere saker vedrørende selskapets forretningsmessige ledelse – skulde avgjøres av representantskapet (hvis formann det var forutsetningen at jeg skulde være) og styret i forening. Denne betingelse ble godtatt av alle aksjonærer og ble også fastsatt i de nye vedtekter. Det viste sig imidlertid meget snart at styret hadde oppfattet dette – som jeg for øvrig nærmest betraktet som «an agreement between gentlemen» – på en annen måte en jeg. Det opstod et motsetningsforhold mellem Thommessen og styret: jeg forsøkte å få dette bilagt, men det lyktes mig ikke, idet de to styremedlemmer Lehmkuhl og Stang overtok imidlertid så mange aksjer at de kunde disponere «aksjemajoriteten», og da nærmest

betraktet representantskapet – eller rettere sagt representantskapets ordfører – som en «quantitet negligible».

Throne Holst var nesten 30 år eldre enn herrene Lehmkuhl og Stang. De kom fra forskjellige miljøer, politisk så vel som intellektuelt.

Sjokoladefabrikanten følte aldri at han tilhørte den politiske høyreside. Han var seg bevisst²⁷ sin patrisierbakgrunn av jurister, storgodseiere og kjøpmenn. Hans sosiale sinnelag kom best til uttrykk i hans arbeid på «Freia Chocolate Fabrik». Han var en foregangsmann for å bedre arbeiderenes kår, uten at dette gikk utover hans ansvar som bedriftsleder og talsmann for et moderne næringsliv. Throne Holst nøt uvanlig stor tillit som en pålitelig samarbeidspartner og som en person med et åpent sinn og med evne til nytenkning. I 1930-årene ble han pådriver og finansiell tilrettelegger for den nye økonomiske vitenskap som sosialøkonomien under blant annet Ragnar Frisch ble utviklet til å bli. Han gikk inn for en tredje vei mellom liberalisme og statssosialisme.²⁸ Dette skulle være en opplyst, reformert kapitalisme. Ideene fikk han blant annet fra samvær med unge akademikere, som var opptatt av nye tanker innen økonomisk forskning. Joakim Lehmkuhl stilte seg ikke fremmed for disse tanker.

Johan Throne Holst og den ti år yngre Rolf Thommessen delte mange felles verdier. De var begge opptatt av å bedre arbeidernes kår i det stadig voksende norske industrisamfunn. De kunne ikke tenke seg å bli medlem av Høyre, selv om de også der fant mange likesinnede. De hadde begge like stor tro på Tidens Tegn som kulturorgan og begge like lite behov for å gjøre avisen til «god forretning».²⁹ Det var her kollisjonene – kulturkollisjonene – meget raskt kom til syne mellom Thommessen og styreflertallet; mer under marsjen mellom Lehmkuhl/Stang og Throne Holst.

I sitt svar til Fangen understreket Throne Holst at han fortsatt mente at det var «en dumhet å røke Thommessen ut», og la til at «hvis Schanche-Jonasen nu også blir røkt ut, vil dette efter min mening være dumhet nr. 2.»

Skulle det være slik at styret mener at «heller ikke den nuværende redaktør Schanche-Jonasen holder mål – der Mohr hat seine Pflicht getan, der Mohr kann gehen».

Han hadde mistet troen på at Tidens Tegn kunne komme seg opp av uføret. Han følte at han ikke lenger hadde noen innflytelse, og annonserte i brevet til Fangen at han ville fratre som representantskapets ordfører ved første anledning. Selv om han sterkt beklaget dette, og stilte spørsmålet om det

ikke er trang eller evne i vårt borgerskap til å holde et organ med den oppgave som De mener at Tidens Tegn burde ha og som faller helt sammen med min opfatning, da er det jo ikke annet å si enn «la fare, la gå».

Johan Throne Holst. Privat foto hos Einar Throne Holst.

13.4 Johan H. Andresen

Fordi Fangen i sitt brev på en så positiv måte hadde omtalt Johan H. Andresen, ba Throne Holst om tillatelse til å sende brevet videre til Andresen selv – en tillatelse han omgående fikk.

Dette ga Andresen anledning til straks å innlede en ganske detaljert brevveksling med Throne Holst. Til dette hadde han flere grunner. Først og fremst ville han³⁰ be om samtykke fra Throne Holst

til å ta opp med T.T.s direksjon og herunder fremlegge Deres og herr Fangens brever. Jeg mener brevene inneholder så mange viktige momenter, at de vel fortjener en sådan drøftelse.

Når dette var sagt, var det viktig for Andresen å understreke at

både De og herr Fangen er på villspor når De, som det synes, går ut fra at jeg sitter i ledelsen av T.T. Jeg har av og til – for det meste nokså flyktige – samtaler med o.r.sakfører Grimsgaard om bladet. Med Stang og Lehmkuhl tror jeg ikke jeg har talt om T.T. siden ifjor sommer. Som eksempel på hvor lite jeg har hatt med ledelsen å gjøre, kan jeg nevne at man ifjor ansatte Schanche-Jonasen som chefredaktør, uten hverken å underrette mig eller spørre om min mening.

Men det var mer Andresen gjerne ville ha sagt og som han ville ta opp med Throne Holst. Det dreiet seg om bakgrunnen for hans deltakelse i rekonstruksjonen av Tidens Tegn. Han trodde

nemlig ikke det er helt riktig, og iallfall overfor mig ikke helt rettfærdig, når De bruker uttrykket «at det var en dumhet å røke Thommessen ut». Efter min beste overbevisning, sålangt jeg har mulighet å danne mig en i denne sak, er det Rolf Thommessen selv som har gjort både sin og T.T.s stilling henimot umulig – tross alle sympatiske egenskaper for øvrig.

Andresen hadde ikke hatt noe med Tidens Tegn eller Rolf Thommessen å gjøre etter at Lehmkuhl-gruppen kom inn i 1936. Han

sørget ikke over å ha spart mine penger og alt det slit som sikkert hadde vært forbundet med innsatsen – jeg slet mig allikevel så hårdt ut i 1936 for å gjøre mitt til å redde den borgerlige politikk, at jeg har merket det i lange tider bakefter.

Han hadde imidlertid mer på hjertet. Neste akt

i dramaet – eller farsen – var at Thomas Stang i fjor sommer kom til mig og spurte om jeg vilde være behjelpelig. Den gang var, som De formodenlig vet, en meget formående venstremann ute efter bladet. Noget nølende stillet jeg i utsikt å delta med en mindre beløp, med uttrykkelig tilføielse om at jeg ikke vilde ha noget med bladets ledelse å gjøre. Så opstod den situasjon at Thommessen frembød alle sine aksjer. Der blev da spørsmål om et langt større beløp. Jeg gikk med også på dette, men fant at det da var rimelig at o.r.sakfører Grimsgaard – som steller med en rekke av mine større private interesser, foruten å ha vært min politiske sekretær i en rekke år – blev med i styret, da han jo har adskillige, om enn smertefulle og utaknemlige erfaringer fra Morgenbladet.

Deretter kom han tilbake til Rolf Thommessen. I denne forbindelse kunne ikke Andresen skjule sin sterke irritasjon. Han fant det

hårreisende urettferdig når der nu visstnok fra forskjellig hold søkes skapt det inntrykk at han er blitt mishandlet. Han har fått pari kurs for sine i øieblikket komplett verdiløse aksjer; han har fått en årlig pensjon på kr. 10.000,- han har fått tilsikret sin fars og sin svigerinnes pensjoner på kr. 12.000,- og 8.000,- og han har fått en avtale om å skrive i T.T. for full betaling, hvilket han ikke har gjort. Og alt dette ved avskjeden fra en avis som menneskelig å dømmes stod på avgrunnens rand efter diverse mislykkete rekonstruksjoner!!

Tidens Tegns nye styre – hvor Andresens mann Grimsgaard nå var blitt en viktig deltaker – ble også kommentert. Han trodde, ut fra det lille han hadde hørt, at styret hadde

ganske gode ting å anføre til sitt forsvar. Bl.a. kunde den kanskje si som Marshall Foch³¹ da Clemenceau³² gav ham overkommandoen: «De gir mig kommandoen efter et katastrofalt nederlag med pretensjoner som om De stiller mig i spissen for en seierrik arme».

Johan H. Andresen var egentlig fly forbannet. Selv om han bare karakteriserte brevet som noe «langt og noget bitre». Han hadde heftet seg opp i en bemerkning i brevet fra Throne Holst til Fangen, hvor Holst hevdet at Andresen hadde tatt sitt standpunkt og at Throne Holst således ikke hadde noen innflytelse. Så la han til at kanskje ikke borgerskapet hverken hadde evne eller vilje til å holde et organ som Tidens Tegn. Det fikk Andresen til å tenne:

Mener De at jeg, som dog vitterlig er uten ansvar for herr Thommessens system med å bruke penger, skal skaffe disse pengene, eller hvor skal de komme fra? Et underskudd er et underskudd og må dekkes. Opriktig talt, jeg føler meg ikke særlig truffet ved antydninger av manglende «trang og evne i vårt borgerskap». Jeg har anvendt store summer på borgerlige opgaver. Det fordrer jeg ingen takk for, for jeg har vært så heldig å kunne avse dem. Men jeg har også anvendt et uforholdsmessig kvantum tid og arbeide på denslags, langt mer enn de fleste av mine såkalte «standsfallere», som har vært snare nok til å svikte, ja direkte motarbeidet mig i borgerskapets mest kritiske situasjoner. Jeg gir ikke en rød øre for hva intellektualister som f.eks. herr Fangen mener om mig og min virksomhet. Derimot legger jeg adskillig vekt på at De, med hvem jeg er ubeskjeden nok til å føle mig litt beslektet, har en nogenlunde riktig opfatning av forholdet.

Ikke nok med det. Etter å ha skrevet brevet, kom han noen timer senere på noe han absolutt måtte være sikker på at Throne Holst var klar over. Han satte seg ned samme dag og spesifiserte sitt engasjement i Tidens Tegn. Brevet³³ ble omgående levert av Andresens personlige ordonnans rett til Holsts forvarrelse på Freia. Andresen ville overfor Throne Holst avkrefte Fangens tro at han helt eller delvis sto bak den nye aksjemajoritet i avisen:

Jeg vil derfor få opplyse, at jeg har aksjer for pål.kr. 84.500,- av T.T.s samlede kapital på kr. 530.000,-, altså under 1/6 av den samlede kapital. Jeg har ingen aksjer via «stråmenn». Av preferanseaktier A har jeg pål. Kr. 9.500,-, av et samlet beløp på kr. 200.000,-. Som De vil se, har jeg altså gjort et ganske uforholdsmessig offer ved å overta en så stor part av de dårligste aktier B og ordinære, mens det konsortium, som gikk inn for å redde T.T. i 1936 for kr. 10.000,- hver, fikk de bedst prefererte A-aktier.

Når jeg gjorde dette, var det fordi jeg mente at her muligens var en skanse å redde for den borgerlige liberalisme, men – som det kanskje vil fremgå av de ovenfor nævnte tall – har jeg ikke tenkt mig hverken redaksjonen eller den forretningsmessige ledelse av T.T.

Det var ikke bare herrene Fangen og Andresen som henvendte seg til Throne Holst. Fra Lillehammer kom det også en henvendelse. Denne var fra Andresens svoger Hans P. Lødrup, som var gift med Johan H. Andresens velstående søster Cecilie Catharina, f. 1892.³⁴ De ble gift i 1926. Lødrup var aviseier og redaktør på Lillehammer. Han satte seg ned fjorten dager etter at Rolf Thommessen hadde fratrådt som redaktør, og ba om en samtale med representantskapets ordfører. I brevet kunne Lødrup fortelle³⁵ at han i 1930 hadde kjøpt de to Lillehammer-avisene³⁶ Gudbrandsdølen og Lillehammer Tilskuer, og at han nå var sjefredaktør i disse samarbeidende organer. I løpet av sin forholdsvis korte eiertid hadde han gjort disse avisene «til en rentabel forretning, med full driftsbalanse og rimelige avskrivninger». Han trivdes aldeles utmerket på Lillehammer, men savnet,

som gammel Oslo-journalist, det å skrive for et større publikum. Med den erfaring jeg nu har, baade som redaktør og driftsleder og som flerårig medlem av Norsk Bladeierforenings styre, tror jeg å kunne gjøre nytte for mig i en større avis.

Bakgrunnen for henvendelsen var den – riktignok beskjedne – kjennskap han hadde til planene om en rekonstruksjon av Tidens Tegn. Han kunne fortelle at han «i alle dager har drømt om en

sammenslutning av Morgenbladet og T.T. til en avis a la TIMES men ikke skulde være noen partiavis.»

Han spurte om Throne Holst kunne sette av litt tid til en samtale om dette med ham. Skulle derimot denne «være det rene goddag mann, okseskaft, tør jeg be Dem glemme denne og ikke omtale den».

Throne Holst svarte at Tidens Tegns ledelse nu var i hendene på en aksjemajoritet som han ikke tilhørte. Han var riktignok fortsatt formann i representantskapet, men det var meget uvisst hvor lenge han kom til å beholde denne stilling. Han hadde ikke under noen omstendigheter noen adgang til å foreta seg noe i den retning Lødrup antydte. Derimot ville det være ham meget kjær å få leilighet til en samtale når han var tilbake fra sitt sommeropphold på Rytterager etter 20. august.

Johan H. Andresen (1888 – 1953)

13.5 Politiske holdninger

Vår høitfortjente og strålende sjef Rolf Thommessen, som i de siste år har båret en umenneskelig hård arbeidsbyrde, har ønsket å trekke sig tilbake.³⁷

Slik ble Rolf Thommessens avgang annonsert på lederplass av de nye makthavere. De kunne også fortelle at

Tidens Tegns grunnlegger og norsk presses grand old man, redaktør Ola Thommessen har meddelt den nye redaktør, at han vil fortsette sitt medarbeiderskap i den avis hans journalistiske geni skapte.

Den nye ledelse annonserte den kurs avisen skulle holde fremover. Tonen var lik den Olaf Madsen slo an i den første lederartikkelen i Verdens Gang 1. mai 1910, da O. Thommessen hadde sluttet i Verdens Gang og startet sitt Tidens Tegn. Alt skulle være som før.

Tidens Tegns styrke har alltid vært dens uavhengige stilling; det har gjort den til et fritt forum i dagens diskusjon; det har gitt den slagkraft tilhøre og tilvenstre og skapt muligheten for at debatten blev lagt på saklig og hederlig nivå. Det har også gitt oss anledning til å være det offentliges på en ganske annen kraftig måte enn den partibundne presse.

Lederartikkelen understreket at det var en æressak for Tidens Tegn å stå vakt om det frie ords tradisjoner. Fordi denne tradisjon var forutsetningen for et sant og ikke forfusket demokrati – det norske folks naturlige styreform. Det ble lagt til at

åndsfrihet og toleranse er begreper som er dypt forankret i dette blads tradisjoner. En våken og aktiv nasjonalfølelse, som vil ta vare på vårt folks kulturarv, har alltid besjelet dette blads ledelse. Den har også forfektet og støttet en politikk, som vilde en aktiv, borgerlig innsats til løsning av de økonomiske og sociale spørsmål. Tidens Tegn fortsetter denne linje.

Schanche Jonassen var nu blitt sjefredaktør. Tellander ledet fortsatt den politiske avdeling. I styret satt Lehmkuhl og Stang. Andresens mann Bredo Grimsgaard var kommet inn som erstatter for Rolf Thommessen. Lehmkuhl fortsatte som styrets formann.

13.5.1 Stridsspørsmål

Tidens Tegn kunne slå fast at det, etter det politiske kriseforliket mellom Arbeiderpartiet og Bondepartiet, hadde foregått en stor og gledelig forandring i de politiske partiers stilling til jordbruket. Bondepartiet ble rost for sin ledende rolle i denne utvikling.³⁸ Uten at det ble nevnt at dette partis leder Jens Hunseid – som for øvrig var i ferd med å bli avløst som leder i Bondepartiet av sogneprest Nils Trædal – satt i avisens representantskap. Det var samforståelsen mellom landbrukspolitikere i de fleste partier som ble fremhevet. Mens kritikerne, eksemplifisert med Dagbladvenstres alltid opposisjonelle holdninger, ble oversett som uten innflytelse.

Avisen så positivt på valget av Trædal som Bondepartiets nye formann.³⁹ Han støttet kriseforliket, som forgjengeren Hunseid drev frem, uten at Trædal derved så bort fra samarbeid med de andre partiene. Det kunne Tidens Tegn støtte fordi avisen hadde luftet muligheten for en samlingsregjering.

Arbeiderpartiet var og ble Tidens Tegns hovedmotstander. Etter at partiet fikk regjeringsmakt, ble det lettere å fokusere kritikken mot konkrete politiske handlinger. Eller, slik Tidens Tegn oppfattet det, mangel på slike.

1938 var et år som ble preget av en stadig økende krigsfare i Europa. Da ble norsk nøytralitetspolitikk et viktig tema. Tidens Tegn fulgte nøye med på hvordan Arbeiderparti-regjeringen forholdt seg til dette spørsmål. Avisen vurderte også partiets hovedorgan Arbeiderbladet – ledet av

den kjente og ikke minst i borgerlige kretser fryktede Martin Tranmæl – i sin vurdering av regjeringens forhold til nøytralitet. Arbeiderbladet førte, ifølge Tidens Tegn,

et sprog som står direkte i strid med denne nøytrale linje. I den siste storpolitiske konflikt har det helt og holdent tatt parti for den ene part og brukt de voldsomste uttrykk om den annen. Man skjønner tydeligvis ikke at en norsk nøytralitetspolitikk medfører visse forpliktelser, ikke minst for dem som representerer vår regjering. Slike skrivelser er ikke bare uøytrale og utfordrende, de virker direkte skadelige for norske næringsinteresser.

Tidens Tegn spurte om Arbeiderbladet sto på regjeringens nøytrale linje, eller om de arbeidet for «den såkalte «kollektive sikkerhet» i form av et forbund med Russland»?

Parti-redaktør Tranmæl ble tatt på stort alvor i Tidens Tegns lederspalter. På slutten av året⁴⁰ reiste avisen spørsmålet om Arbeiderpartiet egentlig var et demokratisk parti, og henviste til en artikkel i Arbeiderbladet. Der hadde sekretær Einar Gerhardsen gitt uttrykk for at det var behov «for nye tiltak for å føre videre partiets arbeidsreisningspolitikk».

Det var særlig Arbeiderbladets kommentar til Gerhardsens uttalelse som avisen stilte et spørsmålsteget ved. Fra kommentaren fikk Tidens Tegn det inntrykk at Tranmæl ønsket større lokal bestemmelsesrett, ved å henvise til ca. 200 kommunene – av totalt ca. 900 kommuner i landet – som hadde Arbeiderparti-flertall. Disse kommunene ble ifølge Tidens Tegn styrt i nøye samarbeid med sosialistiske fagforeninger. Dette var udemokratisk og derfor forkastelig fordi makten ble fjernet fra kommunestyrene og ut til fora hvor beslutninger, med ofte store samfunnsmessige konsekvenser, ble tatt i de lukkede rom. «All makt utenfor denne sal?» var overskriften i Tidens Tegn.

Tidens Tegn foreslo den 3. oktober at den britiske statsminister Neville Chamberlain skulle få Nobels fredspris. Ministeren hadde gjort seg bemerket ved at han kort tid tidligere hadde bidratt til en hestehandel med Adolf Hitler, hvor vestmaktene, ledet av Chamberlain, vendte ansiktet den andre veien hvis Hitler annekterte store deler av Tsjekkoslovakia, mot at Hitler lovet ikke ha flere planer om ytterligere utvidelse av det tyske «lebensraum». Chamberlain ble hyllet i mange vestlige hovedsteder da han kom hjem fra sitt hestehandeler møte med Hitler i München, og kunne annonsere at «Fred i vår tid» var sikret.

«Godt nyttår» var overskriften på årets første lederartikkel 2. januar 1939. Avisen oppsummerte her tidligere begivenheter som kunne få konsekvenser for det som kunne komme til å skje dette nye året.

For Tidens Tegn var skuffelsen stor over at vestmaktene hadde gått med på München-avtalen med Hitler. Men avtalen hadde iallfall gitt freden en sjanse. Denne sjansen ble ifølge avisen utnyttet av stormaktene til en

forsert opprustning for ved neste korsvei å kunne sette makt bak ord. De vesteuropeiske demokratier har alt å vinne på denne utsettelsen.

Avisen slo fast at små nøytrale stater som Norge ikke kunne delta i noe rustningskappløp. Men landet måtte ta sine egne forholdsregler. Først og fremst var det viktig å gjenreise landets marine og kystforsvar. Tidens Tegn fulgte opp de krav avisen tidligere i 1930-årene hadde fremmet overfor de bevilgende myndigheter. Artikkelen konkluderte med å slå fast at hvis krigen skulle komme, måtte vi være beredt på en helt annen måte enn vi var i 1914. Derfor ble den politiske behandling av forsvaret, sammen med vurderingen av organisasjoners makt og ansvarsområder, de største og viktigste utfordringer landet sto overfor i 1939. Når dette var slått fast, var det nødvendig å opprettholde fokus på Arbeiderpartiets standpunkt til proletariatets diktatur. Fordi «dette standpunkt kan få innflytelse på våre hjemlige parti-forhold og dermed vår politiske utvikling».⁴¹

Ifølge avisen var det nå blitt alminnelig anerkjent at Arbeiderpartiet hadde gått gjennom «en utvikling på dette område, som har medført en vaklende og noe prinsippløs holdning». Dette ble bekreftet i forslaget til nytt prinsipp-program som nå var i ferd med å bli utarbeidet. Partiet kunne allikevel ikke løpe fra sin fortid. Så sent som i 1925 skulle partiet føre sin «klassekamp frem et

sosialistisk samfund gjennom proletariatets diktatur og etter kommunistiske retningslinjer». Denne tekst var nå fjernet i det nye forslaget, og endret til at «partiet bygger på marxismen og vil kjempe for den sociale revolusjon». Lederartikkelen hevdet at dette ikke var langt unna klassesdiktaturet. Dette ble bekreftet ved teksten videre i forslaget til det nye prinsipp-programmet:

Fortsatt økonomisk og social fremgang er betinget av, at arbeiderklassen overtar samfundsmakten, avskaffer det kapitalistiske samfundssystem, og reorganiserer næringslivet på et planmessig, sosialistisk grunnlag [...] Det er gjennom sine organisasjoner, at arbeiderklassen styrker og utvider sine maktposisjoner og skaper forutsetningen for det endelige maktgjennembrudd.

Avisen siterte videre fra forslaget:

I sin virksomhet ønsker partiet å bruke organisatoriske, økonomiske og politiske kampmidler og undgå vold. Men borgerskapet vil ikke frivillig gi makten og sine privilegier fra sig ... Etter hvert som den organiserte arbeiderklasse vinner større makt og det endelige gjennembrudd nærmer sig, blir det politiske kamp hvassere ... Arbeiderorganisasjonene må sette sig i vernedyktig stand, og arbeiderbevegelsen må gjøre sig klar til å bruke hele sin organisasjonsmessige makt til å slå reaksjonens angrep tilbake, bekjempe borgerstatens og de private kapitalistiske kamporganisasjoner som vil hindre arbeiderklassen i dens fremmarsj.

At programforslaget sluttet med «noen tillitsfulle ord om sovjetstaten, sovjetmakten og internasjonal samling» økte ikke avisens begeistring for sin politiske hovedmotstander.

Dagen etter⁴² fortsatte Tidens Tegn sin gjennomgang av de politiske sakene som avisen mente det måtte arbeides med i 1939. Denne gang tok avisen opp betydningen av et bedre samarbeid mellom næringslivet og staten.

Den sosialpolitiske utvikling hadde ført til økende statlig engasjement overfor næringslivet. Avisen var innforstått med at det var nødvendig med økede skatter for å finansiere de sosiale tiltak. Det ble imidlertid advart mot at økt skattetrykk kunne bidra til at bedriftene fikk redusert sine evner til ekspansjon og flere ansettelser. Tidens Tegn, i likhet med det Fedrelandslaget gjorde i lagets glansdager, etterlyste bedre samarbeid mellom det offentlige og det private. Staten burde, i langt større grad enn hittil, legge til rette forholdene for et ekspanderende næringsliv. Avisen fremhevet betydningen av å utnytte landets naturressurser. Staten burde kartlegge landets økonomiske og sosiale kapital og angi de store linjer for en planmessig utnyttelse av det avisen kalte «denne sosialtekniske metode». Dette kunne bare skje gjennom målbevisst forskning, både innenfor teknologi og økonomi. For kjennere av Joakim Lehmkuhls retorikk fra 1925 og utover, var det som å høre ekko fra hans tidligere artikler og appeller.

På den stortingspolitiske banehalvdel startet året 1939 med valg av stortingspresident. Høyres dynamiske, og også av denne grunn omstridte, Carl Joakim Hambro ville gjerne fortsette med dette viktige politiske vervet. Det skulle imidlertid vise seg at det ikke lå noen automatikk i et gjenvalg. Ifølge Tidens Tegn⁴³ hadde Hambro ved gjentatte anledninger vært både utfordrende og arrogant overfor sine støttespillere innenfor de borgerlige partiene, noe som hadde irritert også medlemmer av hans eget parti. Uten at dette fikk parlamentariske konsekvenser. Det kunne det imidlertid ha fått, fordi Bondepartiets nye leder Trædal var mektig irritert på Hambro og bidro til at Bondepartiet stemte blankt. Hambro ble gjenvalgt fordi Arbeiderpartiet ikke stilte egen kandidat. Til avisens tilfredshet.

Ikke før var Hambro blitt plassert på presidentstolen, så var debatten om trontalen i gang. Tidens Tegn satte ord⁴⁴ på den borgerlige sides sterke skepsis til mye av talens innhold. Særlig ble det uttrykt bekymring for budsjettets rekordmessige sluttsum, det stadig stigende skattetrykk, den manglende økonomiske beredskap overfor nedgangstider, og regjeringens låneopptak til tross for statens store inntekter. Det var særlig regjeringens angivelige neglisjering av forsvaret som vakte irritasjon og forskrekkelse, også i Tidens Tegns redaksjon.

Spesielt debatten omkring den truende internasjonale situasjon, og i denne forbindelse de manglende bevilgninger til forsvaret, som ble omfattet av Tidens Tegns oppmerksomhet. Avisen pekte på det den mente var et godt samarbeid mellom de forskjellige politiske fraksjoner og oppfordret til at dette fortsatte. Dette var en støtte til statsminister Nygaardsvold, som i sin tale henviste til de resultater dette samarbeid hadde ført til. Bevilgningene til hær og marine var i 1935–36 vel 34. millioner kroner. Året etter økte disse til mer enn 42,5 millioner. For budsjettåret 1937–1938 steg bevilgningene ytterligere, til vel 57,5 mill. I årets budsjett ble det foreslått vel 58 millioner. Dette var vel og bra, hevdet avisen i sin leder.⁴⁵ Nå gjaldt det å bruke midlene effektivt, og det ble krevet at forsvarsministeren ikke bare viste handlekraft, men også lederegenskaper. Han måtte skjære gjennom uenighetene mellom de forskjellige forsvarsgrenene, og legge frem resultatene av de gitte bevilgninger. Hvis han ikke gjorde dette på en tilfredsstillende måte for avisen, krevde avisen en ny mann som hadde sin handlekraft i behold.

Forsvaret lå nær Tidens Tegns tradisjonelle ideologiske grunnholdning. I mars⁴⁶ hadde avisen en lederartikkel med overskrift «Offeret». Nå var Ranik Halle kommet inn som redaksjonssekretær i politiske avdeling. Avisen drøftet det prinsipielle bak selve tanken om å forsvare seg og sitt land. Det ble tatt avstand fra Arbeiderpartiet stortingsmann Sæter, som fremhevet Tsjekkoslovakia som det beste eksempel på hvordan et land med et sterkt forsvar for fredens skyld ofret sin selvstendighet. Dette fant Tidens Tegn ut at var en usedvanlig slett og falsk parallell. Det var i en slik forbindelse ingen likhet mellom våre to land. Norge ligger i Europas utkant, har ingen minoriteter, har ingen allianser med en eller flere stormakter, har ingen våpensmie som Skodaverkene eller verdifulle bøhmiske gruber. Allikevel: Hva kan det nytte hvis en stormakt absolutt ville sette seg fast i vårt land? Avisen filosoferte omkring dette spørsmål:

Vil vi i siste instans sette vårt liv inn for den selvstendighet og frihet som har skapt de kulturgoder vi i dag har, eller skal vi med korslagte arme bøie vårt hode og gå under i åket?

For Tidens Tegn var dette et hypotetisk spørsmål, men hvor svaret var klart. Et menneskeliv, som har satt seg bestemte mål, må før eller siden være forberedt på å gjennomleve offerets time. Uten en personlig innsats vil man heller ikke vinne en personlig seier. Slik var det også for en nasjon. Offerets innsats var, etter avisens mening, selve målestokken for en nasjons livsvilje og livsdugelighet. Hvis vi ikke, i siste instans, setter vårt eget liv inn for vår frihet og selvstendighet – betingelsene for et sivilisert liv – da hadde det «gått rust på selve folkeviljen og da fortjener vi trellekår».

Lederartikkelen trakk sine tanker enda lenger. Det nyttet ikke å tale til samvittigheten, hvis vi ikke ville ta det siste offer: innsatsen av vårt liv. Først da

har vi rett til å tale til samvittighetene og vekke dem. Ellers blir vår holdning fariseerens. Hvem husker verden i dag: den heltmodige lille skare ved Thermopylene som forsvarte sitt lands frihet – og segnet – eller perserkongen og hans angripende horder?

For nordmenn skulde det gamle ordtak ennå være levende: heller død end trell. Men da plikter vi, hr. stortingsmann Sæter og likesinnede, å sørge for de våpen som frie menn skal ha for å forsvare sin frihet!

En lederartikkel i begynnelsen av februar,⁴⁷ «Under demokratiets maske», tok opp de sanne demokratiers forhold til bevegelser som, ifølge Tidens Tegn, lå på de politiske systemers ytterkanter, bevegelser som tilsynelatende markerte sin respekt for tradisjonelle demokratiske rettigheter. Avisen hevdet at nazistenes og kommunistenes stadige sympatierklæringer var falske. Det ble siktet til et foredrag⁴⁸ Vidkun Quisling hadde holdt, hvor han ifølge avisen «benyttet enhver anledning til å markere sine varme følelser for det 'sande' demokrati».

Dette var også kommunistene flinke til. Kommunistpartiet hadde arrangert sentralkomite-møte og hadde enstemmig vedtatt «å reise et uovervinnelig forsvar for demokratiet og Norges uavhengighet».

For Tidens Tegn var disse to bevegelser «to alen av samme stykke»:

Som man i Sovjet har innført slagordet «det russiske demokrati», taler man i Tyskland om nasjonal-socialismen som uttrykk for et sant folkestyre.

I en senere leder⁴⁹ ble demokratiet som samfunnsform ytterligere fremhevet. Demokratiet var den eneste menneskeverdige samfunnsform, fordi den frihet dette forutsatte, ga individet de største muligheter til utfoldelse. Diktaturet, slik både det sosialistiske og det nazistiske system forutsatte, var imperialistiske bevegelser med verdensherredømme som det endelige mål. Nazismen led, ifølge avisen,

av de samme skavanker som bolsjevismen; men mens bolsjevismen henter sin kraft fra klassehatet, bygger nazismen sin dynamiske kraft på en lidende sakrosankt nasjonalisme. Førerprinsippet, og dets videre utforming til et overherredømme over andre folk, er en pendant til proletariatets diktatur

Demokratiets utfordring lå i å matche diktaturets iboende handlekraft, i mangel på demokratisk kontroll, med økt handlekraft og større innsikt og dyktighet.

Diktaturets lynsnare bevegelser må kunne møtes med en hurtig handlende demokratisk regjeringsmakt, det forutsetter igjen, at regjeringens myndighetsområde uvilkårlig blir utvidet og at dets samarbeid med parlamentet, blir teknisk sett, så smidig og tidsbesparende som mulig

De personlige og moralske egenskapene til folkets valgte representanter var ofte ikke tilstrekkelig. Tidens Tegn hevdet at

samfundsforskningen i langt høyere grad enn hittil må spille en rolle i selve demokratiets styreform. Vitenskapen skal ved sine forskningsresultater være med å rasjonalisere politikken. En ikke altfor fjern fremtid vil sikkert smile over den dilettantiske måte Stortinget i dag behandler de økonomiske spørsmål.

Johan Throne Holst var opptatt av at det ble etablert et økonomisk forskningsinstitutt ved Universitetet i Oslo.⁵⁰ Tidens Tegn ga disse tanker full støtte, og begrunnet dette med ønsket om

En sakliggjørelse, det vil si, en vitenskapeliggjørelse av politikken er i dag demokratiets alternativ til diktaturet og dets eneste redning og fremtidsvei.

Krigsfaren la på denne tiden en demper på konfliktnivået omkring innenrikspolitiske spørsmål. Desto mer ga Tidens Tegn spalteplass til nasjonal og internasjonal utenrikspolitikk. Norge, sammen med Finland, Sverige og Danmark, fryktet det som skjedde, da landene kjempet for å opprettholde sin nøytralitet under den forrige verdenskrigen. Forsvar for respektert nøytralitet var en prioritert oppgave for hvert av de nordiske land. Tidens Tegn sluttet seg helt til slike tanker.

Utenfor Nordens grenser forsøkte stormaktene å tilrive seg en best mulig posisjon for den krigen som etter hvert flere og flere anså som ikke mulig å unngå. Som et ledd i denne helt uunngåelige posisjonering, eller kartlegging av potensielle allianser eller motstandere, henvendte den tyske regjering seg til mindre nabostater. De ble spurt, i all uskyldighet, om vedkommende stat følte seg truet av Hitlers Tyskland? Selv et forholdsvis «uskyldig» spørsmål som dette måtte behandles med den største varsomhet. Diplomatiske kløkt og statsvitenskapelig innsikt var nødvendig når det enkelte land ga sitt svar. Sverige lot seg ikke lure til noe formelt svar i form av en diplomatisk note. Utenriksministeren i Stockholm inviterte den tyske minister til en uformell prat, hvor han muntlig forsikret om at Sverige absolutt ikke følte seg truet.⁵¹ Sveitserene valgte en annen måte. De uttalte at det sveitsiske forbundsråd stolte på Tysklands vilje å vise respekt for den sveitsiske nøytralitet,

som Sveits vil forsvare ved egen militær kraft og som uttrykkelig er blitt anerkjent av Tyskland og de øvrige stater

Tidens Tegn slo fast at dette var et stolt og verdig svar. Avisen håpet at også Norge fant en form på sitt svar som reflekterte vårt lands situasjon. Det ble gitt uttrykk for at man på det nuværende tidspunkt ikke hadde grunn til å tro at Tyskland eller en annen stormakt ikke ville respektere landets nøytralitet. På den annen side måtte det innrømmes at den siste tids begivenheter hadde gjort de små stater nervøse og urolige. Det enkelte lands beredskapsforberedelser var, etter avisens mening, et talende bevis for denne uro.

For Tidens Tegn var det viktig ikke bare understreke landets vilje til nøytralitet. Like viktig var det å demonstrere landets evne til å forsvare viljen til å bli holdt utenfor et oppgjør mellom stormaktene. Derfor var det uomgjengelig nødvendig å forsere oppbyggingen av det norske forsvar.

Betydningen av dette ble aksentuert da den andre verdenskrigen brøt ut på ettersommeren. Tidens Tegns rettet utover høsten mer og mer søkelyset på enkelte regjeringsmedlemmers dyktighet som statsråder. Ikke minst etterlyste avisen en faglig dyktig forsvarsminister. Forsvarsminister Fredrik Monsens hjerteinfarkt ga hans kritikere en mulighet til å kreve hans avgang, og ga statsministeren et naturlig påskudd til å finne en person med presumptivt bedre forutsetninger til stillingen.

Tidens Tegn ønsket⁵² en militær fagsjef som forsvarsminister. Avisen kunne også akseptere en som ikke kom fra de militære rekker fordi det kunne være bra å få en leder utenfra, som var ubundet av de forskjellige forsvarsgreners rivaliseringer. En ordning med en sivil forsvarsminister, «hvis der samtidig – som i Sverige – blev utnevnt en øverstbefalende for rikets samlede forsvarsmakt».

Det ble stor glede hos Tidens Tegn da oberst Birger Ljungberg overtok stillingen som forsvarsminister etter militærmotstanderen Fredrik Monsen. Avisen kunne berette at han var

ikke bare ansett som en fremragende militær, men han har også utpregede administrative egenskaper, besitter stor arbeidsevne og er hertil en mann i sin beste alder. Han står utenfor alle militære og politiske klikker og representerer hermed flere av de fordele som en eventuell sivil forsvarsminister vilde ha. Han står helt fritt likeoverfor den nuværende forsvarsordning og den militære klikk som er knyttet til den. En uavhengig mann som nyter Kongens fulle tillit.

Tidens Tegn sluttet seg til de som håpet at oberst Ljungberg ikke ville skuffe⁵³ som forsvarsminister, «i den skjebnesvangre tid vi nu går i møte».

Året sluttet enda mer truende for freden enn det begynte. Tidens Tegn⁵⁴ oppsummerte situasjonen under overskriften «Verdensrevolusjonen på marsj». Sovjet-republikkens inntog i Polen ble nærgående beskrevet. Politiske kommissærer rykket inn i soldatenes fotspor, bønder og intellektuelle ble fordrevet eller likvidert, «den bolsjeviske pest» blomstret på Midt-Europa sletter. Avisen fryktet at verden skulle oppleve det samme syn på Finlands jord.

Okkupantmaktenes fremmarsj truet nå våre nordiske venner i nabolandet Finland. Den russiske taktikken var om mulig enda mer infam enn den brukt i Polen. Finland skulle, ifølge Tidens Tegn, knekkes innenfra. En finsk kommunist, bosatt i Moskva siden den finske borgerkrig i 1920, ble plassert som statsminister i en medløper-regjering i den finske grensebyen Terioki. Den var

Stalins lakeiregjering og den skal reise oprørsfanen i det finske folk, splitte det ved hjelp av den røde arme og jevne veien for den finske sovjetrepublikken under Moskvas herredømme.

Tidens Tegn gikk sterkt ut. Spillet om Finland bekreftet at det var «selve verdensrevolusjonen på marsj».

Avisens redaksjon rettet hele sin oppmerksomhet mot den røde fare. Den aggressive sovjetimperialisme hadde hele Europas skjebne i sin hånd. Det var mot denne fare hele Europas kamp måtte rettes:

Det er Asias horder som er på vei mot vesten. Hvis ikke de innbyrdes stridende europeiske nasjoner vil forstå dette og s a m l e t gå mot barbariet, er aftenlandenes undergang bare et tidsspørsmål. Det skal et sterkt Tyskland for å makte denne oppgave – og ikke et svakt og

slagent. Der skal også et sterkt britisk imperium og ikke noe splittet og tilintetgjort imperium, som nu er Hitlers mål.

Tidens Tegn ba om fred med Tyskland: «Og skulle ikke vestmaktene forstå at en fred nu er bedre enn et slagent – og sovjetisert Tyskland?»

Samme dag hadde avisen en ny lederartikkel. Også denne dreiet seg om Finlands skjebne. Dagen før hadde landets representant i Folkeforbundet bedt om mer enn oppmuntrende ord. Landet trengte aktiv støtte i kampen mot den røde imperialismen. Tidens Tegn uttalte sterk skuffelse over at ikke de øvrige nordiske landene ytet mer. Avisen slo fast at man foreløpig måtte

se italienere og spanjoler rykke frem i første rekke som Finnlands hjelpere. Men dette smertelige syn: å se Finland alene kjempe til heltemodige kamp for Nordens og vår frihet, må tilskynde den frivillige hjelpen i alle land, men først og fremst i de nordiske land.

At de nordiske landene avsto fra å stemme over en resolusjon i Folkeforbundet, som oppfordret medlemslandene til å yte Finland støtte, opprørte Tidens Tegn. På denne måten gjorde landene felles front med «de russiske vasalstater», hevdet avisen.⁵⁵

13.6 1940

Året 1940 ble et skrekkelig år for Tidens Tegn, både hos de redaksjonelle medarbeidere og for avisens økonomi. Avisen var nu etablert som forsvarets sterke støtte og som en arg kritiker av regjeringen Nygaardsvolds manglende støtte til de skritt Tidens Tegn hevdet var uomgjengelig nødvendig for å sikre landet i den kommende krisesituasjon. Styreformann Lehmkuhl trakk i en stort oppslått artikkel⁵⁶ opp de linjer han mente regjeringen måtte følge for å leve opp til det ansvaret den helt frivillig hadde påtatt seg. Regjeringens anseelse ville bli styrket både i Norge og i utlandet hvis

Det ble plassert store bestillinger på moderne våpen i utlandet
Norske våpenfabrikker måtte gå døgnet rundt for å produsere det de klarte
Mekanikere og spesialister måtte innkalles fra sivile bedrifter
Sivile maskinfabrikker og mekaniske verksteder måtte omstilles til forsvarsproduksjon
Det måtte bestilles utstyr for vinter- som for sommerbruk hos landets bekledningsfabrikker.
Stadig flere måtte innkalles til grundig befalsutdanning. Norske offiserer måtte gis anledning til studier ved den finske front.
Øvelser for store troppestyrker i bruk av moderne materiell måtte omgående arrangeres.
Utbygging av forsvarslinjer langs utsatte grenser måtte settes i gang. Skogs- og bygningsarbeidere måtte ledes av entreprenører som hadde studert liknende anlegg i Finland.
Våre militære myndigheter måtte dirigere og overvåke arbeidene.
Landets helsemyndigheter måtte rustes opp
Det måtte omgående skaffes tilveie de økonomiske midler for disse tiltakene.

Avisens kommentarer til debatten om statsbudsjettet i Stortinget var preget av sterk mistillit til hele regjeringen. Den sterkeste kritikken ble rettet mot finansminister Oscar Torp. Det totale beløp 826 millioner var altfor høyt og for meget basert på økede skatter. Beløpet satt av til forsvaret var på den annen side altfor lavt. «Send budsjettet tilbake til regjeringen» var Tidens Tegns forslag. Som la til at i dette lå det et krav om å finne en ny finansminister.⁵⁷ Egentlig ønsket avisen en helt ny regjering. Men hvem skulle overta:

Regjeringens største styrke i dag er utvilsomt dens mangel på konkurranse. Hvem skal settes op, hvis Nygaardsvold feldes? Fornyselsen med unge dyktige menn i alle partier er sørgelig glissent. Slike folk er blitt skremt vekk fra politikken. Hvem skal en da ta?».

Ikke uventet hadde Tidens Tegn svaret:

Løsningen under slike forhold er som vi tidligere har påpekt et fagministerium. En regjering av landets dyktigste administratorer. Det første skritt ble gjort da forsvarsminister Monsen blev erstattet med oberst Ljungberg. Det neste bør være at finansministeren skiftes ut. For landets krigsberedskap er en dyktig finansminister like viktig som en energisk forsvarsminister.

Ikke lenge etter fikk den «en energisk forsvarsminister» full anledning til mer enn å utfolde sin energi. Tirsdag 9. april kom Tidens Tegn ut i to utgaver. Lederartikkelen i den første utgave hevdet avisen at

Hele det norske folk er fylt av dyp sorg og harme over det grove nøytralitetsbrudd som vestmaktene har gjort sig skyldig i ved å legge ut minefelter i vårt sjøområde. Ved sin overraskende og uventede handling, som krenker vår suverenitet og integritet på det groveste, har de bragt vårt land op i den allervanskeligste situasjon.⁵⁸

Tidens Tegn krevde at minefeltene måtte fjernes, og uttalte håp om at disse spørsmål kunne løses med rolige og vennskapelige forhandlinger. I samme utgave hadde avisen en stor artikkel om det tyske transportskipet «Rio de Janeiro» som hadde blitt senket utenfor Åkerøya i Høvåg kommune vest for Lillesand.

Den mest fantastiske av de begivenheter som hadde funnet sted langs kysten i løpet av de siste døgn,

var avisens karakteristikk av hendelsen. Og reiste spørsmålet om hvorfor dette skip, med soldater, flygere og biler, hadde dukket opp i norsk farvann?

I denne utgave av avisen hadde ikke Tidens Tegn noe svar på dette spørsmål. Istedenfor måtte de beklage at avisen ikke kom ut til vanlig tid på grunn av

ekstraordinære forhold i Oslo i natt. Ved halvet-tiden lød nemlig flyalarm og kort efter blev strømmen brutt og hele byen lagt i mørke. Avisens maskiner blev som følge derav stående stille i bortimot et par timer.

Klokken 07.15 kom Tidens Tegn ut med en ny utgave. Den hadde en helt annen ordlyd. Kjempeoverskrift om tyske landstigninger i Trondheim og Bergen. Kamper på Jeløen ytterst i Oslofjorden. Oslo erklært i luftverntilstand.

Senere på dagen kom en tredje utgave:

Tysk ultimatum som regjeringen avslår. Heftig kamp mellom krigsskip og Oscarsborg. En tysk krysser gått på land ved Digerud.

Naturlig nok var Tidens Tegn, som alle andre aviser, full av opplysninger om det store drama som fant sted i Norge. Her vil i hovedsak redaksjonelle kommentarer bli referert fordi hypotesen er at det er i disse noe av forklaringen på avisens endeligt kan finnes.

13.6.1 Administrasjonsråd og riksråd

Et av de største eksistensielle problemene som den tyske okkupasjon pådyttet den norske virkelighet var hvordan nasjonale myndigheter skulle klare å etablere et helt nødvendig samarbeid med den tyske okkupasjonsmakten. Å bringe på det rene hvordan denne situasjonen ble taklet ble ansett som så viktig at Stortinget oppnevnte i kongelig resolusjon av 6. august 1945 en kommisjon, med det formål

å undersøke Stortingets, Høyesteretts, Administrasjons-rådets og sivile og militære myndigheters forhold før og etter 9. april 1940.⁵⁹

Svein Carstens har i sin bok⁶⁰ om politikeren Ivar Lykke, omtalt tidligere i avhandlingen, presentert ham som en av de mest fremtredende forhandlere på norske side. Lykke hadde høy status i kraft av sine tidligere verv som statsminister og formann i Høyre. Boken beskrevet de utfordringer som det norske administrative samfunn ble stilt overfor. Tyskernes opprinnelige intensjon var å arrestere toppen av den norske maktpyramide, for deretter å tvinge frem en politisk løsning lik den som ble stablet på bena i Danmark. For dette formål ble både soldater og administrative enheter plassert om bord i angrepsstyrkenes flaggskip, slagkrysseren «Blucher». Skipet skulle uforstyrret legge til langs Akershuskaia i Oslo før lyset ble slått på i den norske hovedstaden, for i kontrollerte former å arrestere konge og regjering. Slik gikk det imidlertid ikke. Oberst Eriksen på Oscarsborg festning midt i Oslofjorden skjøt først, for eventuelt å spørre oberstkollega og forsvarsminister med den antatt store handlekraft, Ljungberg, etterpå. «Blucher» gikk til bunns og tok med seg de tyskere som skulle ordne opp i hovedstaden. Noe som førte til at de utsatte nordmennene slapp unna mellom fingrene på den tyske overraskelse. Regjeringen Nygaardsvold og de fleste stortingsrepresentanter forsvant med toget og fikk med seg kongefamilien. Den 7. juni forlot alle sammen Tromsø og landet, for å bli borte i fem år.

Tyskerene hadde således ingen klart definert og nasjonalt oppnevnt forhandlingspartner. Deres hensikt var å gi de tradisjonelle norske autoriteter nok spillerom til å opprettholde ro og orden i de okkuperte områder. Alternativet var, hvis nordmennene ikke ville eller kunne etablere en samarbeidsform begge parter kunne leve med, et mer direkte styre. Det var alminnelig forstått at en slik styreform ville kunne invitere til mer bruk av maktmidler.

I denne situasjonen måtte nordmennene fomle seg til en form som på en eller annen måte kunne virke legal. Det var her det hele store dilemma oppsto, og som ble løst på en slik måte at Stortinget fant å måtte sette ned sin undersøkelseskommisjon.

Carstens beskriver hvordan forskjellige norske borgere, alle anerkjent som ansvarlige og fremtredende, ble pådyttet vervene som norske forhandlere. Ingen hadde lyst på oppgaven; alle delte en felles ansvarlighet for land og folk. Forfatteren beskriver også hvordan de utvalgte forhandlere på den ene siden slet med sin samvittighet og lojalitet overfor sine landsmenn, mens de på den andre siden i forhandlingene med den tyske militære og psykologiske overmakt slet med frykten for, og følelsen av, å måtte gi etter for stadig nye tyske krav og endringsforslag.

Det hersket fullt kaos⁶¹ i Norge fra 9. april og utover året. De folkevalgte myndigheter hadde, sammen med kongefamilien, under dramatiske omstendigheter sluppet det de hadde i hendene og forsvunnet ut av hovedstaden. Det ble ikke lett for de som satt igjen i Oslo, det være kommunale myndigheter, organisasjoner i nærings- og arbeidsliv, eller i pressen, å vite hvordan de skulle agere. I de første dagene kunne hver enkelt «mavefølelse» bli dirigerende.

Hitlers tropper kom for å overta makten i Kongeriket Norge. Undertrykkelsen av det frie ord sto høyt på okkupantenes prioriteringsliste. Alle norske aviser fikk føle dette fra aller første dag. Det ble omgående opprettet et tysk pressekontor – Presseabteilung – i stortingsbygningen.⁶² Allerede om ettermiddagen 9. april ble Oslopressen innkalt til et orienterende møte. Her fikk de beskjed om hvordan de skulle forholde seg til den nye tid.

Det første de fikk beskjed om var at de utelukkende kunne bruke stoff som kom fra Norsk Telegrambyrå. I dette byrå hadde nazi-myndighetene overtatt den fulle kontroll. Stoff derfra måtte bare brukes i den form som NTB hadde gitt. Kommunikéer som kom fra land Tyskland kriget med, måtte ikke offentliggjøres. Regjeringen Nygaardsvold måtte ikke forsvares. Det ble også forbudt å gjengi taler av personer som tilhørte kongefamilien, regjeringen eller andre myndigheter som hadde forlatt landet. Avisene fikk beskjed om at de måtte ta hensyn til Tysklands utenrikspolitikk. Land på parti med tyskerene måtte ikke kritiseres. Artikler som omhandlet økonomi og finans, næringsliv og industri, måtte presenteres på en positiv måte, slik at det ikke ble skapt uro i befolkningen. Noe som

kunne skade forholdet mellom de tyske troppene og nordmennene måtte ikke trykkes. Stoff fra den tyske militærmakt måtte slås opp på fremtredende plass i de respektive aviser. Det ble fra denne dag forbudt å bruke ordet «Verdenskrig» om de krigshandlinger som fant sted. Avisene fikk beskjed om at deres oppgave ikke bare var å bringe nyheter. De hadde også ansvar for å lede befolkningen og skape en positiv opinion. Hvis ikke disse beskjeder nøye ble fulgt av hver enkelt avis, ville tyskerne anvende de skarpeste motforholdsregler.⁶³

Det ble innledningsvis ikke påført trykkeplikt. Hver avis måtte vurdere hva den ønsket å trykke, og den formen som selve informasjonen fikk i avisens spalter. Evnen den enkelte avis hadde til å si noe «mellom linjene», ble ofte avgjørende for den troverdighet avisen opprettholdt hos sine lesere.

Ting skjedde raskt. Dagen etter invasjonen hadde Tidens Tegn to store overskrifter på første side. Den ene fortalte med fete typer at «Stortinget vil forhandle med tyskerne. Lykke, Mowinkel og Sundbye opnevnt».

Ved siden av denne tekst, og med like store typer, kunne avisen fortelle at «Major Quisling danner regjering. Og sender ut en proklamasjon til det norske folk».

De fleste avisredaksjoner oppfattet situasjonen som svært vanskelig. All politisk uenighet ble vasket bort med vannmassene som senket seg over slagkrysseren «Blucher»s skrog i Drøbaksundet. Mavefølelsen – det som etterhvert dukket opp som det politisk korrekte nasjonale sinnelag hos det store flertall av befolkningen – kom til å bli avgjørende for det som ble presentert i avisspaltene. Hver redaktør måtte spørre seg selv om hvordan han skulle vurdere trykket fra okkupasjonsmakten. Inkludert trykket fra den regjering major Quisling særdeles brått hadde kuppet seg til. Situasjonen var ikke bare helt ny, men for mange ganske surrealistisk og aldeles uforståelig.

Overskriftene i Tidens Tegn 10. april var lette å lese. Avisen hadde ingen ytterligere kommentarer. I umiddelbar ettertid skulle det imidlertid vise seg at teksten måtte tas med en klype salt. Stortinget og regjeringen ønsket absolutt ikke å forhandle med tyskerne. Quislings regjering ble dannet i ly av tyske bajonetter, helt uten dokumentert støtte i den norske befolkning. Tidens Tegn kjente noen få av regjeringens medlemmer fra tidligere besøk i avisens spalter. Eller noen enkelte fra enda tidligere tider i Fedrelandslaget, uten at dette fikk noen åpenbar innflytelse på avisens tekster. Dilemmaet var hele tiden: Hva skulle avisen trykke og hvordan skulle det som ble trykket, bli presentert?

På side to fredag 12. april ble et telegram fra Norsk Telegrambyrå (NTB) referert. Det ble presentert som den tyske offisielle kommentar til dagens krigshandlinger. Det fremgikk at tyskerne hadde gått i land på Bornholm i Østersjøen uten at det kom til sammenstøt. I Norge ble de områdene som var besatt av tyskerne planmessig utvidet og utbygget. Elverum ble besatt om formiddagen 10. april. De norske militære myndigheter i Oslo hadde erklært seg villige til å delta aktivt i luftvernet mot britiske fly og franske fly. I Narvik hadde britiske sjøstridskrefter forsøkt å trenge inn i havnen og med et heldig tysk forsvar, fortsatt iflg. Tidens Tegn, hadde tre fiendtlige torpedojagere blitt tilintetgjort. I strid med det som falske britiske og franske meldinger hadde opplyst, var Bergen og Trondheim i sikre hender. Alle tekstene som ble referert i Tidens Tegn kom fra det nazifiserte Norsk Telegrambyrå.

På samme side hadde avisen en leder med overskriften «En påkrevet oppgave». Denne oppgaven var å vise selvdisiplin og verdighet og for all del ikke hamstre matvarer. Fordi at de med penger til å kjøpe for, derved snek i køen foran de som ikke hadde midler til å legge opp lager av mat i hjemmene. Avisen etterlyste bestemmelser, som kunne sikre den rimeligste og mest rettferdige fordeling av matprodukter.

På samme dag trykket Tidens Tegn, stort oppslått over flere sider, en artikkel om Vidkun Quislings vita og virke. Det var Nasjonal Samlings «Presse- og Propagandakontor» som ble oppgitt som kilde, etter utdrag fra en brosjyre utgitt i 1935 og skrevet av quisling-regjeringens sosialminister Gulbrand Lunde. Artikkelen ble illustrert av et stort bildet av Quisling, under overskriften «Norges statsminister». Tidens Tegn fulgte tilsynelatende lojalt de tyske direktivene.

Den 12. april var siste dagen Thomas Tellander sto oppført som redaksjonssekretær i Tidens Tegns politiske avdeling. Dagen etter sto Ranik Halle nå alene på kolofonen, som redaksjonssekretær i politisk avdeling. Han ble medansvarlig for den politiske siden av avisens redaksjonelle ledelse.

Ut fra tilgjengelige kilder⁶⁴ virker det som om *Fritt folk, Nasjonalt Dagblad* den 12. april ble trykket i Tidens Tegns trykkeri. Dette var avisen til Nasjonal Samling. At denne tekst kom på mikrofilmen sammen med Tidens Tegn må kunne forstås slik at Fritt Folk ble trykket i Tidens Tegns maskiner, eventuelt begrunnet med behov for øke inntekt fra trykkerimaskinene, eller kanskje mest sannsynlig med at naziregimet krevde det. Artikkelen ga en detaljert oversikt over hva Nasjonal Samling sto for. Den virket som en del av et valgprogram. Fritt Folk fortalte også om sterke tyske flyavdelinger som sikret den norske kyst mot angrep fra vestmaktene. Ifølge naziavisen var det helt meningsløst, og barnslig, å gjøre motstand mot den seierrike tyske arme.

Det dilemma som pressen slet med, var også et dilemma for den øvrige befolkning. Hvem skulle det lyttes til, og hvordan burde man forholde seg til den nye situasjon? Mandag 15. april ble en ny dag med vanskelige valg. På den ene siden truet den tyske øverstkommanderende med død og fordervelse for de som deltok i ethvert sabotasjeforsøk mot den tyske vernemakt. På den andre siden holdt tre av landets mest respekterte personligheter – biskop Eivind Bergrav, fylkesmann I.R. Christensen og høyesterettsjustitiarius Pål Berg – «gripende og alvorstunge appeller» i Norsk Rikskringkasting til det norske folk, hvor de oppfordret til total avholdenhet fra

enhver videre sabotasje- eller ødeleggelseshandling av hvad art nevnes kan. Slike handlinger vil – uten å gavne fedrelandets sak – kunne utsette befolkningen for de alvorligste farer. Enhver må nå forstå, at vi lever i en hærtatt by, hvor krigens lover gjelder. Ro, orden og disiplin er under disse forhold en bydende nødvendighet og enhver ubetingede plikt.

Denne tekst ble offentliggjort i Tidens Tegn, undertegnet av en rekke samfunnsstøtter. Også store organisasjoner som industriforbundet, sakførerforeningen, arbeidsgiverforeningen, Akers faglige samorganisasjon, Norges statsbaner undertegnet oppropet. Avisen ville

på det aller sterkeste understreke den appell som hovedstadens myndigheter og en rekke av våre mest representative borgere og organisasjoner har rettet til byens befolkning.

Den 16. april kunne Tidens Tegn, tvers over hele første side, fortelle at det okkuperte Norge hadde fått, etter Tidens Tegns mening, et legalt styre på syv mann. Det var Høyesterett som hadde tatt initiativet. Retten henviste til at store deler av landet var okkupert. Dette gjorde det praktisk umulig for den lovlig valgte norske regjering å opprettholde den administrative ledelse av disse landsdeler. Derfor hadde retten funnet det nødvendig å bidra til at det ble opprettet et administrasjonsråd til å lede den sivile administrasjon. Proklamasjonen endte slik:

I tillit til at Norges konge vil billige at høiesterett under de forhåndenværende ekstraordinære forhold har grepet til denne nødutvei opnevner høiesterett som medlemmer av dette midlertidige administrasjonsråd

Fylkesmann Ingolf E. Christensen, formann
Direktør J. Bache-Wiig
Statsfysikus Andreas Diesen
Sorenskriver O.F.Harbak
Direktør Gunnar Jahn
Dosent R.J.Mork
Universitetsrektor Didrik Arup Seip

Tidens Tegn sluttet seg fullt og helt til etableringen av dette råd. Avisen roste Høyesterett, som den tredje og for tiden eneste fungerende statsmakt, for at den hadde fått etablert en sivil myndighet som kunne fungere som en slags regjeringskomite. Vidkun Quisling ble også rost for den besindighet og ansvarsbevissthet han hadde vist ved å tre tilbake. For det fortjente han full honnør.

Det nye administrasjonsråd fikk tilslutning fra Bankforeningen, Norges Bondelag, Norges Handelstands Forbund, Norges håndverkerforbund, Norges Industriforbund, Norges Rederforbund og Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon.

Tidens Tegn identifiserte seg helt med appellen som administrasjonsrådet og organisasjonene hadde fremmet overfor befolkningen. I en leder den 19. april gikk avisen til det skritt å kritisere de som ikke fulgte de sterke oppfordringene til ro og orden. Det ble referert til «et meget kjedelig tilfelle av snikskyting på Hønefoss», som hadde

ført til en beslutning fra den tyske overkommando om at 100 av byens borgere vil bli skutt hvis slikt gjentar sig. Dette er krigens lov, og ingen kan bebreide tyskerne at de, efter lenge å ha prøvet å undgå alle drastiske forholdsregler, finner å måtte ty til slike hårde mottrekk.

Det er ikke kjent fra foreliggende litteratur hva slags «snikskyting» det ble referert til. Heller ikke om det var nordmenn som støttet konge og regjering i kamper mot invasjonstroppene. Min hypotese, som savner konkret belegg og mer er bygget på kjente hendelser senere under krigen, er at denne «snikskyting» var utslag av en hjelpeløs og frustrert befolknings raseri overfor en brutal okkupasjonsmakt. Kjennskap til utviklingen av den norske hjemmefront senere under krigen, tyder på at hendelsen på Hønefoss var del av den spontane opposisjon mot okkupasjonsmakten som raskt utviklet seg etter 9. april 1940. Avisen oppfordret alle til å være på vakt mot rykter og ryktespredere. I denne forbindelse ble det pekt på

at meget av det som sendes ut fra britiske og franske krigskastingsstasjoner må henføres til de meget løse forlydenders kategori.

Lederartiklene i Tidens Tegn fulgte opp om kritikken mot de som gjennom spredning av rykter, bygget veisperringer, sprengte broer, eller på annen måte drev

sabotasjevirkosomhet i den del av landet som er okkupert av tyske tropper. Heller ikke dette kan gagne det formål som tilsiktes. Som regel vil virkningen bli den motsatte. De tyske myndigheter tilgodeser først og fremst sine egne tropper [...] Det er krigens lov, at hensynet til dem kommer i første rekke. Den norske sivilbefolkning må ta alle følgende av slike kommunikasjonsvanskeligheter. Matmangel blant n o r d m e n n er det eneste man kan opnå.

Den 26. april, 17 dager etter at den tyske invasjon startet, kommenterte Tidens Tegn en proklamasjon til den norske befolkning som rikskommissæren for de besatte områder hadde offentliggjort. Kommissærens navn var Josef Terboven. Avisen kunne fortelle at mannen hørte til

Hitlers eldste og mest betrodde medarbeidere, og i og med hans utnevnelse til dette embede, har vi rett i å se et uttrykk for at det tyske rikets leder omfatter Norge med en særlig interesse og forståelse.

På dette tidspunkt i nasjonens okkupasjonshistorie hadde befolkningen ingen erfaring med hvordan kommissæren ville demonstrere den tyske diktators «særlige interesse og forståelse». Tidens Tegn hadde imidlertid tillit til at det etablerte samarbeid mellom kommissæren og administrasjonsrådet, som ifølge avisen «allerede har avgitt en loyaltetserklæring», ville fungere bra. Lederskribenten så dette

samarbeid som en stor betryggelse for at ro og orden blir opretholdt og at befolkningens legitime behov og rettigheter blir opretholdt slik som de tyske myndigheter i høitidelige erklæringer ved gjentatte anledninger har forsikret.

Avisen uttrykte sin fulle tillit til kommissærens løfte om at ulempene og byrdene for befolkningen skulle begrenses til det uungåelige. Men

befolkningen må også være sig bevisst, at forutsetningen for denne rikskommissærens holdning er at man følger hans forholdsregler lojalt.

Det kan virke som om Tiden Tegns redaksjonelle ledelse⁶⁵ var i ferd med å utvikle en form for forståelse for den tyske okkupasjonsmakts antatte rettigheter og behov. Dette førte til en kritisk holdning overfor de makter som konge og den konstitusjonelt valgte regjering hadde valgt som sine allierte. Den dominerende overskrift i fete typer over hele første side den 3. mai refererte til pressebyrået Reuters melding fra London, hvor statsminister Chamberlain redegjorde for det avisen slo fast var de mislykkede britiske operasjoner i Norge. Artikkelen var illustrert med en forsøksvis humoristisk tegning, som skulle illustrere Englands lite effektive sverd.

Dagen etter bekreftes inntrykket at Tidens Tegn nu hadde utviklet en skeptiske holdning til vestmaktene. Overskriften var «Mr. Churchills norske eventyr». Avisen mente at

Chamberlains tale i går var mer propagandistisk enn orienterende. Hans forsøk på å fremstille den senere tids hendelser som en vinning i den kamp vestmaktene fører, vil ikke bli godtatt av det norske folk.

Artikkelen avsluttet slik den begynte:

Mr. Churchills norske eventyr er til ende. Det var kort og ikke glimrende; men det kostet Norge mange unge liv og gav norske sinn en dyp og drepande skuffelse.

Tidens Tegn virket kritisk til de som hadde regjeringsansvaret den 9. april. Artikkelen mente å fastslå at «en upartisk nøytralitet er den politikk som nasjonen gjennom en årrekke har fastslått som sin ubetingete vilje».

Avisen skrev deretter at det ikke kunne «med noensomhelst rett hevdes at Norge ikke har gjort sitt ytterste for å verge nøytraliteten e f t e r 9. april».

Denne påstand må forstås slik at de forsvarskampene som regjeringen la opp til, og som holdt på frem til engelskmennenes tilbaketrekning fra Syd-Norge den 3. mai, ble av Tidens Tegn oppfattet som en kamp for å forsvare landets nøytralitet. Dette legitimerte også den støtte landet mottok fra blant annet engelske styrker. Nu var imidlertid tidspunktet inne

til å fatte en beslutning av stor rekkevidde og like stor betydning for folkets fremtidige livsførsel: skal den nøytralitetspolitikk folket har fastlagt videreføres, eller skal nasjonen av sin forfatningsmessige ledelse uforberedt føres inn i stormaktskrigen?

Det var, ifølge avisen, bare en person som kunne besvare dette spørsmål. Det var «Kong Håkon den VII». Det var hans

menneskelige plikt efter det som har passert å treffe s i t t valg om krig og fred. Da først kan folkets vilje komme tilkjenne. Her hviler i dag Kong Håkons historiske misjon overfor det norske folk.

Artikkelen bygget på en logikk om at Norge gjennom lang tid hadde ført en bevisst nøytralitetspolitikk. Ved valg hadde folket bekreftet at det var denne politikk stemmegiverne ville ha. Artikkelen hevdet at regjeringens væpnede motstand mot det tyske brudd på norsk nøytralitet var et ledd i kampen for at Norge fortsatt skulle forbli en fredet og nøytral plett på det europeiske kartet.

Det er uklart hva Tidens Tegn mente med sin sterke støtte til fortsatt nøytralitet. Hva slags nøytralitet mente avisen? Hva var det lederskribenten egentlig antydte at kongen skulle gjøre? Kan artikkelen forstås på annen måte enn at Tidens Tegn ønsket at kongen skulle bestemme at «den nøytralitetspolitikk som folket» hadde fastlagt, skulle videreføres? Det vil si at nasjonen ikke – «av sin forfatningsmessige ledelse – uforberedt» ble ført inn i stormaktskrigen. Kunne Tidens Tegn mene at det tyske angrepet på landet ikke hadde ført Norge inn i denne krigen allerede? Og at kongen på en eller annen måte kunne foreta en dramatisk helomvending?

Avisens kritiske holdning kom også til uttrykk i lederartikler som omtalte taler holdt i britisk radio. Utenriksminister Koht kom til orde gjennom BBC i begynnelsen av mai,⁶⁶ noe han ifølge avisen ikke burde ha gjort. Det var en høyst ulykksalig og malplassert tale, som ikke burde vært holdt. Koht hadde åpenbart ingen forståelse for forholdene i de okkuperte områdene og kunne ha spart seg, ifølge avisen, en retthaversk polemikk mot biskop Bergrav, som

i denne trengselens tid har vært et trøstens lys for befolkningen innenfor de besatte områder. Hr Koht burde nu tale til engelskmennene og franskmennene. Har han ikke andre ting å bringe det norske folk enn de stener han gav i sin siste tale, var det best han tiet.

Dagen etter⁶⁷ ble en annen tale kommentert. Denne gang var det statsminister Chamberlains ord i det britiske underhus, noen få dager før han ble kastet, som ikke ble oppfattet som spesielt positiv i Tidens Tegn redaksjonslokaler. Det var ikke dekning for noen lovprising av de allierte troppers innsats. Ei heller kunne det være sant at hjelpen fra de allierte kom i stand etter forespørsel fra den ganske nytnevnte general Ruge og de norske statsmakter. Først kom hjelpen, og deretter ble landet

latt i stikken tross alle løfter, og det er ingen tiltalende måte å trekke sig ut av en fadæse, at man prøver å velte ansvaret over på folk, hvis vesentlige skyld ligger i at de har trodd på løftene og hatt tillit til de menn som har avgitt dem.

Norsk Telegrambyrå sendte den 24. mai⁶⁸ en tendensiøs melding fra Berlin, som Tidens Tegn valgte å trykke. Kongen hadde ifølge meldingen funnet det nødvendig å takke de britiske stridskreftene for den «verdifulle hjelp» som hadde tillatt han å forsvare en del av Norge. Det virket ifølge meldingen helt

uforståelig når kong Håkon uttaler sin dype takk til sine engelske venner for den våpenhjelp de ydet, i et øyeblikk da minnet om Storbritannias skammelige forræderi overfor sin norske forbundsfelle ennå står så nær.

Den tyske sensur hadde nå fått et godt grep på det de norske avisene skrev. Redaksjonene utviklet derfor en spesiell evne til å skrive litt opp mot det de visse sensuren ville godta, men i en form som ga venner en mulighet til å «lese mellom linjene». På denne måten ble det forsøkt å omgå sensuren for å få frem avisens egentlige budskap. På den annen side løp avisene den risiko at budskapet ikke ble forstått. Eller til og med misforstått i negativ – altså pro-tysk – retning.

Den nytnevnte britiske statsminister Winston Churchill holdt den 21. mai en tale som ble referert på lederplass⁶⁹ i Tidens Tegn. Talen ble holdt på et for den britiske krigføring dystert tidspunkt. Tyskerne hadde brutt gjennom den «ugjennomtrengelige» franske Maginotlinje og var i full fart gjennom Belgia, på vei mot kanalkysten. Statsmannen mente det ville være tåpelig å prøve å skjule stillingens alvorlige karakter. Men han hadde lagt til, ifølge avisen, at man måtte heller ikke miste motet. På den annen side var det, fortsatt ifølge Tidens Tegn, ikke lett å se hva han i første rekke knyttet sitt håp til. Tyskerne hadde stadig initiativet på det europeiske kontinent, og den nytnevnte britiske øverstkommanderende hadde fått den utakknemlige rolle å overta en millionarmé på vikende front, og under energisk tysk forfølgelse. Dog: Historien har, ifølge lederartikkelen, mange eksempler på hvordan lykkens hjul kan snu. Et lite feilgrep, en mer eller mindre tilfeldig faktor, kunne også denne gang skape en ny situasjon.

Å lese mellom linjene ble på et senere tidspunkt i historien utviklet nesten til en vitenskap. Det var i tiden under og etter Stalins regime i Sovjet-Russland. «Vitenskapen» ble kalt «krimologi». For Norge ble tiden under tyskerne en forsmak på denne form for virksomhet.

Lederartikkelen med referatet fra Churchills tale kan kanskje være et eksempel på en tekst som både den tyske sensur og den norske leser på hver sine måte kunne forstå. Tyskerne fikk sitt ved å lese om den tyske fremgang, og nordmennene ble fortalt, på mest mulig generell basis, at det var «von i hengende snøre».

Tidens Tegn ga uforbeholden støtte⁷⁰ til administrasjonsrådet. Dette var det eneste organiserte – og under de foreliggende omstendigheter antatt legale – uttrykk for norsk fellesskap og samfunnsånd innenfor de okkuperte områder. Det var derfor meget forstemmende

at visse kretser synes å ha spesialisert sig på en målbevisst nedrakning av disse menn, som har bragt det offer å ta på sig byrden med å administrere landet. Administrasjonsrådet er ikke i den stilling, at det kan forsvare sig. Det har uttrykkelig erklært, at det betrakter all partinid og indre splittelse som en fare, og at den synes det er uverdigg å holde ondsinnede innbyrdes oppgjør midt for øinene på de fremmede myndigheter, som har besatt landet.

Dette betydde ikke, ifølge avisen, at den frie diskusjon om skyld og ansvar for den utvikling som hadde bidradd til å føre landet inn i dagens situasjon, skulle legges på hyllen for godt. Men i øyeblikket var alt slikt ikke bare formålsløst, men også skadelig. Når tiden kom,

kunne det være meget i, at nye tider krever nye menn, og at vi går inn i en epoke som på mange områder vil bety en omvurdering. Men de menn som trenges skal vårt folk selv, belært av erfaringene, vite å peke ut, og er det en l y k k e l i g ny tid vi skal gå i møte, kan det hverken skje ved smålig nedrakning eller fremmede troppers hjelp.

13.6.2 Hårdere tider

Andreas Norland har i sin bok *Hårde tider*⁷¹ – boken om Fedrelandslaget – ganske detaljert beskrevet den politiske situasjonen, sett med de fedrelandslagske øyne som fortsatt befant seg i landets hovedstad våren og sommeren 1940. Tidens Tegn, som nu ble ledet av folk med bakgrunn fra og tilhørighet til Fedrelandslaget, befant seg midt i den forvirring og usikkerhet⁷² som rådet. Ledelsen var dessuten amputert, etter at styreformann Lehmkuhl, med sine sterke synspunkter og sine utvilsomme lederevner, hadde forlatt Oslo og reist til USA for å drive forretningsvirksomhet derfra.⁷³

Midt i denne forvirring måtte Tidens Tegns redaksjon ikke bare forsøke å forholde seg til de daglige overraskelser, men også på trykk gi uttrykk for dens holdning til enhver tid. Med sitt fortsatt store opplag nådde avisens budskap ut til over 40 000 daglige lesere. Lederartiklene finnes som evige minner om eksponerte holdninger i en meget vanskelig tid.

13.6.3 Emigrantmyndigheter

Den 7. juni 1940 forlot konge og regjering Tromsø og landet, og dro til en eksiltilværelse i England. Dette faktum ble kommentert på lederplass i Tidens Tegn få dager senere.⁷⁴ Det ble hevdet at den tappert kjempende lille norske arme ble latt i stikken. Det var intet annet å gjøre enn å be om våpenhvile. Dette stilte landet overfor nye problemer i forhold til de okkuperende myndigheter. Her måtte de etter grunnloven ansvarlige myndigheter ta initiativ, raskt og klokt, for å finne frem til en nyordning. Avisen hadde tillit til at dette ville bli gjort: «De har gjort det tidligere. De vil sikkert forstå å gjøre det igjen».

En av Fedrelandslagets lederskikkelser,⁷⁵ og formann i laget sommeren 1940,⁷⁶ var Victor Mogens. Han valgte i midten av juni å holde en tale i Norsk Rikskringkasting. Dette var midt under de særdeles vanskelige forhandlingene hvor administrasjonsrådet representerte den norske siden.⁷⁷

Tidens Tegn sluttet seg på mange måter til innholdet i radiotalen. Hans appell til befolkningen var også temmelig overensstemmende med det avisen tidligere hadde hevdet. Det lå nå opp til nordmennene

å nyskape forholdene, vi må gripe aktivt inn og ta fatt på alle områder, det økonomiske og kulturelle, i forvaltning og styre. Det ligger i sakens natur, at dette forutsetter et lojalt samarbeid med okkupasjonsmyndighetene.

I en ny lederartikkel⁷⁸ uttrykte Tiden Tegn seg klarere. De tok til etterretning at kongen og regjeringen Nygaardsvold hadde erklært at de ville fortsette kampen mot invasjonstroppene på alle fronter. Dette skulle først og fremst skje fra Storbritannia, og var, etter avisens mening, en kamp først og fremst for Storbritannias interesser. I og med

at konge og regjering oppholder sig utenfor landets grenser, har de opgitt sine funksjoner. Vi befinner oss altså i den situasjon at vi er uten noen ansvarlig utøvende myndighet, som kan utføre de nødvendige funksjoner for vårt land. Dette er naturligvis uholdbart. Der kreves nu en mer s t a b i l ordning.

Som formann i Fedrelandslaget var Victor Morgens en engasjert samfunnsdebattant. Det skulle vise seg at mange av hans synspunkter på den politiske utvikling i Norge etter 9. april ikke ble forstått av de som tidligere hadde hatt sans for det Mogens sto for. En tale han holdt 2. juli i Oslo Håndverkerforening ble dårlig mottatt, både innenfor og utenfor Fedrelandslagets rekker.⁷⁹ Han var kritisk overfor regjeringen Nygaardsvold og ga uttrykk for positive holdninger overfor Hitler-Tyskland.

Hans siste sterke utspill på vegne av Fedrelandslaget, før dette ble oppløst i september,⁸⁰ kom i form av et opprop, referert og stort slått opp i Tidens Tegn den 1. august. Han hevdet her at landet måtte omstille seg på den nye situasjon. Det

gamle, splittende partisystem hverken kan eller bør bygges op igjen. Ut fra norsk retts- og frihetsskjedsle må vi søke nye politiske former og metoder som svarer til de krav tiden stiller.

Han hevdet at det nu var viktig å starte et omfattende politisk opplysningsarbeid. Dette skulle bane veien for et samlet folks aktive medvirken mot en ny fremtid. Mogens mente at det var naturlig at det måtte bli Fedrelandslaget som sto for dette opplysningsarbeidet. Dette var en

nasjonal og ubunden samlingsorganisasjon til kamp mot partisplittelse, kunstige klassemotsetninger og alle socialt oppløsende krefter.

I oppropet hevdet Mogens at Fedrelandslaget i kraft av sin virksomhet helt fra starten i 1925 var det naturlige verktoy samfunnet kunne dra nytte av i arbeidet i folkeopplysningens tjeneste. Derfor ba han

alle nordmenn, som vil være med å bygge det nye Norge, om å slutte sig til Fedrelandslagets rekker. Et gjenreist land, som har funnet sitt naturlige arbeidsfelt og sine egne livsformer i pakt med den verdensomveltning som nå foregår, kan ikke bygges op uten en aktiv innsats fra alle ansvarsbevisste nordmenn. Det er det norske folk som selv skal skape sin fremtid. Bli derfor med i Fedrelandslaget.

Victor Morgens

Tidens Tegn sluttet seg helhjertet til Fedrelandslagets opprop.⁸¹

Partipolitikkens epoke er forbi. Dens forbannede ånd var det som la Norge våpenløst, lammet forsvarsviljen og undergrov riksfølelsen. Ikke fedrelandet, men partiboken, kunde stå der som motto over de siste års politikk i Norge. Med 9. april gikk det gamle system i grav. De kunstige skrankene som var bygget op mellem nordmenn falt også. Ulykken sveiset alle gode nordmenn sammen. Nu steg endelig r i k e t frem for norske øyne, det norske riket, som var glemt bak parti- og bygdesynet.

Norsk Telegrambyrå ble ofte nyttet som kilde i Tidens Tegns reportasjer. Etter at de allierte i midten av juni hadde bombet Bergen, ble begivenheten presentert med store overskrifter i Tidens Tegn: «Visste kong Haakon i London at hans engelske venner bombarderte Bergen?»⁸² Det ble fortalt at militære mål ikke ble rammet. Ilden på sivile mål ble begrenset, takket være energisk innsats fra brannvesenets side, godt hjulpet av tyske soldater.

Tidens Tegn var kritisk til «kong Haakons engelske venner», og var ikke mye imponert over det britene sto for. Sarkasmen i avisens lederartikler kom stadig til orde. Dette ble særlig fremtredende etter at Frankrike hadde kapitulert, og etter at de engelske styrkene på det europeiske kontinent var blitt jaget tilbake til øyriket etter slaget ved Dunquerque. Den nye britiske statsminister Winston Churchill ble en populær skyteskive. Han hadde i sine taler hevdet at tilbaketrekningen fra Norge ble utført i «god orden». Tyskernes gjennombrudd av Maginotlinjen og erobringen av de sterke belgiske festningene, ble kommentert «som betydningsløst slumpetreff». Meget

kunde ha artet seg annerledes hvis man i tide hadde basert sin vurdering og politikk på realiteter og solid sakkunnskap, istedenfor å la sig drive til det ytterste av propagandistisk hurrastemning og behagelige formodninger⁸³

Avisen mente at Norge nu måtte innrette seg etter dagens realiteter. Disse var preget av at Tyskland ville få en førende rolle i det nye Europa. Englands mulighet til å blokkere fastlandet ble sett på som liten, «allermest av en makt som hittil har vist sig å være den underlegne under utslagsgivende militære operasjoner».

Alle land, også Norge, måtte kunne

ydre sin innsats under lojalt samarbeid på bredest mulig grunnlag. Her har vi en oppgave, vi som andre europeiske nasjoner. Og denne oppgave må vi gå inn for uten nølen eller vankelmodighet, både ut fra våre egne interesser og ut fra de tradisjoner vi har i alt byggende mellomfolkelig samarbeid.

Denne sommeren 1940 var preget av en uavlatelig rekke av dramatiske begivenheter. Tidens Tegn valgte å kommentere disse ut fra den informasjon som var tilgjengelig i Norge. Slik var det også for de andre norske avisene. Dagbladet skrev i en lederartikkel den 14. juni om det avisen trodde kunne bli følgene av regjeringens kapitulasjon den 7. juni:⁸⁴

Likelså alvorlige er de politiske følgene, som kapitulasjonen vil kunne få. Kongen og regjeringen har ikke villet slutte fred, hverken da de britiske troppene forlot Åndalsnes eller da de norske troppene ble nødt til å legge ned våpnene for overmakten. Kongen og regjeringen lot avgjørende politiske momenter gå forbi, flyktet i interesse for sine egne personer til England og slepte endog sønner av vårt land med, for å adlyde Englands befaling og interesse. De har latt oss i stikken; vi må nå prøve å ordne oss uten dem.

Einar Skavlan var sjefredaktør i Dagbladet. Redaktør for nyhetsavdelingen var Gunnar Larsen.

Private radiomottakere var enda ikke blitt inndratt, og det var fortsatt lov å høre på internasjonale radiostasjoner. NTB presenterte opplysninger gitt av tyskerne fra Berlin. Avisen måtte tolke de forskjellige, mer eller mindre propagandistiske, informasjonene, og presentere sin versjon til sine lesere, mens den tyske sensuren hele tiden tittet skribentene over skulderen.

At Frankrike ga opp kampene mot arvefienden gjennom mange kriger de siste hundre årene, og inngikk en fredsavtale med Hitler-Tyskland, var en begivenhet som ga gjenlyd på begge sider av frontlinjene. For Tyskland var dette en stor seier, kanskje den største hittil under denne krigen. Tilsvarende var tapet for de allierte. De som undertegnet fredsavtalen – betegnende nok i den samme jernbanevogn som tyskerne måtte besegle sitt nederlag etter verdenskrigen 1914/1918 – var en delegasjon for Frankrike ledet av den aldrende marskalk Petain, helten fra første verdenskrig, og hjulpet av politikeren Laval: To herrer som etter krigen fikk de strengeste straffer for landssvik i Frankrike. En del av fredsavtalen var at franskmennene fikk lov å opprette en egen fransk regjering, plassert i Vichy syd i landet. De måtte forplikte seg til å internere sin store krigsflåte i Oran i Nord-Afrika. De måtte også endre forfatningen, slik at landet ble mer et lydrike under Tyskland.⁸⁵ Demokratiet ble avskaffet, trodde Tidens Tegn, og de politiske partiene ble forbudt. Landets indre og ytre politikk ville bli koordinert med Tyskland og Italia. Alt dette, ifølge Tidens Tegn, fordi landet hadde allierte seg med det svikfulle England. Først

latt i stikken av den britiske hær, så hånet for sitt heltemodige forsvar og dets nederlag, som førte til våpenstillstanden. Og som den tragiske utgang: det britiske overfall på den franske flåte, som ifølge våpenstillstandsbetingelsene skulle forbli i ro.

Tidens Tegn fant det helt naturlig at folkestemningen i Frankrike var bitter og

hatsk mot det land, som så lettsindig uforberedt trakk det med i denne krig, som det så motvillig og uforstående gikk til.⁸⁶

Selv om det rådet stor usikkerhet i alle leire, var avisens virkelighetsoppfatning helt i utakt med den som fantes i det store flertall av det norske folk.

Ved at den norske konge og regjering følte seg så truet av den tyske okkupasjonsmakt at de valgte å rømme til England og fortsette sin virksomhet i eksil i London, var England per definisjon landets allierte. Det kunne virke som om avisens redaksjon ikke tok dette helt innover seg.

Samme dag som Tidens Tegn omtalte de franske begivenheter, presenterte avisen med store bokstaver, tvers over hele første side, noe som hadde langt større interesse for nordmennene:

Kongen avslår presidentskapets anmodning om å abdisere.

Han hevder at han kan opholde sig et halvt år i utlandet uten Stortingets samtykke. Og bebreider Presidentskapet at dets anmodning er blitt avfattet i samforståelse med de tyske myndigheter.

Artikkelen offentliggjorde utdrag av den brevveksling som hadde funnet sted mellom presidentskapet og kongen. Som kilde oppga avisen NTB. Det ble også henvist til London radio, som de fleste av leserne fortsatt hadde anledning til å lytte til.

I sine påfølgende lederartikler både oppsummerer og vurderer avisen situasjonen. Utgangspunktet for forhandlingene var at rikskommissær Terboven hadde rettet en henvendelse til administrasjonsrådet og presidentskapet.⁸⁷ Her ble det foreslått at krigstilstanden mellom Norge og Tyskland ble brakt til opphør, og at det ble etablert et norsk styre. Forutsetningen for dette var at kongen og regjeringen Nygaardsvold, som fremdeles hadde proklamert krig på alle fronter, trakk seg tilbake. Presidentskapet, som forsøkte å få etablert et norsk styre innenfor konstitusjonelle rammer, underrettet kongen om at dette bare lot seg realisere av nordmenn som befant seg innenfor landets grenser. Det ba derfor kongen om å abdisere. Han hadde, i samråd med regjeringen, ikke funnet å kunne bøye seg for denne henstilling.

Tidens Tegn slo fast at det nu ble Stortingets sak,⁸⁸ med representanter for alle de fire partiene Høyre, Venstre, Bondepartiet og Arbeiderpartiet, å bestemme hvordan de skulle forholde seg til de tyske forhandlerene. De måtte sammen ta ansvaret for de historiske handlinger som skulle bestemme Norges fremtid.

To dager senere⁸⁹ fulgte Tidens Tegn opp med en ny leder. Avisen vred seg i sin selvpålagte rolle som forsøksvis objektiv vurderer av forhandlerenes store dilemma. De beskrev situasjonen som hadde ledet opp til kravet om at beslutninger måtte tas. Det ble referert til en artikkel

som vi vet forholdsvis mange den gang ikke var enige i, at Kongen og hans rådgivere burde undersøke mulighetene for å få istand en ordning, hvorved vi beholdt mest mulig av vårt konstitusjonelle grunnlag, og da i første rekke kongehuset selv. Chansen ble ikke benyttet, formodentlig fordi Kongens rådgivere fortsatt trodde på den britiske hjelps effektivitet og muligheten av å føre krigen videre på norsk grunn.

Etter at dette ble skrevet, hadde konge og regjering ikke bare gitt opp kampene fra Narvik og nordover, men også rømt landet. Men

heller ikke ved denne anledning, som var den siste, ønsket man å medvirke til at Norge, innenfor okkupasjonens ramme, fikk sine konstitusjonelle organer tilbake.

Avisen oppsummerte situasjonen ytterligere. De skritt det norske storting nu sto overfor, var også følelsmessig ytterst vanskelige å ta. Ikke minst på grunn av det norske folks sterke bånd til kongehuset. Men beslutningen måtte tas. Presidentskapet, som meget nøye hadde overveiet de muligheter som forelå, var kommet til det resultat, hvor tungt det enn var, så var det ingen vei forbi.

Dette land kan ikke styres fra London, og det er intet vunnet ved å overlate administreringen av landet til en fremmed makt. Dette siste vil tvert imot ha konsekvenser som ingen kan overskue, men som alle kan ane.

Lederartikkelen hadde den største forståelse for de kvaler den norske forhandlingsdelegasjonen hadde å stri med. Men de måtte gjøre sin plikt, selv om de helst ville ha kunnet legge ansvaret på folket selv ved et valg. Situasjonen var ikke slik at dette kunne skje, og de måtte utføre

sin tunge plikt. Vi andre kan lette noe av ansvarets byrde ved å tenke nøkternt over saken, og loyalt stille oss bak de menn, som prøver å redde det som reddes kan.

Forhandlingsdelegasjonen var i et fryktelig dilemma. For de som satt rundt omkring i avisene og hadde valgt som sitt yrke å uttale seg om det meste, ble saken også en svært varm potet. De kviet seg for å mene, var nødt til å kommentere, og formulerte seg hver på sin måte. I tillegg til sine egne kommentarer, valgte Tidens Tegn å sitere flere andre aviser. Uten å si det rett ut kunne Aftenposten bli forstått slik at den avisen støttet presidentskapets henvendelse til kongen:

Intet kan bli som det var, hvordan enn utviklingen måtte komme til å arte sig, og jo før vi foretar den nyorientering som nu er en bydende nødvendighet, dess bedre for oss alle.

Morgenbladet mente at det norske folk hadde all grunn til å beklage at regjeringen ikke grep sjansen til å forhandle med tyskerne etter at de allierte hadde sviktet Norge så totalt ved Åndalsnes og Namsos. Derved

skaptes den situasjon som nu overvelder oss. Men hvad nytter er der i fornuftsresonnementer under forhold da den konstitusjonelle nødrett trer istedenfor ønske og vilje? Og når vi for ramme alvor må innse at den senere tids veldige omveltninger har bragt oss inn i en fullstendig ny situasjon, som først fremtiden vil gi fast form.

Hos Arbeiderbladet ble det sterkt understreket at landet måtte få et styre som var mest mulig *norsk*. Mellom linjene kunne det leses at avisen fant presidentskapets henvendelse til kongen som rimelig. Det norske folk måtte leve videre, tross alt, og da er landet

nødt til å innrette sig efter de faktiske tilhøva som er tilstede. De avgjørelser som treffes må treffes av Stortinget, som er den lovlige og konstitusjonelle myndighet vi har innen landets grenser.

Dagsposten skrev at

Det uundgåelige er skjedd. Vårt land må ha et styre, og da så vel kongen som hans regjering befinner sig utenlands, har Stortingets presidentskap måttet skride til handling. Det nytter lite med å drive formalprosedyre. Her må landets og folkets felles interesser gå foran alt annet, hvor smertelig det enn kan berøre den enkelte.

Norges Handels og Sjøfartstidende slo fast at regjeringen hadde dratt til England for å fortsette å krige. Avisene diskuterte grunnene til det og hva dette måtte koste, og mente at noe måtte skje. Regjeringen kunne ikke regjere Norge fra sitt eksil. Det var dette som hadde «fått Stortingets presidentskap til efter overlegging med Administrasjonsrådet og de tyske myndigheter å foreslå en ordning med riksråd som» skulle regjere Norge til krigen var slutt.

Stemningen som rådet i de siterte norske redaksjonslokaler var temmelig lik. Så også i Sarpsborg. Den lokale avis Sarpen skrev at

hvor smertefullt og bittert det enn er å bryte med dype tradisjoner, så må det ikke glemmes, at det norske folk skal leve videre i Norge også i den tid som kommer. Vi må selv prøve på å øve vår innflytelse på begivenhetenes gang, og det kan vi bare gjøre ved at vi akseptere kjensgjerningene som de foreligger.

Nasjonen, ledet av den omstridte Thorvald Aadahl, påtok seg rollen som pressens forsvarer i denne vanskelige tiden:

Når Stortingets presidentskap efter langvarige undersøkelser har henvendt sig til kong Haakon med en anmodning om å abdisere, tør det kanskje bli forstått, at landet befinner sig i en situasjon, som ikke avisene har sett sig i stand til å bortforklare.

Det var kravet om at kongen skulle abdisere som skapte de mest markerte skillelinjene mellom nordmennene. I forhandlingene med Terbovens folk ble det forklart at det ikke var mulig å få til et samarbeid så lenge det ble gjort forsøk på å avsette kongen. Dette ville bli oppfattet som et grovt og uakseptabelt forsøk på å ydmyke nasjonen.⁹⁰

Avisen hadde på dette tidspunkt vist betydelige evner til å følge de regler som ble pålagt de norske avisene på møtet med «presseabteilung» den 9. april. Det er vanskelig å fastslå hva de skriverier som er sitert over, kan ha hatt å si for den troverdighet alle avisene på denne tiden var avhengige av hos alle «gode nordmenn».⁹¹ Det vil si hos det store flertall av befolkningen. Disse betraktet konge og regjering i England som deres representanter i kampen mot tyskerene.

Tre dager⁹² etter Terbovens presentasjon av den nye politiske orden, skrev Tidens Tegn en leder med denne overskrift: «Ingen flere taler»:

Disse taler, som exkongen og den emigrerte regjering Nygaardsvold har servert for det norske folk med opstrakt pekefinger og harmdirrende røst med direktiver for oss som skal leve sammen med okkupasjonsmyndighetene har ikke vist noen forståelse for den nye situasjon. Verst av dem alle var Koht, mens hans røst er heldigvis forstummet.

Men det har ikke stanset munnen på Nygaardsvold. Og dessverre heller ikke exkongen. I de taler som blev sendt ut fra London torsdag kveld blev også den politiske nyordning i Norge kritisert.

Som kjent meddelte Reichskommissar Terboven i sin store tale at Stortingets flertall ved de prøvevoteringer som hadde funnet sted hadde suspendert både Kongen og regjeringen Nygaardsvold. Det hadde naturlig å vente at de hadde trukket konsekvensen av dette og trådt tilbake.

På denne tiden var fortsatt Jonas Schanche Jonassen sjefredaktør, med det endelige ansvaret for avisens innhold. Leder for politisk avdeling var fortsatt redaksjonssekretær Ranik Halle. «Jøden fra Georgia, meget intelligent men alltid et villig redskap», slik Jonassen karakteriserer ham i sin bok.⁹³ En bok som Eide hevder var «et åpenbart forsvarsskrift, der redaktøren fremstår i et lys som kom til å stemme overens med hans senere krigskarriere som redaktør for London-regjeringens Norsk Tidend».

I avisens styre satt fortsatt Thomas Stang, broren til Quislings idretts- og arbeidsminister Axel Stang, sammen med Andresens mann Bredo Grimsgaard. Dette var avisens øverste ansvarlige organ, uten av noen av disse påtok seg noe praktisk eller formelt redaksjonelt ansvar.

Som representantskapets ordfører følte Johan Throne Holst seg mer og mer utenfor det som skjedde i og med Tidens Tegn. I et brev til Grimsgaard⁹⁴ beklager han denne utvikling. Han skriver at det var

forutsetningen den gang da jeg sammen med Rolf Thommessen og andre gikk med i siste refinansiering av Tidens Tegn, at bladets politiske ledelse skulde tillegges representantskapet sammen med styret. Denne forutsetning er nu litt etter litt blitt helt omstøtt. Jeg skal ikke nærmere komme inn på hvad dette kan skyldes; det har jeg foreløpig hverken tid eller lyst til. Kun vil jeg fastslå at hele det siste år ingen kontakt har vært mellem styre og

representantskap, eller mellom styre og representantskapets ordfører, inntil det nu meddeles mig at bladet befinner sig i en prekær situasjon.

Lederartikkelen denne siste lørdag i september etterlot liten tvil om hva de redaksjonelt ansvarlige mente om de synspunkter nordmennene i London fremførte:

I sin tale torsdag æreskjeller Nygaardsvold de nordmenn som i den nuværende uhyre vanskelige situasjon har påtatt sig det tunge ansvar å stå i spissen for rikets styre. Og med sorg i hjertet måtte man også oppleve å høre exkongen følge i Nygaardsvolds spor.

Med denne tekst kunne det virke som om Tidens Tegn ga sin støtte til den Quisling-regjering som Terboven hadde utnevnt få dager tidligere. Avisen polemiserte med «exkongens» utsagn om at han og regjeringen var tvunget til å føre kampen utenfor Norges grenser, men at de hverken var våpen- eller venneløse. Til dette spurte Tidens Tegn om kongen hadde

glemt hvordan Churchill har behandlet sine andre venner. Har han glemt Polen, Nederland, Belgia og Frankrike? Hvor ganske annerledes klokt og sindig har ikke hans bror, den danske kongen, optrådt. Lenket han sin skjebne til en regjering som flyktet ut av landet og som selv i utlendigheten ikke kan gjøre annet enn vanskeligheter for de som blev tilbake? Man må vel si, at det viser hvor ulikt ansvarsfølelse, intelligens og karakter kan være fordelt i en og samme familie.

13.6.4 Arbeidstjeneste

Innføring av arbeidstjeneste for norsk ungdom hadde lenge vært en del av Fedrelandslagets ideologi. Erling Winsnes var tankens ideologiske opphav allerede fra siste halvpart av 1920-årene.⁹⁵ Arbeidstjeneste skulle imidlertid komme til å bli en særdeles følsom sak i forholdet mellom nordmennene og de nazistiske myndigheter. Allerede i juni 1940 kom tanken om arbeidstjeneste opp. Administrasjonsrådets forutsetning var at denne skulle bygges ut på frivillig grunnlag, selv om Winsnes mente det burde være obligatorisk. Tidens Tegn støttet rådet. Det ville være betenkelig

allerede nå å gjennomføre en almindelig arbeidsplikt for ungdommen [...] Det kan skape unødige vanskeligheter hvis en tyr til generalisering og obligatoriske bestemmelser. Det er også andre grunner som taler for at man her avholder sig fra tvangsmessige metoder.

Avisen mente at ideen til Erling Winsnes var verdt å følge opp. Men det måtte være

en ny arbeidstjeneste vi nå skal ta fatt på, med langt større sosial intensitet og et langt bredere grunnlag enn hittil. Vi går ut fra at ungdom fra alle landsdeler og ikke minst fra alle lag av folket vil fylke sig under arbeidstjenestens faner.

I Tidens Tegns historie ble det ikke noe av hverken frivillig eller tvungen arbeidstjeneste. Men noen i Nasjonal Samling, med flere medlemmer av Fedrelandslaget fra før krigen, husket Winsnes og hans ideer om arbeidstjeneste. Dette tok de med seg, da de, ikke lenge etter at Tidens Tegn hadde kastet kortene, etablerte sin versjon av arbeidstjeneste. Denne tjenesten ble en hovedmotstander for den norske hjemmefronten. Arkivene, med navnene på bestemte årsklasser, ble sprengt i luften i flere kjente sabotasjeaksjoner ledet av sabotører trenet i England og sluppet ned i fallskjerm over Norge.

På dette tidspunkt hadde Tidens Tegn liten sans for tvangsrekruttering. Dette ble bekreftet da avisen den 30. juli kunne referere en melding fra NTB om at alle norske borgere i England mellom 20 og 35 år skulle sendes til britiske militærleire. Det het i meldingen at dette var en provisorisk anordning som «den flyktede regjering» Nygaardsvold hadde utstedt.

Avisen kunne fortelle at saken hadde skapt stor uro og engstelse i mange norske hjem. Også blant

norske borgere i England har den utløst sterk bitterhet, og den bitterhet blev tydelig da kong Haakon, kronprins Olav og den del av den norske regjeringen Nygaardsvold som ennå ikke har reist videre til New York, forlot Olsøkfesten i den norske sjømannskirken

Tidens Tegn refererte til at meldingen også ble presentert i Norsk Rikskringkasting. Det avisen karakteriserte som «tvangsrekruttering» var en kopi av de tiltak mot polske statsborgere som ble truffet i Frankrike året før. Opplegget i Storbritannia ble oppfattet som «forferdelig». Ifølge Tidens Tegn ble det fremhevet i NRK at

nordmenn skulde innkalles til tjeneste for å forsvare Storbritannia, før Storbritannia har tatt sitt eget menneskemateriell i bruk, d.v.s. at norsk blod er billigere enn britisk, det har vakt den største forbitrelse blant nordmenn. Og forbitrelsen er enda større, fordi det er britisk politi – regjeringen Nygaardsvold har hverken politi eller domstol med sig – som skal forfølge dem som ikke melder sig til militærtjeneste.

Tidens Tegn fulgte opp meldingen med å trykke de meninger NTB's politiske medarbeider ga uttrykk for. De var svært negative overfor England og den norske eksilregjering. Hele saken var

en uhyrlighet av en slik art som ikke noe fritt folk kan finne sig i. Hvis en nordmann frivillig vil la sig skyte i hjelp for en eller annen, så er det hans personlige sak, men når en fremmed makt med vold tvinger et annet folks borgere til militærtjeneste, så er det vold av samme slags som England høist har tillatt sig med negerstammer.

Tvang ble imidlertid raskt et tema i det okkuperte Norge. Den 2. oktober hadde Tidens Tegn en stort oppslått artikkel på første side, som annonserte at obligatorisk arbeidstjeneste skulle gjennomføres i Norge fra våren 1941. Mannen som Quisling valgte ut til å gjennomføre denne bestemmelse, var Axel Stang, nu med tittel som konstituert statsråd for idrett og arbeidstjeneste. Han ble presentert slik⁹⁶ i Tidens Tegn:

Konstituert statsråd for idrett og arbeidstjeneste Axel Heiberg Stang er født 21. februar 1904 i Oslo. Han tok artium i 1922 og fikk deretter praktisk utdanning i jordbruk, skogbruk og forretningsvirksomhet. Etter flere utenlandsopphold har han siden slutten av 20-årene sammen med sin bror, konsul Thomas Stang,⁹⁷ arbeidet med skogbruk og jordbruk, spesielt utbyggingen av de forskjellige virksomheter hvis grunnlag og utgangspunkt er Maarud Gaard.⁹⁸

Etter rikskommissarens nyordning den 25. september, med blant annet utnevning av Axel Heiberg Stang som ansvarlig for arbeidstjenesten, endret Tidens Tegns sin holdning⁹⁹ til tvungen arbeidstjeneste. Stang hadde holdt et foredrag i NRK – ifølge avisen meget tankevekkende og perspektivrikt. Det ble her annonsert at arbeidstjeneste ville, fra neste år, bli obligatorisk. Dette var

en meget logisk utvikling, som Tidens Tegn allerede har bebudet. Årets store og meget prisverdige innsats var tross alt bare et forsøksstadium. Det er gjennom sommerens prøvedrift konstatert, at arbeidstjenesten er en særdeles nytting organisasjon, som meget godt lar sig tilpasse norske forhold og norsk folkelyne. Erling Winsnes, som har lansert tanken i Norge – under all den motstand og latterliggjørelse som alt nytt gjerne blir møtt med – blev aldri trett av å understreke arbeidstjenestens sosiale betydning.

Tidens Tegn ga uttrykk for sin tillit til Stangs evne til å lede dette nye departementet

for ungdommens fysiske opdragelse og karaktermessige skolering, og vi har det bestemte inntrykk at Axel Stang har alle forutsetninger for å lede dette arbeid.

13.6.5 Pressen

Den 1. juli henvendte Tidens Tegn seg «Til våre lesere». Leserne ble takket for den overbærenhet og forståelse som ble vist bladet i denne vanskelige tiden. Det ble pekt på at omstendighetene hadde medført til at det lett oppsto misforståelser, og at disse nu, etter det bevegede kvartal som ble avsluttet, hadde funnet sin rette oppklaring. Avisen håpet at det neste kvartal ville bli lysere og bedre for alle. Håpet ble begrunnet med de forhandlinger som ble ført mellom norske og tyske myndigheter og som nu nærmet seg sin avslutning. Dermed skulle grunnlaget være lagt for et norsk styre – hvilket ville få innflytelse på pressens stilling, håpet avisen.

Tidens Tegn hadde alltid sett det som sin store oppgave å bidra til at folket i vårt vidstrakte og oppstykkede land ble knyttet stadig nærmere samme. Avisen hadde, ifølge lederartikkelen,

etter fattig evne søkt å være bindeleddet mellom by og land og bygge en levende norsk bro mellom norske sinn, slik at riksfølelsen blev en seirende realitet

Det var avisens mål å fortsette denne linje, selv i vanskelige tider som nå. Fordi en rekke store nasjonale oppgaver måtte løses. Dette kunne bare gjøres gjennom felles ofre og felles innsats. Tidens Tegn hadde det lønnlige håp at abonnentene ville følge avisen videre, og lovet at de ville yte sitt beste – «i troen på vårt lands fremtid og i kjærlighet til vårt folk».

Det var ikke helt enkelt å drive avis sommeren 1940. En leder tok opp dette i midten av juli.¹⁰⁰ Det ble akseptert at ikke alle var fornøyd med pressen, noe avisen trodde de fleste bladutgivere hadde en mer eller mindre levende forståelse for. Men hva var det folk var misfornøyd med, spurte avisen?

Det var ikke vanskelig for Tidens Tegn å erkjenne at avisene ikke var slik som før. Men

er det i det hele tatt noe i vårt samfund som arter sig på samme måte som før? Næringslivet, åndslivet, politikken? Alt er blitt annerledes, alt har måttet ta preg av det som har skjedd. Men allikevel prøver vi, og plikter vi, å holde virksomheten oppe, det gjelder alle områder av samfundslivet, og gjøre det best mulige ut av det innenfor rammen av de vilkår situasjonen har skapt.

Avisen håpet at det ble forstått at pressen hadde en særlig misjon i disse tider, og at «den, tross de regulerende bestemmelser den har måttet underkaste sig, står som en våken talsmann for norske interesser og norsk vilje».

Det var med en viss irritasjon Tidens Tegn den 30. juli tok til etterretning at London-radioen dagen før hadde påstått at den norske presse var et propagandamiddel i tyskernes tjeneste. Avisens kommentarer ble preget av den litt spissere tone som hadde sneket seg inn i Tidens Tegns spalter i månedene etter det tyske overfallet. De spurte om påstanden var noe de norske hallomenn hadde funnet på, eller var det

etter oppfordring av den britisk kringkastning i hvis tjeneste de norske hallomenn i London på en stadig mer åpenbar måte synes å stå. Men vi skulde anta at den ytringsfrihet som innrømmes norske borgere i London ikke er vesentlig rummeligere enn det som briterne selv må ta til takke med under Duff Coopers åndelige regime. Folk i den stilling skulde heller ikke kaste sig over tidligere kolleger i Oslokringkastningen fordi de ikke kan bryte de normer som gjelder i krig.

Tidens Tegn bekreftet at den norske presses situasjon var vanskelig. Ikke minst fordi den hadde et helt spesielt ansvar å forvalte. Den kunne derfor forsikre «det frie ords riddere i London»

At den norske presse i okkupert land hadde den aller beste samvittighet for sine forsøk på å løse de oppgaver avisene hadde blitt pålagt. At man måtte tilpasse seg den aktuelle situasjon var et faktum, uten at man av den grunn var mindre gode nordmenn.

13.6.6 Politisk nyordning

De norske forhandlere ble drevet fra skanse til skanse av den tyske motparten, inntil forhandlingene ble brutt. Stortingets undersøkelseskommisjon hevdet, i etterpåklokskapens klare lys etter krigen, at nordmennene skulle ha hoppet av forhandlingene tidligere. Kritikken var så kraftig at presidentskapets forhandlere følte seg sterkt injuriert. De ønsket å få saken bedre belyst gjennom en riksrett, uten å få dette til. Kommisjonens kritikk var også rammende for de norske avisene, som i så stor grad hadde inntatt en forståelsesfull holdning overfor presidentskapets anmodning om abdisering til selvste rikssymbolet, kong Haakon VII.

Det gikk etter hvert opp for begge forhandlingsdelegasjonene at det ikke var grunnlag for noen form for samforståelse. Nordmennenes ønske om mest mulig norsk styring av det norske samfunn, hvor Vidkun Quisling hadde minst mulig å si, ble under forhandlingene i stadig mindre grad akseptert av tyskerne. Til slutt hadde ikke de norske mer å gi og brøt forhandlingene.¹⁰¹

De tyske makthaverne tok derfor skjeen i sin egen hånd. Rikskommisær Terboven holdt torsdag den 25. september, ifølge Tidens Tegn, en engasjert tale i den helt nazifiserte norske rikskringkasting. Her annonserte han den politiske nyordningen som makthaverne hadde bestemt at Norge skulle innrette seg etter. Tidens Tegn kommenterte dagen etter¹⁰² på lederplass talens innhold.

Talen gav etter avisens mening et svar på den uvisshet folket hadde levet i helt siden forhandlingene mellom presidentskapet og rikskommisæren hadde begynt. Terboven hadde ifølge lederartikkelen oppsummert sitt syn på disse forhandlingene. Han hadde forstått det slik at stortingspartienes flertall

var beredt til å gå til avgjørende vedtak angående kongehuset og regjeringen Nygaardsvolds stilling, men disse forhandlinger fikk dessverre ikke det forløp som de burde ha hatt. Bruddet skjedde tirsdag og dermed trådte hele utviklingen inn i en ny fase. Denne medførte følgende forordninger av der Reichskommissar:

Efterat Stortingets flertall ved sin prøveavstemning har suspendert kongehuset spiller den ingensomhelst politisk betydning og kommer ikke til å vende tilbake til Norge. Dette gjelder også den emigrerte regjering Nygaardsvold. Administrasjonsrådets virksomhet ophører og ifølge førerforordningen av 24. april har der Reichskommissar utnevnt et kommissar-styre på 13 mann. Samtidig er de politiske partier oppløst og enhver form for politisk aktivitet forbudt.

Avisen konkluderte med alle måtte

i denne skjebnetunge stund i vårt elskede fedrelands historie vise at vi er situasjonen voksen ved en verdig og fast holdning og hver på vår måte men i folkefællesskapets ånd arbeide for vårt lands fremtid.

Samme dag¹⁰³ skrev Tidens Tegn med store overskrifter at kongehus og regjering var avsatt og at *der Reichskommissar* hadde utnevnt 13 kommisariske statsråder, med Quisling som sjef. Avisen oppsummerte navnene på disse statsrådene, således:

Handel, håndverk, industri og fiskeri: handelsråd Sigurd Halvorsen
Sjipsfart: kaptein Kjeld Irgens
Kirke og skole: professor Ragnar Skancke
Indredepartementet: direktør William Hageliin
Sosialdepartementet: professor Birger Meidell
Forsyningsdepartementet: direktør Øystein Ravner
Politidepartementet: Jonas Lie
Justisdepartementet: statsadvokat Sverre Riisnæs
Landbruksdepartementet: dyrlæge Thorstein Jon Onstad Fretheim
Finansdepartementet: banksjef Erling Sandberg
Idretts- og sportsdepartementet: godseier Aksel Heiberg Stang

Arbeidsdepartementet: arkitekt Tormod Hustad

Dagen etter presenterte Tidens Tegn hver enkelt statsråd med biografiske opplysninger.

Over den store overskriften som fortalte om avsettelsen av konge og regjering, rykket Quislings nu statsbærende parti Nasjonal Samling inn en stor annonse for sitt møte i Håndverkeren dagen etter. Quisling skulle tale om «Det nye Norge». Annonsen opplyste at hirdmusikken skulle spille.

Den 2. oktober orienterte Tidens Tegn gjennom sin lederartikkel hvordan avisen hadde forstått den nye styreform. Etter avisens mening var dette

en forordning, som ikke bare er av stor praktisk, men også av overordentlig prinsipiell betydning. Den gamle konstitusjon hvilte på tredlingsprinsippet om den lovgivende, dømmende og utøvende myndighet og tildeler denne makt, som fant sitt uttrykk i kongens, regjeringens og stortingets organer, i e n e n k e l t makts hånd, in casu, den konstituerte statsråds.

Tidens Tegn hevdet at det nye system, ifølge rikskommissarens forordning, ga den enkelte statsråd videre fullmakter til å selv bestemme enn det tidligere konstitusjonelle system. Hver statsråd kunne utstede forordninger (dekreter) innenfor sine arbeidsområder. Disse dekreter ville få lovens kraft. Tidligere eksisterende lover kunne på denne måten endres eller oppheves, og med disse fullmakter fikk

hver enkelt statsråd en handlefrihet og samtidig et personlig ansvarsforhold vis a vis der Reichskommissar og via det norske folk som øverste regjeringsinstans, som setter dem i stand til å gjennomføre de største og mest vidtrekkende oppgaver på den kortest mulig tid.

13.6.7 Arrestasjon og stans

Utpå ettermiddagen den 24. oktober satt sjefredaktøren og arbeidet med manuskriptene for neste dags utgivelser.¹⁰⁴ Ett av disse var en salme av forfatteren Ronald Fangen, mangeårig venn med Tidens Tegn. Klokken var 14.30. Hustelefonen ringte: «tre tyskere vil snakke med Dem» var beskjeden fra forværelset i annen etasje i Akersgaten 34.

De tre tyskerne entret kontoret, ledet av en herre i det tyske statspolitiets dystre mørkegrønne uniform. Den andre personen var i sivil. Han presenterte seg som herr Kneller, og sa at det tyske politiet hadde bestemt at Tidens Tegn skulle stanses. Jonassen motsatte seg dette og ba om forklaring på en så drastisk bestemmelse. «De vet godt årsaken,» sa Kneller, og kommanderte sjefredaktøren til å innkalle personalet. Disse ble informert og avkrevet alle nøkler til dører, skuffer og skap. Alt ble forseglet. Deretter ble Schanche Jonassen ført bort. Ferden gikk til Møllergaten 19, hovedpolitistasjonen som de tyske okkupanter i stor grad hadde overtatt.

Frem til den 24. oktober 1940 var det Jonas Schanche Jonassen som var ansvarlig redaktør. Tidens Tegn, i likhet med alle de andre norske avisene, ble stadig mer preget av okkupasjonsmaktens strenge pressesensur.¹⁰⁵ Det vites ikke hva avisene helt konkret ble pålagt å skrive og hva hver avis valgte å gi uttrykk for i sin egen form. Det er imidlertid rimelig å legge til grunn at så lenge Schanche Jonassen valgte å sitte i stillingen som sjefredaktør, kjente han godt til det alminnelig erkjente ansvar hver redaktør har for det som tillates trykkes i avisen. Det var således Jonassen som må ta det endelige ansvaret for tekstene som er referert over. Ut fra den åpenbart negative holdningen til nordmennene i London-eksil som Tidens Tegn representerte, er det grunn til undring over at den samme sjefredaktør omtrent ett år etter arrestasjonen befant seg i London som redaktør av regjeringsorganet *Norsk Tidend*.

Det er naturlig å spørre om årsaken til at Tidens Tegn ble stoppet av tyskerne denne oktoberdagen det første okkupasjonsåret. Den mest alminnelige forklaring¹⁰⁶ er at avisen trykket¹⁰⁷ en, tilsynelatende svært uskyldig, notis om at en «disponent fra Kampen» hadde forvillet seg inn i kongelosjen på Nasjonalteateret den foregående lørdag. Begivenheten ble karakterisert som en pussig

episode. Det skulle imidlertid vise seg at paret fra Kampen ikke var så anonyme som den lille notis ga uttrykk for. Paret var Quislings kulturminister Gudbrand Lunde med frue. Historien forteller intet om hvem som hadde skrevet det lille stykke, og om vedkommende utmerket godt visste at det var Lunde, men ikke ønsket å gi personen noen form for individuell oppmerksomhet. Det foreligger heller ikke andre opplysninger som bekrefter at notisen var årsaken til tyskernes utspill. Jonassen spurte ved arrestasjonen om årsaken til at han skulle arresteres og avisen stenges, og fikk til svar at «det vet De».¹⁰⁸ Dette er ikke noen sikker forklaring på at det var notisen som var den lille tuen som veltet det store lasset. I sin bok hevder heller ikke Jonassen dette som en åpenbar og kjent årsak. Hvis nazistene ble såre fordi de mente at Tidens Tegn visste, eller burde ha visst, at «disponenten fra Kampen» var kulturstatsråden, virker reaksjonen overdrevet sterk. Det kan spørres om Tidens Tegn, til tross for de mange artikler som er referert over, allikevel ikke nøt godt av noen spesiell form for goodwill hos makthaverne. Hvis svaret på dette spørsmål er ja, kan det spekuleres over hva slags andre årsaker som nazistene brukte for å hindre at Tidens Tegn fortsatte? Et generelt ønske om å stenge den norske presse? Papirmangel? Det kan spekuleres, uten at det finnes kilder som kan gi et sikkert svar. Det faktum at tyskerne stengte avisen, kan tyde på at man ikke hadde oppfattet Tidens Tegn som pro-tysk. At Jonassen senere fikk en betydningsfull stilling innen London-regjeringens informasjonsapparat, kan bety at man på den siden av Nordsjøen heller ikke oppfattet Tidens Tegn, med Jonassen som ansvarlig redaktør i Tidens Tegn, som spesielt nazivennlig.

13.6.8 Medarbeidere

Mens Schanche Jonassen befant seg¹⁰⁹ i sin lille celle i Møllergaten, arbeidet styret for å få ut avisen igjen. Det var like viktig å holde på flest mulig av medarbeiderne som det var å få tillatelse fra nazistene til å komme ut. En betingelse for at de ansatte fortsatte, var at de fikk lønn mens avisen var forbudt. Dette ble ordnet, ikke minst takket være det Jonasens hevder var hans innsats¹¹⁰ fra cellen, selv om det var styret, nu bestående av Thomas Stang og Bredo Grimsgaard, som klarte det.¹¹¹ Tidens Tegns økonomi hadde nu gått fra ille til verre.¹¹² Men lønn var ikke nok til å holde på alle. Telefonlistene viser at flere¹¹³ av nøkkelmedarbeiderne forsvant i perioden fra 9. april og frem til 7. desember 1940. Sjefredaktør Jonas Schanche Jonassen ble satt i tyskernes fengsel uten lov og dom, og kom aldri tilbake til avisen. Ny telefonliste ble trykket 7. desember.

Sportsavdelingen hadde navnene Juve og Bålstad den 13. april. Den 7. desember opererer avisen bare med «Sportsavdelingen». Waldemar Brøgger sto heller ikke på listen denne nye utgivelsesdagen. Borte med ham var også Albin «Lukas» Eines, samt ikke minst den trofaste tjener Thomas Tellander. Han forsvant fra listen allerede den 13. april. Tor Myklebost kom, sammen med tegneren Olav Engebrigtsen og O.B. Feiring, heller ikke tilbake den 7. desember. I likhet med Sverre Mitsem, som var borte fra listen allerede før stengningen. Disponent Ursin og B.Th. Fjeld sto på listen under «Administrasjon og trykkeri» per 13. april, noe de ikke gjorde den 7. desember. Dette kan også forklares med at listen på dette tidspunkt var blitt meget kortere, og satt opp litt forskjellig fra tidligere.

Schanche Jonassen refererte i sin bok¹¹⁴ sine personlige oppfatninger av personalutviklingen i Tidens Tegn etter at Tyskland okkuperte Norge. Han ble ikke begeistret da han i sin celle fikk høre at Halle – «det alltid villige redskap» – skulle overta som redaktør. Ifølge Jonassen var det en annen person som kunne ha blitt redaktør. Dette var D. Smith. Han kom inn på telefonlisten den 4. april 1938, i samme avdeling og med samme tittel som nyhetsredaktør H. Lysøe. Smith forsvant imidlertid fra listen allerede 2. mars 1939 og kom aldri tilbake. Det er ukjent hva slags spekulasjoner Jonassen hadde omkring Smiths mulige kandidatur som hans etterfølger i redaktørstolen. I sin bok etterlot Jonassen inntrykket av at valget mellom Smith og Halle nærmest var som å velge mellom pest eller kolera. Han hevdet at Smith var kandidaten til Nasjonal Samling, mens Halle var tyskernes favoritt.

Det fremgikk ikke fra boken hvor Jonasen hadde dette fra. For ham var det en bitter pille å svelge at Halle fikk redaktørjobben, men det hjalp litt at de beste kreftene i Tidens Tegn nu hadde forlatt avisen, skrev Jonasen. Han visste dessuten at leserne ikke ville «stand for it»,¹¹⁵ når nå, etter Jonasens mening, avisen ville bli «run by German lines». Avisen ville ikke vare lenge, trodde den avgåtte redaktør. Ifølge ham hadde abonnentene allerede begynt å si opp sine abonnementer etter at han var satt i arresten. Ved at avisen gikk inn 1. april 1941¹¹⁶ mente Jonasen at denne påstanden ble bekreftet. Det er imidlertid ikke klarlagt hvordan abonnentene rent praktisk kunne si opp sine avtaler, når det ikke var noen personer i Akersgaten 34 som kunne behandle oppsigelsene. Avisen var forseglet av tyskerne i hele stans-perioden.

Et brev Odd Hølaas skrev til Halle¹¹⁷ høsten 1940 bekrefter i store trekk den redaksjonelle situasjonen som er beskrevet over. Stemningen etter 9. april var svært dårlig. Hølaas innleder sitt brev slik:

Kjære Halle,

det er unødvendig å forklare Dem at jeg så inntrengede og alvorlig som jeg har maktet har prøvet å gjenmemtenke mitt forhold til Tidens Tegn – eller for å gi det et videre og sannere perspektiv: mitt ansettelsesforhold i en norsk avis i dag. Jeg er kommet til det resultat at det ikke kan opprettholdes.

Han oppsummerer det han kalte «et kollektivt sløvt samhold» som redaksjonen hadde holdt gående i månedene før stengningen den 24. november. «Vi fordelte vår felles slette samvittighet på hverandre», la han til. Det skulle imidlertid bli tyskernes stengning av Tidens Tegn som «gjorde denne samvittighetskrisen akutt». Han forteller at det hverken var Doery Smiths person «eller noen annen N.S. mann som måtte bli plantet inn i avisen» som kunne bli avgjørende. Det var pressens totale situasjon etter at tyskerne okkuperte landet som dikterte hans endelige konklusjon. Han fortsatte slik:

Efter å ha pålagt oss en loyalitet som de måtte vite var ensbetydende med illoyalitet overfor mange av våre dyrebareste verdier, og efter å ha utstrakt dette loyalitetskrav til også å gjelde en revolusjonær minoritet i strid med all folkerett og langt utover moralsk ridderlighet og sømmelighet, kaster de oss pludselig på gaten uten noensomhelst begrunnelse....

Det som nå var blitt avgjørende for ham som journalist var at han hverken ville eller kunne

forpliktes i avisens navn til å fungere som talerør direkte eller indirekte for disse folk. Godseier Stang brukte det uttrykk at vi ikke lenger skulde tvinges til å trykke direktiver før det norske folk var «modent» til å ta imot dem. Jeg for min del vil ikke medvirke til en slik modning.

Hølaas avsluttet sitt oppsigelsesbrev til redaktør Halle med noen observasjoner som var representative for alle de aviser, med sine mange journalister over hele landet, som allerede mer eller mindre frivillig hadde nedlagt sin virksomhet. Han skrev at han i årenes løp hadde

hørt mange store taler om pressens frihet, men jeg har alltid ment at det kunde være så som så med den. En trøst var det allikevel at en i mylret av opfatninger kanskje kunde finne grunnlag for en sandru orientering. Nå er det mylret av aviser bare en ensrettet opfatning, men kanskje det vilde hjelpe om man ialfall nu og da traff en journalist som var en fri ånd. For norsk journalistikks fremtid vil det nok være gunnlig.

Så la han til en spesiell og personlig hilsen til Halle:

Det vilde ikke være noe særlig vunnet om De kunde få mig til å bli enig med Dem om enkelte av disse ting. Derimot tror jeg at det vilde være mer verdifullt om De blev enig med mig. Det var på tide at begavede og ansvarsbevisste norske journalister varetok de interesser som historisk er tiltenkt dem.

Deres Odd Hølaas

For Schanche Jonassen og andre fanger på Møllergaten 19 var det forholdsvis lett å få smuglet meldinger ut og inn fra omverdenen. Det er således ikke utenkelig at Jonassen var kjent med oppsigelsen til Hølaas, som åpenbart ble skrevet etter stengningen den 24., når han i sin bok forteller om sin oppfatning av situasjonen i Tidens Tegn mens han satt i fengsel.

Telefonlistene bekrefter at det hadde vært en betydelig årelating av avisens stab siden krigsutbruddet. Det er nesten lettere å oppsummere hvem som var blitt igjen per 7. desember 1940 enn de som var blitt borte fra listen:

Ranik Halle
Henrik Lysøe
Trygve With
Otto Chr. Malterud
Åke Fehn
Odd Hølaas
Asbjørn Barlaup
Norup-Eliassen

Med tanke på oppsigelsen til Odd Hølaas, som åpenbart var skrevet i stengningsperioden før åpningen 7. desember, er det vanskelig å fastslå hvor riktig denne listen kan være.

Jonassen nevner i sin bok en korrekturleser som ikke hadde kommet frem hverken i telefonlister eller i andre sammenheng. I sin bok hevder den arresterte redaktør at denne personen var spion og angiver. Jonassen hadde forstått dette, fordi det i forhørene med tyskerne fremgikk at de var godt orientert om hvem som til enhver tid hadde besøkt redaktøren på hans kontor. Blant dem som var plassert slik at de hadde oversikt over besøkene, var det bare korrekturleseren som kunne tenkes å avgi rapporter. Jonassen fortalte i sin bok at mannen var mye borte fra jobben som korrekturleser, fordi han ifølge Jonassen også arbeidet for et norsk-tysk agenturfirma. Redaktøren hevdet at kollegaen var engasjert av Gestapo og var en «notorious and dangerous informant». Noe ytterligere belegg for disse utsagn ble ikke presentert i Jonassens bok.

13.6.9 Økonomi

Da de nye aksjonærene overtok den reelle makten i A/S Tidens Tegn i 1936, overtok de et aksjeselskap stappfullt av faste utgifter. Disse kan deles i flere grupper. De økonomiske er lettest å evaluere. Det var renter på høye lån, dvs. en meget dyr finansieringsform. Fordi banken syntes de hadde strukket seg lang, satte den klare grenser på bedriftens økonomiske handlingsfrihet. Ledelsen måtte spørre banken¹¹⁸ før nye innkjøp ble foretatt eller nye medarbeidere ansatt.

En annen årsak til at Tidens Tegn hadde for høye faste utgifter, var at avisen etter forholdene¹¹⁹ hadde for stort personale. I personalpakken var også kulturpersonligheten og enehersker Rolf Thommessen inkludert, både som lønsmottaker og ikke minst som premissleverandør. Tidens Tegn var anerkjent som kulturavis nr. 1 i Norge,¹²⁰ og Rolf Thommessen fikk æren for dette.¹²¹ Innen felt hadde han forvaltet arven etter faren godt. Problemet var at det kostet mer enn det smakte å være den store kulturavisen. Utgiftene til det faste personalet var det ikke noe å gjøre særlig med så lenge Thommessen holdt sin hånd over hver enkelt, men de honorarene som ikke var faste var det mulig å gjøre noe med.

Den tredje, og kanskje etter de nye styremedlemmers mening også tyngende, faste utgiften var den kulturelle kapital Rolf Thommessen representerte. Denne kapital var riktignok rentefri, men det kan tenkes at den tynget likevel. Thommessen var bundet til mange sterke kulturelle nettverk. Som

rent generelt blir oppfattet som en positiv ballast. Men for Stang og Lehmkuhl kunne dette mer oppfattes som en usynlig fast utgift: Utgift i den forstand at Lehmkuhl og Stang intuitivt ikke turde å trække på alle de tærne der ute som fulgte Thommessene. Selv om noen av de som skrev i Tidens Tegn kanskje ble rammet av at honorarene etter hvert skrumpet inn.

Det kan også ha vært en fjerde fast utgift. Denne kan ha ligget i miljøene, eller i den sosiale kapital, herrene Stang og Lehmkuhl hadde med seg fra sine nettverk. Det kunne ha vært de uformelle medlemslistene i «Gutteklubben Grei», eller den så absolutt formelle medlemslisten i «Det norske selskab», «Norsken». Thomas Stang kom fra den økonomiske og materielle overklasse på Østlandet. Lehmkuhls bakgrunn var fra det sosiale ledersjikt i byen med de gamle slektene helt fra kjøpmannsånden ble etablert der av de importerte handelsmenn i Hansa-tiden. Begge tilhørte borgerskapets dannelseskultur, som familien Thommessen og deres nettverk også gjorde. I disse felles nettverkene på toppen av det norske samfunn eksisterte det rammer for hva som var tillatt og således ble oppfattet som dannet. Innenfor disse nettverk lå det innebygget former for omgangsformer og oppførsel. Det er flere kilder som kan oppfattes som bekreftelse på denne hypotese. Den vel ansatte og meget innflytelsesrike Throne Holst henleder i brev¹²² til Stang betydningen av at det blir tatt hensyn til fortiden, til familiers rolle og til alminnelige normer. Eyvind Eckbo gir også inntrykk av en liknende holdning i sine brev til Rolf Thommessen.¹²³ Disse sosiale rammer la også, tilsynelatende helt frivillige, men allikevel sosialt pådyttet, grenser for hva som var akseptabelt uten at dette gikk utover nettverkens fellesforståelser. Det kan tenkes at styreflertallet Stang og Lehmkuhl i perioden 1936 til 1938, og kanskje helt til mars 1941, påla seg selv for store begrensninger, og således kan karakteriseres som handlingslammede. Dette i forhold til de store omveltninger som avisens økonomiske resultater krevde, for å få Tidens Tegn-skuten på rett kjøll igjen.

Min hypotese er at det var en kombinasjon av disse faste¹²⁴ utgiftsposter som gjorde at de nye aksjonærene ikke straks avskjediget Rolf Thommessen, i rask fart ansatte en ny redaktør og deretter, i samarbeid med ham og de økonomiske realiteter, organiserte driften i forhold til de nye ressursene.

13.6.10 Annonnesider/tekstsider

Mai

År	Totalt annonsesider For hele måneden	Totalt tekstsider for hele måneden	prosent annonser av det totale antall sider
1920	259	316	82
1921	123	264	47
1922	144	330	44
1923	183	376	49
1924	182	388	47
1925	172	368	47
1926	143	376	38
1927	140	346	40
1928	143	360	40
1929	145	350	41
1930	148	388	38
1931	154	376	41
1932	109	368	30

1933	107	400	27
1934	118	418	28
1935	143	456	31
1936	103	338	30
1937	100	358	28
1938	104	368	28
1939	88	336	26
1940	37	213	17 Krig i Norge

November

År	Totalt annonsesider For hele måneden	Totalt tekstsider for hele måneden	prosent annonser av det totale antall sider
1921	133	302	44
1922	152	360	42
1923	182	358	51
1924	163	372	44
1925	148	338	44
1926	136	350	39
1927	128	342	37
1928	150	366	41
1929	145	376	39
1930	133	372	36
1931	132	394	33
1932	126	352	36
1933	104	402	26
1934	110	426	26
1935	106	368	29
1936	112	346	32
1937	93	372	25
1938	76	356	21
1939	87	294	30

Tallene reflekterer de økonomiske rammebetingelsene som rent generelt rådet i Norge til enhver tid. I 1920 førte den kortvarige etterkrigsboomen til at næringslivet hadde mange varer og tilby og derfor annonserte for å få solgt disse. Den kraftige økonomiske nedturen som fulgte i resten av 1920-årene, halverte nesten annonsesidene, til litt under 50 prosent av det totale sidetall. Tallene fra henholdsvis mai og november er rimelig korresponderende for de aller fleste år. Men selv om tyve-årene ikke var noen boom-år, tjente Tidens Tegn penger og ga utbytte til aksjonærene, ifølge redaktøren,¹²⁵ i alle disse årene. Det skulle bli den store verdenskrisen etter børskrakket på slutten av 1929 som ga Tidens Tegn banesåret. Krisen nådde Norge et par år senere. Tabellen viser et sterkt fall i annonsemengden på denne tiden. Da var det slutt på utbytterne, og underskuddene dukket opp i regnskapene. Godt hjulpet av den åpenbart hasardiøse utbyggingen av Akersgaten 34, med påfølgende sterk øking av avisens utgifter. Perioden fra 1932 viser at annonsemengden etter hvert la seg faretruende under 30 prosent av det totale sidetall. Etter det tyske angrepet mot Norge, med de sterkt endrede rammebetingelser dette førte med seg, hadde ikke avisen økonomisk kraft til å ri av de voldsomme stormkastene hele den norske økonomien plutselig ble utsatt for.

13.6.11 Regnskap

Årsberetningen for 1936 er referert tidligere. Denne forteller om underskuddet på 64 502,91 kroner fra 1935 er endret til et overskudd på 10 213,15 kroner i 1936. Til tross for nedgang i annonseinntektene på 37 662,37 kroner og nedgang fra abonnement og løssalg på 5 620,51 kroner.

Men oppgangsgleden varte ikke lenge. 1937 lå allerede etter første kvartal an til å bli et så dårlig år at styrets flertall i et tolv siders brev¹²⁶ til representantskapets ordfører, med kopi til de øvrige medlemmer av det samme organ, krevde handling. Det ble et skikkelig oppvaskmøte.¹²⁷ Styrets flertall Stang og Lehmkuhl, som var valgt av de nye aksjonærene fra året før, gikk rett i strupen på redaktør Thommessen. I brevet oppsummerte de alt som var galt, og det var ifølge disse herrer slett ikke lite. De krevde store endringer i avisens styre og stell, og forlangte at redaktøren måtte avskjediges hvis ikke forslagene ble gjennomført. Det var med nød og neppe Throne Holst klarte å samle nok støtte til sitt forslag om å nedsette en meglingskomite.¹²⁸ Redaktøren beholdt jobben, enn så lenge, men måtte tåle sviende kritikk. Styreflertallet markerte at de nu var på offensiven og krevde mer makt.

Det finnes ikke et regnskap for 1937 som viser vinning og tap. Først fra 1938 og utover dukker dette opp i papirene til Throne Holst. De reviderte regnskaper viser dette:

1938	
Inntekter	1 718 767
Utgifter	1 789 067
Resultat	-70 299

1939	
Inntekter	1 639 854
Utgifter	1 627 285
Resultat	12 568

1940	
Inntekter	1 056 983
Utgifter	1 226 026
Resultat	-169 043

1941	
Inntekter	254 588
Utgifter	649 520
Resultat	-394 446

1942	
Inntekter	68 821
Utgifter	521 795
Resultat	-452 974

Tallene over viser overskudd eller underskudd på selve driften. Avskrivninger og andre regnskapsmessige disposisjoner er ikke tatt med her.

Hovedparten av avisens inntekter kom fra

	Annonser	Abonnement/løssalg	Totalt
1938	860 996	828 669	1 689 665
1939 ¹²⁹	867 000	802 000	1 669 000

1940 ¹³⁰	560 000	640 000	1 200 000
1941	Poster ¹³¹	fremgår dette året samlet.	255 000

Avisen kom ut frem til 5. april 1941. Deretter nedlagt.

Utgiftene disse årene fordelte seg slik:

Redaksjonen:

	Lønninger	Honorarer, telegrammer, bildestoff etc.	Totalt
1938	181 526	215 952	397 484
1939			344 156
1940			246 526
1941			113 187

Administrasjonen:

1938	202 460
1939	201 620
1940	264 000
1941	71 553

Tallenes tale bidrar til å hjelpe Odd Hølaas i hans leting etter forklaringen på «denne store avistragedien». Godt hjulpet av de to motstridende parter helt forskjellige forklaringer på hvordan disse tallene kunne oppstå.

Den økonomiske utvikling for Tidens Tegn etter 1930 var entydig negativ. Bedriftens ledelse arbeidet etter beste evne for å få endret denne utvikling i positiv retning. Noe den ikke maktet. Omstendighetene tvang den dominerende aksjonærfamilie Thommessen til å finne utenforstående som, koste hva det koste ville i form av allianser eller dominerende styring, var villige til å sette penger i foretaket. I denne forbindelse fant det sted viktige forhandlinger før de nye interessenter var villige til å investere i Tidens Tegn. Redaktør Rolf Thommessen måtte overbevise de potensielle investorer om at avisen var eller kunne bli god butikk, både økonomisk med utbytte til aksjonærene, og ideologisk i form av stort opplag og spalteplass for de skribenter som hellet i den retning de nye aksjonærer sto for. Redaktør Thommessen måtte skape forventninger til at en investering i Tidens Tegn var en god investering.

13.6.12 Bredo Grimsgaard

Da Rolf Thommessen trakk seg ut av Tidens Tegn ved å selge alle sine aksjer, dukket det opp en ny hovedinteressent blant aksjonærene. Det var den velstående, samfunnsengasjerte, tidligere stortingsmann og formann i Høyre Johan H. Andresen. Han var ti år yngre enn Rolf Thommessen, og syv år eldre enn Joakim Lehmkuhl. Som en refleks av sitt samfunnsengasjement på borgerlig side i norsk politikk, hadde han stor forståelse for betydningen av en oppegående borgerlig presse. Hans mangeårige store støtte til blant annet Morgenbladet,¹³² og senere investering i Tidens Tegn,¹³³ bekrefter dette. Denne interesse ble videreført da det nye Verdens Gang ble dannet.

Andresen var en dyktig administrator og styrte mange av sine interesser gjennom sin sekretær, cand.oecon. og cand.jur. Bredo Grimsgaard, som senere ble administrerende direktør på Tiedemanns Tobakksfabrikk. Grimsgaard kom til å spille en viktig rolle under Tidens Tegns siste dager. Og også

som en viktig drivkraft i prosessen som overførte Tidens Tegns aktiva til den nye Verdens Gang som dukket opp i 1945.

Bredo Grimsgaard befant seg allerede fra slutten av 1920-årene i den finansielle Andresen-sfære som opererte rundt Andresens Bank.¹³⁴ Han var født i 1900 og var således tolv år yngre enn mannen som ga ham mange sjanser til å realisere sin aktivitetstrang. Fra 1930 var han ansatt i Tiedemanns Tobakksfabrikk, hjertet til Andresen-dynastiets¹³⁵ økonomi. Han ble ansatt som eierens sekretær, med ansvar for å følge opp Andresens forskjellige engasjementer. Dette gjorde han ikke bare med lojalitet, stadig lyttende til tobakksfabrikantens forslag og ideer. Han videreførte på mange måter Andresens samfunnsengasjement. Grimsgaards forhold til Johan H. Andresen utviklet seg til et personlig vennskap, uten at dette gikk ut over den tradisjonelle De-formen.¹³⁶ Dette forhindret imidlertid ikke den gjensidige gleden av hverandres samvær. Grimsgaard var, ofte med sin franske frue René, en velsett gjest hos Andresen og hans hustru Eva (datter av skipsreder Anton Fredrik Klaveness) ute på «Smedbråten», Andresens store eiendom ved Bygdøy på Oslos vestkant. Samarbeidet var bygget på gjensidig respekt og med forståelse for at herrnene utfylte hverandre.

Da Andresen i 1938 kjøpte en ikke ubetydelig del av Thommessens «i øieblikket komplett verdiløse aksjer til pari kurs»¹³⁷ og Tidens Tegn trengte et nytt styremedlem etter at Rolf Thommessen hadde sluttet, var det ikke unaturlig å tilby Andresen-sfæren den ledige styreplass. I brevet den 2. mars 1939 beskriver Andresen dette slik:

Jeg gikk med også på dette, men fant at det da var rimelig at o.r.sakfører Grimsgaard – som stiller med en rekke av mine private interesser,¹³⁸ foruten å ha vært min politiske sekretær i en rekke år – blev med i styret, da han jo har adskillige, om enn smertefulle og utakknelige erfaringer fra Morgenbladet.

Bredo Grimsgaard spilte en viktig rolle både for familien Andresen og for det norske samfunn. På vegne av Andresen hadde han mange styreverv i mange store norske bedrifter. Hans ansvarlige og vennlige form ga ham tillit i mange leire. Et forhold som ikke er kjent, men meget anerkjent hos de som nøt godt av hans innsats, er hans arbeid for å få bygget hjem for psykisk utviklingshemmede. Han hadde selv en sønn, Erik, som hadde Downs syndrom. Hans initiativ og arbeidsinnsats, parret med meget betydelig økonomisk støtte, gjorde at husene Grimsgården på Grimebakken ved Ransfjorden, og Eriksheimen på Trastad ved Harstad, sto ferdig henholdsvis i 1960 og 1962. Bredo Grimsgaard ble utnevnt til Ridder av St. Olavs Orden i 1969.¹³⁹

Det ble Grimsgaard som fikk det etter hvert ikke helt enkle ansvar å løse Tidens Tegn i mest mulig kontrollerte former inn i historiens gravkammer. Mens det som måtte være igjen av verdier kunne bli satt i ny, helst borgerlig, pressevirksomhet.

SETT INN BLDE AV GRIMSGAAAD HER

13.6.13 *Med ryggen mot veggen*

Bedriften A/S Tidens Tegn gikk inn i krigsåret 1940 på vaklende føtter. Det lille overskuddet i 1939 skyldtes det arbeid som ble lagt ned i økonomisering, tekniske forbedringer og forsøk på redaksjonell oppgradering. Men overskuddet var ikke stort nok til de investeringer styret – nu supplert med fabrikkier Andresens sekretær,¹⁴⁰ Bredo Grimsgaard – anså som helt nødvendige å foreta for at

bedriften kunne komme i en akseptabel konkurransemessig situasjon. Det ble derfor i begynnelsen av 1940 besluttet å låne 160 000 kroner¹⁴¹ for å betale de mest nødvendige investeringer. Krigsutbruddet 9. april kastet helt om på de muligheter bedriften hadde til å låne dette beløp. På samme tid sank inntektene på grunn av annonsørenes manglende vilje til å annonsere for sine varer. Tidens Tegn hadde ikke lenger ryggrad til å stå imot den krisen som nu ble helt prekær. Hjelp utenfra var nødvendig. Denne kom i form av et privat lån på 100 000 kroner. Dette var imidlertid ikke nok. Styret, som etter den handlekraftige Joakim Lehmkuhls flukt til USA¹⁴² nu bare besto av Thomas Stang og Bredo Grimsgaard, måtte søke eksternt hjelp.

Situasjonen i Oslo våren 1940 var kaotisk. Det hersket meget stor usikkerhet i næringslivet. Denne usikkerhet spredte seg også til både finansinstitusjonene og til potensielle private lånegivere eller investorer. Styret i Tidens Tegn så ingen annen utvei enn å henvende seg til den maktgruppering som nu hadde tatt ansvar, uten egentlig å ha den nødvendige parlamentariske ryggdekning, nemlig Administrasjonsrådet. Der satt den anerkjente politiker¹⁴³ og bankmann¹⁴⁴ Gunnar Jahn. Det fant sted flere konferanser mellom Jahn og redaktør Schanche Jonassen tidlig på sommeren.¹⁴⁵ Redaktøren fikk anledning til å forklare avisens situasjon, dokumentert med regnskaper og krisebudsjett.¹⁴⁶ Den 18. juli bekrefter Tidens Tegn samtalen med Jahn og benytter anledningen til å

presisere for Administrasjonsrådet hvilken nasjonal betydning det vil ha at et blad som Tidens Tegn blir opretholdt. Siden 9. april har vårt blad med all den kraft som var oss mulig gått inn for de oppgaver som Administrasjonsrådet har tatt op, og alltid søkt å være nasjonal tolk for de tanker og krav som den ulykkelige situasjon har skapt for vårt land.

I brevet ble det søkt om et kriselån på 100 000 kroner. Beløpet skulle komme på toppen av den private finansiering som avisen, tross de ekstraordinære forholdene, hadde klart å fremskaffe. Denne finansilden er ikke kjent, men det er min antagelse at beløpet kommer fra Johan H Andresens firma Hartog & Co A/S. Dette firma fikk tinglyst en panteobligasjon for beløpet i 1942,¹⁴⁷ med sikkerhet i maskiner m.v. Finansdepartementet valgte å vike prioritet for de antatte Andresen-pengene, mot at

obligasjonen til disponent Sigurd Iversen, tinglyst 22. april 1919, stor kr. 400.000.- avlyses for kr. 140.000.- og at obligasjonen til disponent Gunnar Thommessen, tinglyst 18. september 1930, stor kr. 50.000.-, avlyses for kr. 25.000.- . Nærværende obligasjon vil derved bli prioritert etter til sammen kr. 900.000.-, nihundretusen kroner. Oslo 7. desember 1942. FINANS- OG TOLLDEPARTEMENTET

Forhandlingene med Jahn førte til at Tidens Tegn fikk innvilget et lån på 100 000 kroner. Som långiver står «Den norske Stat ved Finansdepartementet».¹⁴⁸ Rentefoten var den samme som for lån

av offentlige fonds bestemt», for tiden 3,5% p.a., og tilbakebetales i løpet av 5 år etter Finansdepartementets nærmere bestemmelser.

Staten fikk pant i eiendommen Akersgaten 34. Dette tjente som

sikkerhet for skadesløs betaling av kapital, renter, etterskuddsrenter og alle andre omkostninger, med prioritet og opptrengsrett etter høyst kr. 850.000, 34. Pantsettelsen omfattet hele anlegget med tilhørende grunnrettigheter, all nåværende og fremtidig bebyggelse på eiendommen og ethvert forsikringsbeløp. Videre alt mur- og nagelfast tilbehør, maskiner, ovner etc og de til driften av anlegget hørende faste og løse maskiner, innretninger, redskaper og inventar overensstemmende med lov av 8. juni 1895, nr.1 med tilleggslover. De pantsatte bygninger, maskiner etc. skal være brannforsikret i en av departementet godkjent brannforsikringsinnretning.

Det har vært spekulert i hvorfor Tidens Tegn fikk denne ekstraordinære hjelpen fra Administrasjonsrådet. Martin Eide hevder¹⁴⁹ i sin bok om det nuværende Verdens Gangs første femti år at

sommeren og høsten 1940 eksisterte det planer om å gjøre Tidens Tegn til hovedorgan for et nytt tyskvennlig parti som skulle komme i stedet for NS. Partiet skulle – i tråd med forhandlinger fra 1930-årene – bygges på Frisinnede, Fedrelandslaget, tidligere NS'ere og helst også Bondepartiet

Eide hevder at den tyske rikskommissar Terboven var interessert i at det ble dannet en slikt parti. Hensikten skulle være å politisk svekke Vidkun Quislings Nasjonal Samling. I boken antyder Eide at lånet, åpenbart administrert av Gunnar Jahn, kan ha hatt sammenheng med eventuelt snakk om dannelse av et nytt parti.

Ut fra det som har blitt skrevet om dette, er det ikke utenkelig at det kan ha blitt snakket eller spekulert i forskjellige leire om både det ene og det andre. Eide refererer til den senere VG-redaktør Oscar Hasselknippe, som levde i beste velgående da Eide skrev sin bok om Verdens Gang. Han har sin versjon av det som skjedde. Det foreligger imidlertid ingen dokumentasjon, hverken på formelle drøftinger for å få etablert et nytt parti, eller at Terboven eller andre fra de nye makthaverne skulle ha søkt å påvirke den både før, under og etter krigen meget respekterte Gunnar Jahn. Fra papirene til Throne Holst finnes det heller intet som kan bekrefte at snakket kan oppfattes som seriøse utspill. Det er kanskje mer sannsynlig at det var Tidens Tegns sterke presisjon av hvor stor nasjonal betydning det hadde i denne vanskelige tiden at Tidens Tegn ble opprettholdt, som førte til at lånet ble innvilget. Kanskje også hjulpet av at Administrasjonsrådet oppfattet det overleverte krisebudsjett som troverdig. At ingen andre aviser fikk tilsvarende støtte fra de fremtredende og anerkjente nordmennene som satt i Administrasjonsrådet, forklares i min hypotese at de ikke søkte. Tidsaspektet taler også imot det jeg vil kalle konspirasjonsteorier, nevnt ovenfor. Lånet ble innvilget i midten av juli, før tyskerne fikk full kontroll med et Administrasjonsråd som bare så vidt hadde begynt å fungere. Hva det ble snakket om etter denne tiden kan således neppe ha fått innflytelse på behandlingen av dette lånet. Tidens Tegns ganske kritiske holdning til nordmennene i London, som det kan tenkes ville ha etablert negative følelser hos medlemmene av Administrasjonsrådet, kom også i hovedsak etter at lånet ble innvilget.

At Tidens Tegn allerede før sommeren 1940, og bare to måneder etter at krigen børt ut i Norge, satte opp et krisebudsjett, er en bekreftelse på avisens svake økonomiske stilling. De hadde ingen ressurser å tære på ved en eventuell krise. Den første krisen kom 9. april. For å komme ut av denne måtte Tidens Tegn ha hjelp av myndighetene. Det skulle vise seg at denne hjelpen ikke var stor nok til å redde avisen da enda en ny krise dukket opp.

Det var de tyske myndigheter som ga Tidens Tegn det endelig dødsstøt høsten 1940. Stengning av avisen i 40 dager, med 40 dagers bortfall av særdeles viktige inntekter mens de faste utgifter i all hovedsak påløp hver dag, var mer enn aksjeselskapet kunne klare. Underskuddet dette året ble på 150 000 kroner. Dette spiste opp all den likviditet som var blitt tilført tidligere på året. Det er grunn til å tro at Tidens Tegn til slutt levde på kreditorenes nåde. Hver dag som gikk ble en dag hvor utgiftene var større enn inntektene. Regnskapet for de tre første månedene av 1941 viser dette. Driftsinntektene fra salg av annonser og abonnement var i perioden på 255 000 kroner, mens utgiftene beløp seg til 480 000. For hver krone som kom inn gikk nesten to kroner ut. Avisen tapte 225 000 kroner de første tre månedene av året. Tidens Tegn hadde denne forklaring.¹⁵⁰

Krisen på annonsemarkedet og andre av pressens vanskeligheter krigen har ført med seg har gjort det økonomisk uforsvarlig å fortsette. De spesielle forhold for vårt blad i høst har dessuten vært en meget følelig ekstra-påkjenning.

På dette tidspunkt var det bare et tidsspørsmål når eierne ble tvunget til å gi opp kampen. Dette skjedde på den ordinære generalforsamlingen den 19. mars.¹⁵¹ Da ble det bestemt å stenge butikken.

Den 5. april 1941 kom det siste nummer av det bladet som Olav Thommessen under dramatiske omstendigheter hadde dratt i gang i 1910.

Dikteren Herman Wildenvey fikk, i likhet med 1. mai 1910, hovedoppslaget på første side denne siste dagen:

Jeg husker vel den lykkelige tiden
da «Tidens Tegn» steg frem av «Verdens Gang»
og jeg fikk trykt på førstesiden
en våryr eventyrers flakkesang

Da var vi unge. Norges unge skute
var stort i vinden under flaggets flik.
Vi øinet neppe noen fare ute
i horisonten. Vi var kjekke slik.

Jeg husker bladet gjennom hine tider:
nøitralt og saklig, s t i l l i n g e n i n a t t
og midt i dette sånne lyse sider,
hvor uglen våken over spalten satt.

Jeg minnes ham, grunnleggeren av bladet,
– det skinte lenge ved hans gamle glans.
Jeg hilser ham med denne kavalkade
Fra den gang æren og all makt var hans.

Men her å minne ham om denne æren,
Det er å bringe ugler til Athen.
Vi husker ham med uglen hans og fjæren,
Hvor han var klok og fri og suveren.

The grand old man fra Norges frie presse,
Han er levende den dag i dag.
Han følger alt med våken interesse
Og hører tidens feber-hjertes slag.

Alt han ofret på avisens alter,
Sitt liv, sin ånd og kort og godt sig selv.
Som sterke søiler stod engang hans spalter
i dette blad, som vi skal si farvel.

Hans sønner falt før ham på denne skanse,
og ensom, sønneløs, står han og ser,
at endog skyggen av ham selv skal stanse,-
kan noen dødelig ha oplevd mer?

O, måtte han og vi i det som kommer
Bli styrket nu av gjenfødt vårsols ild,
Og se i den det tidens tegn på sommer
Som hele verdens hjerte lenges til!

Herman Wildenvey

13.7 Oppsummering

Kapittelet viser de problemer som Tidens Tegns eiere strevet med, etter at de hadde overtatt full kontroll. Selv før krigen, i perioden etter at Rolf Thommessen hadde sluttet, gikk det ikke som håpet. Inntektene ble aldri som budsjettet. Med den tyske okkupasjon fulgte etter hvert store problemer. Tidens Tegn sto allerede på svært svake føtter. At tyskerne stengte butikken i nærmere halvannen måned ga avisen det endelige nådestøt. Styret bestemte seg til å legge ned virksomheten temmelig nøyaktig ett år etter at Hitler-Tyskland invaderte landet.

Kapittelet forteller om den økonomiske utvikling som førte til nedleggelsen av Tidens Tegn. Mangel på økonomiske ressurser er den letteste forklaring på hvorfor ikke bedrifter fortsatt drives. I tilfelle Tidens Tegn er det imidlertid også andre årsaker som det jakes på.

Kapittelets problemstilling var: Hva var egentlig årsaken til at Tidens Tegns aksjonærer i 1945 kastet inn håndklet? Min hypotese er at det kunne være flere årsaker, som til sammen førte til at avisens aktiva be overført Pressefondet av 1945.

De økonomiske årsaker er åpenbare. Kapittelet viser at aksjekapitalen var brukt opp. Det viser også at aksjonærene ikke hadde som sine viktigste prioriteringer å drive avis. Min hypotese er at det ikke bare var økonomi som gjorde at aksjonærene kastet kortene. De gjorde det også fordi det var kommet noe inn i sjelen til Tidens Tegn som de ikke ønsket å identifisere seg med.

Avisens nære kontakt, i begynnelsen av 1930-årene, med Vidkun Quisling var velkjent. Hans valgsamarbeid med Quislings Nasjonal Samling i valgkampen i 1934 var noe han ikke kunne løpe fra. Like kjent var redaktør Rolf Thommessens beundring for Mussolinis korporative stat. Ei heller var publikum fremmed for Fedrelandslagets høyre-radikale holdninger. I disse lå det, ikke minst i Rolf Thommessens utsagn til representantskapet, iallfall et snev av beundring for den sterke mann. Alt dette visste de nye aksjonærene da de kom inn i 1936, og i 1938.

Hvis alt hadde gått som planlagt, kunne kanskje aksjonærene ha fortsatt å drive avis. Men det gikk ikke som planlagt. Snarere tvert imot. Tyskerne snudde fullstendig opp-ned på alt som aksjonærene kunne ha hatt av tanker omkring avisdrift. Og spesielt av tanker omkring avisens politiske holdninger. Etter 9. april 1940 ble det som man tidligere kunne ha oversett, eller kanskje ristet overbærende på hodet av, fullstendig tabu. Vidkun Quisling ble landsforræder nummer 1. Nasjonal Samling ble stigmatisert ut i den svarteste og mørkeste skog av raseri og forakt, og ble gjort totalt uspiselig hos alle gode nordmenn. Medlemmer av NS ble karakterisert som nazistiske medløpere, oppfattet som forrædere, og helt isolert fra de som støttet motstandskampen og kongen i England.

Med det bakteppet som er nevnt over, hadde ikke Tidens Tegn så meget å gå på i forholdet til hva de skrev. Hverken om de nye makthavere og ikke minst om selveste nasjonalsymbolet Haakon VII og hans regjering i London. Selv om redaktør Jonassen fikk en fremtredende stilling for den norske emigrant-regjering i London, og selv om tyskerne straffet Tidens Tegn ved å stenge avisen en periode, er det grunn til å tro at det var mange i Norge som ikke helt kunne glemme hvordan Tidens Tegn formulerte seg i perioden etter 9. april. Når disse formuleringen ble koblet sammen med avisens tidligere samarbeid med Nasjonal Samling, og avisens beundring for Il Duce, virker det som om aksjonærene hadde fått nok. De hadde ikke lenger behov for å identifisere seg med Tidens Tegn. Når de heller ikke hadde yngre entusiaster på sitt lag, som trodde på en sak og var villige til å kjempe for denne, var svaret på mange måter gitt. De ville ikke mer.

1 Norland, s. 286–287.

2 Oskar Hasselknippe, *Slik ble VG til*, Schibsteds Forlag, Oslo 1985, s. 8–10.

3 Eide, s. 46–49, og Carstens, s. 215.

4 «Doldis», er «ukjent person i viktig stilling»; Bokmålsordbok på internett.

-
- 5 Kristofer Didrik Lehmkuhl (1855–1949): Aschehougs Konversasjonsleksikon, 1949, J.F: «en av byens mektigste menn», s. 290.
- 6 Aftenposten, Økonomiseksjonen, 27. september 2006, siste side.
- 7 Norland, s. 21.
- 8 Hambro, s. 99.
- 9 Norland, s. 20.
- 10 Ibid., s. 21.
- 11 Se Norland s. 96-98.
- 12 På folkemunne kalt «Fe-laget».
- 13 Telefonlisten per 25. august 1936.
- 14 Norland, s. 51.
- 15 Halle var også internasjonalt annerkjent bridgespiller.
- 16 J. Lehmkuhl til J. Throne Holst, 3. august 1938, RA, kopi hos HPT.
- 17 Han sa opp sin stilling umiddelbart etterpå.
- 18 Norsk Bibliografisk Leksikon, Arne Bonde, Kunnskapsforlaget, Oslo 2001, s. 488-89.
- 19 Reidun Kvaale, *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år*, Gyldendal, Oslo 1986.
- 20 Håndskrevet notat med navn på de som fortsatte til 5. mars 1941. Mottatt av Oscar Hasselknippe.
- 21 Norland, s. 288.
- 22 TT, telefonlisten per 2. mars 1939.
- 23 Ibid, per 2. oktober 1939.
- 24 TT, telefonliste 13. april 1940.
- 25 Ronald Fangen, brev til JTH 24. februar 1939.
- 26 JTH, til Ronald Fangen, Oslo 27. februar 1939; RA.
- 27 Erik Rudeng, *Norsk Biografisk Leksikon*, Kunnskapsforlaget, Oslo 2001, bind IV, s. 360.
- 28 Ibid, s. 361.
- 29 JTH, til Ronald Fangen, Oslo 27. februar 1939.
- 30 JHA, til JTH, Oslo, 2. mars 1939.
- 31 Fransk general under første verdenskrig.
- 32 Fransk statsminister under første verdenskrig.
- 33 JHA, til JTH, 2. mars 1939.
- 34 Hans Peter Elisa Lødrup, f. 1885, redaktør/eier Lillehammer Tilskuer/Gudbrandsdølen, *Hvem er hvem 1950*, Aschehoug, Oslo 1950.
- 35 Lødrup til Throne Holst, Lillehammer 31. juli 1938, RA.
- 36 Knut Ramberg, *I døgnets tjeneste, Avishuset Gudbrandsdølen Lillehammer Tilskuers historie*, bind II, s. 212-13.
- 37 TT, 18. juli 1938.
- 38 TT, 19. august 1938.
- 39 TT, 20. august 1938.
- 40 TT, 29. desember 1938.
- 41 TT, 3. januar 1939.
- 42 TT, 4. januar 1939.
- 43 TT, 10. januar 1939.
- 44 TT, 10. januar 1939.
- 45 TT, 16. januar 1939.
- 46 TT, 23. mars 1939.
- 47 TT, 9. februar 1939.
- 48 TT, 13. februar 1939, annonse fra Nasjonal Samling, «Protestmøte mot jødeinvasjonen»; foredrag av Vidkun Quisling; «Jødespørsmålet i Norge».
- 49 TT, 7. august 1939.
- 50 JTH, til J.S. Jonassen, Oslo 24. oktober 1938.
- 51 TT, 24. april 1939.
- 52 TT, 21. desember 1939.
- 53 NBL, Ole Kristian Grimnes; den sivile undersøkelseskommisjon kritiserte Ljungberg «for at han ikke tok alvorlig nok varslene om et tysk angrep i dagene før 9. april. Minst like sterk var kritikken av Ljungbergs opptreden selve angrepsdagen». s. 108.
- 54 TT, 12. desember 1939.
- 55 TT, 3. januar 1940.
- 56 TT, 5. januar 1940.

-
- 57 TT, 10. januar 1940.
58 TT, første utgave, 9. april 1940.
59 Carstens, s. 212.
60 Ibid, s. 193.
61 Tamelander & Zetterling; *9. april. Nazitysklands invasjon av Norge*, Spartacus 2001.
62 Guri Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, Aschehoug, Oslo 1990, s. 42-43.
63 Camilla H. Wernersen, *Ilojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, Masteroppgave høst 2006, Institutt for medier og kommunikasjon, UiO.
64 Med mikrofilmen over Tidens Tegns utgave 12. april fulgte også mikrofilm av *Fritt Folks* utgave samme dag.
65 Den ansvarlige redaktøren var Jonas Schanche Jonassen. Dette fremgår klart fra avisens telefonliste. O. Hasselknippe hevder helt feilaktig det motsatte i sitt brev av 28.10.1993 til O. Brosvik. Ranik Halle ledet politisk avdeling. Det er ikke kjent at avisen hadde fått innplantet noen nazistisk «kommisær».
66 TT, 7. mai 1940.
67 TT, 8. mai 1940.
68 TT, 24. mai 1940.
69 TT, 21. mai 1940.
70 TT, 22. mai 1940.
71 Norland, s. 304–317.
72 Ibid, s. 309.
73 Ibid, s. 302–303. Se også Jonassen, Jonas Schanche, *I was a prisoner in Oslo*, Hodder & Stoughton Ltd., London 1942, s. 88. Nasjonalbiblioteket (NB)
74 TT, 11. juni 1940.
75 Norland, s. 315.
76 Ibid, s. 319.
77 Ibid.
78 TT, 15. juni 1940.
79 Norland, s. 316.
80 Ibid, s. 317.
81 TT, 12. august 1940.
82 TT, 17. juni 1940.
83 TT, 26. juni 1940.
84 Dagbladet, 14. juni 1940, lederartikkel «Alvor».
85 TT, 10. juli 1940.
86 TT, 6. juli 1940.
87 TT, 10. juli 1940.
88 Dette var et amputert Storting. Mange ledende representanter har flyktet til Sverige eller England.
89 TT, 12. juli 1940.
90 Carstens, s. 212.
91 Eide, s. 46–53.
92 TT, 28. september 1940.
93 Jonassen, s. 60.
94 Throne Holst til Grimsgaard, 12. februar 1940, RA.
95 Norland, s. 76–77.
96 TT, 27. september 1940, «biografiske data om statsråder».
97 Som kjent styremedlem i Tidens Tegn fra 1936.
98 Hjemmefronten så på tvangsinnrulling av norsk ungdom i den nazi-dominerte arbeidstjeneste som helt spesielt alvorlig. I landssvikoppgjøret etter krigen ble det nedlagt påstand om dødsstraff for Axel Stang. Han fikk en lang fengselsstraff for landssvik.
99 TT, 3. oktober 1940; «en permanent nyordning».
100 TT, 18. juli 1940.
101 Carstens, s. 205–206.
102 TT, 26. september 1940.
103 TT, 26. september 1940.
104 Schanche Jonassen, s. 9,
105 Eide, s. 46.
106 Eide, s. 47.
107 TT, 19. september 1940.

-
- 108 Jonassen, s. 78.
109 Jonassen, s. 74.
110 Ibid.
111 Ibid, s. 60.
112 Throne Holst til Grimsgaard, 12. februar 1940, RA.
113 Jonassen, s. 74: «all the best men on the paper had left the moment they heard I was dismissed».
114 Ibid.
115 Ibid; boken er skrevet på engelsk. Det er ikke kjent om boken er oversatt til norsk.
116 Jonassen, s. 82; datoen er ikke korrekt. Avisens siste nummer kom ut 5. april.
117 Odd Hølaas, høsten 1940, til Ranik Halle, hos forfatteren.
118 Lehmkuhl/Stang til Representantskapet, 12. mars 1937: han referer til samtale med banken.
119 Definisjonen på for høye utgifter «etter forholdene» er når utgiftene til personale i dette tilfelle er større enn økonomien tillater.
120 «Dagbladet så seg selv som den største kulturavisen»; Arne Skouen, i samtale med meg 7. november 2001.
121 Dagbladet, «Bein», 16. juli 1938, Nationen, 16. juli 1938, Aftenposten 16. juli 1938.
122 Throne Holst til Stang, 24. mai 1938.
123 Eckbo til Rolf Thommessen, Baden-Baden 18. mai 1938.
124 Se brevene fra Throne Holst, Eckbo og andre som alle så sterkt gikk imot å kaste RT.
125 Rolf Thommessen; i «Aviskrisen i Oslo og den løsning», se foran.
126 Lehmkuhl og Stang; til Throne Holst, Oslo 12. mars 1937, RA.
127 Møte i representantskapet 23. april 1937.
128 Ibid.
129 Regnskapet dette år skiller ikke disse to postene. Tallene kommer fra krisebudsjettet 1941.
130 Regnskap for dette år foreligger ikke. Tallene kommer fra krisebudsjett per 17. juli 1941.
131 Regnskap datert 13. februar 1942, undertegnet av Thomas Stang og Bredo Grimsgaard
132 Johan H. Andresen, 27. april 1939, til «Høires Centralstyre», s. 2: RA.
133 Johan H. Andresen, 2. mars 1939, til Johan Throne Holst, s. 3; RA.
134 J.H. Andresen var styremedlem i Nye Andresens Bank fra 1928.
135 «Som sønn av Nicolai Andresen og sønnesønn av den første Johan Henrik Andresen var han tredje generasjon av tobakkdynastiet»; Helge W. Norvik, NBL, Oslo 1999, s. 88.
136 Samtale med Johan H. Andresens sønn Anton Fredrik den 21. september 2006.
137 Andresen til Throne Holst, Oslo 2. mars 1939, s. 3; RA.
138 Styremedlem i Andresens Bank, A/S Fides, Dreyers Forlag, Anglo-Norse Investment, A/S Elopak, Rapp Fabrikker, Lehmkuhl A/S, Fondet for Dansk-Norsk Samarbeid o.m.a.
139 Grimsgaard var kjent for å være sine venners venn. Han sto alltid rede til å hjelpe, eller gi råd til, generasjonen under ham. Han ble derfor av mange unge betraktet som en mentor.
140 Ibid.
141 Tidens Tegn, 18. juli 1940, til Administrasjonsrådet: i Throne Holsts papirer, RA.
142 Jonassen, s. 91.
143 Finansminister i Mowinckels tredje regjering, 3. november 1934 – 20. mars 1935, finansminister Gerhardsens samlingsregjering 25. juni 1945 – 5. november 1945, medlem av Nobelkomiteen fra 1937, formann fra 1942
144 *Hvem er Hvem*, Bjørn Steenstrup, Aschehoug, Oslo 1964: Formann styret i Industribanken 1936–1946, medlem av Norges banks direksjon 1941–1945 og en rekke nasjonale og internasjonale fora, blant annet oppnevnt av staten og FNs forgjenger Folkeforbundet.
145 Tidens Tegn, brev til Administrasjonsrådet 18. juli 1940; i Throne Holsts papirer.
146 Krisebudsjett, 17. juli 1940, til Administrasjonsrådet; i Throne Holsts papirer: RA.
147 Kopi av Finans- og Tolldepartementets påtegning er lagt i P.14 17, RA. Originalen kommer enten fra Throne Holsts papirer, eller mer sannsynlig fra O. Hasselknippe.
148 Panteobligasjon, dagbokført 19. august 1940, nr 2369, 1940; i Throne Holsts papirer.
149 Eide, s. 47. Se også Eides noter 26 (Dahl 1993:133) og 27 (Hjeltnes 1990:55).
150 TT, lørdag 5. april 1941.
151 Referat fra generalforsamling 28. mai 1942; kopi hos HPT og RA.

14 Ringen sluttes

14.1 Problemstilling

Tidens Tegns siste utgave var lørdag den 5. april 1941. I avisen forklarte eierne dette med at

Krisen på annonsemarkedet og andre av pressens vanskeligheter krigen har ført med seg har gjort det økonomisk uforvarlig å fortsette. De spesielle forhold for vårt blad i høst har dessuten vært en meget følelig ekstra-påkjenning.

I Akersgaten 34 ble det ikke lenger produsert avis. Denne situasjonen skulle imidlertid vise seg å være forholdsvis kortvarig, sett i forhold til de nærmere 40 år eiendommen hadde levert aviser til lesere av både Verdens Gang og Tidens Tegn. Eierne, dvs aksjonærene i Tidens Tegn, satt fortsatt på betydelige verdier. De følte at de, av både moralske og økonomiske årsaker, var forpliktet til å ta vare på disse.

Den første oppgaven var å sikre de økonomiske verdier som fantes. Den neste oppgaven, skutt litt frem i tid, til freden var vunnet, var å gjøre bruk av de eksisterende ressurser til et formål flest mulig av eierne kunne identifisere seg med.

Dette kapittel viser hva som skjedde med aksjeselskapet Tidens Tegn helt frem til ringen igjen ble sluttet i Akersgaten 34 i 1945.

14.2 Eierne

Aksjonærene satt nå bare tilbake med det fysiske skallet. Sistemann ut av Akersgaten 34 slukket lysene. De som hadde brent så aktivt på den norske pressehimmel helt fra Verdens Gang rykket inn i lokalene våren 1902.¹ Lyseslukkeren tok med seg avis-nøkkelen, og overlot arenaen til andre enn redaktører og journalister, typografer og trykkere, regnskapsfolk og kontorfolk. De som hadde satset penger på Rolf Thommessen og Joakim Lehmkuhl, var blitt innhentet av en mer brutal utvikling enn de på noen måte kunne ha forestilt seg. De hadde satset på en publikasjon for å promotere de verdier aksjonærene identifiserte seg med, men ble sittende igjen med en avisbygning og teknisk utstyr som ikke kunne brukes til det formål aksjonærene hadde engasjert seg i. At dette skulle bli forholdsvis midlertidig, var det ingen som ante i april 1941, da Hitler feiet seirende over hele Europa med sin krigsmaskin.

Aksjonærlisten² fra 1938 viser navn på en rekke resurssterke personer fra toppen av det norske næringsliv. De som kom inn, sammen med Lehmkuhl i forbindelse med rekonstruksjonen i 1936, kan identifiseres ved at samtlige kjøpte 40 aksjer hver. Det var blant disse Rolf Thommessen regnet med som «sikre» for Lehmkuhl, eller «tvilsomme» for ham selv, da maktkampen spisset seg på forsommeren 1938. Men noen av 40-gruppen var også sikre for Thommessen. Dette var først og

fremst den i alle leire innflytelsesrike Johan Throne Holst. Skipsreder Anton Fredrik Klaveness, svigerfaren til Johan H. Andresen og faren til Helga Thommessens kortvarige forlovede Dag, var med. Grosserer Halvor Clausen, Rolf Thommessens fetter, var aksjonær fra 40-gruppen. Anne Dobloug Thommessens bror Ingar Dobloug hadde allerede i mai 1938 gitt³ alle sine 100 aksjer til Thommessen-barna. Det er grunn til å tro at disse ble solgt sammen med farens 271 og Olafs 25 aksjer da Rolf Thommessen sluttet. Johan H. Andresen kom da inn som en viktig aksjonær. Redaktør Schanche Jonassen hadde ved avisens opphør ikke solgt sine 16 aksjer,⁴ der han satt tvers over Nordsjøen og skrev *Norsk Tidend* for eksil-regjeringen i London.

Disse var også med i «40-aksjer-klubben»:

Grosserer Birger Lie,
Hvalfangerreder Lars Christensen,
Hvalfangerreder Anders Jahre,
Fylkesmann og Bondepartileder Nils Hunseid
Advokat og generaldirektør Arne Meidell, formann i representantskapet fra høsten 1940⁵
Skipsreder Thomas Olsen, flyktet til USA etter 9. april
Ingeniør Joakim Lehmkuhl, flyktet til USA etter 9. april
Direktør J.J. Beer, Stockholm
Direktør Sven Adolf Solberg, Norsk Elektrisk & Brown Boveri
Direktør F.O. Bugge
Direktør Gunnar Schjelderup, Christiania Spigerverk
Skipsreder Nils Astrup, Fearnley & Eger

En aktiv aksjonær var major, advokat, mesen og filantrop Eivind Eckbo, mannen bak blant annet A/S Sjøfartsbygningen, Sporveienes Oljeselskapet NOR, Kristiania Sporveisselskap o.m.a.⁶ Eckbo var blant de største enkeltaksjonærene, med til sammen 158 aksjer. Det vrimlet også av kjente navn blant de mindre aksjonærene. Norsk shipping var rikholdig representert. Skipsrederne W. Wilhelmsen og Niels Werring fra Wilhelmsen-rederiet, fru Anna Westfal-Larsen og Georg von Erpecom fra den Bergenske shipping-elite, og ekskonen til Gunnar Thommessen, fru Dikka Mathiesen med arven fra faren J.B. Stang, kjent reder og kunstsamler. Storindustrien var også godt representert. Hydro-skaper Sam. Eyde var der, sammen med fiskefluekongen Wilh. Mustad og skaperen av den moderne norske gummistøvel P.M. Røwde. Generalkonsul Gudbrand Askvig i Norsk Brændselolje (B P) hadde, slik som generalkonsul P. Krag, og disponent N.M. Nielsen, noen få aksjer. Kanskje kjøpt for å vise sin solidaritet med de som forsøkte å redde Tidens Tegn i 1930-årene.

Med sine investeringer hadde de neppe i tankene aksjeselskapets fysiske verdier, som eiendom, maskiner og kontorutstyr. Men det var det de ble sittende igjen med.

Blant aksjonærene var det svært få som tidligere hadde skilt seg ut som særlig aktive i den norske samfunnsdebatt. De fleste var respekterte borgere av landet, ofte svært velstående, og med både eier- og lederansvar på store arbeidsplasser. Alle hadde vilje, og evne når det passet, til å forsvare sine egne interesser skulle dette bli nødvendig. Investeringen i Tidens Tegn var, for de fleste, helt ubetydelig rent økonomisk. De var, på toppen av det hele, totalt fremmede for avisdrift. Da er det lett å forestille seg at de toet sine hender og snudde blikket den andre veien når det ble snakk om ytterligere bidrag til å redde det som reddes kunne av innmaten i Akersgaten 34. Deltagelsen på aksjeselskapets generalforsamlinger og representantskapsmøter⁷ under krigen bekrefter dette. Der deltok bare representantskapets nye formann Arne Meidell, sammen med aksjonærene Gudbrand Askvig, Nils Astrup, Albert Kvaal, Anton Fredrik Klaveness, R. Hydle, sammen med styremedlemmene Thomas Stang og Bredo Grimsgaard.

14.3 Verdiene

Verdiene lagret i regnskapets status per 31.desember 1941 viste dette:

Aktiva: (forenklet ved å bare ta med de viktigste postene)

Akersgaten 34	765 000
Inventar	
– Kontor	15 921
– Setteri	179 .250
– Trykkeri	161 .909
– Klisjeanstalt	10 387
Totalt aktiva	1 132 469

Passiva: (forenklet ved å bare ta med de viktigste postene)

Pantegjeld	440 000
Vekselobligasjoner	68 700
Fellesbanken	252 650
Finansdepartementet	100 000
Private långivere	95 000
Gjeldsbrev	25 000
Akseptkonto	53 650
Konto pro diverse	110 650

Totalt aktive 1 145 650

Den bokførte kapitalen tilsvarte i hovedsak de bokførte passivapostene. Aktivasiden var ikke velsignet med noen form for likviditet. På et tidspunkt disponerte kassen kr 23,69. På generalforsamlingen i mai 1942, som fant sted på Meidells generaldirektørkontor i Oslo, var det derfor rimelig at den lille forsamling

diskuterte forskjellige forhold i forbindelse med selskapets økonomi og anbefalte for styret en sanering av selskapets gjeld med en eventuel forhøielse av pantegjelden.

Det sittende tomannsstyret ble gjenvalgt og påtok seg det formelle ansvar for aksjeselskapets verdier etter at avisvirksomheten var nedlagt. Utviklingen under krigen reduserte imidlertid denne duoen til en person. Thomas Stang hadde sitt å streve med, ikke spesielt hjulpet av at broren Axel etter hvert ble pekt ut som en av Quislings nærmeste håndlangere i forsøket på å få registrert norsk ungdom i den nazistiske arbeidstjeneste.⁸ Det ble Johan H. Andresens innsiktsfulle og engasjerte våpendrager Bredo Grimsgaard som kom til å overta styringen av aksjeselskapet, i godt samarbeid med den innflytelsesrike industrileder nede i Sarpsborg, Arne Meidell på Borregaard. De andre aksjonærene, med unntak av en, krysset antagelig sine fingre og håpet det beste. Denne ene var Johan H. Andresen. Det ble således ham som ga Bredo Grimsgaard det maktgrunnlag⁹ han trengte, og som ga ham sitt mandat¹⁰ til å agere slik det skulle vise seg at han kom til å gjøre.

Regnskapene for 1942 og 1944 forteller at aksjeselskapet etter hvert kom over i litt forretningsvirksomhet.

Tallene viser:

	1942	1944
Annonser/andre inntekter	7940	2024
Leieinntekter Akersgt.34	54 502	68 677
Maskiner og inventar	6 380	400

Det oppsto noen endringer på regnskapenes passivaside. Gjelden til Finansdepartementet ble i 1942 bokført til 95 000 kroner og to år senere redusert til 71 000. I 1942 ble det operert med en konto for private långivere på 100 000 og en ny lånekonto for Andresen-selskapet Hartog & Co på 158 000. Underskuddene skyldes faste utgiftene som renter og avgifter og ble i liten grad oppveid av de beskjedne inntektene. Driften måtte således baseres på lån. Disse reflekteres i økt pantegjeld, fra 700 737 i 1942 til 836 000 to år senere. Lånet til Hartog & Co fra 1942 er innbakt i den totale pantegjeld i regnskapet i 1944. Johan H. Andresen var åpenbart den største finansressurs aksjeselskapet hadde i krigsårene. Dette kan ha gitt Bredo Grimsgaard økt trygghet i hans arbeid for å utnytte selskapet til nye fremstøt når krigen en gang ble slutt.

Akkumulert regnskapsmessig underskudd per 31. desember 1942 452 974,02. Dette steg med 68 821,84 til 524 074,65 ved utgangen av 1944.

14.4 Noen snakker sammen

Etter at avisdriften stoppet opp, var det i hovedsak bare Johan H. Andresen som var opptatt av å bruke Tidens Tegns ressurser til en ny giv, i en eller annen form, bare krigen ble vunnet og situasjonen i Norge igjen ble normalisert. Hans evne til å velge de riktige medarbeidere kom i denne forbindelse spesielt godt til sin rett. Bredo Grimsgaard ble Andresens forlengede arm til å begynne med. Etter hvert utviklet Grimsgaard et eget sterkt engasjement,¹¹ på liberalt og ideelt grunnlag,¹² i arbeidet for å finne de beste løsninger for den saken han trodde på. I denne forbindelse var det utnyttelse av Tidens Tegns ressurser. Ønsket, og derved målet, var at det igjen oppsto en uavhengig avis, bygget på liberale tanker og uten tilknytning til noe parti. Som formann i avisens styre hadde Grimsgaard også det formelle grunnlag til å ta initiativ og til å føre forhandlinger.

Oscar Hasselknippe beskriver i sitt tykke hefte – eller lille bok – *Slik ble VG til*, ganske detaljert om hvordan Andresen, både gjennom Grimsgaard og ved sine egne personlige handlinger, utviklet seg til å bli selve drivkraften bak avslutningen av aksjeselskapet Tidens Tegn. Martin Eide beskriver også, i sin bok om Verdens Gang fra 1945, en del av det som skjedde med selskapet under, og særlig like etter, fredslutningen i 1945. Det er åpenbart at det i hovedsak er Oscar Hasselknippe som også er Eides hovedkilde.

«Knippe» – som han ble kalt mellom venner og gode kolleger – var 34 år¹³ ved krigens slutt, Han ble kjent med det meste som skjedde omkring overføringen av Tidens Tegn til Verdens Gang., og må betraktes som en førstehånds kilde når denne delen av historien blir referert. Oscar Hasselknippe ble redaktør i Verdens Gang i 1953, og hadde denne stilling i 25 år, frem til 1978.

Hasselknippe skriver at det, i tillegg til de økonomiske årsakene, lå en politisk holdning bak aksjonærenes stans av Tidens Tegn. Ifølge «Knippe» ville de ikke selge seg til de nye makthaverne. De ville også solidarisere seg med de avisene som allerede var stengt av tyskerne. På den annen side betydde ikke dette at aksjonærene ikke forsto at de, med tanke på hva som kunne skje etter krigen, på flere måter hadde en joker oppe i ermet. De satt på trykkeri, setteri og en bygård i avisgaten sentralt i Oslo. Nu gjaldt det å finne allierte, med de samme tankene og helst de samme verdiene, som kunne tenkes å sette ressursene i produksjon igjen.

Krigsårene var preget av hemmeligheter, undergrunnsvirksomhet, konspiratoriske tanker, og at «noen snakker sammen»: alt rettet mot okkupasjonsmakten og deres håndlangere. Møter med mange tilstede kunne bare finne sted i dølgsmål, uten skriftlige referater. Nettverkene spilte en meget viktig rolle. Ideene til hvordan det Tidens Tegn disponerte best kunne nyttes, oppsto gjennom slike nettverk. Nøkkelpersonene skulle bli vennene Bredo Grimsgaard og Halfdan Olaus Christophersen. Juristen og tobakkefabrikkenes soussjef Grimsgaard var 45 år i 1945. Litteraturforskeren Christophersen, med filosofi og humanisme som hovedinteresse, var omtrent på samme alder.¹⁴

Hasselknippe har ganske detaljert¹⁵ beskrevet hvordan Tidens Tegns ressurser ble til «hjemmefrontorganet» Verdens Gang. Noen snakket sammen. Etter hvert ble det stadig flere som snakket ganske meget sammen. Grimsgaard ville bruke avisressursene han satt på til noe meningsfylt for aksjonærene. Christophersen begynte etter hvert å se hvordan aksjonærinteressene i Tidens Tegn kunne kombineres med ideer som etter hvert utviklet seg innenfor de – for okkupasjonsmakten underjordiske – kretser han omgikk. Hjemmefrontens ledelse – HL – ble etter hvert trukket inn.

Innen denne «Kretsen» – det nærmeste undergrunnsarbeiderne kom et slags øverste råd – skilte det seg ut personligheter som kom til å spille en rolle når Tidens Tegns aksjonærer skulle disponere sine verdier. En av disse var Christian Arthur Richard Christensen, en tidligere Dagblad-journalist som etter hvert hadde blitt forlagskonsulent. Han hadde deltatt i illegalt motstandsarbeid allerede fra krigens første dager. Utpå høsten 1940 var han med å trekke i gang *Bulletinen*, en hemmelig liten «avis» som etter hvert ble oppfattet som hjemmefrontledelsens offisielle organ og talerør. Derfra gikk det for Christensen en rett linje – via Bredo Grimsgaard og Tidens Tegns verdifulle aktiva – frem til stillingen som ansvarlig redaktør i den nye avisen med det gamle navnet Verdens Gang, i 1945.

Bulletinen ble Christensens springbrett tilbake til journalistikken. Hans aktive innsats, som leverandør av hjemmefrontledelsens retningslinjer og appeller, ble lagt merke til. En som hadde merket seg Christensen var Grimsgaards venn H.O. Christophersen. Humanisten med den praktiske legningen ble, etter hvert som krigen pågikk, mer og mer sentral innenfor det som utviklet seg til hjemmefrontens ledelse. Ut fra det utredningsarbeid som Christian Michelsens Institutt, under Christophersens ledelse, startet opp allerede høsten 1940, bygget han ut et omfangsrikt nettverk med folk fra næringsliv og offentlig administrasjon. Det var dette nettverk som rekrutterte mange ledere innen hjemmefronten. Blant disse fantes personer som etter hvert kom til å se på *Bulletinen* som noe mer enn en underjordisk døgnflue i krigens mørke dager. Det var på dette tidspunkt, sommeren 1944, at Christophersen kom i forbindelse med Christensen og raskt forsto at med en slik mann, kombinert med Grimsgaards Tidens Tegn i Akersgaten 34, så kunne kanskje *Bulletinen* få et liv etter krigens død?

Stadig flere snakket sammen, med Grimsgaard som sentral samtalepartner. Samtalene begynte å bli mer og mer konkrete. Grimsgaard fikk stadig mer forståelse for at noen der ute, med borgerlig bakgrunn, kunne være de riktige personene som kunne dra nytte av det han hadde å tilby. Og de der ute, til å begynne med representert ved Christophersen og Christensen, begynte etter hvert å forstå at «nu begynte vi å snakke business». Grimsgaard i hovedrollen¹⁶ i spillet om alt i Akersgaten 34; Christophersen som far¹⁷ til en ny avis.

Hasselknippe understreker flere ganger den selvstendige rolle Grimsgaard etter hvert utviklet. Og ikke minst understrekes soussjefens egenskaper som pådriver for et avisprosjekt som var ment å skulle begynne seg innenfor en liberal borgerlig kultur. Grimsgaard var

den «ukjente mann» i VG-spillet. Han hadde en skjebnerolle ved etableringen av avisprosjektet under krigen.¹⁸

Gjenbruken av Tidens Tegns aktiva hadde ikke bare et økonomisk aspekt. Aksjonærene hadde aldri kjøpt aksjer for å tjene penger. Johan H. Andresen minst av alle. Han var samfunnsengasjert, var politisk aktiv, og kunne ha investert sine penger i langt mer profitable prosjekter¹⁹ enn i Tidens Tegn, hvis det ikke hadde vært for den politiske innflytelse som kunne ligge i et talerør med stort opplag.

Det var av denne grunn Andresen brukte mange penger på disse «temmelig verdiløse aksjer», slik han skrev til Throne Holst, og det var her soussjefens utfordringer lå. Hans største oppgave innenfor rammen av det mandat Andresen hadde gitt ham, var å bruke verdiene i Tidens Tegn til å påvirke eksekutørene av et nytt avisprosjekt. Hvis han i tillegg klarte å skille seg med avisens bo på en hederlig og for aksjonærene ikke for tapsbringende måte, var hans misjon fullført med stjerne i boken.

Martin Eide har sin forklaring²⁰ på Andresens engasjement i det nye avisprosjektet. Han hevder at Andresen, født 1888 og således 57 år i 1945, fortsatt hadde politiske ambisjoner. På grunn av den dårlige kjemi²¹ som eksisterte mellom Andresen og den tre år eldre, men langt mer politisk meritterte Høyre-formann og stortingspresident Carl Joakim Hambro, slet tobakksfabrikanten med å beholde politisk innflytelse. Det var ikke nok å være en dyktig administrator, ha rike evner og en solid utdannelse,²² alt toppet med en særdeles god likviditet. For å vinne venner og stemmer innen politikken må en ha holdninger og synspunkter som matcher, eller helst overgår, potensielle konkurrenter til lederverv og politisk innflytelse. Dette hadde ikke Johan H. Andresen. Han sto på det han mente var riktig. Når disse synspunkter ikke fant gjenklang i partiet, mistet Andresen etter hvert innflytelse innen det maktapparat ethvert parti er for sine ledere. Eide hevder at den siste rest av Andresens innflytelse i Høyre forsvant på et møte i Oslo Høyre den 25. mai 1945. Her stemte han, som den eneste, imot Hambros forslag om å innkalle det gamle Storting. En politisk sett svært risikofylt stemmegivning, ikke minst med tanke på det faktum at Hambro var selveste presidenten i det gamle Storting og som på dette tidspunkt satt på en uhyre mengde av goodwill, etter sin resolute opptreden 9. april. Han fikk den gang organisert Storting, regjering og kongehus ut av Oslo bare minutter før de tyske invasjonstroppene inntok hovedstaden. Ifølge Eide kunngjorde Høyres generalsekretær at Andresen etter dette «var en færdig mann i Høire [...] han kommer aldri tilbake».

Resultatet av dette møtet ble, etter Hasselknippes oppfatning, Andresens motivering for å engasjere seg så vidt aktivt omkring etableringen av en ny avis. Både gjennom Grimsgaard og ved personlig innsats, på møter og i form av middager med innflytelsesrike personer hjemme på «Smedbråten»,²³ ikke minst med generøse pengebidrag.

Men all denne aktivitet, detaljert beskrevet av Oskar Hasselknippe og Martin Eide, hadde begrenset interesse for det selvstendig juridiske objekt «aksjeselskapet Tidens Tegn». Forsatt ledet av styrets formann Bredo Grimsgaard. Hans misjon ble, i løpet av det første halve året av 1945, å legge forholdene best mulig til rette, innenfor sitt Tidens Tegn-mandat, for den nye avis som helt andre personer var drivkreftene bak. Den politiske innflytelse hans arbeidsgiver ved en avisdannelse eventuelt fortsatt var på jakt etter, måtte Andresen ordne på egen hånd.

Ildsjelene Christophersen og Christensen fikk etter hvert med seg en rekke prominente personer i arbeidet for å starte en ny avis. Grimsgaard fikk således etter hvert gode og innsiktsfulle samtale- og forhandlingspartnere. Ifølge Hasselknippe hersket det tidlige enighet om at navnet Tidens Tegn ikke skulle beholdes. Selv om han skrev i sin bok at bladet slett ikke

hadde skjemt seg bort under okkupasjonen, og sto faktisk med palmer i hendene fordi man hadde stoppet frivillig – og etter at mange av de fremste av medarbeiderne hadde sluttet i protest allerede sommeren 1940¹⁴⁷.

Det som ifølge Hasselknippe var et viktig argument for et navneskifte, var at man fryktet at Tidens Tegn hadde opparbeidet seg et tvilsomt politisk rykte blant allmennheten i løpet av 1930-årene. Det ble ikke hevdet at det hadde vært noe unasjonalt ved bladets holdning under krigen. Hasselknippe skriver i sitt lille hefte at det derfor ikke var noen

åpenbare holdningsmessige grunner til at Tidens Tegn skulle diskvalifiseres fra å utkomme under eget flagg etter freden.

¹⁴⁷ Hasselknippe, s 14

Hasselknippes observasjoner må forstås slik at det var fortiden fra 1930-årene som innhentet Tidens Tegn, og ikke holdninger fra krigens dager. Dette er imidlertid det helt motsatte av hva han hevder i et brev til Odmund Magne Brosvik 28. oktober 1993. Her hevder han at Tidens Tegn stilte

seg bak de forhandlinger som Terboven holdt med de gjenværende deler av Stortingets presidentskap- bl.a. om avsettelse av London-regjeringen – og henstilling til Kongen om å abdisere! Jeg har gått gjennom Tidens Tegns utgaver fra juni, juli og august 1940, og finner svært mange tvilsomme 'tyskvenlige' lederartikler og bl.a. angrep på Nygaardsvold-regjeringen i London

Det må derfor reises et spørsmål om troverdigheten til slike muntlige kilder. Det virker som om Hasselknippe, da han skrev boken om dannelsen av det nye Verdens Gang i 1985, valgte ikke å komme ut med sitt hjertets mening, slik han valgte å gjøre det overfor Brosvik bare 8 år senere. Min konklusjon på dette blir derfor at det ikke bare var fortiden fra 1930-årene som innhentet Tidens Tegn. Snarere tvert imot: det var holdningene sommeren 1940 som i 1945 ble husket, både av avisens aksjonærer og av dem som skulle lage en ny avis og som ikke ville bruke navnet Tidens Tegn.

Hverken Andresen eller Grimsgaard hadde noen sterke forestillinger omkring navnet. Deres bidrag var å hjelpe de nye avis-entusiaster med praktiske tiltak, der dette var ønskelig og mulig. De hadde selv intet ønske om å fronte en ny avis. På den annen side ønsket de absolutt at det ble dannet et nytt organ på den grunnmur som A/S Tidens Tegn kunne stille til disposisjon. De oppfattet sannsynligvis valg av navn på den nye avisen som et mer eller mindre internt anliggende hos de som så sterkt ønsket å få i gang dette nye avisprosjektet. Da de fikk høre at den nye avisen gjerne skulle hete Verdens Gang, skapte ikke dette noen problemer. De ga gladelig fra seg forlagsretten til navnet, som A/S Tidens Tegn overtok i 1923.²⁴ Den gang det var Verdens Gang som la inn årene. Uten at navnet ble glemt: På hver eneste utgave av Tidens Tegn sto det «hvori opptatt Verdens Gang».

For Andresen og Grimsgaard var hovedpoenget at det nu ble etablert en ny avis som frontet liberale, borgerlige verdier. Det var derfor

ikke tvil om at initiativet ble tatt av representanter for Tidens Tegn. Disse ba senere Christophersen om å stå for selve organiseringen²⁵

slik Terje Fr. Gulbrandsen skriver i sin hovedfagsoppgave om dannelsen av Verdens Gang. Han hevder i denne forbindelse at det PR-materiellet som ble utarbeidet før introduksjonen av Verdens Gang i 1945, hvor folk fra Hjemmefronten ble lansert som mennene bak avisen, var bevisst feilinformasjon. Bruk av kjente hjemmefrontfolk som gallionsfigurer ble oppfattet som nyttig. Christensen var kjent for sin forståelse for den type psykologi.²⁶

14.5 Priser

Bredo Grimsgaards siste innsats for aksjeselskapet Tidens Tegn, før navnet ble fjernet fra Handelsregisteret og aktivaene overført til det nye selskapet A/S Akersgaten 34, var å finne frem til priser som de nye avis-interessenter kunne akseptere.

Det som gikk greiest var overføringen av de fysiske aktiva. Grimsgaard var helt innforstått med den økonomiske situasjonen til den prosjekterte nye avis. Aksjonærene i Tidens Tegn hadde ingen ønsker om få noen direkte fortjeneste ut av sine fysiske ressurser. Men i forbindelse med den endelige bokholderimessige avvikling ønsket aksjeselskapet å operere med tall som reflekterte de tall som sto oppført i Tidens Tegns offisielle regnskaper. Som et resultat av dette kjøpte det nye Verdens Gang, gjennom «Pressefondet av 7. mai 1945»

rotasjonspresse, støperi, valsestøperi, settemaskiner, setteutstyr, skrifter og alt trykkeriutstyr for øvrig, kontormøbler, maskiner og kontorutstyr for øvrig inkludert klisjearkiv og bibliotek for en pris av kr. 350.000,- . (Den takst som i disse dage er tatt opp over trykkeriet med alt utstyr viser en sum på kr 243.799,-)²⁷

Den bokførte verdien i Tidens Tegns regnskap var 284 462,79 kroner, altså mer enn taksten, men mindre enn den virkelige kjøpesum. Det kan tenkes at prisen, 350 000 kroner, ble satt for å dekke det i avtalen spesifiserte

3. og 4. prioritets panteobligasjonslån i Akersgaten 34, samt innløsning av all løsgjeld for øvrig ifølge status per 31.12.1944, slik at det bare gjenstår 1. og 2. prioritets panteobligasjonslån på eiendommen, til sammen kr. 666.000,-

Løsgjelden hadde sin egen historie. Den økonomiske krisen i 1941 var åpenbart så truende at avisen måtte gå til noen av sine aksjonærer for å låne penger til å betale prekære forfallsposter. Andresen lånte bort 35 000 kroner uten noen form for sikkerhet. I forbindelse med avviklingen av Tidens Tegn, foreslo Pressefondets forhandlere at dette beløpet ble gjort opp ved at Tiedemanns Tobakksfabrikk avterte for et tilsvarende beløp i avisen. Det ville ikke Andresen gå med på. Derfor ble tilbakebetalingen ordnet ved at Verdens Gang betalte 20 000 kontant, mot at Andresen avterte i Verdens Gang for de resterende 15 000.²⁸ Konsul Thomas Stang gikk inn på en tilsvarende ordning for sitt lån til Tidens Tegn på 5000 kroner. Halvparten av beløpet ble tilbakebetalt kontant, og den andre halvparten skulle gjøres opp ved annonsering.²⁹ Aksjeselskapet Borregaard aksepterte derimot at Tidens Tegns gjeld på 5000 kroner ble gjort opp ved annonsering for det tilsvarende beløp³⁰ i det overtakende organ Verdens Gang.

I tillegg skulle Verdens Gang, ved det nye selskaps formelle eier «Pressefondet av 7. mai 1945», dekke Tidens Tegns pensjonsforpliktelser overfor fru Anna Granberg Thommessen³¹ og fru Edle Hartmann, henholdsvis 4 320 og 720 kroner per år.

Med disse transaksjoner ryddet A/S Tidens Tegn av veien sine faste økonomiske forpliktelser. Det eneste unntak var eiendommen Akersgaten 34. Denne siste aktivapost skulle overføres ved at Tidens Tegns aksjer ble overdratt eller solgt til Pressefondet, som da ble eier av A/S Tidens Tegn. Deretter skulle dette A/S skifte navn til A/S Akersgaten 34, med et styre som representerte de nye interessenter.³² På denne måten skulle også navnet Tidens Tegn slettes fra norsk næringslivs virkelighet. Bredo Grimsgaard ble mannen som, på vegne av Johan H. Andresen, hadde påtatt seg den endelige likvidasjon.³³

Overdragelsen av aksjene i A/S Tidens Tegn til «Pressefondet» ble mer komplisert enn overdragelsen av aktivapostene. Her måtte det forhandles med ikke mindre enn 41 individualister. Pressefondet arbeidet for å få flest mulig aksjer som gaver. Grimsgaard puffet på sin måte aksjonærene til å vise velvilje.³⁴ Det hersket imidlertid divergerende syn, og forskjellige viljer, hos de enkelte aksjonærer til å prissette hver enkelt aksjepost. Ca. 30 prosent av aksjonærene ønsket å forære sine aksjer til dette nye Pressefondet.³⁵ Disse var

Arne Meidell,
A/S Sylvestus (Borregaard og derved Meidell)
Gunnar Schjelderup,
Fidelitas A/S
N.M.Nielsen
Nils Werring
Fearnley & Eger (Nils Astrup,
Glitne Forsikring
S.A. Solberg,
Haldens Handelskompani (Thomas Stang)

Dikka Mathiesen
W. Wilhelmsen,
Anna Westfal-Larsen
Georg von Erpecom, styreformann i rederiet Westfal-Larsen.
Alex B. Grieg

På motsatt side av gavebordet satt de som ville ha 100 prosent – av pari kurs – for sine aksjer. Dette var

Jonas Schanche Jonassen, avisens tidligere redaktør
Joakim Lehmkuhl, avisens tidligere styreformann³⁶
Holger Ursin, avisens tidligere disponent³⁷
F.O. Bugge³⁸

Noen aksjonærer valgte en mellomvei. Det vil si at noen gikk med på å få 25 prosent av pari kurs, noen 50 prosent, og atter andre krevde 75 prosent av pari kurs.

Disse aksepterte 25 prosent av pari kurs:

Lars Christensen
Nils Hunseid
Johan Throne Holst
Peter Krag
Astrid Roll Thommessen, enken etter Bjørn Thommessen
Sam. Eyde.
Albert Kvaal
Wilh. Mustad

Disse gikk med på å selge sine Tidens-Tegn-aksjer til 50 prosent av pari kurs:

Thomas Olsen
Jens Johan Beer, gift med Kristofer Lehmkuhls datter Sigrid, søster til Joakim
Anton Fredrik Klaveness, nær venn av Gunnar Thommessen
Halvor Clausen, Rolf Thommessens fetter
Thomas Stang, styremedlem i Tidens Tegn
Anders Jahre
Gudbrand Askvig
Rudolf Olsen
O.Mustad & Søn, se Wilhelm Mustad

Noen få ba om at Verdens Gang betalte 75 prosent av pari kurs.

I tillegg kom Johan H. Andresen. Han hadde allerede, på et tidligere tidspunkt, forært bort de fleste av sine aksjer. Han hadde i tillegg også gitt et bidrag på 200 000 kroner til Pressefondet. Ifølge Hasselknippe kunne han, gjennom sine økonomiske og handlekraftige bidrag, bli sett på som «Verdens Gangs velgjører». ³⁹ Helt til slutt solgte han sin siste lille post på tolv aksjer for 2250. Dette var 75 prosent av pari kurs.

Ut fra de foreliggende opplysninger, kan det neppe være tvil om at det var Tidens Tegns aksjonærer som skal ha æren for at det i det hele tatt ble økonomisk mulig å stable den nye avisen Verdens Gang på bena. De totale ressurser som ble stilt til rådighet for «Pressefondet av 7. mai 1945»

kom i hovedsak fra kretsen rundt Tidens Tegn, uten at dette forhindret noen andre interessenter i å skyte inn penger i foretakende.⁴⁰

Med «kretsen rundt Tidens Tegn» menes i denne forbindelse ikke bare de konkrete aksjonærer. Det siktes også til de nettverk disse aksjonærer representerte. Et godt eksempel på dette er middag hos Andresen på Smedbråten⁴¹ i slutten av mai 1945. Det er grunn til å tro at flertallet av de tilstedeværende ikke var aksjonærer i Tidens Tegn. Men de var venner og bekjente av verten. Det vil si: de var en del av Andresens store sosiale og finansielle nettverk.

Det kan spekuleres i hva det var som var årsaken til at Tidens Tegns aksjonærer var så generøse. Hva var de virkelige grunner til at det gikk så vidt greit å overføre ressurser fra A/S Tidens Tegn til Pressefondet og videre til det nye aksjeselskapet A/S Akersgaten 34? Og deretter videre til den nye avisen Verdens Gang?

Noen årsaker er allerede berørt. Eierne kjøpte i sin tid aksjer for å støtte en sak de gjerne ville tro på. De hadde nok å stille med i sine egne bedrifter, og hadde ingen ønsker om å delta aktivt, hverken i avisdrift eller politisk virksomhet. De pengene de investerte 15 år tidligere ble tatt fra deres likvide overskudd. Etter at Tidens Tegn la inn årene i april 1941, overlot flertallet av eierne ansvaret og virksomheten til det valgte styre. Slik var det under resten av krigen, og slik ble det da freden brøt kom. Herrene var heller ikke helt unge på dette tidspunkt.

Aksjonærene var en ganske homogen gruppe. De kom fra den, i antall, lille toppen av den norske næringslivspyramide. Aksjonærlisten formelig oser av økonomisk makt og innflytelse. «Alle» kjente «alle». Noen var personlige nære venner, gudfedre av hverandres barn,⁴² felles omgangskrets. De fleste hadde også det felles at de ikke deltok aktivt med lederverv innen den norske undergrunnsbevegelse under krigen. Uten dermed å ha antydning at de ikke var gode «jössinger».⁴³ Noen deltok aktivt i mindre kjente deler av motstandskampen.⁴⁴ Hva andre aksjonærer gjorde, er ikke kjent. Aksjonærene følte seg i aller høyeste grad som «gode nordmenn», der de satt med ansvaret for store arbeidsplasser eller store økonomiske verdier. Noen valgte å ikke involvere seg organisasjonsmessig i motstandsarbeidet i det hele tatt. Enkelte hadde en slik posisjon, eller kom så nær nazistenes konfliktfelt, at de valgte å flykte til Sverige. Johan H. Andresen ble etter hvert en av disse.

Da freden kom i begynnelsen av mai 1945 dukket alle de hemmelighetsfulle aktive frem i lyset. Aksjonær og Hjemmefrontleder Gunnar Schjelderups bror Ferdinand fremsto som en del av Hjemmefrontens Ledelse (HL). Der befant også Bredo Grimsgaards gode samtalepartner omkring mulig dannelse av en helt ny avis, idéhistorikeren og forfatteren Halfdan O. Christophersen seg. Sammen med kjente samfunnsstopper som biskop Eyvind Bergrav, bankdirektør og Venstre-politiker Gunnar Jahn, og den tidligere Vinmonopoldirektør Hans Halvorsen. Koordinasjonskomiteen KK sto også frem, med mange kjente figurer som medlemmer. En annen og til tider overlappende gruppe var den under hele krigen like hemmelighetsfulle «Kretsen».

14.6 Ringen sluttes

Hele Norge kokte av beundring for folkene som i maidagene sto frem fra det farlige undergrunnsarbeidet. Det er ingen grunn til å tro at Tidens Tegns aksjonærer skilte seg ut i denne forbindelse. De ble derfor et «lett bytte» for de som allerede det siste krigsåret var i full sving for å få startet det de valgte å kalle «Hjemmefrontorganet Verdens Gang».⁴⁵ Drivkreftene her var H.O. Christophersen og Chr. A.R. Christensen. Begge hadde stor tro på det magiske i uttrykket «hjemmefrontorganet» og utnyttet dette for alt det var verdt. Martin Eide bekrefter dette flere ganger i «Saklighetens lidenskap». I forholdet til Tidens Tegns aksjonærer betydde dette mye, ikke minst i økonomiske verdier. Disse var villige til å stille sine aksjer til disposisjon for «Pressefondet av 7. mai 1935». De fleste forærte aksjene helt gratis. Resten overlot sine aksjer til sterkt rabatterte priser. Med

aksjene fulgte alle de aktiva som er beskrevet i regnskapsoppstillingen. Den kanskje største og etter hvert viktigste aktivapost skulle bli eiendommen Akersgaten 34.

Den 23. juni 1945 lyste atter igjen navnet «Verdens Gang» over hele fasaden på Akersgaten 34. Ringen fra våren 1902 ble sluttet.

14.7 Oppsummering

Dette kapittel synliggjør de materielle verdier aksjeselskapet Tidens Tegn disponerte etter at avisen la inn årene i april 1941. Selskapets regnskaper viser hver enkelt post, i form av aktiva og passiva. Disse poster dannet grunnlaget for hva som kom til å skje etter at krigen var vunnet.

Det store flertall av eiere overlot både ansvar og drift til det valgte styre. Her skilte Bredo Grimsgaard seg ut som handlingens mann. Sitt mandat fikk han fra Johan H. Andresen. Det er disse to som får æren for at utviklingen av Tidens Tegn fikk en fruktbar form. Dette innebar en, sannsynligvis helt uunnværlig, støtte til de på borgerlig side som så et behov for dannelsen av en ny og uavhengig avis. Aksjonærene brukte også sine individuelle nettverk til at også andre, innen de samme kretser, støttet etter evne og lyst. Det er grunn til å tro at hjemmefrontens entusiaster ville ha fått betydelige problemer med å få etablert den nye avisen Verdens Gang uten den støtten de fikk fra Tidens Tegns aksjonærer, hvis de i det hele tatt hadde maktet det.

Det dannet seg en fruktbar symbiose mellom to interessegrupper. Den ene var de som ønsket å starte ny avis, og som viste den nødvendige grad av både ungdommelig handlekraft og aviskunnskap til å kunne klare dette. Den andre gruppen var de som hadde en annen form for ressurser enn handlekraft og aviskunnskap, nemlig penger og ikke minst eierskap i form av aksjer i Akersgaten 34 og de tekniske installasjonene der.

Tidens Tegns aksjonærer kunne ha klart seg uten avisentusiastene med hjemmefrontbakgrunn. Disse ville etter all sannsynlighet aldri klart å få den nye avisen Verdens Gang på bena, uten det tekniske utstyret og bygården, for ikke å snakke om annen støtte av økonomisk og praktisk art, som Tidens Tegns aksjonærer, sammen med sine nettverk, forærte «Pressefondet av 7. mai 1945». Det vil si: Verdens Gang.

Kapittelet viser at Oscar Hasselknippes informasjon fra sitt hefte om Verdens Gang vedrørende de viktigste mennene bak Verdens Gang er korrekt. Johan H. Andresen, på sin måte, og Bredo Grimsgaard på sin, hadde helt avgjørende skjebneroller ved etableringen av den nye avisen.

Bredo Grimsgaard.

-
- 1 Kristiania Adressekalender, 1902, Oslo Byarkiv.
 - 2 Fra papirene til Throne Holst, udatert, antatt skrevet i mai 1938, av Rolf Thommessen.
 - 3 Ingar Dobloug, til Throne Holst, Oslo 20. mai 1938. Han trakk seg også fra representantskapet.
 - 4 Aksjer «han etter all sansynlighet hadde fått fra Andresen»; Eide s. 65.
 - 5 Arne Meidell, til Throne Holst, Sarpsborg 2. november 1940.
 - 6 TT, «Advokat Eckbo 60 år», 2. mai 1933
 - 7 Kopi av referat fra møte i representantskapet og generalforsamling 28. juni 1942. RA
 - 8 Martin Eide, *Saklighetens lidenskap, En biografi om Chr.A.R.Christensen*, Aschehoug 2006, s. 108
 - 9 Hasselknippe, s. 10.
 - 10 Eide, s. 51.
 - 11 Eide, s. 49.
 - 12 Hasselknippe, s. 10.
 - 13 Ibid, s. 63.
 - 14 Født 1902.
 - 15 Ibid., s. 12–18.
 - 16 Ibid, s. 10.
 - 17 Ibid, s. 13.
 - 18 Ibid, s. 15.
 - 19 Andresen til Throne Holst, Oslo 2. mars 1939, s. 3.
 - 20 Eide, s. 58.
 - 21 Johan Hambro, *C.J. Hambro. Liv og drøm*, Aschehoug, Oslo 1984, s. 144.
 - 22 Ibid s. 143.
 - 23 Navnet på Andresens store eiendom på Skøyen ved Bygdøs utkant i Oslo.
 - 24 «Pressefondet av 7. mai 1945» valgte å sikre seg retten til navnet «Tidens Tegn», reg. nr. 36669, Styret for de Industrielle Rettsvern, Oslo 23. mars 1949. Navnet har i ettertid blitt brukt i forbindelse med andre publikasjoner. «Tidens Tegn – magasin for samfunnsdebatt» ble startet med Høyrepolitiker Kristin Clemet og senere filosofen og statsministersonn Henrik Syse, som redaktører. Venstrepolitiker Olaf H. Thommessen, tippoldebarn av Olav Thommessen, registrerte navnet i 2006 som en moderne nettavis.
 - 25 Terje Fr. Gulbrandsen, *Hjemmefrontorganet Verdens Gang. Bakgrunn og holdninger i 1945*, UiO, Oslo 1970, s. 65.
 - 26 Eide, s. 57.
 - 27 Referat fra felles råds- og styremøte tirsdag 11. desember 1945, i VGs arkiv.
 - 28 Verdens Gang, til Joh. H. Andresen, 8. oktober 1946, VGs arkiv.
 - 29 Thomas Stang, til Verdens Gang, 5. oktober 1946. VGs arkiv.
 - 30 A/S Borregaard, til Verdens Gang, Sarpsborg 17. september 1946, VGs arkiv.
 - 31 Dette var Rolf Thommessens samboer, ikke ektefelle, i Arendal etter at han sluttet i TT.
 - 32 Hasselknippe, notat 23. januar 1993, VGs arkiv (kopi hos HPT/RA).
 - 33 Hasselknippe, s. 40.
 - 34 Hasselknippe, s. 40.
 - 35 Liste over de forskjellige aksjonærers priser, fra VGs arkiv.
 - 36 Lehmkuhls Verksteder, til Verdens Gang, Oslo 15. februar 1946, VGs arkiv.
 - 37 Holger Ursin, til Verdens Gang, Oslo 18. februar 1946, VGs arkiv.
 - 38 Rolf Hassel (advokat), til Verdens Gang, Oslo 20. februar 1946, VGs arkiv.
 - 39 Eide, s. 65.
 - 40 Ibid, s. 53, Besserud-kretsen.
 - 41 Ibid, s. 57: 29. mai 1945.
 - 42 Nebb-Solbergs sønn var gudbarn av Arne Meidell på Borregaard og Gunnar Schjelderup på Spigerverket. Kilde: Solbergs sønn Sven Adolf, i telefon 2. januar 2007.
 - 43 En «jøsning» under krigen: «Jeg Ønsker Statens Styrt Ifølge Norges Grunnlov». Definisjonen på en «god nordmann».
 - 44 Knut Sogner, *NBL*, bind 8 s. 82: om Gunnar Schjelderup.
 - 45 Ibid, s. 137.

15 Avslutning: Fra triumf til tragedie: Avisbedriften Tidens Tegn 1910-1941

Avhandlingens tittel «Fra triumf til tragedie, avisbedriften Tidens Tegn 1910 - 1941» er ment som en avspeiling av hva denne avhandling ønsker å fortelle. Dette er en avishistorie. Den dreier seg om en helt spesiell avis, Tidens Tegn. Det er spesielt to redaktører som gjennom sine valg utformer avisens historie. Disse redaktørers valg dominerer avisens ferd fra triumf til tragedie.

Avhandlingens problemstilling er: hvordan kunne det skje at en avisbedrift som oppsto som en påfallende vellykket suksess kunne ende i det som flere karakteriserte som en tragedie? I teksten som her foreligger presenteres forklaringen på hva som skjedde. Det vil si: avhandlingen viser årsakene til at det gikk så galt.

Avhandling presenteres i tre deler. Den første del har som overskrift TRIUMF.

For å få størst mulig innsikt, og derved gi leseren et grunnlag for å forstå hvordan en slik suksess kunne oppstå, ble det nødvendig å begynne fremstillingen lenge før selskapet blir registrert i aksjeregisteret. Avhandlingen går tilbake til siste halvpart av 1800-tallet. Det var der røttene til hovedaktørene var å finne. Det var norske røtter fra den norske landsbygd, på begge sider av redaktørenes familiegrener.

I prologen presenteres Olav Thommessen. Hans barndom og ungdom blir omtalt. Vi blir kjent med hans omgivelser og med de nettverk han etter hvert bygger. Studiet av disse nettverk viser at han har hatt store evner til å treffe de personer som hadde innflytelse når han skulle få samfunnsaktører til å skrive artikler i Verdens Gang. Vi blir gjort oppmerksom på redaktørens evne som nettverksbygger.

Olav Thommessen oppfattet seg selv som avismann og redaktør. Han forsto at det var nødvendig å betale alle utgifter, men han definerte seg ikke som forretningsmann. Hans eneste motiv for å drive avis var for å gi beskjed til alle og enhver om hva han selv mente om det ene eller det andre. Det var oppslutningen om Verdens Gang i de første årene som redaktør som ga ham den selvtiliten som var helt nødvendig for å kunne hevde at «Verdens Gang er ikke Organ for nogetsomhelst uten for sin egen faste overbevisning».

Det var Olav Thommessens virksomhet i Verdens Gang som dannet grunnlaget for etableringen av Tidens Tegn. Avhandlingens første kapittel handler derfor om Thommessen i hans personlige etableringsfase. Om hans vei fra hjemstedet Borre og frem til han overtok redaktørstolen etter Johan Sverdrup i 1878. Thommessen var da en radikal venstremann og støttet partiet i det meste.

Det neste kapittel underbygger påstanden om at Thommessen ikke så det som en hovedoppgave å drive forretning, uten at det dermed er sagt at han ikke forsto seg på den forretningsdrift som avisledelse også er. Det gjorde han så absolutt, men han var mer opptatt av innhold enn debet og kreditt.

Allerede i 1880-årene kjøpte han deler av Verdens Gang. Senere fikk han tilbud om å kjøpe hele avisen. Til et slikt kjøp trengte han allierte. Disse fant han delvis i avisen og delvis i Venstre, som på dette tidspunkt var det parti han identifiserte seg med.

Det skulle imidlertid vise seg at samarbeidet med den ene av to andre aksjonærene etter hvert ikke fungerte optimalt. Dette skyldtes flere forhold. Olav Thommessen hadde i avisens vedtekter sikret seg evig ansettelse som redaktør. Dette kan ha gitt ham en forståelse av at det ikke var nødvendig for ham å eie hele den halvparten av aksjekapitalen som han sikret seg da han, sammen med K.V. Hammer og Olaf Madsen, kjøpte avisen på slutten av 1880-årene.

Gjennom avhandlingen skapes det et inntrykk av at han solgte aksjer etter hvert som han trengte penger. Det virker som at det var en forbindelse mellom hans kjøp av en stor eiendom på Stabekk i Bærum kommune på den ene siden og på den andre siden hans salg av aksjer til en av de andre medaksjonærene, Olaf Madsen.

Madsen var en anerkjent forretningsmann. Han hadde klare forestillinger om hvordan det var mulig å tjene mest mulig penger på salg av aviser. Det skulle komme til å vise seg at Madsens ideer ikke passet inn i Thommessens form for avisdrift. Madsen ville at forholdet mellom annonser og tekst i avisens tekstsider ble endret til annonsenes fordel. Det vil si at det ble flere sider annonser, på bekostning av tekstmengden, enn det Thommessen kunne godta. Redaktøren hevdet at et slikt krav i realiteten var å blandet seg inn i den redaksjonelle drift. Det var redaktørens redaksjonelle frihet som nu kom i fare, hevdet han. Derfor sa han opp sin stilling som sjef i Verdens Gang og annonserte at han ville starte en ny avis. Dette førte til at også resten av avisens redaksjonelle og administrative ledelse leverte sine oppsigelser.

Madsen taklet den oppståtte situasjon like dårlig som Thommessen taklet den godt. Resultatet ble at Thommessens nye avis, som fikk navnet Tidens Tegn, fikk en flyvende start, mens Verdens Gang fikk nådestøtet.

Tidens Tegn ble en dunderende suksess fra aller første dag. Det presenteres flere forklaringer på dette. Norske aviser støttet Thommessen i det redaktør Nils Vogt i Morgenbladet kalte «kampen mellom hodet eller portemoneen». I støtten til Thommessen lå det også en kritikk av det Madsen sto for. Resultatet ble at da Tidens Tegn kom ut den 1. mai 1910, etablerte avisen seg som Norges nest største allerede fra den første dagen. En posisjon avisen beholdt gjennom flere decennier.

En annen årsak til Tidens Tegns påfallende suksess lå i merkevarenavnet Olav Thommessen. Han var en kjent og aktet redaktør, som nøt stor respekt i de deler av det norske folk som sognet til hans politiske fløy. Mange lesere fulgte med fra Verdens Gang. I tillegg kom det også mange nye lesere til etter 1910.

Thommessen var 59 år da han startet Tidens Tegn. I de 32 årene han satt som redaktør i Verdens Gang hadde han hele tiden hevdet sin politiske uavhengighet. Han kunne rose og rise til alle kanter, og leserne visste aldri helt hva som kom fra Verdens Gang. Dette var hans styrke og hans varemerke. I forbindelse med de politiske samlingsbestrebelsene som fant sted i de siste årene frem mot løsrivelsen fra Sverige i 1905, oppsto det økende forståelse i det norske folk om at de forskjellige politiske retningene i landet måtte stå mer samlet, når de norske kravene til Sverige ble presentert. Den tidligere stortingsmannen fra Venstre, bergensrederen Christian Michelsen, lanserte foran valget i 1903 ideen om et samlingsparti. I denne prosessen engasjerte Olav Thommessen seg meget sterkt, ikke minst fordi han gjennom spaltene i Verdens Gang i mange år hadde prediket betydningen av politisk samling. Da Norge etter 1903-valget fikk en regjering som var tuftet på samlingstanken, og når resultatet ble så vellykket at unionen med Sverige ble oppløst, tok Thommessen det til inntekt for

sin store tro på politisk samling. En samling som i fremtiden måtte rettes mot det, etter hans mening, stadig mer truende sosialistparti.

De politiske begivenhetene de første ti årene av det tyvende århundret fikk konsekvenser for Thommessens politiske ståsted. Hans tidligere radikale holdninger, som ga seg utslag i hans støtte til Johan Sverdrup og Venstre frem til siste halvpart av 1880-årene, ble totalt endret. Dette skyldtes i stor grad fremkomsten av en radikaliseret arbeiderklasse, som i stadig sterkere ordlag fremmet krav som det borgerskapet redaktøren når tilhørte, oppfattet som trusler mot det etablerte. Denne nye, og etter Thommessens mening stadig mer truende politiske situasjon, bekreftet hans overbevisning om at det etablerte Norge måtte stå samlet. Mot de truende sosialister, og for det etablerte samfunn.

En del av Olav Thommessens reputasjon som redaktør i Verdens Gang var hans uavhengighet. Han kunne godt reise rundt og holde politiske foredrag for saker han brant for, men han nektet å melde seg inn i noen form for organisert virksomhet. Dette inkluderte også valgte tillitsverv. Hans enkle og forståelige forklaring på denne holdning var at slike formelle bindinger ville komme i veien for hans strenge krav til uavhengighet.

Etter unionsoppløsningen ble imidlertid landets politiske realiteter endret. Christian Michelsens samlingsbestrebelse falt i grus. Hans samlingsregjering slo stadig større sprekker. Venstre ble, under ledelse av Gunnar Knudsen, mer radikaliseret. I 1908 ble partiet konsolidert, ved at den radikale fløyen overtok makten i stortingsgruppen ved i realiteten å ekskludere de mer moderate samlingsfolkene. Mange av dem som på denne måten ble satt utenfor, dannet året etter et nytt parti. Det ble kalt Frisinnede Venstre.

Dannelsen av Frisinnede Venstre påførte Olav Thommessens sterke uavhengighetstrang en stripe i lakken. Suksessoppskriften om total politisk uavhengighet fra tiden i Verdens Gang ble skjøvet til side. Thommessen valgte å melde seg inn i dette nye partiet. Han promoterte med stor iver, i skrift så vel som i tale, de frisinnedes budskap. Thommessen ble formann i partiets presseforening. Han involverte også sin sønn Rolf, den fremtidige redaktør i Tidens Tegn, i partiet. Fra å være redaktør i en uavhengig og frittslående avis, ble han partimann og forkjemper for spesielle politiske ideer. Sønnen Rolf engasjerte seg enda mer enn faren i Frisinnede Venstre. Dette kom til å få store konsekvenser for Tidens Tegn.

Avhandlingen retter oppmerksomheten mot finansieringen av Tidens Tegn. Tallene fra likningsprotokollene gir ikke inntrykk av at Olav Thommessen, eventuelt sammen med sine barn og svigerbarn, på egen hånd kunne finansiere den nye avisen. Det har ikke vært mulig å finne noen plausible forklaringer på dette. Uklarheten blir enda større når panteregisteret for Akersgaten 34 viser at den nyansatte disponent Sigurd Iversen lånte Tidens Tegn 400 000 kroner ikke lenge etter at han ble ansatt 1. september 1911. Et slikt beløp var svært mange penger på den tiden. Lånet var også større enn avisens aksjekapital. Beløpet fulgte Tidens Tegn som en heftelse i Akersgaten 34 gjennom nesten hele avisens eksistens. Heller ikke denne finansieringen har det vært mulig å finne en rimelig forklaring på. Hverken på hvorfor lånet ble opptatt, eller hvor pengene gikk. Lånet reiser spørsmålet om denne tilsynelatende familie-eide avisen var underfinansiert allerede fra første dag.

Tidens Tegn ble en braksuksess. Abonentene strømmet på, sammen med villige annonsører. Bladet ble landets nest største avis fra første dag. Olav Thommessen solgte, sammen med arkivar K.V. Hammer, Akersgaten 34 til det nye aksjeselskapet. De beste avistekniske maskiner ble innkjøpt, til sats og klisjeer, og ikke minst til trykking av mer enn 20 000 eksemplarer av Tidens Tegn hver eneste dag.

Frisinnede Venstre fikk tilsynelatende også en flyvende start. I nært samarbeid med, eller kanskje under vingene på, Høyre. Sammen vant disse partiene stortingsvalget i 1909. Dette førte til at den frisinnede Wollert Konow, til Tidens Tegns store glede, ble statsminister.

Men gleden skulle ikke bli langvarig. Konow agerte på en måte som skapte mistillit hos mange. Et ubetenksomt utspill omkring nynorsksaken gjorde at han måtte gå av i 1912. Tidens Tegn ble en viktig pådriver for å få statsministeren fjernet som regjeringssjef. Hele saken skapte vansker for

Frisinnede Venstre langt inn i fremtiden. Det ble også reist spørsmål ved avisens forståelse av hva som kunne påregnes av lojalitet fra partiets hovedorgan Tidens Tegn.

Allerede fra starten var Tidens Tegn et organ for høyresiden i norsk politikk. Det var særlig begrepet om den individuelle frihet som sto i høysetet. Alle former for pålegg eller tvang fra statens side ble sett på med skrekk og gru. Avisen syntes det var greit at de som ville snakke nynorsk, kunne gjøre det. Men alt som smakte av tvang ble kraftig motarbeidet. Det Tidens Tegn kalte «maalfanatikerene» ble sterkt kritisert i avisens spalter. Det samme gjaldt spørsmålet om forbud mot salg av brennevin. På grunn av importproblemer under den første verdenskrig måtte regjeringen Knudsen innføre midlertidig forbud mot salg av brennevin. Dette ga avholdsfolket vind i seilene, og permanent brennevinsforbud ble innført i 1919. Avisen motarbeidet forbudet på det kraftigste og bidro til at forbudet ble opphevet i 1926.

En annet brennbar politisk sak ble spørsmålet om landet skulle innføre konsesjonsplikt for alle som ville kjøpe fosser fra lokale bønder. Michelsen-regjeringen tok opp denne saken kort etter unionsoppløsningen. Både høyre- og venstresiden på Stortinget engasjerte seg kraftig, og saken verserte frem og tilbake i mange år, til saken endelig ble avgjort umiddelbart etter verdenskrigens avslutning. Tidens Tegn deltok med engasjement og sterke formuleringen i denne debatten. Avisen var imot at det ble innført samme regler for norske som for utenlandske kjøpere. Det var særlig «hjemfallsretten» som var omstridt: Skulle kjøperne miste sine rettigheter etter at et vist antall år var gått, slik at disse ble tilbakeført den norske stat? Tidens Tegn fant dette helt urimelig, uten at det hjalp stort da lovene endelig ble vedtatt.

Olav Thommessen valgte å tre tilbake som redaktør i 1917. Som sin etterfølger plukket han ut sin eldste sønn Rolf. Den yngre sønnen Bjørn fikk også en ledelsesfunksjon i avisen. Det ble her introdusert en tradisjon for at familiens medlemmer skulle ansettelse i avisen. Denne del I gi svar på spørsmålet om hvordan denne triumfen kunne oppstå.

Del II kalles "Mellom barken og veden". Uttrykket er ment å vise den nye redaktørs situasjon mellom farens suksess de 7 første årene av avisens eksistens og frem til krisestidene som oppsto i Norge og verden i siste halvpart av 19-tyve-årene.

Alt lå tilsynelatende vel til rette for avisens nye ledelse. Opplagene hadde gått rett oppover i hele Olav Thommessens tid som sjef. Det samme hadde også inntektene, inkludert annonsemengden. Konkurransesituasjonen var under full kontroll. Dagbladet var heftet av for lengst, sammen med Morgenbladet. Aftenposten var imidlertid stadig litt større, og tjente stadig mer penger, akkurat som Morgenposten. Den norske økonomi gikk på høygir.

Rolf Thommessen hadde ikke sittet lenge i sin fars redaktørstol før motgangen begynte å melde seg. Oppgangstider ble fulgt av nedgangstider. Tidens Tegn møtte, sammen med resten av det norske samfunnet, motbør i begynnelsen av 1920-årene. Dette var omstendigheter utenfor aksjeselskapets kontroll. Det handlet om redusert kjøpekraft hos forbrukere og i næringslivet, som igjen førte til lavere inntekter for Tidens Tegn.

Europa var preget av politisk uro etter den første verdenskrig. Mussolinis ankomst som diktator i Italia i 1923 ble møtt med en viss forståelse i Tidens Tegn. Der hvor det er stor politisk uro kunne det etter avisens mening være behov for den sterke mann. Tyskland var preget av stor inflasjon og veldig arbeidsløshet. Den russiske revolusjon i 1917 spredte revolusjonære ideer til andre europeiske stater. Den norske arbeiderbevegelse ble delt i flere partier, som alle kjempet om å vinne den økende arbeiderklassens støtte. Ordbruken var voldsom og skapte frykt i regjeringen og hos de norske partiene. Rolf Thommessen lot seg velge til generalsekretær i Frisinnede Venstre. Han så det som en hovedoppgave å få partiet løsrevet fra Høyre. I prosessen førte Tidens Tegn et språk som fikk mange til å reagere negativt på både avisen og redaktøren. Høyres landsmøte differensierte ikke mellom avis og redaktør og vedtok en avskyresolusjon mot både Tidens Tegn og Rolf Thommessen. For Høyre var

avis og redaktør det samme. På samme tid engasjerte Thommessen seg i Roald Amundsens luftfartseventyr. Dette kostet både penger og abonnenter for avisen, som ga sin støtte til italieneren Umberto Nobile da Roald Amundsen brøt inngåtte avtaler. Dette skapte ytterligere avstand hos mange av dem som gjerne ville se på Tidens Tegn som sin avis. Da Fedrelandslaget ble etablert i 1925 var Tidens Tegn en viktig støttespiller. At «Fe-laget» i visse kretser fikk ordet på seg for å være halv-fascistisk, bidro ikke til økt oppslutning om Tidens Tegn. Da Tidens Tegn i 1925 lanserte Fridtjof Nansen som den statsminister og sterke mann som Norge etter avisens mening trengte, ble det reist spørsmål om avisens forhold til den norske parlamentarisme. Heller ikke redaktør Rolf Thommessens periode på Stortinget fra 1927 til 1930 ble noen suksess, hverken for Thommessen eller avisen. Særlig rammet ble Tidens Tegn da Thommessen, stikk i strid med det program han ble valgt på, stemte for reduserte bevilgninger til forsvaret. Hendelsene i 1920-årene la grunnlaget for avisens stadige nedtur.

Del II belyser Tidens Tegns virksomhet, og holdninger til viktige politiske saker, i perioden 1917 – 1927. Det er en periode under Rolf Thommessens ledelse som danner slutten på den periode av suksess som faren Olav la grunnlaget til i perioden 1910 – 1917. Perioden blir kalt ”mellom barken og veden”, fordi det er en tid som ligger mellom triumfen og de vanskeligere tider som endte med tragedien.

1927 innledet omslaget fra nedtur til motgang. Rolf Thommessen bestemte at den tradisjonsrike gamle bygningen i Akergaten 34 skulle moderniseres og bygges helt om. Dette ble meget kostbart og måtte åpenbart finansieres med lånte midler. Situasjonen tvang Thommessen til å invitere nye interessenter til å delta med ny aksjekapital. Thommessen-familien hadde strukket fellen helt til bristepunktet og måtte godta at styret fikk representanter utenfra. Rolf Thommessens handlefrihet ble redusert.

På dette tidspunkt var Tidens Tegns rammebetingelser blitt betydelig endret. Den verdensomfattende depresjonen rammet også Norge. Arbeidsløsheten var høy, og industrien slet med dårlig lønnsomhet. Landbrukssektoren ble preget av konkurser, som blant annet skyldtes paripolitikken Norges Bank fulgte. Avisens annonseinntekter gikk ned, sammen med salgsprisen fra abonnement og løssalg. Tidens Tegn maktet ikke å møte reduserte inntekter med reduserte utgifter.

Landet ble fortsatt styrt av mindretallsregjeringer, alle utgått fra et borgerlig flertall på Stortinget. Arbeiderpartiet var på full fart fremover. Enda et nytt parti ble dannet i 1933. Det var Nasjonal Samling, ledet av major og tidligere forsvarsminister Vidkun Quisling. Rolf Thommessen lot seg velge til formann i Frisinnede Venstre. Under valgkampen i 1933 innledet han, til tross for stor motstand i de frisinnedes hovedstyre, et valgsamarbeid med Nasjonal Samling. Tidens Tegn, fortsatt med et opplag på mer enn 40 000, støttet partiene i valgkampen, uten at det ga gevinst hverken for avis eller partiene. Valgresultatet ga de frisinnede nådestøtet som parti. NS fikk ingen representanter på Stortinget. Rolf Thommessen var ferdig som politiker. Han kunne, og måtte, konsentrere sin arbeidsinnsats i Tidens Tegn.

Avisens dominerende eier og ansvarlige redaktør var Rolf Thommessen. Han var også administrerende direktør. Han hadde således det totale ansvar for aksjeselskapets drift. I dette lå det også et personalansvar. Etter at Sigurd Iversen hadde sagt opp sin disponentstilling, overtok Thommessens eldste sønn Gunnar denne oppgave. Han var ikke egnet til oppgaven, ble syk og måtte slutte. Da sjefredaktørens bror Bjørn døde, og ansvarlige for bokholderi og regnskap Johan Beichmann sluttet, ble Rolf Thommessens yngste sønn Olaf tilsatt som disponent. Økonomien gikk fra ille til verre, og enda en gang ble det nødvendig å finne ny kapital.

Fedrelandslagets stifter og drivende kraft var Joakim Lehmkuhl. Valget i 1933 bekreftet den borgerlige splittelsen som både Tidens Tegn og Fedrelandslaget intenst arbeidet for å lege. Valget ble en stor seier for Arbeiderpartiet, uten at det fikk rent flertall på Stortinget. De borgerlige, spredt på flere partier, hadde fortsatt et lite flertall. I denne situasjonen forsto Lehmkuhl at Fedrelandslaget

hadde for dårlig talerør i sin medlemsavis. Bevegelsen så et nytt og langt mer altomfattende medium til å predike den borgerlige samlings sak i Tidens Tegn. På denne tiden arbeidet Rolf Thommessen febrilsk for å skaffe mer driftskapital. I Joakim Lehmkuhl fant han en samarbeidspartner. Lehmkuhl allierte seg med fremtredende medlemmer innen den norske finanselite. Disse skjøt ny aksjekapital inn i A/S Tidens Tegn. Nye vedtekter ble skrevet, og nytt styre ble valgt. I dette var Joakim Lehmkuhl formann, og Thomas Stang viseformann. Rolf Thommessen ble menig medlem og fortsatte både som redaktør og administrerende direktør. Men han var ikke lenger enerådende sjef i aksjeselskapet.

Det nye styret ble preget av dårlig samarbeid. De yngre forretningsmennene Stang og Lehmkuhl dannet styrets flertall. De stilte krav til lønnsomhet og avisinnhold. Thommessen kjempet for det han mente var den riktige måten å drive Tidens Tegn. Kulturforskjellen mellom flertall og mindretall var uoverstigelig. Situasjonen liknet den situasjon Olav Thommessen hadde i Verdens Gangs styre i 1910. Partene måtte skille lag. Det endte med at styreflertallet i løpet av våren 1938 forhandlet seg frem til en avtale med Rolf Thommessen. Han solgte alle sine aksjer til pari kurs og fikk en avtale om pensjon og andre rettigheter som han kunne leve med. Familien Thommessen var nu helt ute av Tidens Tegn.

Det skulle vise seg at det å sprøyte nye penger inn i Tidens Tegn var omtrent det samme som «å gi havre til en døende hest». Folk fra Fedrelandslaget hadde nå overtatt driften av aksjeselskapet. Holger Ursin ble disponent, og Fedrelandslagets Ranik Halle ble leder for politisk avdeling. Jonas Schanche Jonassen ble forfremmet til ansvarlig redaktør.

Følgene av den tyske okkupasjon våren 1940 påførte Tidens Tegn det endelige banesåret. Inntektene sank radikalt, delvis også fordi tyskerne den 7. november stengte avisen i syv uker. Da de igjen fikk starte opp, satt sjefredaktøren i tysk fengsel og Halle ble redaktør. Enn så lenge: den 5. april 1941 kastet aksjonærene inn håndkle og stengte Tidens Tegn for godt.

Aksjonærene satt nå igjen med eiendommen Akersgaten 34. Her var også avisens tekniske utstyr. De aksjonærene som var igjen i landet valgte Bredo Grimsgaard som nye styreformann. Han fikk ansvaret for å ivareta aksjonærenes interesser. Allerede før freden kom i mai 1945 skulle det vise seg at folk fra undergrunnsbevegelsen arbeidet med å få startet en ny avis, med bakgrunn i nye politiske ideer som hadde oppstått under den tyske okkupasjon. Tidens Tegns aksjonærer hadde på dette tidspunkt mistet mye av den drivkraft som hadde gjort dem til aksjonærer i 1936 og 1938. De som ville starte ny avis lanserte sin tanker ved å vise til sin bakgrunn fra hjemmefronten. Dette gjorde det lettere å oppsnå støtte hos de gamle aksjonærene i Tidens Tegn. Idemakerenes retorikk gikk i de euforiske fredsdagene rett hjem hos eierene av Tidens Tegn. Det store flertallet av disse var villige til å støtte dette nye avisinitiativet. De fleste forærte aksjene til «Pressefondet av 7. mai 1945», som skulle stå som eier av den nye avisen. Andre solgte aksjene for en billig penge.

Navnet "Pressefondet av 7. mai 1945" sendte i seg selv et signal til omverdenen at den avis fondet hadde til hensikt å utgi var et organ som var tuftet på tanker og ideer fra krigens dager som nu skulle komme til uttrykk når landet igjen var fritt. Artikkelen "Våre veier og våre mål" i avisens aller første utgave var avisens programerklæring¹⁴⁸. Verdens Gang skulle ikke bare være en ny avis, men den skulle også representere noe helt nytt i norsk presse. Det var særlig avisens uavhengighet som ble understreket. Verdens Gang skulle være helt uavhengig av aksjonærer, organisasjoner eller politiske partier. Avisen skulle være uavhengig fra førkrigstidens partier og programmer. Avisen ville promotere samarbeid over tradisjonelle politiske skillelinjer, og henviste til samholdet under krigen hvor partiskiller i stor grad ble visket ut.

Ville entusiastene fra undergrunnsbevegelsen, med erfaring fra utgiveler av illegale aviser og med en særdeles sterkt artikulert uavhengighetstrang, ha maktet å starte en avis i 1945 uten den støtte de fikk

¹⁴⁸ Eide, i boken om VG referert til tidligere s. 41

fra aksjonærene i Tidens Tegn? Det er intet som tyder på at dette svaret kan besvares med et positivt ja. Initiativtakerne besvarte på en måte selv dette spørsmål, ved å insistere på total uavhengighet fra kapitalkrefter med investeringsvilje, og uavhengighet fra organisasjoner og partier. Hvor skulle de da få penger til å starte denne nye avisen? Det eneste tenkelige svaret på dette spørsmål lå i Akersgaten 34. Her i denne bygningen i Oslo's Fleet Street lå den eneste muligheten initiativtakerne hadde for å få oppfylt sine drømmer å skape en avis som skulle være bygget på krigstidens idealistiske erfaringer. Et avisbygg som riktignok trengte restaurering men som var eiet av trette aksjonærer med tanker langt nærmere gjenoppbygging av egne bedrifter enn å starte noe så spekulativt som en ny avis.

Det er derfor all grunn til å tro at Tidens Tegns aksjonærer var de viktigste økonomiske og praktiske bidragsyterne for å få den nye avisen opp og stå. Ikke bare det: uten disse aksjonærene ville det neppe ha oppstått noe Verdens Gang i 1945. , Initiativtekerne hadde den flaks at de var på riktig sted til riktig tid. Det gamle avisnavn Verdens Gang fikk nytt liv i sine gamle lokaler i Akersgaten 34, på samme sted som den første Verdens Gang drev sin virksomhet 45 år tidligere. Ringen ble sluttet.

Det Odd Hølaas kalte «et av de merkelige avsnitt av norsk avishistorie» var nå over. Mange av Tidens Tegns ressurser levde imidlertid videre i Akersgaten 34. Nå under navnet «Verdens Gang».

Vedlegg: Personaloppstilling per 21. desember 1932

Dette er oppstilling over personalet i Tidens Tegn pr 21.12.1932.

I denne utgave av avhandlingen er navnene på samtlige navn inkludert. Fordi den gir en beskrivelse av de mange forskjellige arbeidsoperasjoner som var nødvendige for en avis på denne tiden. Oppstillingen nytter de samme titler som ble brukt i avisens oppstilling. Alle navnene på listen bidrar, sammen og individuelt, til å gjøre oss bedre kjent med A/S Tiden Tegn.

Redaksjonen:

Rolf Thommessen	Sjefred. og adm.dir
Bjørn Thommessen	Red. for «Lørdagsavisen» og «Film&Radio»
Thomas Tellander	Politisk red.sekr
Jonas Schanche Jonassen	Red. for utenriksavd.
Henrik Lysøe	Red.sekr. for nyhetsavd.
Olaf Thommessen	Red.sekr. for nyhetsavd.(sønn til sjefred)
Vilhelm Finsen	Nattredaksjonssekr.
Asbjørn Barlaup	Sjef for oppslagstjenesten
Grete Bergrav	Film og radio
Milly Bergh	Moter – mat
A.W. Brøgger	(uten tittel)
Helen Stibolt	Privatsekr
Axel Uppmann	Pressefotograf
Per Vogt	Handelsmedarbeider
Trygve With	Journalist
Albin Elders	Journalist
Sven Elvestad	Journalist
Olav Engebriksen	Tegner
Arne von Erpecom Sem	Musikkanmelder
Ronald Fangen	Litteraturmedarbeider
Olav B. Feiring	Journalist
B. Th.Fjeld	Teknisk medarbeider
Erling Fuglestad	Sportsjournalist
Paul Gjesdahl	Teater – litteratur
Lilleanne Guldberg	Arkivar (datter til sjefredaktør)
Bjarne Gustavsen	Stenograf
Karen Hansen	Medarbeider på vers
Edle Hartmann	«Swinx», uten tittel
Odd Hølaas	Journalist, Kunst-Oslospalten
Henry Imsland	Tegner
Eyvind Isholm	Oppslagstjenesten
Conny Juell	Journalist
Miriam Juell	Forværelsdame
Margrethe Kjær	Oversetter
Frithjof Knudsen	Journalist
Rolf Løken	Journalist
Liv Malling	Oversetter (datter av sjefredaktør)
Eyvind Mehle	Journalist
Ragnar Moe	Handelsoversikter

N.M. Nielsen	Bridgemedarbeider
Th. Norup-Eliassen	Journalist
Rolf Olsen	Redaksjonsassistent
Asbjørn Paulsen	Stenograf
Emil Smith	Radiokritiker

Totalt 44 medarbeidere

Administrasjon

Johan Beichmann	Disp.,regnskap og abonnement
Gunnar Thommessen	Disp.,annonser og tekn.avd. (sønn til chef.red)
Jenny Aas	Kontordame
Edith Antufjef	Annonseakvisitør
Zetzima Antufjef	Annonseakvisitør
Bertha Arenstedt	Annonseakvisitør
Erling Berg	Avd.sjef
Leonard Bjerkerud	Regningsbud
Ragna Didrichsen	Kontordame
Fridtjof Brath	Annonseakvisitør
Hjørdis Frantzen	Kontordame
Catharina N Ingebrigtsen	Kasserske
Gudrun Knutsen	Kontordame
Carl Ludvigsen	Kontormann
Marin Malling	Kontormann (svigersønn til sjefred.)
Frithjof Nielsen	Regningsbud
Valborg Nygaard	Kontordame
Ruth Pedersen	Kontordame
Signe Pedersen	Regningsbud
Julius Pryser	Avd.sjef
Albert Sande	Reiseinspektør
Ingerid Sannerud	Kontordame
Per Skjoldborg	Kontorsjef
J.L. Solberg	Revisor
Ernst Sondum	Kontormann
Anna Strøm	Kontordame
Charlotte Thomassen	Regningsbud
Erling Thorbjørnsen	Annonseakvisitør
Hans Wahl	Konorsjef
Cesar Waitz	Annonseakvisitør
Karen Well	Kontordame
Anna Westby	Kontordame

Totalt 33 medarbeidere i administrasjonen

Setteri

Oskar Eriksen	Faktor
Olav Rustad	Faktor
Harald Lien	Nattfaktor
Thorbjørn Ahlstrøm	Maskinsetter

Oskar Axelsen	Annonseombrekker
Erling Bakke	Håndsetter
Thorvald Eriksen	Håndsetter
Finn Hansen	Maskinsetter
Albert Hoff	Maskinsetter
Hans Holmsen	Maskinsetter
Ingvald Ingebretsen	Håndsetter
Fredrik Jensen	Volontør
Carl Johannesen	Maskinsetter
Aagaard Johansen	Håndsetter
Ragnvald Johansen	Håndsetter
Carl Johnsen	Korrekturleser
Sverre Jonassen	Håndsetter
George Kjørstad	Maskinsetter
Leif Kristensen	Volontør
Sverre Kristoffersen	Håndsetter
Thorvald Larsen	Håndsetter
Alf Lund	Håndsetter
Leif Lund	Maskinsetter
Sigvart Lunde	Maskinsetter
Halfdan Lystad	Maskinsetter
Lithor Løken	Maskinsetter
Ørnulf Nor	Håndsetter
Einar Olsen	Håndsetter
Erling Olsen	Håndsetter
Sverre Pedersen	Håndsetter
Odvar Stiansen	Volontør
Johan Wibeto	Håndsetter

Totalt 33 ansatte i setteriet

Klisjeanstalt

Lars B. Larsen	Bestyrer
Ole Bakken	Etser
Ragnar Eriksen	Fotograf
(Uten fornavn) Grefsen	Etser
Henry Hammer	Fotograf
Sigurd Hellum	Etser

Totalt 6 medarbeidere på klisjeanstalten

Støperi

C.B. Lund	Formann
Georg Andersen	Sterotypør
Oscar Andresen	Sterotypør
Eivind Lindkvist	Sterotypør
Henry Lund	Sterotypør
Einar Tørnblom	Sterotypør

Totalt 6 medarbeidere i støperiet

Trykkeri

William Samuelson	Maskinfaktor
Konrad Jacobsen	Rotasjonsstrykker
Sverre Bakken	Rotasjonsassistent
Anna Gaarder	Hjelparbeiderske
Kristian Gaarder	Rotasjonsassistent
Halvard Gilje	Rotasjonsassistent
Einar Henrichs	Rotasjonsassistent
Henry Lillehagen	Rotasjonsassistent
Thorleif Lindstad	Rotasjonsassistent
Kolbjørn Midtsjø	Rotasjonsassistent
Fryvold Olsen	Rotasjonsassistent
Gunnar Wiig	Rotasjonsassistent

Totalt 12 medarbeidere i trykkeriet

Kjørere

Kristoffer Steen	Postkjører
Andreas Mikalsen	Papirkjører
Fritz Halvorsen	Papirkjører

Nattekspedisjon

Einar Eriksen	Avdelingssjef
Aslaug Aamodt	Kontordame
Oskar Andresen	Pakker
Kristian Hagen	Ekspeditor
Ragnhild Jensen	Pakkerske
Maria Kristiansen	Pakkerske
Nikolai Røer	Pakker
Sofie Sandbek	Pakkerske
John Solberg	Ekspeditor
Aksel Sørli	Pakker
Ragnfrid Thoresen	Pakkerske
Trygve Andersen	Ilegger
Jens Dyrbæk	Ilegger
Ingvar Falk	Ilegger
Alf Fjeldstrøm	Ilegger
Ragnhild Fjeldstrøm	Ileggerske
Gudrun Helgesen	Ileggerske
Elvira Johansen	Ileggerske
Willy Johnsen	Ilegger
Asbjørn Nilsen	Ilegger
Karl Røer	Ilegger
Rakel Sandbæk	Ileggerske
Anders Tiedemand	Ilegger

Totalt antall medarbeidere i nattekspedisjonen: 23

Vedlikehold

Haakon Olsen	Vaktmester
Olaf Braathen	Mekaniker
Martha Andersen	Vaskekone
Else Bakken	Vaskekone
Klara Bakken	Vaskekone
Julie Brekke	Vaskekone
Emilie Gudim	Vaskekone
Valborg Johnsen	Vaskekone
Emilie Svahn	Vaskekone
Johanne Svahn	Vaskekone

Totalt ansatte i vedlikehold: 10

Totalt antall ansatte i Tidens Tegn pr 21. desember 1932:

Redaksjonen	44
Administrasjonen	33
Setteri	33
Klisjeanstalt	6
Støperi	6
Trykkeri	12
Kjørere	3
Nattekspedisjon	23
Vedlikehold	10

TOTALT 170

Blant de ansatte var disse fra familien Thommessen:

Rolf Thommessen, sjefredaktør

Bjørn Thommessen, redaktør, broren til Rolf

Rolfs eldste datter Liv (oversetter) og hennes ektefelle Martin Malling (kontormann)

Rolfs nest eldste datter Anne (Lille-Anne), gift Guldberg, (arkivar)

Rolfs eldste sønn Gunnar, (disponent)

Rolfs nest eldste sønn Olaf, (redaksjonssekretær)

Disse hadde vært med Tidens Tegn fra starten i 1910:

Marie Andresen	Bud
Oscar Eriksen	Faktor
Thorvald Eriksen	Setter
Finn Hansen	Maskinsetter
Edle Hartmann «Swinx»	Journalist
Hans Holmsen	Maskinsetter
Carl Johnsen	Korrekturleser

C.G. Kjørstad
C.O. Lund
Valborg Lytskjold
L.G. Løken
W. Samuelson
John Solberg
Th. Tellander
Rolf Thommessen
Hans Wold

Maskinsetter
Støperimester
Bud
Maskinsetter
Maskinmester
Ekspeditør
Redaksjonssekretær
Chefredaktør
Avdelingssjef

Litteratur

- Amundsen, Hans: *Store norske journalister*, Berlingske Forlag, København 1957
- Bastiansen, Henrik G.: «Da aviser møtte TV: refleksjoner over metode i mediehistorisk forskning», artikkel til den 17. nordiske konferanse for medie- og kommunikasjonsforskning, Aalborg 11.-14. august 2005.
- Bjørnson, Bjørnstjerne: *Redaktøren*, Det danske Gyldendals Forlag, København 1874
- Bomann-Larsen, Tor: *Roald Amundsen, en biografi*, Cappelen, Oslo, 1995
- Bonde, Arne: *Norsk Bibliografisk Leksikon*, Kunnskapsforlaget, Oslo 2001
- Bull, Edvard: «Den moderne pressen som historisk kilde», *Skandia*, Oslo 1929
- Carsten, Svein: *Fra kjøpmannsdisk til kongens bord, I.K.Lykke A/S*, Trondheim 1992
- Carstens, Svein: *Det frisinne venstre 1910 – 1927*, Universitetet i Trondheim, hovedoppgave, 1987
- Chr. A. R. Christensen: *Vårt folks historie*, bind VIII, «Fra verdenskrig til verdenskrig», Aschehoug,, Oslo 1961.
- Clausen, H.P.: *Aviser som historisk kilde*, Inst.for presseforskning og samtidshistorie, Århus 1962
- Dahl, Foss, Mjeldheim og Solstad red.: *Utskjelt og utsolgt: Dagbladet gjennom 125 år*, Aschehoug, Oslo 1993
- Dahl, Hans Fredrik: *Vidkun Quisling – en fører blir til*, Aschehoug, Oslo 1997
- Danielsen, Rolf: *Høyres Historie II*, «Borgerlig oppdemningspolitikk», Cappelen, Oslo 1984,
- Danielsen, Rolf: *Det Norske Storting gjennom 150 år*, i kommisjon Gyldendal, Oslo 1964
- Eide, Martin: *Saklighetens lidenskap, En biografi om Chr.A.R.Christensen*, Aschehoug 2006
- Fuglum, Per: *Brennevinsforbudet i Norge*, Tapir forlag 1995
- Furre, Berge: *Norsk historie 1905 – 1940*, Det norske samlaget, Oslo 1976
- Garborg, Arne: *Bondestudentar*, Skoleutgave, Aschehoug, Oslo, 1938
- Gaugain, Pola: *Christian Krogh*, Oslo 1931, Gyldendal
- Gjerløw, Olaf; Gotaas, Birger; Gram, Harald: *Det tunge løft*, Morgenbladets Trykkeri, Oslo 1927
- Grepstad, Ottar; Nerbøvik, Jostein red.: *Venstres hundre år*, Gyldendal, Oslo 1984
- Grieg, Harald: *En forleggers erindringer*, bind I «Unge år», Gyldendal, Oslo 1958
- Grimnes, Ole Kr.: *Sam Eyde – Den grenseløse grunder*, Aschehoug, Oslo 2001
- Gulbrandsen, Terje Fr.: *Hjemmefrontorganet Verdens Gang. Bakgrunn og holdninger i 1945*, UiO, Oslo 1970

- Gylseth, Christopher H.: *En forbannet svartsmusket redaktør! Olav Thommessen og hans tid*, Tiden Norsk Forlag, Oslo 2006
- Hambro, Johan: *CJ. Hambro: Liv og Drøm*, s. 99, Aschehoug, Oslo 1984
- Hamsun, Knut: *Redaktør Lyng*, P.G. Philipsens Forlag, København 1893.
- Hasselknippe, Oskar: *Slik ble VG til*, Schibsteds Forlag, Oslo 1985
- Heimdal, Lars Johan: *Høyrepressen 1930-1936*, hovedfagsoppgave i historie, UiO, 1984
- Hjeltnes, Guri: *Avisoppkjøret etter 1945*, Aschehoug, Oslo 1990
- Hodne, Fritz: *Norges økonomiske historie 1815 – 1917*, Cappelen, Oslo 1981
- Holm, Yngvar red.: *Svarta – Morgenposten – en gang Norges største avis*, Orion Forlag, 1999
- Hovland, Torkel: *General Carl Gustav Fleischer – Storhet og fall*, Aschehoug, Oslo 2000
- Hvem er Hvem 1950*, Aschehoug, Oslo 1950
- Hølaas, Odd: *De talte dagene*, Gyldendal, Oslo 1946
- Høyer, Sverre: *Pressen*, Oslo 1995
- Jonassen, Jonas Schanche: *I was a prisoner in Oslo*, Hodder & Stoughton Ltd., London 1942
- Koht, Halfdan: *Minne frå unge år*, Oslo 1968
- Koht, Halfdan: *Journalisten*, Kristiania 1921
- Krog, Helge: *Det store vi*, Gyldendal, Oslo 1939
- Kvaale, Reidun: *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år*, Gyldendal, Oslo, 1986
- Kaartvedt, A: *Høyres historie*
- Lange, Halvard: *Fra sekt til parti*, Oslo 1962, festskrift
- Luthen, Eivind: *Major og advokat Eivind Eckbo, humanist, grunder og pioner*, utgitt av Ecknos Legater, Oslo 1988
- Meyer, Ulla: *Norske mødre*, J. Dybwads Forlag, Oslo 1946
- Mjeldheim, Leif: *Folkerørsla som vart parti*, Universitetsforlaget, Bergen 1984
- Mjeldheim, Leiv: *Ministeriet Konow 1910 – 1912*, Det norske samlaget, Oslo 1955
- Mjeldheim, Leiv: *Folkerørsla som vart parti*, Universitetsforlaget, Oslo 1984
- Mjeldheim, Leiv: *Ministeriet Konow 1910 – 1912*, Det norske Samlaget, Oslo 1955
- Nerbøvik, Jostein: *Bønder i kamp*, Det Norske Samlaget, Oslo 1991
- Nissen, Bernt A.: *Gunnar Knudsen*, Aschehoug, Oslo 1957
- Nonseid, John: hovedfagsoppgave i medievitenskap, Oslo høst 1997
- Norland, Andreas: *Hårde Tider*, Oslo 1973
- Ohman Nielsen, May-Brith: *Bondekamp om markedsrett*, Det Norske Samlaget, Oslo 2001

- Per Fuglum, *En skipper – en skute: Gunnar Knudsen som statsminister* Tapir forlag
- Rudeng, Erik: *Norsk Biografisk Leksikon*, Kunnskapsforlaget, Oslo 2001
- Røgeberg, Olav: *Store norske journalister*, Berlingske forlag, København 1957
- Stang, Fredrik: «Erindringer fra min politiske tid», *Historisk Tidsskrift*, 3. og 4. levering 1946, Grøndahl & Søn's Boktrykkeri, Oslo 1946
- Steenstrup, Bjørn: *Hvem er Hvem*, Aschehoug, Oslo 1964
- Stenseth, Bodil: *En norsk elite*, Aschehoug, Oslo 2000
- Tamelander, Zetterling: *9. april. Nazitysklands invasjon av Norge*, Spartacus 2001
- Thommessen, Henrik P: «Et dramatisk kapitel i Oslo-avisenes historie», *Historisk Tidsskrift*, nummer 3. 1995
- Thommessen, Henrik P: *Verdens Gang og redaktør Thommessen – fra Johan Sverdrup til Christian Michelsen*, hovedfagsoppgave, Universitetet i Trondheim 1991
- Thommessen, Olav: *Barneminner*, Oslo 1935
- Thommessen, Olav: *Fremmede Dikte*, Kristiania 1922
- Thommessen, Olav: *Glimt*, Oslo 1938, Gyldendal
- Thommessen, Olav: *Tidens Guder*, Oslo 1928, Gyldendal
- Thommessen, Olav: *Vers – egne og oversatte*, Alb. Cammermeyers Forlag, Kristiania 1918
- Thommessen, Rolf: *Norges utenrikspolitikk under verdenskrigen*, Aschehoug, Oslo 1917
- Throne Holst, Johan: *Erindringer og refleksjoner*, Gyldendal, Oslo 1941
- Wasberg, G.C.: *Norsk presse i hundre år*, Gyldendal 1969
- Wernersen, Camilla H.: *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, masteroppgave høst 2006, Institutt for medier og kommunikasjon, UiO
- Wyller, Thomas Chr.: *Christian Michelsen, politikeren*, Dreyers forlag, Oslo 1975
- Øksnevad, Reidar: *Tidens Tegn og norsk litteratur 1910 – 1930*, Gyldendal, Oslo 1956
- Øksnevad, Reidar: *Verdens Gang og norsk litteratur*, Gyldendal, Oslo 1954

Register

- Aarrestad, Sven;76
 Amundsen, Roald;145; 156; 181; 182; 183; 189; 365; 374
 Andresen, Johan H.;32; 196; 259; 267; 269; 301; 304; 305; 339; 340; 347; 349; 350; 351; 352; 353; 355; 356; 357; 358
 Astrup, Hans Rasmus;38; 134
 Baashuus, Susanne;135
 Beichmann, Johan;141; 142; 206; 214; 248; 249; 250; 251; 260; 365; 369
 Bjornson, Bjørnstjerne;41; 66; 72; 83; 98; 100; 102; 116; 134; 157
 Bollmann, Johan;199; 220
 Brandes, Georg;41; 73; 82; 134; 152
 Castberg, Johan;73; 83; 100; 101; 103; 104; 105; 150
 Christensen, Christian Arthur Richard;352
 Christophersen, Halfdan Olaus;352; 353; 354; 357
 Clausen, Halvor;287; 293; 349; 356
 Clausen, Helga;38; 56; 57; 67; 134
 Dobloug, Anne;48; 50; 57; 67; 135; 349
 Dobloug, Ingar;i
 Dobloug, Mikkel;48; 54; 59; 60; 72; 73; 89; 90; 91; 93; 96; 135
 Eckbo, Eivind;263; 264; 266; 283; 284; 288; 295; 349; 375
 Ellsworth, Lincoln;183
 Fjortoft, Olaus;38
 Frank, Paul;225; 228; 229; 230; 232; 233
 Friele, Christian;49; 57; 89; 112; 122
 Gram, Harald;154; 165; 166; 198; 268
 Grimsgaard, Bredo;268; 299; 308; 327; 333; 339; 340; 347; 349; 350; 351; 352; 353; 354; 355; 357; 358; 366
 Halle, Ranik;95; 174; 243; 273; 275; 278; 283; 297; 298; 299; 300; 311; 318; 327; 335; 346; 347; 366
 Halvorsen, Otto B.;179
 Hambro, Carl Joakim;170; 173; 174; 268; 310; 353
 Hammer, Karl Vilhelm;49; 50; 51; 56; 66; 83; 95; 122; 142; 362; 363
 Hamsun, Knut;37; 40; 44; 56; 62; 83; 94; 95; 98; 130
 Hartmann, Edle;72; 249; 260; 355; 368; 372
 Hasselknippe, Oskar;261; 298; 342; 344; 345; 346; 347; 351; 352; 353; 354; 356; 360; 375
 Hølaas, Odd;ii; 123; 148; 188; 193; 210; 215; 241; 248; 250; 283; 284; 295; 300; 334; 335; 339; 347; 367; 368
 Holst, Lars;117; 122
 Holtan, Hella Marie;37
 Holtan, Thommes Kristofersen;37
 Høst, Harry;253; 277
 innhold;ii; 36; 37; 52; 75; 97; 115; 124; 128; 145; 171; 177; 219; 226; 238; 247; 297; 298; 310; 327; 331; 362
 Iversen, Sigurd;81; 85; 137; 140; 141; 142; 143; 153; 187; 209; 210; 211; 212; 248; 249; 252; 260; 341; 363; 365
 Jæger, Oskar;158; 161; 189
 Jensen, Hans Jacob;48; 66; 121
 Jensen, Hans L.;48; 49; 51
 Kildal, Birger Kildal;229; 231; 236
 Knudsen, Gunnar;39; 73; 83; 99; 100; 101; 102; 103; 104; 105; 106; 110; 116; 128; 151; 160; 173; 176; 203; 243; 363; 375; 376
 Konow, Wollert (H);101; 103
 Konow, Wollert (SB);39; 100; 102; 104; 106; 108; 125; 158; 175; 223
 Kristiansen, Bertrand;i
 Krohg, Christian;40; 82; 136; 215
 Kvaal, Albert;217; 220; 251; 349; 356
 Lagerløf, Selma;40; 82; 144; 145
 Lehmkuhl, Herman Kr.;77
 Lehmkuhl, Joakim;92; 93; 94; 172; 174; 184; 243; 257; 262; 265; 266; 267; 269; 271; 273; 278; 285; 288; 290; 292; 297; 298; 299; 302; 310; 339; 341; 348; 349; 356; 365
 Lehmkuhl, Kristofer;94; 151; 172; 298; 356
 Lie, Jonas;41; 331
 Lykke, Ivar;165; 166; 167; 173; 197; 198; 199; 201; 202; 203; 205
 Madsen, Olaf;36; 47; 48; 49; 50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 58; 59; 60; 61; 63; 64; 65; 66; 67; 68; 70; 71; 72; 75; 76; 77; 78; 79; 81; 83; 88; 89; 91; 92; 93; 95; 111; 122; 136; 148; 188; 292; 308; 362
 Meidell, Arne;254; 261; 263; 265; 266; 271; 278; 279; 285; 288; 293; 294; 295; 349; 350; 355; 360
 Michelsen, Christian;i; 41; 42; 60; 65; 69; 72; 73; 82; 89; 93; 94; 100; 101; 102; 104; 109; 116; 117; 125; 127; 135; 145; 150; 151; 152; 154; 158; 168; 172; 173; 221; 237; 298; 299; 352; 362; 363; 376
 Mjelde, Mons;72; 75; 77; 78; 92; 93; 94
 Mowinckel, Johan Ludwig;103; 169; 170; 173; 178; 201; 220
 Muldal, Sylfest;175
 Munthe, Gerhard;68; 152; 153
 Nansen, Fritjof;69
 Nobile, Umberto;181; 365
 Nygaardsvold, Johan;244; 298; 311; 315; 316; 323; 325; 327; 328; 329; 331; 354

Olsen, Peder;121
 Olsen, Rudolf;78; 93; 187; 211; 212; 251; 256; 263; 287; 288; 356
 Quisling, Vidkun;171; 227; 230; 231; 233; 234; 238; 239; 241; 242; 245; 258; 261; 274; 294; 311; 317; 318; 328; 329; 331; 332; 344; 345; 365; 374
 Richter Frich, Øvre;61
 Røgeberg, Olav;36; 54; 63; 68; 119; 137; 285; 286; 293
 Schanche Jonassen, Jonas;243; 251; 276; 284; 288; 292; 298; 299; 301; 327; 332; 333; 346; 356; 366; 368
 Schibsted, Amandus;64; 68; 80; 83; 86; 87; 88; 91; 121; 122
 Schibsted, Christian;79
 Schibsted, Thrine;70; 144
 Sinding, Frederikke;55
 Skavlan, Einar;60; 67; 72; 85; 93; 210; 324
 Skram, Amalie;41
 Solheim, John;ii
 Stang, Thomas;93; 260; 266; 267; 273; 279; 280; 282; 285; 286; 287; 299; 304; 327; 329; 333; 336; 341; 347; 349; 350; 355; 356; 360; 366
 Stibolt, Helen;141; 142; 210; 215; 220; 270; 271; 283; 294; 300; 368
 Sverdrup, Johan;i; ii; 37; 38; 40; 41; 42; 50; 93; 98; 99; 102; 110; 116; 135; 150; 157; 205; 361; 363; 376
 Tellander, Thomas;72; 83; 93; 140; 141; 142; 250; 261; 283; 300; 308; 318; 333; 368; 373
 Terboven, Josef;319; 325; 327; 328; 331; 342; 354
 Thommesen, Gunnar;142; 143; 210; 212; 214; 217; 248; 249; 250; 252; 265; 341; 349; 356; 369
 Thommesen, Olav;36; 37; 43; 47; 56; 57; 64; 73; 92; 97; 99; 102; 103; 105; 109; 115; 119; 120; 122; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 133; 135; 144; 151; 152; 157; 164; 252; 254; 277; 363; 364
 Thommessen, Anne;i
 Thommessen, Bjørn;61; 90; 120; 140; 142; 187; 210; 212; 249; 250; 251; 356; 368; 372
 Thommessen, Gunnar;141
 Thommessen, Mimi;i
 Thommessen, Olaf;i; 141; 251; 259; 260; 267; 276; 279; 287; 288; 291; 296; 300; 368
 Thommessen, Olaf H.;360
 Thommessen, Olav;i; ii; iii; 32; 36; 37; 39; 40; 41; 42; 43; 47; 48; 50; 53; 54; 56; 57; 59; 60; 61; 64; 65; 66; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 78; 82; 83; 86; 89; 90; 92; 95; 97; 98; 99; 101; 102; 103; 104; 105; 108; 109; 111; 112; 115; 116; 119; 120; 121; 122; 123; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 133; 134; 135; 138; 140; 144; 145; 148; 149; 150; 151; 152; 157; 158; 164; 166; 170; 173; 175; 176; 179; 181; 183; 188; 189; 196; 205; 233; 248; 249; 252; 254; 259; 263; 273; 277; 279; 290; 292; 293; 299; 300; 308; 342; 360; 361; 362; 363; 364; 366
 Thommessen, Øystein;188
 Thommessen, Rolf;i; iii; 32; 36; 37; 41; 50; 51; 54; 59; 61; 72; 83; 85; 89; 90; 92; 109; 119; 120; 123; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 133; 134; 135; 136; 137; 138; 139; 142; 143; 144; 146; 147; 148; 149; 150; 151; 152; 156; 157; 158; 161; 162; 164; 165; 166; 167; 168; 169; 170; 171; 172; 173; 174; 177; 178; 179; 180; 181; 182; 183; 184; 186; 187; 188; 189; 193; 194; 195; 196; 197; 198; 199; 200; 201; 205; 208; 209; 210; 212; 213; 214; 215; 217; 218; 219; 220; 221; 226; 228; 229; 231; 232; 233; 234; 236; 237; 239; 240; 241; 243; 245; 246; 247; 248; 250; 251; 252; 253; 254; 255; 256; 257; 258; 259; 260; 262; 263; 264; 265; 266; 267; 269; 270; 271; 272; 273; 274; 275; 276; 277; 278; 279; 280; 281; 282; 283; 284; 285; 286; 287; 288; 289; 290; 291; 292; 297; 298; 299; 301; 302; 304; 305; 308; 327; 335; 336; 339; 340; 344; 347; 348; 356; 360; 364; 365; 366; 368; 372; 373
 Throne Holst, Johan;ii; 32; 90; 114; 128; 204; 225; 229; 231; 232; 236; 248; 252; 254; 259; 263; 264; 265; 266; 267; 268; 269; 270; 271; 276; 277; 278; 279; 280; 281; 282; 283; 285; 286; 287; 288; 289; 290; 293; 295; 297; 299; 300; 301; 302; 304; 305; 306; 312; 327; 336; 338; 342; 345; 346; 347; 349; 353; 356; 360; 376
 Tybring Aralt, S.;229; 231
 Vogt, Nils;47; 60; 64; 71; 89; 111; 122; 157; 362
 Winsnes, Erling;328; 329
 Zeiner-Henriksen, Thv.;229; 230; 231; 232; 233

